

Mot en tid som flytt

Anders Carlander, Amanda Ramsälv,
Björn Rönnerstrand & Patrik Öhberg (red)

Mot en tid som flytt

SOM-undersökningen 2025
SOM-rapport nr 85

Anders Carlander, Amanda Ramsälv,
Björn Rönnerstrand och Patrik Öhberg (Red.)

Redaktörer: Anders Carlander, Amanda Ramsälv,

Björn Rönnerstrand & Patrik Öhberg

© Författarna och SOM-institutet

Teknisk redaktör: Anna Fägerquist

Omslag: Daniel Zachrisson

Redigering: Henny Östlund

Tryck: Publit 2026

ISBN: 978-91-89673-57-1

ISSN: 0284-4788

ISRN: GU-STJM--85-SE

INNEHÅLL

Förord	9

Mot en tid som flytt

Anders Carlander, Amanda Ramsälv, Björn Rönnerstrand och Patrik Öhberg	11

DEMOKRATI & SAMHÄLLE

Omprioriteringar i synen på yttrandefrihetens gränser i Sverige

Ulrika Andersson	25

Torrlägg träsket? Svenska folkets inställning till lobbyism och politisk påverkan

Felix Cassel, Tilda Ekström och Patrik Öhberg	41

Gatans parlament eller ett normalt sätt att påverka politiken?

Svenskarnas deltagande i och syn på demonstrationer

Magnus Wennerhag, Joakim Ekman och Adrienne Sörbom	57

En ny kalkyl? Det politiska klimatets betydelse för viljan att bli politiker

Linda Graff, Nazita Lajevardi, Moa Mårtensson och Kåre Vernby	75

Att övervaka framtiden

Marie Eneman och Jan Ljungberg	93

Missnöjets geografi – Samspelet mellan territoriell (o)rättvisa och politiska attityder i partival

Jenny de Fine Licht, David Karlsson och Louise Skoog	107

Rättsväsendets förtroendekris och återhämtning

Ylva Norén Bretzer och Johan Rosquist	119

FÖRSVAR & BEREDSKAP

Ur askan i elden? Opinionsstödet för Nato och den ömsesidiga försvarsförpliktelsen

Sten Widmalm och Thomas Persson	137

När horisonten mörknar klarnar stödet Joakim Berndtsson, Tony Blomqvist Mickelsson och Lotta Victor Tillberg	157
Har svenskarna slutat ängslas och lärt sig älska bomben? Svenska folkets inställning till svenska kärnvapen Felix Cassel, Björn Rönnerstrand, Torsten Rönnerstrand och Patrik Öhberg	169
MEDIER & KULTUR	
En digitaliserad befolkning Annika Bergström	183
Strukturella förändringar i förtroendet för svenska medier: användning, politisering och samhällsvärde Ulrika Andersson	197
AI blir vardag: användning, oro och ideologiska skillnader Marcus Weissenbilder, Freja Wessman och Annika Bergström	221
Viktigt och intressant att hålla sig informerad Annika Bergström	235
Varför avstår vi från nyheter? Om betydelsen av betalväggar, mediemisstro och överbelastning Ulrika Andersson	247
VÄLFÄRD & OFFENTLIG SEKTOR	
Förvaltningsmyndigheter ska iaktta saklighet och opartiskhet Sören Holmberg och Marcus Weissenbilder	269
Den eviga klyftan (som få vill veta av) Anders Carlander och Klara Persson	285
Medborgarna om skolpolitiska förändringar under fyrtio år – Centralism, Nyliberalism och Globalisering Sverker Lindblad, Helena Korp, Monica Reichenberg och Gun-Britt Wärvik	299
Arbetsstidsförkortning: En fråga om arbetsrätt, folkhälsa eller jämställdhet? Cornelia Andersson, Freja Wessman och Anders Carlander	317

IDEOLOGI & VÄRDERINGAR

Vart är tilliten på väg?

Klara Persson och Anders Carlander

335

Religiösa konservativa unga män och andra aktuella myter

Magnus Hagevi

355

Varför blir det så få barn? Barnafödande och familjebildning i Sverige

Elias Markstedt, Patrik Öhberg, Marcus Weissenbilder och Ulrika Andersson

373

Ensam är inte stark: Om ensamhet, hälsa och livskvalité

Cornelia Andersson, Marcus Weissenbilder och Annika Bergström

387

Hur kan vi förstå viljan att straffa?

Klara Hermansson, Kalle Tryggvesson, Marie Demker och Tove Pettersson

405

LÄNGTAN TILLBAKA

1980

Julia Bergquist, Felix Cassel, Maral Darakhsh och Björn Rönnerstrand

423

Den starka statens återkomst

Julia Bergquist, Felix Cassel, Maral Darakhsh och Björn Rönnerstrand

434

ENERGI & KLIMAT

Veto över vinden? Det kommunala vetots påverkan på attityder till policyförslag för utbyggd vindkraft i Sverige

Sofia Axelsson, Simon Matti och Emma Pakkala

445

De rika och klimatet – Svenska folkets inställning till rika individer i ljuset av klimatkrisen

Kajsa Emilsson, Jayeon Lee, Max Koch och Håkan Johansson

459

Vem förtjänar att kompenseras när klimatpolitiken känns i plånboken?

Maria Nordbrandt och Moa Mårtensson

479

Gör Sverige kärnkraftsstort igen

Sören Holmberg, Richard Karlsson och Björn Rönnerstrand

495

METODREDOVISNING**Den nationella SOM-undersökningen 2025**

Klara Persson

513

BILAGOR**Om författarna**

525

SOM-institutets böcker

533

FÖRORD

Mot en tid som flytt är SOM-institutets 85:e forskarantologi sedan starten 1986. Den bygger på 2025 års nationella SOM-undersökning – den 40:e i ordningen. Undersökningen genomfördes som nio riksrepresentativa urval om vardera 3 750 slumpmässigt utvalda personer boende i Sverige i åldrarna 16 och äldre. De nio delundersökningarna är att betrakta som editioner av samma studie. Uppsättningen av enkätfrågor varierar något mellan editionerna men de innehåller också ett stort antal gemensamma frågor om samhälle, opinion och medier samt demografi och bakgrund.

Huvuddelen av de svar som ligger till grund för analyserna i boken inkom under oktober 2025. Ansvarig för datainsamlingen har varit *Indikator – Institutet för kvalitetsindikatorer* med Klara Bové som fältledare. Närmare uppgifter om undersökningens uppläggning och genomförande finns i metodredovisningen längst bak i boken. En mer utförlig dokumentation av 2025 års SOM-undersökningar finns att ladda ner på SOM-institutets webbplats (SOM-rapport 2026:3).

I boken medverkar forskare från olika ämnesområden och lärosäten. De sammanlagt trettio kapitlen speglar den ämnesmässiga bredd som finns i SOM-undersökningarna. Varje författare svarar själv för sin tolkning av data och slutsatserna i respektive kapitel.

Dataunderlaget från tidigare SOM-undersökningar är tillgängliga för akademisk forskning och utbildning via Svensk Nationell Datatjänst (SND) vid Göteborgs universitet. De antologier som hittills utgivits av SOM-institutet finns förtecknade längst bak i föreliggande volym. Mer information om SOM-institutet finns på institutets webbplats.

Göteborg i maj 2026

Anders Carlander
Fil.dr
SOM-institutet
Göteborgs universitet

Amanda Ramsälv
Fil.dr
Institutionen för journalistik,
medier och kommunikation
Göteborgs universitet

Björn Rönnerstrand
Docent
SOM-institutet
Göteborgs universitet

Patrik Öhberg
Docent
SOM-institutet
Göteborgs universitet

MOT EN TID SOM FLYTT

ANDERS CARLANDER, AMANDA RAMSÄLV,
BJÖRN RÖNNERSTRAND OCH PATRIK ÖHBERG

Siste man släcker lägerelden

På portugisiska finns ett ord för vilket det sägs sakna rimliga översättningar till andra språk – *saudade*. Henrik Brandão Jönsson (2024) menar i undertiteln till sin senaste bok, *om* just detta ord, att det handlar om att längta bort och hem på samma gång. Vår förståelse av ordet är att det kan liknas vid en melankolisk, men ändå accepterande, längtan efter något som inte längre finns kvar. Man kan föreställa sig att Portugal med sin vidsträckt kustlinje mot Atlanten har präglats av sjöfartens faror, och att sjöfararna var tvungna att sätta en etikett på den känsla de alla kollektivt bar på. De ville bort, men längtade samtidigt hem.

Ett annat begrepp som också tar sig an en existentiell insikt är det japanska uttrycket ”*mono no aware*”. Uttrycket påminner oss om vår förgänglighet. I skrivande stund blommar körsbärsträden i Göteborg och just körsbärsblom är kanske det mest klassiska exemplet, då de blommar intensivt endast under några få dagar. Göteborgarna stannar upp under skydd av körsbärsträden, tar en selfie, kanske kramar någon man håller kär, och ser lyckliga ut i några sekunder. För de vet att utanför det rosa skimret från trädens krona väntar ett Mordor av betong, grävsopor och urspårade spårvagnar.

Den här bokens titel och framsida är en vink till det glada 80-talet. Vi gör det av två skäl. Det första är att SOM-institutet har funnits i 40 år. 1986 gick den första SOM-undersökningen i fält. Detta jubileum inbjuder till återblick, vilket leder oss till det andra skälet. Vi lever i en tid av nostalgi. I ett av bokens kapitel tillfrågades svenska folket när det var som bäst i Sverige. Svaret är 1980. Det var alltså bättre förr. Och om nu *saudade* vänder sig mot det som varit, *mono no aware* uppehåller sig i det som håller på att försvinna, riktar 80-talsklassikern *Den oändliga historien* (1979) blicken framåt. Premissen, både i boken och filmen, är att människorna håller på att förlora sin förmåga till fantasi. I tomrummet där fantasin en gång fanns breder *Ingentinget* ut sig. Om vi tappar kontakten med den delen av oss som minns, känner och fantiserar om framtiden – eller något som kanske inte ens finns – vinner *Ingentinget*. Vad finns då kvar? En samling drönare av kött och blod med torftiga själsliv i en avförtrollad värld som kan bli föremål för krafter, makter och nycker.

Begreppet avförtrollning, som förknippas med Max Weber, beskriver en historisk process där världen gradvis blir mer rationell och sekulär. Samtidigt innebär denna

utveckling att traditionella källor till mening försvagas. I en avförtrollad värld kan en nostalgisk längtan tänkas uppstå, en längtan som i grunden är en reaktion på förlusten av gemensamma värden och något att hålla sig i i ett fragmenterat samhälle. Vi har inte längre en gemensam lägereld.

Lägereldens (ideal)symbolik är kraftfull; där en gemenskap som inte är på väg någon annanstans samlas till ett tryggt sprakande och begrundar utifrån unisona premisser. Vidare tjänar lägerelden en social och rituell funktion där människor samlas i en cirkel som kan symbolisera en slags helhet eller ordning. Utöver värme och skydd mot mörkret, som i sin tur utgör en tydlig symbol, så är det klassiska berättandet runt lägerelden en av de mer centrala arketyperna – den vise gamle mannen som guidar och stöttar.

När Språktidningen, tillsammans med Novus, nyligen gjorde en undersökning av svenskarnas favoritord kom föga förvånande ”lagom” högst upp på rankingen, följt av ”allmansrätt” och ”fika” (SVT, 2026). Visst, visst. Men vemod, då? Det svenska vemodet[™]? Det låter sig inte heller lättvindigt översättas till andra språk, eller kanske ens förstås inom ramen för sakprosa. Vi kan förstås försöka men ibland är det bättre att låta andra röster som Jan Johansson, Karin Boye eller Lars Lerin sätta fingret på nyanser av det där kalla och mörka men också vackra och intensiva som nästan bara nordbor förstår sig på. Kanske är det årstiderna som sätter ramen. Det finns alltid en annan del i cykeln att antingen minnas eller se fram emot. Vemod är kanske just ett sådant ord som inte låter sig förklaras, bara delas, runt en lägereld.

Motreaktioner och hopp

Det är väl en underdrift att säga att ”digitaliseringen” verkligen tog fart för endast några år sen. För inte så många år sen kunde man höra folk som ”jobbade med internet”, därefter kom big-tech med sociala medier och algoritmer och nu senast ”AI”. Även om ny teknik i många fall underlättar så kan en spaning ändå låta sig göras gällande om vi människor verkligen funkar så bra utan lite motstånd?

Den senaste trenden, att ”skavmaxxa”, ses delvis som en motreaktion mot det digitala och det appifierade, och innebär helt enkelt att aktivt göra det lite obekvämt för sig och att det finns en slags njutning i det (Pehrson, 2026). Det kan handla om att ringa istället för att mejla eller att nyttja karta och kompass istället för Google Maps. En annan indikation är vinylskivans återkomst (RIAA, 2025), vars handhavande är allt annat än bekvämt. Det kan i det närmaste ses som en strävan mot något mer fysiskt och taktilt, något mer naturligt och själsligt bruk av musiken. I synnerhet blir vurmen för vinyl intressant när vi pratar om de yngre generationerna, som inte växte upp med skivbutiker eller svart tjugig vinyl som vägde jättemycket tillsammans, sida vid sida, i skivhyllan. En playlist i Spotify väger kanske lika lite som en elektron ungefär och den påverkas endast marginellt av att lägga till 100 nya album. En vinylskiva väger 180 gram. Det säger något.

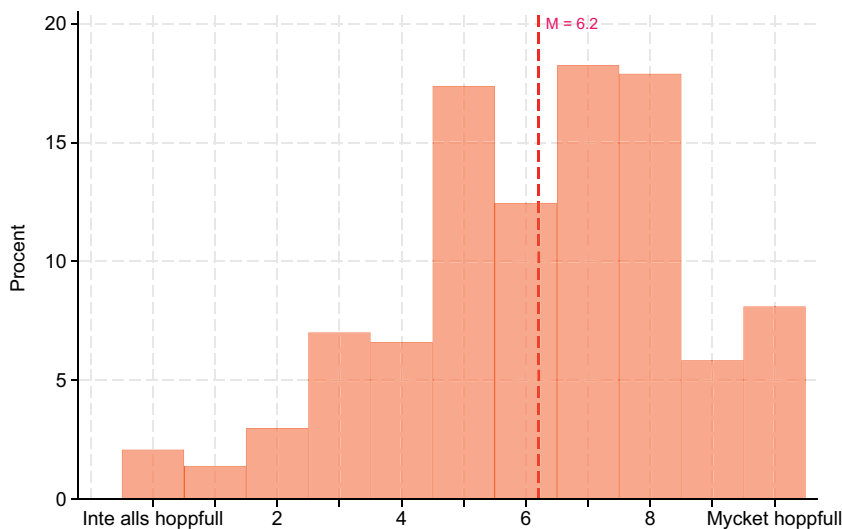
Årets – eller egentligen förra årets – SOM-undersökning har som sagt en fråga som mäter svenska folkets tankar eller önskningar om en annan tid. Vi vill tillbaka till 1980-talet, det vill säga nostalgi snarare än framtidsvurm. Svenska folket är inte helt nöjda med dagens utveckling. Bottenrekordet var 2023 då tre av fyra ansåg att Sverige var på väg åt fel håll. Den senaste siffran kan emellertid inte heller anses som godkänd. År 2025 tyckte 63 procent att utvecklingen i Sverige är på väg åt fel håll.

Ett nyfunnet intresse inom hälsopsykologin är hopp. Förmåga att känna hopp inför framtiden bidrar till en känsla av mening med livet (Edwards m.fl., 2025), men också mer konkreta saker som bland annat bättre hälsa och socioekonomi, vilket en longitudinell studie nyligen visat (Graham & Mujcic, 2025). Det gigantiska tyska forskningsprojektet ”BOOM-studierna” intresserar sig bland annat för detta och det verkar finnas något ganska kraftfullt i att ha en positiv bild av framtiden, som smittar av sig på nuet (Blackwell m.fl., 2025). Man pratar om fenomenet ”som om verkligt”, vilket i stort innebär att personer som har en stark fantasiförmåga alternativt många roliga saker att se fram emot i framtiden helt enkelt även påverkas här och nu, som om det redan har hänt. Åtminstone lite grann.

Aristoteles lär ha sagt något i stil med att hopp är en vaken dröm. Det menas ofta att han syftar på hoppets inneboende kraft i att brygga dröm och verklighet. Schopenhauer skulle ha rynkat på näsan. Det bästa vi kan hoppas på, menande filosofen från Gdansk, är ett liv som befinner sig runt +2 på en femgradig skala. Ett liv i lagom takt mellan begär och tillfredsställelse, där lyckan inte är ett mål utan en paus. Kanske är det just det som gör hoppet värt något; inte som ett löfte utan en evig lycka, utan som en påminnelse om att lyckan kan uppstå i stunden.

Den västsvenska SOM-undersökningen har de senaste åren börjat mäta graden av hopp i befolkningen. Till skillnad från frågan om utvecklingen går åt rätt eller fel håll så verkar invånarna i Västra Götaland ha ganska mycket hopp (figur 1). De flesta kryssar på den högre men också högra delen av skalan i enkäten, vilket gör att vi kan tala om en negativ skevhet, vilket paradoxalt nog innebär att de flesta är positiva. Det här är i grunden ett fint resultat. Men också förmodligen ganska nära ett allmänmänniskt förhållningssätt till det världsliga enligt devisen om att ”hoppet är det sista” och så vidare.

Figur 1 Grad av hoppfullhet, 2025 (procent, medelvärde)

Kommentar: Frågan löd *Hur hoppfull känner du dig inför framtiden?* Svarsskalan framgår av figuren. Antal svar = 2 739.

Källa: Den västsvenska SOM-undersökningen 2025.

Om vi får tro att invånarna i Västra Götaland är som folk är mest är det lite förvånande att vi längtar tillbaka till 1980-talet. I den allra första SOM-undersökningen från 1986 ställdes en fråga om framtiden och risken för krig. En fjärdedel trodde att risken för krig 10–15 år framåt i tiden skulle öka, runt 70 procent att risken skulle vara lika stor som det var 1986. Endast 6 procent trodde att risken skulle minska. Ganska pessimistiskt. När svenskarna fick svara på frågan hur Sverige skulle klara sig i ett eventuellt krig så trodde 82 procent att våra chanser var små. Samtidigt var det få som tyckte att det svenska försvaret skulle prioriteras. 1986 var ett ganska tuftt år för svenskarna. I februari mördades Olof Palme på öppen gata och i april inträffade Tjernobylolyckan. Det är inte konstigt att man längtar bort nån gång, samtidigt är det ganska skönt att slippa återuppleva det dramatiska 1986.

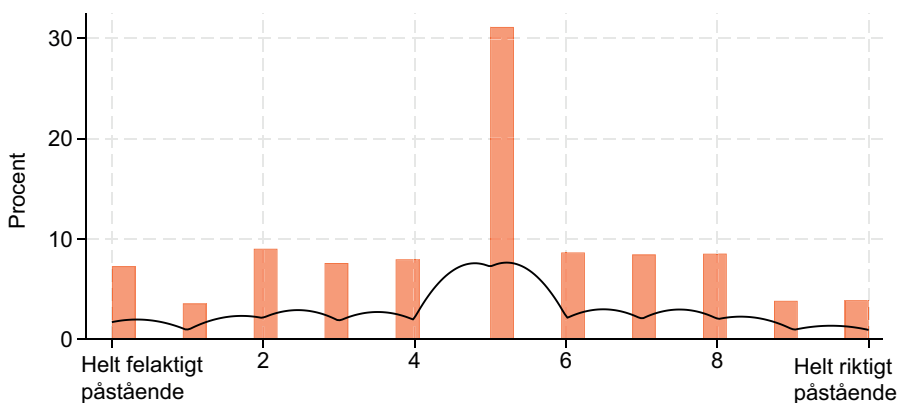
Nyheter som prasslade

Nyheter om statsministermordet och olyckan i Tjernobyl läste många om i morgontidningen. 1986 ställde SOM-institutet frågan till Sveriges befolkning: "Vilken morgontidning brukar du läsa regelbundet?" Det är en fråga som i sin tid är given och formulerad när dagspressens syn på det rutinmässiga morgonpappret var lika självklar som nyhetsnäsan själv. Journalisters legitimerade magkänsla för att avgöra vad som är viktigt att informera publiken om (Schultz, 2007) har

emellertid sedan 1986 inte ersatts, men fått ett tydligt sällskap av digitala verktyg vars algoritmer mäter om publiken uppskattar den tilldelade informationen. Idag är det närmast en självklarhet att publikens (olika) digitala fotspår är att betrakta som legitima argument för vad som är viktigt att publicera som nyheter.

I brytpunkten mellan det analoga och det digitala var det symboliskt viktiga millennieskiftet. Prince sjöng, förvisso några år tidigare, att "life is just a party, and parties weren't meant to last" och "tonight I'm gonna party like it's 1999" (Prince, 1982). Vi som festade natten innan 1999 blev 2000 kommer med all säkerhet ihåg precis vad vi gjorde men också den smått kaotiska upptakten inför. Domedagsprofetior avlöste tekniska nyheter om hur Y2K-buggen skulle göra att alla världens datorer skulle slås ut vid tolvslaget. Järnet var varmt och det smiddes, både hos landets IT-konsulter men också hos landets nyhetsredaktioner. Om vi tittar tillbaka på den nationella SOM-undersökningen från just 1999 ställdes en fråga om huruvida nyheterna var mer sakliga förr. Utfallet är tydligt i att de allra flesta kryssade mitten, en helgardering, och att det är anmärkningsvärt jämnt på båda sidor om mitten (figur 2). Frågan var inte det minsta polariserad. Ungefär lika många tyckte att nyheterna var mer sakliga förr jämfört med de som inte instämde i påståendet.

Figur 2 *Inställningen till om nyheter är mindre sakliga än förr, 1999 (procent, densitet)*

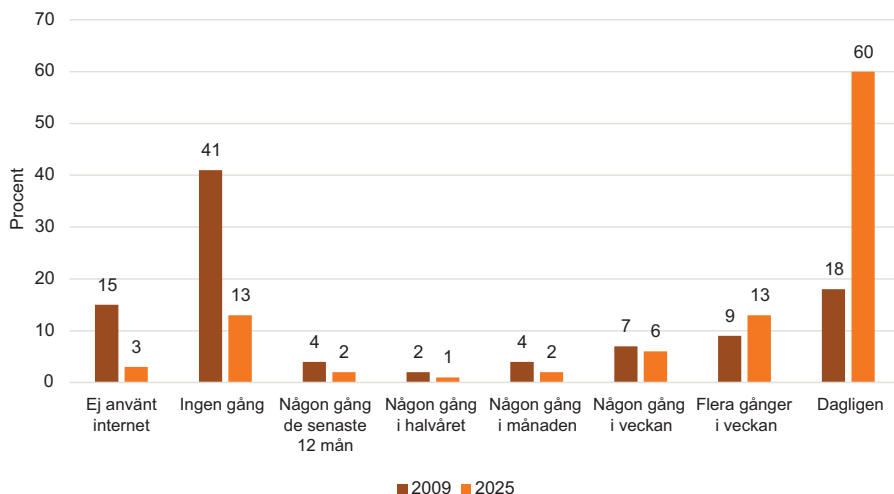

Kommentar: Frågan löd *Vad är din uppfattning om följande påstående som man ibland hör om nyhetsförmedlingen i Sverige | Nyheterna idag är mindre sakliga än förr?* Svarsskalan framgår av figuren. Antal svar = 1 618.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 1999.

Om frågan hade ställts på nytt i SOM-undersökningen hade måhända mönstret sett annorlunda ut. Numera styrs som sagt det algoritmiska systemet, i allt högre utsträckning, av informationsflöde, där informationen som riktas till läsaren bygger på vad läsaren tidigare har läst. Det står i stark kontrast till när de tidigare givna och få nyhetskanalerna var de som berättade för oss vid lägerelden vad som betyder något och vad vi ska ta på allvar (Schudson, 1995) och som fick oss att prata om samma sak i lunchrummet (Park, 1940). Helt klart har decennierna mellan 1986 och 2026 inneburit en social omstöpning när det gäller karaktären på *relationen* mellan medier och dess publik. Förtroendet för medier har varit stabilt och relativt högt under fyra decennier. 1986 var det 54 procent som hyste mycket eller ganska stort förtroende för Radio/TV och 2025 är motsvarande andel 57 procent. Men jämfört med 1986 väger idag publikens individuella beteenden tungt för de redaktionella besluten där innehåll fördelas efter, ja – behov? Just den frågan, huruvida vi har det behov som visas i den algoritmiska reflektionen, har på senaste tiden seglat upp som en bubblare i samhällsdebatten. Politiska förslag kring förbud för unga att använda sociala medier strömlas världen över och diskussioner kring skärmfria liv dyker upp titt som tätt. Detta i en tid då en historisk dom just fallit över techbolagen Meta och YouTube, där applikationer slagits fast som beroendeframkallande med skador som följd utan att varna användaren för det som benämns som evighetsscrollande (SVT, 2026c).

Ett intressant nedslag kan göras ungefär ett decennium in i millennium två, då den närmast explosionsartade utbredningen av sociala medier var i sin linda. En första observation kan göras kring det faktum att en ansenlig del svenskar *inte* använde internet vid tiden för datainsamlingen och frågans framställande (figur 3). Figuren visar också att vi på drygt 15 år gått från att fyra av tio använt sociala medier ”ingen gång” (41 procent) till att sex av tio idag gör det ”dagligen” (60 procent). Mönstret indikerar verkligen den gamla devisen om allt eller inget. Då som nu finns det ett fåtal på mitten som har provat, men det är i sanning i svansarna det händer. En brasklapp med en gnutta nostalgi gör emellertid gällande att frågans formulering ändrats en aning. 2009 exemplifieras sociala medier med MSN och MySpace. 2025 var dessa ersatta av Instagram. Hur som haver, sociala medier upptar bevisligen ganska mycket av svenskarnas tid. Ungefär tre av fyra använder sociala medier antingen dagligen eller flera gånger i veckan (73 procent). Visst börjar det likna något väldigt mänskligt, det här med sociala medier? Ett kollektivt beteende, likt en lägereld.

Figur 3 Använt sociala medier, 2009 och 2025 (procent)

Kommentar: Frågan löd *Och hur ofta har du gjort följande på internet?* | 2009: Använt sociala medier (ex. MSN, Facebook, MySpace, Twitter); 2025: Använt sociala medier (ex. Facebook, Instagram, Twitter). Svarsskalan framgår av figuren. Antal svar = 4 091 (1999) och 13 633 (2025).

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2009 och 2025.

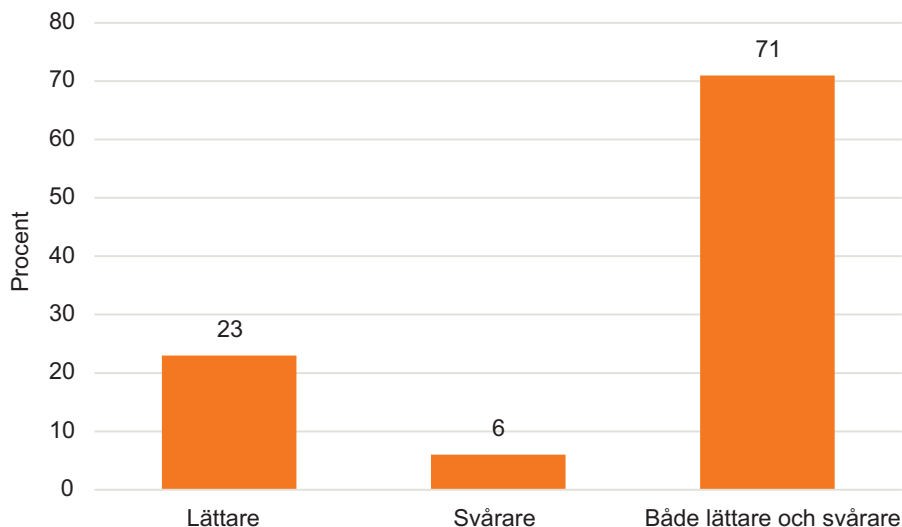
När dagens unga beskriver sin mediekonsumtion framhålls ofta att de *stannar* vid något när det är värt att ta del av. Det står i kontrast till tiden med en gemensam medial lägereld. Årets SOM-undersökning (Andersson, 2026) visar samstämmigt med internationell forskning (e.g. Villi m.fl., 2021) att människor tenderar att undvika nyheter som är emotionellt tunga att ta del av. Kanske är det en förklaring till att vi inte alltid orkar ta del av det jobbiga (Andersson, 2026). Det är för ensamt att hantera, även om vi vill och även om vi tycker att det är vår plikt (Bergström, 2026).

Virvelvind, skogsbrand eller knoppar

I dagarna släpper Wilmer X ett nytt album. 1988 landade en av deras kanske mest uppmärksammade singlar – Teknikens under (Wilmer X, 1988). De sjöng att ”du kan glömma dina ensamma stunder, du kan lita på teknikens under”. Aldrig har den raden känts mer aktuell. Den nationella SOM-undersökningen 1986, som blott var ett litet frö, utfördes med hjälp av Statistiska Centralbyrån på uppdrag av docenterna Sören Holmberg och Lennart Weibull (se bild 1 nedan missivet till den första SOM-undersökningen 1986). Teknik fanns 1986. Men det var annorlunda teknik, i en annan tid, en annan värld rentav. Men då precis som nu fanns en stilla undran eller reflektion om tekniken. Är den egentligen så bra och

vad ska vi med den till? En enkätfråga från SOM-undersökningen 1986 mäter just detta, om teknikens utveckling gör livet lättare eller svårare för människor i allmänhet. Utfallet är ganska tydligt i att det fanns en majoritet som tyckte det mest diplomatiska både och. Det är både lättare och svårare med teknikens hjälp (figur 4). Minst vanligt var det att tycka att tekniken gör allt svårare.

Figur 4 *Inställning till om teknikens utveckling gör livet lättare eller svårare för människor i allmänhet, 1986 (procent)*

Kommentar: Frågan löd *Tror du att teknikens utveckling gör livet lättare eller svårare för människor i allmänhet?* Svarsskalan framgår av figuren. Antal svar = 1 585.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 1986.

I undersökningen 2025 ställdes samma fråga. Resultaten kan inte jämföras rakt av med undersökningen 1986 eftersom svarsalternativet *Både lättare och svårare* var med 1986 men inte 2025. Men förhållandet mellan kategorierna *Lättare* respektive *Svårare* är i sig nästan kusligt lika. 79 procent svarade att teknikens utveckling gör livet lättare i undersökningen 2025. I undersökningen 1986 utgjorde kategorin lättare 79 procent av dem som antingen svarade lättare eller svårare. Tekniken utvecklas, men människors syn på den verkar vara förbluffande stabil.

SOM-institutet har skickat ut enkäter i 40 år i Sveriges historia och vi har utvecklat vår teknik. Numera går det att svara på enkäterna digitalt i mobilen, teknikens under. Men, låt oss inspireras av Anders Hansen, som i nära nog alla sammanhang där denne figurerar vill ta oss tillbaka till savannen. På savannen fanns inga enkäter. Möjligen fanns det enklare metoder som byggde på att man ritade

rutor och kryss i sanden för att delge sina uppfattningar om saker som rörde livet på savannen, men det låter vi vara osagt. Poängen är att människan har en lång historia i relation till SOM-institutets enkäter men en kort historia i relation till saker som Jorden och universum. Vår känsla är att saker och ting har accelererat för människor sedan ungefär industrialismens framfart. Vi har liksom seglat mest inomskärs och förmodligen varit ganska anpassade för det. Men när eller om en virvelvind far in mellan vikar och skär så kan det te sig omtumlande först. Frågan är emellertid om inte alla människor i alla tider har tyckt att tiden som är nu är den mest komplexa och fartfyllda? Den gemensamma tematiken för det här inledande kapitlet är lägereldar samt människans ibland något komplexa förhållande till andra tider än den vi just för närvarande lever i. När Prometheus stal elden från gudarna och gav den till människan skapades således förutsättningar för lägerelden, och lägerelden – ja, den fanns med stor säkerhet på savannen. Människor har antagligen gjort ganska mänskliga saker i cirka 300 000 år. Det finns goda skäl att tro att vi kommer fortsätta med det.

Varje tid är i praktiken en brytpunkt mellan dåtid och framtid. Vår spaning är att människor kommer fortsätta skapa sammanhang och förutsättningar som antingen är fysiska lägereldar med ved och tändstickor eller åtminstone något som liknar lägereldar. Digitala lägereldar. Det är viktigt att poängtera att med elden kommer emellertid ett visst ansvar. Det är nog få som önskar den dystopi som utmålas i filmen Wall-E från 2008, där en ensam liten komprimatorrobot är ensam kvar på en obeboelig jord. Människorna svävar runt i ett rymdskepp, kraftigt överviktiga, och med en skärm framför näsan konstant. Vi tror och hoppas att det i brytpunkten mellan dåtid och framtid ibland kan skava lite. När knoppar brister och allt det där. Men att människans lägereldar ändå överlever teknik, tid och rum.

Bild 1 Missivet till den första SOM-undersökningen 1986

STATSVETENSKAPLIGA INSTITUTIONEN
Göteborgs Universitet

Bilaga 2.
STATISTISKA CENTRALBYRÅN
701 89 Urebro

ENKÄT

Oktober 1986

UNDERSÖKNINGENS NAMN

SOM '86

SAMHÄLLE OPINION MASSMEDIA 1986

Statsvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet genomför hösten 1986 en stor frågeundersökning om massmedier och opinionsbildning i dagens Sverige. Undersökningen görs i samarbete med statistiska centralbyrån.

Frågeundersökningen är ett led i statsvetenskapliga institutionens forskningsverksamhet. Huvudansvariga är docent Sören Holmberg och docent Lennart Weibull. Närmare uppgifter om undersökningen och dess bakgrund finns i bifogad broschyr.

Frågeundersökningen går ut till 2500 slumpmässigt utvalda personer. Samtliga får per post ett formulär med ca 70 frågor. Formuläret behandlar flera olika ämnesområden (se baksidan för en innehållsöversikt). Det ställs frågor om bl a TV-tittande, fritidsintressen och uppfattningar i aktuella samhällsfrågor.

Nästan alla frågor kan besvaras enkelt genom att sätta kryss ($\bar{x}$) i tillämpliga rutor. Svaren kommer att bearbetas anonymt och redovisas endast som siffror i tabeller. Vad någon enskild person svarat kommer aldrig att framgå.

Varje svar är synnerligen värdefullt för att vi skall kunna nå rättvisande resultat. Det är också mycket viktigt att frågeformuläret endast besvaras av den person till vilken detta brev är adresserat.

Vi är tacksamma om Du har möjlighet att svara snarast, helst redan under den kommande veckan.

Om Du undrar över något så ring oss gärna!

Med vänliga hälsningar

Bo Reimer

Bo Reimer
Forskningsassistent
Statsvetenskapliga institutionen
031 - 63 12 13

Nils Renstrand
Undersökningsledare
Statistiska centralbyrån
019 - 14 03 20

Postadress
Box 5048
402 21 GÖTEBORG

Gatuadress
Berzeligatan 2

Fordringsavdelningen
Berzeligatan 11
Box 5048
402 21 GÖTEBORG

Telefon
031/63 10 00

Referenser

- Anderson, U. (2026). Varför avstår vi från nyheter? Om betydelsen av betalväggar, mediemissstro & överbelastning. I A. Carlander, A. Ramsälv, B. Rönnerstrand & P. Öhberg (Red.), *Mot en tid som flytt* (denna volym). SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Bergström, A. (2026) Viktigt och intressant att hålla sig informerad. I A. Carlander, A. Ramsälv, B. Rönnerstrand & P. Öhberg (Red.), *Mot en tid som flytt* (denna volym). SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Blackwell, S. E., Westermann, K., Margraf, J., & Woud, M. L. (2025). *The relationship between vividness of positive future-oriented mental imagery, anhedonia, and positive affect. Psychological Reports*. Advance online publication. <https://doi.org/10.1177/00332941251335587>
- Bornemark, J. (2018). *Det omätbaras renässans: En uppgörelse med pedanternas världsherravälde*. Volante.
- Brandão Jönsson, H. (2024). *Saudade: Att längta bort och hem på samma gång*. Natur & Kultur.
- Edwards, M. E., Booker, J. A., Cook, K., Miao, M., Gan, Y., & King, L. A. (2025). Hope as a meaningful emotion: Hope, positive affect, and meaning in life. *Emotion*, 25(6), 1365–1380. <https://doi.org/10.1037/emo0001513>
- Ekström, M., Ramsälv, A., & Westlund, O. (2022). Data-driven News work Culture: Reconciling Tensions in Epistemic Values and Practices in News Journalism. *Journalism*, 23(4): 755–772. <https://doi.org/10.1177/14648849211052419>
- Ende, M. (1979). *Die unendliche Geschichte*. K. Thienemanns Verlag.
- Graham, C., & Mujic, R. (2025). Hope and the life course: Results from a longitudinal study of 25,000 adults. *Health Economics*, 35(1), 90–101. <https://doi.org/10.1002/hec.70041>
- Park, R. E. (1940). News as a Form of Knowledge: A Chapter in the Sociology of Knowledge. *American Journal of Sociology* 5(45): 669–686.
- Pehrson, J. (2026). *Skavmaxxa – obekväma vägen till ett bättre liv*. Svenska Dagbladet. <https://www.svd.se/a/8pqp3G/skavmaxxa-skapa-var dagsfriktion-for-mer-lycka>
- Prince. (1982). *1999* [Låt]. På skivan *1999*. Warner Bros Records.
- RIAA. (2025). *RIAA 2024 Year-End Revenue Report*. Recording Industry Association of America. <https://www.riaa.com/wp-content/uploads/2025/03/RIAA-2024Year-End-Revenue-Report.pdf>
- Schudson, M. (1978). *Discovering the News: A Social History of American Newspapers*. Basic Books.
- Schultz, I. (2007). The Journalistic Gut Feeling. *Journalism Practice* 1(2), 190–207.
- SVT. (2026a). *Här är svenskarnas bästa ord*. SVT. <https://www.svt.se/kultur/har-ar-svenskarnas-basta-ord>
- SVT. (2026b). *SVT ska spara 355 miljoner kronor*. SVT. <https://www.svt.se/kultur/svt-ska-spara-355-miljoner-kronor>

- SVT. (2026c). Domstol: Meta och Youtube skyldiga till att orsaka psykisk ohälsa, <https://www.svt.se/nyheter/utrikes/domstol-meta-och-youtube-skyldiga-till-att-orsaka-psykisk-ohalsa>
- Mikko, V., Aharoni, T., Tenenboim-Weinblatt, K., Boczkowski, P. J., Hayashi, K., Mitchelstein, E., Tanaka, A., & Kligler-Vilenchik, N. (2022). Taking a Break from News: A Five-Nation Study of News Avoidance in the Digital Era. *Digital Journalism*, 10(1), 148–164.
- Wilmer X. (1988). *Teknikens under* [Låt]. På skivan *Teknikens under*. EMI Svenska AB.

Demokrati & samhälle

OMPRIORITERINGAR I SYNEN PÅ YTTRANDEFRIHETENS GRÄNSER I SVERIGE

ULRIKA ANDERSSON

Sammanfattning

Yttrandefriheten framställs ofta som en grundläggande demokratisk rättighet, men i praktiken präglas den av återkommande avvägningar mellan konkurrerande värden. I det här kapitlet studeras allmänhetens acceptans för att inskränka yttrandefriheten i Sverige i ljuset av förändrade samhälls- och informationsmiljöer. Analysen, baserad på den nationella SOM-undersökningen, visar att synen på yttrandefrihetens gränser är tydligt kontextbunden. Acceptansen för begränsningar är störst när yttrandefriheten ställs mot kollektiva hot, såsom nationell säkerhet och spridning av falsk information – även i fall där sådana begränsningar inte är tydligt förankrade i etablerad lagstiftning. Vidare är acceptansen som svagast när yttrandefriheten kopplas till skydd av religiösa värden. Resultaten kan förstås utifrån återkommande teman kring säkerhet, sanning och skydd mot skada. Samtidigt framträder en paradoxal utveckling där en växande andel uppfattar yttrandefriheten som hotad, medan acceptansen för inskränkningar ökar inom vissa områden. Sammantaget tyder resultaten inte på en genomgripande omförhandling, utan på omprioriteringar i vilka värden som ges företräde i bedömningar av yttrandefrihetens gränser.

De senaste åren har flera studier pekat på att det pågår en gradvis försvagning av demokratiska institutioner globalt. Processen har beskrivits i termer av en demokratisk tillbakagång präglad av successiva förskjutningar i hur demokratiska principer tillämpas och upprätthålls (Lührmann & Lindberg, 2019; Haggard & Kaufman, 2021; Nord m.fl., 2025; V-Dem, 2026). I dessa principer ingår yttrandefrihet som ett centralt fundament. Forskning baserad på internationella demokratiindex pekar på att försämringar särskilt rör frågor knutna till fri offentlig diskussion och mediefrihet (Freedom House, 2025; Nord m.fl., 2025).

Inom EU har exempelvis länder som Ungern, Polen och på senare år även Slovakien präglats av starkare politisk kontroll över medier, begränsningar i offentlig debatt och repressalier mot såväl journalister som medborgare som kritiserar samhällets makthavare (Freedom House, 2025; RSF, 2025). Ungern har tillsammans med Italien, Tyskland och Grekland också sett en ökad förekomst av strategiska rättsprocesser som medel för att tysta aktörer som deltar i den offentliga debatten (SLAPP, Strategic Lawsuit Against Public Participation), även om fenomenet som sådant kan ses i hela EU (Council of the European Union, 2022; CASE, 2026).

Det handlar framför allt om förtalsmål riktade mot journalister och medier, men också om processer mot forskare och försvarare av mänskliga rättigheter (Freedom House, 2025; CASE, 2026). För att motverka denna utveckling har EU bland annat antagit en europeisk mediefrihetsförordning (EU 2024/1083) samt ett direktiv om skydd mot ogrundade eller missbrukade rättsprocesser (EU 2024/1069).

Parallellt har det på global nivå skett omfattande förändringar som på olika sätt har bidragit till att förändra förutsättningarna för yttrande- och mediefrihet. En viktig del av denna utveckling rör förändringar i informationsmiljön. Digitalisering och sociala medier har skapat nya förutsättningar för politisk kommunikation, där information kan spridas snabbt, brett och ofta utan traditionella former av granskning (Bennett & Livingston, 2018; Tucker m.fl., 2018). Det har aktualiserat frågor om desinformation, propaganda och strategisk informationspåverkan, vilka i sin tur har bidragit till att stärka argument för olika former av reglering. Under senare år har även framväxten av generativ artificiell intelligens förstärkt dessa utmaningar, inte minst genom möjligheten att producera trovärdigt men falskt innehåll i stor skala (Freedom House, 2023). Som en följd har krav på olika former av reglering och kontroll av informationsflöden blivit mer framträdande, även i demokratiska sammanhang.

I takt med att nationell säkerhet, extremism och social sammanhållning har fått ökad politisk betydelse har också åtgärder som begränsar yttrandefriheten i flera länder motiverats med hänvisning till dessa områden, exempelvis genom lagstiftning riktad mot hatpropaganda, terrorism eller spridning av skadlig information (European Commission, 2021; International IDEA, 2023). Denna utveckling speglar en bredare tendens där yttrandefriheten delvis omvärderas i förhållande till andra samhälleliga värden, såsom säkerhet och skydd av utsatta grupper (Masferrer, 2023; Nord m.fl., 2024).

Frågan om yttrandefrihetens gränser rymmer således en inneboende spänning mellan olika värden. Möjligheten att kritisera makten kan exempelvis ställas mot hänsyn till nationell säkerhet, samtidigt som rätten att uttrycka åsikter kan komma i konflikt med skydd mot hat och kränkningar. Liknande avvägningar aktualiseras även i andra kontexter, såsom i debatter om hur kontroversiella eller exkluderande yttranden bör hanteras i akademi och offentlighet (Peatfield, 2025). Därtill kan läggas frågor om själv censur, där journalister och andra aktörer i offentlig debatt kan avstå från att behandla vissa ämnen eller uttrycka vissa åsikter av rädsla för att utsättas för hat, hot eller andra repressalier (Björkenfeldt, 2025). Även bland allmänheten förekommer själv censur, exempelvis när det gäller att uttrycka åsikter i politisk kontroversiella frågor (Widmalm m.fl., 2024).

I vilken utsträckning yttrandefrihetens innebörd förändras över tid är inte entydigt. Vissa forskare menar att grundläggande principer tenderar att vara relativt stabila i samhällen med lång demokratisk tradition (jfr. Steen-Johnsen m.fl., 2016). Samtidigt kan förändringar i samhälls- och debattklimat, liksom större händelser i omvärlden, påverka vilka värden som ställs mot varandra (Chong &

Levy, 2018). Frågor som vid en tidpunkt framstår som mindre betydelsefulla kan därmed få ökad tyngd i ett förändrat sammanhang.

Andra forskare pekar på att centrala demokratiska principer, såsom yttrandefrihet, kan eroderas även inom formellt intakta institutioner, genom förändrade normer, praktiker och maktbalanser (Levitsky & Ziblatt, 2018). Utvecklingen i USA, med begränsning av journalisters tillgång till federala politiska institutioner, indragen finansiering av public service och rättsliga åtgärder mot kritiska aktörer – har bidragit till en ökad debatt om yttrandefrihetens ställning (jfr. Iyengar m.fl., 2019; McCudden, 2026; V-Dem, 2026). Samtidigt har utvecklingen i USA också beskrivits som cyklisk, där perioder av inskränkningar i yttrandefriheten följs av faser av återhämtning och utvidgning (Blanchard, 2002), vilket understryker att förändringar inte nödvändigtvis är linjära.

Mot denna bakgrund aktualiseras frågor om hur medborgare själva uppfattar dessa avvägningar och i vilka situationer det anses berättigat att begränsa yttrandefriheten. Utgångspunkten för det här kapitlet är den svenska allmänhetens acceptans för att inskränka yttrandefriheten inom olika områden. Även om fokus är riktat mot en svensk samhällskontext sätts resultaten i relation till den internationella forskningen om demokratisk utveckling och förändrade informationsmiljöer, i syfte att analysera i vilken utsträckning synen på yttrandefrihetens gränser är under omförhandling.

Svensk yttrandefrihet med unika anor

Sverige har en i internationell jämförelse lång och stark tradition av yttrandefrihet. Den tryckfrihetsförordning som instiftades 1766 tillhör en av världens äldsta lagstiftningar på området. Det är ur denna förordning som fröet till de grundläggande principer om offentlighet och fri åsiktsbildning som präglat det moderna Sverige har vuxit fram. Dessa principer är idag fastslagna i regeringsformen (RF), där det betonas att det svenska folkstyret bygger på fri åsiktsbildning, och i tryckfrihetsförordningen (TF) respektive yttrandefrihetsgrundlagen (YGL).

Sverige placerar sig genomgående högt i internationella jämförelser av yttrande- och pressfrihet. I Reportrar utan gränser pressfrihetsindex för 2025 återfinns Sverige på fjärde plats globalt tillsammans med övriga nordiska länder, vilka samtliga tillhör världens mest fria mediesystem (RSF, 2025). Sett i ett internationellt perspektiv är situationen i Sverige stabil över tid, särskilt i jämförelse med flera andra EU-länder där mediefriheten i större utsträckning ifrågasätts eller är föremål för politisk påverkan.

Trots att yttrandefriheten i Sverige är en av de mest vidsträckta i världen är denna frihet inte absolut. Den får begränsas med hänsyn till rikets säkerhet, allmän ordning, enskildas anseende och förebyggande av brott. Sådana avvägningar kommer till uttryck i lagstiftning kring exempelvis förtal, olaga hot och hets mot folkgrupp. Att yttrandefriheten kan begränsas inom vissa ramar är således en etablerad del av det svenska rättssystemet. Samtidigt anges det i lagstiftningen att det vid bedöm-

ning av vilka begränsningar som får göras ska beaktas ”vikten av vidaste möjliga yttrandefrihet och informationsfrihet” (2 kap., 23 § RF). Det krävs således synnerligen starka skäl för att inskränkningar av en människas yttrandefrihet ska kunna anses legitima.

Frågan för det här kapitlet är hur långt sådana begränsningar bör sträcka sig och i vilka sammanhang de är giltiga. Snarare än att betrakta yttrandefriheten som en enhetlig princip undersöks här av vilka skäl som människor anser att denna grundläggande demokratiska frihet kan begränsas. Fokus ligger på hur stödet för inskränkningar varierar beroende på vilket värde yttrandefriheten ställs mot – såsom nationell säkerhet, skydd mot falsk information eller skydd av olika grupper – samt hur dessa attityder skiljer sig mellan olika delar av befolkningen. I en samtid präglad av desinformation, ökade säkerhetshot och teknologiska förändringar blir detta en alltmer central demokratifråga.

Analysen tar sin utgångspunkt i frågan ”anser du att yttrandefriheten i Sverige ska kunna inskränkas med hänsyn till något av följande skäl?”. Alternativen som respondenterna har fått ta ställning till är sådana som återfinns i lagtexten, såsom att skydda rikets säkerhet, skydda barn och unga, förhindra kränkning av enskilda människor, motverka rasism och värna religiösa värden. Utöver dessa områden har också skydd av etniska minoriteter och skydd mot falsk information inkluderats i frågan. Dessa alternativ knyter an till de förutsättningar som gäller för samtiden med en befolkning som består av en rad olika minoriteter med bakgrund i andra kulturer och ett digitalt informationssamhälle där såväl information som desinformation snabbt kan reproduceras, förstärkas och spridas i mycket stor skala och stundtals med betydande genomslag i den offentliga debatten.

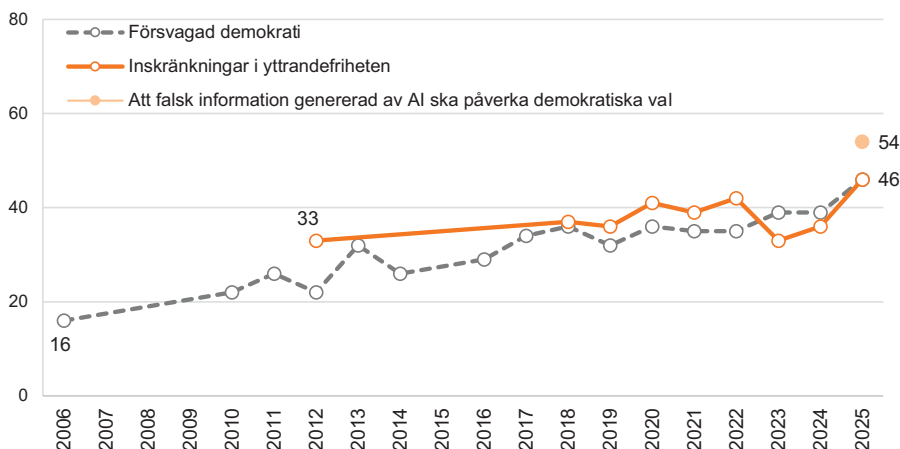
För att sätta dessa ställningstaganden i ett vidare sammanhang inleds analysen med en kort översikt av hur oron för demokratins utveckling och yttrandefrihetens ställning har förändrats över tid.

Ökad oro för försvagad demokrati och inskränkningar i yttrandefriheten

Frågan som respondenterna har fått ta ställning till handlar om hur oroande olika potentiella framtida tillstånd är givet den nuvarande samhällssituationen. Figur 1 visar hur andelen som anser att en försvagad demokrati är mycket oroande har ökat från 16 procent 2006 till 46 procent 2025. Förändringen har inte varit helt linjär men trenden är tydligt uppåtgående, särskilt från mitten av 2010-talet och framåt. Även när det gäller inskränkningar i yttrandefriheten syns en viss ökning. Under perioden 2012–2025 har andelen som bedömer detta som mycket oroande ökat från 33 till 43 procent.

Den sista frågan rör hur oroande allmänheten uppfattar det vara att falsk information genererad av AI i framtiden ska komma att påverka demokratiska val. Drygt hälften, 54 procent, anser att detta är mycket oroande. Sammantaget framträder bilden av en befolkning där en betydande andel uppfattar olika hot riktade mot demokratin som mycket oroande.

Figur 1 Andel som upplever försvagad demokrati, inskränkt yttrandefrihet och AI-genererad falsk information vid val som mycket oroande inför framtiden, 2006–2025 (procent)

Kommentar: Frågan löd *Om du ser till läget i dag, hur oroande upplever du själv följande inför framtiden?* Svarsalternativen var *Mycket oroande*, *Ganska oroande*, *Inte särskilt oroande*, *Inte alls oroande*. Figuren redovisar andelen som har uppgett alternativet *Mycket oroande*. Procentbasen utgörs av dem som har besvarat respektive delfråga. Antal svar var 1 562 år 2006 och 1 797 år 2025.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2006–2025.

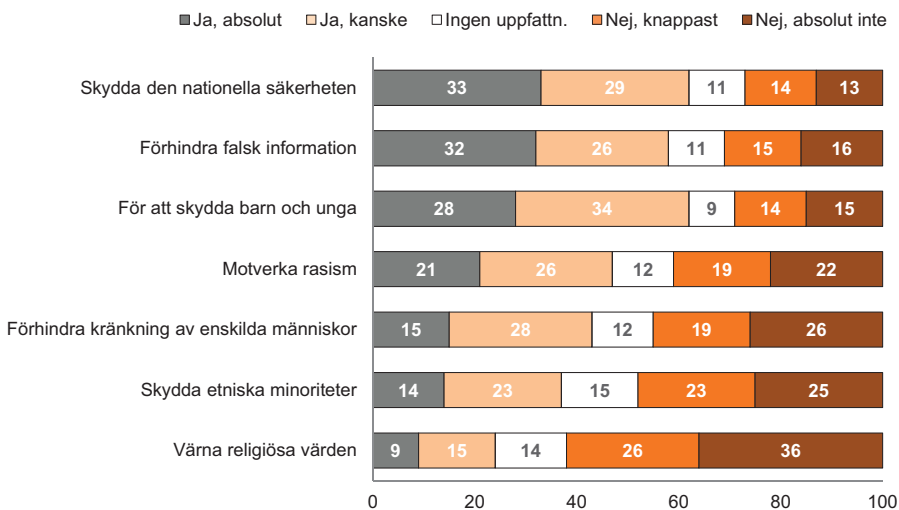
Sett till sociodemografiska faktorer är kvinnor genomgående mer benägna än män att bedöma dessa områden som mycket oroande. Personer som är 30 år eller äldre uppvisar högre andelar än yngre när det gäller att betrakta inskränkt yttrandefrihet och försvagad demokrati som mycket oroande. Andelen är som högst bland personer i 50–65-årsåldern. Även när det gäller AI-genererad falsk information är andelen som uppfattar detta som mycket oroande högst bland personer som är 50 år eller äldre, nivån är hög också bland personer som är yngre än 50 år. Det finns också ett tydligt samband mellan ideologi och bedömningar av hur oroande olika scenarier är, där personer som placerar sig längst till vänster på den politiska vänster-högerskalan uppvisar genomgående högre andelar mycket oroande än övriga ideologiska grupper. För samtliga områden minskar andelen mycket oroande successivt ju längre åt höger på skalan som individen placerar sig.

Med detta som bakgrund övergår analysen till frågan om i vilken utsträckning allmänheten anser att yttrandefriheten bör kunna begränsas i olika sammanhang.

Allmänhetens acceptans för att inskränka yttrandefriheten

Resultaten visar att stödet för att inskränka yttrandefriheten varierar tydligt beroende på vilket skäl som anges. Störst acceptans finns för inskränkningar som motiveras med kollektiva och samhällseliga risker (figur 2). En tredjedel anser att yttrandefriheten absolut ska kunna begränsas för att skydda den nationella säkerheten (33 procent ”ja, absolut”) samt för att förhindra falsk information (32 procent). Även skydd av barn och unga når ett stort stöd (28 procent). Om andelen som även anser att yttrandefriheten *kanske* ska kunna inskränkas av dessa skäl inkluderas är det totalt 62 procent som visar acceptans för inskränkningar som görs för att skydda rikets säkerhet och för att skydda barn och unga, medan 58 procent uttrycker acceptans för motiveringen att förhindra spridning av falsk information. För dessa tre områden är andelen som motsätter sig inskränkningar relativt låg, även om en inte obetydlig minoritet uttrycker tveksamhet eller tar avstånd.

Figur 2 Acceptans för att inskränka yttrandefriheten, 2025 (procent)

Kommentar: Frågan löd *Anser du att yttrandefriheten i Sverige ska kunna inskränkas med hänsyn till något av följande skäl?* följt av alternativen i figuren. Svarsalternativen framgår av figuren. Antal svar var 1 742.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2025.

Stödet är mer splittrat när det gäller inskränkningar kopplade till skydd av individer och grupper. För att motverka rasism och förhindra kränkningar av enskilda människor är opinionen jämnare fördelad mellan stöd och motstånd, medan en majoritet motsätter sig inskränkningar för att skydda etniska minoriteter och i

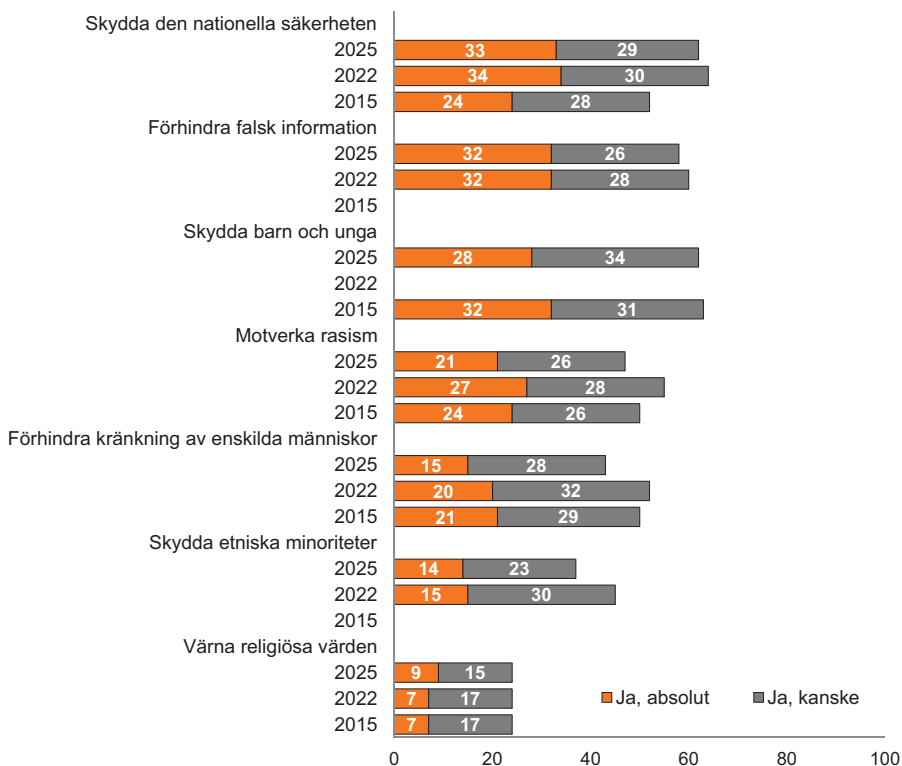
synnerhet för att värna religiösa värden. I det senare fallet är motståndet tydligt dominerande (62 procent ”nej, knappast” eller ”nej, absolut inte”). Sammantaget visar resultaten att legitimiteten för att begränsa yttrandefriheten är starkast när det handlar om säkerhet, sanning och skydd av barn, men betydligt svagare när det gäller mer normativt eller kulturellt betingade värden.

Jämförelsen över tid visar att inställningen till att inskränka yttrandefriheten i Sverige i stora drag är stabil, men med vissa förskjutningar beroende på vilket skäl som anges. För inskränkningar motiverade av nationell säkerhet är stödet jämförelsevis högt och har ökat från 24 procent absolut-ja-svar till 33 procent 2025 (figur 3). Även för sakområdet att förhindra falsk information är resultatet stabilt med 32 procent absolut-ja-svar både 2022 och 2025, vilket kan tyda på att denna typ av begränsning har accepterats som en nödvändig åtgärd i en förändrad informationsmiljö. Det skiljer sig från exempelvis skydd av religiösa värden, där stödet för inskränkningar förblir lågt.

Parallellt syns också en viss minskning i benägenheten att acceptera inskränkningar. Det handlar dels om att skydda barn och unga, liksom för att motverka rasism och förhindra kränkningar av enskilda människor, där stödet 2025 är lägre än eller i nivå med tidigare mätningar. Nedgången är särskilt tydlig när det gäller skydd av etniska minoriteter, där andelen som anser att yttrandefriheten bör kunna inskränkas har minskat markant jämfört med 2022.

Resultaten indikerar att stödet för att begränsa yttrandefriheten har stärkts inom områden som rör säkerhet och informationspåverkan, medan det är mer stabilt eller svagt minskande för inskränkningar kopplade till skydd av individer och grupper. Detta pekar mot en utveckling där vissa typer av restriktioner uppfattas som mer legitima än andra, snarare än mot en generell förändring i synen på yttrandefrihetens gränser.

Figur 3 Acceptans för att inskränka yttrandefriheten, 2015, 2022 och 2025 (procent)

Kommentar: Frågan löd *Anser du att yttrandefriheten i Sverige ska kunna inskränkas med hänsyn till något av följande skäl?* följt av alternativen i figuren. Svarsalternativen var *Ja, absolut*, *Ja, kanske*, *Nej, knappast*, *Nej, absolut inte*, samt *Ingen uppfattning*. Antal svar var 1 486 år 2015, 1 699 år 2022 och 1 742 år 2025.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2015, 2022 och 2025.

Ideologiska skiljelinjer i acceptansen att inskränka yttrandefriheten

När olika samhällsgruppers benägenhet att acceptera inskränkningar i yttrandefriheten jämförs framträder stora likheter i rangordningen av vad som är mest, och minst, accepterat. De flesta, om än inte alla, grupper värnar den nationella säkerheten mest, medan samtliga värnar religiösa värden minst (tabell 1). Hur stor acceptansen är, mätt i andelen som svarar 'ja, absolut', varierar dock. Exempelvis är personer som upplever att det svenska samhället under de senaste tio åren har försämrats med avseende på säkerhet och trygghet, som står ideologiskt långt till höger och som gillar Sverigedemokraterna mest benägna att uttrycka acceptans

för att inskränka yttrandefriheten i syfte att skydda rikets säkerhet. I dessa grupper svarar 41 procent ja absolut på frågan (tabell 1). De som i lägst utsträckning ser detta som ett legitimt skäl är personer som gillar Miljöpartiet, 16 procent, och Vänsterpartiet, 20 procent.

Även om stödet för att kunna inskränka yttrandefriheten för att förhindra falsk information är jämförelsevis hög i svarsgruppen som helhet finns det enskilda grupper där acceptansen inte är fullt lika stor. Bland dessa hittas sympatisörer till Miljöpartiet och Centerpartiet, personer som uttrycker missnöje med hur den svenska demokratin fungerar, personer som menar att säkerheten och tryggheten har försämrats och personer med hög utbildning. Andelen varierar här mellan 18–21 procent, vilket kan jämföras med genomsnittet på 32 procent. När det gäller att motverka rasism har gruppen längst till vänster störst acceptans, 36 procent, medan gruppen längst till höger och sympatisörer till Sverigedemokraterna har minst acceptans, 12 respektive 13 procent. Ytterligare ett sakområde där de längst till vänster och de längst till höger står för den största spridningen är skydd av etniska minoriteter, där andelen absolut-ja-svar i respektive grupp är 25 procent och sex procent, skillnader som också är statistiskt signifikanta (se tabell A1 i appendix).

Det kan också noteras att det bland de jämförda grupperna finns två vars rangordning tydligt avviker från det generella mönstret. Det handlar om personer som står klart till vänster och om sympatisörer till Vänsterpartiet, två grupper som i hög grad korrelerar med varandra (72 procent av Vänsterpartiets sympatisörer definierar sig själva som klart till vänster). Där de flesta andra grupper har en rangordning med nationens säkerhet och falsk information i topp, följt av värnande om barn och unga, är alternativet att motverka rasism det som dominerar bland personer långt till vänster (33 procent klart till vänster, 30 procent V-sympatisörer) (tabell 1). I gruppen längst till vänster kommer skydd av barn och unga på en andra plats (33 procent) följt av falsk information (30 procent) och skydd av etniska minoriteter (25 procent). Först på femte plats kommer skydd av nationens säkerhet (24 procent). Resultatet är huvudsakligen detsamma bland dem som gillar Vänsterpartiet bäst.

När resultaten från 2025 jämförs med hur svarsmönstret såg ut i motsvarande grupper 2015, kan det noteras att det för vissa sakområden har skett förändringar på bred front, medan det för andra framför allt har skett förändringar inom specifika grupper. Resultaten för 2015 redovisas här som förändring i procentenheter i relation till 2025 års siffror och anges inom parentes i tabellen. När det för kvinnor exempelvis står "30 (+8)" för skydd av rikets säkerhet innebär det att 30 procent uttryckte acceptans 2025 och att detta är en ökning med 8 procentenheter sedan 2015.

Tabell 1 Andel som absolut kan tänka sig att inskränka yttrandefriheten, 2025 med 2015 inom parentes (procent)

	Skydda nationell säkerhet	Förhindra falsk information	Skydda barn och unga	Motverka rasism	Förhindra kränkning av enskilda personer	Skydda etniska minoriteter	Värna religiösa värden	Antal svar
Kön								
Kvinnor	30 (+8)	30	29 (-5)	24 (-2)	15 (-8)	17	10 (+3)	860 (755)
Män	36 (+10)	33	27 (-2)	18 (-4)	14 (-7)	11	8 (-1)	872 (731)
Ålder								
16–29 år	29 (+9)	24	24 (-2)	22 (-7)	12 (-6)	16	8 (+4)	194 (203)
30–49 år	27 (+5)	28	26 (-8)	23 (±0)	13 (-6)	13	9 (+2)	500 (405)
50–66 år	36 (+16)	33	29 (-1)	19 (±0)	13 (-7)	12	9 (+4)	563 (391)
67 år–	37 (+6)	35	30 (-6)	21 (-6)	20 (-7)	16	9 (±0)	506 (488)
Utbildning								
Låg	39 (+3)	38	34 (-10)	24 (-6)	20 (-12)	18	13 (±0)	658 (219)
Medel	36 (+11)	36	29 (-3)	22 (-2)	13 (-8)	13	8 (+2)	382 (760)
Hög	25 (+8)	21	21 (-5)	17 (-3)	11 (-6)	10	6 (±0)	647 (488)
Nöjd med demokratin								
Inte nöjd	33 (+3)	37	35 (+2)	22 (+1)	18 (-4)	16	11 (+3)	470 (420)
Nöjd	33 (+12)	30	26 (-6)	21 (-4)	14 (-8)	13	9 (+2)	1 267 (1 025)
Utvecklingen i Sverige: Säkerhet och trygghet								
Försämrats	41	37	31	31	21	17	14	122
Förbättrats/samma	32	21	28	21	14	14	9	1 575
Ideologi								
Klart till vänster	24 (+7)	30	33 (-3)	36 (+1)	18 (-10)	25	10 (±0)	180 (162)
Något till vänster	27 (+8)	28	26 (-3)	21 (-3)	14 (-8)	13	9 (+4)	379 (292)
Varken vänster/höger	33 (+5)	34	30 (-5)	23 (-3)	17 (-6)	17	11 (+3)	545 (421)
Något till höger	37 (+13)	34	26 (-3)	17 (-3)	12 (-6)	10	7 (+1)	432 (440)
Klart till höger	41 (+11)	30	26 (-5)	12 (-4)	10 (-13)	6	6 (-2)	199 (146)
Partisynpat								
Vänsterpartiet	20 (+4)	29	24 (-13)	30 (-2)	12 (-13)	26	12 (+4)	90 (109)
Socialdemokraterna	33 (+4)	32	32 (-8)	27 (-4)	17 (-12)	19	11 (+1)	544 (351)
Miljöpartiet	16 (+5)	18	15 (-7)	16 (-9)	11 (-5)	10	6 (+2)	87 (106)
Centerpartiet	25 (+5)	19	17 (-10)	16 (-4)	10 (-11)	10	6 (±0)	87 (109)
Liberalerna	28 (+7)	27	17 (-8)	20 (-1)	7 (-12)	8	5 (+1)	59 (67)
Moderaterna	42 (+15)	36	26 (-5)	18 (-8)	12 (-8)	11	8 (±0)	331 (316)
Kristdemokraterna	35 (+15)	32	32 (+8)	17 (+3)	18 (+8)	11	9 (+5)	65 (50)
Sverigedemokraterna	40 (+7)	36	31 (-2)	13 (-1)	16 (-4)	10	7 (±0)	211 (210)

Kommentar: Frågan löd *Anser du att yttrandefriheten i Sverige ska kunna inskränkas med hänsyn till något av följande skäl?* Svarsalternativen var *Ja, absolut, Ja, kanske, Nej, knappast, Nej, absolut inte* samt *Ingen uppfattning*. Figuren visar andelen som har svarat *Ja, absolut*. Demokratifrågan löd *Allmänt sett, hur nöjd är du med det sätt på vilket demokratin fungerar i Sverige?* med svarsalternativen *Mycket nöjd, Ganska nöjd, Inte särskilt nöjd, Inte alls nöjd*. I tabellen har alternativen grupperats som *Nöjd* och *Inte nöjd*. Frågan om utvecklingen i Sverige

löd Hur anser du att följande har förändrats i Sverige under de senaste 10 åren? med alternativet Säkerhet och trygghet. Svarsalternativen var Klart förbättrats, Förbättrats något, Förblivit ungefär detsamma, Försämrats något samt Klart försämrats. I tabellen har alternativen grupperats som Försämrats och Förbättrats/Samma. Frågan om ideologi löd Man talar ibland om att politiska åsikter kan placeras in på en vänster-högerskala. Var någonstans skulle du placera dig själv på en sådan skala? Frågan om partisympati löd Vilket parti tycker du bäst om idag? Antal svar framgår av tabellen.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2015 och 2025.

Bland de förändringar som kan ses i en majoritet av grupperna, i betydelsen att de flesta har rört sig i samma riktning, är den ökade acceptansen för att inskränka yttrandefriheten i syfte att skydda den nationella säkerheten (tabell 1). Det syns också en viss ökning för alternativet att värna religiösa värden, även om förändringen här är mer marginell. På motsvarande sätt har acceptansen minskat för alternativen skydda barn och unga samt förhindra kränkningar av enskilda personer. Detsamma gäller för alternativet att motverka rasism men precis som för värnande av religiösa värden är förändringen högst marginell.

På gruppnivå utmärker sig särskilt personer i övre medelåldern (50–66 år, +16 procentenheter) och sympatisörer till Moderaterna och Kristdemokraterna (+15 för båda) när det gäller nationens säkerhet. För skydd av barn och unga står lågutbildade (-10) samt sympatisörer till Vänsterpartiet (-13) och Centerpartiet (-10) för den största minskningen, medan det för alternativet att förhindra kränkningar av enskilda är det lågutbildade (-12), personer klart till vänster (-10) och personer till höger (-13) samt sympatisörer till Vänsterpartiet (-13), Socialdemokraterna (-12), Centerpartiet (-11) och Liberalerna (-12) som har förflyttat sig mest.

Sammantaget tyder resultaten på att förändringarna inte är generella utan koncentrerade till vissa grupper och vissa typer av motiveringar, där särskilt säkerhetsrelaterade skäl fått ett ökat stöd över tid.

Omprioriteringar i synen på svensk yttrandefrihet

De observerade förändringarna kan tolkas i ljuset av de samhälleliga och politiska förändringar som präglat perioden mellan 2015 och 2025. Under dessa år har frågor om nationell säkerhet, migration och brottslighet fått en mer framträdande roll i den offentliga debatten, vilket sannolikt har bidragit till att stärka stödet för inskränkningar i yttrandefriheten när dessa motiveras med säkerhetsskäl. Att ökningen är särskilt tydlig bland äldre och bland grupper med högerorienterade partisympatier ligger i linje med tidigare forskning om hur olika samhällsproblem prioriteras i olika delar av befolkningen.

Samtidigt tycks stödet för inskränkningar kopplade till skydd mot kränkningar och rasism inte ha ökat i samma utsträckning, och i vissa fall snarare minskat. Sammantaget pekar resultaten mot en utveckling där acceptansen för att begränsa yttrandefriheten i ökande grad är knuten till vissa specifika problemområden, snarare än till en generell förändring i synen på dess gränser.

Resultaten visar därmed på ett tydligt mönster där stöd för inskränkningar är starkast när yttrandefriheten kopplas till kollektiva hot – såsom nationell säkerhet och desinformation – och svagast när den kopplas till skydd av religiösa värden. Mönstret kan förstås utifrån teman som säkerhet, sanning och skydd mot skada. Säkerhet innebär här att staten förväntas kunna begränsa yttrandefriheten för att skydda nationen. Sanning aktualiseras i synen på falsk information, där begränsningar i hög grad framstår som legitima i ljuset av debatten om informationspåverkan och generativ AI. Skydd mot skada kommer till uttryck i stödet för att skydda individer och grupper från kränkningar och diskriminering. Samtidigt pekar det låga stödet för att värna religiösa värden mot en mer sekulariserad normstruktur, där sådan hänsyn i mindre utsträckning uppfattas som legitima skäl för inskränkningar.

Attityder till inskränkningar formas emellertid inte i ett vakuum, utan i relation till hur medborgare uppfattar tillståndet i demokratin och de hot som riktas mot den. I en samtid präglad av desinformation, informationspåverkan och teknologiska förändringar finns det skäl att anta att sådana upplevelser av oro påverkar synen på vilka begränsningar som framstår som legitima. Samtidigt är det svårt att avgöra vilka konkreta åtgärder som respondenterna föreställer sig. Deras svar kan dels spegla en faktisk vilja att begränsa yttrandefriheten, dels uttrycka mer allmänna värderingar om vad som bör skyddas i samhället. Att en stor andel samtidigt uttrycker oro för att AI-genererad falsk information ska påverka demokratiska val talar dock för att frågan inte enbart uppfattas som principiell, utan också som ett reellt problem i samtiden.

Utvecklingen pekar därmed mot en potentiellt paradoxal situation, där yttrandefriheten i allt högre grad uppfattas som hotad samtidigt som acceptansen för att begränsa den ökar inom vissa områden. Snarare än en genomgripande omförhandling av yttrandefrihetens principer tyder resultaten på en omprioritering mellan olika värden. I denna omprioritering framstår säkerhet och kontroll av informationsflöden som allt viktigare, medan andra hänsyn ges mindre tyngd. Sammantaget indikerar resultaten att yttrandefrihetens gränser i ökande grad formas i relation till de problem och hot som uppfattas som mest angelägna i samtiden.

Referenser

- Bennett, W. L., & Livingston, S. (2018). The disinformation order: Disruptive communication and the decline of democratic institutions. *European Journal of Communication*, 33(2), 122–139.
- Björkenfeldt, O. (2025). Self-Censorship in Journalism: The Role of Emotional, Professional, and Institutional Factors. *Digital Journalism*, 1–18.
- Blanchard, M. A. (2002). "Why Can't We Ever Learn?" Cycles of Stability, Stress and Freedom of Expression in United States History. *Communication Law and Policy*, 7(4), 347–378.
- CASE / Coalition Against SLAPPs in Europe. (2026). *SLAPPs in Europe: Democracy in the dock. CASE report 2025*. CASE & Daphne Caruana Galizia Foundation.
- Chong, D., & Levy, M. (2018). Competing norms of free expression and political tolerance. *Social Research: An International Quarterly*, 85(1), 197–227.
- Council of the European Union. (2022). *Proposal for a directive on protecting persons engaged in public participation from abusive court proceedings (SLAPP) (ST-8529-2022)*.
- European Commission. (2021/2022). *Countering illegal hate speech online: Code of Conduct – monitoring/evaluation report*.
- European Union. *Directive (EU) 2024/1069 on protecting persons who engage in public participation from manifestly unfounded claims or abusive court proceedings (Strategic lawsuits against public participation)*.
- European Union. *Regulation (EU) 2024/1083 on establishing a common framework for media services in the internal market (European Media Freedom Act)*.
- Freedom House. (2023). *Freedom on the Net 2023: The Repressive Power of Artificial Intelligence*.
- Freedom House. (2025). *Freedom in the World 2025. The uphill battle to safeguard rights*.
- Haggard, S., & Kaufman, R. (2021). *Backsliding: Democratic regress in the contemporary world*. Cambridge University Press.
- International IDEA. (2023). *The Global State of Democracy 2023. The new checks and balances*.
- International IDEA. (2025). *The Global State of Democracy 2025. Democracy on the move*.
- Iyengar, S., Lelkes, Y., Levendusky, M., Malhotra, N., & Westwood, S. (2019). The origins and consequences of affective polarization in the United States. *Annual Review of Political Science*, 22, 129–146.
- Levitsky, S., & Ziblatt, D. (2018). *How democracies die*. Crown.
- Lührmann, A., & Lindberg, S. I. (2019). A third wave of autocratization is here: What is new about it? *Democratization*, 26(7), 1095–1113.
- Masferrer, A. (2023). The decline of freedom of expression and social vulnerability in Western democracy. *International Journal for the Semiotics of Law*, 36(4), 1443–1475.

- McCudden, K. (2026). Record number of violations mar first two months of year. U.S. Press Freedom Tracker. Publicerad 26 februari 2026. <https://pressfreedom-tracker.us/blog/record-number-of-violations-mar-first-two-months-of-year/>
- Nord, M., Angiolillo, F., Good God, A., & Lindberg, S. I. (2025). State of the world 2024: 25 years of autocratization – democracy trumped? *Democratization*, 32(4), 839–864.
- Peatfield, EJ. (2025). Censorship, Cancel Culture, and Free Speech. *Free Speech in Contention*, 17–38.
- Regeringsformen (1974:152).
- RSF/Reportrar utan gränser. (2025). Pressfrihetsindex 2025. Historisk global nedgång i pressfrihet. Publicerad 2 maj 2025. <https://reportrarutangranser.se/index/pressfrihetsindex-2025-historisk-global-nedgang-i-pressfrihet/>
- Steen-Johnsen, K., Fladmode, A., & Midtbøen, A.H. (2016). *Sosiale normer og politisk toleranse*. Institutt for Samfunnsforskning og Fritt Ord.
- V-Dem Institute. (2026). *Democracy Report 2026. Unraveling the democratic era*. V-Dem Institute, Göteborgs universitet.
- Widmalm, S., Persson, T., & Casselbrant, A. (2024). *Talande tystnad. En ESO-rapport om självzensur i Sverige. Rapport till Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi, 2024:1*. Statens offentliga utredningar.

APPENDIX

Tabell A1 Statistisk säkerhet i skillnader mellan olika gruppers acceptans för att inskränka yttrandefriheten, 2025 (signifikanstest)

	Skydda nationell säkerhet	Förhindra falsk information	Skydda barn och unga	Motverka rasism	Förhindra kränkning av enskilda personer	Skydda etniska mino- riteter	Värna religiösa värden
Kön	ns.	ns.	ns.	***	**	***	***
Ålder	***	ns.	ns.	ns.	***	ns.	ns.
Utbildning	ns.	***	***	***	***	***	***
Nöjd med demokratin	ns.	ns.	ns.	ns.	ns.	ns.	ns.
Utvecklingen i Sverige: Säkerhet och trygghet	ns.	ns.	ns.	***	ns.	ns.	***
Ideologi	***	ns.	ns.	***	***	***	***
Partisynpat	ns.	ns.	ns.	***	**	***	***

Kommentar: Frågan lød *Anser du att yttrandefriheten i Sverige ska kunna inskränkas med hänsyn till något av följande skäl?* Svartalternativen var *Ja, absolut, Ja, kanske. Nej, knappast, Nej, absolut inte* samt *Ingen uppfattning*. Sambanden mellan variablerna har analyserats med hjälp av korrelationsmått och signifikanstest (tvåsidigt test). Tabellen redovisar enbart huruvida sambanden är statistiskt signifikanta. ns= ej signifikant, *p < 0,05, **p < 0,010, ***p < 0,001

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2025.

TORRLÄGG TRÄSKET? SVENSKA FOLKETS INSTÄLLNING TILL LOBBYISM OCH POLITISK PÅVERKAN

FELIX CASSEL, TILDA EKSTRÖM OCH PATRIK ÖHBERG

Sammanfattning

Pengar, politik och påverkan hör ihop. Från tidiga former av partifinansiering till dagens professionaliserade lobbyverksamhet har relationen mellan ekonomiska intressen och politiskt beslutsfattande ständigt varit närvarande och omstridd. I dag sker påverkan sällan genom direkta transaktioner, utan genom mer institutionaliserade och ofta mindre synliga kontakter mellan politiker, näringsliv och olika typer av påverkansaktörer. I detta kapitel analyserar vi svenska folkets och politikernas syn på lobbyism, svängdörrar och politiska intressekonflikter. Resultaten från SOM-undersökningen 2025 visar att en tydlig majoritet uppfattar det som problematiskt att politiker efter avslutade uppdrag börjar arbeta för aktörer som vill påverka politiska beslut. Stödet är också brett för reformer som syftar till att öka transparensen, såsom lobbyregister, begränsade kontakter mellan politiker och lobbyister samt förbud mot aktieinnehav för riksdagsledamöter. Samtidigt är stödet svagare kring mer långtgående reformer, som en nedskärningsmyndighet. Ett centralt resultat är att dessa frågor präglas av låg polarisering; skillnaderna mellan grupper och partisympatier är små. Däremot finns tydliga skillnader mellan väljare och politiker, särskilt i synen på aktieförbud. Sammantaget visar kapitlet att det finns en utbredd skepsis mot otydliga gränser mellan politik och särintressen, men också att frågorna ännu inte är fullt politiserade. Just därför rymmer de en betydande potential för politisk mobilisering.

En månad före riksdagsvalet tvingades Sveriges statsminister avgå på grund av att denne ljugit om att han tagit emot ekonomiska gåvor från en industrimagnat. Året var 1932. Statsministern hette Carl Gustaf Ekman och pengarna kom från Ivar Kreuger. Egentligen var det inte pengarna som fällde Ekman – de flesta partier fick pengar av Kreuger – det var lögnen. Ekman hade brustit i transparens (Ohlsson, 2012).

Relationer mellan politiska beslutsfattare och ekonomiska intressen har funnits i olika former genom historien, men hur dessa relationer organiseras och regleras har förändrats över tid. I samtida demokratier tar de sig sällan uttryck i direkta transaktioner, utan snarare i mer institutionellt inbäddade och professionaliserade kontakter mellan politik, näringsliv och olika former av påverkansaktörer (Svallfors m.fl., 2015).

Under 2000-talet har medial uppmärksamhet vid flera tillfällen riktats mot just dessa kontakter, inte minst i form av så kallade svängdörrar mellan politik, näringsliv och påverkansbranschen. Ett välkänt exempel är när dåvarande näringsminister Björn Rosengren 2002 lämnade politiken för en roll inom Stenbecksfären, där hans insyn i och kunskaper om telemarknaden bedömdes som värdefulla (Allern & Pollack, 2018). Det rönt därtill uppmärksamhet när Göran Persson kort efter sin avgång som statsminister 2006 blev rådgivare på PR-byrån JKL (Svenska Dagbladet, 2007). Ett nyligen uppmärksammat exempel är tidigare utrikesminister Tobias Billströms nya arbete för en drömar-startup (Affärsvärlden, 2025). Senare granskningar visar att övergångar av detta slag inte är ovanliga, och att även tidigare statsministrarna Fredrik Reinfeldt och Stefan Löfven tagit roller inom konsult- och påverkansverksamhet efter sina uppdrag (Klenell, 2024).

Liknande frågor har aktualiserats i samband med rekryteringar till Regeringskansliet. Efter regeringsskiftet 2022 hade en betydande andel av de tillträdande statssekreterarna bakgrund inom PR-byråer, intresseorganisationer och tanke-smedjor (Dagens Nyheter, 2022). Utvecklingen har bidragit till en diskussion om karensregler och om hur gränsen mellan offentlig maktutövning och privata intressen bör dras. För statsråd och statssekreterare finns i dag ett regelverk som i vissa fall innebär karens eller ämnesrestriktioner efter avslutat uppdrag (lagen (2018:676) om restriktioner vid statsråds och statssekreterares övergång till annan än statlig verksamhet), medan motsvarande regler i stor utsträckning saknas för andra politiska befattningar. Detta har bland annat kritiserats av Europarådets organ för korruptionsbekämpning (Council of Europe, 2025).

Internationellt har olika former av transparensregler etablerats. EU har exempelvis infört ett omfattande öppenhetsregister för aktörer som försöker påverka unionens beslutsprocesser (EUR-Lex, u.å.), och i Norden har Finland nyligen infört ett nationellt lobbyregister (Avoimuuksrekisteri, u.å.). I Sverige har frågan utretts under senare år, och ett förslag om ett svenskt lobbyregister presenterades av en parlamentarisk kommitté under ledning av särskilde utredaren Mats Melin i maj 2025 (Dagens Nyheter, 2025). Förslaget har dock mött kritik från delar av påverkansbranschen, som lyft fram risken för ökad administrativ börda och försämrade möjligheter att delta i det politiska samtalet (Resumé, 2025). Regeringen överlämnade i mars 2026 en lagrådsremiss med förslag på lagändringar som ska öka insynen i hur politiska partier finansierar sin verksamhet och hur lobbyister påverkar politiska beslut, och lade i april samma år fram en proposition i frågan (Regeringen, 2026; Prop. 2025/26:258).

Samtidigt knyter frågor om svängdörrar och intressekonflikter an till en bredare diskussion om statens roll, omfattning och effektivitet. I den svenska debatten har detta bland annat kommit till uttryck i krav på att minska regelbördan och effektivisera statsförvaltningen (Regeringen, 2023a; Svenska Dagbladet, 2026). Ett exempel är förslaget om att inrätta en särskild myndighet med uppdrag att kraftigt skära ner i offentlig sektor (DOGE). Reformidéer av detta slag skiljer sig

från mer avgränsade transparens- och regleringsåtgärder. Medan åtgärder som syftar till ökad insyn direkt riktar in sig på relationen mellan politik och organiserade intressen, innebär förslag om nedskärningar av offentlig sektor mer genomgripande förändringar av statens omfattning och funktionssätt. Sådana förslag kan därför förväntas vara mer svårbedömda och mindre etablerade i opinionen.

Sammantaget pekar dessa utvecklingslinjer på hur relationen mellan politik och organiserade intressen kommit att uppmärksammas i den offentliga debatten. Det handlar inte enbart om enskilda fall av övergångar eller intressekonflikter, utan om mer grundläggande frågor om transparens, ansvar och legitimitet i det politiska systemet. En central fråga är därmed i vilken utsträckning uppfattningar kring dessa frågor präglas av polarisering eller enighet i väljarkåren, samt om svenskarnas uppfattningar skiljer sig från förtroendevaldas. Samtidigt saknas det fortfarande systematisk kunskap om hur dessa frågor uppfattas bland väljare och valda.

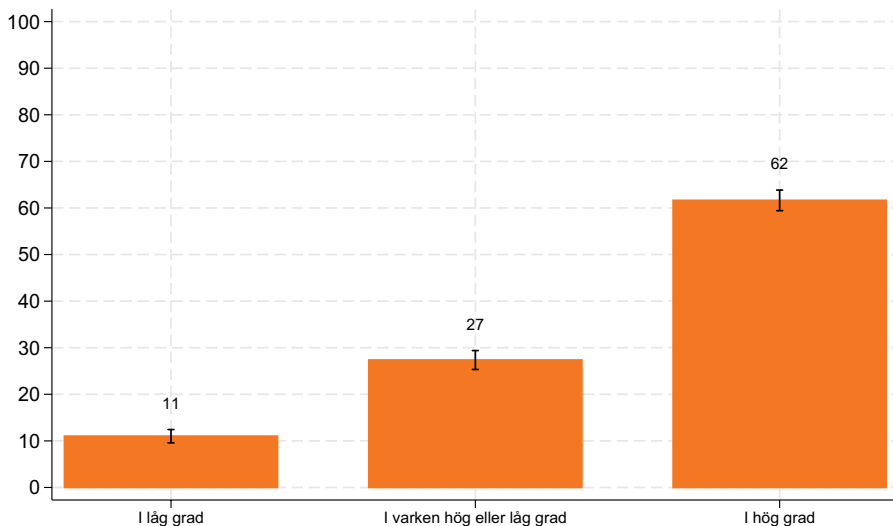
Syftet med detta kapitel är därför att analysera svenska folkets inställning till lobbyism, svängdörrar och relaterade frågor om politisk påverkan och intressekonflikter. Med hjälp av den nationella SOM-undersökningen 2025 undersöker vi dels hur kontakter och svängdörrar mellan politik och organiserade intressen uppfattas, dels stödet för konkreta reformförslag som syftar till att öka transparensen och begränsa intressekonflikter. Vidare analyseras hur dessa uppfattningar varierar mellan olika demografiska och politiska grupper, samt hur svenskarnas inställning förhåller sig till motsvarande uppfattningar bland politiska företrädare, som besvarat samma frågor inom ramen för Politikerpanelen¹ vid Göteborgs universitet.

Synen på svängdörrar mellan politik och påverkansbransch

Vi börjar med att studera synen på svängdörrar mellan politik och påverkansbransch, vilket är en av de mest uppmärksammade formerna av kontakter mellan politiska beslutsfattare och organiserade intressen. När svenskarna tillfrågas om hur de ser på att politiker börjar arbeta hos påverkansaktörer framträder en tydlig bild (se figur 1). En majoritet (62 procent) anser att det i hög grad är problematiskt att politiker efter avslutat uppdrag tar anställning hos aktörer som vill påverka politiska beslut. Endast 11 procent anser att det i låg grad är problematiskt, medan 27 procent anser att det i varken hög eller låg grad är problematiskt.

Resultatet pekar på att risken för intressekonflikter och bristande integritet i gränslandet mellan offentlig maktutövning och privata intressen anses vara problematiska av en tydlig majoritet av svenskarna. Den ökade rörligheten mellan politiken och lobby- och PR-branschen möts därmed av en tydlig skepsis bland svenska folket.

Figur 1 Uppfattningar om hur problematiskt det är att politiker börjar arbeta hos påverkansaktörer, 2025 (procent)

Kommentar: Frågan löd *I vilken grad anser du att det är problematiskt att politiker börjar arbeta hos externa aktörer som vill påverka politiska beslut, exempelvis PR- eller public affairs-byråer?*. Svarsalternativen löd *I mycket hög grad*, *I ganska hög grad*, *I varken hög eller låg grad*, *I ganska låg grad* och *I mycket låg grad*. I figuren har *I mycket hög grad* och *I ganska hög grad* slagits ihop till kategorin *I hög grad* och likaså för *I ganska låg grad* och *I mycket låg grad* till kategorin *I låg grad*. Antal som svarade på frågan var 1 853 personer.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2025.

Att en majoritet uppfattar svängdörrar mellan politik och påverkansbransch som problematiska utgör en viktig bakgrund till stödet för olika former av reglering och transparensförhöjande åtgärder. I det följande analyseras därför hur dessa uppfattningar tar sig uttryck i konkreta policypreferenser.

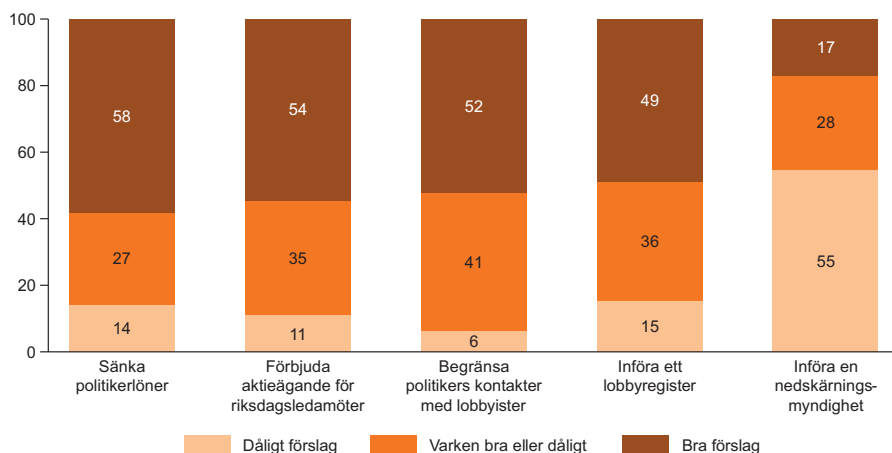
Förslagen kan övergripande delas in i tre typer: åtgärder som syftar till att öka transparensen i politiska kontakter (såsom lobbyregister och begränsningar av kontakter mellan politiker och lobbyister), regleringar som syftar till att minska potentiella intressekonflikter (exempelvis förbud mot aktieinnehav för riksdagsledamöter), samt förslag som rör politikernas ersättningar och den offentliga sektorns resursanvändning. Även frågor om politikernas löner kan förstås i detta sammanhang, då de knyter an till bredare uppfattningar om i vilken utsträckning politiska uppdrag används för egen vinning. Tillsammans fångar dessa tre typer av förslag olika dimensioner av samma grundläggande problematik: relationen mellan offentligt ansvar och privata intressen.

I figur 2 ges en samlad bild av opinionen och visar att tre av de fem förslagen har stöd hos en majoritet av befolkningen, medan ytterligare ett ligger nära

majoritetsnivån. Störst är stödet för sänkta politikerlöner (58 procent) och för att förbjuda riksdagsledamöter att äga aktier (54 procent). Även förslagen om att begränsa politikers kontakt med lobbyister (52 procent) och att införa ett lobbyregister (49 procent) åtnjuter ett brett stöd. Stödet för denna typ av transparens- och regleringsåtgärder har dessutom ökat över tid. I SOM-undersökningen 2003 uppgick motsvarande andel för att begränsa politikers kontakter med lobbyister till 39 procent.

Det kan dock påpekas att även om principen om att minska intressekonflikter och stärka transparensen har ett brett stöd är det en ganska stor andel av befolkningen som inte har någon klar uppfattning. Denna osäkerhet framträder ännu tydligare i synen på mer långtgående reformförslag. Förslaget om att inrätta en nedskärningsmyndighet har en betydligt svagare förankring i opinionen. Endast 17 procent bedömer det som ett bra förslag, medan en majoritet (55 procent) anser det vara ett dåligt förslag. Det utpräglade motståndet i opinionen kan möjligen spegla en oro inför vad ett sådant organ skulle innebära i praktiken.

Figur 2 *Inställning till politiska förslag. Andel i procent per svarskategori, 2025 (procent)*

Kommentar: Frågan löd *Vilken är din åsikt om följande förslag?* följt av förslagen som presenteras i figuren. Svarsalternativen var *Mycket bra förslag*, *Ganska bra förslag*, *Varken bra eller dåligt förslag*, *Ganska dåligt förslag* och *Mycket dåligt förslag*. I figuren har *Mycket bra förslag* och *Ganska bra förslag* slagits ihop till en kategori *Bra förslag* och likaså för *Ganska dåligt förslag* och *Mycket dåligt förslag* till kategorin *Dåligt förslag*. Antal som svarade på frågan var mellan 1 703 och 1 778 personer beroende på vilket förslag som avses.

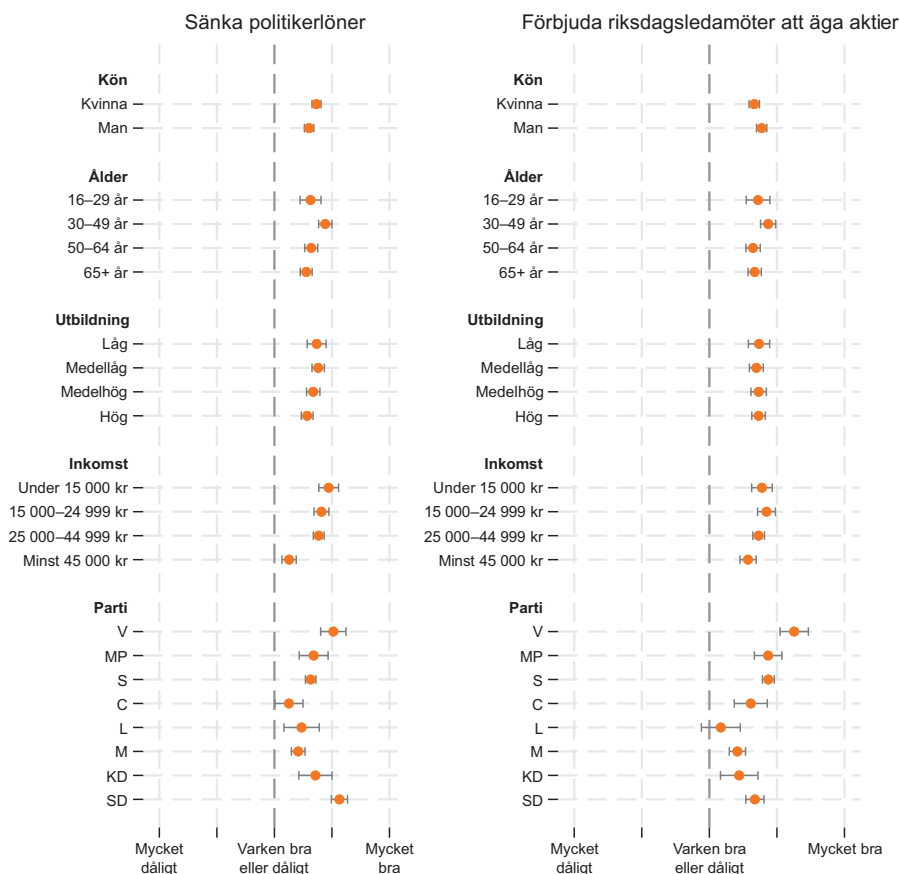
Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2025.

För att fördjupa analysen och undersöka i vilken utsträckning uppfattningarna om olika restriktioner varierar mellan olika grupper i befolkningen går vi över till regressionsanalyser. Genom att ta hänsyn till flera bakgrundsfaktorer möjliggör analyserna en mer systematisk prövning av hur exempelvis kön, ålder, utbildning, inkomst och partisympati hänger samman med inställningen till de aktuella förslagen.

Vi börjar med förslagen om att sänka politikernas löner och förbjuda riksdagsledamöter att äga aktier. Figur 3 visar inställningen till dessa två förslag. När det gäller förslaget om sänkta politikerlöner (figur 3, till vänster), framträder ett brett stöd om än med viss variation kopplat till socioekonomiska och politiska skillnader. Samtliga grupper är i genomsnitt positiva, men stödet är starkare bland personer med lägre inkomster, medan höginkomsttagare uppvisar en något mer negativ hållning. Partipolitiskt är stödet relativt brett, med viss förstärkning bland personer till vänster och inom Sverigedemokraterna. Detta tyder på att frågan om politikerlöner delvis fångar upp bredare strömningar av politikermisshägnad och krav på återhållsamhet i användningen av offentliga resurser.

En liknande bild framträder gällande förslaget att förbjuda riksdagsledamöter att äga aktier (figur 3, till höger), även om den ideologiska dimensionen här är något mer framträdande. Väljare till vänster uppvisar ett starkare stöd än väljare till höger, vilket ligger i linje med en klassisk vänster–höger-dimension där reglering av ekonomiska intressen och potentiella intressekonflikter ges större vikt till vänster. Samtidigt ligger stödet även bland högerväljare över den neutrala punkten, vilket tyder på att frågan inte är skarpt polariserad utan snarare präglas av ett relativt brett stöd.

Figur 3 Bakgrundsfaktorer och partisympatis betydelse för inställning till politiska förslag, 2025 (Predicerat medelvärde 1–5, konfidsensintervall)

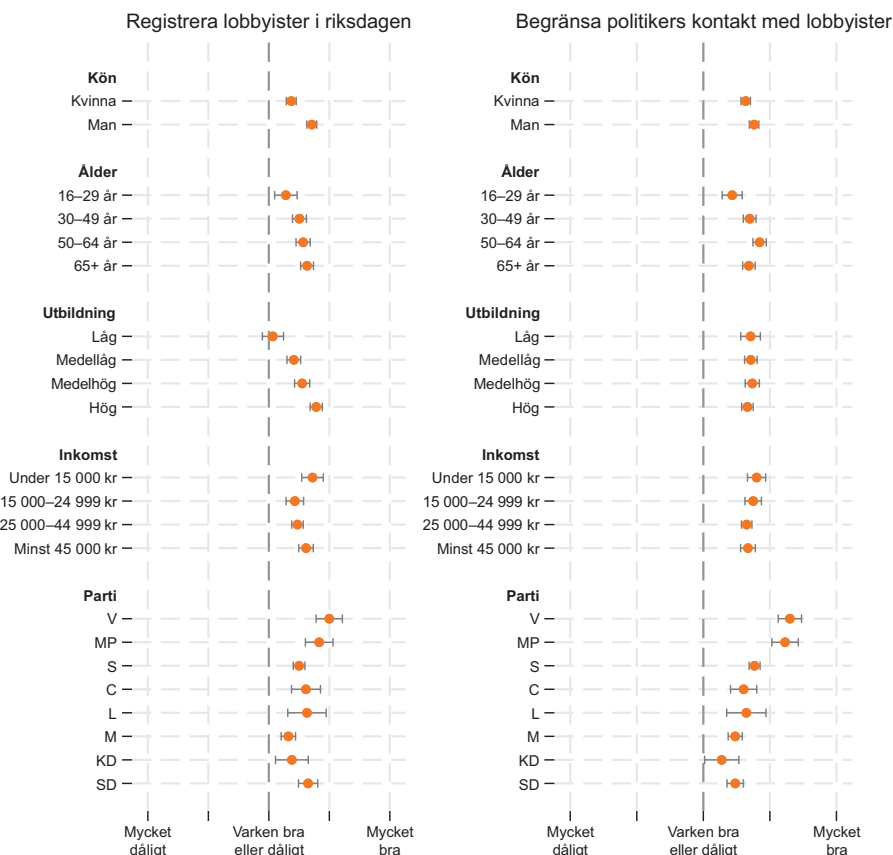
Kommentar: Figuren presenterar predicerade medelvärden genererade av regressionsmodeller för respektive förslag. Frågan löd *Vilken är din åsikt om följande förslag?* följt av förslagen *Minska löner och ersättningar till heltidspolitiker* och *Förbjuda riksdagsledamöter att äga aktier i svenska företag*. Svartalternativen var *Mycket bra förslag*, *Ganska bra förslag*, *Varken bra eller dåligt förslag*, *Ganska dåligt förslag* och *Mycket dåligt förslag*. Antal som svarade på frågan var mellan 1 739 och 1 778 personer.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2025.

I figur 4 redovisas motsvarande analyser för förslagen om att begränsa kontakter med lobbyister och införande av lobbyregister. Här är variationen mellan kön, ålder, utbildning och inkomst genomgående liten. Samtliga grupper placerar sig tydligt på den positiva sidan av skalan och inga skillnader mellan grupperna är statistiskt säkerställda.

Stödet för ökad transparens och reglering av lobbyverksamhet har därmed en bred förankring hos svenska folket och är inte starkt knutet till specifika socioekonomiska positioner. Detsamma gäller för partisympati, även om väljare till vänster tenderar att vara något mer positiva än väljare till höger.

Figur 4 Bakgrundsfaktorer och partisympatis betydelse för inställning till politiska förslag, 2025 (Predicerat medelvärde 1–5, konfidensintervall)

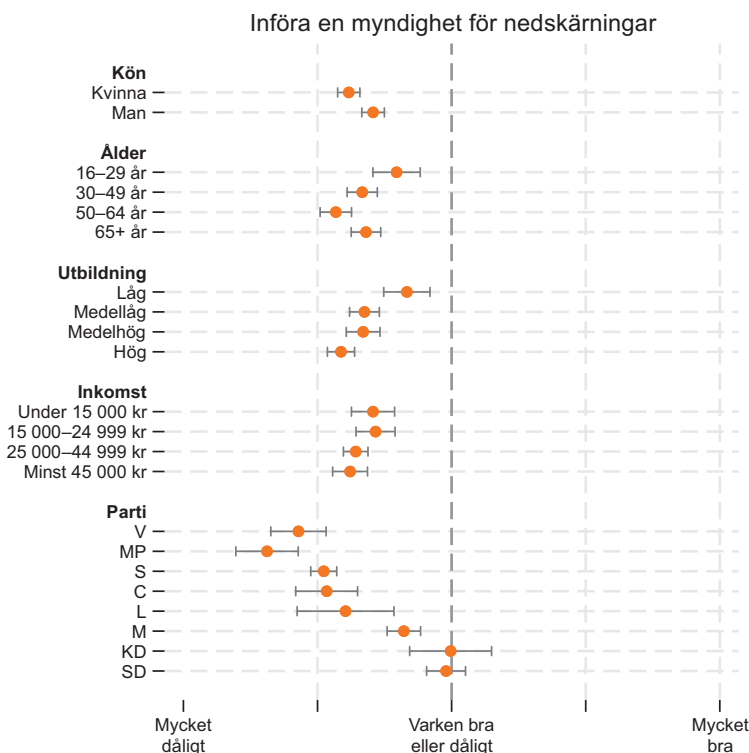
Kommentar: Figuren presenterar predicerade medelvärden genererade av regressionsmodeller för respektive förslag. Frågan löd *Vilken är din åsikt om följande förslag?* följt av förslagen *Registrera lobbyister som verkar i riksdagen* och *Begränsa regeringens och riksdagens kontakter med lobbyister och opinionskonsulter*. Svarsalternativen var *Mycket bra förslag*, *Ganska bra förslag*, *Varken bra eller dåligt förslag*, *Ganska dåligt förslag* och *Mycket dåligt förslag*. Antal som svarade på frågan var mellan 1 703 och 1 769 personer.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2025.

När det gäller inställningen till en nedskärningsmyndighet finns det en något större variation bland partisympatisörerna. Vi kan i figur 5 notera att väljare till höger, särskilt Kristdemokrater och Sverigedemokrater, är mindre kritiska än vad väljare till vänster är.

Den stora andelen negativa svar i den övergripande fördelningen återspeglas i dessa resultat och tyder på en viss oro inför förslagets innebörd och konsekvenser.

Figur 5 Bakgrundsfaktorer och partisympatis betydelse för inställning till att införa en nedskärningsmyndighet, 2025 (Predicerat medelvärde 1–5, konfidensintervall)

Kommentar: Figuren presenterar predicerade medelvärden genererade av regressionsmodeller för förslaget. Frågan löd *Vilken är din åsikt om följande förslag?* följt av förslaget *Införa en myndighet med uppdrag att kraftigt skära ner i offentlig sektor*. Svarsalternativen var *Mycket bra förslag*, *Ganska bra förslag*, *Varken bra eller dåligt förslag*, *Ganska dåligt förslag* och *Mycket dåligt förslag*. Antal som svarade på frågan var 1 711 personer.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2025.

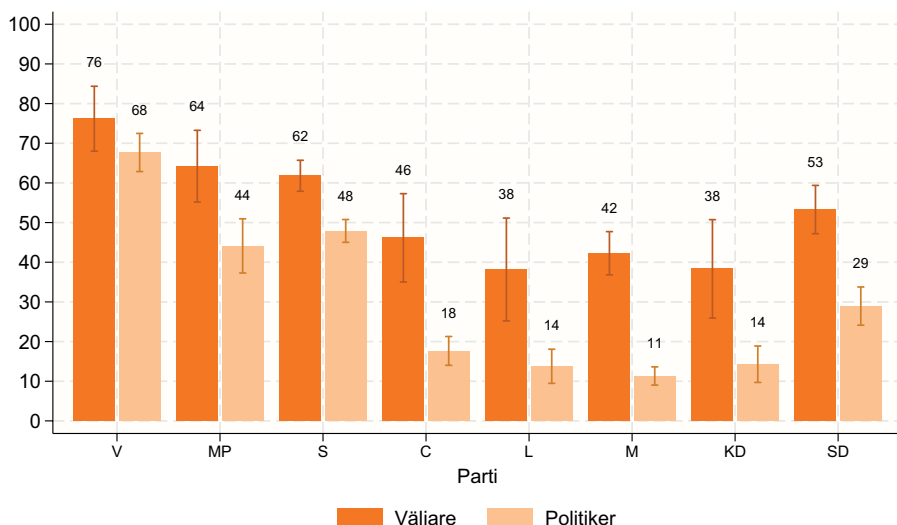
Denna osäkerhet kan också förstås i ljuset av den kritik som riktats mot liknande initiativ, såsom det amerikanska DOGE, där långtgående nedskärningar och omstruktureringar av offentlig verksamhet väckt frågor om konsekvenser för statens kapacitet och samhällsfunktioner. Forskning visar att sådana förändringar kan leda till en gradvis erosion av offentlig kapacitet och därmed försvaga statens förmåga att utforma och implementera politik (Ansell m.fl., 2021).

Avslutningsvis, för en av de studerade frågorna, förbjuda aktieinnehav, finns även möjlighet att sätta väljarnas inställning i relation till motsvarande uppfattningar bland politiska företrädare. Genom data från Politikerpanelen 2025 kan stödet för ett förbud mot riksdagsledamöters aktieinnehav analyseras parallellt mellan väljare och politiker.

Figur 6 visar att stödet för ett förbud mot riksdagsledamöters aktieinnehav genomgående är starkare bland väljare än bland politiker inom samtliga partier. Skillnaderna är dock inte jämnt fördelade längs den politiska skalan. Gapet är särskilt påtagligt inom partier på högersidan, där väljare i betydligt högre grad är positiva till förslaget medan en klart lägre andel av de förtroendevalda delar denna uppfattning. Till vänster är skillnaderna mindre, om än fortfarande tydliga.

Det asymmetriska mönstret är intressant av flera skäl. En möjlig förklaring rör ideologisk kongruens: väljare till höger förväntas i allmänhet ha en mer positiv grundinställning till marknadsekonomiska friheter, inklusive rätten att äga och handla aktier. Att de ändå stöder ett förbud tyder på att förtroendeargumentet väger tyngre än frihetsprincipen när frågan gäller just politiker i ämbete. Det är med andra ord inte en generell reglering av aktiemarknaden väljarna efterfrågar, utan en specifik begränsning kopplad till politikers potentiella intressekonflikter. I en fråga som politikers aktieinnehav, där rimligen politikernas egenintressen kan antas vara inblandade, kan en åsiktsmässig polarisering mellan väljare och valda antas vara skadlig. Om förtroendevalda bedöms skydda sina egna intressen framför folkets riskerar det inte bara slå tillbaka på förtroendet för politiker utan kan också på sikt erodera förtroendet för den representativa demokratin.

Figur 6 Andelen väljare och politiker som anser att förslaget "Förbjud riksdagsledamöter att äga aktier i svenska företag" är mycket eller ganska bra uppdelat på parti, 2025 (procent, 95-procentiga konfidensintervall)

Kommentar: Frågan löd *Vilken är din åsikt om följande förslag?* följt av förslaget som presenteras i figuren. Svarsalternativen var *Mycket bra förslag*, *Ganska bra förslag*, *Varken bra eller dåligt förslag*, *Ganska dåligt förslag* och *Mycket dåligt förslag*. Figuren visar andel väljare och politiker som svarade *Mycket bra förslag* eller *Ganska bra förslag*. Antal som svarade på frågan var 1 778 väljare och 3 897 politiker. 95-procentiga konfidensintervall markerade i figuren.

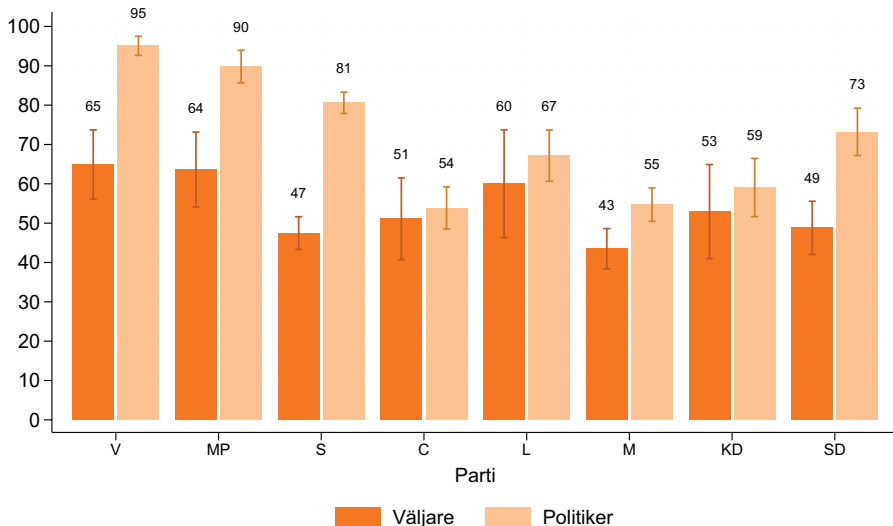
Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2025 och Politikerpanelen 2025.

Figur 7 visar ett mönster som skiljer sig markant från vad som framkom i frågan om aktieförbud för riksdagsledamöter. Politiker är genomgående mer positivt inställda till förslaget om att införa ett lobbyregister jämfört med väljarna, vilket gäller samtliga åtta partier. Det mest slående resultatet är den stora klyftan inom Vänsterpartiet och Miljöpartiet, där 95 respektive 90 procent av politikerna ställer sig bakom förslaget, att jämföra med 65 och 64 procent av väljarnas. Bland högerpartierna är stödet lägre men fortfarande en majoritet. Moderaterna uppvisar det lägsta politikerstödet med 55 procent, men även här överstiger politiker väljarnas andel på 43 procent.

En tolkning av detta omvända förhållande är att frågornas olika karaktär spelar roll. Aktieförbudet innebär en direkt inskränkning av politikernas personliga ekonomiska handlingsutrymme, vilket kan förklara ett lägre politikerstöd. Ett lobbyregister riktar sig däremot mot en utomstående aktör, lobbyisterna, och kan av politiker upplevas som ett sätt att stärka den egna legitimiteten utan att begränsa de egna privilegierna. Svarsriktningen kan därför delvis bero på vem som

bär kostnaden för regleringen. Värt att notera är att regeringen dessutom under undersökningsperioden lade fram en proposition om att inrätta ett lobbyregister (Prop.2025/26:258), vilket kan ha påverkat svaren.

Figur 7 Andelen väljare och politiker som anser att förslaget "Registrera lobbyister som verkar i riksdagen" är mycket eller ganska bra uppdelat på parti, 2025/2026 (procent, 95-procentiga konfidensintervall)

Kommentar: Frågan löd *Vilken är din åsikt om följande förslag?* följt av förslaget som presenteras i figuren. Svarsalternativen var *Mycket bra förslag*, *Ganska bra förslag*, *Varken bra eller dåligt förslag*, *Ganska dåligt förslag* och *Mycket dåligt förslag*. Figuren visar andel väljare och politiker som svarade *Mycket bra förslag* eller *Ganska bra förslag*. Antal som svarade på frågan var 1 769 väljare och 2 952 politiker. 95-procentiga konfidensintervall markerade i figuren.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2025 och Politikerpanelen 2026.

Misstro utan konflikt

Relationen mellan politiska beslutsfattare och organiserade intressen har under senare år blivit en alltmer central fråga i den politiska debatten, inte minst i ljuset av återkommande diskussioner om svängdörrar i politiken. Mot denna bakgrund ger resultaten i kapitlet en tydlig bild av hur denna problematik uppfattas i den svenska väljarkåren.

Resultaten pekar på att stödet för reformer som syftar till att öka insyn, begränsa intressekonflikter och främja ekonomisk återhållsamhet bland politiska företrädare är genomgående högt och uppvisar en låg grad av polarisering. Dessa frågor skär

tvärs igenom såväl sociodemografiska grupper som partipolitiska skiljelinjer och framstår därmed i hög grad som konsensusfrågor snarare än som konfliktlinjer i den traditionella vänster–höger-dimensionen. Det finns ett utbrett missnöje med hur samspelet mellan politik och särintressen uppfattas fungera i dag.

Samtidigt är det viktigt att notera den relativt stora andel väljare som intar en mellanposition eller saknar en tydlig uppfattning i flera av frågorna. Detta tyder på att opinionen ännu inte är fullt ut formad. Sammantaget pekar detta på att stödet är starkt för åtgärder som tydligt riktar in sig på transparens och intressekonflikter, medan uppfattningarna är mer osäkra när förslagen rör institutionella förändringar vars konsekvenser är mindre tydliga.

En ytterligare implikation av resultaten är att frågor om relationen mellan politik och särintressen uppvisar egenskaper som ofta förknippas med det som i forskningen brukar benämnas valensfrågor, det vill säga ett brett stöd och låg grad av polarisering. Det innebär att de inte är starkt knutna till etablerade ideologiska skiljelinjer, vilket gör dem potentiellt mottagliga för olika politiska tolkningar och mobiliseringsstrategier.

Samtidigt kan resultaten också förstås i relation till hur reglering och ansvarsutkrävande ser ut i andra samhällssektorer. I delar av näringslivet finns i dag relativt omfattande regelverk kring jäv, insyn och bolagsstyrning, där överträdelser kan få tydliga konsekvenser. Mot denna bakgrund kan det framstå som att motsvarande reglering i politiken är mindre utvecklad eller mindre tydlig, särskilt utanför de högsta politiska nivåerna där formella karensregler finns.

En möjlig tolkning är att väljarnas stöd för åtgärder som ökar transparensen och begränsar intressekonflikter speglar en uppfattning om att politikens regelverk inte fullt ut motsvarar de krav som ställs i andra delar av samhället. Detta kan bidra till en bred kritik mot samspelet mellan politik och organiserade intressen.

I den mån dessa frågor formuleras i termer av en motsättning mellan medborgare och politiska eliter kan därmed knytas till bredare strömningar av kritik mot politiska eliter. Det innebär att frågorna rymmer en kritisk potential som i hög grad står öppen för politisk mobilisering. I ett sådant läge kan dessa frågor artikuleras i slagkraftiga termer, exempelvis genom en slogan av typen ”torrlägg träsket!”.

Not

- ¹ Politikerpanelen är en webbpanel bestående av ca 4 500 svenska politiker på kommunal, regional och nationell nivå, som några gånger per år svarar på frågor om det svenska samhället.

Referenser

- Affärsvärlden. (2025). *Billström blir lobbyist – går till drönarstartup*. <https://www.affarsvarlden.se/artikel/billstrom-blir-lobbyist-gar-till-dronarstartup>
- Allern, S., & Pollack, E. (2018). *Svängdörrarnas förlovade land: Lobbyismens betydelse för klassamhällets eliter*. Katalys no. 46. <https://www.katalys.se/wp-content/uploads/2018/02/No-7.-Sv%C3%A4ngd%C3%B6rrarnas-f%C3%B6rlovade-land.pdf>
- Ansell, C. K., Comfort, L., Keller, A., LaPorte, T., & Schulman, P. (2021). The loss of capacity in public organizations: A public administration challenge. *Perspectives on Public Management and Governance*, 4(1), 24–29.
- Avoimuusrekisteri. (u.å.). *Presentation av öppenhetsregistret*. <https://www.avoimuusrekisteri.fi/sv/perustietoa/avoimuusrekisterin-esittely>
- Council of Europe. (2025). *Sweden: Publication of the fifth round second compliance report*. <https://www.coe.int/en/web/grecol/-/sweden-publication-of-the-fifth-round-second-compliance-report>
- Dagens Opinion. (2025b). *Precis kritiserar förslaget om lobbyregister*. <https://dagensopinion.se/artikel/precis-kritiserar-forslaget-om-lobbyregister/>
- EUR-Lex. (u.å.). *Lobbying regulation: The EU mandatory transparency register*. <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/lobbying-regulation-the-eu-mandatory-transparency-register.html>
- Gripenberg, P. (2025). *Snart kan lobbyister tvingas redovisa politisk påverkan*. Dagens Nyheter. <https://www.dn.se/sverige/snart-kan-lobbyister-tvingas-redovisa-politisk-paverkan/>
- Klenell, J. (2024). *Bananrepubliken Sverige: Hur politiker, välfärdskapitalister och pr-byråer utarmar demokratin*. Natur & Kultur.
- Ohlsson, P. (2012). *Ekman: Sveriges statsminister 1930–1932*. Bonnier.
- Ohlsson, P. (2014). *Svensk politik*. Historisk Media.
- Peters, B. G. (2018). *The politics of bureaucracy: An introduction to comparative public administration*. Routledge.
- Price, A. (2025). *Precis varnar för administrativt kaos runt lobbyregister*. Resumé. <https://www.resume.se/kommunikation/pr/precis-varnar-for-administrativt-kaos-runt-lobbyregister/>
- Prop. 2025/26:258. *Ökad insyn i politiska processer*. <https://www.regeringen.se/rattsliga-dokument/proposition/2026/04/prop.-202526258>
- Regeringen. (2018). *Lag (2018:676) om restriktioner vid statsråds och statssekreterares övergång till annan verksamhet*. https://www.riksdagen.se/sv/dokument-och-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/lag-2018676-om-restriktioner-vid-statsrads_sfs-2018-676
- Regeringen. (2023). *En parlamentarisk kommitté tillsatts med uppdraget att utreda förstärkt insyn i finansiering av partier*. <https://regeringen.se/pressmeddelanden/2023/06/en-parlamentarisk-kommitte-tillsatts-med-uppdraget-att-utreda-forstarkt-insyn-i-finansiering-av-partier/>

- Regeringen. (2026). *Ny lagstiftning ska öka insynen i politiska processer*. <https://regeringen.se/pressmeddelanden/2026/03/ny-lagstiftning-ska-oka-insynen-i-politiska-processer/>
- Sadikovic, A. (2022a). *Här är de tidigare lobbyisterna som intagit Regeringskansliet*. Dagens Nyheter. <https://www.dn.se/sverige/har-ar-de-tidigare-lobbyisterna-som-intagit-regeringskansliet/>
- Svallfors, S., Garsten, C., & Rothstein, B. (2015). *Makt utan mandat: De policy-professionella i svensk politik*. Dialogos.
- Svenska Dagbladet. (2007). *Göran Persson blir pr-konsult*. <https://www.svd.se/a/1810db7f-f1c5-3a3b-ad7e-24b534a40f06/goran-persson-blir-pr-konsult>
- Svenska Dagbladet. (2026). *Dambergers löfte: Staten ska sluta slösa pengar*. <https://www.svd.se/a/QJ7MXq/mikael-damberg-s-lofte-fran-socialdemokraterna-krafttag-mot-skattesloseri>
- Sveriges Radio. (2025a). *Efter Ekots avslöjanden om aktieaffärer – nya riktlinjer för ministrar*. <https://www.sverigesradio.se/artikel/efter-ekots-avslojanden-om-aktieaffarer-nya-riktlinjer-for-ministrar>
- Sveriges Radio. (2025b). *Ministern köpte försvarsaktier när Sverige förhandlade om miljardaffär*. <https://www.sverigesradio.se/artikel/ministern-kopte-forsvarsaktier-nar-sverige-forhandlade-om-miljardaffar>

GATANS PARLAMENT ELLER ETT NORMALT SÄTT ATT PÅVERKA POLITIKEN? SVENSKARNAS DELTAGANDE I OCH SYN PÅ DEMONSTRATIONER

MAGNUS WENNERHAG, JOAKIM EKMAN
OCH ADRIENNE SÖRBOM

Sammanfattning

Detta kapitel analyserar svenskarnas deltagande i och attityder till politiska demonstrationer. Med data från den nationella SOM-undersökningen 2025 undersöks hur vanligt det är att demonstrera, vilka grupper som deltar och hur medborgare ser på demonstrationsrätten. Resultaten visar att demonstrerande är en normaliserad del av demokratin: nära en tredjedel av svenskarna har deltagit i en demonstration och många fler kan tänka sig att göra det. Deltagandet är mest utbrett bland kvinnor, yngre, högtbildade, storstadsbor och politiskt engagerade, särskilt med vänsterorientering. Samtidigt finns en bred mobiliseringspotential även bland andra grupper. Stödet för demonstrationsfriheten är mycket starkt tvärsöver sociala och politiska skiljelinjer, även om det påverkas av politiskt engagemang och syn på yttrandefrihet. Sammantaget framstår demonstrationer som ett etablerat och legitimt inslag i svensk demokrati.

Rätten att demonstrera är en av de friheter som utmärker välfungerande liberala demokratier. Denna frihet ger medborgarna möjlighet att göra sin röst hörd mellan de allmänna valen – för att föra fram frågor och krav som inte uppmärksammas i den offentliga debatten, för att påverka debatten i omstridda frågor eller för att kritisera den politik som förs. Rätten att demonstrera fastslås i regeringsformens kapitel om grundläggande fri- och rättigheter vid sidan om de andra opinionsfriheterna yttrandefrihet, informationsfrihet, mötesfrihet, föreningsfrihet och religionsfrihet. Det står där att läsa att demonstrationsfrihet innebär ”frihet att anordna och delta i demonstrationer på allmän plats” (SFS 1974:152).

Demonstrerande är också en form av politiskt deltagande som sedan 1960-talet blivit vanligare bland medborgarna i många etablerade demokratier. Som vi kommer att se senare i detta kapitel gäller det även Sverige, där i dag närmare en tredjedel av befolkningen åtminstone någon gång har deltagit i en demonstration.

Under senare år har dock människor som demonstrerar oftare blivit ifrågasatta. Det har främst gällt debatter om demonstrationer där specifika sakfrågor uppmärksammas eller om de protestmetoder som vissa aktivister använder. I Sverige har det förekommit att politiker eller andra opinionsbildare antytt eller till och

med krävt att demonstrationsfriheten ska inskränkas eller förbindas med villkor – för specifika grupper eller sätt att protestera. Bland annat har krav ställts på att demonstrationsrätten ska kunna inskränkas i frågor som hotar rikets säkerhet (Prop. 2025/26:133) och att demonstrationer utanför riksdagen ska förbjudas (Motion 2025/26:3125). Sådant kan visserligen uttryckas i olika sammanhang och ha skilda innebörder, men i ljuset av den globala avdemokratisering som ägt rum under de senaste femton åren framstår sådana antydningar och krav likväl som problematiska, inte minst då denna utveckling observerats såväl i yngre demokratier som i länder med långvariga demokratiska traditioner (Lindberg, 2026; V-dem Institute, 2026).

Vad anser egentligen medborgarna i stort om rätten att demonstrera och om olika typer av demonstrationer? Och vilka erfarenheter har de själva av att utöva denna grundläggande frihet? För att få svar på detta ställde vi ett antal frågor i den nationella SOM-undersökningen 2025.¹ Dessa handlade bland annat om svenskarnas deltagande i olika typer av demonstrationer och deras principiella inställning till demonstrerande som aktivitet och rättighet. Vi kommer i detta kapitel först att diskutera hur vanligt demonstrerande är i dagens Sverige samt vilka sociala och politiska grupper som främst ägnar sig åt detta. Därefter diskuterar vi medborgarnas syn på olika typer av demonstrationer och på grundläggande friheter som demonstrationsfrihet och yttrandefrihet.

Demonstrerandets normalisering

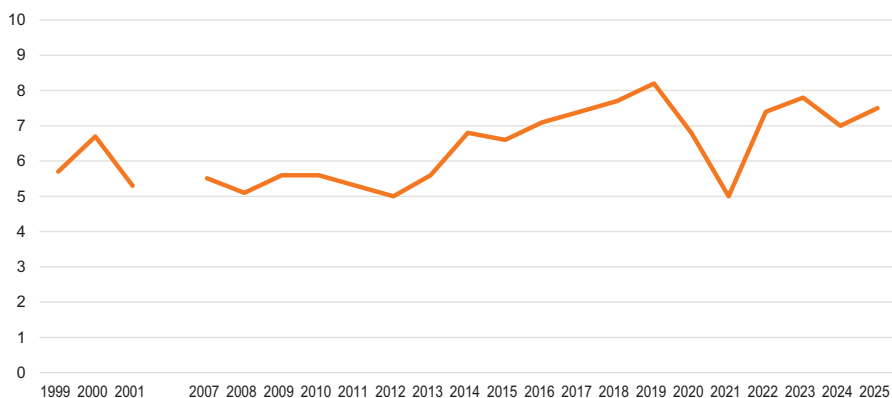
Sedan 1960-talet har det blivit allt vanligare att medborgare i västliga demokratier deltar i demonstrationer, en utveckling som även märkts i de länder som demokratiserades mellan 1970- och 1990-talen. Denna förändring har inom forskningen kallats en ”demonstrerandets normalisering” (Van Aelst & Walgrave, 2001).

Att den andel av den svenska befolkningen som någon gång demonstrerat ökat sedan 1960-talet vet vi tack vare den första Levnadsnivåundersökningen (LNU) 1968, som innehöll en fråga om demonstrationsdeltagande. Till och med år 2000 ställdes i denna återkommande enkätstudie en fråga som gör det möjligt att se hur hög andel av svenskarna som någon gång demonstrerat. År 1968 hade 14 procent gjort det, och år 2000 hade denna siffra nästan fördubblats till 27 procent (Wennerhag & Uba, 2025). Utifrån våra frågor i den nationella SOM-undersökningen kan vi konstatera att denna ökning fortsatt och att nu, 2025, har 31 procent av svenskarna någon gång demonstrerat. Mest har demonstrationserfarenheten ökat bland kvinnor. År 1968 hade endast 8 procent av kvinnorna någon gång demonstrerat, medan motsvarande siffra för männen var 20 procent. Först år 2000 blev erfarenheten lika vanlig bland kvinnor som bland män. Våra data från 2025 visar att det i dag är en högre andel av kvinnorna (36 procent) än av männen (25 procent) som någon gång demonstrerat.

Ser vi i stället till hur hög andel av svenskarna som demonstrerat under olika enskilda år framträder andra mönster. Som framgår av figur 1 pendlade andelen

svenskar som deltog i en demonstration ett visst år mellan 5 och 8 procent under åren 1999 till 2025. Att detta varierar mellan olika år är förväntat. Demonstrationer syftar nästan alltid till att påverka politik och den offentliga debatten kring aktuella frågor samtidigt som olika frågor engagerar befolkningen olika mycket vid olika tidpunkter. Toppnoteringen 2019 skulle exempelvis kunna förklaras av de många och stora klimatdemonstrationer som organiserades på många orter i Sverige det året (de Moor m.fl., 2026). Samtidigt är skillnaderna i svenskarnas demonstrationsdeltagande mellan åren inte överdrivet stora. En möjlig förklaring till detta – som vi snart ska återkomma till – är att demonstrationer som återkommande arrangeras varje år står för en hög andel av svenskarnas demonstrationsdeltagande.

Figur 1 Svenskarnas demonstrationsdeltagande under enskilda år, 1999–2001 och 2007–2025 (procent)

Kommentar: Frågan löd *Hur ofta har du under de senaste 12 månaderna gjort följande?* och delfrågan *Deltagit i demonstration*. Figuren redogör för andelen som svarat jakande på delfrågan. Mellan 1 519 och 8 261 personer har de aktuella åren svarat på denna fråga. Den stora variationen i antalet svarande mellan åren beror på att frågan under vissa år ställts samtidigt i flera editioner av den nationella SOM-undersökningen.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 1999–2001 och 2007–2025.

Även om svenskarna sedan 1968 regelmässigt har svarat på enkätfrågor om huruvida de deltagit i demonstrationer vet vi lite om vilka typer av demonstrationer de haft i åtanke. Det finns dock ett fåtal undantag. Exempelvis ställdes i den nationella SOM-undersökningen 2011 och 2016 frågan om man under de senaste tolv månaderna hade deltagit i en förstamajdemonstration eller prideparad. Utöver detta har vi tidigare vetat mycket lite om vilka typer av demonstrationer som svenskarna har deltagit i under ett visst år eller någon gång.

För att kunna kasta mer ljus över denna fråga ställde vi i den nationella SOM-undersökningen 2025 frågor om svenskarnas deltagande i sju typer av demon-

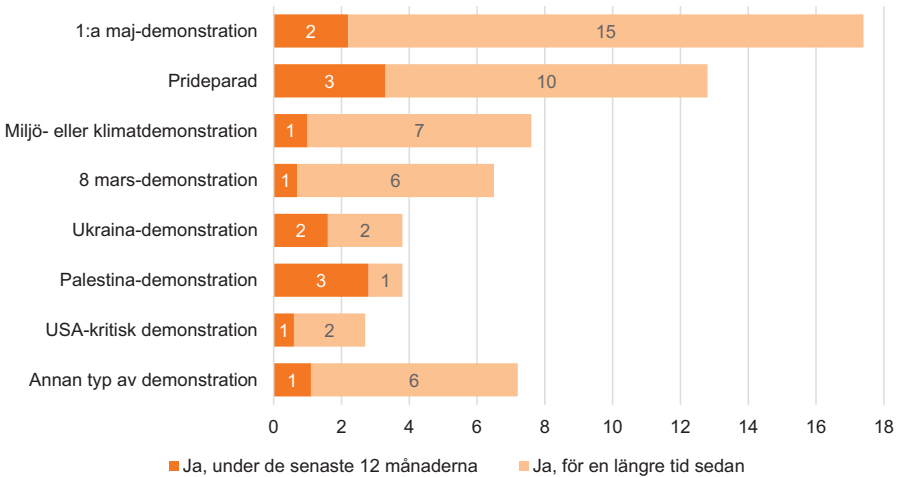
strationer. Vi frågade om tre typer av demonstrationer som äger rum varje år: prideparader, förstamajdemonstrationer och 8 mars-demonstrationer (på den internationella kvinnodagen). Vi ställde även frågor om tre typer av demonstrationer som varit vanliga under senare år: miljö- och klimatdemonstrationer samt Palestina- och Ukrainademonstrationer (Wennerhag & Lundstedt, 2026). Vi såg det dessutom som sannolikt att Trump-administrationens agerande skulle kunna leda till protester även i Sverige, varför vi även frågade om man deltagit i någon USA-kritisk demonstration. Därutöver frågade vi om man deltagit i någon annan typ av demonstration än dessa sju.

Frågans konstruktion gjorde det möjligt att få information om huruvida de svarande hade deltagit i någon av dessa typer av demonstrationer under de senaste tolv månaderna eller någon gång. Det fanns även två svarsalternativ riktade till dem som aldrig hade demonstrerat: *Nej, men kan tänka mig att göra det* och *Nej, och kan inte tänka mig att göra det*. Det förra alternativet kan ge ett mått på hur stor "mobiliseringspotentialen" bland allmänheten är för deltagande i demonstrationer som handlar om en viss fråga eller som organiseras av en viss rörelse (Klandermans & Oegema, 1987).

I figur 2 visas andelen av svenskar som under de senaste tolv månaderna eller tidigare deltagit i någon av de olika typerna av demonstrationer, rangordnade efter andelen som någon gång deltagit i dem.

Den vanligaste demonstrationserfarenheten bland svenskarna är uppenbarligen arbetarrörelsens och fackföreningsrörelsens förstamajmanifestationer, som 17 procent deltagit i. Därefter följer hbtqi-rörelsens prideparader, som 13 procent deltagit i. Dessa är de enda två typer av demonstrationer som fler än vad tionde svensk någon gång deltagit i. Förstamajdemonstrationer har i Sverige arrangerats varje år sedan 1890 på en mängd orter runt om i landet (Peterson & Reiter, 2016). Det som vi i dag kallar prideparader har hållits varje år sedan 1977, då den första Homosexuella frigörelsedagen organiserades i Stockholm, och sedan 2010-talets mitt arrangeras de på över femtio platser i landet (Wennerhag, 2025). Andelen som någon gång deltagit i kvinnorrörelsens återkommande demonstrationer den 8 mars är dock något lägre: 7 procent.

Figur 2 Svenskarnas tidigare deltagande i olika typer av demonstrationer, 2025 (procent)

Kommentar: Frågan löd *Har du deltagit i några av följande typer av politiska demonstrationer?* Figuren redogör för andelen som svarat *Ja, under de senaste 12 månaderna* och *Ja, för en längre tid sedan*. Figuren redogör inte för andelen som svarat *Nej, men kan tänka mig att göra det* och *Nej, och kan inte tänka mig att göra det*. Mellan 1 808 och 1 844 personer har svarat på respektive delfråga.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2025.

Den vanligaste typ av demonstration som inte är årligen återkommande utan handlar om en specifik sakfråga är miljö- och klimatdemonstrationer, som 8 procent av svenskarna någon gång hade deltagit i. Därefter följer demonstrationer i solidaritet med Ukraina respektive Palestina, som 4 procent någon gång hade deltagit i, och USA-kritiska demonstrationer, som 3 procent hade erfarenhet av. Slutligen svarade 7 procent att de någon gång hade deltagit i någon annan typ av demonstration.

Om man ser till svenskarnas samlade demonstrationserfarenhet består den alltså främst i att man deltagit i årligen återkommande demonstrationer, i synnerhet sådana som organiserats av arbetarrörelsen och hbtqi-rörelsen. Den sakfråga som fått flest att demonstrera har varit miljö och klimat, men även sakfrågor om händelser i andra länder har mobiliserat relativt många svenskar.

Ser man i stället till vilka typer av demonstrationer som flest deltagit i under det senaste året kommer prideparader på första plats (3 procent) följda av Palestina-demonstrationer (3 procent), förstamajdemonstrationer (2 procent) och Ukraina-demonstrationer (2 procent). Däremot deltog bara 1 procent i miljö- eller klimatdemonstrationer och ännu lägre andel i 8 mars- och USA-kritiska demonstrationer.

För två av demonstrationstyperna – första maj och Pride – ställdes samma typ av fråga i den nationella SOM-undersökningen 2011 och 2016. År 2011 angav 3 procent att de hade deltagit i en förstamajdemonstration under det senaste året, medan 2 procent svarade att de hade gått med i en prideparad (Wennerhag, 2012). År 2016 hade 4 procent demonstrerat på 1 maj och 3 procent deltagit i Pride (Wennerhag, 2017). I jämförelse med siffrorna från 2025 är det alltså tydligt att allt fler svenskar deltar i Pride, samtidigt som deltagandet i förstamajdemonstrationer har minskat sedan 2011 och 2016. En trolig förklaring till det ökande deltagandet i prideparader är att dessa under 2010-talet kommit att arrangeras på allt fler orter i landet. Vad nedgången i förstamajdeltagandet beror på är mer oklart.

Vilka är demonstranterna?

Inom vilka sociala och politiska grupper är benägenheten störst att demonstrera? Vi kommer här enbart att fokusera på de fyra demonstrationstyper som högst andel av svenskarna hade deltagit i under de senaste tolv månaderna samt på dem som deltagit i någon form av demonstration under det senaste året. Vi begränsar oss till dessa grupper eftersom antalet respondenter är relativt litet för de övriga demonstrationstyperna, vilket kan leda till att de statistiskt signifikanta skillnaderna mellan grupper blir få.

Som framgår av tabell 1 har en högre andel av kvinnorna (10 procent) än av männen (6 procent) deltagit i någon typ av demonstration under det senaste året. Det är mer än dubbelt så vanligt att kvinnor deltar i prideparader än att män gör det, och deltagandet är också större bland yngre än bland äldre. Ungdomars deltagande är dock störst i Palestinademonstrationer. Fler än var tjugonde svensk (5 procent) i åldersgruppen 16–29 år hade under de senaste tolv månaderna deltagit i en sådan demonstration.

Ser man till bostadsort hade 16 procent av dem som bor i någon av de tre storstäderna demonstrerat, medan endast hälften så hög andel av dem som bor i andra städer hade gjort det. Minst skillnad mellan boende i storstäder och på andra orter ser man bland pridedeltagarna. Vi ser även att de svenskar som vuxit upp utomlands är mer benägna att demonstrera än de som vuxit upp i Sverige. Det är också vanligare att de som studerat vid högskola eller universitet har demonstrerat.

Tabell 1 Deltagande i olika typer av demonstrationer under de senaste tolv månaderna för olika sociala och politiska grupper, 2025 (procent)

		Första maj	Pride	Palestina	Ukraina	Någon typ av demonstration
Kön	Kvinna	2,4	4,3	3,6	2,0	10,4
	Man	2,1	2,0	2,0	1,3	6,3
Ålder	16–29 år	1,3	4,4	5,3	0,0	10,4
	30–49 år	2,4	4,6	3,9	1,5	9,0
	50–64 år	2,9	3,8	1,9	1,5	8,7
	65–85 år	1,9	1,2	1,7	2,6	7,1
Stad–land	Ren landsbygd	2,7	2,2	1,4	0,9	6,0
	Mindre tätort	0,3	1,2	1,4	1,2	3,3
	Stad eller större tätort	1,9	3,5	2,5	1,5	8,2
	Storstad	5,1	5,7	6,3	3,3	16,1
Uppväxtland	Sverige	2,2	3,2	2,4	1,7	7,7
	Utomlands	2,3	4,6	5,7	1,8	14,3
Högskolestudier	Nej	1,4	2,5	1,8	0,7	5,9
	Ja	3,4	4,3	4,2	2,8	11,7
Medlem politiskt parti	Nej	1,4	2,7	2,5	1,3	7,0
	Ja	14,5	9,8	8,4	6,7	29,3
Diskuterat politik minst en gång/månad	Nej	0,4	1,6	0,5	0,5	3,4
	Ja	3,6	4,3	4,5	2,4	12,0
Bäst parti	Vänsterpartiet	18,3	8,3	23,5	4,2	35,7
	Socialdemokraterna	2,8	3,2	2,0	0,9	7,7
	Miljöpartiet	1,0	5,7	1,9	2,9	11,8
	Centerpartiet	1,0	3,9	2,0	3,0	9,2
	Liberalerna	0,0	3,7	0,0	1,9	5,7
	Moderaterna	0,0	2,4	0,3	1,9	4,8
	Kristdemokraterna	0,0	1,9	0,0	2,0	6,0
	Sverigedemokraterna	0,0	1,2	0,8	0,8	2,8
Samtliga	Procent	2,2	3,3	2,8	1,6	8,5
	Antal	41	60	52	30	149

Kommentar: Frågan löd *Har du deltagit i några av följande typer av politiska demonstrationer?* Tabellen redogör för andelen som svarat *Ja*, under de senaste 12 månaderna. Tabellen redogör inte för andelen som svarat *Ja*, för en längre tid sedan, *Nej*, men kan tänka mig att göra det eller *Nej*, och kan inte tänka mig att göra det. Minsta antal svarande inom en specifik grupp var 50 (Kristdemokraterna som bäst parti). Grupper med färre än 40 svarande har av statistiska skäl uteslutits ur analysen, vilket för denna tabell gäller kön (annat kön = 7). Även gruppen *Annat parti* (N= 52) har uteslutits ur analysen. Grå bakgrund betyder att skillnaden mellan grupper inte är statistiskt signifikant.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2025.

Tidigare forskning om politiskt deltagande har visat att sociala grupper som är resursstarka eller utgör majoritetsgrupper oftare än andra deltar i allmänna val, i politiska partiers verksamhet eller i protestaktiviteter (Schlozman, Brady & Verba, 2018). Våra resultat både bekräftar och motsäger denna bild. Å ena sida är demonstrationsdeltagandet mer utbrett bland högutbildade, å andra sidan är det något större bland kvinnor, yngre och dem som vuxit upp utomlands. Samtidigt varierar dessa skillnader mellan olika typer av demonstrationer.

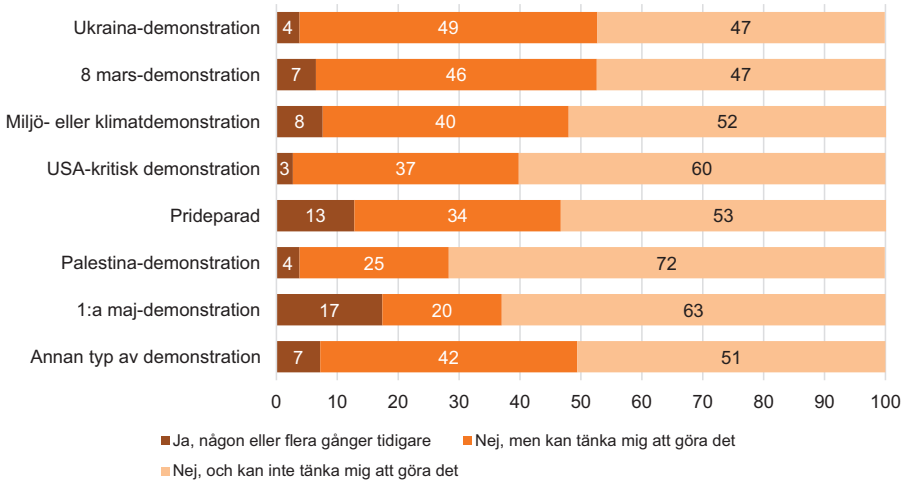
I likhet med tidigare forskning ser vi också att demonstrerande är vanligare bland grupper som engagerar sig politiskt på andra sätt eller oftare diskuterar politik med andra. I synnerhet bland partimedlemmar är det mycket vanligt (29 procent) att demonstrera. Tidigare forskning har också visat att vänsterorienterade är mer benägna att demonstrera än de som anser sig stå till höger (Torcal m.fl., 2016). Dessa mönster bekräftas i vår undersökning om man ser till partisympatier. Bland Vänsterpartiets sympatisörer har hela 36 procent deltagit i någon form av demonstration under det senaste året, följt av sympatisörerna av Miljöpartiet (12 procent), Centerpartiet (9 procent) och Socialdemokraterna (8 procent). Bland Tidöpartiernas sympatisörer är andelen som demonstrerat överlag något lägre, men högst bland KD- och L-sympatisörer.

Standby-demonstranterna

Som vi tidigare nämnde möjliggör vår frågekonstruktion en uppskattning av "mobiliseringspotentialen" för de sju olika demonstrationstyperna bland dem som aldrig tidigare har deltagit i någon av dem. I figur 3 visas hur hög andel av svenskarna som aldrig deltagit i någon av de olika typerna av demonstrationer, men som skulle kunna tänka sig att göra det, rangordnade efter storleken på denna mobiliseringspotential.

De demonstrationstyper som högst andel kan tänka sig delta i är Ukraina- och 8 mars-demonstrationer (49 respektive 46 procent), alltså nästan hälften av svenskarna. Lägst mobiliseringspotential har förstamaj- (20 procent) och Palestina-demonstrationer (25 procent). Samtidigt är mobiliseringspotentialen även för dessa demonstrationstyper relativt stor. Om man slår samman våra åtta frågor om deltagande i olika typer av demonstrationer, så visar det sig att hela 44 procent skulle kunna tänka sig delta i åtminstone någon typ av demonstration. Andelen som inte kan tänka sig att demonstrera – oavsett vad demonstrationen handlar om – är endast 25 procent.

Figur 3 Svenskarnas beredvillighet att delta i olika typer av demonstrationer, 2025 (procent)

Kommentar: Frågan löd *Har du deltagit i några av följande typer av politiska demonstrationer?* Tabellen redogör för andelen som svarat *Nej, men kan tänka mig att göra det* och *Nej, och kan inte tänka mig att göra det* samt den sammantagna andelen för *Ja, under de senaste 12 månaderna* och *Ja, för en längre tid sedan*. Mellan 1 808 och 1 844 personer har svarat på respektive delfråga.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2025.

Det faktum att närmare var tredje svensk har någon form av demonstrationserfarenhet ska alltså inte tas till intäkt för att resterande två tredjedelar ogillar att demonstrera eller motsätter sig de åsikter som hör samman med demonstrationerna. Att man inte demonstrerar har troligen helt andra skäl. Forskningen om sociala rörelser har visat att många kan dela de åsikter som kommer att framföras under en demonstration, men att en rad omständigheter gör att merparten av dessa sympatisörer inte själva ger sig ut på gatorna för att protestera. Det kan handla om att man inte umgås med andra som brukar demonstrera och därmed aldrig blir tillfrågad om att hänga med, att man inte på andra sätt får information om demonstrationen eller att man den aktuella dagen prioriterar andra aktiviteter (Klandermans & Oegema, 1987; Klandermans, 2014). Det kan också vara så att man inte tror att just demonstrationer är det mest effektiva sättet att ge den fråga eller de krav man sympatiserar med störst genomslag (van Stekelenburg & Klandermans, 2013).

Detta skulle kunna förstås utifrån begreppet *standby citizen*, som betecknar personer som inte ägnar sig åt någon form av politiskt deltagande (utöver att rösta) men som är mycket intresserade av politik och "är villiga och kapabla att delta om det behövs" (Amnå & Ekman, 2014: 262). De bör inte betraktas som "politiskt desillusionerade", eftersom ett lågt eller obefintligt politiskt deltagande inte är

samma sak som politiskt ointresse eller politisk passivitet. Detta gäller tydligen även "standby-demonstranter" som aldrig har deltagit i någon demonstration men överväger att en dag göra det om det skulle behövas. Ytterligare en möjlig förklaring till att den allmänna mobiliseringspotentialen för en rad typer av demonstrationer är så pass hög i Sverige skulle kunna vara att det finns ett grundmurat principiellt stöd för demonstrationsrätten i vårt land, en fråga som vi snart ska övergå till att diskutera.

Frågan är då hur hög andel inom olika sociala och politiska grupper som skulle kunna tänka sig att delta i de sju typerna av demonstrationer. Av tabell 2 framgår att andelen standby-demonstranter är något högre bland kvinnor, yngre och högutbildade. När det gäller partisympatier ser man dock att det även bland dem som sympatiserar med borgerliga partier finns en relativt stor mobiliseringspotential – i alla fall för vissa typer av demonstrationer. De typer av demonstrationer som sympatisörer av borgerliga partier i allmänhet är mest villiga att delta i är Ukraina-, 8 mars- och miljödemonstrationer. Bland dessa partiers sympatisörer varierar exempelvis andelen som skulle kunna tänka sig delta i Ukrainademonstrationer mellan 61 procent (Liberalerna) och 33 procent (Sverigedemokraterna). Av M-sympatisörerna skulle en så hög andel som 38 procent kunna tänka sig att demonstrera den 8 mars och 29 procent i en klimatdemonstration. Det finns alltså en beredvillighet även bland borgerliga väljare att demonstrera kring feminism och miljö, frågor som i den polariserade partipolitiska debatten fått alltmer av en vänsterstämpel. Och det är uppenbart att mobiliseringspotentialen i Sverige för en bestämd typ av solidaritetsdemonstration – för Ukraina – är mycket stor bland sympatisörerna av såväl de rödgröna som de borgerliga partierna.

Tabell 2 Olika sociala gruppers beredvillighet att delta i olika typer av demonstrationer, 2025 (procent)

		Första maj	Pride	Åttonde mars	Miljö eller klimat	Palestina	Ukraina	USA-kritisk
Kön	Kvinna	23,2	38,9	53,6	45,2	28,4	49,2	37,2
	Man	15,4	28,1	37,4	34,9	19,8	48,4	36,7
Alder	16–29 år	35,7	34,1	57,6	41,5	36,0	48,5	40,8
	30–49 år	23,3	36,4	50,3	42,5	28,4	48,3	35,6
	50–64 år	16,8	38,9	46,1	43,6	21,7	49,7	38,1
	65–85 år	12,2	27,4	37,7	35,3	18,7	49,0	36,3
Stad–land	Ren landsbygd	17,8	35,1	42,9	32,1	22,5	50,0	33,6
	Mindre tätort	18,3	33,7	44,1	37,2	20,5	45,1	35,7
	Stad eller större tätort	18,9	31,8	47,3	41,1	24,9	48,7	35,7
	Storstad	24,9	40,1	48,7	48,8	30,7	55,6	46,4
Uppväxt-land	Sverige	18,7	35,7	47,0	41,0	24,2	50,6	37,6
	Utomlands	27,1	20,7	43,3	38,7	29,9	41,8	37,8
Högskole-studier	Nej	17,2	27,0	40,6	34,6	18,8	43,0	32,1
	Ja	22,9	43,0	53,7	48,2	31,8	56,7	43,5
Bästa parti	Vänsterpartiet	34,2	38,3	57,5	52,5	47,9	63,9	60,8
	Socialdemokraterna	27,3	39,9	52,8	53,5	33,7	54,2	45,1
	Miljöpartiet	38,1	56,2	65,7	60,0	60,2	68,3	59,6
	Centerpartiet	20,2	48,0	62,4	53,9	26,3	60,4	40,6
	Liberalerna	20,4	44,4	59,3	55,6	18,5	61,1	42,6
	Moderaterna	8,4	31,4	38,5	29,3	9,3	43,3	27,2
	Kristdemokraterna	9,4	19,2	28,8	28,8	5,8	46,0	27,5
	Sverigedemokraterna	7,2	13,5	27,1	15,1	7,1	32,8	16,7
Samtliga	Procent	19,6	33,9	46,1	40,4	24,5	48,9	37,1
	Antal	361	622	847	739	448	892	677

Kommentar: Frågan löd *Har du deltagit i några av följande typer av politiska demonstrationer?* Tabellen redogör för andelen som svarat *Nej, men kan tänka mig att göra det*. Tabellen redogör inte för andelen som svarat *Ja, under de senaste 12 månaderna*, *Ja, för en längre tid sedan* eller *Nej, och kan inte tänka mig att göra det*. Minsta antal svarande inom en specifik grupp var 50 (Kristdemokraterna som bäst parti). Grupper med färre än 40 har av statistiska skäl uteslutits ur analysen, vilket för denna tabell gäller kön (annat kön = 7). Även gruppen Annat parti (N= 52) har uteslutits ur analysen. Grå bakgrund betyder att skillnaden mellan grupper inte är statistiskt signifikant.

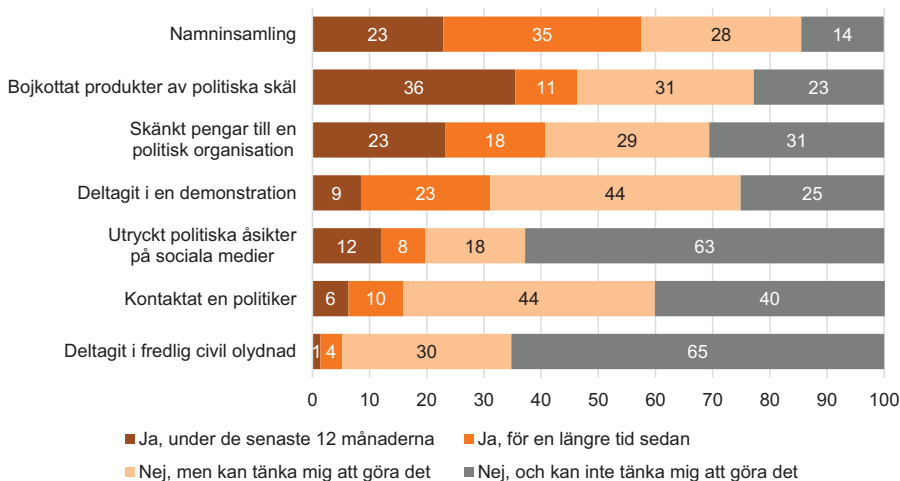
Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2025.

Demonstrerande i jämförelse med andra former av politiskt deltagande

Vi har alltså visat att nästan var tredje svensk någon gång har demonstrerat och att 44 procent aldrig har demonstrerat men skulle kunna tänka sig att göra det. Är det mycket eller lite? Ett sätt att sätta dessa siffror i perspektiv är att se hur höga dessa andelar är i jämförelse med andra former av politiskt deltagande. Vi ställde därför i den nationella SOM-undersökningen 2025 även en rad frågor om just detta. I figur 4 visas svaren på dessa frågor, rangordnade efter den form av politiskt deltagande som högst andel av svenskarna haft tidigare erfarenhet av.

I jämförelse med dessa andra former av politiskt deltagande intar demonstrerande en mittenposition. Sett till både vad man gjort under det senaste året och vad man någon gång gjort har fler skrivit under namninsamlingar, bojkottat produkter av politiska skäl och skänkt pengar till en politisk organisation, medan färre har kontaktat en politiker och deltagit i fredlig civil olydnad. Att uttrycka politiska åsikter på internet var vanligare än att delta i en demonstration under ett givet år, men mindre vanligt än att demonstrera sett till vad man någon gång gjort.

Figur 4 Svenskarnas erfarenhet av olika former av politiskt deltagande, 2025 (procent)

Kommentar: Frågan löd *Det finns olika sätt att agera i samhälleliga och politiska frågor. Har du själv gjort någon av följande saker?* Tabellen redogör för andelen som svarat *Ja, under de senaste 12 månaderna*, *Ja, för en längre tid sedan*, *Nej, men kan tänka mig att göra det* och *Nej, och kan inte tänka mig att göra det*. Alternativet *Deltagit i en demonstration* består av de sammanvägda andelarna för alla delfrågor som anges i figur 3. Mellan 1 808 och 1 840 personer har svarat på respektive delfråga.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2025.

Ser man däremot till dem som inte har ägnat sig åt någon av dessa olika former av politiskt deltagande, men som skulle kunna tänka sig att göra det, är andelen högst för att demonstrera och att kontakta en politiker, lägst för att uttrycka politiska åsikter på internet. Även i en tid då alltmer av vår kommunikation och informationsinhämtning sker via internet ser alltså fler politiskt deltagande i form av fysiska demonstrationer och möten med politiker som mer lockande än bruk av själva internet som en plattform för att påverka politik och samhälle.

Svenskarnas principiella syn på demonstrationer och demonstrationsrätt

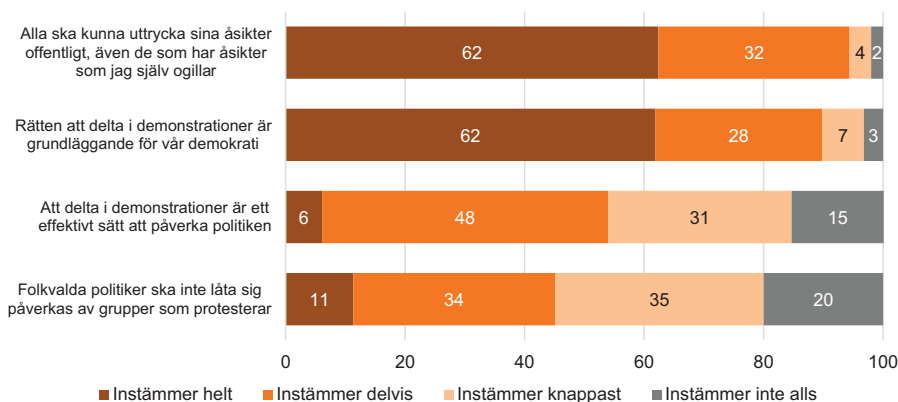
Vid sidan av frågorna om deltagande i och villighet att delta i olika typer av demonstrationer ställde vi i den nationella SOM-undersökningen 2025 också några frågor som handlar om svenskarnas principiella inställning till demonstrationsfriheten och yttrandefriheten samt deras allmänna syn på demonstrationer.

Som framgår av figur 5 är svenskarnas principiella stöd för demonstrationsrätten mycket högt. Hela 90 procent instämmer helt eller delvis med påståendet *Rätten att delta i demonstrationer är grundläggande för vår demokrati*. Endast 3 procent instämmer inte alls i detta påstående. Hela 94 procent instämmer dessutom helt eller delvis i påståendet att *Alla ska kunna uttrycka sina åsikter offentligt, även de som har åsikter som jag själv ogillar*. Vi kan därmed anta att de flesta svarande inte tolkar yttrandefriheten främst som de egna möjligheterna att komma till tals, utan desto mer som meningsmotståndarens rätt att offentligt framföra sin uppfattning (jfr. Gundenäs, 2025).

När det gäller påståenden som belyser andra attityder till demonstrationer är opinionen mer kluven. En av våra frågor anknyter till den diskussion som vi tidigare förde i detta kapitel om huruvida demonstrationer anses vara effektiva för att påverka politik och samhällsdebatt. Totalt sett instämmer förvisso 54 procent helt eller delvis i påståendet *Att delta i demonstrationer är ett effektivt sätt att påverka politiken*, men endast 6 procent instämmer helt.

Vi lät också dem som svarade på enkäten ta ställning till påståendet *Folkvalda politiker ska inte låta sig påverkas av grupper som protesterar*. Om man ser till mer normativa förhållningssätt till demokratin (Held, 1997), har det funnits dem som menat att demokratin bäst förverkligas i sin representativa form och att de folkvalda därför främst ska utgå från medborgarnas partival under valdagen och mindre låta sig påverkas av åsikter som medborgare framför exempelvis vid demonstrationer. Vad gäller politikers inställning till detta har tidigare forskning visat att kommunalpolitiker i Sverige i allmänhet är skeptiska till medborgare som använder protester för att påverka politiska beslut, men att de politiker som är mer vänsterorienterade, befinner sig i opposition eller själva har protesterfarenheter är mer positivt inställda till protester (Gilljam m.fl., 2012). Frågan är dock vad medborgarna tycker i denna fråga. Som framgår av figur 5 instämmer något under hälften – 45 procent – helt eller delvis i detta påstående, men endast 11 procent instämde helt.

Figur 5 Svenskarnas syn på demonstrationer och demonstrationsfriheten, 2025 (procent)

Kommentar: Frågan löd *I vilken utsträckning instämmer du i följande påståenden?* Påståendena och svarsalternativen framgår av figuren. Mellan 1 807 och 1 832 personer har svarat på respektive delfråga.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2025.

Även om det uppenbarligen finns ett mycket starkt stöd för den grundlagsfästa demonstrationsfriheten bland svenskarna, är det ändå relevant att se i vilken utsträckning detta främst påverkas av social grupptillhörighet, av egna politiska erfarenheter och av politisk orientering. För att undersöka detta har vi genomfört en regressionsanalys utifrån fyra olika modeller, som belyser olika möjliga förklaringsgrunder för åsiktsvariation, samt en gemensam modell som inkluderar alla de undersökta variablerna.

Vi har tidigare sett att andelen som demonstrerat eller skulle kunna tänka sig att demonstrera är högre bland kvinnor, yngre, högutbildade, personer som vuxit upp utomlands samt personer som engagerar sig politiskt på andra sätt. Vi undersöker därför om tillhörigheten till dessa sociala grupper (modell 1) eller politiskt engagemang (modell 2) också gör att man i större utsträckning stödjer demonstrationsfriheten. I modell 3 testar vi i vilken utsträckning individers principiella inställning till yttrandefrihet och demonstrerande som aktivitet påverkar deras stöd för demonstrationsfriheten. Vi såg också tidigare att de som har vänstersympatier är mer benägna att demonstrera och testar därför i modell 4 om politisk orientering påverkar stödet.

Som framgår av tabell 3 förklaras variationen i stöd för demonstrationsfriheten i störst utsträckning (sett till R^2) av åsikter om yttrandefrihet och demonstrationer (modell 3), därefter av politiskt engagemang (modell 2) och politisk orientering (modell 4). Social grupptillhörighet (modell 1) påverkar i mycket liten utsträckning stödet för rätten att demonstrera, och det är endast bland de högskoleutbildade som stödet är högre på en statistiskt signifikant nivå.

Tabell 3 Olika sociala och politiska faktorerers inverkan på stödet för demonstrationsfriheten, 2025 (linjär regression)

		Modell 1: Social grupp- tillhörighet	Modell 2: Politiska erfaren- heter	Modell 3: Åsikter om yttrande- frihet och demonstra- tioner	Modell 4: Politisk orientering	Modell 5: Fullständig modell
Kön (ref. = man)	Kvinna	-0,008				-0,030
Ålder (ref. = 65 eller äldre)	16–29 år	0,040				-0,005
	30–49 år	0,002				0,011
	50–64 år	-0,003				-0,003
Utbildning	Högskoleutbildad	0,209***				0,088***
Uppväxtland (ref. = ej i Sverige)	Sverige	0,033				0,019
Partimedlem	Partimedlem		-0,015			-0,020
Politiskt intresse	Diskuterat politik en gång i månaden eller oftare		0,217***			0,113***
Demonstra- tionsdelta- gande (ref. = kan ej tänka sig att demonstrera)	Har demonstrerat		0,101***			0,016
	Kan tänka sig att demonstrera		0,215***			0,100***
Yttrandefrihet	"Alla ska kunna uttrycka sina åsikter offentligt, även de som har åsikter som jag själv ogillar."			0,344***		0,290***
Effektivitet	"Att delta i demonstra- tioner är ett effektivt sätt att påverka politiken."			0,320***		0,243***
Enbart representativ demokrati	"Folkvalda politiker ska inte låta sig påverkas av grupper som protes- terar."			-0,081***		-0,042
Vänster–höger (ref. = varken vänster eller höger)	Klart till vänster				0,251***	0,094***
	Något till vänster				0,241***	0,108***
	Något till höger				0,092***	0,050
	Klart till höger				-0,051*	-0,054*
	N	1 713	1 700	1 770	1 790	1 552
	Justerat R ²	0,041	0,139	0,265	0,091	0,320

Kommentar: Analysmetoden är linjär regression. Partimedlem avser dem som på frågan *Är du medlem i något politiskt parti/förbund?* har svarat *Ja* eller */.../ och jag har någon typ av uppdrag*. I kolumnerna för respektive regressionsmodell anges standardiserade beta-koefficienter. De skillnader som är signifikanta markeras enligt följande: * för signifikans på 5 procents nivå, ** för 1 procents nivå och *** för 0,1 procents nivå.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2025.

Vad gäller attitydfrågorna (modell 3) bidrar å ena sidan starkt stöd för yttrandefriheten och en syn på demonstrationer som effektiva till ett högre stöd för demonstrationsfriheten. Ett visst inflytande i negativ riktning utövar däremot uppfattningen att politiker inte ska låta sig påverkas av grupper som protesterar. När det gäller politiskt engagemang (modell 2) är det främst det faktum att man är politiskt intresserad och att man kan tänka sig att demonstrera (men inte att man är partimedlem) som ökar någons stöd för rätten att demonstrera. Vad gäller politisk orientering (modell 4) är vänsterorientering mest bidragande till stödet för demonstrationsfriheten, medan en självidentifiering *klart till höger* påverkar stödet negativt.

Vi kan alltså se i vår analys att stödet för demonstrationsfriheten främst påverkas av den principiella synen på yttrandefrihet och demonstrationer samt av egna politiska erfarenheter, i viss mån också av politisk vänster–höger-orientering samt utbildningsnivå. Även om vi har noterat att stödet för rätten att demonstrera överlag är mycket starkt bland svenskarna, kan vi alltså se att det finns vissa systematiska skillnader mellan grupper som påverkar hur starkt stödet är.

En mycket normaliserad form av politiskt deltagande

Vi har under senare år sett en global tendens till att grundläggande demokratiska fri- och rättigheter ifrågasätts eller avskaffas i såväl unga som etablerade demokratier. En av de friheter som oftare än andra blivit föremål för krav på begränsningar eller inskränkningar är demonstrationsfriheten (Amnesty International, 2026; V-Dem Institute 2026: 36), alltså medborgarnas möjlighet att göra sin röst hörd genom offentliga protester. Även i Sverige har vi under senare år fått höra politiker och andra opinionsbildare föreslå hur denna frihet kan begränsas eller förbindas med villkor.

I detta kapitel har vi å ena sidan visat att denna syn inte delas av medborgarna i stort. Tvärtom är stödet för demonstrationsfriheten grundmurat bland svenskarna, bland alla sociala grupper och i alla politiska läger. Å andra sidan har vi kunnat visa att närmare en tredjedel av svenskarna någon gång har utnyttjat denna grundlagsfästa rättighet att demonstrera, samtidigt som hela 44 procent skulle kunna tänka sig att demonstrera även om de hittills inte gjort det. Vi har alltså att göra med en form av politiskt deltagande som är mycket normaliserad – som åtnjuter ett mycket stort stöd bland befolkningen i stort och som en stor majoritet av svenskarna antingen själva har erfarenhet av eller skulle kunna tänka sig att ägna sig åt.

Vi har också kunnat visa att svenskarna har störst erfarenhet av att delta i årligen återkommande demonstrationer som första maj och Pride och något mindre erfarenhet av miljö- och solidaritetsdemonstrationer. Mest benägna att demonstrera är kvinnor, storstadsbor, partimedlemmar, högutbildade, utlandsfödda och vänsterorienterade. När det gäller dem som aldrig demonstrerat i en viss fråga men skulle kunna tänka sig att göra det – dem som vi kallat standby-demonstranterna

– är de vanligare förekommande bland kvinnor, ungdomar och högtbildade. Sett till partisympatier återfinns standby-demonstranterna tvärsöver det politiska spektrumet, även i relativt höga andelar bland sympatisörerna av de partier villas politiker fört fram krav på begränsningar i demonstrationsfriheten.

Not

- ¹ Denna undersökning har finansierats och genomförts av forskningsplattformen Omstridd demokrati (Contested Democracy) vid Södertörns högskola.

Referenser

- Amnesty International. (2026). *The State of the World's Human Rights*. Amnesty International.
- Amnå, E., & Ekman, J. (2014). Standby Citizens: Diverse Faces of Political Passivity. *European Political Science Review*, 6(2), 261–281.
- de Moor, J., Wahlström, M., Schack, L., Uba, K., & Wennerhag, M. (2026). *Alternative Futures in a Heating World: Visions and Vision Work in the Swedish Climate Movement*. De Gruyter Brill.
- Gilljam, M., Persson, M., & Karlsson, D. (2012). Representatives' Attitudes Toward Citizen Protests in Sweden: The Impact of Ideology, Parliamentary Position, and Experiences. *Legislative Studies Quarterly*, 37(2), 251–268.
- Gundenäs, H. (2025). *Till tals: Yttrandefrihet förr, nu och sedan*. Daidalos.
- Held, D. (1997). *Demokratimodeller: Från klassisk demokrati till demokratisk autonomi*. Daidalos.
- Klandermans, B. (2014). Motivations to Action. I D. della Porta & M. Diani (Red.), *The Oxford Handbook of Social Movements* (s. 219–230). Oxford University Press.
- Klandermans, B., & Oegema, D. (1987). Potentials, Networks, Motivations, and Barriers. Steps Towards Participation in Social Movements". *American Sociological Review*, 52(4), 519–531.
- Lindberg, S. I. (2026). Fifty Years of the Third Wave(s): From Democratization to Autocratization. *Democratization*, 1–19. Publicerad online 11 februari 2026.
- Motion 2025/26:3125. *Förbud mot demonstrationer vid skyddsobjekt* [skriven av Kjell-Arne Ottosson, KD]. https://www.riksdagen.se/sv/dokument-och-lagar/dokument/motion/forbud-mot-demonstrationer-vid-skyddsobjekt_hd023125/
- Peterson, A., & Reiter, H. (Red.) (2016). *The Ritual of May Day in Western Europe*. Routledge.
- Prop. 2025/26:133. *Stärkt säkerhet vid allmänna sammankomster och offentliga tillställningar*. <https://www.regeringen.se/contentassets/18026bdb83754447908ceaa6c40936b8/starkt-sakerhet-vid-allmanna-sammankomster-och-offentliga-tillställningar-prop.-202526133.pdf>

- Schlozman, K. L., Brady, H. E., & Verba, S. (2018). *Unequal and Unrepresented: Political Inequality and the People's Voice in the New Gilded Age*. Princeton University Press.
- SFS 1974:152. *Regeringsformen*. Justitiedepartementet.
- Torcal, M., Rodon, T., & Hierro, M. J. (2016). Word on the Street: The Persistence of Leftist-dominated Protest in Europe. *West European Politics*, 39(2), 326–350.
- V-Dem Institute. (2026). *Democracy Report 2025: Unraveling The Democratic Era?* V-Dem vid Göteborgs universitet.
- Van Aelst, P., & Walgrave, S. (2001). Who is That (Wo)man in the Street? From the Normalisation of Protest to the Normalisation of the Protester. *European Journal of Political Research*, 39(4), 461–486.
- van Stekelenburg, J., & Klandermans, B. (2013). The Social Psychology of Protest. *Current Sociology*, 61(5–6), 886–905.
- Wennerhag, M. (2012). Demonstrerandets normalisering? I L. Weibull, H. Oscarsson & A. Bergström (Red.), *I framtidens skugga* (s. 79–94). SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Wennerhag, M. (2017). Patterns of Protest Participation are Changing. *Sociologisk Forskning*, 54(4), 347–351.
- Wennerhag, M. (2025). Hbtqi-rörelsen. I J. Jämte, M. Lundstedt & M. Wennerhag (Red.), *Sociala rörelser i Sverige. Politiska protester och aktivism från 1945 till i dag* (s. 201–220). Studentlitteratur.
- Wennerhag, M., & Lundstedt, M. (2026). *Protestbarometer 2026*. Södertörns högskola.
- Wennerhag, M., & Uba, K. (2025). Sociala rörelser och protester i Sverige i siffror. I J. Jämte, M. Lundstedt & M. Wennerhag (Red.), *Sociala rörelser i Sverige. Politiska protester och aktivism från 1945 till i dag* (s. 37–64). Studentlitteratur.

EN NY KALKYL? DET POLITISKA KLIMATETS BETYDELSE FÖR VILJAN ATT BLI POLITIKER

LINDA GRAFF, NAZITA LAJEVARDI, MOA MÅRTENSSON
OCH KÅRE VERNBY

Sammanfattning

I många etablerade demokratier, inklusive Sverige, talas det om ett allt mer fientligt politiskt klimat. Hur påverkar detta viljan att bli politiker hos medborgare i allmänhet, och hos grupper som är underrepresenterade i våra valda församlingar? Denna fråga har inte behandlats i tidigare forskning. Kapitlet kartlägger först hur medborgarna uppfattar det politiska klimatet: i vilken utsträckning präglas dagens politik av affektiv polarisering, och i vilken utsträckning utsätts politiker för fientlighet? Därefter undersöks medborgarnas intresse för politiska uppdrag, och slutligen sambandet mellan de två. Står den som överväger ett politiskt uppdrag inför en ny kalkyl om det politiska klimatet uppfattas som hårt? Våra resultat tyder på det. Ju mer fientligt medborgarna upplever det politiska klimatet, desto svagare är deras vilja att själva bli politiker. Sambandet framträder tydligt för medborgare i allmänhet. Vad gäller underrepresenterade grupper, som exempelvis, unga eller utrikes födda, är dataunderlaget betydligt mindre, men våra resultat tyder inte på att sambandet är starkare i dessa grupper.

Under senare år talas det allt oftare om att det "politiska klimatet" blivit mer fientligt i etablerade demokratier. Detta gäller även i Sverige. En mediesökning ger vid handen att uttrycket politiskt klimat blivit allt vanligare de senaste fem åren, och 2025 förekom det i 50% fler artiklar än vad det gjorde 2021.¹ I samband med Anna-Karin Hatts avgång som partiledare för Centerpartiet efter mindre än ett halvår på posten uppmärksammades både politikerns utsatthet och den hårdnande samtalstonen i politiken. I diskussionen restes också frågan om huruvida den hårda samtalstonen (se t.ex. Tolf, 2025) och hat och hot (Hector, 2025) inte bara kan leda till avhopp, utan också försvåra nyrekryteringen in i politiken.

I detta kapitel belyser vi frågan om hur det politiska klimatet påverkar medborgarnas vilja att själva bli politiker. Trots frågans betydelse saknas empirisk forskning om detta – en kunskapslucka som kapitlet bidrar till att fylla. Närmare bestämt undersöker vi här frågan om medborgarnas bild av det politiska klimatet samvarierar med deras intresse för att ta ett politiskt förtroendeuppdrag. Vi kommer att ta fasta på två dimensioner som ofta tas upp i diskussionen om ett hårdnande

politiskt klimat. Den första handlar om det som i forskningen brukar kallas *affektiv polarisering*, vilket innebär att partianhängare ogillar och misstror andra partier än det egna, något som också utsträcks till deras företrädare och väljare (Iyengar m.fl., 2012; Druckman & Levendusky, 2019, Renström m.fl., 2020). Den andra dimensionen handlar om *hat, hot och trakasserier mot politiker* (Håkansson, 2021; Håkansson & Lajevardi 2025). Dessa två dimensioner fångar delvis olika sidor av ett hårdnande politiskt klimat, och tidigare forskning visar att de inte nödvändigtvis är kopplade till varandra (Berntzen, 2025).

Kapitlet belyser också frågan om det politiska klimatet påverkar vissa grupper mer än andra. I den offentliga debatten hävdas ibland att ett fientligt politiskt klimat har särskilt stora effekter på grupper som redan är underrepresenterade (Hector, 2025). Om det politiska klimatet har större negativa effekter på viljan att ta steget in i politiken bland redan underrepresenterade grupper, vore det särskilt problematiskt. Såvitt vi vet har dock inte heller denna fråga belysts empiriskt tidigare. En närliggande studie av Håkansson och Lajevardi (2025) visar att hat, hot och trakasserier mot svenska politiker i högre grad leder till att utrikesfödda och kvinnliga politiker överväger att *lämna* politiken. I detta kapitel utvärderas istället om sambandet mellan ett fientligt politiskt klimat och viljan att *bli* politiker skiljer ut sig bland följande underrepresenterade grupper: kvinnor, personer med utländsk bakgrund, unga och de med lägre inkomster.²

Medan det politiska klimatets inverkan på medborgarnas vilja att ta politiska uppdrag inte undersökts i tidigare forskning, har dess effekter på andra demokratiska utfall varit föremål för fler studier. Ett tema har varit effekterna av affektiv polarisering på stöd för demokratin och de normer som är förknippade med den. Bilden som ges är inte samstämmig, men vissa studier tyder på att de individer som uppvisar en hög grad av affektiv polarisering är mer benägna att vilja inskränka sina politiska motståndares rättigheter (Kokkonen & Hartevelt, 2025). Ett annat tema har varit effekterna på politiskt deltagande (Sulmont & Incio, 2025). Den sistnämnda forskningen är särskilt relevant för oss, då den tyder på att individer som själva uppvisar en hög grad av affektiv polarisering kan vara mer benägna att delta i politiken som engagerade medborgare (t.ex. genom att i högre utsträckning rösta). Vad vi undersöker i detta kapitel, däremot, är om individers generella uppfattning om det politiska klimatet påverkar deras vilja att själva bli politiker. Här är det alltså inte individens egen affektiva polarisering som står i fokus, utan hennes bild av det politiska klimatet i stort, en bild som även icke-polariserade medborgare kan bära med sig.

I detta kapitel använder vi oss av den nationella SOM-undersökningen 2025 för att genomföra en första utvärdering av sambandet mellan medborgarnas bild av det politiska klimatet, och deras vilja att ta politiska uppdrag. Vi inleder med att beskriva hur medborgarna uppfattar politiken i Sverige idag. I vilken utsträckning anser de att den präglas av ovilja och misstro mellan de politiska partierna, och hur ser de på politikens utsatthet för sådant som hat, hot och trakasserier? Vi går

sedan vidare till att beskriva medborgarnas intresse för att ta politiska uppdrag, och deras bild av vilka grupper som är välkomna i politiken. Därefter undersöker vi sambandet mellan medborgarnas uppfattningar om det politiska klimatet, och deras uppdragsvilja. Avslutningsvis sammanfattar vi våra resultat och diskuterar hur de bör tolkas i ljuset av vår studies metodologiska begränsningar.

Hur uppfattar medborgarna det politiska klimatet i Sverige?

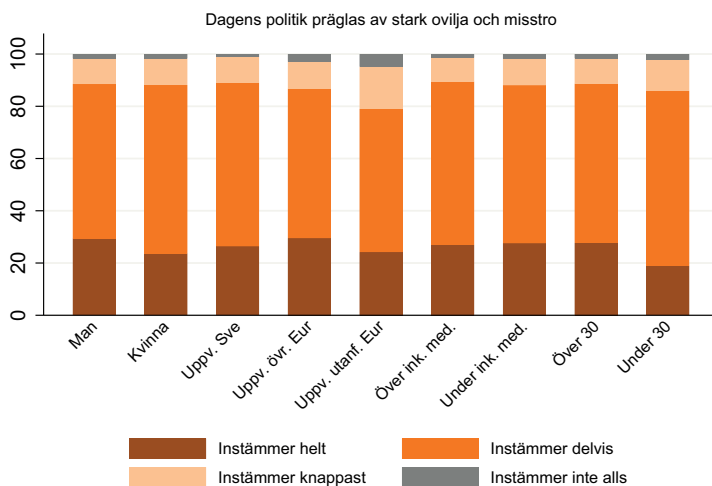
Den första frågan vi ställde för att fånga de svarandes uppfattning om det politiska klimatet var: "I vilken utsträckning instämmer du i följande påstående?", följt av påståendet "Dagens politik präglas av stark ovilja och misstro mellan anhängare av skilda partier". De svarande fick fyra svarsalternativ: "Instämmer helt"; "Instämmer delvis"; "Instämmer knappast" och "Instämmer inte alls". Frågan utgår från begreppet affektiv polarisering, som nämndes i inledningen, och följer tidigare forskning som mäter detta som förekomsten av stark ovilja och misstro mellan anhängare av olika partier (Druckman & Levendusky, 2019). Till skillnad från tidigare forskning mäter vi emellertid inte i vilken utsträckning de svarande själva hyser sådana negativa känslor gentemot andra partier eller deras anhängare. Istället ber vi dem ge oss sin bild av om politiken generellt präglas av affektiv polarisering. Motivet är att helhetsbilden av det politiska klimatet, snarare än enbart attityder till enskilda motståndarpartier, sannolikt formar hur medborgare ser på politiken som arena för eget engagemang.

I figur 1 redovisar vi svaren på frågan om det politiska klimatet i Sverige präglas av ovilja och misstro mellan partierna. Det generella mönstret är att de svarande i hög utsträckning uppfattar svensk politik som präglad av affektiv polarisering, i meningen stark ovilja och misstro mellan anhängare av skilda partier. I svarsunderlaget som sin helhet instämmer 27 procent helt med påståendet, medan 62 procent instämmer delvis. Endast en liten minoritet (11 procent) svarar att de knappast instämmer eller inte instämmer alls. Denna bild är inte ogrundad, om än möjligen något tillspetsad: svensk forskning visar att det finns en viss affektiv polarisering i riksdagen (Bäck & Kokkonen, 2022), medan situationen i den lokala politiken inte har kartlagts.

Om vi går vidare till hur olika grupper har besvarat frågan finns vissa skillnader. Vi intresserar oss särskilt för mönstret hos underrepresenterade grupper: kvinnor, personer som vuxit upp utanför Sverige, de med lägre inkomster och unga under 30 år. Medan närmare 30 procent av de män som besvarade frågan instämmer helt med påståendet, är motsvarande siffra för kvinnor ungefär 24 procent, en skillnad som är statistiskt säkerställd (99-procentig säkerhetsnivå). Med andra ord upplever manliga svarande i högre utsträckning än kvinnliga svarande politiken som präglad av affektiv polarisering. Tidigare forskning visar att manliga och kvinnliga politiker kommunicerar olika (se t.ex. Karlsson m.fl., 2024) och att manliga politiker både ger och får mer kritik (Wendsjö, kommande) – en dynamik som möjligen påverkar hur just manliga väljare uppfattar polariseringsgraden. När det gäller

betydelsen av respondenternas uppväxtland är mönstret också tydligt. Andelen som instämmer helt eller delvis i påståendet att politiken präglas av stark ovilja och misstro är högst bland svarande som huvudsakligen vuxit upp i Sverige (89 procent), och lägre hos dem som vuxit upp i övriga Europa (87 procent), och allra lägst hos dem som vuxit upp utanför Europa (79 procent). Skillnaden mellan de som vuxit utanför Europa och de som vuxit upp i Sverige är statistiskt säkerställd (95-procentig säkerhetsnivå). Vi jämför även uppfattningarna hos dem vars inkomst ligger över och under medianinkomsten. Indelningen gjordes med utgångspunkt i frågan: ”Ungefär hur stor, normalt sett, är din egen månadsinkomst före skatt (pension, studiemedel, ersättningar etc. ska räknas in)?” varpå de svarande fick ange ett av femton inkomstspann. Svarande som angav att deras månadsinkomst var lägre än 30 000 kr har kodats som under medianen.³ Figur 1 visar dock att uppfattningarna bland de som har en inkomst under medianen inte skiljer sig nämnvärt från dem hos personer som har en högre inkomst. När det gäller den sista underrepresenterade gruppen, unga (<30 år), instämmer 19 procent helt i påståendet att politiken präglas av stark ovilja och misstro, medan motsvarande siffra bland svarande som är 30 år eller äldre är 28 procent. Skillnaden är statistiskt säkerställd (95-procentig säkerhetsnivå).

Figur 1 Medborgarnas uppfattningar gällande om politiken präglas av ovilja och misstro, 2025 (procent)

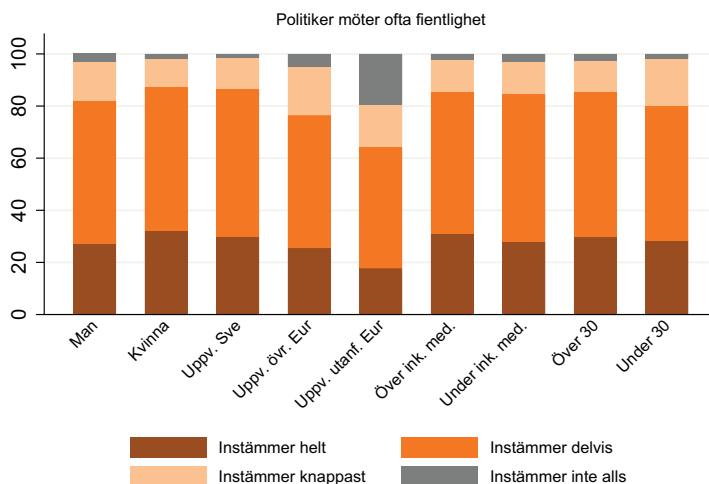
Kommentar: Figuren visar i vilken utsträckning olika grupper uppfattar politiken som präglad av ovilja och misstro mellan partier. Frågan löd *I vilken utsträckning instämmer du i följande påstående? Dagens politik präglas av stark ovilja och misstro mellan anhängare av skilda partier.* Svarsalternativen var *Instämmer helt*, *Instämmer delvis*, *Instämmer knappast* och *Instämmer inte alls*. Antal svarande: 1 764.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2025.

Sammantaget kan vi dra två slutsatser så här långt. För det första anser en stor andel av de svarande att dagens politik präglas av affektiv polarisering, i meningen att det finns en stark ovilja eller misstro mellan anhängare av skilda partier. För det andra tycks denna uppfattning inte vara mer utbredd bland underrepresenterade grupper. Farhågan att kvinnor, personer som vuxit upp utanför Sverige, de med lägre inkomster, och unga skulle uppfatta det politiska klimatet som mer affektivt polariserat får inte något stöd. Om något, så är tendensen den motsatta. Till exempel är uppfattningen något mindre vanlig bland kvinnor, unga och personer som vuxit upp utanför Europa.

Den andra frågan vi ställde för att fånga de svarandes uppfattning om det politiska klimatet var: "I vilken utsträckning instämmer du i följande påstående?" följt av påståendet, "Politiker möter ofta fientlighet under sin tid som förtroendevalda (t.ex. trakasserier, mobbning, kränkningar, våld)". Respondenterna fick samma svarsalternativ som i föregående fråga: "Instämmer helt", "Instämmer delvis", "Instämmer knappast" och "Instämmer inte alls". Denna fråga handlar med andra ord om den andra dimension av det politiska klimatet som nämndes i inledningen, och fokuserar på om politiker i sitt arbete möter fientlighet i form av t.ex. trakasserier eller kränkningar.

Figur 2 Medborgarnas uppfattningar gällande om politiker möter fientlighet, 2025 (procent)

Kommentar: Figuren visar i vilken utsträckning olika grupper uppfattar att politiker får utstå fientlighet i samband med sina politiska uppdrag. Frågan löd *I vilken utsträckning instämmer du i följande påstående? Politiker möter ofta fientlighet under sin tid som förtroendevalda (t.ex. trakasserier, mobbning, kränkningar, våld)*. Svarsalternativen löd *Instämmer helt*, *Instämmer delvis*, *Instämmer knappast* och *Instämmer inte alls*. Antal svarande: 1 752.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2025.

Som framgår av figur 2 instämmer en stor andel av de svarande även i detta påstående. I svarsunderlaget som helhet instämmer 30 procent helt med påståendet, medan 55 procent instämmer delvis. Återigen svarar endast en liten minoritet (15 procent) att de knappt instämmer eller inte instämmer alls.

Även när det gäller uppfattningen att politiker ofta möter fientlighet finns vissa gruppsskillnader. Fler kvinnor (32 procent) än män (27 procent) instämmer helt i detta påstående, och skillnaden är statistiskt säkerställd (95-procentig säkerhetsnivå). Mönstret, med avseende på kön är således det motsatta jämfört med föregående fråga, där män i högre utsträckning uppfattade det politiska klimatet som präglad av ovilja och misstro. En möjlig förklaring är att kvinnor är mer medvetna om den fientlighet som framför allt drabbar kvinnliga politiker (Håkansson, 2021). Våra resultat för uppväxtland däremot, visar att svarande med utländsk bakgrund är mindre benägna att instämma i påståendet att politiker ofta möter fientlighet. Detta trots att forskning visat att hat och hot tenderar att drabba politiker med invandrarbakgrund i högre utsträckning (Håkansson & Lajevardi, 2025). Trots detta har 19 procent av dem som vuxit upp utanför Europa angett ”Instämmer inte alls”, medan motsvarande siffra för dem som i huvudsak vuxit upp i Sverige är 1,5 procent. Grupperna skiljer sig alltså från varandra med runt 18 procentenheter, en skillnad som är statistiskt säkerställd (99-procentig säkerhetsnivå). Uppfattningen att politiker möter fientlighet i sina förtroendeuppdrag varierar inte lika mycket mellan olika ålders- och inkomstgrupper. Skillnaderna är små och inte statistiskt säkerställda.

Sammantaget ger dessa två frågor en tankeväckande bild. En klar majoritet uppfattar politiken som präglad av både affektiv polarisering och fientlighet. Farhågan har varit att underrepresenterade grupper skulle ha en särskilt mörk syn på det politiska klimatet, men flera av våra resultat pekar i motsatt riktning; polariseringen uppfattas som lägre av unga och personer som vuxit upp utanför Europa. Ett undantag är dock att kvinnor i högre grad än män uppfattar politiker som utsatta för fientlighet. Om uppfattningarna om klimatet faktiskt har betydelse för viljan att engagera sig politiskt återstår att pröva. Härnäst undersöker vi först hur olika grupper väntas välkomnas i politiken, och därefter om klimatuppfattningarna spelar roll för viljan att bli förtroendevald.

Vilka är välkomna som politiker, och vilka är villiga att ta politiska uppdrag?

Det tydligaste resultatet i föregående avsnitt var att stora andelar av respondenterna uppfattar det politiska klimatet som hårt, både när det gäller graden av affektiv polarisering mellan partier, och fientlighet mot politiker. Med denna relativt mörka bild som utgångspunkt frågar vi dels vilka personer medborgarna uppfattar vara välkomna i politiken, och dels vilka som själva är intresserade av att ta förtroendeuppdrag. I forskningen om politisk rekrytering brukar man tala om två huvudsakliga förklaringar till vem som blir politiker. Den ena, efterfrågesidan, handlar om vem

som rekryteras av de politiska partierna, inklusive betydelsen av exkluderande normer inom partierna (jfr. Lajevardi m.fl., 2024). Den andra, utbudssidan, handlar om vem som har de resurser eller den motivation som krävs för att själv vilja åta sig ett uppdrag (jfr. Iversen & Rosenbluth, 2008; Fox & Lawless, 2023). I detta avsnitt belyser vi båda sidorna. Först frågar vi vilka grupper medborgarna uppfattar vara välkomna i politiken, vilket kan ses som en indikator på de exkluderande normer som kan prägla partiernas rekryteringsarbete (Lajevardi m.fl., 2024). Därefter undersöker vi vilka som själva är villiga att ta politiska uppdrag.

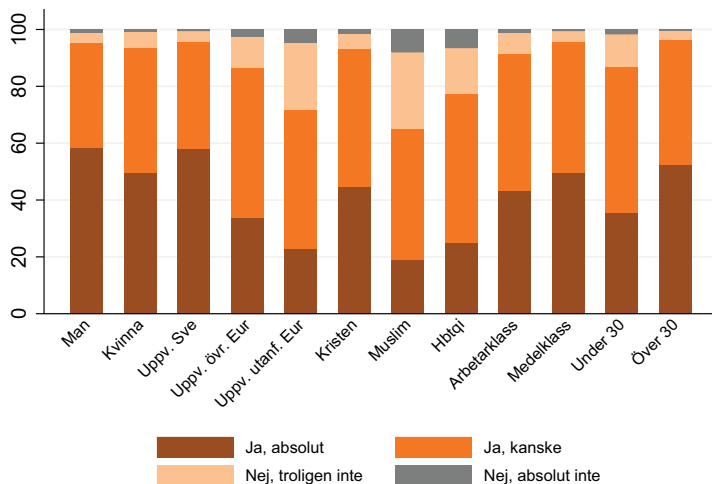
För att undersöka det förstnämnda ställdes frågan: "Om du tänker på den kommun där du själv bor, tror du att en nyvald politiker skulle känna sig välkommen på möten med andra politiker om den nyvalda politikern är", följt av grupp-tillhörigheterna man, kvinna, huvudsakligen uppvuxen i Sverige, huvudsakligen uppvuxen i övriga Europa, huvudsakligen uppvuxen utanför Europa, kristen, muslim, hbtqi-person, under 30 år, över 30 år, arbetarklass och medelklass. Till frågan gavs fyra svarsalternativ för respektive grupp: "Ja, absolut", "Ja, kanske", "Nej, troligen inte" och "Nej, absolut inte". Samma fråga ställdes i den nationella SOM-undersökningen 2021 (Lajevardi m.fl., 2022), men då inkluderades inte de fyra sistnämnda grupperna: Arbetarklass, medelklass, under 30 år och över 30 år. Givet diskussionen om ett hårdnande politiskt klimat är det intressant att jämföra de nya resultaten från 2025 med dem från 2021.

I figur 3 sammanfattar vi hur respondenterna har besvarat frågan om vilka grupper de uppfattar skulle välkomnas på möten med andra politiker i den egna kommunen. Över 50 procent av de svarande är säkra på att individer som tillhör grupperna män, personer som i huvudsak vuxit upp i Sverige och personer över 30 år skulle känna sig välkomna. Vidare anger omkring 50 procent av de svarande "Ja absolut" när frågan gäller om kvinnor skulle känna sig välkomna, vilket går att jämföras med 58 procent för män. De grupper som medborgarna uppfattar skulle känna sig minst välkomna i politiken är muslimer, personer som vuxit upp utanför Europa och hbtqi-personer. När det gäller muslimer anger endast omkring 19 procent av respondenterna "Ja, absolut" när de besvarar frågan. En något större andel, 23 procent av respondenterna, är säkra på att personer som vuxit upp utanför Europa skulle välkomnas i sina förtroendeuppdrag. Runt en fjärdedel (25 procent) av de som svarar är säkra på att individer som identifierar sig som hbtqi-personer skulle välkomnas på möten med andra politiker.

De svarande känner sig mer säkra på att äldre nyvalda kommunpolitiker skulle känna sig välkomna jämfört med yngre. När det gäller svars kategorin "Ja, absolut" är skillnaden drygt 17 procentenheter till fördel för de som är över 30 år. Likaså menar de svarande att personer från arbetarklassen skulle välkomnas i lägre utsträckning än de från medelklassen. Även om skillnaden inte är lika stor när det gäller klass som när det gäller ålder, anger runt 50 procent av de svarande "Ja, absolut" när individer från medelklassen åsyftas, medan motsvarande siffra för arbetarklassen är 43 procent.

Jämför vi med resultaten för motsvarande fråga från den nationella SOM-undersökningen 2021, vilka redovisas i Lajevardi m.fl. (2022), så är förändringarna mycket små. År 2025 är det något fler som anser att de som är uppvuxna i övriga Europa absolut inte skulle välkomnas i politiken samt något färre som anser att kristna absolut skulle välkomnas.

Figur 3 Uppfattningar om vilka grupper som är välkomna i politiken, 2025 (procent)

Kommentar: Figuren visar medborgarnas uppfattningar om huruvida personer med olika grupptillhörigheter skulle välkomnas i politiken. Frågan lød *Om du tänker på den kommun där du själv bor, tror du att en nyvald politiker skulle känna sig välkommen på möten med andra politiker om den nyvalda politikern är...* följt av följande alternativa grupptillhörigheter: *Man, Kvinna, Huvudsakligen uppvuxen i Sverige, Huvudsakligen uppvuxen i ett annat land i Europa, Huvudsakligen uppvuxen i ett land utanför Europa, Kristen, Muslim, Hbtqi-person, Arbetarklass, Medelklass, Under 30 år, Över 30 år.* För varje grupp kunde respondenten välja mellan svarsalternativen *Ja, absolut, Ja, kanske, Nej, troligen inte* samt *Nej, absolut inte*. Antal svarande: 1 687–1 737.

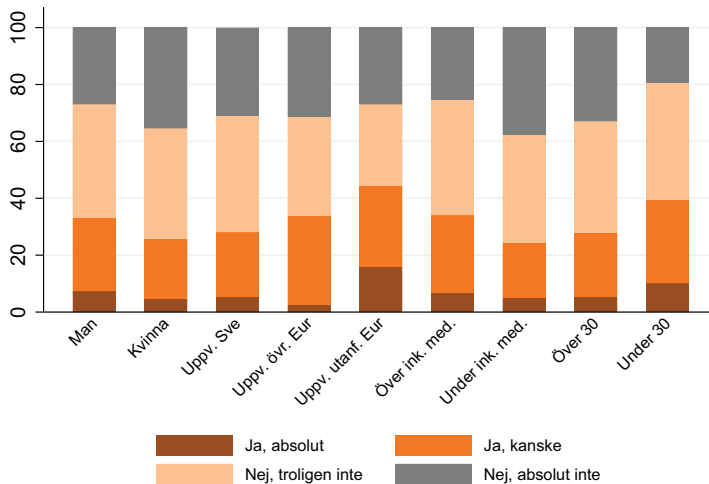
Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2025.

För att undersöka hur villiga medborgarna är att åta sig ett förtroendeuppdrag ställde vi följande fråga: "Om du fick möjligheten, skulle du då själv kunna tänka dig att ta ett politiskt uppdrag för att främja de frågor du bryr dig mest om? Om du redan har åtagit dig ett politiskt förtroendeuppdrag, ange om du skulle vilja göra det igen." De svarande fick fyra svarsalternativ: "Ja, absolut", "Ja, kanske", "Nej, troligen inte", "Nej, absolut inte". Samma fråga ställdes i den nationella SOM-undersökningen 2021 (Lajevardi m.fl., 2022), men då inkluderades inte inkomst- och ålderskategorierna.

I figur 4 sammanfattar vi resultaten från 2025. Precis som när frågan ställdes 2021 anger en majoritet av de svarande att de inte är villiga att ta ett politiskt uppdrag. De gruppskillnader som uppmättes 2021 återkommer även denna gång. Totalt anger drygt 7 procent av männen 2025 att de absolut kan tänka sig att ta ett politiskt uppdrag, medan motsvarande siffra för kvinnor är knappt 5 procent. Skillnaden är statistiskt säkerställd (99-procentig säkerhetsnivå). Vad gäller uppväxtland utmärker sig de som vuxit upp utanför Europa genom att ha högst uppdragsvillighet, vilket också var fallet förra gången frågan ställdes. I denna grupp svarar runt 16 procent av de svarande ”Ja absolut” 2025, medan motsvarande siffra för de som vuxit upp i Sverige bara är 6 procent. Skillnaden på 10 procentenheter är statistiskt säkerställd (99-procentig säkerhetsnivå). De underrepresenterade grupper som inte undersöktes i SOM-undersökningen från 2021 var de med lägre inkomster och de unga. Här visar figur 4 att de med lägre inkomst är mindre uppdragsvilliga än de med högre inkomst. Vad gäller ålder visar resultaten i figur 4 att de som är under 30 år har högre uppdragsvillighet än de som är 30 år eller äldre.

I jämförelse med undersökningen från 2021 fortsätter uppdragsvilligheten ligga på liknande nivåer, och de gruppskillnader som observerades då förekommer även denna gång.

Figur 4 Medborgarnas villighet att ta politiska uppdrag, 2025 (procent)

Kommentar: Tabellen visar till vilken utsträckning olika grupper är villiga att ta ett politiskt uppdrag. Frågan löd *Om du fick möjligheten, skulle du då själv kunna tänka dig att ta ett politiskt uppdrag för att främja de frågor du bryr dig mest om? Om du redan har åtagit dig ett politiskt förtroendeuppdrag, ange om du skulle vilja göra det igen.* Frågan hade fyra svarsalternativ vilka löd *Ja, absolut, Ja, kanske, Nej, troligen inte, Nej, absolut inte.* Antal svarande: 1 830.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2025.

Det politiska klimatets betydelse för viljan att bli politiker

De deskriptiva resultaten visar att en stor andel av de svarande uppfattar det politiska klimatet som hårt. Trots det uttrycker en relativt stor andel intresse för att åta sig ett politiskt uppdrag. Uppfattningen att det politiska klimatet präglas av affektiv polarisering mellan partier och fientlighet mot politiker tycks alltså kunna sam-existera med en förhållandevis hög nivå av uppdragsvillighet bland medborgarna. För att närmare undersöka frågan om det finns ett samband mellan uppfattningar om det politiska klimatet och viljan att bli politiker, behöver vi dock undersöka sambandet på individnivå, vilket vi gör med hjälp av regressionsanalys.

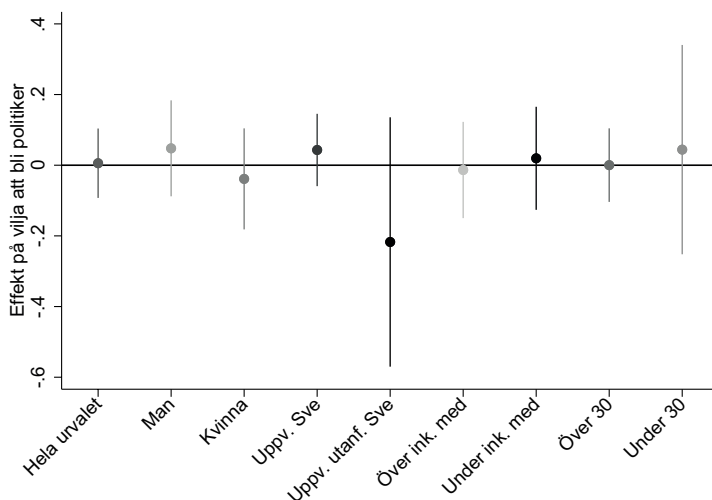
När vi genomför regressionsanalyserna ligger fokus på våra två mått på det politiska klimatet: Det första ska fånga uppfattningar om affektiv polarisering, det vill säga i vilken utsträckning de svarande instämmer i att dagens politik präglas av stark ovilja och misstro mellan anhängare av skilda partier. Det andra måttet ska fånga uppfattningar om fientlighet mot politiker, det vill säga i vilken utsträckning de svarande instämmer i att politiker ofta möter fientligheter, såsom trakasserier, mobbning, kränkningar eller våld, under sin tid som förtroendevalda. I alla analyser inkluderar vi också ett antal kontrollvariabler. Det rör sig dels om en rad socioekonomiska och demografiska kontroller som enligt tidigare forskning kan påverka inställningen till att ta ett politiskt uppdrag (Fox & Lawless, 2023). Utöver de demografiska och socioekonomiska kontrollerna är det viktigt att ta hänsyn till respondenternas politiska intresse. Anledningen till detta är att den som är politiskt intresserad sannolikt också är bättre insatt i debatten om det hårdnande politiska klimatet.⁴ Samtidigt är det bland just dessa politiskt intresserade respondenter som vi kan förvänta oss att villigheten att ta ett förtroendeuppdrag är högst. Om vi inte kontrollerar för politiskt intresse riskerar det verkliga sambandet därför att döljas. I vår analys ingår två mått på respondenternas politiska intresse. Det första måttet bygger helt enkelt på frågan "Hur intresserad är du i allmänhet av politik?" Det andra måttet fångar om respondenten är en övertygad anhängare av något parti och bygger på frågan "Anser du dig vara en övertygad anhängare av detta parti?" Därutöver inkluderar vi även kontroller för respondenternas partisympatier, det vill säga vilket parti de angett som svar på frågan "Vilket parti tycker du bäst om i dag?"

Resultaten sammanfattas i figur 5 och 6. Vi inleder med att tolka resultaten i figur 5. Punkterna representerar regressionskoefficienter och visar om det finns ett samband mellan uppfattningen att det finns en stark ovilja eller misstro mellan anhängare av skilda partier, och individers uppdragsvillighet. Om regressionskoefficienterna är positiva betyder det att uppdragsvilligheten är högre bland dem som menar att dagens politik präglas av en stark ovilja eller misstro, medan negativa resultat tyder på att uppdragsvilligheten är lägre i denna grupp. De vertikala strecken som hör till respektive regressionskoefficient representerar 90-procentiga konfidensintervall. I de fall dessa vertikala streck inte korsar mittlinjen betyder det att skillnaden är statistiskt säkerställd på den säkerhetsnivån.

I figur 5 genomför vi först en regressionsanalys där hela urvalet inkluderas. Vi finner då inget samband mellan uppfattningen att det finns en stark ovilja eller misstro mellan anhängare av skilda partier och den svarandes uppdragsvillighet. Det exakta värdet för regressionskoefficienten är 0,005, vilket ska tolkas som att uppdragsvilligheten i genomsnitt är en halv procentenhet högre för en respondent som instämmer helt i påståendet att dagens politik präglas av stark ovilja och misstro mellan anhängare av skilda partier jämfört med den som inte instämmer alls. Detta svaga samband är dock inte statistiskt säkerställt.

För att besvara kapitlets andra frågeställning om det politiska klimatets effekter på underrepresenterade grupper behöver vi dock gå vidare i vår analys. Vi genomför därför också en rad regressionsanalyser på undergrupper. Inte heller när vi begränsar vår analys till specifika undergrupper finner vi några tydliga samband. I de flesta fall är regressionskoefficienterna förhållandevis små och i inget fall är de statistiskt säkerställda. Det enda resultatet som sticker ut är regressionskoefficienten för dem som vuxit upp utanför Sverige. Regressionskoefficienten för denna grupp är -0,22, vilket skulle betyda att i just denna grupp är uppdragsvilligheten i genomsnitt hela 22 procentenheter lägre när man instämmer helt i påståendet att dagens politik präglas av stark ovilja och misstro mellan anhängare av skilda partier jämfört med när man inte instämmer alls. Trots att vi i analysen slagit samman dem som vuxit upp i och utanför Europa är antalet respondenter i denna grupp relativt få (126 svarande), och resultaten är inte statistiskt säkerställda.

Figur 5 Sambandet mellan uppfattningen att politiken präglas av ovilja och misstro, och uppdragsvillighet, i hela urvalet samt i undergrupper, 2025 (regressionskoefficienter och konfidensintervall)

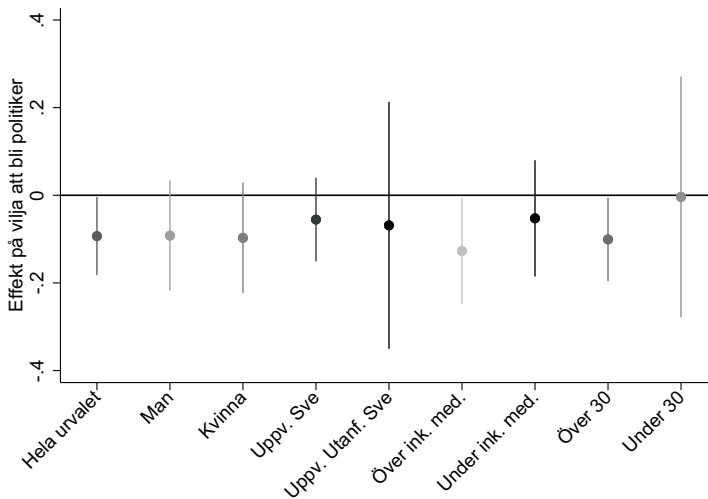
Kommentar: Frågan om uppdragsvillighet löd *Om du fick möjligheten, skulle du då själv kunna tänka dig att ta ett politiskt uppdrag för att främja de frågor du bryr dig mest om? – Om du redan har åtagit dig ett politiskt förtroendeuppdrag, ange om du skulle vilja göra det igen.* Frågans fyra svarsalternativ löd *Ja, absolut, Ja, kanske, Nej, troligen inte* och *Nej, absolut inte*. I analysen har svarsalternativen *Ja, absolut* och *Ja, kanske* slagits samman. Frågan gällande om politiken präglas av ovilja och misstro löd *I vilken utsträckning instämmer du i följande påstående?: Dagens politik präglas av stark ovilja och misstro mellan anhängare av skilda partier.* Svarsalternativen löd *Instämmer helt, Instämmer delvis, Instämmer knappast* och *Instämmer inte alls*. I analysen har skalan standardiserats så att den löper från 0 (*Instämmer inte alls*) till 1 (*Instämmer helt*). I alla regressioner inkluderas kontrollvariabler för ålder, ålder i kvadrat, kön, månadsinkomst, civilstånd, utbildning, politiskt intresse, om den svarande är en övertygad anhängare av något parti samt partisympati. Dessutom kontrollerar alla analyser för respondentens uppfattning när det gäller om politiker möter fientlighet. I analysen av hela urvalet ingår 1 455 svarspersoner och $R^2=0,18$.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2025.

Analyserna i figur 6 är upplagda på samma vis som de i figur 5, med den skillnaden att de i stället visar sambandet mellan uppfattningen att politiker ofta möter fientlighet under sin tid som förtroendevalda, och den svarandes uppdragsvillighet. Här visar resultaten på genomgående negativa samband. När vi analyserar hela urvalet finner vi att regressionskoefficienten är -0.09, vilket ska tolkas som att uppdragsvilligheten i genomsnitt är 9 procentenheter lägre för en respondent som instämmer helt i påståendet att politiker ofta möter fientlighet, jämfört med den som inte alls instämmer i detta påstående. Sambandet är statistiskt säkerställt (95 procents säkerhetsnivå). Ju mer fientlighet de svarande upplever att politiker möter, desto svagare är deras egen vilja att själva bli politiker. När vi går vidare till

analyserna av olika grupper, ser vi att sambanden, med ett undantag, är negativa och i samma storleksordning som det som fanns när vi analyserade hela urvalet. I nästan alla grupper, oavsett om de är underrepresenterade eller inte, hänger alltså uppfattningen att politiker möter fientlighet samman med en svagare vilja att själv bli politiker. Det ska dock understrykas att urvalsstorlekarna i dessa undergruppsanalyser är mindre, vilket medför att resultaten här blir något mer osäkra. I undergruppsanalysen är resultaten därför endast statistiskt säkerställda för två grupper (de med högre inkomst och de som är 30 år eller äldre).

Figur 6 Sambandet mellan uppfattningen att politiker ofta möter fientlighet och uppdragsvillighet, i hela urvalet samt i undergrupper, 2025 (regressionskoefficienter och konfidensintervall)

Kommentar: Frågan om uppdragsvillighet löd *Om du fick möjligheten, skulle du då själv kunna tänka dig att ta ett politiskt uppdrag för att främja de frågor du bryr dig mest om? – Om du redan har åtagit dig ett politiskt förtroendeuppdrag, ange om du skulle vilja göra det igen.* Frågans fyra svarsalternativ löd *Ja, absolut*, *Ja, kanske*, *Nej, troligen inte* och *Nej, absolut inte*. I analysen har svarsalternativen *Ja, absolut* och *Ja, kanske* slagits samman. Frågan gällande om politiker ofta möter fientlighet löd *I vilken utsträckning instämmer du i följande påstående? – Politiker möter ofta fientlighet under sin tid som förtroendevalda (t.ex. trakasserier, mobbning, kränkningar, våld).* Svarsalternativen löd *Instämmer helt*, *Instämmer delvis*, *Instämmer knappast* och *Instämmer inte alls*. I analysen har svarsskalan standardiserats så att den löper från 0 (*Instämmer inte alls*) till 1 (*Instämmer helt*). I alla regressioner inkluderas kontrollvariabler för ålder, ålder i kvadrat, kön, månadsinkomst, civilstånd, utbildning, politiskt intresse, om den svarande är en övertygad anhängare av något parti samt partisympati. Dessutom kontrollerar alla analyser för respondentens uppfattning när det gäller om politiken präglas av ovilja och misstro mellan anhängare av skilda partier. I analysen av hela urvalet ingår 1 455 svarspersoner och $R^2=0,18$.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2025.

En ny politisk kalkyl: Några preliminära slutsatser

Debatten om ett hårdnande politiskt klimat har rest frågan om polarisering och fientlighet mot politiker inte bara leder till avhopp, utan också försvårar nyrekryteringen in i politiken. I detta kapitel har vi gjort en första prövning av den frågan. Vi tog fasta på två dimensioner av ett hårdnande politiskt klimat: upplevd affektiv polarisering, det vill säga uppfattningen att dagens politik präglas av stark ovilja och misstro mellan anhängare av skilda partier, och upplevd fientlighet mot politiker, det vill säga uppfattningen att politiker ofta möter exempelvis trakasserier, mobbning, kränkningar eller våld. Vi undersökte också om sambanden mellan dessa uppfattningar och uppdragsvillighet skiljer sig åt mellan grupper som redan är underrepresenterade i politiken: kvinnor, personer som vuxit upp utanför Sverige, personer med lägre inkomster, och unga under 30 år.

Ett slående resultat är att en stor majoritet av de svarande uppfattar det politiska klimatet som hårt. Denna bild delas av alla grupper vi undersökt. Farhågan att underrepresenterade grupper skulle ha en särskilt mörk syn på det politiska klimatet infrias alltså inte. Om något pekar flera av våra resultat i motsatt riktning: polariseringen uppfattas som lägre av unga och personer som vuxit upp utanför Europa. Dessa grupper uppvisar intressant nog också en jämförelsevis hög uppdragsvillighet. Ett viktigt undantag bland de underrepresenterade grupperna är kvinnor, som i högre grad än män uppfattar politiker som utsatta för fientlighet. Kvinnor är också mindre intresserade av att ta politiska uppdrag. När vi går vidare till sambanden mellan individens uppfattningar om det politiska klimatet och viljan att ta ett politiskt uppdrag ger resultaten en delad bild. Uppfattningen att politiker möter fientlighet uppvisar ett tydligt negativt samband med intresset för att ta ett politiskt uppdrag. I detta avseende finner vi alltså stöd för påståendet att ett fientligt politiskt klimat hänger samman med en svagare vilja att själv bli politiker. Våra resultat tyder däremot inte på att detta negativa samband är nämnvärt starkare i underrepresenterade grupper: uppfattningen att politiker möter fientlighet minskar uppdragsvilligheten i såväl över- som underrepresenterade grupper. Vårt andra mått på det politiska klimatet frågar om de svarande upplever att det finns ovilja och misstro mellan anhängare av skilda partier uppvisar dock inget samband med viljan att själv bli politiker, varken i urvalet som helhet eller i någon av de studerade undergrupperna.

Vad gäller kapitlets huvudfråga om hur det politiska klimatet påverkar medborgarnas vilja att bli politiker, kan vi konstatera att uppfattningen att politiker ofta möter fientlighet är kopplad till lägre uppdragsvillighet. Det finns alltså fog för oron att uppfattningen att det politiska klimatet är fientligt kan försvåra nyrekryteringen in i politiken. Farhågan att ett hotfullt politiskt klimat skulle slå särskilt hårt mot möjligheten att rekrytera ur underrepresenterade grupper får däremot inte stöd. Underrepresenterade grupper som unga och personer som vuxit upp utanför Europa har en mer positiv bild av det politiska klimatet, och uppvisar också ett jämförelsevis stort intresse för att ta ett politiskt uppdrag. Bland de unga som

ändå uppfattar det politiska klimatet som hotfullt tycks det inte heller ha någon avskräckande effekt på viljan att bli politiker. Även om våra övergripande resultat är oroväckande finns det alltså vissa ljusglimtar.

Trots att vi funnit flera intressanta resultat som förtjänar att lyftas fram vill vi också understryka att vi i detta kapitel bara har skrapat på ytan. Datamaterialet är alltför begränsat för att dra säkra slutsatser och detta gäller särskilt analyserna av specifika grupper, där antalet svarande är litet. Framtida studier bör därför använda sig av större urval. Det finns också ett metodologiskt problem som är värt att lyfta. De svarande som är politiskt intresserade och följer samhällsdebatten är både mer benägna att uppfatta det politiska klimatet som hårt, och mer intresserade av att ta ett politiskt uppdrag. Detta riskerar att dölja eventuella negativa effekter av det politiska klimatet på viljan att bli politiker. Vi försökte hantera detta genom att kontrollera för de svarandes politiska intresse och för om de ansåg sig vara en stark anhängare av något parti, men framtida studier bör i ännu högre utsträckning utformas för att komma åt detta problem.

Med detta sagt pekar våra resultat i en bestämd riktning: bilden av att den som ger sig in i politiken får räkna med personlig utsatthet får många medborgare att tveka inför tanken på att ta ett politiskt uppdrag, och detta mönster återkommer i de flesta grupper vi undersökt. Arbetet med att motverka hat, hot och trakasserier mot förtroendevalda är därför inte enbart en fråga om att skydda dem som redan är invalda, utan också om att säkerställa att vi i framtiden har medborgare som är villiga att åta sig något av de många politiska uppdrag som vår representativa demokrati vilar på.

Noter

- ¹ En sökning på svenska källor i Mediearkivet visar att termerna ”politiskt klimat” eller ”politiska klimatet” (i artiklar om politiker eller förtroendevalda) förekom 601 gånger 2025, och 401 gånger 2021. En genomgång av artiklarna från 2025 visar att de till övervägande beskriver det politiska klimatet som fientligt; 27% av artiklarna innehåller till exempel någon av termerna ”hat”, ”hot” eller ”trakasserier” och 12% innehåller termen ”polarisering”.
- ² Undersökningar av de särklass vanligaste typerna av förtroendevalda, de i kommuner och regioner (cirka 35 000 personer, mot riksdagens 349), visar att flera grupper är underrepresenterade (SCB, 2024). Andelen kvinnor är 43 procent, mot 50 procent i befolkningen. Andelen unga (18–29 år) är 6 procent, mot 18 procent i befolkningen. Andelen utrikes födda är 10 procent, mot 23 procent i befolkningen. Mätt i inkomsttermer är låginkomsttagare underrepresenterade: av den femtedel av befolkningen som har lägst inkomster återfinns endast 8 procent bland de förtroendevalda. Väljer man istället att, som Folke och Rickne (2025), utgå från yrkestillhörighet framträder en motsvarande underrepresentation av arbetarklassen, både i kommunfullmäktige och i riksdagen.

- ³ Enligt SCB:s statistik för 2024 var den årliga medianinkomsten 401 400 kronor före skatt, vilket innebär en genomsnittlig månadsinkomst om 33 450 kr. Denna siffra ligger mitt i ett av de inkomstspann som respondenterna kunde ange (mer precist 30 000 – 34 999 kronor), och vi valde att koda dem som låg i detta spann eller högre som över medianen.
- ⁴ Våra data ger stöd för detta antagande. Bland dem som svarar att de är mycket intresserade på frågan ”Hur intresserad är du i allmänhet av politik?” instämmer 40 procent helt i påståendet om att politiker ofta möter fientlighet under sin tid som förtroendevalda, medan motsvarande siffra för övriga svarande är 27 procent. Skillnaden är statistiskt säkerställd (99-procentig säkerhetsnivå). Motsvarande skillnad återfinns om vi istället jämför hur de som är mycket intresserade svarar på frågan om politiken präglas av ovilja och misstro med övriga, och även där är skillnaden statistiskt säkerställd (99-procentig säkerhetsnivå).

Referenser

- Berntzen, L. E. (2025). Affective polarization and political violence. I M. Torcal & E. Hartevelde (Red.), *Handbook of affective polarization* (s. 414–427). Edward Elgar Publishing.
- Bäck, H., & Kokkonen, A. (2022). Affektiv polarisering bland riksdagsledamöterna. I Öhberg, P., Oscarsson, H. & Ahlbom, J. (Red.), *Folkviljans förverkligare* (s. 189–202). Statsvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet.
- Druckman, J. N., & Levendusky, M. S. (2019). What Do We Measure When We Measure Affective Polarization?, *Public Opinion Quarterly*, 83(1), 114–122.
- Eady, G., & Rasmussen, A. (2025). Gendered Perceptions and the Costs of Political Toxicity: Experimental Evidence from Politicians and Citizens in Four Democracies. *American Political Science Review*, 119(3), 1446–1462.
- Folke, O., & Rickne, J. (2025). The Class Ceiling in Politics. *American Political Science Review*, 119(3), 1375–1392.
- Fox, R. L., & Lawless, J. L. (2023). The invincible gender gap in political ambition. *PS: Political Science & Politics*, 57(2), 231–237.
- Hector, M., (2025, 17 oktober). Hårdare klimat för kvinnor i politiken: ”En del av vardagen”. *Svenska Dagbladet*. <https://www.svd.se/a/Mn4lBR/anna-karin-hatt-avgar-andra-kvinnliga-politiker-har-ocks-a-lamnat>
- Iversen, T., & Rosenbluth, F. (2008). Work and Power: The Connection Between Female Labor Force Participation and Female Political Representation. *Annual Review of Political Science*, 11, 479–495.
- Håkansson, S. (2021). Do Women Pay a Higher Price for Power? Gender Bias in Political Violence in Sweden. *Journal of Politics* 83(2), 515–31.
- Håkansson, S., & Lajevardi, N. (2025). Representation at risk: evaluating levels and consequences of violence against immigrant-background politicians. *American Political Science Review*, 119(3), 1463–1478.

- Iyengar, S., Sood, G., & Lelkes Y. (2012). Affect, Not Ideology: A Social Identity Perspective on Polarization, *Public Opinion Quarterly*, 76(3), 405–431.
- Karlsson, C., Mårtensson, M., & Persson, T. (2024). Is Oppositional Behaviour in European Union Affairs Gendered? Evidence from Plenary Debates and Committee Deliberations in Four Legislatures, *Journal of Common Market Studies*, 62: 412–429.
- Kokkonen, A., & Hartevelde, E. (2025). Affective polarization, democratic norms, and support for elite transgression. I Torcal, M. & Hartevelde, E. (Red.), *Handbook of affective polarization* (s. 388–401). Edward Elgar Publishing.
- Lajevardi, N., Mårtensson, M., & Vernby, K. (2022). Välrepresenterade, välkomna och uppdragsvilliga? Uppfattningar om gruppers politiska representation. I U. Andersson, H. Oscarsson, B. Rönnerstrand & N. Theorin (Red.), *Du sköra nya värld* (s. 497–509). SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Lajevardi, N., Mårtensson, M., & Vernby, K. (2024). Do Minorities Feel Welcome in Politics? A Cross-Cultural Study of the United States and Sweden. *British Journal of Political Science*, 54(4), 1435–1444.
- Renström, E., Bäck, H., & Schmeisser, Y. (2020). Vi gillar olika. Om affektiv polarisering bland svenska väljare. I U. Andersson, A. Carlander & P. Öhberg (Red.), *Regntunga skyar* (s. 427–443). SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- SCB. (n.d.). *Inkomster för personer*. Hämtad 1 april 2026 från <https://www.scb.se/hitta-statistik/sverige-i-siffror/utbildning-jobb-och-pengar/inkomster-for-personer/>
- SCB. (2024). *Förtroendevalda i kommuner och regioner 2023* (Demokratistatistik 2024:1). Statistiska centralbyrån. Hämtad 29 april 2026 från https://www.scb.se/contentassets/22e56eb45459401984ff4edf1f2ad8c6/me0001_2023a01_br_me09br2401.pdf
- Sulmont, D., & Incio, J. (2025). Affective polarization, representation, and accountability. I M. Torcal & E. Hartevelde (Red.), *Handbook of affective polarization* (s. 361–371). Edward Elgar Publishing.
- Tolf, J. (2025, 21 oktober). Negativ Hatt-effekt: Hård ton kan skrämja bort kandidater. *SVTNyheter*. <https://www.svt.se/nyheter/lokalt/jonkoping/negativ-hatt-effekt-hard-ton-kan-skramma-bort-kandidater>
- Wendsjö, A., Bäck, H., & Kokkonen, A. (kommande). Male Hostility Spiral? Polarized Communication among Political Elites on Social Media. *The Journal of Politics*.

ATT ÖVERVAKA FRAMTIDEN

MARIE ENEMAN OCH JAN LJUNGBERG

Sammanfattning

Samtida polisarbete förändras i takt med att nya digitala och AI-baserade tekniker införs i kombination med rättsliga mandat som ger polisen utökade möjligheter att använda övervakning. Kapitlet undersöker svenska medborgares perspektiv på övervakning och integritet i en tid där polisens befogenheter utökas och övervakning utvecklas från att identifiera vad som har hänt till att förutse vad som kan komma att hända. I Sverige har två särskilt långtgående metoder nyligen införts, hemlig dataavläsning och DNA-baserad släktforskning, samtidigt som ansiktsgenkänning i realtid införs i juli 2026. Med utgångspunkt i SOM-undersökningen analyserar kapitlet medborgares inställning till övervakning, uppfattningar om integritet samt uttryckta fördelar och nackdelar. Resultaten visar ett brett men villkorat stöd för polisens användning av övervakning, samtidigt som en stor andel anger att deras integritet varken påverkas negativt eller positivt. Kapitlet problematiserar vad denna utveckling innebär för reglering, tillsyn, ansvarsutkrävande och legitimitet när övervakning i allt större utsträckning kombineras.

Samtida polisarbete förändras i takt med att nya digitala och AI-baserade tekniker införs i kombination med nya rättsliga mandat som ger polisen utökade möjligheter att använda olika former av övervakning (Urquhart & Miranda, 2021). En central utveckling är att övervakning i allt större utsträckning används för att förutse och förebygga brott, och inte enbart för att utreda händelser i efterhand. Denna utveckling illustrerades som en framtidsvision i fiktionen *The Minority Report*, där misstanke inte grundas på vad som har hänt utan i sannolikhetsbaserade förutsägelser om framtida handlingar (Dick, 1956; filmatiserad av Spielberg, 2002). Traditionellt har övervakning främst handlat om att identifiera personer eller rekonstruera vad som redan har inträffat, exempelvis genom vittnesuppgifter, kamerabilder eller teknisk bevisning. I dag används övervakning i ökande grad för att upptäcka mönster, samband och risker innan brott begås. Fokus förskjuts därmed från att identifiera vad som har hänt till att, baserat på sannolikhetsbedömningar, förutse vad som kan komma att hända (Eneman m.fl., 2025). Denna utveckling innebär också att misstanke skapas genom indikationer, mönster och samband snarare än enbart genom konkreta handlingar eller identifierade personer. Övervakning blir därmed mer framåtblickande och inriktad på att identifiera risker i ett tidigt skede. Samtidigt kan polisiära insatser i vissa fall genomföras tidigare,

innan ett brott har begåtts eller innan misstanken är fullt utvecklad (Amoore, 2020; Fussey m.fl., 2021; Crawford, 2021).

Utvecklingen handlar inte om enskilda nya teknologier. I stället växer mer omfattande *övervakningsassemblage* fram (Haggerty & Ericson, 2000), det vill säga sammanlänkade socio-tekniska arrangemang där teknologier, dataflöden, rättsliga mandat och institutionella praktiker kopplas samman. I sådana assemblage samlas information från olika källor in, kombineras och analyseras, vilket skapar nya möjligheter att identifiera mönster, samband och risker. Övervakningens konsekvenser uppstår därmed inte enbart genom enskilda teknologier, utan genom deras sammantagna användning och de nya former av analys och intervention som möjliggörs när olika system kopplas samman (Haggerty & Ericson, 2000; Fussey & Murray, 2025).

I Sverige har denna utveckling intensifierats genom att två särskilt långtgående metoder nyligen införts, *hemlig dataavläsning* och *DNA-baserad släktforskning*, samtidigt som *AI-baserad ansiktsgenkänning i realtid*, en ytterligare långtgående metod, införs i juli 2026 (Eneman, 2026).

Hemlig dataavläsning infördes som tillfällig lag 2020 men permanentades 1 april 2025 och ger polisen möjlighet att i hemlighet få tillgång till digitala enheter, ta del av kommunikation och i vissa fall aktivera mikrofoner och kameror. Att metoden även får användas i preventivt syfte innebär en genomgripande förändring.

Lagstiftningen om DNA-baserad släktforskning, som trädde i kraft den 1 juli 2025, innebär att polisen kan använda kommersiella släktforskningsdatabaser för att identifiera misstänkta genom genetiska kopplingar mellan personer och deras släktingar. Metoden möjliggör därmed indirekt identifiering genom släktskap, vilket kan bidra till att lösa grova brott men samtidigt innebär att personer som själva inte är misstänkta figurerar i brottsutredningar.

AI-baserad ansiktsgenkänning i realtid, som träder i kraft i juli 2026, förväntas ge polisen möjlighet att snabbare identifiera misstänkta gärningspersoner och potentiella offer vid vissa särskilt allvarliga brottstyper genom analys av kamerabilder. Samtidigt innebär tekniken risker för kontinuerlig identifiering i offentliga miljöer, där även personer utan koppling till brott kan omfattas, samt AI-baserade analyser med risk för bias och felaktiga identifieringar.

Var och en av dessa metoder innebär långtgående utvidgningar av polisens möjligheter att samla in och analysera information. Konsekvenserna blir särskilt tydliga när metoderna kombineras med varandra och med redan etablerade former av övervakning, såsom stationär kameraövervakning, kroppsburna kameror och andra digitala informationsflöden, vilket bidrar till mer sammanlänkade och omfattande övervakningsassemblage. Den sammantagna användningen skapar nya möjligheter att analysera stora och integrerade datamängder genom olika tekniker och datakällor, där misstanke i ökande grad formas genom sammanlänkade dataflöden och sannolikhetsbaserade analyser (Amoore, 2020; Fussey & Murray, 2025; Murray, 2021).

Mot denna bakgrund presenterar vi i detta kapitel svenska medborgares inställning till övervakning och integritet i en tid där polisens befogenheter utökas och övervakning i ökande grad utvecklas från att identifiera och rekonstruera händelser till att förutse och förebygga brott, samtidigt som övervakningen integreras i växande övervakningsassemblage. Kapitlet visar medborgares inställning till olika former av övervakning, hur de uppfattar konsekvenser för integritet samt vilka fördelar och nackdelar de uttrycker i relation till ökad övervakning. Vidare problematiserar vi kring vad denna utveckling innebär för reglering, tillsyn, ansvarsutkrävande och legitimitet när olika övervakningsmetoder och teknologier i allt större utsträckning kombineras.

Det nya övervakningslandskapet: Från representation till prediktion

Två centrala perspektiv kännetecknar det framväxande övervakningslandskapet: utvecklingen från representation till prediktion, och övervakning som assemblage. Tillsammans gör dessa perspektiv det möjligt att analysera hur hemlig dataavläsning, DNA-baserad släktforskning och ansiktsgenkänning i realtid inte enbart innebär nya befogenheter för polisen, utan också förändrar hur misstanke uppstår, hur ingripanden motiveras samt vilka konsekvenser detta får för rättssäkerhet och demokratisk kontroll.

En central utveckling i samtida polisarbete är en förskjutning från representativa till prediktiva och sannolikhetsbaserade former av styrning, där fokus i allt högre grad ligger på att identifiera mönster, samband och risker, och där misstanke uppstår genom statistiska associationer och närhet till potentiell risk (Amoore, 2013, 2020; Rouvroy & Berns, 2013; Eneman m.fl., 2025).

Misstanke uppstår genom statistiska associationer och genom att individer eller situationer bedöms ligga nära en potentiell risk. Ingripanden kan därmed aktualiseras innan ett brott har begåtts eller innan misstanken är fullt utvecklad, i takt med att styrning alltmer sker genom förebyggande och sannolikhetsbaserade logiker (Rouvroy & Berns, 2013).

Denna utveckling beskrivs i forskningen ofta som approximation (Amoore, 2020). Begreppet syftar på hur beslut och misstankar formas genom likheter, sannolikheter och samband snarare än genom säker kunskap. Approximation påverkar hur kunskap produceras och används i polisarbete (Weiskopf & Hansen, 2023). Det som räknas som relevant information är inte längre begränsat till direkta observationer, vittnesuppgifter eller traditionell bevisning. I stället används allt oftare sannolikhetsbaserade analyser, riskbedömningar och klassificering. Polisarbete orienteras därmed inte enbart mot att rekonstruera det förflutna, utan också mot att agera i relation till möjliga framtida händelser (Amoore, 2020; Anderson, 2010; McCulloch & Wilson, 2017; Zedner, 2007).

Klassificering spelar en central roll i denna utveckling. Klassificeringspraktiker organiserar vad som kan identifieras och vad som framstår som riskfyllt. Kategorier, standarder och tröskelvärden beskriver inte bara verkligheten, utan formar också

handlingsutrymmet (Bowker & Star, 1999; Suchman, 1994). Klassificeringssystem fungerar därmed som styrningsmekanismer som gör vissa samband synliga och andra osynliga.

Som nämndes i inledningen används begreppet övervakningsassemblage för att förstå de sammantagna effekterna – både möjligheter och risker – av olika former av övervakning (Haggerty & Ericson, 2000; Eneman m.fl., 2025). Perspektivet är särskilt relevant när metoder som verkar inom olika områden kopplas samman i praktiken. Ansiktsgenkänning i realtid bygger direkt på AI-baserad analys, medan hemlig dataavläsning och DNA-baserad släktforskning genererar data som kan integreras i sådana analyser.

Begreppet assemblage tydliggör också att risker inte enbart uppstår genom enskilda tekniker, utan genom deras sammantagna användning. Fussey och Murray (2025) beskriver detta som sammansatta övervakningsrisker, där konsekvenserna uppstår genom flera system som samverkar över tid. Den analytiska frågan blir därmed inte enbart om enskilda metoder är proportionerliga, utan hur deras sammantagna användning förändrar förutsättningarna för polisarbete och vilka konsekvenser detta får för rättssäkerhet, ansvar och demokratisk kontroll.

Svenska medborgares perspektiv på övervakning och integritet

Tabell 1 visar variationer i hur respondenterna ställer sig till olika former av övervakning som används av polisen, men också ett tydligt mönster där en relativt hög andel är positiva till polisens användning av flera av dessa metoder. För samtliga metoder anser en majoritet att övervakningen alltid bör kunna användas eller användas i undantagsfall, medan andelen som motsätter sig metoderna helt är låg. Resultaten pekar därmed på ett relativt brett stöd för polisens användning av övervakning, även när metoderna innebär risk för omfattande informationsinsamling eller intrång i privatlivet.

Stödet är högst för visuella och etablerade former av övervakning. Inställningen är mest positiv till kroppsburna kameror, där 82 procent anser att dessa alltid bör kunna användas. Även fast kameraövervakning (71 procent) och fordonsburna kameror (73 procent) uppvisar relativt höga nivåer av stöd. Motståndet mot dessa former är begränsat, vilket skulle kunna tolkas som att kamerabaserad övervakning i stor utsträckning framstår som en etablerad och relativt okontroversiell del av polisens arbete. För andra former av övervakning är inställningen mer återhållsam, men fortfarande övervägande positiv. DNA-baserade släktforskningsdatabaser får stöd av 68 procent, medan en majoritet är positiva till ansiktsgenkänning både i efterhand (58 procent) och i realtid (53 procent). Samtidigt är andelen som motsätter sig ansiktsgenkänning i realtid något högre, vilket kan tyda på att kontinuerlig identifiering i offentliga miljöer uppfattas som mer ingripande.

Hemlig dataavläsning har lägst stöd bland de undersökta formerna av övervakning. Samtidigt anser 37 procent att metoden alltid bör kunna användas, medan ytterligare 49 procent anser att den bör kunna användas i undantagsfall. Trots att

hemlig dataavläsning innebär ett långtgående intrång i privatlivet kan resultaten tolkas som att även mer ingripande och dolda former av övervakning får ett relativt omfattande stöd när de kopplas till brottsbekämpning och säkerhet.

Detta skulle kunna förklaras med Lyons (2018) resonemang kring övervakningens dubbla karaktär, där övervakning både kan uppfattas som trygghetsskapande och kontrollskapande. Den relativt positiva inställningen kan också förstås i relation till den samtida samhällskontexten. Grov organiserad brottslighet, skjutningar och sprängningar har under senare år fått stort utrymme i den offentliga debatten, vilket kan bidra till att mer långtgående övervakningsåtgärder framstår som mer motiverade (Lyon, 2003). Resultaten kan även relateras till det generellt höga förtroendet för polisen i Sverige. SOM-undersökningar visar återkommande att polisen tillhör de institutioner som åtnjuter högst förtroende bland medborgarna. Detta institutionella förtroende, ibland beskrivet som det ”nordiska guldets” (Holmberg & Rothstein, 2020), kan bidra till att mer långtgående övervakningsåtgärder möter ett bredare stöd. Samtidigt har frågor om övervakning och integritet i perioder varit mer kontroversiella i den offentliga debatten, vilket pekar på att sådana attityder kan variera över tid.

Sammantaget visar resultaten en differentierad men relativt bred positiv inställning till olika former av övervakning som används av polisen. Resultaten kan tolkas som att inställningen varierar beroende på hur etablerad och synlig övervakningen uppfattas, samtidigt som motståndet genomgående är begränsat. Resultaten pekar därmed på att många respondenter ser polisens användning av övervakning som motiverad, samtidigt som variationerna tyder på att stödet är villkorat.

Tabell 1 Bör brottsbekämpande myndigheter få använda följande övervakningsmetoder, 2025 (procent)

	Bör alltid kunna användas	Bör kunna användas men bara i undantagsfall	Bör aldrig kunna användas	Ingen uppfattning	Summa procent	Antal svarande
Fast kameraövervakning	71	25	2	2	100	1 805
Kroppsburna kameror	82	14	1	3	100	1 789
Fordonsburna kameror (från t.ex. drönare, helikopter eller bilar)	73	23	2	2	100	1 782
Hemlig dataavläsning (intrång i mobiler eller datorer för att läsa av information och aktivera mikrofon eller kamera)	37	49	11	3	100	1 778
Ansiktsigenkänning som sker i efterhand på redan insamlat material	58	34	4	4	100	1 779
Ansiktsigenkänning i realtid när personen befinner sig framför kameran	53	34	9	4	100	1 779
DNA-baserade släktforskningsdatabaser	68	23	5	4	100	1 778

Kommentar: Frågan löd *Tycker du svenska brottsbekämpande myndigheter (t.ex. polisen) bör få använda följande?* Svarsalternativen framgår i tabellen. Procentbasen utgörs av dem som besvarat respektive delfråga.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2025.

Tabell 2 visar hur respondenterna uppfattar att deras integritet påverkas av olika former av övervakning som används av polisen. Resultaten visar variationer mellan metoderna, men också ett tydligt mönster där negativa uppfattningar är relativt ovanliga. Samtidigt är den största enskilda svars kategorin genomgående att integriteten varken påverkas positivt eller negativt. För samtliga övervakningsformer ligger denna andel omkring 36–43 procent.

Den relativt stora andelen som anger att integriteten varken påverkas positivt eller negativt kan tolkas på flera sätt. Det kan spegla att respondenterna inte upplever någon tydlig påverkan på integriteten, men också att det kan vara svårt att bedöma konsekvenserna av vissa former av övervakning. För visuella och mer etablerade former av övervakning är andelen som uppfattar en positiv påverkan större än andelen som uppfattar en negativ påverkan. Detta gäller exempelvis kroppsburna kameror, där 53 procent anger en positiv påverkan och 6 procent en negativ. Ett liknande mönster framträder för fast kameraövervakning (49 procent positivt, 10 procent negativt) och fordonsburna kameror (49 procent positivt, 8 procent negativt). Resultaten pekar på att visuella och mer etablerade former av övervakning i större utsträckning uppfattas ha begränsad negativ påverkan på den personliga integriteten.

För mer ingripande och dolda former av övervakning framträder en mer blandad bild. Hemlig dataavläsning har den högsta andelen som anger negativ påverkan (28 procent), medan 36 procent anger att integriteten varken påverkas positivt eller negativt och 36 procent anger positiv påverkan. Även ansiktsgenkänning i realtid har en relativt hög andel som anger negativ påverkan (17 procent), samtidigt som 43 procent anger positiv påverkan och 40 procent att integriteten varken påverkas positivt eller negativt. Dessa resultat kan tolkas som att mer ingripande och mindre synliga former av övervakning i högre grad väcker frågor om integritet, även om negativa uppfattningar inte dominerar.

DNA-baserade släktforskningsdatabaser avviker delvis från detta mönster. Här anger 49 procent en positiv påverkan, medan 10 procent anger negativ påverkan och 41 procent anger att integriteten varken påverkas positivt eller negativt. En möjlig tolkning är att metoden, trots långtgående möjligheter till indirekt identifiering, i relativt begränsad utsträckning uppfattas påverka den personliga integriteten negativt. I kombination med resultaten i tabell 1, där stödet för polisens användning av övervakning var relativt högt, väcker detta frågor om hur integritet uppfattas i relation till polisens brottsbekämpande arbete.

Sammantaget visar resultaten att en stor andel respondenter anger att deras integritet varken påverkas positivt eller negativt av polisens användning av olika former av övervakning. För samtliga metoder ligger denna andel på omkring 40 procent, samtidigt som andelen som uppfattar en negativ påverkan är relativt begränsad, även för mer ingripande metoder såsom hemlig dataavläsning och ansiktsgenkänning i realtid.

Resultaten kan tolkas i relation till Nissenbaums (2010) begrepp *contextual integrity*, där integritet förstås som kontextberoende och som kan omförhandlas. När övervakning kopplas till polisens brottsbekämpande arbete och till frågor om grov organiserad brottslighet, skjutningar och sprängdåd kan vissa former av övervakningsåtgärder uppfattas som mindre problematiska i relation till integritet. En möjlig tolkning är att integritet omförhandlas i relation till upplevda hot, trygghet och inställningen till polisens brottsbekämpande arbete (Eneman & Ljungberg, 2025).

Samtidigt bör resultaten tolkas med viss försiktighet. Flera av metoderna rör komplexa och tekniskt avancerade former av långtgående övervakning, och det är oklart i vilken utsträckning respondenterna har kunskap om hur dessa teknologier fungerar i praktiken. Den relativt stora andelen som anger att integriteten varken påverkas positivt eller negativt kan också spegla svårigheter att ta ställning till svarsalternativen, även om detta inte kan fastställas utifrån resultaten.

Tabell 2 Påverkan på integritet vid användning av följande övervakningsmetoder, 2025 (procent)

	Mycket positivt	Ganska positivt	Varken positivt eller negativt	Ganska negativt	Mycket negativt	Summa procent	Antal svarande
Fast kameraövervakning	30	19	41	8	2	100	1 790
Kroppsburna kameror	33	20	41	4	2	100	1 778
Fordonsburna kameror (från t.ex. drönare, helikopter eller bilar)	30	19	43	6	2	100	1 771
Hemlig dataavläsning (intrång i mobiler eller datorer för att läsa av information och aktivera mikrofon eller kamera)	18	18	36	17	11	100	1 777
Ansiktsgenkänning som sker i efterhand på redan insamlat material	26	20	42	8	4	100	1 767
Ansiktsgenkänning i realtid när personen befinner sig framför kameran	25	18	40	10	7	100	1 760
DNA-baserade släktforskningsdatabaser	32	17	41	6	4	100	1 762

Kommentar: Frågan löd *Hur anser du att din integritet hade påverkats av att brottsbekämpande myndigheter (t.ex. polisen) använde följande?*. Svarsalternativen framgår i tabellen. Procentbasen utgörs av dem som besvarat respektive delfråga.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2025.

Medborgarnas syn på fördelar och nackdelar med övervakning

Den öppna frågan i SOM-undersökningen ger en bild av hur medborgare resonerar kring övervakningens fördelar och nackdelar. Frågan formulerades som: Vad tycker du är de största nackdelarna/fördelarna med ökad övervakning i samhället?

Analysen av fritextsvaren genomfördes som en kvalitativ, tolkande och iterativ process inspirerad av etablerade kvalitativa analysansatser (Alvesson & Deetz, 2000;

Alvesson & Kärreman, 2011). I en första fas lästes samtliga svar igenom för att identifiera återkommande teman. I en andra fas genomfördes en mer systematisk kodning av materialet, med fokus på formuleringar kring upplevda fördelar och nackdelar med övervakning. Utifrån denna process identifierades tre övergripande teman: (1) övervakningens betydelse för trygghet, brottsbekämpning och förebyggande möjligheter, (2) risker för integritet, kontroll och missbruk samt (3) spänningen mellan effektivitet och rättssäkerhet. Resultaten visar återkommande teman kring upplevda möjligheter och risker med ökad övervakning.

Främsta fördelarna: trygghet, brottsbekämpning och förebyggande möjligheter

Den vanligaste fördelen som lyfts fram är övervakningens betydelse för brottsbekämpning och ökad trygghet. Respondenter betonar att övervakning kan bidra till att förebygga brott, identifiera misstänkta och underlätta utredningar, med återkommande formuleringar som "minska kriminalitet", "öka tryggheten" och "lättare att lösa brott".

Flera framhåller också att övervakning kan underlätta polisens arbete, exempelvis genom snabbare identifiering eller bättre underlag i utredningar. Därtill betonar många möjligheten att upptäcka risker i ett tidigt skede, exempelvis genom att "förebygga" eller "stoppa brott innan de sker". Detta skulle kunna tolkas som ett visst stöd för mer framåtblickande former av övervakning, där övervakning uppfattas som ett sätt att öka möjligheterna att förebygga och hantera brott.

Främsta nackdelarna: risker för integritet, kontroll och missbruk

Risker för integritet framträder som den mest återkommande nackdelen. Respondenter uttrycker oro för intrång i privatlivet, känslan av att vara övervakad och risken för ett mer kontrollerat samhälle. Formuleringar som "integritetskränkning" och "övervakningssamhälle" återkommer i materialet. Utöver integritet lyfts även risker för felaktig användning och maktmissbruk, exempelvis att oskyldiga kan bli föremål för misstanke eller att övervakning används oproportionerligt. Detta pekar på att frågor om rättssäkerhet, transparens och kontroll är viktiga för delar av respondenterna. Samtidigt uppger vissa respondenter att de inte ser några tydliga nackdelar. Svar som "inga nackdelar" eller resonemang om att övervakning kan vara motiverad för att bekämpa brott förekommer i materialet, vilket skulle kunna tolkas som att övervakning i vissa fall uppfattas som ett motiverat inslag i arbetet med trygghet och brottsbekämpning.

Effektivitet vs. Rättssäkerhet

Respondenterna lyfter fram den välkända spänningen mellan effektivitet och rättssäkerhet som central. Övervakning beskrivs som ett sätt att stärka brottsbekämpningen och öka tryggheten, samtidigt som oro uttrycks för felaktig användning, bristande kontroll och konsekvenser för den personliga integriteten. Denna spänning kommer också till uttryck i respondenternas resonemang om

trygghet och integritet, där övervakning både framhålls som trygghetsskapande och som ett potentiellt intrång i privatlivet. Samtidigt varierar inställningen mellan respondenter, där vissa ser få nackdelar medan andra uttrycker mer övergripande farhågor om ett mer övervakat samhälle.

Att övervaka framtiden: konsekvenser för ansvar, reglering och legitimitet

Syftet med detta kapitel har varit att undersöka svenska medborgares perspektiv på övervakning och integritet i en tid där polisens befogenheter utökas och övervakning i ökande grad utvecklas från att identifiera och rekonstruera händelser till att förutse och förebygga brott. Resultaten visar en differentierad men relativt bred positiv inställning till flera av de former av övervakning som används av polisen. För samtliga metoder anser en majoritet att övervakningen alltid bör kunna användas eller användas i undantagsfall, medan andelen som motsätter sig metoderna helt är låg. Inställningen är mest positiv till visuella och etablerade former av övervakning, såsom kroppsburna kameror, fast kameraövervakning och fordonsburna kameror. Även mer ingripande metoder, såsom hemlig dataavläsning, får visst stöd från respondenterna, men i mer återhållsam utsträckning.

Samtidigt är andelen som anger att övervakningen påverkar den personliga integriteten negativt relativt låg för samtliga metoder, och en stor andel respondenter anger att integriteten varken påverkas positivt eller negativt. Detta kan tolkas på flera sätt, bland annat som att respondenterna inte upplever någon tydlig påverkan på integriteten, men också som att det kan vara svårt att ta ställning till konsekvenserna av mer komplexa och tekniskt avancerade former av övervakning i en enkät. Visuella och mer etablerade former av övervakning anges i större utsträckning ha en mer begränsad påverkan på integriteten, medan mer ingripande och mindre synliga metoder i högre grad väcker frågor om integritet, även om negativa inställningar inte dominerar. Sammantaget kan resultaten tolkas som att övervakning i relativt stor utsträckning uppfattas som motiverad i relation till polisens brottsbekämpande arbete, samtidigt som inställningen varierar beroende på metodernas karaktär.

Detta mönster kan förstås i relation till övervakningens dubbla karaktär, där övervakning både kan uppfattas som trygghetsskapande och kontrollskapande (Lyon, 2003, 2018). Den relativt positiva inställningen kan också förstås i relation till den samtida samhällskontexten, där grov organiserad brottslighet, skjutningar och sprängningar fått stort utrymme i den offentliga debatten. Resultaten kan även relateras till det generellt höga förtroendet för polisen i Sverige, vilket kan bidra till en mer positiv inställning.

Sammantaget pekar resultaten på en relativt bred positiv inställning till polisens användning av övervakning, samtidigt som variationerna visar att stödet är villkorat och påverkas av hur ingripande metoderna uppfattas. Detta aktualiserar frågan om hur nya övervakningsmetoder bör regleras och granskas i takt med att teknologin utvecklas.

Kriminella aktörer har få begränsningar i sin användning av ny teknologi, och det är naturligt att polisen kontinuerligt utvecklar sin användning av tekniska verktyg för att bekämpa brott. I ett demokratiskt samhälle är det samtidigt lika centralt att denna utveckling följs av reglering och tillsyn. Det som ofta förbises är att även organiseringen av denna tillsyn och reglering behöver utvecklas i takt med tekniken.

Detta blir särskilt tydligt i relation till de tre nya och långtgående mandaten: Hemlig dataavläsning, DNA-baserad släktforskning och AI-baserad ansiktsigenkänning i realtid.

Hemlig dataavläsning möjliggör hemlig tillgång till digital kommunikation och information från digitala enheter, vilket kan ge insyn i annars slutna miljöer med krypterad information. Samtidigt innebär metoden långtgående intrång i privatlivet och kan, särskilt när den används i preventivt syfte, aktualisera frågor om proportionalitet, rättssäkerhet och tillsyn (Oerlemans & van Toor, 2022; Eneman, 2026). DNA-baserad släktforskning möjliggör indirekt identifiering genom genetiska kopplingar mellan personer och deras släktingar. Metoden har visat stor potential, exempelvis i utredningen av dubbelmordet i Linköping, men innebär samtidigt att genetisk information från en individ kan få konsekvenser för andra inom samma släkt nätverk, vilket aktualiserar frågor om proportionalitet och individens rättigheter (Guerrini m.fl., 2018; Tuazon m.fl., 2024). Ansiktsigenkänning i realtid möjliggör snabb identifiering genom AI-baserad analys av kamerabilder i kombination med fasta kameror, kroppsburna kameror eller drönare. Erfarenheter från bland annat Storbritannien visar att tekniken redan används operativt, samtidigt som behovet av tydligare rättsliga ramar och tillsyn har lyfts fram (Fussey & Murray, 2025). Den brittiska regeringen har också nyligen genomfört en offentlig konsultation om framtida reglering av biometrisk och AI-baserade övervakningsteknologier, vilket ytterligare illustrerar behovet av att utveckla rättsliga ramar i takt med den tekniska utvecklingen.

Var och en av dessa metoder är långtgående i sig, men deras konsekvenser förändras när de förstås som en del av bredare övervakningsassemblage, där olika teknologier och datakällor kopplas samman. När data från flera källor integreras förändras inte bara polisens möjligheter att identifiera misstänkta, utan också hur misstanke uppstår. Denna utveckling kan förstås i relation till en bredare förskjutning från representativ till prediktiv övervakning (Amoore, 2020; Rouvroy & Berns, 2013; Eneman m.fl., 2025). Traditionellt har övervakning främst handlat om att identifiera personer eller rekonstruera händelser, medan vi idag ser en utveckling till att identifiera mönster, samband och risker i ett tidigt skede. Detta speglas också i respondenternas svar, där många lyfter värdet av att kunna förebygga brott och identifiera risker i ett tidigt skede.

En ytterligare aspekt är att många av de teknologier som används utvecklas och tillhandahålls av externa privata aktörer. Detta innebär att centrala delar av

polisens övervakningskapacitet i ökande grad är beroende av tekniska system som myndigheten inte själv utvecklar eller fullt ut kontrollerar. När institutioner som omgärdas av en hög grad av sekretess använder svårgranskade teknologiska system förstärks dessa utmaningar ytterligare, något som har beskrivits som en ”double black box”, där både teknologiska system och institutionella processer är svåra att granska (Pasquale, 2016; Burrell, 2016; Deeks, 2025; Black & Murray, 2019; Murray, 2024).

När övervakning i ökande grad sker genom sammanlänkade och sannolikhetsbaserade system förändras också förutsättningarna för ansvar och legitimitet. Ansvar kan i mindre utsträckning knytas till enskilda beslut eller aktörer och blir i stället fördelat över tekniska system, organisatoriska rutiner och rättsliga strukturer (Murray, 2021, 2024; Black & Murray, 2019). Samtidigt ökar komplexiteten med att granska beslutsprocesser när flera system och aktörer samverkar, vilket gör det svårare att förstå hur misstanke uppstår och varför ingripanden genomförs.

Denna utveckling påverkar också legitimiteten. I demokratiska rättsstater bygger legitimitet inte enbart på laglighet, utan också på att maktutövning är begriplig och möjlig att granska (Suchman, 1995; Tyler, 2025). När övervakning i ökande grad används för att identifiera framtida risker snarare än att utreda redan begångna brott förändras också villkoren för rättssäkerhet och demokratisk kontroll.

Frågan blir därmed inte bara vilka teknologier polisen bör få använda. Frågan blir vad som händer när misstanke inte längre grundas i konkreta handlingar, utan i sannolikheter. När individer inte identifieras utifrån vad de har gjort, utan genom datadrivna matchningar, sannolikhetsbaserade beräkningar och prediktiva bedömningar av framtida risk. När övervakning inte längre bara ser, utan förutser.

I takt med att övervakning blir mer prediktiv, sammanlänkad och datadriven förändras inte bara hur övervakning som del av polisarbete bedrivs, utan också grunden för statlig maktutövning. När framtida risker, snarare än begångna handlingar, blir utgångspunkt för intervention förskjuts också gränserna för när misstanke uppstår och när ingripanden anses legitima, samtidigt som upplevd effektivitet och framgång i brottsbekämpning kan bidra till att legitimera mer långtgående övervakningsåtgärder. Misstanke kan därmed uppstå genom sannolikheter, samband och prediktiva beräkningar snarare än genom konkreta handlingar. Frågan blir därför inte bara om våra institutioner är rustade att reglera dessa teknologier, utan hur demokratisk kontroll kan upprätthållas när misstanke i ökande grad produceras genom datadrivna och sannolikhetsbaserade system.

Detta väcker en angelägen fråga: när övervakning i ökande grad handlar om att identifiera potentiella framtider – vem avgör vad som räknas som risk, hur denna risk produceras, och vem som därmed blir föremål för misstanke?

Tackord

Denna forskning har finansierats av Forskningsrådet för hälsa, arbetsliv och välfärd (Forte). Författarna vill rikta ett stort tack för stödet som möjliggjort den här forskningen.

Referenser

- Alvesson, M., & Kärreman, D. (2011). *Qualitative research and theory development: Mystery as method*. Sage Publications.
- Alvesson, M., & Deetz, S. (2000). *Doing Critical Management Research*. London: SAGE.
- Amoore, L. (2020). *Cloud Ethics: Algorithms and the attributes of ourselves and others*. Duke University Press.
- Amoore, L. (2013). *The politics of possibility: risk and security beyond probability*. Duke University Press.
- Anderson, B. (2010). Preemption, precaution, preparedness: Anticipatory action and future geographies. *Progress in Human Geography*, 34(6), 777–798.
- Black, J., & Murray, A. (2019). Regulating AI and machine learning: Setting the regulatory agenda. *European Journal of Law and Technology*, 10(3).
- Bowker, G. C., & Star, S. L. (1999). *Sorting things out: Classification and its consequences*. MIT Press.
- Burrell, J. (2016). How the machine “thinks”: Understanding opacity in machine learning algorithms. *Big Data & Society*, 3(1), 1–12.
- Crawford, K. (2021). *The Atlas of AI: Power, Politics, and the Planetary Costs of Artificial Intelligence* (1 uppl.). Yale University Press.
- Deeks, A. S. (2025). *The Double Black Box: National Security, Artificial Intelligence, and the struggle for Democratic Accountability*. Oxford University Press.
- Dick, P. K. (1956). *The Minority Report. Fantastic Universe*, January 1956. King-Size Publications.
- Eneman, M. (2026). The Surveillance Turn in Policing: Legitimacy in Tension. I W. Stol, L. Wachter Lentz, M. Naarttijärvi, I. M. Sunde, A. Jackson, L. Strikwerda & J. Jansen (Red.), *Opportunities and Challenges in Digital Policing: Theoretical and Practical Perspectives*. Boom.
- Eneman, M., Ljungberg, J., Miranda, D., Urquhart, L., & Webster, W. (2025). The Ontological Shift in Surveillance: Revisiting the “Surveillant Assemblage” in the Age of Facial Recognition. *Surveillance & Society*, 23(4), 498–504.
- Eneman, M., & Ljungberg, J. (2025). Hur mycket övervakning tål det demokratiska samhället? I B. Rönnerstrand, A. Carlander, P. Öhberg & A. Bergström (Red.), *I rörelse* (s. 51–64). SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Eneman, M., Ljungberg, J., Raviola, E., & Rolandsson, B. (2022). The sensitive nature of facial recognition: Tensions between the Swedish police and regulatory authorities. *Information Polity*, 27(2), 219–232.

- Fussey, P. & Murray, D. (2025). *Facial Recognition Surveillance: Policing and Human Rights in the Age of Artificial Intelligence*. Oxford University Press.
- Fussey, P., Davies, B., & Innes, M. (2021). 'Assisted' facial recognition and the reinvention of suspicion and discretion in digital policing. *British Journal of Criminology*, 61(2), 325–344.
- Guerrini, C., Robinson, J., Petersen, D., & McGuire, A. (2018). Should police have access to genetic genealogy databases? Capturing the Golden State Killer and other criminals using a controversial new forensic technique. *PLoS Biology*, 16(10).
- Haggerty, K. D., & Ericson, R. V. (2006). *The new politics of surveillance and visibility*. University of Toronto Press.
- Haggerty, K. D., & Ericson, R. V. (2000). The surveillant assemblage. *The British Journal of Sociology*, 51(4), 605–622.
- Holmberg, S., & Rothstein, B. (2020). *Social Trust – The Nordic Gold?* QoG Working Paper Series 2020:1. The Quality of Government Institute, Department of Political Science, University of Gothenburg.
- Lyon, D. (2018). *Culture of Surveillance*. Polity Press.
- Lyon, D. (2003). *Surveillance as social sorting: privacy, risk, and digital discrimination*. Routledge.
- McCulloch, J., & Wilson, D. (2017). *Pre-crime: Pre-emption, precaution and the future*. Routledge Frontiers of Criminal Justice.
- Murray, A. (2024). Automated Public Decision Making and the Need for Regulation. *LSE Public Policy Review*, 3(3), 1–10.
- Murray, A. (2021). *Almost Human: Law and Human Agency in the Time of Artificial Intelligence* – Sixth Annual T.M.C. Asser Lecture. T.M.C. ASSER PRESS
- Nissenbaum, H. (2010). *Privacy in Context: Technology, Policy, and the Integrity of Social Life*. Stanford University Press.
- Oerlemans, J. J., & van Toor, D. A. G. (2022). Legal Aspects of the EncroChat Operation: A Human Rights Perspective. *European Journal of Crime, Criminal Law, and Criminal Justice*, 30(3–4), 309–328.
- Pasquale, F. (2016). *The Black Box Society*. Harvard University Press.
- Rouvroy, A., & Berns, T. (2013). Algorithmic governmentality and prospects of emancipation: Disparateness as a precondition for individuation through relationships? *Réseaux*, 177(1), 163–196.
- Spielberg, S. (Director). (2002). *Minority Report* [Film]. 20th Century Fox.
- Suchman, L. (1994). Do Categories Have Politics? *The Language/Action Perspective Reconsidered. Computer Supported Cooperative Work (CSCW)* 2(3): 177–190.
- Suchman, M. (1995). Legitimacy: Strategic and institutional approaches. *Academy of Management Review*, 20(3), 571–610.
- Tuazon, O. M., Wickenheiser, R. A., Ansell, R., Guerrini, C. J., Zwenne, G.-J., & Custers, B. (2024). Law enforcement use of genetic genealogy databases in criminal investigations: Nomenclature, definition and scope. *Forensic Science International: Synergy*, 8, 100460.

- Tyler, T. (2025). Legitimacy-based policing. *Criminology & Public Policy*, 24, 165–187.
- Urquhart, L., & Miranda, D. (2021). Policing faces: the present and future of intelligent facial surveillance. *Information & Communications Technology Law*, 31(2), 194–219.
- Weiskopf, R., & Hansen, H. K. (2023). Algorithmic governmentality and the space of ethics: Examples from ‘People Analytics.’ *Human Relations (New York)*, 76(3), 483–506.
- Zedner, L. (2007). Pre-crime and post-criminology? *Theoretical Criminology*, 11(2), 261–281. <https://doi.org/10.1177/1362480607075851>

MISSNÖJETS GEOGRAFI – SAMSPELET MELLAN TERRITORIELL (O)RÄTTVISA OCH POLITISKA ATTITYDER I PARTIVAL

JENNY DE FINE LICHT, DAVID KARLSSON
OCH LOUISE SKOOG

Sammanfattning

Det finns stora skillnader när det gäller livsvillkor och tillgång till välfärd i olika delar av landet, skillnader som många uppfattar som orättvisa. I det här kapitlet analyserar vi hur upplevd territoriell orättvisa – mätt genom bedömningar av tillgång till offentlig service – hänger samman med partival i Sverige. Ett index över upplevd territoriell orättvisa relateras till partisympatier samt centrala bakgrunds- och attitydvariabler. Vi ser att Sverigedemokraternas sympatisörer upplever störst och Moderaternas sympatisörer minst territoriellt missnöje. Det direkta sambandet mellan territoriell orättvisa och partival försvinner dock när hänsyn tas till etablerade förklaringsfaktorer. Däremot framträder ett intressant resultat som förklaring till sympati specifikt för Sverigedemokraterna: Väljare med låg invandringskritik som upplever hög territoriell orättvisa uppvisar en högre sannolikhet att sympatisera med partiet. Något motsvarande samband finns inte för något av de andra partierna. Kapitlet bidrar därmed med en fördjupad förståelse för hur geografiska erfarenheter samverkar med andra politiska attityder i formandet av partival.

Under senare år har geografiska skiljelinjer fått allt större uppmärksamhet i politiken. I flera länder har spänningar mellan urbana storstäder och mer rurala eller perifera områden blivit synliga i både valresultat och politiska konflikter. Valet av Donald Trump i USA och Brexit-omröstningen i Storbritannien har ofta tolkats som uttryck för ett politiskt missnöje som är geografiskt koncentrerat till mindre städer och landsbygdsområden. Samtidigt har liknande spänningar blivit tydliga i återkommande protester från lantbrukare, där traktorkonvojer i bland annat Bryssel och Paris riktat uppmärksamheten mot konflikter mellan politiska beslut och villkoren för rurala näringar.

Utvecklingen har bidragit till ett växande forskningsintresse för hur geografiska skillnader påverkar politiska attityder och politiskt beteende. Studier visar på tydliga geografiska mönster där partikonflikter till exempel varierar mellan stora och små kommuner (Karlsson & Skoog, 2024) och där stödet för olika partier skiljer sig mellan städer och landsbygdsområden. Till viss del sammanfaller geogra-

fiska motsättningar med skillnader i värderingar längs GAL–TAN-dimensionen, närmare bestämt frågor om flyktingpolitik och bensinskatt (jfr. Karlsson, 2025). Samtidigt visar forskning att dessa skiljelinjer inte enbart kan förstås i termer av traditionella ideologiska konflikter. De tycks även handla om upplevelser av hur olika delar av landet behandlas politiskt och hur resurser och investeringar fördelas mellan olika platser – inte minst när det gäller lokaliseringen av offentlig service (de Fine Licht m.fl., 2024).

En central utgångspunkt i forskningen är därför att geografiska erfarenheter eller föreställningar kan forma politiska identiteter och uppfattningar om rättvisa. Till exempel visade Cramer (2016) i sin studie av Wisconsin hur landsbygdsbor upplevde att de systematiskt förlorade resurser till storstäderna, att besluten fattades av urbana eliter utan kännedom om landsbygdens villkor, och att deras livsstil och värderingar aktivt föraktades av makthavarna. När sådana upplevelser blir politiskt mobiliserande kan de också påverka väljarnas partival och då inte minst stöd för anti-etablissemangspartier (Wallman Lundåsen & Erlingsson, 2023; Wallman Lundåsen, 2024).

Tidigare forskning pekar på betydelsen av såväl bostadsort som lokaliseringen av resurser och service för hur politiskt missnöje uppstår och politiseras. I detta kapitel bygger vi vidare på dessa ansatser genom att analysera hur upplevelser av territoriell orättvisa – här fångade genom ett index byggt på upplevelser av tillgång till offentlig service – hänger samman med partival i Sverige. Vi undersöker särskilt i vilken utsträckning dessa samband kvarstår när hänsyn tas till andra centrala förklaringsfaktorer bakom partival – inte minst placering på vänster-högerskalan och åsikter om flyktingpolitik (som här fungerar som proxy för GAL–TAN-skalan).

Vi inleder med en kort forskningsöversikt om territoriella skiljelinjer och geografiskt missnöje. Därefter presenterar vi vårt mått på territoriell orättvisa och analyserar hur detta hänger samman med geografi samt sociokulturella och ideologiska faktorer. Vi analyserar sambandet mellan upplevelser av territoriell orättvisa och partisympati i relation till samtliga partier, och detaljerade resultat redovisas i en separat tabellbilaga som publicerats online (de Fine Licht m.fl., 2026). I kapitlet presenteras dessa resultat mer översiktligt, och vi gör en fördjupad analys av hur missnöje påverkar sympatin för Sverigedemokraterna, eftersom det är där de mest framträdande sambanden återfinns. Avslutningsvis diskuterar vi resultaten i relation till det kommande valet och möjligheterna att mobilisera väljare som upplever territoriell orättvisa.¹

Territoriell (o)rättvisa

Geografiska politiska spänningar beskrivs ofta som en centrum-periferidimension i politiken där utgångspunkten är att olika delar av ett territorium har olika tillgång till resurser och politiskt inflytande. Städer och urbana områden ses återkommande som tillväxtmotorer (Molotch, 2018) och fungerar ofta som politiska och ekono-

miska centrum. Dessa områdens intressen gynnas därför ofta av beslutsfattare som vill främja tillväxt; ofta med en förhoppning om att detta i förlängningen även ska få positiva effekter i mer perifera områden – en logik som dock i begränsad utsträckning har fått empiriskt stöd (Rodríguez-Pose m.fl., 2024). Därtill fattas många viktiga politiska beslut i urbana centrum, även sådana som har avgörande konsekvenser för perifera landsbygdsområden (Skoog, 2025).

Forskning om centrum-periferi och dess politiska konsekvenser bygger ofta på Lipsets och Rokkans teorier gällande motsättningar mellan platser (Lipset & Rokkan, 1967; Rokkan, 1970; jfr. Karlsson & Skoog, 2025). De menade att flera av de historiska konflikter som bidrog till att forma partisystemen hade en tydlig territoriell dimension. Till exempel lyfte de fram motsättningar mellan nationella eliter och boende i perifera områden – som konflikter mellan statskyrka och religiösa minoriteter eller mellan nationalspråk och regionala språk. Nutida forskning har gjort nya tolkningar och tillämpningar av begreppen och lyfter ofta in fler faktorer i begreppen centrum och periferi (jfr. Saglie, 2023: 278). Bland de nyare etiketterna finner vi bland annat ”betydelsefulla” och ”betydelselösa” platser (Rodríguez-Pose, 2018), där ett underliggande argument är att stora städer görs till mer betydelsefulla då de ses som tillväxtmotorer medan mer glesbefolkade områden lättare ses som betydelselösa då de har lägre potential för tillväxt och ofta upplever ekonomisk nedgång.

På senare år har forskare noterat en rörelse där medborgare i perifera områden har börjat göra uppror via valurnan, vilket lett till ett ökat stöd för populistiska eller systemkritiska partier i rurala och perifera områden (Huijsmans, 2023; Rickardsson, 2021). I Sverige finns det exempelvis tydliga indikationer på att medborgare på landsbygden i högre utsträckning sympatiserar med Sverigedemokraterna (Wallman Lundåsen, 2024; Öhrvall m.fl., 2024). I den internationella forskningen talar man därför ibland om ”missnöjets geografi” (*geographies of discontent*) (Dijkstra m.fl., 2020; McCann, 2020). En viktig del av den forskningsinriktningen handlar om hur människor själva tolkar och ger mening åt geografiska skillnader. Studier har visat att människor ofta utvecklar en platsbaserad politisk identitet. Ett exempel är begreppet ”rural identitet” (*rural consciousness*) som beskriver hur människor på landsbygden kan uppleva att deras livsvillkor, värderingar och erfarenheter skiljer sig från dem som dominerar i städer. I denna typ av identitet ingår även uppfattningar om att landsbygden missförstås, förbises eller behandlas orättvist av politiska beslutsfattare (Cramer, 2012, 2016). Samtidigt är det viktigt att lyfta fram att känslor av marginalisering inte bara förekommer i landsbygdsområden. Även inom större städer kan vissa stadsdelar eller förorter uppleva sig hamna i periferin i relation till mer resursstarka delar av staden. Därför talar vissa forskare mer generellt om platsbaserad frustration eller territoriellt missnöje (Munis, 2022).

Forskning visar samtidigt att sambandet mellan rural identitet och stöd för systemkritiska eller radikala högerpartier inte är entydigt. Studier från Norge visar exempelvis att väljare med en stark rural identitet inte nödvändigtvis är mer

invandringskritiska eller kritiska mot reformer för att värna miljön. Däremot är de mer kritiska till hur det offentliga behandlar landsbygden. Rent politiskt mobiliserar dessa väljare av det norska Senterpartiet, som en agrar representant, snarare än mer högerradikala alternativ (Auerbach m.fl., 2024).

Gemensamt för dessa perspektiv är att de pekar på hur politiska konflikter i ökande grad kan knytas till geografiska skillnader och partival. Sådana spänningar finns inte enbart mellan olika landsdelar utan även mellan och inom regioner och kommuner. Invånare i perifera och särskilt rurala delar av landet har ofta rent faktiskt längre avstånd till service och välfärd. När människor tolkar och upplever att resurser, investeringar eller offentlig service fördelas på ett orättvist sätt mellan olika platser kan detta påverka deras tillfredsställelse med demokratin (Erlingsson m.fl., 2023), deras förtroende för politiker och politiska institutioner (Stein m.fl., 2019) samt deras politiska preferenser. Detta kan man bland annat se i form av starkt stöd för Sverigedemokraterna (jfr. Wallman Lundåsen & Erlingsson, 2023; Wallman Lundåsen, 2024).

Även om dessa tidigare studier tecknar en trovärdig bild väcker de också en mer grundläggande fråga som i begränsad utsträckning har adresserats i tidigare forskning: hur omsätts upplevelser av territoriell orättvisa i konkreta partipolitiska preferenser? Även om studier har visat att sådana upplevelser hänger samman med stöd för olika typer av anti-etablissemangspartier, är det mindre tydligt varför liknande erfarenheter av att den egna platsen är missgynnad tycks kanaliseras i olika politiska riktningar. En möjlig utgångspunkt är att dessa upplevelser tolkas i relation till etablerade politiska skiljelinjer och sakfrågor. Därmed kan territoriellt missnöje få olika politiska uttryck beroende på individers attityder, exempelvis i frågor som rör invandring eller synen på statens roll.

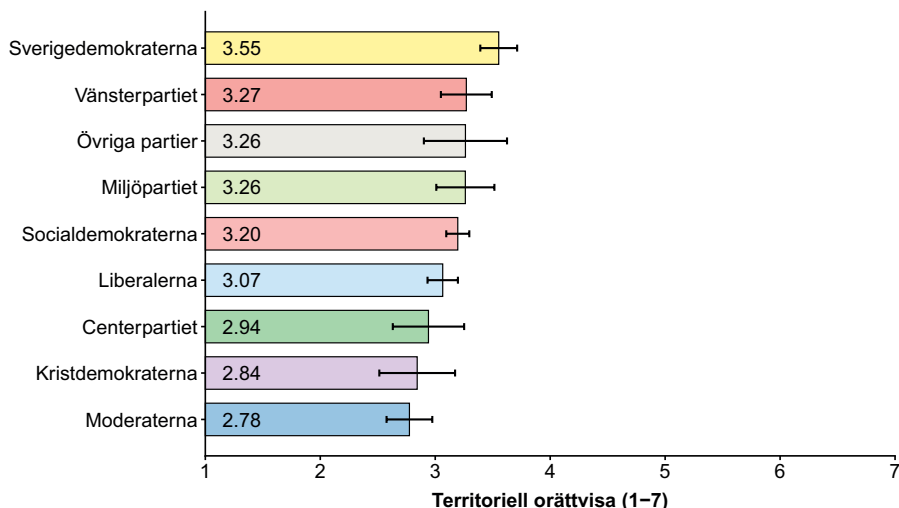
Upplevd territoriell orättvisa och partival

Lokaliseringen av offentlig service är för många en både reell och symbolisk indikation på hur den egna hemorten gynnas eller missgynnas av politiska beslut (jfr. de Fine Licht m.fl., 2024). Även om territoriell orättvisa är ett bredare begrepp som också kan omfatta exempelvis ekonomiska möjligheter och politiskt inflytande, utgör tillgången till service en central och konkret dimension av sådana skillnader. I den nationella SOM-undersökningen 2025 fick respondenterna ta ställning till tre påståenden. Samtliga frågor besvarades på en sjugradig skala från ”instämmer inte alls” (1) till ”instämmer helt” (7). Påståendena gällde att utbudet av service där de bor är rimligt, att serviceutbudet har förbättrats över tid samt att den ort där de bor är orättvist missgynnad jämfört med andra orter. I befolkningen som helhet är instämmandet relativt högt i det första påståendet (medelvärde 5,1), lägre när det gäller förbättring över tid (3,7) och lägst för upplevelsen av att den egna orten är orättvist missgynnad (2,5). Utifrån dessa tre indikatorer har vi konstruerat ett

index över upplevd territoriell orättvisa, där frågorna har kodats om så att högre värden indikerar en starkare upplevelse av territoriell orättvisa, och därefter beräknat som deras medelvärde. En mer detaljerad redovisning av frågornas formuleringar och svarsfördelningar återfinns i tabellbilagan.

I figur 1 visas en sammanställning av hur upplevelsen av territoriell orättvisa varierar mellan medborgare beroende på vilket parti de föredrar.

Figur 1 Upplevd territoriell orättvisa per parti, 2025 (medelvärde på index 1–7, 95-procentiga konfidensintervall)

Kommentar: Indexet bygger på tre påståenden som löd *Utbudet av service där jag bor är rimligt*; *Utbudet av service där jag bor har förbättrats över tid* samt *Den ort där jag bor är orättvist missgynnad jämfört med andra orter*. Svaren gavs på en sjugradig skala från *Instämmer inte alls* (1) till *Instämmer helt* (7). Figuren visar genomsnittlig upplevd territoriell orättvisa (index 1–7) bland sympatisörer för olika partier (baserat på *Vilket parti tycker du bäst om idag*). Högre värden indikerar en starkare upplevelse av territoriell orättvisa, det vill säga skalan för två av påståendena har vänts. Felstaplarna visar 95-procentiga konfidensintervall. Antal svarande: 1 602. Resultatet nedbrutet på de tre frågorna i index uppdelat på parti finns i tabellbilagan (de Fine Licht m.fl., 2026).

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2025.

Här bekräftas tidigare resultat som visar att det är sympatisörer till Sverigedemokraterna som uppvisar högst grad av upplevd territoriell orättvisa (medelvärde 3,55). Kristdemokraternas och Moderaternas sympatisörer uppvisar de lägsta nivåerna (2,84 respektive 2,78). Skillnaderna mellan partierna med högst respektive lägst värden är statistiskt signifikanta, men sambandet mellan partisympati och upplevd territoriell orättvisa är svagt ($\text{Eta}^2 = 0,03$).

Den fråga vi ställer i detta kapitel är hur upplevd territoriell orättvisa förhåller sig till andra centrala faktorer som förklarar partisympatier i Sverige, och om sambandet mellan partisympati och territoriell orättvisa kvarstår när vi kontrollerar för dessa. Vi utgår från en grundläggande förklaringsmodell som inkluderar ett antal etablerade bakgrundsvariabler: samhällsklass (uppväxt i arbetarhem), utbildningsnivå (hög utbildning), hushållsinkomst, bostadsort (storstad respektive glesbygd, med övriga sorters orter som referenskategori), ålder, kön samt mellanmänsklig tillit. Därtill inkluderar vi två centrala ideologiska dimensioner för partival: självplacering på vänster-höger-skalan och åsikt om flyktingmottagande (inställning till att ta emot färre flyktingar i Sverige). Vänster-höger-skalan utgör traditionellt den främsta åsiktsdimensionen i svensk forskning om partival, medan inställningen till flyktingmottagande ofta används som en indikator på den kulturella värderingsdimensionen, även benämnd GAL–TAN, som blivit allt viktigare i det svenska partilandskapet (jfr. t.ex. Oscarsson m.fl., 2021).

Dessa faktorer har tillsammans en relativt god förklaringskraft för partisympati, särskilt för stödet till Sverigedemokraterna (Nagelkerkes $R^2 = 0,49$), följt av Vänsterpartiet (0,44), Socialdemokraterna och Liberalerna (0,36), Moderaterna (0,26) samt lägre nivåer för Miljöpartiet (0,20), Centerpartiet (0,14) och Kristdemokraterna (0,09) (se tabellbilagan för utförliga resultat, de Fine Licht m.fl., 2026).

När territoriell orättvisa läggs till i modellen förändras – förvånande nog – inte resultaten i någon avgörande riktning. Effekten av upplevd territoriell orättvisa är inte statistiskt signifikant för något parti när övriga faktorer kontrolleras för.

En möjlig förklaring till att de bivariata samband som finns mellan missnöje och partival försvinner i den multivariata analysen är att flera av bakgrundsvariablerna samvarierar både med partival och med upplevd territoriell orättvisa. Exempelvis upplever personer i glesbygd i genomsnitt en betydligt högre grad av territoriell orättvisa än personer i storstad. Även individer som vuxit upp i arbetarhem och personer med låg mellanmänsklig tillit är mer benägna att uppleva en högre grad av territoriell orättvisa. Däremot finns inga signifikanta samband mellan vänster-höger-position och territoriell orättvisa, och endast ett mycket svagt men dock statistiskt signifikant positivt samband mellan flyktingkritik och territoriell orättvisa ($r = 0,06$).

För att fördjupa förståelsen har vi testat för interaktionseffekter mellan upplevd territoriell orättvisa och flyktingkritik (se tabellbilagan, de Fine Licht m.fl., 2026). Här framträder ett intressant resultat för ett av partierna – Sverigedemokraterna. Dessa resultat presenteras i tabell 1 i form av logistiska regressioner med oddskvoter i fyra modeller, där sympati för SD är beroende variabel. I den första modellen inkluderas endast upplevd territoriell orättvisa. Resultatet visar, i linje med figur 1, att personer som upplever en högre grad av territoriell orättvisa också har en högre sannolikhet att uppge att de sympatiserar med Sverigedemokraterna, när inga andra faktorer kontrolleras för. I modell 2 inkluderas ett antal kontrollvariabler, och i modell 3 inkluderas samtliga variabler. När dessa faktorer tas i beaktande

är sambandet mellan territoriell orättvisa och stöd för Sverigedemokraterna, som ovan nämnts, inte längre statistiskt signifikant, och modellens förklaringskraft påverkas endast marginellt.

Men i modell 4 framträder ett annat mönster. Här inkluderas två interaktioner: mellan territoriell orättvisa och invandringskritik samt mellan territoriell orättvisa och boende i glesbygd. Resultaten visar att sambandet mellan territoriell orättvisa och stöd för Sverigedemokraterna varierar beroende på individens inställning till invandring, medan någon motsvarande skillnad mellan glesbygd och andra områden inte kan observeras. Vad detta innebär illustreras närmare i figur 2.

Tabell 1 Logistiska regressioner av sannolikheten att sympatisera med Sverigedemokraterna, 2025 (oddskvoter)

	M1	M2	M3	M4
Samhällsklass (1 = Arbetarhem)		2.56***	2.50***	2.55***
Utbildningsnivå (1 = eftergymnasial)		0.65	0.65	0.66
Hushållsinkomst (10 000kr/mån)		0.91**	0.91**	0.92**
Bostadsort (Storstad = 1) (ref: övriga orter)		0.70	0.73	0.71
Bostadsort (Glesbygd = 1) (ref: övriga orter)		1.13	1.02	1.28
Ålder (antal år)		1.00	1.00	1.00
Kön (1 = man)		1.94***	1.94***	1.93***
Mellanmänsklig tillit (0 mkt lågt – 10 mkt högt)		0.86***	0.86***	0.86***
Vänster-höger (1 klart till vänster – 5 klart till höger)		2.31***	2.34***	2.39***
Invandringskritik: Ta emot färre flyktingar i Sverige (1 mkt dåligt –5 mkt bra förslag)		3.33***	3.29***	8.28***
Upplevd territoriell orättvisa (1–7)	1.31***		1.13	3.86*
Upplevd territoriell orättvisa × invandringskritik				0.77*
Upplevd territoriell orättvisa × glesbygd				0.94
Nagelkerkes R ²	0.03	0.49	0.49	0.50

Kommentar: Frågan löd *Vilket parti tycker du bäst om idag?* I tabellen redovisas resultat från logistiska regressioner där sympati för Sverigedemokraterna är beroende variabel, ja = 1, nej = 0, med oddskvoter där värden över 1 indikerar högre och värden under 1 lägre sannolikhet att välja SD som bästa parti. Robusta standardfel har använts. Modell 1 inkluderar endast upplevd territoriell orättvisa som oberoende variabel. Modell 2 inkluderar kontrollvariabler. Modell 3 inkluderar samtliga variabler. Modell 4 inkluderar dessutom interaktioner mellan upplevd territoriell orättvisa och invandringskritik samt mellan upplevd territoriell orättvisa och glesbygd. Antal svarande: 1 400.

* p < 0,05, ** p < 0,01, *** p < 0,001.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2025.

Figur 2 illustrerar resultaten från regressionsanalysen genom att visa predicerade sannolikheter att sympatisera med Sverigedemokraterna vid olika nivåer av invandringskritik samt hur denna relation påverkas av upplevelser av territoriell orättvisa. Den vänstra panelen visar de predicerade sannolikheterna för personer som upplever hög respektive låg territoriell orättvisa, medan den högra panelen visar marginaleffekten av territoriell orättvisa vid olika nivåer av invandringskritik.

Som framgår av figur 2 ökar sannolikheten att sympatisera med Sverigedemokraterna i takt med att invandringskritiken ökar. Samtidigt framträder ett komplicerande mönster: Bland personer som upplever en högre grad av territoriell orättvisa är sannolikheten att stödja Sverigedemokraterna relativt hög även vid låga nivåer av invandringskritik. Stödet för en restriktiv flyktingpolitik är förvisso starkare på landsorten (se t.ex. Karlsson, 2025), vilket sammanfaller med Sverigedemokraternas större stöd där. Men denna interaktionseffekt mellan invandringskritik och territoriellt missnöje är *inte* knuten till var man bor.

Detta tyder på att det finns en grupp väljare som inte i första hand kännetecknas av invandringskritiska attityder men som ändå tenderar att stödja Sverigedemokraterna. En rimlig tolkning är att upplevelser av att den egna platsen är orättvist behandlad eller missgynnad – det vill säga territoriell orättvisa – kan fungera som en alternativ drivkraft bakom stödet för partiet.

Den högra panelen visar samtidigt att betydelsen av territoriell orättvisa minskar i takt med att invandringskritiken ökar. Bland väljare med mycket stark invandringskritik spelar territoriell orättvisa alltså liten roll för sannolikheten att sympatisera med Sverigedemokraterna. Det finns en betydande osäkerhet kring estimaten – men interaktionen mellan invandringskritik och territoriell orättvisa är statistiskt signifikant.

Med dessa resultat bidrar studien till att nyansera vår förståelse för hur territoriellt missnöje hänger samman med partival. Överlag verkar missnöjet spela en mycket begränsad roll för sympati för olika partier.

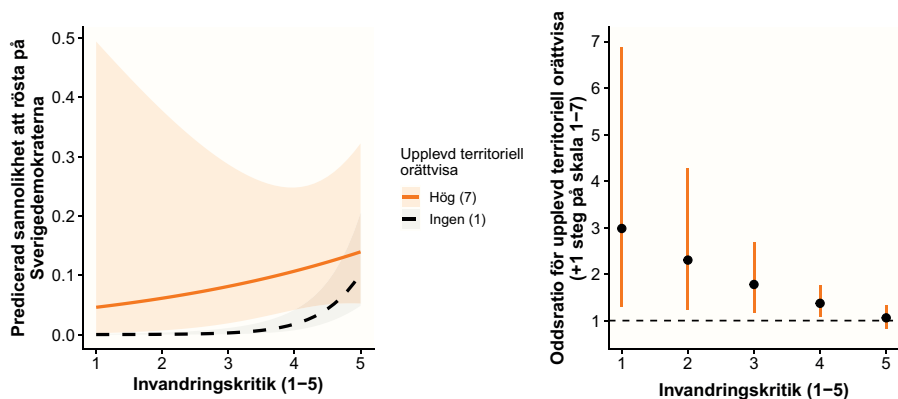
Tidigare studier har visat att upplevelser av territoriell orättvisa och lokala missnöjesfaktorer, inte minst kopplade till tillgång till offentlig service, har samband med stöd för anti-etablissemangspartier, inklusive Sverigedemokraterna. Samtidigt har dessa studier betonat att hur sådana upplevelser politiseras i hög grad beror på individers geografiska kontext (Wallman Lundåsen & Erlingsson, 2023; Wallman Lundåsen, 2024).

Våra resultat bekräftar betydelsen av territoriellt missnöje för sympatier för Sverigedemokraterna, men visar att dess betydelse är villkorad av andra politiska attityder. Sambandet mellan missnöje och partisympati formas i samspelet med individers politiska attityder i en annan fråga – invandringskritik. Vi finner däremot inga direkta eller interagerande effekter av geografisk kontext i relationen mellan territoriell orättvisa och partival. Det innebär att även om territoriellt missnöje är störst i glesbygd – och att interaktionseffekten därmed sannolikt har störst

genomslag där – så ökar territoriellt missnöje sannolikheten för sympatier med Sverigedemokraterna på samma sätt oavsett var människor bor.

Det bör samtidigt understrykas att det endast är omkring 20 procent av Sverigedemokraternas sympatisörer som *inte* anser att det är ett *mycket bra förslag* att ta emot färre flyktingar. Det är alltså inom denna relativt begränsade grupp som den observerade effekten har bäring. Samtidigt, givet att partiet har ett stöd på över 20 procent i valet 2022 och i aktuella opinionsmätningar 2026, motsvarar detta omkring 4 procent av väljarkåren. Det är därmed en grupp som, i ett jämnt val, kan vara avgörande för utgången.

Figur 2 Predicerad sannolikhet att sympatisera med Sverigedemokraterna efter invandringskritik och territoriell orättvisa samt marginaleffekt av territoriell orättvisa, 2025 (predicerade sannolikheter, oddsratio med 95-procentiga konfidensintervall)

Kommentar: Frågan löd *Vilket parti tycker du bäst om idag?* I tabellen redovisas resultat från logistiska regressioner där sympati för Sverigedemokraterna är beroende variabel, ja = 1, nej = 0. Figuren visar predicerade sannolikheter att sympatisera med Sverigedemokraterna vid olika nivåer av invandringskritik samt marginaleffekten av upplevd territoriell orättvisa (skala 1–7). Den vänstra panelen visar predicerade sannolikheter för personer med låg respektive hög territoriell orättvisa, medan den högra panelen visar oddskvoten för territoriell orättvisa vid olika nivåer av invandringskritik. Analysen bygger på logistisk regression (Modell M4 i Tabell 1). Felstaplar anger 95-procentiga konfidensintervall. Antal svarande: 1 400.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2025.

Vi tittar på er, Centerpartiet!

Förutsättningarna för att tillhandahålla offentlig service är dramatiskt olika i olika delar av landet. I detta kapitel har vi argumenterat för att upplevd territoriell orättvisa utgör en dimension som förtjänar ökad uppmärksamhet, både av forskare och av partier som söker röster i nya väljargrupper. Detta är en fråga som

skär tvärs igenom vänster-högerskalan då territoriellt missnöjda väljare återfinns i båda läger. Samtidigt har den en tydlig geografisk förankring då medborgare i rurala landsbygdsområden upplever en högre grad av territoriell orättvisa, medan boende i urbana storstäder i lägre grad upplever sig vara territoriellt missgynnade.

Upplevelsen av att bli orättvist behandlad är inte bara en känsla utan den tycks också få politiska konsekvenser. Våra resultat visar att personer som upplever att deras ort eller hemvist är orättvist behandlad när det gäller tillgång till offentlig service i viss utsträckning röstar annorlunda än vad annars kan förväntas. Särskilt tydligt är att Sverigedemokraterna i viss mån tycks attrahera väljare som inte i första hand kännetecknas av invandringskritiska attityder, utan snarare av en upplevelse av territoriell orättvisa. Givet att en stram syn på invandring annars är den fråga som starkast förknippas med partiet, pekar detta på att det finns alternativa vägar till stöd som inte enbart handlar om invandringsfrågan.

Detta mönster ligger i linje med resultat från Norge, där en liknande väljargrupp i högre grad mobiliseras av det norska Senterpartiet snarare än av högerradikala partier (Auerbach m.fl., 2024), vilket illustrerar att denna väljargrupp kan kanaliseras olika beroende på partisystemets utformning. Detta pekar på att det finns en delvis outnyttjad potential att nå nya väljargrupper för de partier som lyckas fånga upp en känsla av att vara territoriellt missgynnad. Även om väljare på landsbygden utgör en relativt liten grupp i numerär mening, bör detta vara ett resultat av intresse för partier som strävar efter att bredda sin väljarbas eller stärka sitt stöd på olika geografiska platser. Detta gäller inte minst partier som vinnlägger sig om att representera landsbygdens eller periferins perspektiv.

I detta sammanhang är det värt att notera att väljare som sympatiserar med Centerpartiet i Sverige, det parti som traditionellt haft de tydligaste kopplingarna till landsbygdsintressen, i förhållandevis låg grad upplever territoriell orättvisa (2,94 jämfört med Sverigedemokraternas 3,55, se figur 1 ovan). Endast Moderaternas och Kristdemokraternas väljare uppvisar lägre nivåer av upplevd territoriell orättvisa. Vi bör komma ihåg att centrum-periferidimensionen traditionellt sett är svagare i det svenska Centerpartiet än exempelvis i dess norska systerparti (Christensen, 2005). Att i stället rikta sig mot väljare utanför landsbygden, och därmed grupper som i mindre utsträckning upplever territoriell orättvisa, kan också förstås som ett medvetet strategiskt val, givet att landsbygdsbefolkningen utgör en relativt begränsad och långsiktigt krympande väljargrupp. En annan tolkning är dock att Centerpartiet inte fullt ut mobiliserar de grupper som upplever territoriell orättvisa, trots att en sådan väljargrupp i andra länder i högre grad fångas upp av agrara partier. Inte minst i valtider skulle det kunna vara en källa till reflektion.

Not

- ¹ Kapitlet är en rapport från projektet *Lokaliseringsutmaningen – jämlik offentlig service och demokratisk styrning i hela Sverige* som finansieras av FORMAS (dnr 2021-02229).

Referenser

- Auerbach, K. R., Eidheim, M. R., & Fimreite, A. L. (2024). Rural but not radical right: The rural-urban cleavage in Norway. *Scandinavian Political Studies*, publicerad online i väntan på tryck.
- Christensen, D. A. (2005). Senterpartiene i Norge og Sverige. I M. Demker & L. Svåsand (Red.), *Partiernas århundrade* (s.159–190). Santérus.
- Cramer, K. J. (2012). Putting inequality in its place: Rural consciousness and the power of perspective. *American Political Science Review*, 106(3), 517–532.
- Cramer, K. J. (2016). *The politics of resentment: Rural consciousness in Wisconsin and the rise of Scott Walker*. University of Chicago Press.
- de Fine Licht, J., Karlsson, D., & Skoog, L. (2024). *Location of public services: Legitimacy, challenges and solutions in Sweden*. Palgrave Macmillan.
- de Fine Licht, J., Karlsson, D., & Skoog, L. (2026). *Tabellbilaga: Missnøjets geografi*. Göteborgs universitet.
- Dijkstra, L., Poelman, H., & Rodríguez-Pose, A. (2020). The geography of EU discontent. *Regional Studies*, 54(6), 737–753.
- Erlingsson, G. Ó., Öhrvall, R., & Wallman Lundåsen, S. (2023). Geographical tensions within municipalities? Evidence from Swedish local governments. *Rural Sociology*, 88(4), 1033–1068.
- Huijsmans, T. (2023). Place resentment in ‘the places that don’t matter’: Explaining the geographic divide in populist and anti-immigration attitudes. *Acta Politica*, 58(2), 285–305.
- Karlsson, D. (2025). Finns det en stad–landpolarisering i Sveriges riksdag? I P. Öhberg & J. Ahlbom (Red.), *Riksdagens landskap* (s. 67–83). Göteborgs universitet.
- Karlsson, D., & Skoog, L. (2024). Den svenska polariseringskartan: Partipolitiska konflikter i svenska kommuner. *Statsvetenskaplig tidskrift*, 126(5), 1063–1083.
- Karlsson, D., & Skoog, L. (2025). The spatial dimension of political dissent – Centre-periphery dynamics in Sweden. *Political Geography*, 116, 103248.
- Lipset, S. M., & Rokkan, S. (1967). Cleavage structures, party systems and voter alignments: An introduction. I S. M. Lipset & S. Rokkan (Red.), *Party systems and voter alignments* (s. 1–64). Free Press.
- McCann, P. (2020). Perceptions of regional inequality and the geography of discontent: Insights from the UK. *Regional Studies*, 54(2), 256–267.

- Molotch, H. (2018). The City as a Growth Machine: Toward a Political Economy of Place. I J. Stein (Red.), *Classic readings in urban planning* (s. 180–196). Routledge.
- Munis, B. K. (2022). Us over here versus them over there... literally: Measuring place resentment in American politics. *Political Behavior*, 44(3), 1057–1078.
- Oscarsson, H., Bergman, T., Bergström, A., & Hellström, J. (2021). *Polariseringen i Sverige*. SNS förlag.
- Rickardsson, J. (2021). The urban–rural divide in radical right populist support: The role of resident’s characteristics, urbanization trends and public service supply. *The Annals of Regional Science*, 67(1), 211–242.
- Rodríguez-Pose, A. (2018). The revenge of the places that don’t matter (and what to do about it). *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, 11(1), 189–209.
- Rodríguez-Pose, A., Bartalucci, F., Lozano-Gracia, N., & Dávalos, M. (2024). Overcoming left-behindedness. Moving beyond the efficiency versus equity debate in territorial development. *Regional Science Policy & Practice*, 16(12). 100144.
- Rokkan, S. (1970). The growth and structuring of mass politics in Western Europe: Reflections of possible models of explanation. *Scandinavian Political Studies*, 5(A5), 65–83.
- Saglie, J. (2023). Sentrum–periferi – en skillelinje i endring? I J. Bergh & A. Haugsgjerd (Red.), *Politikk i urolige tider. En studie av stortingsvalget 2021* (s. 276–304). Cappelen Damm Akademisk.
- Skoog, L. (2025). Powering up the periphery—how local governments turn resources into political capital. *Planning Practice & Research*, 1–18.
- Stein, J., Buck, M., & Bjørnå, H. (2019). The centre–periphery dimension and trust in politicians: The case of Norway. *Territory, Politics, Governance*, 9(1), 37–55.
- Wallman Lundåsen, S. W. (2024). Rurality and discontent: Unraveling the context effects of living in rural districts in local elections on support for Sweden democrats. *Journal of Rural Studies*, 106. 103209.
- Wallman Lundåsen, S., & Erlingsson, G. Ó. (2023). Perceived fairness of intra-municipal cohesion politics: Does place of residence affect party preferences? *Political Geography*, 107. 102994.
- Öhrvall, R., Erlingsson, G. Ó., & Wittberg, E. (2024). Geografisk polarisering i röstningsbeteende: Nationella och lokala skillnader. *Statsvetenskaplig tidskrift*, 126(5).

RÄTTSVÄSENDETS FÖRTROENDEKRIS OCH ÅTERHÄMTNING

YLVA NORÉN BRETZER OCH JOHAN ROSQUIST

Sammanfattning

I kapitlet undersöks förtroendet för polisen och domstolarna i olika befolkningsgrupper, med utgångspunkt i det datamaterial SOM-institutet har samlat in under de senaste 35 åren. Vi finner att förtroendet för polisen och domstolarna både är stabilt och föränderligt. Stabiliteten innebär att sympatisörer med ytterkantspartier haft lägre förtroende för rättsväsendet över nästan hela undersökningsperioden, medan grupper med högre förtroende oftast tillhör det politiska mittfältet. Förtroendet för rättsväsendet är högre i grupper med högre mellanmännisklig tillit. Den tydligaste förändringen noteras mellan olika grupper av partisympatisörer där både sympatisörer med oppositionspartier och majoritetspartier har fått ett ökat förtroende för rättsväsendet under 2025 jämfört med tidigare undersökningsår. Även svarspersoner som är EU-positiva har oftare ett högre förtroende för polisen och domstolarna, en trend som har förstärkts succesivt över tid. Resultaten pekar med andra ord på att trots återkommande samhällskriser så förnyas förtroendet efter krislägen.

Rättsväsendet utgör en grundläggande komponent i en fungerande rättsstat. En rättsstat är ett samhälle där all offentlig makt utövas inom lagens ramar, under *the Rule of Law*. Internationell forskning framhåller att förtroende för rättsväsendet är en grundpelare för rättsstatens funktion (Wallace & Goodman-Delahunty, 2021; Sherman, 2002). Lagutövningen sker under överinseende av oberoende domstolar och med respekt för grundläggande mänskliga rättigheter. Detta innebär, åtminstone i den juridiska och konstitutionella teorin, att lagarna är lika för alla, förutsägbara och att medborgare skyddas mot godtyckliga beslut från myndigheter eller politiker (Warnling Conradsson, 2024; Jonsson Cornell & Sannerholm, 2023).

Hur det står till i den rättsliga teorin kan dock skilja sig från hur det går till i praktiken, eller hur medborgarna subjektivt *uppfattar* det rättsliga tillståndet i landet. I en demokrati är det eftersträvänsvärt att makten som domstolarna utövar i samband med konflikter mellan samhällsaktörer uppfattas som legitim av medborgarna – att makten utövas utifrån den folkvilja som folket har gett uttryck för, och att de lagar som rättsväsendet tillämpar ger ett legitimt uttryck för folkviljan.

Motsatsen till ett legitimt och regelbaserat rättsväsende är att stater utövar makt över medborgare godtyckligt och utan principer som förankrats hos folkviljan.

Trenden just nu är att demokratierna i världen blir färre till antalet och det godtyckliga våldet ökar för många befolkningar i världen. I nyhetsrapporteringen får vi ta del av situationer då polisen godtyckligt slagit ner på människor som demonstrerat eller uttryckt oönskade åsikter i länder som exempelvis Iran, Ryssland och Venezuela (Levitsky & Ziblatt, 2020; Karandikar m.fl., 2026).

Syftet med detta kapitel är att undersöka svenskarnas förtroende för domstolarna och för polisen. Analysen motiveras mot bakgrund av den förändring som skett inom rättspolitikerna på senare år i Sverige, där tidsperspektivet blir relevant. SOM-institutet vid Göteborgs universitet har sedan år 1986 mätt svenska folkets förtroende för polisen, och sedan 1990 förtroendet för domstolarna (jfr. Rönnerstrand m.fl., 2025; Holmberg & Weibull, 2013; Sandstig & Norén Bretzer, 2012; Norén Bretzer, 2011; Sandstig, 2007; SOM-institutet, 2026). Analyserna kommer att genomföras år före valår för att motsvara den senaste mätningen, år 2025, så att jämförelsepunkterna blir likvärdiga. Av utrymmesskal kan inte analyser för varje år redovisas. Sammantaget benämner vi detta förtroende för polisen respektive för domstolarna som förtroendet för rättsväsendet. Vi är samtidigt medvetna om att rättsväsendet innefattar ytterligare aktörer, såsom Åklagarmyndigheten, Kriminalvården etc., men dessa mäts inte av SOM-institutet.

Förtroende som analysobjekt

Förtroende är en grundbult i en fungerande demokrati. Förtroende är en slags prognos om framtiden som baserar sig på individers förväntningar, bedömning av egna erfarenheter samt vad samhällets allmänna uppfattning för stunden är. Det kan samtidigt ses som en kollektiv representation av en större grupp medborgares förväntningar och bedömningar, där den kollektiva representationen avslöjar något om den aktuella samhällsandan (Norén Bretzer, 2005). Förtroende för rättssystemet är viktigt därför att det antas påverka medborgarnas benägenhet att anmäla brott, vittna, samarbeta med myndigheter och acceptera rättsliga beslut. Förtroendenivån kan därmed sägas utgöra ett mått på relationen mellan medborgare och rättsstatens myndigheter. Ett högt förtroende för en myndighet kan antas avspegla att medborgarna upplever en relativt god och positiv relation, eller dialog, och vice versa (Jonsson Cornell & Sannerholm, 2023).

Begreppet förtroende i svenska språket kan likställas med engelskans *trust* eller *confidence*, eller tyskans *vertrauen*, där förtroende både kan handla om den horisontella relationen mellan två individer, eller den vertikala relationen mellan exempelvis medborgare och politiska institutioner eller myndigheter (Norén Bretzer, 2005, s. 20ff; Luhmann, 2005, s. 43ff; Rothstein, 1996, s. 317). Förtroende innebär alltid en förenklad bild av omvärlden, det kan förstås som en övergripande reduktion av komplexa sammanhang. När man talar om vertikalt förtroende, relationen mellan medborgare och en myndighet, så brukar det kvalificeras med politiskt förtroende, rättsligt förtroende, förtroende för sjukvården etc. Sådana förtroenderelationer,

mellan institution och medborgare, uttrycker en slags förväntan från medborgaren om vad institutionen ska leverera, men också en maktrelation där medborgaren kan uppleva att institutionen utövar makt på ett otillbörligt sätt.

I förtroendelitteraturen talas det även om mellanmänniskt förtroende eller *interpersonal trust*, och den här typen av förtroende handlar om medborgarens förtroende för andra medborgare i horisontell mening, förtroendet mellan jämbördiga och bland kolleger. Ibland förenklas detta till ordet *tillit* på svensk prosa, eller *mellanmänniskt förtroende*. Exempel på sådant förtroende är att två personer hyser tillit till varandra, eller två medarbetare på en arbetsplats. I den publika debatten kan man höra talas om att en medborgare har tillit till sin läkare eller lärare, men här sker ett begreppsligt felslut. Inom ramen för diskussionen om rättsväsendet i detta kapitel kan förtroendet relateras till medborgares upplevelser av att enskilda tjänstemän – exempelvis en polis – som missbrukat sin maktposition, eller för den delen varit behjälplig utöver det vanliga. I båda fall kan upplevelsen påverka förtroendet för rättsväsendet som helhet.

Reformer inom rättsväsendet

Ur såväl svenskt som internationellt perspektiv kan förtroendet för rättsväsendet relateras till två huvudsakliga inriktningar. Den ena inriktningen fokuserar på förtroende för rättsväsendet, vilket syftar på medborgarnas upplevelser av de rättsvårdande myndigheternas förmåga att upprätthålla lag och ordning utan att verksamheterna uppfattas som fördomsfulla eller diskriminerande, så kallad *proceduriell rättvisa* som är en subjektiv bedömning (Hamm m.fl., 2017; Jackson m.fl., 2011; Sherman, 2002; Tyler, 2011; Tyler & Hyo, 2002).

Den andra inriktningen handlar om rättsväsendets faktiska effektivitet, dvs. på vilka sätt polis, domstolar och övriga delar av rättsväsendet uppfyller sitt uppdrag att upprätthålla lag och ordning samt bidra till minskad brottslighet. I detta kapitel har vi data främst gällande förtroendenaspekten, men effektivitetsfrågorna kommer att kommenteras då båda myndigheterna har genomgått viktiga reformer under den studerade tidsperioden. Dessutom finns en inriktning som analyserar institutionsförtroende i olika befolkningsgrupper, en inriktning SOM-institutet har upprätthållit under decennier.

En viktig reform som bör nämnas är den stora polisreformen 2015 som kan haft betydelse för allmänhetens förtroende. Reformen utvärderades av Riksrevisionen, RiR 2025:26. Vi bör också nämna att svensk rättspolitik har genomgått en *punitive turn*, eller en mer bestraffande kursändring, som återspeglar en rättspolitisk trend i västvärlden (Munice, 2008). Den mer bestraffande kursändringen innebär att kriminalpolitiken gått från att fokusera på brottslingarnas sociala tillkortakommanden (utbildningsmässigt, ekonomiskt, psykiskt) till den mer bestraffande och inkapaciterande aspekten för att skydda samhället i övrigt (Tham, 2026).

I betänkandet SOU 2008:106, *Förtroendet för domstolarna*, belystes olika åtgärder som kunde tänkas stärka svenska folkets förtroende för domstolarna. Utredningen föreslog ett antal förbättringsåtgärder relaterade till processrättvisa, exempelvis personalens bemötande och tillgänglighet, handläggningstider, transparens i beslutsprocesser, utformningen av domar och beslut, klarspråk, mediebilderna av domstolarna och allmänhetens kunskap om domstolarnas funktion. Efter denna utredning har domstolarna förbättrat sina utformningar av domar och beslut, samt kommunikationen med allmänheten i olika avseenden, det vill säga de har stärkt sina proceduriella handhavanden på flera olika sätt. År 2020 överlämnade regeringen proposition 2019/20:189 till riksdagen gällande förslag på ytterligare förenklingar och ökad digital kommunikation i nio olika lagar. Även dessa förändringar motiverar en närmare analys av förtroendet för domstolarna.

Sammanfattningsvis visar forskningen att förtroende för rättsväsendet beror både på institutionella förutsättningar att bedriva effektiva rättsprocesser, och på enskilda medborgares upplevelser av dessa processer som rättvisa och legitima. I detta kapitel undersöks därför hur förtroendet för rättsväsendet, det vill säga polisen och domstolarna, återspeglats över olika mandatperioder i olika befolkningsgrupper sedan 1990 fram tills idag. Vi inleder med en beskrivande överblick innan vi går vidare med regressionsanalyser per mandatperiod och en avslutande diskussion.

Förtroende för rättsväsendet 1990–2025 – en överblick

Hur har utvecklingen sett ut över tidsperioden 1990–2025? Vi inleder med att redovisa förtroendetrenderna för polisen och domstolarna. Förtroendet för polisen har mätts i SOM-undersökningarna sedan 1986, men vi börjar redovisningen från 1990 för enkelhets skull. Förtroendemätningarna för domstolarna inleddes år 1994. Redovisningar av medelvärden har gjorts för åren som föregår valår för att synkronisera med den senaste mätpunkten år 2025. Därmed redovisas mätvärdena även för åren 1993, 1997, 2001, 2005, 2009, 2013, 2017 och 2021.

Den övergripande tendensen är att förtroendet för rättsväsendet har ökat något över perioden, men skillnaden 2025 gentemot år 1994 är endast +2 enheter då det gäller förtroendet för polisen. Förtroendet för domstolarna har ökat +8 enheter 1994–2025. Förtroendet för Polisen ligger generellt på en högre nivå jämfört med förtroendet för domstolarna.

Vi noterar även att kurvorna uppvisar tydliga dippar vid speciellt tre tillfällen: år 1997, 2005 och 2016. Vad kännetecknar just dessa år? År 1997 var Göran Persson relativt nyttillträdd som statsminister och vid denna tid var arbetslösheten hög, Sverige hade nyligen gått med i EU och den nye statsministern drev igenom ett tufft saneringspaket för statens finanser. Löften gavs att arbetslösheten skulle halveras till år 2000. Samtidigt höll det Nordiska MC-kriget på att trappas upp i Sverige, nya MC-gäng etablerade sig i landet och ytterst handlade konflikten om kontrollen över narkotikamarknaderna. Under dessa år genomfördes satsningar

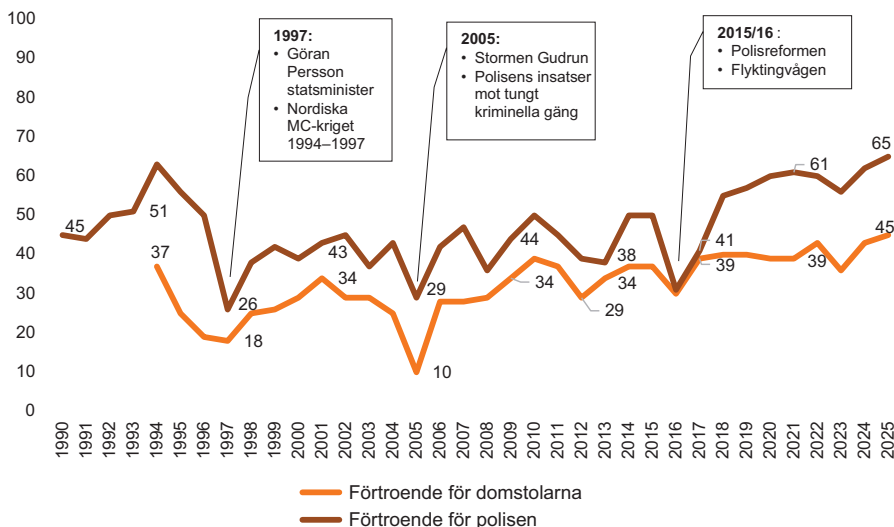
på storstäderna, Blommanpengarna i utsatta bostadsområden år 1995–1999 och därefter Storstadssatsningen 1998–2005. Det var också en tid då Sverige öppnade upp emot Europa som nyblivna EU-medlemmar, och löften gavs om frihandel och internationalisering.

Förtroendet för både polisen och domstolarna stärktes under åren 1998 till 2002, för att därefter åter falla tillbaka. Polisen i södra Stockholm tog upp ”jakten på gängen” genom att inrätta Särskilda gänginsatser som senare omvandlades till aktionsgrupp NOVA (SVT 2005.01.30). Kampen om kontrollen över narkotikamarknaderna fortsatte.

År 2015–2016 minns de flesta som året för den stora flyktingkrisen – den största flyktingkrisen i Europa sedan andra världskriget (Ghersetti & Odén, 2018). Omkring 160 000 personer från främst Afghanistan, Irak och Syrien sökte skydd i Sverige, varav 70 000 barn. En bakomliggande orsak var den arabiska våren 2011 och den motreaktion som uppstod i Syrien. En annan bakomliggande orsak var uppkomsten av terrororganisationen IS som 2014 hade utropat sitt kalifat. Samma år genomförde Polismyndigheten sin stora polisreform, och timingen med flyktingvågen och den pågående ”gängjakten” var inte helt optimal. Även om kriminaliteten i stort i befolkningen minskat, ökade det dödliga våldet. År 2015 dödades totalt 112 personer, år 2020 dödades 124 personer och år 2025 konstaterades 84 fall. Under perioden 2015–2025 fördubblades polisresurserna och personalen utökades både inom polis och domstolar (RiR, 2025: 26).

Det som ska förklaras i de kommande analyserna är frågorna ”Hur stort förtroende har du för det sätt på vilket [polisen/domstolarna] sköter sitt arbete?” Svartalternativen representeras på en femgradig skala där 1=”Mycket stort förtroende” och 0=Mycket litet förtroende. Resultatet av dessa frågor över tid presenteras i Figur 1.

Figur 1 Förtroendet för rättsväsendet och polisen, 1990–2025 (balansmätt)

Kommentar: Frågorna löd *Hur stort förtroende har du för på vilket sätt [polisen] sköter sitt arbete?* och *Hur stort förtroende har du för på vilket sätt [domstolarna] sköter sitt arbete?* Svarsalternativen angavs på en femgradig skala: 1=Mycket stort förtroende, 2=Ganska stort förtroende, 3=Varken stort eller litet förtroende, 4=Ganska litet förtroende och 5=Mycket litet förtroende. Redovisningen bygger på balansmätt vilket innebär andel svarande med mycket /ganska stort förtroende minus andel ganska/mycket litet förtroende. Förtroendet för domstolarna har mätts sedan år 1994. Minsta antal svarande på frågan om förtroende för domstolarna var 1 654 personer (1994) och på frågan om förtroende för polisen var 1 530 personer (1991).

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 1990–2025.

Det är inte vår sak att dra några slutsatser om våldsutvecklingen i detta kapitel, men sannolikt har resurstillskotten till Polismyndigheten och domstolarna bidragit till att återställa allmänhetens förtroende efter 2015/16. Förtroendet för domstolarna var nere på en riktigt låg nivå år 2005, men har successivt stärkt sin position visavi allmänheten. Intressant är att de låga bottennivåerna år 1997, 2005 och 2015/2016 inte har permanentats flera år i rad, utan enstaka år tycks följas av resurstillskott och politisk kraftansträngning. Återstoden av kapitlet handlar om att närmare analysera förtroendet för Polismyndigheten och domstolarna i olika befolkningsgrupper.

Preliminära förklaringar

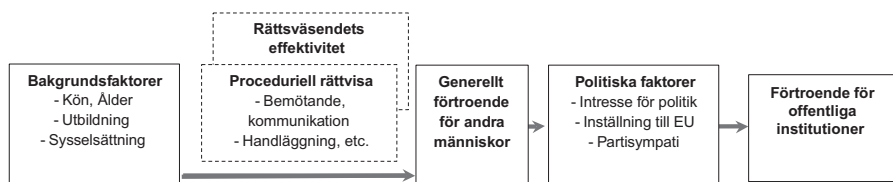
Vår analysstrategi har varit att utgå från befintlig forskning, både internationellt och i Sverige, för att utarbeta en preliminär modell för myndighetsförtroende. Som vi har sett i forskningsdiskursen så finns det många olika tänkbara förklaringar till myndighetsförtroende. Det finns inte här någon möjlighet att testa alla rapporterade

förklaringar i SOM-materialet, utan vi får hålla oss till de frågor och hypoteser som ryms inom de nationella SOM-undersökningarna 1990–2025.

I figur 2 nedan visas den modell vi kommer att utgå ifrån i våra kommande analyser. Den har inspirerats av Wallace & Goodman-Delahunty (2021); Hamm m.fl. (2017, s. 1185) men också av Norén Bretzer (2005). Att kontrollera för *bakgrundsfaktorer* är en standardutgångspunkt när man arbetar med kvantitativa material. Här har vi specifikt valt att kontrollera för *kön* (1=kvinna, 0=man) och *ålder* i tre kategorier där 0=30–64 år, det vill säga vuxenperioden (referensgrupp). Två dummies har använts för 1=Ung vuxen, det vill säga 16–29 år samt 1=pensionär, 65–85 år. Även för *utbildning* har två dummies använts, där 0 antas vara associerat huvudbefolkningen med gymnasial utbildning (medel), och 1=endast grundskola eller motsvarande och ytterligare en dummy där 1=utbildning på universitet eller högskola. En fjärde bakgrundsvariabel som har använts är *sysselsättning* där 0 antas representera förvärvsarbetande och två dummyvariabler representerar 1=arbetslös eller i arbetsmarknadsutbildning samt 1=pensionär eller förtidspensionerad.

I Sandstigs forskning (2007) visade sig kvinnor generellt ha ett något högre förtroende för polisen. Detta kan gå i linje med att män statistiskt sett kan tendera att ha något högre skepticism gentemot andra män i uniform (Van de Veer m.fl., 2012) eller att kvinnor oftare upplever att de faktiskt får hjälp av polisen. Sandstig visade även att personer med högre utbildning tenderade att ha högre förtroende för polisen jämfört med de med lägre utbildning. I Norén Bretzers studie (2011) om svenskarnas tilltro till domstolarna 2000–2010 bekräftades inga signifikanta skillnader avseende kön. Det återfanns dock vissa skillnader mellan personer med högre respektive lägre utbildning.

Figur 2 En modell för att analysera myndighetsförtroende (polisen, domstolarna)

Kommentar: De streckade boxarna i modellen ingår ej i den kommande analysen men utgör viktiga aspekter i den teoretiska litteraturen.

Frågor om *proceduriell rättvisa* analyseras inte närmare i detta kapitel av utrymmesskal och för att det finns många separata studier om just detta (ett exempel är Hamm m.fl., 2017). Även förklaringar om rättsväsendets faktiska effektivitet eller brottsupplärning etc. avgränsar vi oss bort ifrån. Vi går vidare i analysen med svarspersonernas generella förtroende för andra människor, politiska uppfattningar och bakgrundsfaktorer.

Generellt förtroende för andra människor är ett fenomen som har beskrivits ingående av Robert Putnam (2002; 1993), där hans tes är att socialt kapital avgör om samhällets institutioner fungerar. Det sociala kapitalet kan bland annat indikeras av det horisontella förtroendet för andra människor, och som ibland kallas "det nordiska guldet" eftersom detta mellanmänniskliga förtroende, eller tillit, har de högst uppmätta nivåerna just i Norden (Rothstein & Holmberg, 2022; Andersson, 2017). SOM-undersökningarna har inkluderat denna fråga i sina undersökningar sedan år 1996. Frågan som ställs i undersökningarna brukar formuleras: "*Enligt din mening, i vilken utsträckning går det att lita på människor i allmänhet?*" Svars-personerna ombeds sätta ett kryss på en skala mellan 0 och 10 där 0 motsvarar att "det går inte att lita på människor i allmänhet" och 10 motsvarar "det går att lita på människor i allmänhet".

Politiska förklaringsfaktorer ligger senare i modellen och används ofta inom opinions- och attitydsstudier. De indikatorer vi har valt att arbeta med här är tre stycken, där den första är *politiskt intresse*. I Norén Bretzers studie (2011) om svenskarnas tilltro till domstolarna 2000 – 2010 återfanns vissa skillnader mellan personer som var mycket eller litet intresserade av politik, vilket vi kommer att pröva vidare här. Denna fråga formuleras i enkätformuläret "Hur intresserad är du ni allmänhet av politik?" och svaren ges på en fyrgradig skala mellan "mycket intresserad" (=1) och "inte alls intresserad" (=0).

Därefter har vi valt att jobba med frågan om *inställning till EU*, där svenska folket har blivit allt mer positivt inställda på senare år (Berg & Bové, 2016). Vi vet från tidigare forskning att de som är mest EU-positiva oftare är kvinnor, personer med högre utbildning och med högre inkomster. Det är inte otänkbart att förtroendet för EU som institution skulle kunna sammanfalla med förtroendet för rättsväsendets institutioner. En hypotes skulle kunna vara att EU-sympatisörer oftare relaterar till politikens mittfält och därmed också ett högre förtroende för rättsväsendet. Frågan i svarsformuläret lyder "Allmänt sett, vilken är din inställning till EU?" och svaren ges på en femgradig skala där 1 = "mycket positiv" och 0 = "mycket negativ".

Partisympati är den sista förklaringsvariabeln i modellen men som också är mycket intressant. Största partiskillnaderna återfanns mellan Centerpartister som hade högst förtroende för domstolarna, jämfört med Sverigedemokrater som hade lägst i den nationella SOM-undersökningen 2010. Här återstår att undersöka om detta endast var ett tillfälligt fenomen år 2010, eller om det finns ett visst partiskiljande mönster gällande förtroendet för polisen respektive domstolarna över tid?

I de kommande analyserna har vi gråskuggat kolumner med borgerlig regering för att enkelt kunna jämföras med regeringar som varit socialdemokratiskt leddda. Alla kolumnredovisningar visar år före valår – för att på ett rättvisande sätt jämföras med år 2025, som är den senaste undersökningen. Detta är sannolikt också ett ganska "hårt" test för regeringarna då förtroendet för dem, och indirekt institutionsförtroendet, tycks stärkas under valår för att senare sjunka tillbaka och ligga betydligt lägre år innan valåret påbörjas, så kallade "valårseffekter" (Holmberg & Weibull, 2019).

Tabell 1 Förtroende för polisen, 1990–2025 (regression)

	1990	1993	1997	2001	2005	2009	2013	2017	2021	2025
Regering	Carlsson II	Bildt	Persson I	Persson II	Persson III	Reinfeldt I	Reinfeldt II	Löven I	Löven III/ Andersson	Kristersson
Konstant	,66***	,62***	,45***	,49***	,45***	,47***	,45***	,50***	,52***	,46***
Kön, Kvinnor=1	,02	,02	,04**	,06***	,06***	,06***	,05***	,07***	,05***	,04***
Ålder										
16-29 år	,01	,02	,01	-,01	,00	-,02	,02	,00	-,05**	-,02
30-64 år (ref.)	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.
65 och äldre	,05	,01	,07	,05	,03	,02	,00	-,01	,00	,04*
Utbildning										
Univ. el motsv.	,01	-,01	,00	,02	,01	-,02	0,01	-,01	,00	,00
Gymnasium (ref.)	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.
Grundskola el mots	,01	,01	,03	-,02	-,01	-,01	,00	,03*	,01	,00
Sysselsättning										
Förvärvsarbete (ref.)	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.
Pensionär, ålders- eller förtid	-,02	,02	-,09**	-,01	-,01	-,03	-,02	-,03	,01	-,04*
Arbetslös	,01	-,02	-,10***	,22	-,02	,00	-,02	-,03	,01	-,04*
Generellt förtroende för andra människor, (10-del) 0=Inte alls 1=I mycket hög grad	n. a.	n. a.	,18***	,19***	,21***	,14***	,19***	,17***	,17***	,21***
Politiskt intresse, 4-del 0=Inte alls intresserad 1=Mycket intresserad	-,04	,01	-,01	(tre- delad) -,03	(tre- delad) -,07***	-,05*	-,06***	-,08***	,00	-,03
Inställning till EU 0=Mycket negativ 1=Mycket positiv	n. a.	n. a.	,00	,01	,02*	,13***	,11***	,12***	,16***	,20***
Politisk sympati										
V	-,06*	-,17***	-,03	-,07***	-,05**	-,04*	-,08***	-,06**	-,09***	-,08***
S (ref.)	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.
C	-,03	,04	,03	,01	,01	,03	,02***	-,04**	,00	,02
FP/L	-,03	,01	,03	-,02	-,02	-,01	,00	-,04*	-,02	,01
M	-,01	,03	-,02	,00	-,04**	,03	,02	-,03*	-,03	n. a.
KD	-,02	,06	,01	-,02	,01	,03	,03	-,08**	-,05	,02
MP	-,04	-,06	-,03	-,10***	-,05*	,01	-,04***	-,03	-,04	-,03
SD	n. a.	n. a.	-,03	-,12	-,01	-,10**	-,02	-,08***	-,08***	-,01
Antal	1 256	1 520	1 385	2 685	2 836	1 240	5 312	2 829	2 496	3 366
R² (adj.)	,01	,02	,07	,08	,07	,08	,09	,10	,13	,14
F	1,2	3,6	5,9	14,3	14,5	7,5	33,2	18,6	23,1	35,8
Durbin-Watson	2,0	1,9	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0		2,0

Kommentar: Regressionsanalysen bygger på frågan *Hur stort förtroende har du för det sätt på vilket [polisen] sköter sitt arbete?* Svar kunde ges på en femgradig skala där 1=Mycket stort förtroende och 0=Mycket litet förtroende. Alla ingående förklaringsvariabler är kodade mellan 0 och 1. Förtroendet för SÄPO mättes även år 2002 och 2003 men kunde av tekniska skäl inte ingå i redovisningen. Förtroendet för domstolarna har mätts sedan år 1994. ***=Signifikant 99,9 procent, **=Signifikant 99,0 procent, *=Signifikant 95,0 procent.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 1990–2025.

Mellanmänsklig tillit och EU-vänlighet ökar förtroendet för polisen över tid

Vi visar att analysmodellerna för mandatperioderna 2017–2025 har högre förklaringsvarians ($0,10 < R^2 < 0,14$) jämfört med tidigare år 1990–2013 då den förklarade variansen var lägre. Detta kan eventuellt bero på ett högre antal svarspersoner under den senare perioden, men också på att frågan *generellt förtroende för andra människor* inte ingick i undersökningarna år 1990 respektive 1993.

Kvinnor har generellt ett signifikant högre förtroende för polisen jämfört med män i alla redovisade studier 1997–2025. Det kan bero på många olika saker, men inte minst kan det vara så att kvinnor oftare uppfattar att polisen skyddar kvinnor, medan män något oftare uppfattar poliser eller uniformsklädda som ett ”hot” (van de Veer, 2012). Ålder och utbildning ger inga uppenbara skillnader, och att vara pensionär eller arbetslös ger heller inga tydliga skillnader i de olika SOM-undersökningarna. Det är lite vanligare att pensionärer och arbetslösa har lägre förtroende jämfört med övriga befolkningen, men resultaten är inte stabila över tid och sällan signifikanta.

Generellt förtroende för andra människor slår igenom signifikant under alla redovisade år. Precis som tidigare nämnts, bekräftas ”det nordiska guldets” återigen vara centralt för att förklara vilka grupper som också hyser ett högre förtroende för polismyndigheten. Här kan sägas att personer som växer upp i trygga hem och har ett gott umgänge med vänner och bekanta, oftare också tenderar att ha ett högre förtroende för samhällsinstitutioner, precis som Putnam beskrivit (2002, 1993). Däremot är det inte självklart så att om en person förlorar sitt förtroende för någon eller flera samhällsinstitutioner, att det skulle påverka den mellanmänskliga tilliten (Eek & Rothstein, 2005).

Av de politiska förklaringsfaktorerna är *politiskt intresse* en värdefull variabel att kontrollera för, och år 2009 resulterade den i ett negativt b-värde på $-0,08^{***}$, vilket är lite oväntat att de med högre politiskt intresse skulle ha ett lägre förtroende för polisen. Övriga undersökningsår är resultaten tvetydliga, ibland finner vi noll-resultat, ibland ett något negativt. Förklaringen spelar därmed en oklar roll i relation till förtroendet för rättsväsendet.

Inställning till EU har däremot högre förklaringskraft. Här ser vi att de som är positivt inställda till EU generellt signifikant också har ett högre förtroende för polisen, och detta samband tycks också förstärkas över tid, vilket är ett intressant fynd.

Partisynpati tycks vara en relativt särskiljande faktor för vilka medborgare som har högre respektive mindre förtroende för polisen. Vänsterpartister har i princip varje redovisningsår ett negativt förtroende för polisen (dock inte år 1997). År 1990 hade nästan alla övriga typer av partisynpatisörer ett lägre förtroende för polisen jämfört med Socialdemokratiska synpatisörer, ett mönster som upprepas år 2017 och 2021. År 2025 var Vänsterpartister fortfarande negativa, men synpatisörer med C, L, KD och MP inte var lika negativa längre. SD:s synpatisörer var signifikant negativa $b = -10^{**}$ år 2009, och $-0,08^{***}$ år 2017 och 2021, men år

2025 hade SD:s sympatisörer plötsligt något större förtroende för rättsväsendet, $b=,06^{***}$. Detta kan tolkas som en positiv utvärdering till regeringen Kristerssons rättspolitik. Att sympatisörerna med mittenpartierna och SD har svängt så tydligt i den nationella SOM-undersökningen 2025 kan tolkas som att den straffrättsliga vändningen i Sverige haft en bred uppslutning både hos sympatisörer med majoritets- och oppositionspartier i Sverige under år 2025.

Förtroende för domstolarna ökar över hela det politiska spektrat

Analysmodellerna för mandatperioderna 2017–2025 har högre förklaringsvariens ($0,15 < R^2 < 0,25$), jämfört med tidigare åren 1997–2013 då den förklarade variansen var lägre. Modellen tycks ha en bättre förklaringskraft under de senare redovisningsåren.

Från år 1997 och fram till år 2025 har kvinnor ett statistiskt säkerställt högre förtroende för domstolar, jämfört med män i de redovisade undersökningarna, omkring fyra till fem procent högre. *Ålder* är en oklar förklaringsfaktor, precis som *utbildningsbakgrund* och *sysselsättning*. Högutbildade tycks dock ha ett högre förtroende för domstolarna jämfört med Medelssvensson eller lågutbildade grupper. Vissa undersökningsår har pensionärer och arbetslösa ett lägre förtroende för domstolarna, andra år saknas sådana indikationer.

Det ”nordiska guldet” är statistiskt säkerställt på 99,9-procentsnivån, och bidrar med mellan 17 till 27 procents förklaring. Personer som generellt litar på sina medmänniskor tycks även ha förtroende för domstolarna i relativt hög utsträckning. Personer som inte litar på medmänniskor, och som oftare kanske står i kontakt med domstolarna, kanske har något lägre förtroende för dessa institutioner.

De *politiska förklaringsfaktorerna* visar sig inte vara så tydliga beträffande *politiskt intresse*. Här tycks högre politiskt intresse ibland leda till *lägre* förtroende för domstolarna, vilket är ganska oväntat. Sambanden svänger åt lite olika håll här. Även i denna analys har *inställningen till EU* stärkts i de redovisade mandatperioderna 2009 och framåt, vilket visar relativt starka samband med förtroendet för domstolarna. År 2025 var $b=0,20^{***}$, år 2009 var $b=0,08^{***}$ och år 1997 var $b=,05^{***}$ vilket visar att styrkan i sambandet har stärkts över tid.

Politisk sympati uppvisar flera intressanta resultat. Vänsterpartister har oftast ett negativt förtroende (b -värde), men det svänger lite fram och tillbaka. Socialdemokraterna är referenspunkt alla år utom 2025, då Moderaterna har använts som referenspunkt. Mittenpartierna har ofta varierat mellan positivt eller negativt förtroende, lite olika från år till år. Vad som står ut i undersökningen år 2025 är att alla sympatisörer med mittenpartierna S, C, L, KD och MP är positiva till rättsväsendet då alla b -värden är positiva och signifikanta. SD-sympatisörer har svängt från att vara de ständigt negativa till ett blygsamt positivt resultat om $b=0,02$, om ej icke-signifikant. Det är en ändring jämfört med föregående undersökningsår. Den straffrättsliga vändningen tycks ha gjort SD-sympatisörerna mindre negativa.

Tabell 2 Förtroende för domstolarna, 1997–2025 (regression)

	1997	2001	2005	2009	2013	2017	2021	2025	2007 - 2023
Regering	Persson I	Persson II	Persson III	Reinfeldt I	Reinfeldt II	Löven I	Löfven III/ Andersson	Kristersson	
Konstant	,38***	,38***	,35***	,42***	,36***	,38***	,33***	,25***	,35***
Kön, Kvinnor=1	,03*	,03***	,02	,02	,00	-,01	-,01	-,01	,00
Ålder									
16-29 år	,02	,03**	,01	-,04	-,00	-,01	-,04	-,04*	,00
30-64 år (ref.)	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.
65 och äldre	,02	-,00	,02	-,00	-,04	-,03	,00	,06*	,00
Utbildning									
Univ. el motsv.	,03	,05***	,04***	,02	,03***	,05***	,07***	,06***	,05***
Gymnasium (ref.)	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.
Grundskola el motsv.	-,01	-,04***	-,04	-,05*	-,02	,01	,04	-,01	,02***
Sysselsättning									
Förvärvsarbete (ref.)	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.
Pensionär, ålders- eller förtid	-,08**	-,01	-,04	-,03	,01	,00	,00	-,08**	-,03***
Arbetslös	-,09***	-,01	,01	,03	,00	-,03	-,05	-,06**	-,02***
Generellt förtroende för andra människor, (10-del)									
0=Inte alls 1=I mycket hög grad	,21***	,21***	,21***	,18***	,23***	,17***	,26***	,28***	,22***
Politiskt intresse, 4-del									
0=Inte alls intresserad 1=Mycket intresserad	,03	,08***	-,01	,02	,01	,06*	,02	,03	,03***
Inställning till EU	(EU2)	(EU2)	(EU2)						
0=Mycket negativ 1=Mycket positiv	,05**	,05***	,08***	,15***	,15***	,20***	,24***	,27***	,19***
Politisk sympati									
V	-,07**	-,05***	-,01	-,02	-,04*	,03	-,05*	,07*	-,01*
S (ref.)	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.	,12***	Ref.
C	,03	,01	,01	-,04	,05**	-,01	,02	,16***	,02***
FP/L	,01	,02	,01	,00	,03	-,03	-,03	,14***	,01
M	,01	,00	-,03*	-,00	,01	-,03	-,05*	Ref.	-,02***
KD	,02	-,00	,03	-,01	,03	,04	-,05	,11***	,01*
MP	-,02	-,02	-,03	-,01	,01	,00	,01	,13***	-,01
SD	n. a.	-,09	-,09	-,06	-,09***	-,09***	-,11***	,02***	-,09***
Antal	1 372	2 659	2 817	1 234	4 001	1 369	1 217	2 193	34 453
R² (adj.)	,09	,12	,08	,10	,14	,15	,20	,25	,15
F	9,2	22,2	16,2	9,2	39,1	15,3	18,8	43,1	368
Durbin-Watson	2,0	2,0	2,0	1,9	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0

Kommentar: Regressionsanalysen bygger på frågan *Hur stort förtroende har du för det sätt på vilket [domstolarna] sköter sitt arbete?* Svar kunde ges på en femgradig skala där 1=Mycket stort förtroende och 0=Mycket litet förtroende. Alla ingående förklaringsvariabler är kodade mellan 0 och 1. Förtroendet för SÄPO mättes även år 2002 och 2003 men kunde av tekniska skäl inte ingå i redovisningen. Förtroendet för domstolarna har mätts sedan år 1994. ***=Signifikant 99,9 procent, **=Signifikant 99,0 procent, *=Signifikant 95,0 procent.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 1997–2025.

År 1997 hade alla kategorier av partisympatisörer lägre förtroende för domstolarna jämfört med socialdemokratiska dito, men utan att det var signifikant säkerställt. I undersökningen 2021 hade sympatisörer med både Vänsterpartiet ($b=-,05^*$) och SD ($b=-,11^{***}$) tydligt lägre förtroende för rättsväsendet jämfört med mittenpartiernas sympatisörer. År 2025 har en tydlig omsvängning skett, där både sympatisörer med regeringspartier och opposition har svängt till ett positivt förtroende för rättsväsendet. Detta kan tolkas som en möjlig konsekvens av den straffrättsliga skärpningen i Sverige, men också på viss framgång i ”jakten på gängen” och ett minskat dödligt våld.

Förnyat förtroende för rättsväsendet

Att skriva ett SOM-kapitel är som att kika in i ett sugrör och försöka säga något intressant. Världen vi tittar på är oerhört mångfacetterad och komplex, och det finns många viktiga delförklaringar att kika närmare på. I detta kapitel har vi främst fokuserat på de svenska medborgarnas förtroende för rättsväsendet över tid, och vi har analyserat förtroendet för polisens respektive domstolarnas sätt att sköta sitt arbete under åren 1990–2025.

Våra viktigaste resultat handlar om att sympatisörer med ytterkantspartier som V och SD generellt haft ett lägre förtroende för rättsväsendet under tidsperioden, men att detta missnöje har minskat under den senaste mandatperioden. Vi finner också ett brett stöd för rättsväsendet både bland sympatisörer med majoritets- och oppositionspartier, där förändringen mellan 2021 och 2025 är särskilt tydlig. Längre tillbaka kunde rättsväsendet betraktas som ”mittenpolitikens verktyg”, men denna tolkning tycks ha blivit mindre relevant på senare år. Vi tolkar det som att rättspolitikern åtminstone delvis haft en betydelse för allmänhetens ökande förtroende för rättsväsendet.

Vi finner också att förtroendet för EU tycks påverka förtroendet för rättsväsendet positivt. Det finns en långsiktig trend där svenska folkets inställning till EU successivt har stärkts bland yngre medborgare, och dessutom stärktes denna inställning i och med invasionen av Ukraina år 2022 (Berg & Cederholm Lager, 2025). Att det finns ett samband mellan EU-sympati och förtroende för rättsväsendet är inte tidigare belagt, men det är möjligt att det handlar om ett underliggande institutionsförtroende här – att personer som har förtroende för en typ av institution har en lite högre sannolikhet att hysa ett högre förtroende för nästa.

Vi kan även bekräfta att kvinnor generellt sett har något större förtroende för polisen jämfört med män, men inte för rättsväsendet. Kanske har det att göra med att män ibland har ett motstånd mot andra män i uniform (Van de Veer m.fl., 2012) eller att män har fler negativa erfarenheter av Polisen? I detta avseende behövs mer forskning. Motsatt finner vi att det saknas signifikanta förtroendeskillnader mellan män och kvinnor med avseende på förtroende för domstolarna. Är det bra eller dåligt? Är det ett tecken på att domstolarna ägnar sig åt likabehandling av de båda grupperna? Eller är polisen bättre på att skydda kvinnor än att skydda män? Detta resultat väcker också frågor som är viktiga för forskningen att undersöka närmare.

Referenser

- Andersson, U. (2017). *Tillit – det nordiska guldet* (2017:731). Nordiska Ministerrådet.
- Berg, L., & Cederholm Lager, A. (2025). Vänstervåg i stöd för EU – men inte för euron. I B. Rönnerstrand, A. Carlander, P. Öhberg, & A. Bergström (Red.), *Inferno* (s. 37–49). SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Berg, L., & Bové, K. (2016). Identifikation med Europa och inställning till EU i Olsson, J., Oscarsson, H., & Solevid, M. (Red.), *Ekvilibrum* (s. 227–238). SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Eek, D., & Rothstein, B. (2005). *Exploring a Causal Relationship between Vertical and Horizontal Trust*. QOG Working Paper Series 2005:4. QOG-institutet vid Göteborgs universitet.
- Ghersetti, M., & Odén, H. (2018). *Flyktingkrisen 2015: Mediernas bevakning och allmänhetens åsikter*. Myndigheten för samhällsskydd och beredskap (MSB).
- Hamm, J. A., Trinkner, R., & Carr, J. D. (2017). Fair Process, Trust, and Cooperation: Moving Toward an Integrated Framework of Police Legitimacy. *Criminal Justice and Behavior*, 44(9), 1183–1212.
- Holmberg, S., & Weibull, L. (2013). Det viktiga institutionsförtroendet. I L. Weibull, H. Oscarsson, & A. Bergström (Red.), *Vägsäl* (s. 225–246). SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Holmberg, S., & Weibull, L. (2019). Den positiva valårseffekten finns även 2018, i Andersson, U., Rönnerstrand, B., Öhberg, P., & Bergström, A. (Red.), *Storm och stilje* (s. 37–45). SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Jackson, J., Bradford, B., Hough, M., Kuha, J., Stares, S., Widdop, S., Fitzgerald, R., Yordanova, M., & Galev, T. (2011). Developing European indicators of trust in justice. *European Journal of Criminology*, 8(4), 267–285.
- Jonsson Cornell, A., & Sannerholm, R. (Red.) (2023). *Rättsstatens principer*. Iustus förlag.
- Karandikar, S., Murshid, N. S., Diaz, M., Livingstone, B., & Gibson, M. F. On thin ICE: In Solidarity with Immigrant Communities. *Affilia*, 08861099261424090.
- Levitsky, S., & Ziblatt, D. (2020). *Så dör demokratier*. Studentlitteratur.
- Luhmann, N. (2005). Förtroende – en mekanism för reduktion av social komplexitet. Daidalos.
- Munice, J. (2008). The 'Punitive Turn' in Juvenile Justice: Cultures of Control and Rights Compliance in Western Europe and the USA. *Youth Justice*, 8(2), 107–121.
- Norén Bretzer, Y. (2005). Att förklara politiskt förtroende: Betydelsen av socialt kapital och proceduriell rättvisa. [Doktorsavhandling i statsvetenskap, Göteborgs universitet]. Göteborgs universitet.
- Norén Bretzer, Y. (2011). Svenskarnas tilltro till domstolarna. I S. Holmberg, L. Weibull & H. Oscarsson (Red.), *Lycksalighetens ö* (s. 97–104). SOM-institutet vid Göteborgs universitet.

- Proposition 2019/20:189 Digital kommunikation i domstolsprocesser.
- Putnam, R. (1993). *Making democracy work*. Princeton university press.
- (2002). *Democracy in flux: Social capital in contemporary societies*. Oxford University Press.
- SVT, Rapports årskrönika 2005 (publicerad 2006, 3 januari).
- RiR. (2025:26). *Polisreformen 2025 – intentionerna ännu inte nådda*. Riksrevisionen.
- Rothstein, B. (1996). "Political institutions: An overview". I R. E. Goodin & H. D. Klingemann, (Red.), *A New Handbook of Political Science* (133–166). Oxford University press.
- Rothstein, B., & Holmberg, S. (2022:1). Social tillit i höglitarlandet Sverige. SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Rönnerstrand, B., Carlander, A., Öhberg, P., & Bergström, A. (2025). I rörelse. I B. Rönnerstrand, A. Carlander, P. Öhberg, & A. Bergström (Red.), *I rörelse* (s. 11–20). SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Sandstig, G. (2007). *Förtroendet för polisen 1986–2006*. I S. Holmberg & L. Weibull (Red.), *Det nya Sverige* (s. 207–216). SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Sandstig, G., & Norén Bretzer, Y. (2012). Förtroendet för rättsväsendet 1986–2011. I L. Weibull, H. Oscarsson & A. Bergström (Red.), *I framtidens skugga* (s. 145–159). SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Sherman, L. W. (2002). Trust and confidence in criminal justice. *National Institute of Justice Journal*, 248, 22–31.
- SOM-institutet. (2026). *Svenska förtroendetrender 1986–2025*. SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- SOM-institutet. (2025). *Förtroendet för Säkerhetspolisen (2025:9)*. SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- SOU 2008:106. *Förtroendet för domstolarna – strategier och förslag*. Fritzes förlag.
- SVT (2005, 30 januari). *Dokument inifrån – Jakten på gängen*. <https://www.youtube.com/watch?v=xnnbt-NNceA>
- Tham, H. (2026). *The Punitive Turn in the Welfare State Sweden*. Routledge.
- Tyler, T. R., & Huo, Y. J. (2002). *Trust in the law*. Russell Sage.
- Tyler, T. R. (2011). Trust and legitimacy: Policing in the USA and Europe. *European Journal of Criminology*, 8(4), 254–266.
- Wallace, A., & Goodman-Delahunty, J. (2021). Measuring Trust and Confidence in the Courts. *International Journal for Court Administration*, 12(3), DOI: <https://iacajournal.org/articles/10.36745/ijca.418>
- Van de Veer, E., de Lange, M. A., Van der Haar, E., & Karremans, J. C. (2012). Feelings of Safety. *J Appl Soc Psychol*, 42, 3114–3125. <https://doi.org/10.1111/j.1559-1816.2012.00967.x>
- Warnling Conradsson, W. (2024). *En introduktion till förvaltningsrätten*. Nordstedts Juridik.

Försvar & beredskap

UR ASKAN I ELDEN? OPINIONSSTÖDET FÖR NATO OCH DEN ÖMSESIDIGA FÖRSVARSFÖRPLIKTELSEN

STEN WIDMALM OCH THOMAS PERSSON

Sammanfattning

Kort efter det svenska Natointrädet skakas försvarsalliansen av interna motsättningar till följd av USA:s kritik mot allierade Natoländer. I kapitlet analyseras svenskarnas syn på Nato efter medlemskapet 2024, i ljuset av historiska skiljelinjer och förändrade säkerhetspolitiska förutsättningar. Med utgångspunkt i den nationella SOM-undersökningen 2025 och SOM-institutets tidigare mätningar, undersöks svenskarnas inställning till Nato och den ömsesidiga försvarsgarantin. Resultaten visar att stödet för Natomedlemskapet är starkt, särskilt mot bakgrund av Rysslands ökade aggression. Samtidigt kvarstår tydliga politiska och sociala skiljelinjer i opinionen, där faktorer som ideologi, ålder, kön och inkomst påverkar inställningen. Ett centralt resultat är att det finns en spänning mellan ett generellt stöd för Nato och en mer selektiv vilja att uppfylla förpliktelsen att försvara andra Natoländer om de angrips. Svenskar är mer benägna att stödja länder som uppfattas som geografiskt och värderingsmässigt närstående än andra medlemsstater. Detta kan tolkas som ett uttryck för en minimaxstrategi, där fördelarna med medlemskapet vägs mot riskerna. Samtidigt väcker resultaten frågor om alliansens långsiktiga sammanhållning.

När Sverige formellt tog steget in i Nato gungade marken under fötterna. Rysslands fullskaliga invasion av Ukraina var den sista knuff som behövdes för att sätta punkt för över 200 år av alliansfrihet – i vart fall på pappret. I själva verket hade Sverige samarbetat med och närmat sig Nato under en längre tid. Trots det ska förändringen inte underskattas. Under lång tid var Sverige delat i Natofrågan. På ena sidan stod de borgerliga partier som förespråkade ett djupare försvarssamarbete med Nato, även om de länge inte uttryckligen drev frågan om ett medlemskap. På andra sidan intog partierna till vänster en kritisk hållning mot Nato och framför allt, om än i varierande grad, mot USA. I den offentliga debatten betonade de betydelsen av att upprätthålla den svenska alliansfriheten och neutraliteten. Bara för att medlemskapsfrågan blev ”löst” 2024 vore det naivt att tro att de gamla klyftorna därmed helt skulle försvinna. Ståndpunkter i Natofrågan har givetvis en resonansbotten i folkopinionen. Givet hur partierna tagit ställning i frågan, och om man lägger till den turbulens som präglade Nato under Donald Trumps första

år som president under hans andra mandatperiod, så finns det all anledning att förvänta sig förändringar i opinionen. Hur reagerade svenskarna på att landet gick in i en allians som redan ett år senare tycktes vara på väg att rämna? Hur avspeglas den pågående demokratikrisen i Natoopinionen? Kan man i Natofrågan se spår av demokratiklyftan mellan de gamla demokratierna i västra Europa och de forna Sovjetstaterna där demokratin haft svårt att rota sig eller misslyckats helt? I detta kapitel kan vi ge några svar på frågorna.

Vårt huvudsakliga bidrag handlar om hur svenskarna ställer sig till Natomedlemskapet sedan inträdet 2024. Vi visar, å ena sidan, hur starkt det generella stödet är för Nato och, å andra sidan, hur splittrad opinionen är i Sverige i relation till en av de viktigaste principer som Natoalliansen vilar på: den ömsesidiga försvarsförpliktelsen mellan Natoländerna. Hur villiga är svenskarna att skicka svenska soldater till andra medlemsländer i händelse av konflikt? Men vi inleder kapitlet med en historisk tillbakablick på svenskarnas syn på Nato sedan andra världskriget, för att därefter presentera resultaten från undersökningen.

Natomedlemskapet i svensk opinion – en kort översikt

Direkt efter andra världskriget såg liberalt sinnade länder i Europa och USA det som nödvändigt att skapa en ny allians främst riktad mot Sovjetunionen och Stalinismen. Det kalla kriget hade börjat. Brysselpakten som slöts mellan Belgien, Frankrike, Luxemburg, Nederländerna och Storbritannien 1948 följdes av Nordatlantiska fördraget som formaliserades i Atlantpakten 1949. Där ingick även Danmark, Island, Italien, Kanada, Norge, Portugal och USA. Grundbulten har från början varit vad som uttrycks i artikel 5 i stadgarna där medlemsstaterna åläggs ett gemensamt försvar om någon medlemsstat attackeras av en fiende. Vid ett angrepp mot en medlemsstat krävs det att samtliga medlemsstater enas om att artikel 5 ska aktiveras, men medlemsstaterna kan själva välja i vilken omfattning de i en sådan situation ska bidra till det gemensamma försvaret. Som framgår av artikel 1 i fördraget bygger detta på att länderna har en motståndskraft och försvarsförmåga som inte bara ska räcka till för att försvara det egna landet utan även för att försvara andra medlemsstater. För att försvarsalliansen ska fungera som avskräckning och få presumtiva motståndare att avstå från aggression, och för att det kollektiva försvaret ska fungera effektivt i en krigssituation, bygger alliansen på tillit mellan länderna. När alliansen bildades var det få som tänkte sig att medlemsländer i framtiden skulle kunna attackera varandra. En sådan händelse skulle få logiken i fördraget att kollapsa och alliansen att upplösas.

När Natoalliansen bildades valde emellertid Sverige att ställa sig utanför, i motsats till grannländerna Danmark och Norge som båda valde att gå med. Visserligen fanns det de som i den svenska debatten, likt Herbert Tingsten, förespråkade ett svenskt Natomedlemskap. Men det blev två värmlänningar, den socialdemokratiska utrikesministern Östen Undén och statsminister Tage Erlander, som lade grunden

för att den gamla devisen ”alliansfrihet i fred, neutralitet i krig” skulle fortsätta att gälla (Bergquist, 2023). Det fanns flera skäl till att det blev så.

Ett skäl var att när det kalla kriget eskalerade betraktades ett formellt svenskt medlemskap inte som nödvändigt eller av avgörande betydelse – trots att svenska regeringar och militären mestadels ansåg att säkerhetshoten mot Sverige främst kom från öst (Almqvist & Gerner, 2012; Almqvist & Linder, 2025; Bjereld & Ekengren, 2024; Brommesson, Michalski & Ekengren, 2025; Nilsson, 2022). Det fanns även en rädsla för att ett medlemskap skulle provocera Sovjetunionen till den grad att Finland, som hade en vänskapspakt med Sovjetunionen, skulle tvingas in i Warszawapakten. Det fanns också andra aspekter som formade utrikespolitiken, men av särskilt intresse här är hur partierna och medborgaropinionen såg ut i Natofrågan.

Nato betraktades från vänster främst som ett maktpolitiskt instrument som tjänade USA-imperialismen. Här spelade Vietnamkriget under sextio- och sjuttioalet en viktig roll. Olof Palme tog stark ställning för Vietnam och mot USA vilket kylde ner relationerna till USA under en tid. Längre ut på vänsterkanten betraktades exempelvis Sovjetunionen, Kina, DDR, och Kambodja som förbilder med vilka samarbeten borde byggas. Partierna till höger tog under det kalla kriget aldrig enhälligt eller tydligt ställning för ett Natointräde (Nilsson, 2022). Det räckte för deras del, för att förenkla historien något, att utveckla ett starkt samarbete med Nato och Natoländerna. Det kom genom åren till uttryck genom informella samarbeten såväl som genom olika avtal om partnerskap och försvarssamarbeten med Natoländer (Aggestam & Hyde-Price, 2025; Bjereld & Möller, 2016; Brommesson, Ekengren & Michalski, 2022; Helmersson, 2017; Myndigheten för civilt försvar, 2026). Det var först 1999 som Folkpartiet röstade för att partiet skulle arbeta för ett Natointräde (Winnerstig, 2022). Moderaternas partistämman tog samma beslut 2003 – mot partistyrelsens vilja. Kristdemokraterna (TT, 2015) och Centerpartiet tog beslut om att verka för Natointräde 2015. Efter den fullskaliga invasionen av Ukraina 2022 ställde sig även Sverigedemokraterna och Socialdemokraterna bakom målet att verka för ett svenskt Natomedlemskap. Därmed kunde Sverige (tillsammans med Finland), efter överläggningar mellan den dåvarande socialdemokratiska regeringen och övriga riksdagspartier, lämna in en ansökan om medlemskap i maj 2022. Beslutet förhalades av Turkiet som vände sig mot framför allt Sveriges medlemskap, men i april 2023 kunde Finland bli fullvärdig medlem och i mars 2024 blev Sverige Natos 32 medlemsland.

Folkopinionens historiska utveckling är viktig att följa (i den mån det går) för att förstå hur svenskarna ser på Nato idag, vilket är huvudämnet för detta kapitel. Det är dock skralt när det kommer till opinionsundersökningar om svenskarnas syn på ett eventuellt Natomedlemskap under det kalla kriget. Det var först 1994 som SOM-institutet började mäta inställningen till ansökan om ett svenskt Natomedlemskap. Då ser vi att opinionen mestadels tog ställning mot ett svenskt Natointräde.

Tidsandan då präglades av en optimism som är svår att föreställa sig idag. Det var "den eviga fredens tid" enligt de mest optimistiska uppfattningarna. Liberalismen hade segrat sig fram till "historiens slut" (Fukuyama, 1992). Och trots Samuel Huntingtons varningar om att det under ytan fanns historiska-, kulturella- och geopolitiska skillnader som kunde dela upp världen enligt gamla civilisationers gränser och leda till konflikter (Huntington, 1993), så skulle det dröja ännu en tid innan den svenska opinionen skulle ändras i Natofrågan. Men ett decennium efter Warszawapaktens sammanbrott tog historien en ny vändning. Attackerna mot USA den 11 september 2001 förebådade en ny era och optimismen klingade snabbt av.

Från SOM-mätningarnas början 1994 fram till 2012 ansåg mellan fyrtio och femtio procent av de tillfrågade att en ansökan om medlemskap i Nato vore ett dåligt förslag. Omkring tjugo procent var positiva (Bjereld & Oscarsson, 2023). En uppdelning längs vänster-högerskalan går att skönja, även om det rört på sig en del i opinionen genom åren. Men under "hela perioden har Vänsterpartiets och Miljöpartiets sympatisörer haft svalast inställning till ett Natomedlemskap medan Moderaternas sympatisörer varit mest positiva" (Bjereld & Oscarsson, 2023: 47).

I och med Rysslands alltmer aggressiva politik gentemot sina grannländer och invasionen av Krimhalvön 2014 börjar större förändringar framträda i undersökningarna. För första gången sedan mätningarna påbörjats går ja-sidan 2015 om nej-sidan. Ett tag ser det därefter ut som att förändringen är på tillbakagång (Berndtsson, Bjereld & Ydén, 2017), men så invaderar Ryssland Ukraina i full skala 2022. Därefter blir ja-sidan den överlägset största. Omsvängningen utgör den mest dramatiska förändring som uppmäts i svensk opinion i SOM-undersökningarnas historia (Bjereld & Oscarsson, 2023).

Så vad har då hänt sedan dess i den svenska opinionen? Har Natoglöden falnat eller håller stödet i sig? Är de motsättningar som tidigare fanns i opinionen borta eller finns fortfarande sprickor i inställningen till Nato?

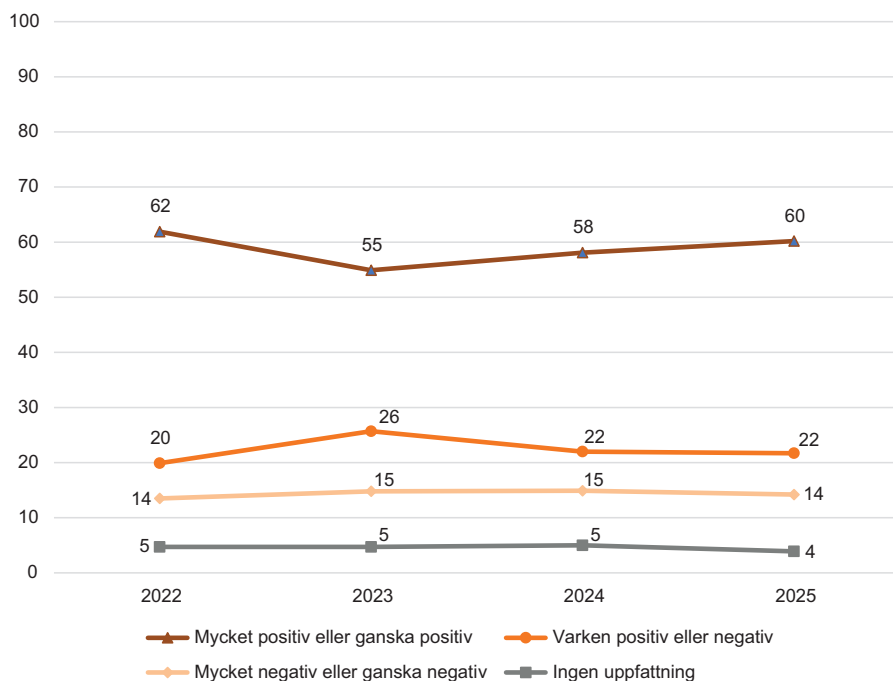
Nya resultat om svenskarnas allmänna inställning till Nato

I det följande redogör vi för de resultat från årets SOM-undersökning som avser svenskarnas inställning till Natomedlemskapet, med särskild tonvikt på den ömsesidiga försvarsförpliktelse som följer av artikel 5 i det nordatlantiska fördraget. I de fall det finns data från tidigare SOM-undersökningar redogör vi även för utvecklingen över tid. Den historiska inställningen till försvarsalliansen Nato har även undersökts i andra sammanhang, se exempelvis Bjereld & Möller (2016), Bjereld & Oscarsson (2023) och Berndtsson, Bjereld & Ydén (2025).

Alltsedan Sveriges ansökan om Natomedlemskap blev aktuell år 2022 har det ställts en fråga i SOM-undersökningen som lyder: "Allmänt sett, vilken är din inställning till Nato?". I figur 1 redogörs för svenskarnas inställning strax innan och strax efter Natomedlemskapet. Av figuren framgår att en överväldigande majoritet av svenskarna är positiva till Nato, såväl strax innan som strax efter Natointrädet.

Den andel som säger sig vara mycket positiv eller ganska positiv till Nato uppgår till omkring 60 procent under hela mätperioden medan endast cirka 15 procent säger sig vara ganska negativ eller mycket negativ. Den andel som säger sig ha en neutral inställning (varken positiv eller negativ) uppgår till cirka 20 procent medan endast en liten andel av de svarande (cirka 5 procent) saknar uppfattning i frågan.

Figur 1 Inställning till Nato, 2022–2025 (procent)

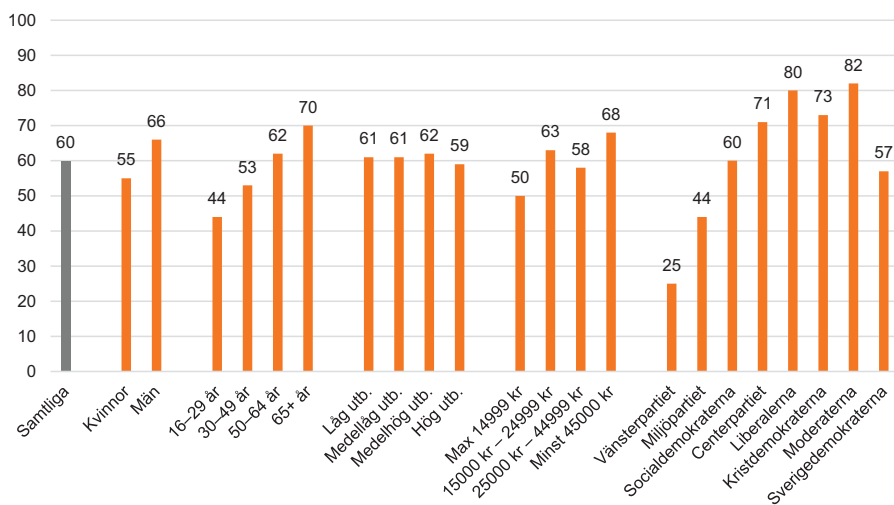
Kommentar: Frågan löd *Allmänt sett, vilken är din inställning till Nato?* Svarsalternativen var *Mycket positiv*, *Ganska positiv*, *Varken positiv eller negativ*, *Ganska negativ*, *Mycket negativ* samt *Ingen uppfattning*. Figuren redogör för andelen per kategori som svarat *Mycket/Ganska positiv*, *Varken positiv eller negativ* eller *Mycket/Ganska negativ*, samt *Ingen uppfattning*. Antal svarande var 1 564 personer år 2022, 1 691 personer år 2023, 5 268 personer år 2024 och 3 614 personer år 2025.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2022–2025.

I sammanhanget är det av intresse att se vilka bakgrundsfaktorer som samvarierar med stödet till Nato. I figur 2 återges hur variationen ser ut för några av de vanligast förekommande bakgrundsfaktorerna: kön, ålder, utbildning, inkomst och partisympati. Här kan konstateras att de finns en betydande variation i inställningen till Nato beroende på kön (män är mer positiva till Nato än kvinnor), ålder (äldre är mer positiva än yngre) och inkomst (höginkomsttagare tenderar att vara mer

positiva än låginkomsttagare), medan utbildning däremot inte verkar påverka inställningen till Nato nämnvärt. Allra störst variation återfinns beroende på parti-sympati: vänsterpartister är klart mest negativa (endast 25 procent uppger att de är positiva till Nato), medan moderater (82 procent) och liberaler (80 procent) är mest positiva.

Figur 2 *Inställning till Nato, per kategori, 2025 (procent)*

Kommentar: Frågan löd *Allmänt sett, vilken är din inställning till Nato?* Svarsalternativen var: *Mycket positiv, Ganska positiv, Varken positiv eller negativ, Ganska negativ, Mycket negativ* samt *Ingen uppfattning*. Figuren redogör för andelen per kategori som svarat *Mycket/Ganska positiv*. Antal svarande var 3 614 personer.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2025.

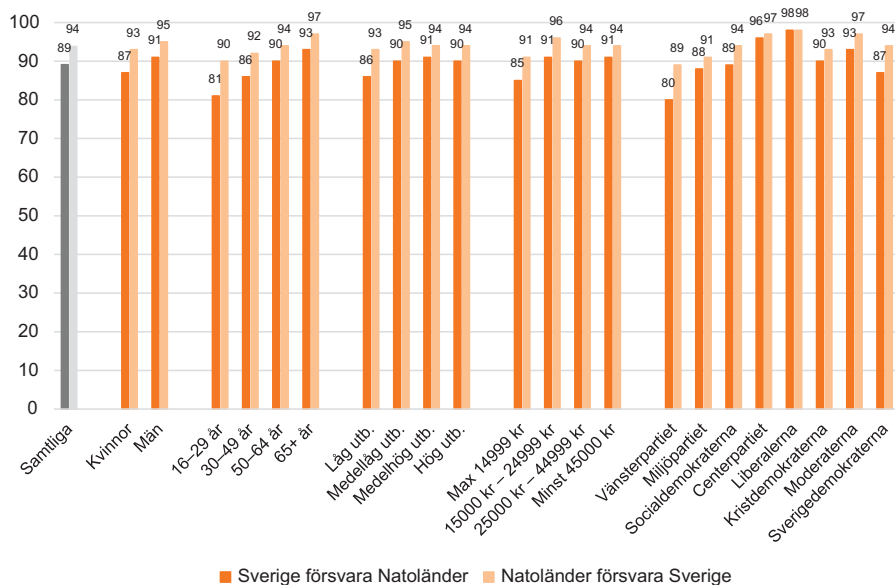
Svenskarnas vilja att hjälpa, och ta hjälp från andra, Natoländer

Svenskarnas villighet att bistå andra Natoländer om de attackeras är mycket hög. Detta är själva kärnan i atlantfördragets artikel 5, som innehåller den ömsesidiga försvarsgarantin i Natos kollektiva försvar. Enligt artikeln ska ett väpnat angrepp mot en eller flera av parterna i Europa eller Nordamerika betraktas som ett angrepp mot samtliga parter, och i händelse av ett sådant väpnat angrepp förväntas alla bistå den eller de angripna parterna genom att vidta de åtgärder som anses nödvändiga. Hela 89 procent av svenskarna ställer sig bakom påståendet att "Sverige borde försvara ett annat Natoland om det attackeras". I 2024 års SOM-undersökning var andelen 88 procent (Widmalm m.fl., 2025). Det omvända förhållandet, att "andra Natoländer bör försvara Sverige om vi attackeras", stöds av 94 procent av svenskarna. I förra årets SOM-undersökning uppgick denna andel till 93 procent. Här föreligger med andra ord en stabilt hög uppslutning bakom den ömsesidiga

försvarsförplikelsen, även om det tycks föreligga en något större villighet att motta hjälp från andra Natoländer än att bistå andra med hjälp.

Ser vi till de bakgrundsfaktorer som samvarierar med viljan att bistå andra Natoländer, jämfört med viljan att ta emot hjälp från andra Natoländer, så finner vi relativt liten variation eftersom andelarna är så pass höga (se figur 3). Här föreligger viss variation beroende på kön (kvinnor är mindre benägna att både erbjuda hjälp till, och motta hjälp från, andra Natoländer jämfört med män), ålder (yngre tenderar att vara mindre benägna att både hjälpa andra och ta emot hjälp, än äldre), och även en viss tendens till att de som har lägst utbildning och lägst inkomst är mindre villiga att stå upp för artikel 5 än övriga respondenter. Det finns också en variation beroende på partisympati som är värd att uppmärksamma: vänsterpartister är betydligt mindre benägna att låta Sverige försvara andra Natoländer än alla övriga partiers sympatisörer, medan viljan att ta emot hjälp från andra Natoländer inte varierar i lika hög utsträckning.

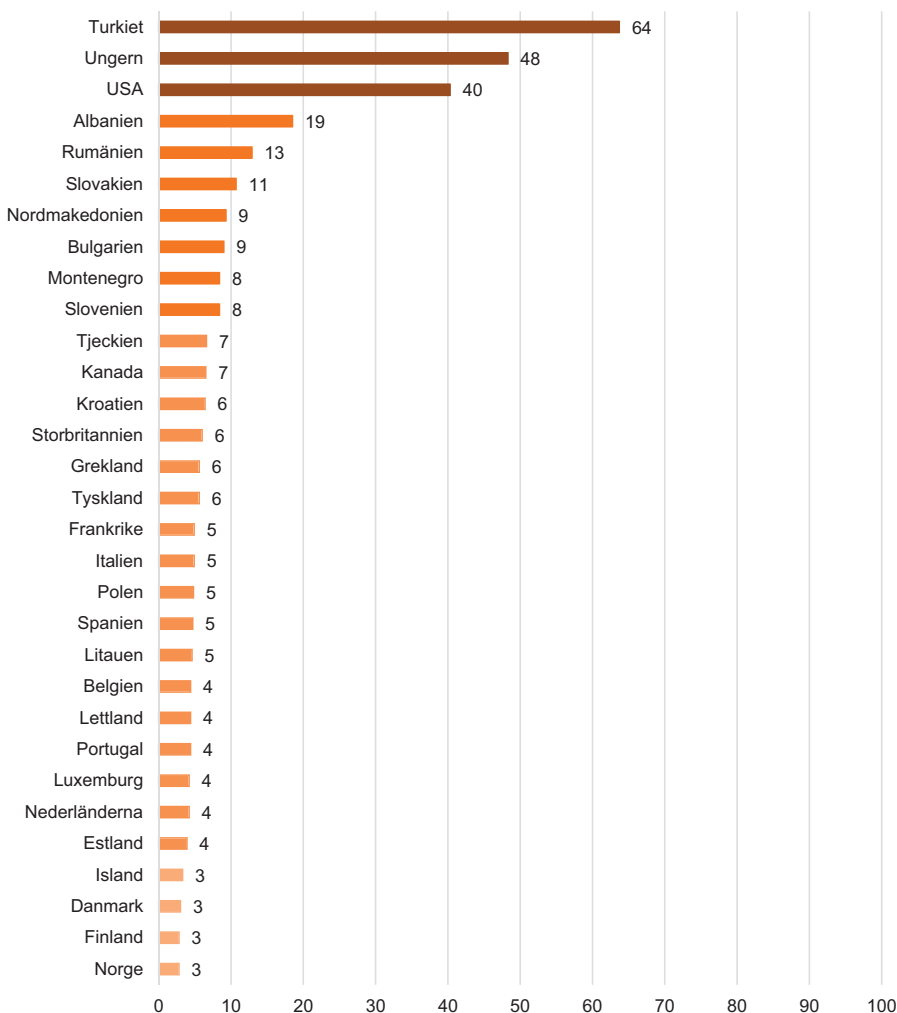
Figur 3 Villighet att försvara, eller att försvaras av, andra Natoländer, per kategori, 2025 (procent)

Kommentar: Frågan löd *I vilken utsträckning instämmer du i följande påståenden: Sverige borde försvara ett annat Natoland om det attackeras, samt Andra Natoländer bör försvara Sverige om vi attackeras.* Svartalternativen var *Instämmer helt*, *Instämmer delvis*, *Instämmer knappast*, *Instämmer inte alls* samt *Ingen uppfattning*. Figuren redogör för andelen per fråga som svarat *Instämmer helt* eller *Instämmer delvis*. Antal svarande var 1 768/1 756 personer.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2025.

Figur 4 Natoländer vi bör avstå från att skicka soldater till, 2025 (procent)

Kommentar: Frågan löd *Är det några av Natos medlemsländer som Sverige inte bör sända svenska soldater till om det landet blir utsatt för ett väpnat angrepp? (Du kan kryssa i flera alternativ).* Svarsalternativen var *Kryss*, *Ej kryss*. Figuren redogör för andelen per land som svarat med ett kryss. Antal svarande var 1 873 personer.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2025.

Länder som svenskarna inte vill bistå vid ett väpnat angrepp

En relaterad fråga är om viljan att bistå andra länder i enlighet med artikel 5 är beroende av vilket av Natos 31 övriga medlemsländer som stödet avser. Den frågan har inte ställts i tidigare undersökningar. Det finns därmed få möjligheter till

jämförelser. På frågan om ”det är några av Natos medlemsländer som Sverige inte bör sända svenska soldater till om landet blir utsatt för ett väpnat angrepp”, svarar i genomsnitt 11 procent att det är vissa länder som Sverige inte borde sända trupp till. Än viktigare är vilka länder som svenskarna vill avstå från att skicka soldater till om de drabbas av ett väpnat angrepp. Figur 4 visar hur svaren fördelas för vart och ett av Natos övriga 31 medlemsländer.

Av figuren framgår att mycket få respondenter säger nej till att bistå våra nordiska grannländer, Norge, Finland, Danmark och Island, där endast cirka 3 procent kryssat för alternativet. Andra länder i Sveriges närhet och som historiskt kommit att anses tillhöra ”Väst” – där flertalet länder är med i EU men även inkluderar länder som Storbritannien och Kanada – har cirka 4 till 7 procent kryssat för. Därefter ökar andelen alltmer då det kommer till länder som ligger i Östeuropa och på Balkan – trots att det handlar om både EU-länder och EU-kandidatländer. Andelen svenskar som vill avstå från att skicka soldater till dessa länder uppgår till mellan 8 och 19 procent. Slutligen ser vi hur försvarsviljan i relation till tre länder minskar kraftigt: USA, Ungern och Turkiet.

Turkiet intar en särställning; hit säger hela 64 procent av respondenterna att Sverige inte bör sända soldater vid ett väpnat angrepp. Förklaringarna kan vara många, inte minst Turkiets demokratiska tillbakagång sedan president Recep Tayyip Erdoğan tog makten (Nord m.fl., 2026). En annan viktig aspekt i sammanhanget är att Turkiet under 2022 och 2023 blockerade Sveriges medlemskap i Nato, vilket bl.a. innebar att Finland – som ansökte om Natomedlemskap tillsammans med Sverige – blev medlem i Nato cirka ett år tidigare än Sverige.

För Ungerns del, som kommer på andra plats bland de länder som svenskarna i lägst grad vill bistå militärt vid ett väpnat angrepp, är situationen en annan. Här anger 48 procent av respondenterna att de inte vill att Sverige skickar soldater i det fall landet utsätts för ett väpnat angrepp – trots att Ungern är både ett Natoland och ett EU-land, precis som Sverige. Ungerns utveckling under premiärminister Victor Orbáns tid vid makten har, precis som Turkiet, gått i auktoritär riktning och Ungern anses inte längre vara en fullvärdig demokrati (Nord m.fl., 2026). Landets regering har ett nära samröre med Ryssland samtidigt som man motsatt sig EU:s ekonomiska och militära stöd till Ukraina liksom ett framtida ukrainskt EU-medlemskap – en hållning som går tväremot den svenska regeringens uppfattning.

Det kanske mest uppseendeväckande motståndet finner vi emellertid i den stora andel respondenter som inte vill sända svensk trupp till USA vid ett väpnat angrepp; hela 40 procent av svenskarna säger nej. Även här har motståndet sannolikt flera orsaker, däribland den negativa demokratiutvecklingen i USA under president Donald Trump (Nord m.fl., 2026). Nato har som sagt länge betraktats som synonymt med amerikanska militära och geostrategiska intressen vilka ofta har kritiserats i den svenska debatten, trots att Sverige redan innan vi blev medlemmar deltog i Natoleda insatser i Bosnien-Hercegovina, Kosovo, Afghanistan, Libyen och Irak. Situationen förändrades till det sämre när Donald Trump tillträdde som

president i januari 2017. Redan under sin första mandatperiod utmanade han övriga Natoländer med kritik mot de europeiska ländernas påstådda oförmåga att ta hand om sin egen säkerhet och inte minst för att inte betala för den. När han sedan tillträdde för andra gången som president i januari 2025 blev tonen allt mer kritisk, till den grad att många började tvivla på om USA ens hade för avsikt att stanna i Nato. Trumps utspel om att överta Grönland, där han under en tid inte ens uteslöt att använda militära medel (vilket dock inträffade efter det att fältarbetet med SOM-undersökningen 2025 hade avslutats), väckte ont blod bland de europeiska ledarna. Förtroendet mellan den viktigaste och starkaste Natomedlemmen, USA, och de övriga Natoländerna var vid det laget allvarligt skadat.

Med det sagt, kan vi inte med bestämdhet fastställa varför så stor andel av svenskar vill avstå från att bistå USA – som historiskt, trots allt, varit en av Sveriges närmaste allierade. För att gräva djupare i denna problematik har vi dock brutit ned resultaten på en rad bakgrundsfaktorer (kön, ålder, utbildning, inkomst och partisynpat) för att se bland vilka grupper stödet är som lägst. Vi kan därigenom få en bättre uppfattning om vilka svenskar som står för denna hållning.

En första iakttagelse är att svenskarnas försvarsvilja i relation till USA kan kopplas till den politiska höger-vänsterskalan. Viljan att bistå USA är exempelvis som lägst bland de som sympatiserar med partier tillhörande vänsterblocket och som högst bland Tidöpartiernas sympatisörer (se figur 5). Hela 68 procent av vänsterpartisterna anser att vi inte ska skicka soldater till USA medan motsvarande andel är 26 procent bland sverigedemokraterna. Sett till de fyra Tidöpartierna vill i genomsnitt 33 procent avstå från att bistå USA medan motsvarande andel bland de fyra rödgröna partier som ingår i oppositionen uppgår till 52 procent.

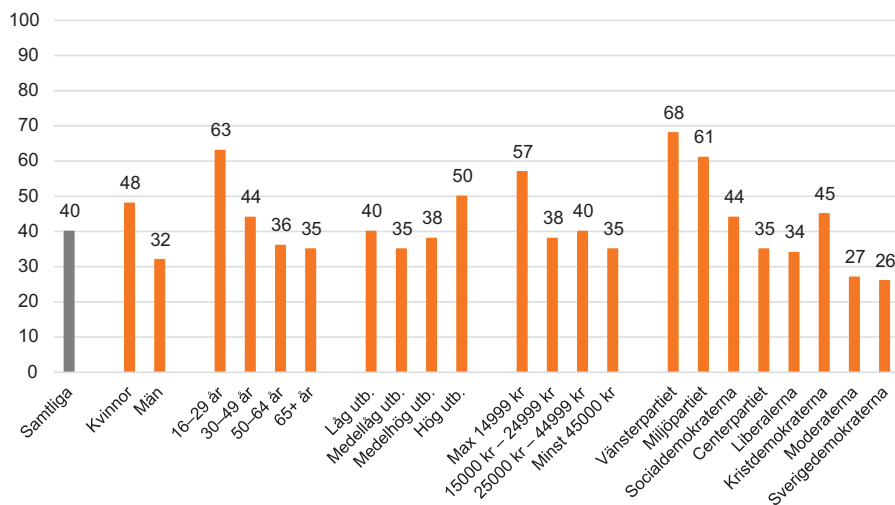
Gällande Turkiet är förhållandet det omvända: högst andel sverigedemokrater vill avstå (74 procent) medan andelen är som lägst bland vänsterpartisterna (49 procent) (se figur 6). I Ungerns fall är det moderater som i allra högst utsträckning vill avstå från att skicka trupp (60 procent) medan vi återigen finner lägst andel bland vänsterpartister (36 procent) (se figur 7). Benägenheten att vilja bistå dessa tre länder följer allra tydligast vänster-högerdimensionen i USA:s fall; gällande Ungern och Turkiet är detta mönster inte lika uttalat.

Därutöver går det även att se en tydlig könsskillnad: bland kvinnor vill nästan hälften (48 procent) avstå från att sända svenska soldater till USA, bland män är motsvarande andel cirka en tredjedel (32 procent). I fallet med Ungern och Turkiet är förhållandet det omvända; där är män mer benägna att avstå (54 respektive 68 procent), medan kvinnor visar större villighet att låta svenska soldater dra ut i strid till stöd för dessa två länder (43 respektive 60 procent).

Därtill finns en stor skillnad mellan den yngsta ålderskategorin (16–29 år), där hela 63 procent säger att de inte vill skicka svenska soldater till USA och övriga ålderskategorier, där andelen är betydligt lägre. Det finns även en skillnad mellan den mest högutbildade kategorin, där 50 procent är ovilliga att skicka soldater, jämfört med övriga utbildningskategorier, där andelen är lägre. Även kategorin

med lägst månadsinkomst utmärker sig som mer skeptisk till att bistå USA än övriga inkomstgrupper (se figur 5). Motsvarande andelar redovisas för Ungern i figur 6 och för Turkiet i figur 7.

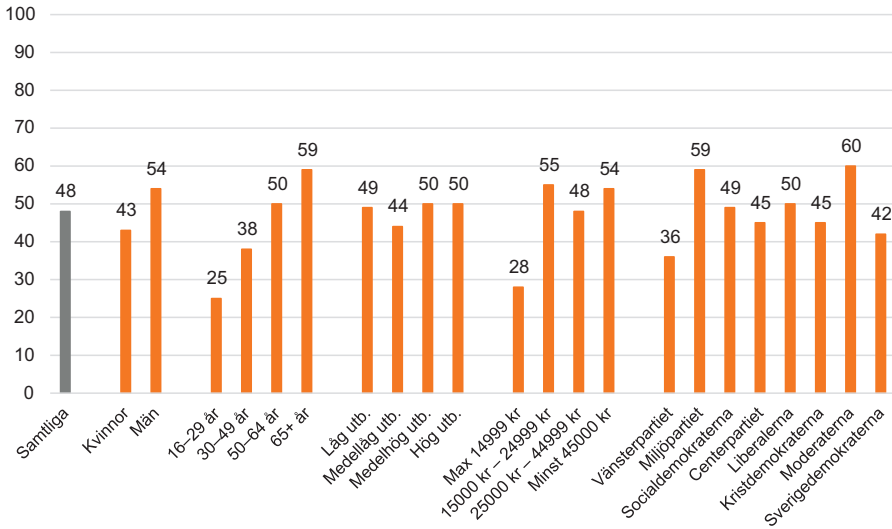
Figur 5 Natoland vi bör avstå från att skicka soldater till: USA, per kategori, 2025 (procent)

Kommentar: Frågan löd *Är det några av Natos medlemsländer som Sverige inte bör sända svenska soldater till om det landet blir utsatt för ett väpnat angrepp? (Du kan kryssa i flera alternativ).* Svarsalternativen var *Kryss*, *Ej kryss*. Figuren redogör för andelen som kryssade för USA. Antal svarande var 952 personer, varav samtliga partiers sympatisörer uppgick till fler än 30 personer förutom för Kristdemokraterna vars antal var 29 personer.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2025.

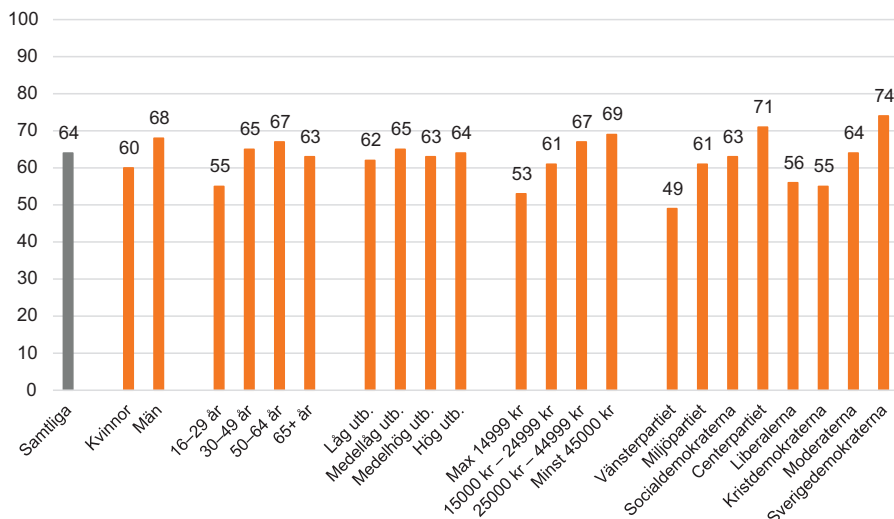
Figur 6 Natoland vi bör avstå från att skicka soldater till: Ungern, per kategori, 2025 (procent)

Kommentar: Frågan löd *Är det några av Natos medlemsländer som Sverige inte bör sända svenska soldater till om det landet blir utsatt för ett väpnat angrepp? (Du kan kryssa i flera alternativ).* Svarsalternativen var *Kryss, Ej kryss*. Figuren redogör för andelen som kryssade för Ungern. Antal svarande var 921 personer, varav samtliga partiers sympatisörer uppgick till fler än 30 personer förutom för Kristdemokraterna vars antal var 29 personer.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2025.

Figur 7 Natoland vi bör avstå från att skicka soldater till: Turkiet, per kategori, 2025 (procent)

Kommentar: Frågan löd *Är det några av Natos medlemsländer som Sverige inte bör sända svenska soldater till om det landet blir utsatt för ett väpnat angrepp? (Du kan kryssa i flera alternativ).* Svarsalternativen var *Kryss*, *Ej kryss*. Figuren redogör för andelen som kryssade för Turkiet. Antal svarande var 921 personer, varav samtliga partiets sympatisörer uppgick till fler än 30 personer förutom för Kristdemokraterna vars antal var 29 personer.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2025.

Vilka faktorer har störst betydelse för att förklara oviljan att bistå USA, Ungern och Turkiet?

I det följande avsnittet har vi gjort ett antal regressionsanalyser för att skapa en bild av vilka bakgrundsfaktorer som har störst inverkan på obenägenheten att vilja bistå USA, Ungern och Turkiet vid ett eventuellt väpnat angrepp mot dessa länder. Vi vill samtidigt betona att analysen inte fastställer några kausala samband utan endast samvariationer, eftersom våra analyser bygger på tvärsnittsdata vid ett enda mätillfälle. Det kan i sammanhanget också nämnas att vi här använder oss av så kallad OLS-regression, trots att utfallsvariabeln endast kan anta två värden ("ja" och "nej"), vilket gör resultaten mer lättolkade. Resultaten vid så kallad logistisk regression är inte nämnvärt annorlunda än de som presenteras här.

När det gäller viljan att bistå USA vid ett väpnat angrepp kan vi konstatera att den tidigare samvariation vi kunde påvisa mellan placering längs vänster-höger-skalan och viljan att skicka svenska soldater till USA kvarstår: ju mer till vänster respondenterna placerar sig, desto mer benägna är de att vilja avstå från att sända svenska soldater. För högerväljare är förhållandet det omvända. Dessutom kan vi konstatera att det finns ett signifikant samband (dock endast på 95 procents

säkerhetsnivå) mellan inställningen till demokrati och viljan att bistå USA: Ju mer en respondent anser att demokratier är bättre än andra styrelseskick på att lösa dagens samhällsproblem, desto mindre benägen tenderar respondenten vara att vilja avstå från att skicka svenska soldater till USA. Män tenderar att i lägre grad vara villiga att avstå från att skicka soldater till USA, liksom äldre, höginkomsttagare och lågutbildade. Övriga samband är inte signifikanta.

Ser vi till viljan att avstå från att skicka trupp till Ungern är det endast tre faktorer som uppvisar signifikanta samband: politiskt intresse (ju mer intresserad av politik, desto större benägenhet att vilja avstå), ålder (ju äldre, desto större benägenhet att vilja avstå – vilket är tvärtemot vad som gäller för USA), och inkomst (ju högre inkomst, desto större benägenhet att vilja avstå – vilket också är tvärtemot vad som gäller för USA).

I fallet med Turkiet – det land som allra flest svenskar inte vill skicka soldater till av Natoländerna – är det tre faktorer som är signifikant associerade med oviljan att hjälpa till: medlemskap i en förening (föreningsmedlemmar tenderar att i högre grad vilja avstå), politiskt intresse (politiskt intresserade tenderar att i högre grad vilja avstå) och placering längs vänster-högerskalan (högerväljare tenderar att i högre grad vilja avstå).

Tabell 1 Faktorer associerade med inställningen att inte vilja sända svenska soldater vid ett väpnat angrepp mot USA, Ungern och Turkiet, 2025 (ostandardiserade regressionskoefficienter)

	Ej bistå USA	Ej bistå Ungern	Ej bistå Turkiet
(Konstant)	1,373*** (0,148)	-0,613*** (0,151)	0,135 (0,153)
Sverige hotas av främmande makt	-0,036 (0,019)	0,001 (0,02)	0,020 (0,020)
Demokratin hotas	0,022 (0,017)	0,020 (0,018)	0,003 (0,018)
Hot från informationspåverkan	0,000 (0,019)	-0,005 (0,020)	0,000 (0,020)
Litar på andra människor	0,010 (0,008)	-0,007 (0,008)	0,009 (0,009)
Förtroende för svenska myndigheter	-0,026 (0,027)	0,007 (0,028)	-0,036 (0,028)
Försvarsmakten saklig och opartisk	-0,024 (0,025)	-0,004 (0,026)	-0,018 (0,026)
Medlem i politiskt parti/förbund	-0,089 (0,071)	-0,043 (0,073)	-0,015 (0,073)
Medlem i förening/organisation	0,010 (0,033)	0,016 (0,034)	0,077* (0,034)
Del av det svenska samhället	-0,036 (0,030)	0,024 (0,030)	0,032 (0,031)
Demokratier löser samhällsproblem	-0,058* (0,024)	0,038 (0,024)	0,002 (0,025)
Politiskt intresse	0,022 (0,023)	0,110*** (0,024)	0,048* (0,024)
Placering på vänster-högerskala	-0,088*** (0,014)	0,001 (0,015)	0,039** (0,015)
Kön	-0,117** (0,036)	0,065 (0,036)	0,050 (0,037)
Ålder	-0,040* (0,017)	0,114*** (0,017)	-0,003 (0,018)
Utbildning	0,041* (0,018)	-0,012 (0,018)	-0,012 (0,019)
Månadsinkomst	-0,042* (0,019)	0,059** (0,020)	0,031 (0,020)
N	817	817	817
R2	0,125	0,121	0,023

Kommentar: Tabellen redovisar resultaten från tre separata OLS-regressioner med inställningen till att sända svenska soldater vid ett väpnat angrepp mot USA, Ungern respektive Turkiet som beroende variabler. I tabellen visas ostandardiserade regressionskoefficienter samt, inom parantes, standardfel. Måtten baseras på följande fråga: *Är det några av Natos medlemsländer som Sverige inte bör sända svenska soldater till om det landet blir utsatt för ett väpnat angrepp? (Du kan kryssa i flera alternativ)*. Svarsalternativen var: *Kryss, Ej kryss*. Respektive modell utgår från den variabel

som avser USA, Ungern respektive Turkiet. Övriga variabler: Kön: Kvinna (1); Man (2). Ålder: 16–29 år (1); 30–49 år (2); 50–64 (3); 65–90 (4). Utbildning: Låg utbildning = max grundskola el. motsv.; Medellåg = max gymnasium, folkhögskola el. motsv.; Medelhög = eftergymnasial utb., högsk./univ.; Hög = högskola/universitet 3 år eller längre/forskarutbildning. Inkomst: Max 14 999 kr (1); 15 000 – 24 999 kr (2); 25 000 – 44 999 (3); Minst 45 000 kr (4). Vänster-högerskala: Klart till vänster (1); Något till vänster (2); Varken till vänster eller till höger (3); Något till höger (4); Klart till höger (5). Politiskt intresse: (1) Inte alls intresserad; (2) Inte särskilt intresserad; (3) Ganska intresserad; (4) Mycket intresserad. Demokratier löser samhällsproblem: (1) Instämmer inte alls; (2) Instämmer knappast; (3) Instämmer delvis; (4) Instämmer helt. Del av det svenska samhället: (1) Instämmer inte alls; (2) Instämmer knappast; (3) Instämmer delvis; (4) Instämmer helt. Föreningsmedlemskap: (1) Nej, (2) Ja. Partimedlemskap: (1) Nej, (2) Ja. Försvarsmakten saklig och opartisk: (1) Instämmer inte alls; (2) Instämmer knappast; (3) Instämmer delvis; (4) Instämmer helt. Förtroende för svenska myndigheter: (1) Mycket litet förtroende; (2) Ganska litet förtroende; (3) Ganska stort förtroende; (4) Mycket stort förtroende. Litar på andra människor: 11-gradig skala från, (0) Det går inte att lita på människor i allmänhet; (10) Det går att lita på människor i allmänhet. Hot från informationspåverkan: (1) I mycket liten grad; (2) I ganska liten grad; (3) I varken hög eller liten grad; (4) I ganska hög grad; (5) I mycket hög grad. Demokratin hotas: (1) I mycket liten grad; (2) I ganska liten grad; (3) I varken hög eller liten grad; (4) I ganska hög grad; (5) I mycket hög grad. Sverige hotas av främmande makt: (1) I mycket liten grad; (2) I ganska liten grad; (3) I varken hög eller liten grad; (4) I ganska hög grad; (5) I mycket hög grad.

*** $p < 0,001$, ** $p < 0,01$, * $p < 0,05$.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2025.

Resultaten från vår studie låter sig inte enkelt inrymmas i en och samma tolkningsram. Vid en första anblick kan resultaten ge intryck av att de spretar. Men det kan finnas en underliggande logik som i vart fall gör några av de viktigare resultaten mer begripliga.

Ur askan i elden?

Svenska regeringar och militära strateger har försökt gå en minst sagt besvärlig balansgång ända sedan Natoalliansens tillblivelse. Det började med att länderna i Norden gick i olika riktningar. Norge och Danmark blev medlemmar i Nato, Sverige och Finland blev det inte. Finland bar på ett tungt arv efter andra världskriget och styrdes av påtryckningar från Sovjetunionen. Skulle den regionala balansen ruckas kunde allt gå förlorat – långt mer än ”bara” krigsskadeståndet och en tiondel av landytan, som Finland tvingades överlämna till Sovjetunionen efter andra världskriget. Sverige befann sig i en annan sits givet sin placering i Norden och helt andra erfarenheter från andra världskriget. Sverige verkade som en buffertzona under det kalla kriget, men det förutsatte att alliansfriheten behölls som officiell doktrin. Emellertid avvek i själva verket den officiella hållningen från det nära samarbete som i hemlighet utspelade sig med västmakterna, framför allt USA och Nato (Agrell, 1991). Lika eniga som mittenpartierna var om att Sverige inte skulle söka medlemskap, lika övertygade var de i praktiken om att hotet *de facto* kom från öster.

Hur den svenska opinionen formades under och strax efter det kalla kriget är inte lika lätt att yttra sig om. Men mycket tyder på att det inte fanns någon avgörande skillnad mellan väljarna inom de flesta riksdagspartierna. Vänsterpartiet kommunisterna tog starkast avstånd från Nato och USA. Till höger var partierna mindre avvisande mot försvarsalliansen och mer USA-vänliga.

Sedan SOM-mätningarna tagit med frågor om inställningen till Nato har vi fått en bättre bild av utvecklingen. Nej-sägarna var länge i klar majoritet, men från 2012 förändras bilden på grund av rysk aggression och expansionism. Och det följs av de dramatiska händelser som sedermera ledde till Sveriges Natomedlemskap.

Sedan dess vittnar de svar på frågor vi ställt om Nato om en stark tilltro till den ömsesidiga försvarsgarantin och ett omfattande stöd för medlemskapet. Det gäller då främst frågorna som handlar om hur respondenterna ser på svenskarnas övergripande skyldigheter och rättigheter i relation till andra Natomedlemmar. Den viktigaste förklaringen till de skillnader som syns hittar vi i den politiska vänster-högerskalan. Väljare som placerar sig till höger i politiken tenderar att stödja Nato i högre utsträckning än vänsterväljare. Detta mönster återkommer i undersökningar om den allmänna försvarsviljan (Persson & Widmalm, 2024). Här avviker emellertid Sverigedemokraternas väljare från mönstret, eftersom de placerar sig mellan Miljöpartiets och Socialdemokraternas väljare.

Resultaten visar vidare att svenskar i händelse av en väpnad konflikt är minst ovilliga att skicka svenska trupper till de Natoländer som ligger både geografiskt och värderingsmässigt nära Sverige, och som tillhör gruppen av ”gamla demokrater” i Europa. I relation till dessa länder är tilliten och solidariteten högre än när man jämför med inställningen till flera av de länder som ligger längre bort, som har svaga demokratier och där flera länder tidigare har tillhört Östblocket. Men skillnaderna vad gäller motviljan till att skicka soldater till andra länder är överlag inte dramatiska – förutom när vi synar svenskarnas motvilja till att skicka trupper till Turkiet, Ungern och framför allt USA i händelse av konflikt.

Som vi redan nämnt tycks det svaga stödet för de tre länderna hänga ihop med såväl historiska faktorer som graden av demokrati, där utvecklingen i de tre länderna gått i auktoritär riktning. Vad gäller bakgrundsfaktorer ser vi att motvilligheten till att skicka svenska soldater till USA vid en konflikt återigen följer vänster-högerskalan. Motvilligheten är störst bland de som sympatiserar med Vänsterpartiet och lägst bland Sverigedemokraterna. Yngre personer är avsevärt mer ovilliga än äldre att hjälpa USA. Det gäller även kvinnor, lågutbildade och låginkomsttagare – men inte heller här är alla trender entydiga.

Ser vi på motvilligheten till att skicka soldater till Ungern och Turkiet är tendenserna i relation till de bakgrundsvariabler som vi undersökt ännu svagare. Men likväl framgår att fler män än kvinnor, fler äldre än yngre, och något fler höginkomsttagare än de med lägst inkomst är motståndare till att skicka trupp till dessa länder. I relation till partisympatier är oviljan att skicka trupp till Ungern varierande – men de minst ovilliga sympatiserar med Vänsterpartiet och Sverigedemokraterna. Skillnaderna med avseende på partisympatier är något större vad gäller inställningen till

Turkiet. Där är bilden tvärtom att de som sympatiserar med Sverigedemokraterna och Vänsterpartiet går i helt olika riktning. De förra är de mest ovilliga att skicka soldater till Turkiet, de senare minst ovilliga.

Hela bilden kan onekligen te sig svår att få ihop i en samlad analys. Det bör också tas i beaktande att de regressionsmodeller vi presenterat endast förklarar en liten del av variationen i svenskarnas uppfattningar om vilket stöd som bör ges till andra Natoländer (vilket särskilt gäller stödet till Turkiet). Vad gäller förklaringar av skillnaderna i villigheten att stödja andra Natoländer så tycks dock den politiska vänster-högerskalan spela en viktig roll – men inte alltid. Samma sak gäller övriga variabler. Så hur kan det generella stödet för Natomedlemskapet vara så starkt när det finns så olika uppfattningar om vilka andra Natomedlemmar Sverige bör ge stöd till vid en konflikt? Hela poängen med Nato är ju ett solidariskt ansvar för varandras säkerhet.

Respondenterna i undersökningen vill uppenbarligen ha det skydd som Nato erbjuder och i utbyte uppvisar man stöd för, och tilltro till, hela Nato. Och ansvar för stadgarnas innehåll kommer till uttryck i form av en ömsesidighet i försvars-åtagandet. Men det gäller för stöd uttryckt i *generella* termer. De flesta som deltagit i undersökningen har reservationer för sitt stöd till Nato när det gäller enskilda länder. Synen på vilka länder respondenterna reserverar sig mot varierar och kan förklaras av olika omständigheter – men reservationerna finns där. Så varför vacklar då inte stödet för Nato i sin helhet?

Utfallet kan möjligtvis förklaras av att respondenterna i stor utsträckning tillämpar en så kallad minimaxstrategi, som minimerar risken att drabbas av det värsta tänkbara utfallet, nämligen att Sverige skulle stå ensamt vid ett eventuellt militärt angrepp om vi stannat utanför Nato. Det kan jämföras med att vara med i Nato och eventuellt tvingas hjälpa länder som vi helst inte vill bistå vid en konflikt. En politisk kostnad vägs mot en existentiell. På grund av Rysslands alltmer aggressiva expansionspolitik anser därför många att fördelarna med Natomedlemskapet överväger risken med att förväntas ställa upp för allierade länder som vi helst inte vill undsätta. Hotet från Ryssland utgör med andra ord en betydligt större risk för Sverige jämfört med risken att svenskar skulle skickas till exempelvis Turkiet. Möjligen är det ungefär så svenskarna resonerar, om man försöker tolka de resultat vi presenterat här.

Men en minimaxstrategi i en försvarsallians kan också vara riskabel. Om det är så att medborgarna i de flesta medlemsländerna tänker på det viset så hänger Natosammanhållningen på en mycket skör tråd, vilket den senaste tidens motsättningar mellan Natoländerna visat. Det råder numera osäkerhet om i vilken grad Natoländerna faktiskt är villiga att ställa upp för varandra. Minimaxstrategin kan därmed liknas vid att sitta under ett Damoklessvärd. Om villigheten att ställa upp för andra är villkorad av vem som angrips, så riskerar den ömsesidiga försvarsgarantin att gå om intet. Stödet för Nato kan då snabbt rämna. För svenskt vidkommande skulle en sådan utveckling innebära att vi – efter den största omsvängningen av vår säkerhetspolitik på över 200 år – gått ur askan i elden.

Referenser

- Aggestam, L., & Hyde-Price, A. (2025). 'Crossing the Rubicon': Explaining Sweden's Decision to Join NATO. *The British Journal of Politics and International Relations* 27(4): 1267–91.
- Agrell, W. (1991). *Den stora lögnen: Ett säkerhetspolitiskt dubbelspel i alliansfrihetens namn*. Ordfront.
- Almqvist, K., & Gerner, K. (Red.) (2012). *Kalla kriget: Sverige, en stormakt utan vapen?* Bokförlaget Atlantis.
- Almqvist, K., & Linder, P. J. A. (2025). *Svensk försvars- och säkerhetspolitik under 100 år*. Axess Publishing AB.
- Bergquist, M. (2023). *Östen Undén, Tage Erlander och det kalla kriget*. Santérus Förlag.
- Berndtsson, J., Bjereld, U., & Ydén, K. (2025). Mellan krig och fred? Sverige, svenskarna och försvaret. I B. Rönnerstrand, A. Carlander, P. Öhberg, & A. Bergström (Red.), *I rörelse* (s. 131–143). SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Berndtsson, J., Bjereld, U., & Ydén, K. (2017). Starkt stöd för försvaret men färre vill gå med i Nato. *Dagens Nyheter*. <https://www.dn.se/arkiv/debatt/starkt-stod-for-forsvaret-men-farre-vill-ga-med-i-nato/>
- Bjereld, U., & Ekengren, A.-M. (2024). *Från neutralitet till Nato: svensk utrikespolitik under 200 år* (1 uppl.). Studentlitteratur.
- Bjereld, U., & Möller, U. (2016). Swedish Foreign Policy: Neutrality and Beyond. I J. Pierre (Red.), *The Oxford Handbook of Swedish Politics* (s. 433–446). Oxford: Oxford University Press.
- Bjereld, U., & Oscarsson, H. (2023). Jordskred i svensk Nato-opinion efter Rysslands invasion av Ukraina. I U. Andersson, P. Öhberg, A. Carlander, J. Martinsson & N. Theorin (Red.), *Ovisshetens tid* (s. 141–154). SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Brommesson, D., Ekengren, A.-M., & Michalski, A. (2022). *Sweden's Foreign and Security Policy in a Time of Flux*. The Swedish Institute of International Affairs.
- Brommesson, D., Michalski, A., & Ekengren, A.-M. (2025). *Sweden's Grand Strategy – Predicaments of a Small Liberal State in a Hostile World*. Oxford.
- Fukuyama, F. (1992). *The end of history and the last man*. Hamish Hamilton.
- Helmerson, E. (2017). Myten om alliansfrihet uselt argument mot Nato. *Dagens Nyheter*. <https://www.dn.se/ledare/signerat/erik-helmerson-mytten-om-alliansfrihet-uselt-argument-mot-nato/>
- Huntington, S. P. (1993). The Clash of Civilizations. *Foreign Affairs*, 72(3): 22–49.
- Myndigheten för civilt försvar. (2026). Sveriges väg in i Nato. *Myndigheten civilt försvar*. <https://www.mcf.se/sv/om-oss/internationella-samarbeten/natosamarbete/sveriges-vag-in-i-nato/>
- Nilsson, T. (2022). Elitens hemlighet – därför har Nato varit ickefråga. *Svenska Dagbladet*. <https://www.svd.se/a/KzR5Q7/torbjorn-nilsson-elitens-hemlighet-darfor-har-nato-varit-ickefraga>.

- Nord, M., Altman, D., Fernandes, T., Good God, A. & Lindberg, S. I. (2026). *Democracy Report 2026: Unraveling The Democratic Era?* University of Gothenburg: V-Dem Institute.
- Persson, T., & Widmalm, S. (2024). Upon entering NATO: explaining defence willingness among Swedes. *European Security*, 33(4), 690–710.
- TT. (2015). KD säger ja till Nato. *Svenska Dagbladet*. <https://www.svd.se/a/098e88e7-ef0b-4e66-8fad-d694b0403e4b/kd-sager-ja-till-nato>
- Widmalm, S., Persson, T., & Thyselius, E. (2025). En för alla, alla för en? Om svenskarnas försvarsvilja och inställning till Nato. I B. Rönnerstrand, A. Carlander, P. Öhberg, & A. Bergström (Red.), *Irörelse* (s. 97–116). SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Winnerstig, M. (2022). From Isolationist Neutrality to Allied Solidarity – The Swedish Road to NATO Membership. *International Centre for Defence and Security – Estonia*. <https://icds.ee/en/from-isolationist-neutrality-to-allied-solidarity-the-swedish-road-to-nato-membership/>

NÄR HORISONTEN MÖRKENAR KLARNAR STÖDET

JOAKIM BERNDTSSON, TONY BLOMQVIST MICKELSSON
OCH LOTTA VICTOR TILLBERG

Sammanfattning

Det försämrade säkerhetsläget i Europa, med pågående krig i Sveriges närområde och förskjutningar i stormaktsrelationer och allianssystem, aktualiserar frågor om medborgarnas förtroende för de institutioner som ansvarar för landets säkerhet. Med data från den nationella SOM-undersökningen analyseras förtroendet för försvaret, Hemvärnet och Nato samt inställningen till det svenska Nato-medlemskapet. Förtroendet för försvaret ökar för sjätte året i rad till de högsta nivåerna sedan mätningarna inleddes 1986. Ökningen efter Rysslands invasion av Ukraina 2022 är brett förankrad – men ideologiska och socioekonomiska skillnader kvarstår, vilket tyder på en normaliserad snarare än krisbetingad opinionsbildning. Hemvärnet inkluderas för första gången och åtnjuter relativt högt förtroende, men många svarande saknar tydlig uppfattning om organisationen. Vad gäller Nato-medlemskapet anser en majoritet att medlemskapet var rätt beslut, men andelen kritiska har ökat med 17 procentenheter sedan 2022. Kapitlet belyser hur bred förtroendeökning kan samexistera med kvarstående ambivalens i den svenska försvarsopinionen.

Tolv år efter Rysslands annektering av Krim och fyra år efter dess fullskaliga invasion av Ukraina präglas Europa fortsatt av ett allvarligt säkerhetsläge. Parallellt bidrar konflikter i andra regioner, gränsaktiviteter och förändrade stormaktsrelationer till ökad osäkerhet. USA:s och Israels militära angrepp mot Iran i februari 2026 har ytterligare förstärkt denna osäkerhet med globala konsekvenser som följd, inte minst för energiförsörjning och internationell handel. Sammantaget pekar utvecklingen mot en mer instabil internationell ordning. I Sverige har detta resulterat i en omfattande upprustning av såväl det militära som civila försvaret, återupptagen totalförsvarsplanering och ett nytt säkerhetspolitiskt läge i och med medlemskapet i Nato. Samtidigt har USA:s förändrade engagemang i Europa aktualiserat frågor om alliansens framtida roll.

I detta sammanhang blir förtroendet för de institutioner som ansvarar för landets säkerhet en central fråga. Hur ser svenskarnas förtroende för dessa institutioner ut, hur har det förändrats över tid och hur relaterar det till synen på Nato och andra säkerhetspolitiska frågor? Med data från den nationella SOM-undersökningen

analyserar vi hur förtroendet för försvaret och andra centrala institutioner har utvecklats, hur det varierar mellan grupper och hur det hänger samman med attityder till Nato och den svenska säkerhetspolitiken. Särskilt fokus riktas mot förändringar i samband med Rysslands fullskaliga invasion av Ukraina 2022.

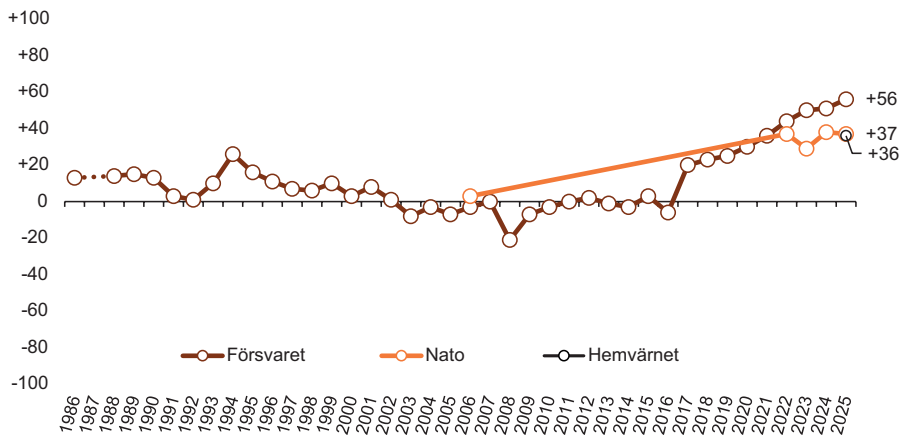
En fråga om förtroende

I en samtid präglad av oro för såväl ökade säkerhetshot som demokratiska bakslag blir frågan om förtroende för institutioner central. För det svenska totalförsvaret är befolkningens stöd och deltagande av avgörande betydelse (Berndtsson, 2025). Vi vet från tidigare forskning att människors förtroende för institutioner är ett komplext fenomen som påverkas av en rad faktorer, såsom institutionens eller organisationens upplevda betydelse, dess förmåga att fullfölja sitt uppdrag i överensstämmelse i värderingar och normer, och i vilken utsträckning människor har erfarenhet eller anknytning till institutionen (Holmberg & Weibull, 2008, 2014). Vi vet också att förtroende varierar mellan grupper och att bakgrundsegenskaper som kön, ålder och ideologisk orientering uppvisar systematiska och återkommande skillnader i mätningar av institutionsförtroende (Holmberg & Weibull, 2014). Förtroende för institutioner hänger också samman med allmänt, mellanmännskligt förtroende i samhället (ofta benämnt social tillit), och detta varierar i sin tur mellan länder (Newton & Norris, 2000; Rothstein, 2005; Grönlund & Setälä, 2012). Sverige betraktas i allmänhet som ett land med höga nivåer av mellanmännskligt tillit, något som också visats i SOM-institutets mätningar (t.ex. SOM-institutet, 2026, s. 5).

När det gäller försvarsinstitutioner finns det forskning som visar att en del av det uppmätta förtroendet drivs av social förväntan, det vill säga att respondenter uppger förtroende för att de uppfattar det som det socialt accepterade svaret, snarare än som ett uttryck för en faktisk bedömning av institutionens förmåga. Feaver (2023) benämner detta som ett 'ihåligt' förtroende, det vill säga ett förtroende som i mätningar framstår som högt men som vilar på en skör grund.

Utöver dessa faktorer påverkas det allmänna förtroendet för samhällsinstitutioner av allvarliga händelser som kris och krig. Under kritiska skeenden och i orostider har allmänhetens förtroende tenderat att öka för såväl försvar som politiska ledare för att sedan mattas av och återgå till normala nivåer, en effekt som ibland benämns som "rally-round-the-flag", på svenska ungefär "uppslutning för landet" (Baker och Oneal, 2001; se också Rönnerstrand m.fl., 2025). Vår analys visar dock ett något annorlunda mönster: förtroendet för försvaret har ökat successivt över tid, och över flera kriser, men någon tydlig avmattning kan ännu inte observeras. Nedan belyser vi först det allmänna institutionsförtroendet för flera försvarsinstitutioner och organisationer, varefter vi fokuserar på bakgrundsegenskaperna ålder och ideologisk tillhörighet för att se vilka som kan ha störst inverkan på förtroendet för det svenska försvaret i olika tidsperioder.

Figur 1 Förtroende för försvaret, Hemvärnet och Nato, 1986–2025 (balansmått)

Kommentar: Frågan lød *Hur stort förtroende har du för det sätt följande institutioner och grupper sköter sitt arbete?* Svarsalternativen var *Mycket stort förtroende*, *Ganska stort förtroende*, *Varken stort eller litet förtroende*, *Ganska litet förtroende* samt *Mycket litet förtroende*. Procentbasen utgörs av de som besvarat frågan. Förtroendebalansen avser andelen som svarat *Mycket* eller *Ganska stort förtroende* minus andelen som svarat *Mycket* eller *Ganska litet förtroende*. Antal svarande år 2025 (försvaret) var 1 831.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 1986–2025.

Som vi kan se i figur 1 ligger det allmänna förtroendet för försvaret på historiskt höga nivåer och det ökar för sjätte året i rad (se också Berndtsson m.fl., 2025). Den så kallade förtroendebalansen – alltså andelen med högt eller mycket högt förtroende minus andelen med lågt eller mycket lågt förtroende – ligger på +56. Fortfarande är dock förtroendet för försvaret lägre än för exempelvis polisen (+65). Det är intressant i detta sammanhang att påminna oss om de faktorer som påverkar förtroende. Som frågan i SOM-undersökningen är formulerad; ”hur stort förtroende har du för det sätt följande institutioner och grupper sköter sitt arbete?” indikeras en värdering av institutionens förmåga eller kompetens. Vi kan inte veta exakt vad de svarande väger in i sina bedömningar, men det är rimligt att anta att det växande förtroendet för försvaret – inte minst efter 2016 – också påverkas av hur viktig institutionen anses vara. I denna period av höga nivåer av oro för omvärldsläget, säkerhet och demokrati har vi exempelvis kunnat visa att en överväldigande majoritet (88 procent i 2024 års mätning) anser att Sverige bör ha ett starkt militärt försvar (SOM-institutet, 2026; Berndtsson m.fl., 2025).

I 2025 års mätning har vi för första gången också ställt frågan om förtroendet för Hemvärnet. Organisationen utgör en viktig del av det territoriella försvaret, men är också en av de mest synliga delarna i försvarets stöd till samhället i krissituationer.

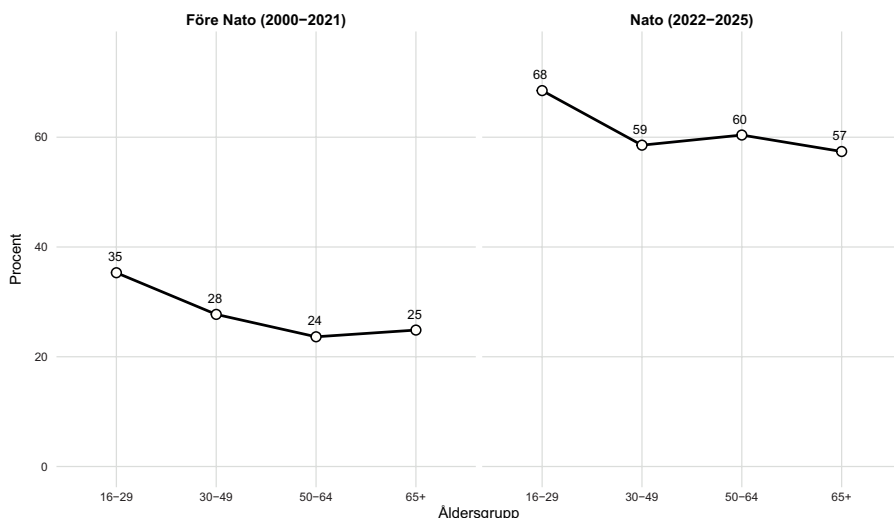
Hemvärnet består av strax över 20 000 individer varav de allra flesta är tidvis engagerade (de har alltså inte Hemvärnet som sin huvudsakliga sysselsättning). I den politiska debatten har Hemvärnet under senare tid lyfts fram som en viktig del av totalförsvaret och ökningen i antalet medlemmar, inte minst efter 2022, har setts som ett tecken på stärkt försvarsvilja hos befolkningen (Malmström & Berndtsson, 2025). Vår mätning visar att förtroendet för Hemvärnet ligger på ungefär samma nivå som för Nato med +36 i förtroendebalans. Det ska dock påpekas att en relativt stor andel svarande – 42 procent – uppger att de har varken stort eller litet förtroende för Hemvärnet. Detta kan indikera att organisationen inte är tillräckligt känd för att generera tydliga ställningstaganden. När det gäller förtroendet för Nato kan vi se en svag minskning mellan 2024 och 2025 års mätningar. Denna förändring hänger sannolikt ihop med USA:s förändrade roll i europeisk säkerhet och den kritik mot Nato som Trump-administrationen framfört.

Vem har förtroende och förändras det över tid?

För att närmare undersöka hur förtroendet för försvaret utvecklas över tid och om förändringarna ser olika ut mellan olika grupper i befolkningen har vi skattat en ordinal logistisk regressionsmodell. Modellen gör det möjligt att analysera förändringar över tid samtidigt som vi kontrollerar för centrala bakgrundsfaktorer såsom utbildning, hushållsinkomst, ålder, kön, boendemiljö och politisk orientering. I analyserna behandlas 2022 som en brytpunkt. Rysslands fullskaliga invasion av Ukraina innebar en dramatisk förändring av det säkerhetspolitiska läget i Europa och markerade början på en period där mellanstatlig konflikt åter blivit en central referenspunkt i den offentliga debatten. Händelsen fick också omedelbara politiska konsekvenser i Sverige, inte minst genom beslutet att ansöka om Nato-medlemskap i maj 2022. Samtidigt har den efterföljande perioden präglats av fortsatt geopolitisk osäkerhet och flera väpnade konflikter och säkerhetspolitiska spänningar internationellt, exempelvis i Mellanöstern. Mot denna bakgrund är vi särskilt intresserade av hur opinionen kring försvaret utvecklas i denna nya säkerhetspolitiska kontext och om förändringarna ser olika ut mellan olika grupper i befolkningen. Resultaten redovisas i form av predikterade sannolikheter att uppge stort förtroende för försvaret.

Vi fokuserar här på förändringar mellan förtroende och åldersgrupp och politisk orientering, och redogör kort för resultat gällande kön- och inkomstskillnader. I figur 2 redovisas predikterade sannolikheter att uppge stort förtroende för försvaret efter ålder och period medan vi kontrollerar för en rad demografiska- och politiska faktorer.

Figur 2 Predikterad sannolikhet att uppge stort förtroende för försvaret efter åldersgrupp och period, 2000–2025 (procent, baserad på en ordinal logistisk regression med oddskvoter)

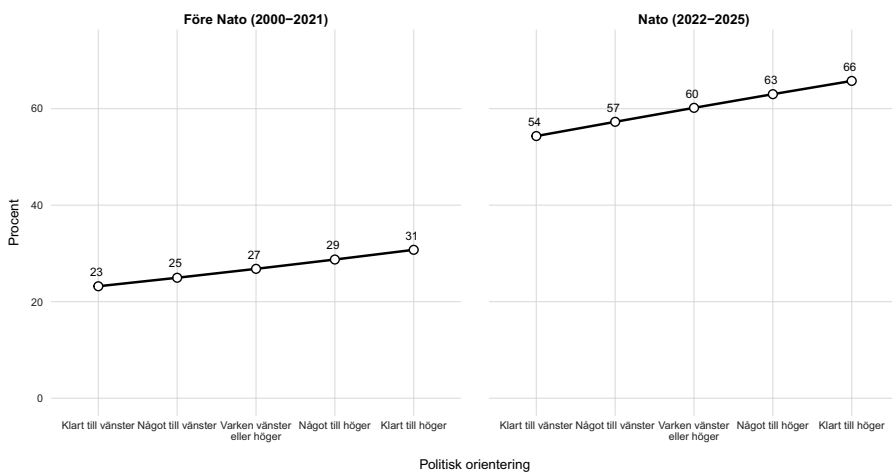

Kommentar: Frågan löd *Hur stort förtroende har du för det sätt på vilket följande institutioner och grupper sköter sitt arbete? – Försvaret*. Svarsalternativen var *Mycket stort förtroende*, *Ganska stort förtroende*, *Varken stort eller litet förtroende*, *Ganska litet förtroende* samt *Mycket litet förtroende*. Figuren visar predikterade sannolikheter för att uppge stort förtroende (alternativ *Mycket stort förtroende*, *Ganska stort förtroende*) för försvaret efter åldersgrupp (16–29, 30–49, 50–64, 65+ år) och period (2000–2021 respektive 2022–2025). Prediktionerna bygger på en ordinal logistisk regressionsmodell där utbildning, hushållsinkomst, kön, boendetyper och politisk orientering ingår som kontrollvariabler. I modellen beräknas oddskvoter (OR) med 95 % konfidensintervall där period 2022–2025: OR = 4,03 (95 % KI [3,48–4,67]), ålder 30–49 år: OR = 0,70 (95 % KI [0,67–0,73]), 50–64 år: OR = 0,56 (95 % KI [0,54–0,59]) och 65+ år: OR = 0,60 (95 % KI [0,57–0,64]). Interaktionen mellan period och ålder uppgår till OR = 0,92 (95 % KI [0,78–1,10]) för 30–49 år, OR = 1,24 (95 % KI [1,04–1,47]) för 50–64 år samt OR = 1,02 (95 % KI [0,86–1,21]) för 65+ år. Procentbasen utgörs av de som besvarat frågan. Antal svarande på frågan om förtroende för försvaret 2000–2025 är 73 039.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2000–2025.

Före 2022 var andelen som uppgav stort förtroende för försvaret relativt måttlig i samtliga åldersgrupper. De yngsta (16–29 år) uppvisar den högsta nivån, omkring 35 procent, medan övriga grupper ligger lägre – cirka 28 procent i åldern 30–49 år, 24 procent i åldern 50–64 år och 25 procent bland de äldsta (65+). Värdena i figuren är inte enskilda årsobservationer, utan genomsnitt inom respektive tidsperiod. Perioden 2000–2021 respektive 2022–2025 behandlas som två sammanhållna tidsintervall, där samtliga observationer inom varje period ingår i modellen. De redovisade nivåerna representerar således den genomsnittliga sannolikheten att uppge stort förtroende för försvaret inom respektive period, givet modellens kontrollvariabler.

Figur 3 Predikterad sannolikhet att uppge stort förtroende för försvaret efter politisk orientering och period, 2000–2025 (procent, baserad på en ordinal logistisk regression med oddskvoter)

Kommentar: Frågan löd *Hur stort förtroende har du för det sätt på vilket följande institutioner och grupper sköter sitt arbete? – Försvaret*. Svarsalternativen var *Mycket stort förtroende*, *Ganska stort förtroende*, *Varken stort eller litet*, *Ganska litet* samt *Mycket litet*. Figuren visar predikterade sannolikheter för stort förtroende (alternativ *Mycket stort förtroende*, *Ganska stort förtroende*) efter politisk orientering (1 = vänster, 5 = höger). Prediktionerna bygger på en ordinal logistisk regressionsmodell där utbildning, hushållsinkomst, ålder, boendetyd och kön ingår som kontrollvariabler. I modellen beräknas oddskvoter (OR) med 95 % konfidensintervall där period 2022–2025: OR = 3,92 (95 % KI [3,44–4,48]), politisk orientering: OR = 1,10 (95 % KI [1,09–1,12]) samt interaktionen period × politisk orientering: OR = 1,02 (95 % KI [0,98–1,07]). Procentbasen utgörs av de som besvarat frågan. Antal svarande på frågan om förtroende för försvaret (2000–2025) är 73 039.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2000–2025.

Före 2022 ökar den predikterade sannolikheten att uppge stort förtroende för försvaret successivt med politisk orientering. Bland personer som placerar sig till vänster uppgår sannolikheten till cirka 23 procent, medan den stiger gradvis till omkring 31 procent bland dem som placerar sig längst till höger. Efter 2022 sker en tydlig nivåförskjutning uppåt i samtliga politiska grupper. Sannolikheten att uppge stort förtroende ligger då mellan cirka 54 och 66 procent. Mönstret kvarstår även i denna period, med högre nivåer ju längre till höger på den politiska skalan individer placerar sig. Skillnaden mellan vänster (cirka 54 procent) och höger (cirka 66 procent) är således fortsatt tydlig.

Avslutningsvis kompletteras analysen med en kort översikt av skillnader gällande kön och hushållsinkomst. När det gäller hushållsinkomst framträder en svag gradient före 2022, där sannolikheten att uppge stort förtroende ligger kring 26 procent i låg- och medelinkomstgrupperna och omkring 28 procent i höginkomstgruppen. Efter 2022 sker en tydlig nivåökning i samtliga grupper, till

cirka 55 procent i låginkomstgruppen, 59 procent i medelinkomstgruppen och 64 procent i höginkomstgruppen. Inkomstskillnaderna kvarstår därmed, men samtliga grupper uppvisar en likartad uppgång. Skillnaderna mellan könen är små. Före 2022 uppgår sannolikheten att uppge stort förtroende till cirka 29 procent bland män och 25 procent bland kvinnor. Efter 2022 ökar nivåerna till omkring 59 procent för båda grupperna, vilket innebär att den tidigare mindre skillnaden i stort sett försvinner.

Sammantaget visar analysen att förtroendet för försvaret varierar tydligt mellan olika grupper i befolkningen, oberoende av period. Framför allt framträder starka samband med ålder, politisk orientering och hushållsinkomst – något som också ligger i linje med tidigare forskning om institutionsförtroende. Yngre personer uppger i högre grad stort förtroende för försvaret än äldre, och personer som placerar sig längre åt höger på den politiska skalan har generellt högre förtroende än de som placerar sig till vänster. Även hushållsinkomst har betydelse, där högre inkomst hänger samman med högre förtroende. Män uppger dessutom något högre förtroende än kvinnor. När vi undersöker om dessa mönster förändrats över tid framträder vissa skillnader kopplade till perioden efter Rysslands fullskaliga invasion av Ukraina 2022. Ökningen i förtroende har varit något starkare i grupper med högre hushållsinkomst än i grupper med lägre inkomster. Även skillnaden mellan män och kvinnor förändras något mellan perioderna. Däremot finns inga belägg för att sambanden med ålder eller politisk orientering har förändrats över tid, utan dessa mönster framstår som stabila mellan perioderna.

Förtroendeökningen kan således sägas vara brett förankrad i befolkningen, snarare än koncentrerad till specifika åldersgrupper eller ideologiska tillhörigheter. Samtidigt säger institutionsförtroende i sig inte nödvändigtvis något om hur svenskarna ställer sig till konkreta säkerhetspolitiska vägval. Frågan om Sveriges medlemskap i Nato utgör i detta avseende ett särskilt intressant fall. Till skillnad från det mer generella förtroendet för försvaret handlar Nato-medlemskapet om ett specifikt och historiskt politiskt beslut, med tydliga och långtgående implikationer för Sveriges roll i det internationella systemet. I nästa avsnitt riktar vi därför fokus mot svenskarnas syn på Nato-medlemskapet, och undersöker i vilken utsträckning det finns stöd för den säkerhetspolitiska omställning som detta innebär.

Sveriges Natomedlemskap – var det rätt att gå med?

Under långa perioder fanns det ett relativt starkt motstånd mot ett svenskt Nato-medlemskap, men detta ändrades på ett genomgripande sätt från 2021 till 2022 (Bjereld & Oscarsson, 2023). I maj 2022 – alltså bara några månader efter Rysslands invasion av Ukraina – ansökte regeringen om Natomedlemskap, och den 7 mars 2024 klev Sverige in i en för landet helt ny roll som allierad. Samtidigt som Sverige har arbetat för att ställa om till denna nya verklighet har det blivit tydligt att det finns spänningar inom alliansen, inte minst i form av kritik och ifrågasättanden

från Trump-administrationen. Hur ser det då ut idag, är svenskarna nöjda med Natomedlemskapet? I 2025 års mätning frågade vi om det var fel av Sverige att gå med i Nato.

I tabell 1 nedanför redovisar vi svarsfördelningen i procent på påståendet om det var fel av Sverige att gå med i Nato, uppdelat på kön, ålder och partisympati.

Tabell 1 *Bedömning av påståendet: Det var fel av Sverige att gå med i Nato, 2025 (procent med konfidensintervall)*

	Helt riktigt	Delvis riktigt	Delvis felaktigt	Helt felaktigt	Ingen uppfattning	Antal svarande
<i>Samtliga</i>	14 (12–16)	17 (15–19)	13 (11–15)	42 (40–44)	14 (12–16)	1 788
<i>Kön</i>						
Kvinna	14 (12–16)	18 (15–21)	12 (10–14)	36 (33–39)	20 (17–23)	895
Man	14 (12–16)	16 (14–18)	13 (11–15)	49 (46–52)	8 (6–10)	885
<i>Ålder</i>						
16–29	4 (1–7)	20 (15–25)	24 (18–30)	28 (22–34)	24 (18–30)	205
30–49	12 (9–15)	19 (15–23)	18 (15–21)	35 (31–39)	16 (13–19)	475
50–64	13 (10–16)	15 (12–18)	11 (8–14)	50 (46–54)	11 (8–14)	481
65+	20 (17–23)	17 (14–20)	7 (5–9)	44 (40–48)	12 (9–15)	627
<i>Partisympati</i>						
V	27 (18–36)	30 (21–39)	15 (8–22)	16 (9–23)	12 (6–18)	104
S	13 (10–16)	21 (18–24)	13 (10–16)	38 (34–42)	15 (12–18)	593
C	12 (5–19)	15 (7–23)	13 (5–21)	47 (36–58)	13 (5–21)	75
L	11 (3–19)	15 (5–25)	9 (1–17)	56 (43–69)	9 (1–17)	54
M	11 (8–14)	9 (6–12)	14 (10–18)	58 (53–63)	8 (5–11)	317
KD	8 (1–15)	17 (8–26)	8 (1–15)	53 (41–65)	14 (6–22)	65
MP	9 (4–14)	25 (17–33)	23 (15–31)	30 (21–39)	13 (7–19)	109
SD	20 (15–25)	13 (9–17)	9 (6–12)	43 (37–49)	15 (11–19)	261

Kommentar: Frågan löd *Vilken är din åsikt om följande påståenden? – Det var fel av Sverige att gå med i militäralliansen Nato*. Svarsalternativen löd *Mycket bra förslag, Ganska bra förslag, Varken bra eller dåligt förslag, Ganska dåligt förslag* samt *Mycket dåligt förslag*. Procentbasen utgörs av de som besvarat frågan och anges i tabellen. 95 % konfidensintervall inom parentes. Konfidensintervallen anger osäkerheten i skattningarna och visar inom vilket intervall den sanna andelen i populationen med 95 procents sannolikhet kan antas ligga.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2025.

Som tabell 1 visar anser en majoritet att påståendet är felaktigt: 55 procent menar att det är helt eller delvis felaktigt, medan 31 procent bedömer det som helt eller delvis riktigt. Ytterligare 14 procent av samtliga svarande uppger att de saknar uppfattning i frågan. Resultatet ligger i linje med förtroendet för Nato som diskuterats tidigare i kapitlet. När det gäller riktade frågor om Nato-medlemskap finns det tydliga förändringar. I anslutning till Rysslands invasion av Ukraina ökade stödet för ett svenskt Nato-medlemskap kraftigt, och endast 14 procent av allmänheten

ansåg då att medlemskap var ett dåligt förslag (Bjereld & Oscarsson, 2023). I kontrast menar 31 procent att Nato-medlemskap var en dålig idé; en förändring på 17 procentenheter i inställningen till det faktiska Nato-medlemskapet. En möjlig bidragande förklaring är den ökade osäkerheten kring USA:s roll i Nato. Donald Trumps återkommande kritik mot alliansen och mot europeiska försvarsinsatser har aktualiserat frågor om den transatlantiska länken och i vilken utsträckning USA fortsatt kan förväntas garantera europeisk säkerhet. Samtidigt anser en majoritet att påståendet är helt eller delvis felaktigt, vilket indikerar fortsatt generellt stöd för ett svenskt medlemskap. Värt att notera är också den relativt stora skillnaderna i andelen ”ingen uppfattning”, där kvinnor och yngre personer i större utsträckning anger detta alternativ. Detta kan i sin tur indikera en brist på kunskap eller intresse i dessa grupper.

Från neutralitet till allians?

Sammantaget tecknar resultaten en bild av en försvarsopinion som delvis präglas av stark uppslutning, men också av tydliga underliggande spänningar. Förtroendet för försvaret har ökat påtagligt och tycks inte enbart vara en tillfällig reaktion på kris, utan snarare ett uttryck för en mer varaktig omorientering i synen på säkerhet och försvar, vilket också sammanfaller med en ökad oro för krig och konflikter (Rönnerstrand m.fl., 2025). Vidare visar vår analys att den breda uppgången i förtroende efter 2022 inte har utplånat skillnader i opinionen, utan snarare omformat dem. Samtidigt som vissa skiljelinjer, såsom mellan kvinnor och män, har minskat, kvarstår och förstärks andra – inte minst längs ideologiska och socioekonomiska dimensioner. Detta tyder på att den initiala krismobiliseringen successivt ersätts av en mer normaliserad och politiserad opinionsbildning, där försvaret i ökande grad blir föremål för samma typer av strukturerade åsiktsskillnader som präglar andra politikområden.

I detta ljus framstår stödet för Nato-medlemskapet som logiskt men inte entydigt. Att en majoritet avvisar påståendet att medlemskapet var fel samexisterar med en betydande minoritet som uttrycker motsatt uppfattning. Detta pekar på en kvarvarande ambivalens i opinionen, något som kan förstås mot bakgrund av Sveriges snabba säkerhetspolitiska omställning. Övergången från en lång tradition av militär alliansfrihet till medlemskap i en militär allians har accepterats på ett övergripande plan, men tycks ännu inte fullt ut vara accepterat av svenskarna.

Mot denna bakgrund kan svensk försvarsopinion förstås som präglad av en pågående övergång från en neutralitetskultur till en allianskultur. Denna övergång kännetecknas av hög legitimitet för den förda politiken, men också av en kvarvarande osäkerhet kring dess innebörd och konsekvenser. Opinionen framstår därmed inte som fullt konsoliderad, utan rymmer samtidigt anpassning, differentiering och tvekan – ett mönster som är typiskt för perioder av snabb säkerhetspolitisk förändring.

Att Hemvärnet för första gången inkluderas i analysen ger en viktig kompletterande dimension till förståelsen av försvarsförtroendet. Resultaten visar att Hemvärnet åtnjuter ett relativt högt förtroende, vilket tyder på att denna typ av verksamhet bärs upp av bredare föreställningar om totalförsvar, lokal närvaro och samhällsnytta snarare än direkta erfarenheter. I kontrast till Nato, där opinionen präglas av större ambivalens, framstår Hemvärnet som en mer okontroversiell och nationellt förankrad komponent i försvarssystemet. Detta indikerar att legitimiteten för svensk säkerhetspolitik i hög grad vilar på dess inhemska förankring. Hemvärnet kan förstås som ett stabiliserande inslag – ett slags institutionellt ankare – i övergången från neutralitet till allians.

Sverige har tagit steget in i Nato – men opinionen har ännu inte fullt ut tagit steget ut ur alliansfriheten. Förtroendet för försvaret är högt, men inte friktionsfritt. Den nya säkerhetspolitiska linjen är accepterad, men ännu inte självklar.

Referenser

- Baker, W. D., & Oneal, J. R. (2001). Patriotism or Opinion Leadership?: The Nature and Origins of the "Rally 'Round the Flag" Effect. *Journal of Conflict Resolution*, 45(5), 661–687.
- Berndtsson, J. (2025). Civilian-military collaboration and the re-invention of Swedish total defence. I G. F. Rongved (Red.), *European Total Defence: Past, Present, and Future*. Routledge.
- Berndtsson, J., Bjereld, U., & Ydén, K. (2025). Mellan krig och fred? Sverige, svenskarna och försvaret. I B. Rönnerstrand, A. Carlander, P. Öhberg & A. Bergström (Red.), *I rörelse* (s. 131–143). SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Bjereld, U., & Oscarsson, H. (2023). Jordskred i svensk Nato-opinion efter Rysslands invasion av Ukraina. I U. Andersson, A. Carlander, J. Martinsson, N. Theorin & P. Öhberg (Red.), *Ovisshetens tid* (s. 141–154). SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Feaver, P. D. (2023). *Thanks for Your Service: The Causes and Consequences of Public Confidence in the US Military* (1 uppl.). Oxford University Press.
- Grönlund, K., & Setälä, M. (2012). In Honest Officials We Trust: Institutional Confidence in Europe: Institutional Confidence in Europe. *The American Review of Public Administration*, 42(5), 523–542.
- Holmberg, S., & Weibull, L. (2008). Svenskt institutionsförtroende på väg upp igen? I S. Holmberg & L. Weibull (Red.), *Skilda världar* (s. 39–57). SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Holmberg, S., & Weibull, L. (2014). Institutionsförtroende mellan berördhet och mediebevakning. I A. Bergström & H. Oscarsson (Red.), *Mittfåra & marginal* (s. 265–284). SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Newton, K., & Norris, P. (2000). Confidence in Public Institutions: Faith, Culture, or Performance? In S. J. Pharr & R. D. Putnam (Red.), *Disaffected*

- Democracies: What's Troubling the Trilateral Democracies?* (s. 52–73). Princeton University Press.
- Malmström, J., & Berndtsson, J. (2025). Constructing “Society’s Soldiers”: Identity Work, (Total) Defence Willingness and the Swedish Home Guard. *Scandinavian Journal of Military Studies*, 8(1) 1–16. <https://doi.org/10.31374/sjms.290>.
- Rothstein, B. (2005). *Social traps and the problem of trust*. Cambridge University Press.
- Rönnerstrand, B., Carlander, A., Öhberg, P., & Bergström, A. (2025). I rörelse. I B. Rönnerstrand, A. Carlander, P. Öhberg & A. Bergström (Red.), *I rörelse* (s. 11–20). SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- SOM-institutet (2026). *Svenska trender 1986–2025*. <https://www.gu.se/som-institutet/resultat-och-publikationer/rapporter>.

HAR SVENSKARNA SLUTAT ÄNGSLAS OCH LÄRT SIG ÄLSKA BOMBEN? SVENSKA FOLKETS INSTÄLLNING TILL SVENSKA KÄRNVAPEN

FELIX CASSEL, BJÖRN RÖNNERSTRAND,
TORSTEN RÖNNERSTRAND OCH PATRIK ÖHBERG

Sammanfattning

Svenska folkets inställning till svenska kärnvapen har plötsligt blivit en högaktuell fråga. Det försämrade säkerhetspolitiska läget har öppnat för en diskussion om kärnvapen i Sverige. Främst handlar det om utplacering av allierade kärnvapen, men även frågan om ett eget svenskt kärnvapeninnehav har lyfts. Resultaten från detta kapitel visar dock på ett relativt kompakt folkligt motstånd mot svenska kärnvapen. Endast 13 procent ställer sig positivt till att Sverige bör skaffa kärnvapen och andelen som tar ställning mot förslaget utgörs av två tredjedelar. Det föreligger dock vissa systematiska skillnader mellan grupper. Stödet är högre bland yngre, bland personer med lägre utbildning och särskilt bland personer som identifierar sig som höger. Partipolitiskt är stödet starkast bland Sverigedemokraternas sympatisörer, medan motståndet är mest utbrett bland väljare till vänster. Sammantaget tyder resultaten på att frågan om svenska kärnvapen inte i första hand formas av direkta hotbedömningar, utan av mer stabila underliggande attitydstrukturer.

Albert Einstein skrev i augusti 1939 ett brev som skulle ändra historiens gång. I brevet gav han ett råd till USA:s president, demokraten Franklin D. Roosevelt. Rådet gick ut på att USA skulle tillverka ”extremely powerful bombs of a new type”. Han antydde också att sådana bomber inom kort skulle komma att framställas i det nazistiska Tyskland.

Sex år senare kunde Einstein konstatera att hans brev till presidenten fått konsekvenser som han inte räknat med. Den 6 augusti 1945 fälldes den första atombomben över den japanska staden Hiroshima. Tre dagar senare fälldes en liknande bomb över den närliggande staden Nagasaki. Därmed var andra världskriget slut, men priset var högt. Bomberna hade tagit livet av långt mer än 100 000 människor.

Einsteins brev sägs ha förkortat kriget mot Japan med flera år. Det betydde dock inte att han själv var tillfreds med resultatet av sitt initiativ. I efterhand sa han: ”Hade jag vetat att tyskarna inte skulle lyckas med att skapa en atombomb hade jag inte varit med om att öppna Pandoras ask.” Detta skulle dock inte bli Einsteins

sista ord i kärnvapenfrågan. Längre fram hävdade han att bomben kanske ändå var det minst onda alternativet.

Einstein dog 1955, men efterverkningarna av hans brev till Roosevelt har satt djupa spår i det globala kulturarvet. I Sverige tecknade Harry Martinson en bild av kärnvapenkriget som gått till historien. Viktigast därvidlag var det dystopiska rymdeposet *Aniara* (1956). Här framträder Martinson som en av de tidigaste och skarpaste kritikerna av kärnvapentechnologin.

Aniara har ju med viss rätt betecknats som en form av science fiction. På ytplanet handlar berättelsen om ett rymdskepp och dess ödesdigra färd bort från jorden i riktning mot Lyrans stjärnbild.

Det viktigaste temat är emellertid mänsklighetens situation efter Hiroshima. Det understryks redan i den tredje sången. Här får vi veta att *Aniaras* ödesdigra färd ut i tomma rymden börjat med "en nödgir för asteroiden Hondo". Som Martinson påpekat ska namnet Hondo associera till de första atombombsfällningarna.

Martinsons *Aniara* utgör en viktig ingrediens i det svenska kulturarvet. Om detta betyder att hans berättelse påverkat den svenska kärnvapenopinionen, vet vi dock inte. Helt klart är dock att omkring 80 år efter bomberna över Hiroshima och Nagasaki så har frågan om kärnvapen åter väckts. Bakgrunden är det förvärrade säkerhetspolitiska läget, som utmanat den svenska utrikes- och försvarspolitikens grundbultar. Ett exempel på det är medlemskapet i Nato. Sveriges ansökan och sedermera medlemskap innebar slutet på en epok av militär alliansfrihet. En utveckling som av många ansågs som otänkbar bara månader innan Rysslands fullskaliga invasion av Ukraina (Björnbom, 2022).

Nu lyfts alltså även frågan om kärnvapen i den svenska debatten. Ett spår handlar om huruvida Sverige skall bli en del av ett franskt eller europeiskt kärnvapenparaply (Ekot, 2026). Ett annat spår handlar om ett nordiskt samarbete om utveckling av kärnvapen (Ingemarsson, 2026). Det senare är en åsikt som framförts av företrädare för den inflytelserika tankesmedjan Bruegel. Den svenska försvarsministern Pål Jonsson bestrider visserligen att det skulle vara aktuellt, men i debatten hörs emellertid också argumentet att Sverige bör satsa på ett utveckla egna kärnvapen (Yousuf & Carlsson Tenitskaja, 2025).

Tanken på en svensk bomb är på intet sätt ny i svenskt politiskt medvetande. Kärnvapensprängningarna över Hiroshima och Nagasaki bevisade atomkraftens militära potential men väckte även intresse för möjligheten att utnyttja densamma som fredlig energikälla. Strax efter andra världskrigets slut bildades en statlig svensk kommitté (Atomkommittén) som fick i uppdrag att planlägga och hitta metoder för atomkraftens fredliga användning. Men Sveriges intressen för atomkraften stannade inte där. Parallellt med Atomkommitténs arbete initierades, inledningsvis i hemlighet, ett svenskt kärnvapenprogram. Inkilat mellan Kalla krigets två maktblock skulle svenska kärnvapen maximera den militära avskräckningsförmågan och bevara den (officiella) svenska neutralitetslinjen i händelse av krig. Stora svenska

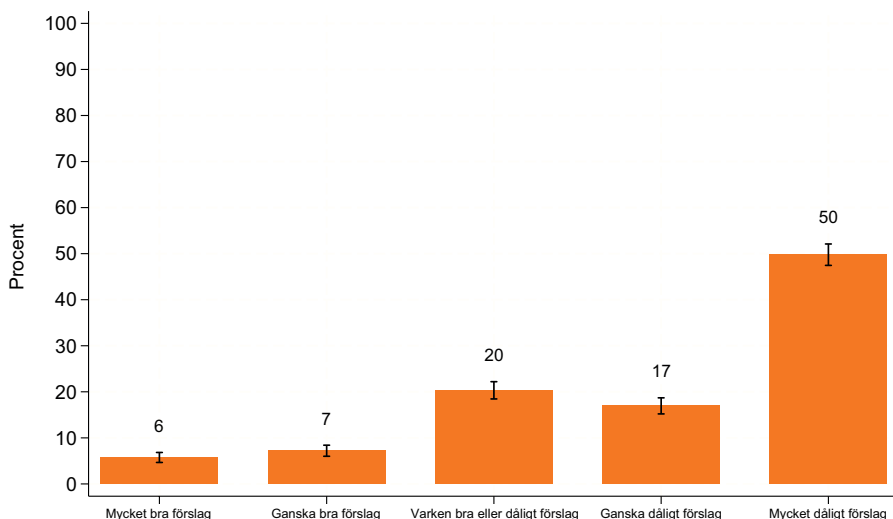
uranfyndigheter skulle underlätta framställningen (Agrell, 2002). Kärnvapenprogrammet kom att bli föremål för politisk strid under framför allt 1950-talet och orsakade inte minst en stark intern splittring i Socialdemokraterna. Motståndet leddes av socialdemokratiska kvinnoförbundet och utrikesminister Östen Undén, men även den till Socialdemokraterna närstående kulturvännen med författaren Per-Anders Fogelström i spetsen. En kompromiss mejslades slutligen fram i vilken Sverige skulle välja en handlingsfrihetslinje – att inte binda sig i någon riktning i frågan om anskaffning av kärnvapen. Det stod dock klart att kompromissen innebar förlorat momentum i arbetet för en svensk bomb. Det svenska undertecknandet av Icke-spridningsavtalet 1968 markerade ett definitivt stopp för ambitionen om svenska kärnvapen och avvecklingen av all konstruktionsinriktad kärnvapenforskning slutfördes 1972 (Agrell, 2002).

Många årtionden har passerat sedan det svenska kärnvapenprogrammet lades ner. Programmets huvudsakliga syfte – att försvara landet – vinner dock ännu gehör i breda svenska folklager. Tidigare resultat från SOM-undersökningen visar att svenska folket håller försvaret av Sveriges territorium som Försvarsmaktens viktigaste uppgift (Berndtsson m.fl., 2021). Huruvida svenskarna anser att denna uppgift även ska innefatta nukleär avskräckningsförmåga vet vi dock ännu lite, och det är kring denna fråga som detta kapitel kretsar.

Kom atombomb?

Bör Sverige skaffa egna kärnvapen? Den frågan fick respondenterna som besvarade SOM-undersökningen 2025 alltså ta ställning till. Utfallet är tydligt. Figur 1 visar att förespråkarna för svensk kärnvapenanskaffning kämpar i motvind. Närmare två tredjedelar av svarspersonerna anser att det är ett mycket eller ganska dåligt förslag. Hälften av alla svarande, 50 procent, anser att förslaget är mycket dåligt. Endast 13 procent av de svarande har en mer positiv inställning och menar att förslaget är mycket eller ganska bra. Tanken om svenska kärnvapen tycks alltså möta starkt motstånd i den svenska befolkningen.

Figur 1 Svenskarnas syn på att skaffa egna kärnvapen, 2025 (procent och 95-procentiga konfidensintervall)

Kommentar: Frågan löd *Vilken är din åsikt om följande förslag? Sverige bör skaffa egna kärnvapen*. Svartalternativen var *Mycket bra*, *Ganska bra*, *Varken bra eller dåligt*, *Ganska dåligt* samt *Mycket dåligt*. Antal svar: 1 776.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2025.

Pudelns kärna är alltså motstånd. Men det finns likväl vissa intressanta och systematiska skillnader mellan grupper i synen på svenska kärnvapen. Låt oss rikta blicken mot tabell 1. Där framkommer nämligen kärnvapenstödet nedbrutet på sociodemografiska grupper, politisk åskådning och social tillit.

Svenska kärnvapen är en fråga som skiljer sig åt mellan olika generationer. Ännu större skillnader mellan grupper visar sig nämligen om man tittar på ålder. En femtedel av svarspersonerna i åldrarna 16–29 år anser att förslagen om svenska kärnvapen är bra (21 procent). Stödet blir lägre ju högre åldersspann man kommer. Endast 9 procent av gruppen 65 år eller äldre är positiva till svensk kärnvapenanskaffning.

Om vi tittar på politiska faktorer framträder ytterligare skillnader utifrån partipreferens och ideologisk orientering. Personer ideologiskt till höger står ut. Denna grupp är klart mer positiva (18 procent) jämfört med personer till vänster (6 procent). Givet denna ideologiska slagsida är det förväntat att även partisympati är en utslagsgivande faktor i synen på svenska kärnvapen. Så är det också. Anhängare till Tidöpartierna är genomgående mer positiva till kärnvapen än oppositionens anhängare. Mest välvilligt inställda är anhängare till Sverigedemokraterna. Bland dem är en femtedel för svenska kärnvapen (21 procent).

Tabell 1 Svenskarnas syn på att skaffa egna kärnvapen efter socio-demografiska grupper, politisk åskådning och social tillit, 2025 (procent, n-tal och balansmätt)

	Bra förslag	Varken bra eller dåligt förslag	Dåligt förslag	n	Balans
Samtliga	13	20	67	1 776	-54
<i>Kön</i>					
Kvinna	10	23	67	896	-57
Man	16	18	66	876	-50
<i>Ålder</i>					
16–29 år	21	22	57	226	-36
30–49 år	15	23	62	475	-47
50–64 år	11	21	68	476	-57
65+ år	9	17	74	599	-65
<i>Utbildning</i>					
Låg	15	20	65	217	-50
Medel	13	23	64	869	-51
Hög	11	15	74	617	-63
<i>Ideologisk position</i>					
Vänster	6	12	82	624	-76
Varken vänster eller höger	15	25	60	498	-45
Höger	18	24	58	629	-40
<i>Partisynpati</i>					
Vänsterpartiet	6	8	86	132	-80
Socialdemokraterna	10	18	72	560	-62
Centerpartiet	8	11	81	87	-73
Liberalerna	15	15	70	55	-55
Moderaterna	16	27	57	334	-41
Kristdemokraterna	(13)	(21)	(66)	48	(-53)
Miljöpartiet	2	8	90	92	-88
Sverigedemokraterna	21	28	51	236	-30
<i>Social tillit</i>					
Låglitare	27	24	49	210	-22
Mellanlitare	14	25	61	516	-47
Höglitare	9	17	74	1 002	-65

Kommentar: Frågan löd Vilken är din åsikt om följande förslag? Sverige bör skaffa egna kärnvapen? Svarsalternativen var Mycket bra, Ganska bra, Varken bra eller dåligt, Ganska dåligt samt Mycket dåligt. Frågan om ideologisk position löd Man talar ibland om att politiska åsikter kan placeras in på en vänster-högerskala. Var någonstans skulle du placera dig själv på en sådan skala? Frågan om social tillit löd Enligt din mening, i vilken utsträckning går det att lita på människor i allmänhet? Svarsskala 0 (Det går inte att lita på människor i allmänhet) till 10 (Det går att lita på människor i allmänhet). Låglitare=0–3, Mellanlitare=4–6 och Höglitare=7–10.

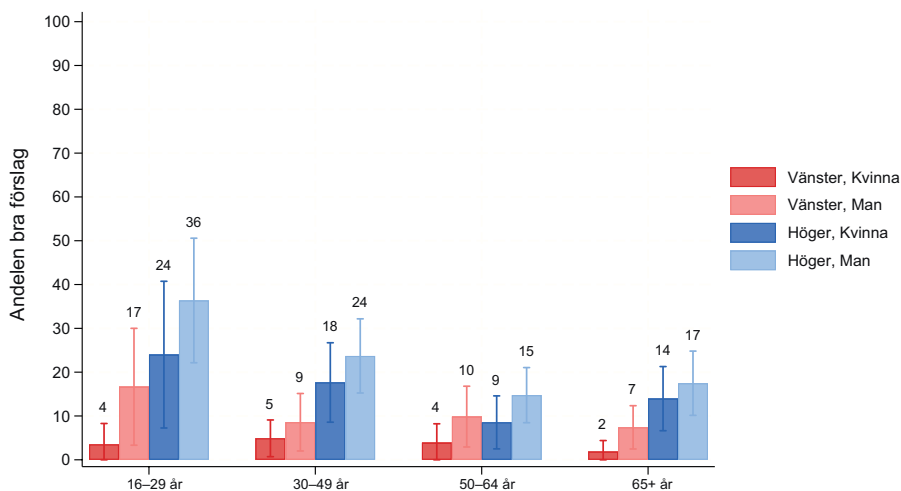
Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2025.

Gruppskillnaderna till trots, nästan samtliga sociodemografiska och politiska grupper som analyserats här är negativt inställda till en svensk bomb. Det enda undantaget är personer med lägre tillit till andra människor. Bland dem anser 49 procent att förslaget är ganska eller mycket dåligt. Och det är följaktligen hos låglitarna som vi finner det starkaste stödet (27 procent). Bland personer med tillit till andra människor är stödet klart lägre och i linje med snittet.

Figur 2 visar tydligt att stödet oavsett ålder är högre bland personer till höger än bland dem som står till vänster. Som nämnts tidigare är stödet som högst i den yngsta åldersgruppen. Det figuren kompletterar denna bild med är att mönstret i hög grad drivs av de unga som identifierar sig till höger, oavsett kön. Ingen grupp är lika positiv till svenska kärnvapen som unga till höger. I denna grupp är 24 procent av kvinnorna och 36 procent av männen positivt inställda.

Med undantag för kvinnor till höger i åldern 50–65, så är stödet för kärnvapen bland personer till höger statistiskt signifikant högre än bland unga kvinnor till vänster. Även inom den yngsta vänstergruppen finns dock en tydlig könsskillnad: endast 4 procent av kvinnorna är positiva till svenska kärnvapen, jämfört med 17 procent av männen. Denna skillnad är inte statistiskt säkerställd. Likväl pekar den i samma riktning som en växande rad attitydfrågor där unga män och unga kvinnor tycker alltmer olika (SOM-institutet, 2025).

Figur 2 *Svenskarnas syn på att skaffa egna kärnvapen efter kön, ålder och vänster-högerposition, 2025 (procent och 95-procentiga konfidensintervall)*

Kommentar: Frågan löd *Vilken är din åsikt om följande förslag? Sverige bör skaffa egna kärnvapen*. Svarsalternativen var *Mycket bra*, *Ganska bra*, *Varken bra eller dåligt*, *Ganska dåligt* samt *Mycket dåligt*. Figuren redovisar andelen som tycker att förslaget är mycket bra eller ganska bra.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2025.

Låt oss nu titta närmare på hur inställningen till svenska kärnvapen hänger samman med oron för krig, inklusive kärnvapenkrig, och situationen i Sveriges geografiska närområde, särskilt i Ryssland. Sedan Rysslands fullskaliga militära invasion av Ukraina i februari 2022 har ett febrilt militärt upprustningsarbete och en ökad avskräckningsförmåga börjat byggas upp i Sverige. Vid toppmötet i Haag sommaren 2025 enades Nato-länderna, efter stora påtryckningar från den nya Trumpadministrationen i Washington, om att fem procent av ländernas BNP ska läggas på försvaret till 2035 (Grive, 2025). Sedan 2022 har anslagen till det svenska försvaret i det närmaste fördubblats. I försvarsbeslutsperiod 2025–2030 har regeringen aviserat ett mål om att stärka försvaret med ytterligare 170 miljarder kronor (Regeringen, 2025). Den militära underrättelse- och säkerhetstjänsten Must menar att den säkerhetspolitiska utvecklingen i Sveriges närområde till stor del avgörs av utvecklingen av Rysslands krig i Ukraina. Must bedömer att Ryssland kan vara redo att attackera Nato ett år efter att kriget i Ukraina avslutas eller resulterar i vapenvila (Granlund & Carlsson, 2026).

Huruvida kriget kommer avslutas lämnar vi till bättre lämpade personer att sja om, men oro för att krig ska bryta ut och Rysslands avsikter skulle kunna vara en faktor som påverkar individens benägenhet att stödja svenska kärnvapen. Kärnvapens logik menar att eget kärnvapeninnehav innebär nukleär avskräckningsförmåga. Incitamenten att angripa en fiende med kärnvapen, anses det, försvagas kraftigt om risken finns att motståndet har kapacitet att svara med samma mynt.

Tabell 2 visar inställningen till förslaget om svenska kärnvapen utslaget för tre sorters oro. Det är oro för kärnvapenkrig, oro för ett nytt världskrig, och oro för situationen i Ryssland. Resultaten pekar på att oro tycks spela en liten roll för den svenska kärnvapenopinionen. Graden av oro för världskrig eller kärnvapenkrig tycks, vid en första anblick, inte ha någon betydelse utan är tvärtom jämnt spridd mellan olika nivåer av oro. I stort gäller även detta oro till situationen i Ryssland. Det finns emellertid en liten tendens till att de med lägst oro för situationen i Ryssland i högre utsträckning ser positivt på svenskt kärnvapeninnehav. 22 procent av de som anger att de inte alls är oroad för situationen i Ryssland är för förslaget, medan endast 12 procent av de mycket oroad.

Tabell 2 *Svenskarnas syn på att Sverige skaffar egna kärnvapen efter oro för kärnvapenkrig, nytt världskrig och situationen i Ryssland, 2025 (procent, n-tal och balansmått)*

	Bra förslag	Varken bra eller dåligt förslag	Dåligt förslag	n	Balans
Samtliga	13	20	67	1 776	-54
<i>Oro för kärnvapenkrig</i>					
Mycket oroande	15	20	65	593	-50
Ganska oroande	12	22	66	560	-54
Inte särskilt oroande	11	21	68	516	-57
Inte alls oroande	15	17	68	87	-53
<i>Oro för nytt världskrig</i>					
Mycket oroande	15	22	63	638	-48
Ganska oroande	11	18	71	605	-60
Inte särskilt oroande	12	20	68	421	-56
Inte alls oroande	18	21	61	96	-43
<i>Oro för situationen i Ryssland</i>					
Mycket oroande	12	18	70	997	-58
Ganska oroande	13	24	63	539	-50
Inte särskilt oroande	16	27	57	173	-41
Inte alls oroande	22	12	66	50	-44

Kommentar: Frågan löd *Vilken är din åsikt om följande förslag? Sverige bör skaffa egna kärnvapen*. Svarsalternativen var *Mycket bra*, *Ganska bra*, *Varken bra eller dåligt*, *Ganska dåligt* samt *Mycket dåligt*. Frågan om oro löd *Om du ser till läget i dag, hur oroande upplever du själv följande inför framtiden?* med avseende på *Kärnvapenkrig*, *Nytt världskrig* och *Situationen i Ryssland*. Svarsalternativen framgår av tabellen.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2025.

I det sista steget i denna resultatredovisning skall vi nu undersöka vilka av faktorerna som har starkast förklaringskraft under kontroll för varandra. Det gör vi genom en regressionsanalys, som redovisas i tabell 3. Den första modellen i tabellen visar att det finns ett statistiskt signifikant negativt samband mellan oro för situationen i Ryssland på stödet för svenska kärnvapen. Ju högre stöd för svenska kärnvapen desto lägre oro för situationen i Ryssland. Oro för kärnvapenkrig och världskrig har ingen koppling till synen på svenska kärnvapen i den första regressionsmodellen.

I den andra modellen inkluderar vi kön, ålder och utbildning. Under kontroll för demografiska variabler kvarstår den signifikant negativa effekten av oro för situationen i Ryssland på stödet för svenska kärnvapen, men ålder och utbildning har här starkare förklaringskraft än oro. Under kontroll för oro uppvisar yngre och lägre utbildade, men också män, signifikant högre stöd för svenska kärnvapen jämfört med äldre, högre utbildade och kvinnor.

Tabell 3 *Syn på att skaffa egna kärnvapen efter oro, sociodemografiska grupper, tillit och politisk åskådning, 2025 (regressionskoefficienter och standardfel)*

	Modell 1	Modell 2	Modell 3
Oro: Kärnvapenkrig	0.07 (0.05)	0.11* (0.05)	0.10* (0.05)
Oro: Världskrig	0.03 (0.05)	0.01 (0.05)	0.03 (0.05)
Oro: Situationen i Ryssland	-0.16*** (0.04)	-0.10* (0.05)	-0.04 (0.04)
Kön		0.16* (0.07)	0.07 (0.06)
Ålder		-0.16*** (0.07)	-0.16*** (0.03)
Utbildning		-0.18*** (0.05)	-0.05 (0.05)
Tillit			-0.19*** (0.05)
Vänster–höger			0.17** (0.06)
Socialdemokraterna (ref)			
Vänsterpartiet			-0.45*** (0.12)
Centerpartiet			-0.23 (0.14)
Liberalerna			-0.16 (0.18)
Moderaterna			0.14 (0.12)
Kristdemokraterna			-0.06 (0.19)
Miljöpartiet			-0.49*** (0.13)
Sverigedemokraterna			0.30* (0.12)
Intercept	2.22*** (0.16)	2.58*** (0.26)	2.38*** (0.28)
Observationer	1435	1435	1435
Justerat R ²	0.00	0.03	0.12

Kommentar: * p < 0.05, ** p < 0.01, *** p < 0.001, standardfel inom parentes. För frågeformuleringar se tabell 1 och 2.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2025.

I den tredje och sista modellen inkluderar vi tillit till andra människor, vänster-högerposition och partipreferens. Under kontroll för sociodemografiska och politiska förklaringsfaktorer försvinner sambandet mellan oro för situationen i Ryssland och stöd för svenska kärnvapen. I denna modell finns däremot en signifikant positiv effekt av oro för kärnvapenkrig på stödet för svenska kärnvapen. Ju oroligare för kärnvapenkrig, desto större stöd för svenska kärnvapen. I den sista modellen är yngre fortsatt signifikant mer positiva, liksom personer med lägre tillit till sina medmänniskor och personer som står ideologiskt till höger. Partipreferens, där Socialdemokraterna utgör referenskategori, har också stark förklaringskraft. Anhängare till Vänsterpartiet och Miljöpartiet är signifikant mer negativa till svenska kärnvapen, jämfört med socialdemokrater. I den andra änden är anhängare till Sverigedemokraterna signifikant mer positiva jämfört med socialdemokratiska partisympatisörer. Däremot noteras inga statistiskt säkerställda skillnader i den svenska kärnvapenopinionen mellan socialdemokrater, anhängare till Centerpartiet och de tre regeringspartierna i Moderaterna, Kristdemokraterna och Liberalerna.

Utifrån regressionsmodellerna kan vi konstatera att oro för kärnvapenkrig, ålder, ideologisk position, social tillit och partipreferens förklarar variation i stöd för en svensk bomb. Justerat R^2 i tabellen visar att det är framförallt de politiska variablerna som har förklaringskraft. Något förenklat kan man säga att värdet 0.12 visar att de i modell 3 ingående oberoende variablerna förklarar 12 procent av variationen i synen på svenska kärnvapen. I de modellerna där endast oro och demografiska faktorer ingår är variationen mycket lägre, eller nära nog noll.

Bombsäkra resultat

Resultaten visar att stödet för att Sverige ska skaffa egna kärnvapen är mycket begränsat. En tydlig majoritet av svenskarna tar avstånd från förslaget, medan endast en mindre andel uttrycker stöd. Trots ett förändrat säkerhetspolitiskt läge och en mer intensiv offentlig debatt framstår kärnvapen som en fortsatt marginell position i den svenska opinionen.

Samtidigt är stödet inte slumpmässigt fördelat. Det följer tydliga politiska och sociala skiljelinjer. Stödet är högre bland yngre, bland personer med lägre utbildning och särskilt bland personer som identifierar sig till höger. Partipolitiskt är stödet tydligast bland Sverigedemokraternas sympatisörer, medan motståndet är starkast bland väljare till vänster och inom Miljöpartiet och Vänsterpartiet. Även låg generell tillit till andra människor samvarierar med ett högre stöd för svenska kärnvapen. Däremot spelar oro för krig och säkerhetsläget en mer begränsad roll än vad som ofta antas. I de bivariata analyserna framträder inga tydliga samband mellan oro och stöd för kärnvapen. I regressionsanalyserna får vissa orosmått betydelse, men dessa effekter är svaga och instabila i förhållande till de politiska och sociala faktorerna. Detta tyder på att attityder till kärnvapen i första hand är

politiskt och ideologiskt strukturerade snarare än en direkt respons på upplevda säkerhetshot. Mönstret kan relateras till forskning som betonar betydelsen av mer grundläggande attitydstrukturer kopplade till hotuppfattningar och säkerhet. Hibbing (2020) visar exempelvis att stöd för säkerhetspolitiska åtgärder ofta drivs av en generell säkerhetsorientering, det vill säga en benägenhet att uppfatta världen som hotfull och att prioritera skydd mot dessa hot snarare än av specifika policyöverväganden.

Mot denna bakgrund kan stödet för svenska kärnvapen delvis förstås som ett uttryck för en bredare säkerhetsorienterad attitydstruktur, snarare än som en direkt reaktion på det aktuella säkerhetspolitiska läget. Sammantaget pekar resultaten på att frågan om svenska kärnvapen inte i första hand formas av direkta hotbedömningar, utan av mer stabila attitydstrukturer. Huruvida ett ytterligare försämrat säkerhetspolitiskt läge i Sveriges närområde skulle svänga den svenska kärnvapenopinionen i mer positiv riktning låter vi vara osagt. Men givet att opinionen i frågan i högre grad tycks formas av politisk orientering och ideologi snarare än krigsoro ska nog mycket till innan svenska folket, i likhet med Albert Einstein som inledde vårt kapitel, börjar betrakta bomben som det minst onda alternativet. I det avseendet tycks opinionen knappast styras av tärningskast, utan formas i en värld där avgörande beslut fattas långt från dem som berörs, ibland med anspråk som närmar sig det gudomliga.

Referenser

- Agrell, W. (2002). *Svenska förintelsevapen: utvecklingen av kemiska och nukleära stridsmedel 1928–1970*. Historiska media.
- Berndtsson, J., Bjereld, U., & Ydén, K. (2021). Det kalla krigets återkomst? Från osannolikhet till tänkbar hotbild. I U. Andersson, A. Carlander, M. Grusell & P. Öhberg (Red.), *Ingen anledning till oro (?) (303–316)*. SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Björnbom, J. (2022). *Exakt då svängde Hultqvist (S) i Nato-frågan: "Jag skrev det på ett papper"*. SVT Nyheter.
- Ekot. (2026). *Macron: Sverige deltar i samtal om europeiskt kärnvapen-paraply* [Ljudinslag]. Sveriges Radio.
- Hibbing, J. R. (2020). *The securitarian personality: What really motivates Trump's base and why it matters for the post-Trump era*. Oxford University Press.
- Ingemarsson, L. (2026). *Experten: Norden kan och bör utveckla kärnvapen*. Dagens ETC.
- Granlund, J., & Carlsson, M. (2026). *Must: Ryssland kan vara redo att attackera Nato ett år efter krigsslut i Ukraina*. SVT Nyheter.
- Grive, R. (2025). *Natoledarna överens om femprocentsmål till 2035*. SVT Nyheter.
- Martinsson, H. (1956). *Aniara*. Bonniers.

- Regeringen. (2025). Försvarsbeslutet 2025–2030. <https://www.regeringen.se/regeringens-politik/totalforsvar/forsvarsbeslutet-20252030/>. Hämtad 2026-04-01.
- SOM-institutet. (2025). *Svenska Ungdomstrender 1986–2024*. Göteborgs universitet.
- Yousuf, E., & Carlsson Tenitskaja, A. (2025). Åkesson utesluter inte svenskt kärnvapen. <https://www.gp.se/politik/akesson-utesluter-inte-svenskt-karnvapen.db18bec7-d26a-419d-b209-da9bf8a710c1>

Medier & kultur

EN DIGITALISERAD BEFOLKNING

ANNIKA BERGSTRÖM

Sammanfattning

Det svenska samhället har gradvis digitaliserats sedan mitten av 1990-talet när internet blev tillgängligt för en större allmänhet. Sedan dess har vi sett en kontinuerlig utveckling av digitala applikationer, innehåll och tjänster samt av användning inom flertalet sektorer i såväl samhället som vardagslivet. Tillgången av medietekniker följer som regel etablerade mönster där yngre personer med högre utbildning är snabbare än äldre personer och lågutbildade att börja använda olika applikationer. Även andra faktorer som inkomst och förvärvsposition har betydelse i spridningsprocessen. I det här kapitlet visas sambandet mellan internetanvändning samt tre specifika användningsområden på nätet (e-post, sociala medier och myndighetsbrevlåda) och förklaringsfaktorer som identifierats i litteraturen. Ålder, utbildning och förvärvsposition är centrala. En av de viktigaste slutsatserna är att spridningsmönstren upprepas om och om igen, vilket är viktig kunskap för den fortsatta digitaliseringen av olika samhällssektorer.

Digitala informations- och kommunikationstekniker har varit betydande i det svenska samhället sedan mitten av 1980-talet och i mitten av 1990-talet blev internet tillgängligt för en större allmänhet. 30 år efter introduktionen av webbläsare, sökmotorer och användarvänliga gränssnitt har ekonomiska, sociala och politiska verksamheter digitaliserats och vårt vardagsliv är till stor del medierat genom digitala applikationer i globala nätverk.

I ett jämförande perspektiv var Sverige tidigt i digitaliseringsprocessen på såväl individ- som organisationsnivå (World Bank, 2026). De materiella förutsättningarna för ett högteknologiskt samhälle har varit goda. Dessa förutsättningar leder dock inte automatiskt till användning, deltagande, engagemang eller interaktivitet. Det har funnits digitala klyftor på land-, region- och gruppnivåer i samhällen sedan 1990-talet (Norris, 2001; Tsatsou, 2011; van Deursen & van Dijk, 2014).

Forskningen har visat på både för- och nackdelar med att delta i det digitala samhället. Vissa menade tidigt att internet skapar möjligheter till nya former av engagemang och möjligheter att kringgå aktörer som tidigare haft makt över information och kommunikation. Den så kallade mobiliseringshypotesen lyfte framför allt fram unga och deras vilja och möjlighet till icke-traditionella former av deltagande (Blank m.fl., 2018; Gibson m.fl., 2005; Johnson & Kaye, 2003; Putnam 2000; Robinson m.fl., 2015). Andra såg med skeptiska ögon att den digitala

närvaron snarare speglade den analoga och att internet skulle stärka existerande skillnader och klyftor (Davis, 2005; Norris, 2001; Scheufele & Nisbet, 2002). Man kan tänka sig såväl mobilisering som förstärkning av befintliga mönster beroende vad man specifikt studerar, men klart är att ett digitalt utanförskap idag har implikationer på individnivå.

Det här kapitlet syftar till att ge en bild av digitaliseringen i den svenska befolkningen mellan 1995 och 2025. Analysen fokuserar på hur internetanvändning och användning av olika områden på nätet har spridits i olika grupper i befolkningen över tid och vilka faktorer som vid olika tidpunkter varit betydande för tillgången.

Internet i samhället

Internetspridningen i det svenska samhället är naturligtvis ett rörligt mål. Det pågår en konstant utvecklingsprocess av hårdvara, mjukvara och infrastruktur. Från stationära till bärbara datorer och smarta telefoner, från modem till bredband och fiber, från enkla hemsidor till avancerat, interaktivt innehåll genererat av AI.

Internet blev tillgängligt för den svenska allmänheten runt 1994, vilket är vid ungefär samma tidpunkt som i USA och Storbritannien. Webbläsare och sökmotorer bidrog till skapandet av en mer lättanvänd och attraktiv digital miljö än den som hade utvecklats inom militären och vid amerikanska universitet sedan 1950-talet. I Sverige har vi sett flera regeringsinitiativ genom åren som handlat om utbyggd infrastruktur men också försök att uppmuntra människor att skaffa nödvändig teknik och använda den. Utbyggnaden av bredband kan ses som exempel på detta liksom projekt i slutet av 1990-talet med mål att bredda tillgången genom skolor, fackföreningar och med datorsubventioner via arbetsgivare. Just arbetsplatser var centrala i början av spridningsprocessen genom att de gav tillgång till tekniken, men också för att de uppmuntrade anställda att använda digital teknik och utbildade dem (Haddon, 2006).

Olika aktörer har digitaliserats i olika takt. Några svenska medieföretag var tidigt ute med digital närvaro redan i mitten av 1990-talet medan andra varit långsammare. I den privata sektorn var framtidstron tidvis mycket optimistisk men med stort investeringskapital kraschade många aktörer i IT-bubblan kring millennieskiftet. När bubblan spruckit fortsatte utvecklingen men nu i en något mer realistisk och lugnare takt. Idag är det ingen som ifrågasätter själva idén med digitala affärsidéer även om det fortsatt finns både goda och dåliga exempel.

Den offentliga sektorn har i mångt och mycket omfamnat den digitala tekniken, men svenska myndigheter var initialt försiktiga med sin digitala närvaro. Det visade sig många gånger svårt att implementera strukturer och processer på nätet, inte minst på grund av lagliga hinder, men också från ett medborgarperspektiv. Det gällde att alla kunde vara med, vilket i praktiken inte var fallet. Allmän information i digital form är idag vardagsmat för de allra flesta, men digital interaktivitet

mellan medborgare och offentlig förvaltning är fortsatt utmanande, inte minst när det kommer till äldre personer (Delegationen för senior arbetskraft, 2020).

Tilläggnelsen av internet har varit ojämlig från början, på samma sätt som många medietekniker före den (se t.ex. Winston, 1998; Norris, 2001; Tsatsou, 2011). Digitala klyftor handlade inledningsvis om tillgång, senare om användning och kompetenser (Robinson m.fl., 2015; van Deursen & van Dijk, 2011, 2014). De klyftor som vi initialt såg när det gällde tillgång har återupprepat sig för användningen av nya applikationer över de 30 år som vi levt med den digitala tekniken. När vi har fått smarta telefoner, sociala nätverksmedier eller digitala nyheter ser vi samma spridningsmönster gång efter annan. Meikle och Young (2012:33) uttryckte att utvecklingen av medietekniker är en kontinuerligt pågående process, inte en engångshändelse, och studier av användare över tid bekräftar detta.

Sammantaget kan vi konstatera att internet och digitala applikationer är en naturlig spelare i de flesta sektorer i samhället i mitten av 2020-talet. Att använda varor och tjänster digitalt har länge varit frivilligt för den enskilde medborgaren, men i takt med att digitala verktyg och tjänster införs på allt fler områden har kravet på att medborgarna ska vara digitalt kompetenta ökat. Detta skapar klyftor mellan personer som använder internet och de som inte gör det, vilket i förlängningen kan skapa problem när olika samhällssektorer digitaliseras och inte alla kan ta del av information och tjänster. De som använder digitala applikationer har i viss utsträckning en annan typ av vardag än de som inte gör det (Blank m.fl., 2018), och med tiden har de som står utanför internet kommit att hamna utanför.

Att förstå internetanvändning

Det är naturligtvis flera olika individfaktorer som bidrar till att förstå spridningen av medietekniker som internet och olika digitala applikationer som finns tillgängliga på nätet. Olika teorier bidrar till att förstå tilläggnelsen (eller att avstå) av nya medier. En av de som använts flitigast genom åren är diffusionsteorin (Rogers, 2003) och den så kallade technology acceptance model (TAM) (Davis, 1989). Medan den senare lyfter fram hur användaren uppfattar användbarheten och enkelheten i användningen pratar diffusionsteorin snarare om relativa fördelar och komplexitet. I båda fallen fokuseras karaktären på själva tekniken i sig som drivkraft eller hinder för användning. Tekniken behöver inte på något sätt vara perfekt eller färdig, forskning visar att människor kan tänka sig att kompromissa med nackdelar och brister om funktionaliteten är god (Davis, 1989).

I de här modellerna lyfter man också fram potentiella användare och den kontext de verkar i. Sociodemografiska faktorer har visat sig värdefulla för att förstå om man skaffar tekniken och väljer att börja använda den. En av de mest centrala faktorerna är ålder så till vida att tidiga användare är jämförelsevis yngre (Rogers, 2003). Kön har viss betydelse för viljan att prova – kvinnor är mer tveksamma än män, och har också uppvisat en något smalare användning och ett något lägre

intresse (se Helsper, 2010 för en översikt av spridningen bland män och kvinnor under det första decenniet). Könsskillnaderna handlar främst om vilka områden man väljer att gå in i, och har relativt lite med digital kompetens att göra (van Deursen & van Dijk, 2011).

Under 1990-talet var inkomst en betydande faktor för tillgång (Haddon, 2000; Katz & Rice, 2002). När priserna gick ner minskade betydelsen, men eftersom både hård- och mjukvaruutvecklingen är ständigt pågående kommer det alltid att finnas ny hård- och mjukvara att köpa. Ibland är båda typerna av uppgradering rent av nödvändiga för att applikationer ska fungera. En annan sociodemografisk faktor som haft stor betydelse för spridningen av internet är utbildningsnivå. Ju högre, desto mer sannolikt att man tillägnat sig olika digitala tekniker (Rogers, 2003; Bergström, 2015). En av anledningarna är tillgången till digital teknik i själva utbildningen, en annan är att internet åtminstone initialt var mer vanligt förekommande på högutbildades arbetsplatser.

All medianvändning, även den digitala, är inbäddad i människors sociala liv och man bör studera även denna aspekt av internettillägelsen (Hartmann, 2009). Att vara en del av nätverk innebär att man omgärdas av sociala normer som kan sätta press på individen att skaffa och använda tekniken (Rogers, 2003; Verkasalo m.fl., 2010; Zhou, 2008). Människor i ens närhet kan också bidra med stöd i användningen på ett positivt sätt (Venkatesh m.fl., 2012). Till exempel visade det sig tidigt i spridningsprocessen att personer med barn i hushållet var snabbare och mer benägna än personer utan barn att skaffa internet (Hargittai, 2004). Människor med mer socialt umgänge uppvisade tidigt bättre internetkunskaper än de som inte var så socialt engagerade (van Deursen & van Dijk, 2011).

Den sociala kontexten går bortom hushållet och sociala nätverk med familj och vänner, så till vida att även arbetsplatser (Haddon, 2000, 2006) och utbildningsinstitutioner (Hargittai, 2004) var viktiga för spridningen av internet. På dessa kunde man få tillgång, utbildning och möjligheten att använda och upparbeta kompetens. Sannolikt var den här typen av institutioner mer betydelsefulla tidigt i spridningsprocessen, men fortfarande idag kvarstår faktum att vissa arbetsplatser är mer internetintensiva än andra.

Domesticering av medieteknik är en process där olika individuella och externa faktorer har olika betydelse vid olika tidpunkter. Eftersom individer ingår i en större samhällskontext kan olika faktorer på individ- och samhällsnivå också vara sammanlänkade främst genom att individen påverkas av hur tekniken sprids, stöds av samhället och vilken policy som omgärdar den (Haddon, 2006). Ibland finns en övertro på själva tekniken och vad den kan bidra med när det gäller effektiviseringar, medan den faktiska spridningen ofta är en långsam process (Winston, 1998). Som exempel på det kan nämnas dagligvaruhandeln på internet som hade en trög start i slutet på 1990-talet när uppkopplingsmöjligheterna i hemmet var dåligt spridda och långsamma samtidigt som hemsidorna för att köpa livsmedel var bristfälliga. Idag är det inget konstigt att beställa veckans inköp på nätet,

det har varit en mognadsprocess. Utvecklingen pågår konstant och nya tekniska applikationer, nytt slags innehåll, ny service och nya aktörer kommer ständigt att göra entré på den digitala arenan. Det betyder till viss del att spridningsprocessen startar om och diskussionen om tillgång, klyftor m.m. är ständigt återkommande. De senaste åren ser vi processen upprepa sig för användningen av AI och chatbotar (Weissenbilder, Wessman & Bergström, 2026).

Internetanvändning över 30 år

SOM-undersökningarna ger unika möjligheter att analysera tilläggnelsen av digital teknik bland invånarna i Sverige. Frekvensen i internetanvändning har mätts årligen sedan 1995. En stor mängd bakgrundsvariabler möjliggör analyser av tilläggnelsen i olika grupper och hur betydelsen av var och en av dem har ökat eller minskat över tid när det gäller såväl sociodemografiska, socioekonomiska som mer sociala faktorer och politiskt engagemang.

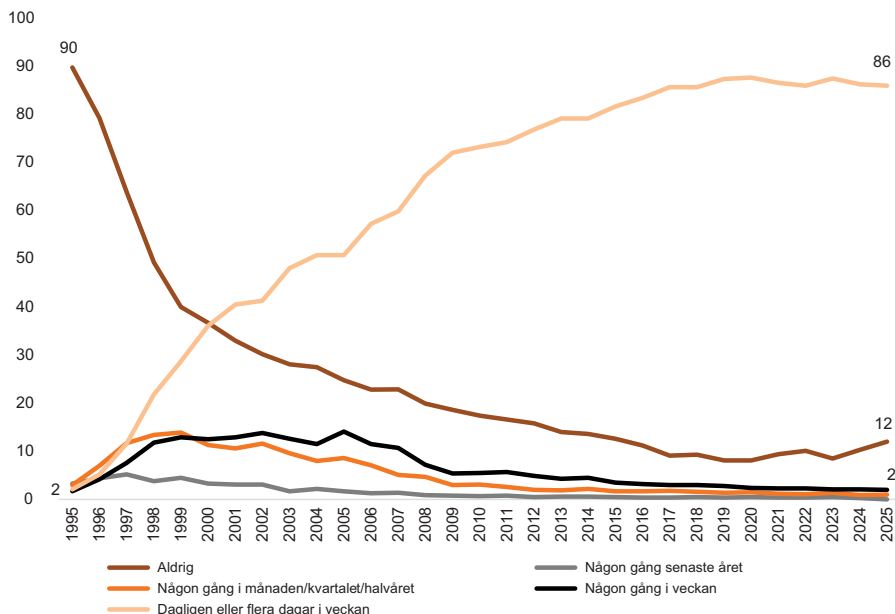
I det följande presenteras analyser av frågan hur ofta man under de senaste 12 månaderna har använt internet. För att få jämförbarhet över 30 år har vissa sammanslagningar av svarsskalan gjorts. Frågan om internetanvändning har ingått i samtliga enkäteditioner sedan 1995, men antalet formulär har varierat över tid och antalet svar varierar därför mellan åren.

Inledningsvis presenteras tilläggnelsen. Vid första mätpunkten 1995 var användningen mycket måttligt spridd, endast några få procent använde internet frekvent (dagligen eller flera dagar i veckan) (figur 1). De första fem mätåren var andelen frekventa användare mindre än andelen icke-användare. År 2000 ändrades detta och andelen frekventa användare växte kraftigt fram till 2017. Sedan dess har andelen varit stabil.

Andelen mer sporadiska användare har varit ganska liten över hela mätperioden. Den var lite större runt millennieskiftet, men har sedan gått tillbaka till i princip noll. Svenskarna är antingen internetanvändare eller icke-användare, men inte ibland-användare.

Som nämnts har tilläggnelsen sett olika ut i olika grupper. Demografi, socioekonomi och sociala faktorer har haft betydelse liksom anknytning till utbildningsinstitutioner och vissa typer av arbetsplatser. I figur 2 visas styrkan i korrelationer mellan internetanvändning och olika relevanta förklaringsfaktorer för varje undersökningsår. Inledningsvis var ålder och en anställning de viktigaste förklaringsfaktorerna om man ville förstå internetanvändning. De yngsta var snabbare med att tillägna sig den digitala tekniken och förvärvsarbetande personer hade också ett försprång ut på nätet. Även utbildning låg högt. Förvärvsarbete och utbildning är fortfarande relativt viktiga, men ålder har minskat i betydelse under 2020-talet.

Figur 1 Internetanvändning i den svenska befolkningen, 1995–2025 (procent)

Kommentar: Frågan löd *Hur ofta har du under de senaste 12 månaderna använt internet?* En sjugradig svarsskala användes: *Ingen gång, Någon gång de senaste 12 månaderna, Någon gång i halvåret, Någon gång i månaden, Någon gång i veckan, Flera gånger i veckan samt Dagligen.* Antalet svar varierar mellan åren då frågorna ställts i olika många formuläreditioner. Minsta antal svar var 1 754 år 1997.

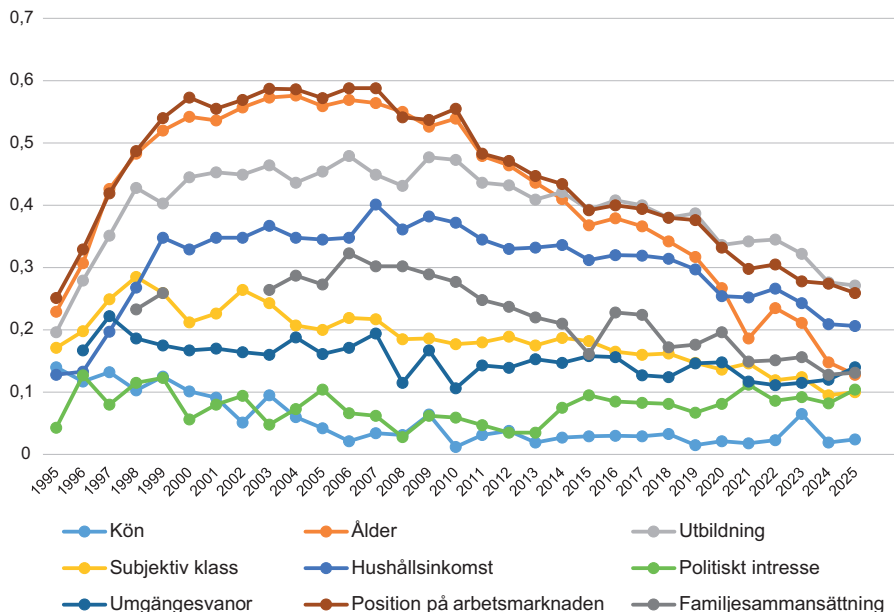
Källa: Den nationella SOM-undersökningen 1995–2005.

Hushållsinkomst är en annan faktor som haft, och fortfarande har, betydelse för internetanvändning. Även om teknik ofta blir billigare med tiden lever vi i en värld där det hela tiden kommer nya uppdateringar av hårdvara och en ständig ström av nya applikationer och innehåll som på olika sätt kan betinga betalning. Det är alltså fortfarande kostsamt att använda internet.

Umgängesvanor och familjesituation har över tid viss betydelse för internetanvändningen. Att ha andra i sitt hushåll och/eller i sin omgivning har en positiv effekt på internetanvändningen och har varit en av drivkrafterna att börja sin digitala resa.

Relativt sett har politiskt intresse och kön haft begränsad effekt på internetanvändningen. De könsskillnader som uppmättes tidigt (jfr. Helsper, 2010) har i det närmaste försvunnit. Politiskt intresse är fortfarande av mindre betydelse, men har ökat något de senaste 10–12 åren. En försiktig gissning till ökningen är utvecklingen av sociala medier i termer av konversationsmedier där en ansenlig mängd politiska samtal pågår.

Figur 2 Betydelsen av olika bakgrundsfaktorer för internetanvändning, 1995–2025 (etavärden)

Kommentar: Frågan löd *Hur ofta har du under de senaste 12 månaderna använt internet?* En sjugradig svarsskala användes: *Ingen gång, Någon gång de senaste 12 månaderna, Någon gång i halvåret, Någon gång i månaden, Någon gång i veckan, Flera gånger i veckan* samt *Dagligen*. Antal svar varierar för de olika faktorerna över åren. Lägsta antal svar för respektive faktor: kön 1 754 år 1997; ålder 1 717 år 1997; utbildning 1 705 år 1997; subjektiv klass 1 548 år 1997; hushållsinkomst 1 571 år 1997; politiskt intresse 1 732 år 1997; umgängesvanor 1 632 år 1997; position på arbetsmarknaden 1 658 år 1996; familjesammansättning 3 172 år 1999. Eta är ett mått på sambandet mellan oberoende och beroende variabel. Värden på 0,3 eller över brukar tolkas som uttryck för starka samband.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 1995–2025.

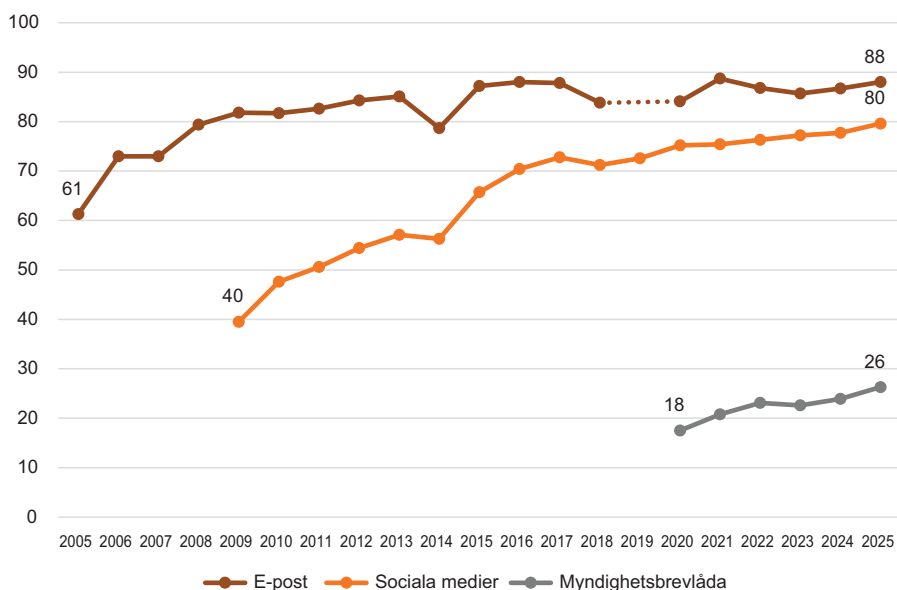
Sedan mitten av 1990-talet har internet förändrats dramatiskt, inte bara med avseende på tillgänglighet och hastighet, men också innehållsligt. 1994 var möjligheterna mycket begränsade jämfört med 2025 års webb. Detta i kombination med att allt fler verksamheter flyttar ut på webben och att nio av tio svenskar är frekventa användare gör det till en förväntad utveckling att samtliga faktorer som har betydelse för medieteknikens spridning får svagare betydelse över tid.

Användningsområden

Vi ska på samma sätt som ovan titta på utvecklingen för några specifika användningsområden på internet. För analysen har e-post, sociala medier och myndig-

hetsbrevlåda (som exempelvis Kivra, Billo eller Min myndighetspost) valts ut för att representera skilda användningsområden som har fått genomslag vid olika tidpunkter. De mäts med samma frekvensmått som internetanvändning ovan. E-post har mätts sedan SOM-undersökningen 2005, sociala medier sedan 2009 och myndighetsbrevlåda sedan 2020. De startar på lite olika nivå och användningsutvecklingen är positiv för samtliga (figur 3).

Figur 3 Användning av e-post, sociala medier och myndighetsbrevlåda i den svenska befolkningen, 1995–2025 (procent minst en gång i veckan)

Kommentar: Frågan löd *Hur ofta har du gjort följande på internet?* En sjugradig svarsskala användes: *Ingen gång, Någon gång de senaste 12 månaderna, Någon gång i halvåret, Någon gång i månaden, Någon gång i veckan, Flera gånger i veckan* samt *Dagligen*. I figuren visas andelen som använt respektive applikation minst en gång i veckan. Antalet svar varierar mellan åren då frågorna ställts i olika många formuläreditioner. Minsta antal svar: e-post 1 515 år 2021; sociala medier 4 091 år 2009; myndighetsbrevlåda 1 522 år 2021.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 1995–2025.

På samma sätt som för internetanvändning ska de ovan studerade faktorernas betydelse för tilläggnelsen analyseras med sambandsmåttet eta. Nedan visas tre separata grafer för användning av e-post, sociala medier och myndighetsbrevlåda (figur 4a, 4b och 4c).

Tilläggnelsen av e-post visar på delvis liknande mönster som för internetanvändning i stort. Utbildning är den viktigaste faktorn samtliga år. Förvärvsposition,

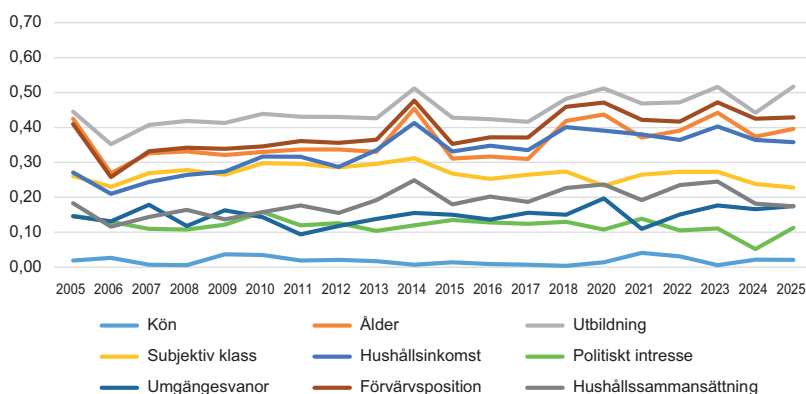
ålder och inkomst likaså. Kön har ringa betydelse. Subjektiv klasstillhörighet så som man själv beskriver den, hushållssammansättning och umgängesvanor har en stabil, men mindre betydelse över tid, politiskt intresse likaså.

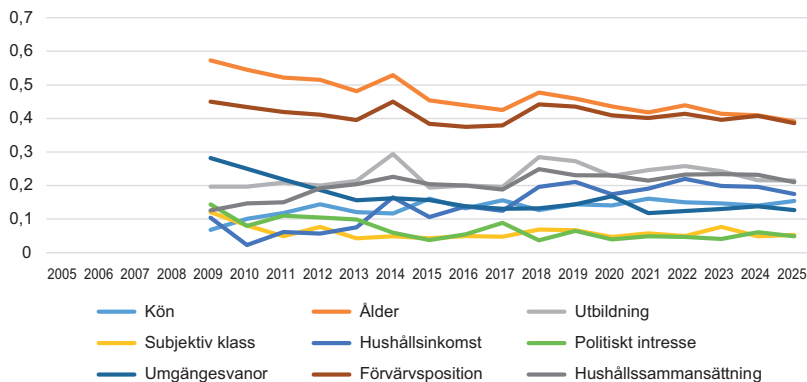
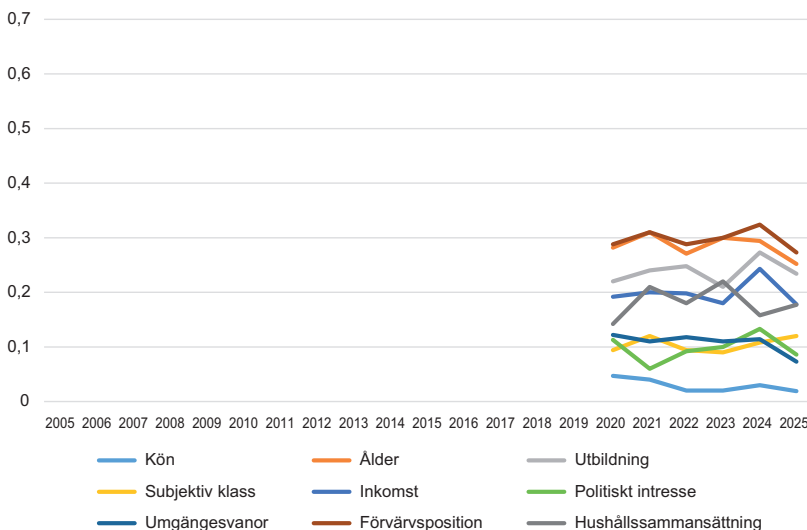
För sociala medier var ålder initialt den mest betydande faktorn, förvärvsposition uppvisade också starkt samband med användning. 15 år senare är dessa fortfarande de viktigaste förklaringsfaktorerna även om betydelsen har minskat något. Umgängesvanor, hushållssammansättning och utbildningsnivå bidrar också till viss del till att förstå användningen medan subjektiv klass och politiskt intresse inte har någon stark förklaringskraft för användningen av sociala medier över tid.

Användning av myndighetsbrevlåda är, även den, starkt korrelerad med ålder och förvärvsposition, och här ser vi också relativt starka samband med utbildning. Inkomst och hushållssammansättning uppvisar visst samband, subjektiv klass, politiskt intresse och umgängesvanor också, men på en lägre nivå. Könsskillnaderna i användning av myndighetsbrevlåda är ringa.

I analysen har tre olika användningsområden som etablerats vid tre olika tidpunkter valts ut. Spridningsmönstren för dessa tre är, som beskrivits, i många avseenden lika. Ålder och förvärvsposition är de starkast bidragande förklaringsfaktorerna för användning av e-post, sociala medier och myndighetsbrevlåda, och givet vad forskningen tidigare visat när det gäller spridningsprocesser (Bergström, 2015; Rogers, 2003) finns det anledning att anta att det ser ut så här även för andra användningsområden.

Figur 4a Betydelsen av olika bakgrundsfaktorer för användning av e-post, 2005–2025 (etavärden)

Figur 4b Betydelsen av olika bakgrundsfaktorer för användning av sociala medier, 2009–2025 (etavärden)**Figur 4c** Betydelsen av olika bakgrundsfaktorer för användning av myndighetsbrevlåda, 2020–2025 (etavärden)

Kommentar: Frågan löd *Hur ofta har du gjort följande på internet?* En sjugradig svarsskala användes: *Ingen gång, Någon gång de senaste 12 månaderna, Någon gång i halvåret, Någon gång i månaden, Någon gång i veckan, Flera gånger i veckan samt Dagligen*. Antal svar varierar för de olika faktorerna över åren. Lägsta antal svar för respektive faktor: kön 1 520 år 2021; ålder 1 522 år 2021; utbildning 1 492 år 2021; subjektiv klass 1 453 år 2021; hushållsinkomst 1 414 år 2021; politiskt intresse 1 492 år 2020; umgängesvanor 1 505 år 2021; position på arbetsmarknaden 1 405 år 2021; familjesammansättning 1 099 år 2021. Eta är ett mått på sambandet mellan oberoende och beroende variabel. Värden på 0,3 eller över brukar tolkas som uttryck för starka samband.

Källa: De nationella SOM-undersökningarna 2005–2025.

En digitaliserad befolkning

Frekvent internetanvändning har växt konstant från mitten av 1990-talet till 2010-talet. Det är en utveckling som noterats i stora delar av västvärlden och Sverige har alltid varit ett av de mest internetanvändande länderna (World Bank, 2026).

Kapitlet hade till syfte att titta på förklaringsfaktorer bakom tillgången av internet och några olika användningsområden sedan mitten av 1990-talet. Vi kan konstatera att ålder, utbildning, förvärvsposition och till viss del även inkomst varit viktiga för spridningen av internet i Sverige sedan mitten av 1990-talet. Däremot visar inte användningen av digitala applikationer på någon könsskiljande teknik, vilket var fallet i vissa kontexter i den tidiga spridningen av internet (Helsper, 2010). Klyftorna mellan olika grupper har naturligt nog minskat i befolkningen i takt med att allt fler blivit internetanvändare.

Då förklaringsfaktorerna återkommer för nya användningsområden fram till 2020-talet kan vi anta att de här spridningsmönstren i olika grupper med stor sannolikhet kommer att upprepa sig i framtida spridningsprocesser för ny teknik och nya applikationer. Det innebär att vi lever i upprepade processer med så kallade innovatörer respektive eftersläntrare (Rogers, 2003). De som har en längre erfarenhet kommer sannolikt att ha fördel av bättre digitala kompetenser i takt med att teknik och innehåll utvecklas. Tidiga användare kommer alltid att ligga steget före och enklare tillägna sig nya faciliteter och skaffa sig betydligt fler både positiva och negativa erfarenheter. Resultaten visar på behovet av en kontinuerlig beredskap att stödja återkommande grupper av eftersläntrare.

Att bli digital har varit mycket av ett individuellt val. När allt fler sektorer, tjänster och varor tillgängliggörs digitalt skapas det problem med enskilda personer som inte är med, personer som exempelvis inte har bank-ID och därmed inte kan tillgå vården online. Ofrivillig exkludering är ett problem som ökar och här finns en stor utmaning när det gäller frågan huruvida problemet ligger hos individen eller samhället.

Vi bör notera att presenterade data endast omfattar olika individers användning och inte tar hänsyn till den digitala kontexten, utvecklingen av internet och digital teknik. Förutom utvecklingen av hårdvara och infrastruktur är det också troligt att kontinuerliga förändringar och förbättringar av innehåll och service online utgör drivkrafter för individer som vill fördjupa sin användning och sina kunskaper och digitalisera sitt vardagsliv.

Analysen tar heller inte in aktiviteter som sker utanför nätet. Aktiviteter vid sidan av och på nätet influerar varandra. Personer som har sporadisk kontakt med banken kommer sannolikt inte att engagera sig mer i bankärenden på nätet. Å andra sidan kan en enkel och uppskattad digital applikation vara gnistan som leder till mer aktivitet hos internetbanken.

Från att i mitten av 1990-talet varit något som etablerats bland nyfikna och vetgiriga entusiaster, har vi idag ett samhälle där de allra flesta sektorer är digitaliserade

och där den digitala tekniken berör alla medborgare, antingen de vill eller inte. En majoritet av befolkningen är digitaliserad så till vida att den generella användningen är frekvent bland nio av tio invånare och en stor andel av dessa använder olika digitala applikationer. Det finns inga absoluta tal för när en befolkning är digitaliserad, vi kan konstatera att Sverige ligger högt när det gäller användning i befolkningen. Givet hur utvecklingen sett ut de senaste tio åren är det inte rimligt att tänka sig att vi i närtid ska komma till 100 procent frekventa internetanvändare. Samtidigt är det definitivt en samhällsutmaning att möta den tiondel som av olika skäl inte kan eller vill vara på internet.

Referenser

- Bergström, A. (2015). The contexts of internet use – from innovators to late majority. *Participations. Journal of Audience and Reception Studies*, 12(1), 3–18.
- Blank, G., Graham, M., & Calvino, C. (2018). Local Geographies of Digital Inequality. *Social Science Computer Review*, 36(1), 82–102.
- Davis, F. (1989). Perceived Usefulness, Perceived Ease of Use, and User Acceptance of Information Technology. *MIS Quarterly*, 13(3), 319–340.
- Davis, R. (2005). *Politics Online; Blogs, Chatrooms and Discussion Groups in American Democracy*. Routledge.
- Delegationen för senior arbetskraft (2020). *Får äldre vara med i mediesamhället?* (Rapport 19, S 2018:10). <https://seniorarbetskraft.se/aktuellt/rapport-19-far-alldre-vara-med-i-mediesamhallet/> Nerladdad mars 2020.
- Gibson, R. K., Wainer L., & Ward, S. J. (2005). Online Participation in the UK: Testing a 'Contextualised' Model of Internet Effects. *The British Journal of Politics and International Relations*, 7(4), 561–583. <https://doi.org/10.1111/j.1467-856x.2005.00209.x>
- Haddon, L. (2000). Social Exclusion and Information and Communication Technologies: Lessons from Studies of Single Parents and the Young Elderly. *New Media & Society*, 2(4), 387–406.
- Haddon, L. (2006). The Contribution of Domestication Research to In-Home Computing and Media Consumption. *The Information Society: An International Journal*, 22(4), 195–203.
- Hargittai, E. (2004). Informed Web Surfing: The Social Context of User Sophistication. I P. N. Howard & S. Jones (Red.), *Society Online: The Internet in Context*. Sage Publications. <https://sk.sagepub.com/book/edvol/society-online/toc>
- Hartmann, M. (2009). The Changing Urban Landscapes of Media Consumption and Production. *European Journal of Communication*, 24(4), 421–436.
- Helsper, E. (2010). Gendered Internet Use Across Generations and Life Stages. *Communication Research*, 37(3), 352–474.
- Johnson, T. J., & Kaye, B. K. (2003). A boost or Bust for Democracy?: How the Web Influenced Political Attitudes and Behaviours in the 1996 and 2000 Presidential Elections. *The Harvard International Journal of Press/Politics*, 8, 9–34.

- Katz, J. E., & Rice, R. E. (2002). *Social Consequences for Internet Use: Access, Involvement, and Interaction*. MIT Press.
- Meikle, G., & Young, S. (2012). *Media Convergence. Networked Digital Media in Everyday Life*. Pallgrave MacMillan.
- Norris, P. (2001). *Digital Divide: Civic Engagement, Information Poverty and the Internet Worldwide*. Cambridge University Press.
- Putnam, R. D. (2000). *Bowling Alone: the collapse and revival of American community*. Simon & Schuster.
- Rogers, E. M. (2003). *Diffusion of Innovations*. The Free Press.
- Robinson, L., Cotton, S. R., Ono, H., Quan-Haase, A., Mesch, G., Chen, W., Schulz, J., Hale, T. M., & Stern, M. J. (2015). Digital inequalities and why they matter. *Information, Communication & Society*, 18(5), 569–582.
- Scheufele, D. A., & Nisbet, M. C. (2002). Being a Citizen Online: New Opportunities and Dead Ends. *The Harvard International Journal of Press/Politics*, 7, 55–75.
- Tsatsou, P. (2011). *Digital Divides in Europe: Culture, Politics and the Western-Southern Divide*. Peter Lang.
- van Deursen, A., & van Dijk, J. (2011). Internet Skills and the Digital Divide. *New Media & Society*, 13(6), 893–911.
- van Deursen, A., & van Dijk, J. (2014). The digital divide shifts to differences in usage. *New Media & Society*, 16(3), 507–526.
- Venkatesh, V., Thong, J. Y. L., & Xu, X (2012). Consumer Acceptance and Use of Information Technology: Extending the Unified Theory of Acceptance and Use of Technology. *MIS Quarterly*, 36(1), 157–178.
- Verkasalo, H., López-Nicolás, C., Molina-Castillo, F. H., & Bouwman, H. (2010). Analysis of Users and Non-users of Smartphone Applications. *Telematics and Informatics*, 27(3), 242–255.
- Weissenbilder, M., Wessman, F., & Bergström, A. (2026). AI blir vardag: användning, oro och ideologiska skillnader. I A. Carlander, A. Ramsälv, B. Rönnerstrand & P. Öhberg (Red.) *Mot en tid som flytt (denna volym)*. SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Winston, B. (1998). *Media technology and society. A history: from the telegraph to the Internet*. Routledge.
- World Bank (2026). <https://data.worldbank.org/indicator/IT.NET.USER.ZS>. Hämtad 2026-03-27.
- Zhou, Y. (2008). Voluntary Adopters Versus Forced Adopters: Integrating the Diffusion of Innovation Theory and the Technology Acceptance Model to Study Intra-organizational Adoption. *New Media & Society*, 10(3), 475–496.

STRUKTURELLA FÖRÄNDRINGAR I FÖRTROENDET FÖR SVENSKA MEDIER: ANVÄNDNING, POLITISERING OCH SAMHÄLLSVÄRDE

ULRIKA ANDERSSON

Sammanfattning

Det här kapitlet undersöker hur förtroendet för medier har förändrats mellan 2010 och 2025. På en övergripande nivå är förtroendet stabilt för samtliga jämförda medier. En förändring som kan noteras är dock att förtroendet för kvällspressen har ökat, särskilt under 2020-talet. Även om nivåerna fortfarande är lägre än för morgonpressen har avståndet mellan de båda mediegrupperna minskat. Med 2025 års undersökning når Aftonbladet och Expressen sina högsta noteringar sedan mätningarna påbörjades, vilket väcker frågan om vad som ligger bakom denna förändring. Resultaten visar att förtroendet i ökande utsträckning är kopplat till användning av Aftonbladets och Expressens respektive nyhetstjänster samt uppfattningar om de båda mediernas samhällsvärde, medan betydelsen av sociodemografiska och politiska faktorer har minskat. Som jämförelsepunkter omfattar analysen även SVT och TV4. Resultaten visar att förtroendet för nyhetsmedier inte utvecklas längs en gemensam linje, utan snarare följer olika logiker som varierar beroende på medietyp.

Frågor om medieförtroende och mediemissstro har under det senaste decenniet fått ökad uppmärksamhet både i forskning och offentlig debatt. Denna utveckling hänger nära samman med förändringar i medielandskapet, där digitalisering och framväxten av sociala och alternativa medier har utmanat traditionella mediers tidigare dominerande ställning (Fisher, 2016; Park m.fl., 2020; Strömbäck m.fl., 2020; Wasike, 2026). I ett mer fragmenterat informationslandskap har medier i ökande utsträckning blivit föremål för kritik och ifrågasättande, vilket aktualiserat frågor om deras legitimitet och roll i samhället. Kritiken har riktats mot såväl nyhetsvärdering och opartiskhet som mediernas politiska inriktning och sätt att skildra olika samhällsfrågor (De Cleen & Knops, 2019; Figenschou & Ihleback, 2019; Egelhofer m.fl., 2021). Upplevelser av att medier styrs av personer i maktställning som vill föra ut sina agendor på nyhetsplats och att nyhetsjournalistiken har blivit för sensationsdriven i försöken att få publikens uppmärksamhet är ytterligare kritik som lyfts fram (Brants, 2013; Newman & Fletcher, 2017; Fink, 2019).

Samtidigt visar forskning att förtroendet för medier generellt har legat relativt högt, men att det finns betydande variationer mellan olika medier och mellan olika samhällsgrupper. Public service har under lång tid haft högre förtroende än kommersiell radio och tv, och morgonpressen har i sin tur stått betydligt starkare förtroendemässigt än kvällspressen (Andersson & Weibull, 2017; Andersson, 2024). Därtill har förtroendet för medier i ökande utsträckning kommit att spegla politiska skiljelinjer, där vissa medier präglas av en tydlig polarisering mellan individer som placerar sig till vänster respektive höger på den politiska skalan (Andersson & Oscarsson, 2020; Andersson, 2024).

För att förstå dessa variationer behöver förtroende betraktas som en process som förändras över tid snarare än som ett statiskt tillstånd. Forskning om medieförtroende har länge försökt identifiera vilka faktorer som ligger till grund för människors förtroendebedömningar. Även om någon enhetlig modell saknas pekar tidigare studier mot att förtroende kan förstås som ett samspel mellan flera olika dimensioner. En central utgångspunkt är att förtroende bygger på bedömningar av mediernas sätt att fungera, där faktorer som urval av ämnen, hantering av fakta, korrekthet i framställningen och journalistisk värdering spelar en avgörande roll (jfr. Möllering, 2006; Kohring & Matthes, 2007). Samtidigt betonas att förtroende inte enbart handlar om innehållets kvalitet utan också om relationen mellan publik och medium. Förtroende innebär i detta perspektiv en vilja att förlita sig på medier i situationer präglade av osäkerhet, där mottagaren saknar möjlighet att själv verifiera informationen och därför måste lita på att journalistiken fungerar på ett tillfredsställande sätt (jfr. Knudsen m.fl., 2022).

Utöver bedömningar av mediernas innehåll och funktion har forskningen i ökande utsträckning lyft fram betydelsen av mer normativa dimensioner av medieförtroende. Förtroende påverkas inte enbart av hur medierna fungerar i praktiken eller av individers egna erfarenheter, utan också av i vilken utsträckning medier uppfattas fylla en viktig roll i samhället, exempelvis som granskare av makten eller som bärare av det offentliga samtalet. Detta perspektiv utgår från en nära koppling mellan medieförtroende och frågor om legitimitet, det vill säga i vilken mån medier uppfattas som relevanta, rättvisa och samhällsbärande institutioner (jfr. Kohring & Matthes, 2007; Strömbäck m.fl., 2020). Legitimitet kan i sin tur beskrivas som en generell uppfattning om att en aktörs verksamhet är önskvärd och lämplig inom ett system av normer och värderingar (Suchman, 1995). Tillämpat på medier innebär det att förtroende i hög grad påverkas av hur mediernas roll i det demokratiska samhället värderas.

Sammanfattningsvis kan medieförtroende förstås som ett resultat av både kognitiva bedömningar av journalistisk kvalitet, relationella erfarenheter och mer övergripande uppfattningar om mediernas samhällsroll.

Mot denna bakgrund kommer det här kapitlet att analysera hur förtroendet för medier i Sverige har utvecklats mellan 2010–2025, med utgångspunkt i skillnader mellan olika medietyper och grupper i samhället. Särskild uppmärksamhet riktas

mot kvällspressen, som under senare år uppvisat en ökning i förtroende. För att sätta denna utveckling i ett bredare sammanhang kommer även public service, genom Sveriges Television (SVT), samt den kommersiella aktören TV4 att inkluderas som jämförelsepunkter. Syftet med studien är att bidra till förståelsen av vilka faktorer som formar medieförtroende och hur dessa förändras i ett föränderligt medielandskap. Analysen kommer att göras i två steg där den första delen fokuserar på mer övergripande beskrivningar av hur förtroendet för olika medier har sett ut under perioden samt hur detta förhåller sig i relation till mediernas upplevda samhällsvärde. Den andra delen utgår därefter från logistiska regressionsanalyser av förtroendet för Aftonbladet, Expressen, SVT och TV4. Avslutningsvis följer en sammanfattning och diskussion kring resultaten.

Förtroende och samhällsvärde i det svenska mediasystemet

Ett första resultat som kan slås fast när det gäller förtroende för medier är att förtroendenivåerna har hållit sig stabila över tid. Mycket lite har hänt, åtminstone på en övergripande nivå. Tidigare studier har dock visat att det för vissa medier har skett betydande förändringar under ytan, där framför allt ideologiska och politiska faktorer har fått större betydelse (Andersson, 2024; se även tabell A1 i appendix, där olika samhällsgruppers förtroendebedömningar redovisas). Även när det gäller bedömningen av mediers samhällsvärde håller sig nivåerna stabila och de följer i hög utsträckning också samma mönster som förtroendet (figur 1 och figur 2). För de flesta medier ligger dock det upplevda samhällsvärdet på högre nivåer än förtroendet för samma medier.

För både förtroende och samhällsvärde syns en stabil hierarki mellan olika medietyper. Public servicebolagen Sveriges Television (SVT) och Sveriges Radio (SR) har genomgående högre nivåer både vad gäller förtroende och uppfattat samhällsvärde jämfört med övriga medier. År 2025 uppgav 70 procent av respondenterna att de hade mycket eller ganska stort förtroende för SVT och SR, medan andelen som bedömde att de båda public servicemedierna hade mycket eller ganska stort värde för det svenska samhället låg runt 80 procent (figur 1 och 2).¹

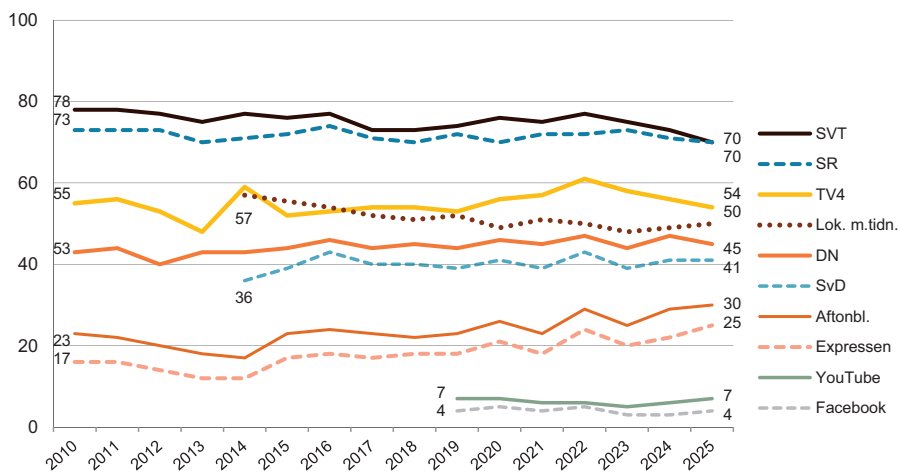
Efter public servicemedierna följer TV4 och morgontidningar vilka också uppvisar förhållandevis höga nivåer, om än lägre än för public service. Störst förtroende i denna grupp hade TV4 med 54 procent stort förtroende medan Svenska Dagbladet (SvD) stod för den lägsta andelen med 41 procent. Även här ligger bedömningarna av respektive mediums samhällsvärde cirka 10 procentenheter högre jämfört med förtroendet, för TV4:s del 64 procent och för SvD 51 procent.

Något längre ner återfinns de båda kvällstidningarna Aftonbladet och Expressen (inklusive GT och Kvällsposten). Hösten 2025 hade 30 respektive 25 procent stort förtroende för respektive medieaktör, medan 37 respektive 33 procent uppgav att de båda tidningarna hade stort värde för samhället. Längst ned i förtroendelistan hittas digitala plattformar som Youtube och Facebook, två sociala medier-plattformar

som under senare år har blivit viktiga för i synnerhet yngres nyhetskonsumtion. Sju respektive fyra procent hade mycket eller ganska stort förtroende för innehållet i dessa plattformar. Här hittas dock den största differensen mellan förtroende och samhällsvärde där nivån för samhällsvärde är nästan fyra gånger så högt som för förtroendet, 24 respektive 18 procent.

Rangordningen mellan de olika medierna och internettjänsterna är anmärkningsvärt stabil över tid och gäller oavsett om det handlar om förtroende eller samhällsvärde. Trots de betydande förändringar som har skett i medielandskapet under de senaste decennierna tycks alltså det svenska mediasystemets legitimitetsstruktur i huvudsak bestå, åtminstone på en övergripande nivå.

Figur 1 Förtroende för innehållet i olika medier, 2010–2025 (procent)

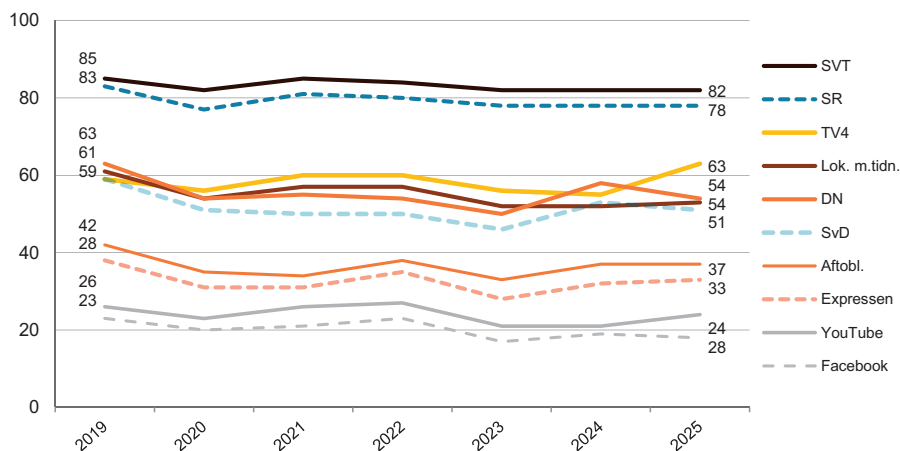
Kommentar: Frågan lød *Hur stort förtroende har du för innehållet i följande medier och internet-tjänster?* Svarsalternativen var *Mycket stort förtroende*, *Ganska stort förtroende*, *Varken stort eller litet förtroende*, *Ganska litet förtroende*, *Mycket litet förtroende*, *Ingen uppfattning*. Figuren redogör för andelen mycket stort och ganska stort förtroende. Analysen utgår från oviktade data. Antal svarande var 1 569 år 2010 och 1 775–1 859 år 2025.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2010–2025.

Samtidigt som förtroende och samhällsvärderingar som helhet håller sig stabila över tid har det skett en gradvis förflyttning för den grupp av svenska medier som under lång tid har kännetecknats av låga förtroendenivåer: kvällstidningarna. Både Aftonbladet och Expressen har under 2020-talet kunnat se en uppgång i förtroendet och 2025 uppnår båda tidningarna sina hittills högsta förtroendenivåer i SOM-undersökningens mätningar (figur 1). Eftersom båda titlarna har följt samma mönster handlar förändringen inte enbart om ändrade uppfattningar om en enskild titel utan en mer generell omvärdering av kvällspressens roll i förhållande till andra

medietyper. Avståndet mellan framför allt Aftonbladet och de stora morgontidningarna Dagens Nyheter och Svenska Dagbladet har successivt krympt under de senaste åren. Som exempel kan nämnas att differensen mellan Aftonbladet och Dagens Nyheter var 25 procentenheter år 2013, 20 procentenheter år 2020 och 15 procentenheter år 2025. Om det är en trend som kommer att fortsätta i samma riktning får framtida studier visa, men klart är att Aftonbladet, tillsammans med Expressen, har närmast sig klustret av morgontidningar.

Figur 2 Bedömning av mediers värde för det svenska samhället, 2019–2025 (procent)

Kommentar: Frågan löd Vilket värde för det svenska samhället anser du att följande medier och internettjänster har? Svarsalternativen var Mycket stort värde, Ganska stort värde, Varken stort eller litet värde, Ganska litet värde, Mycket litet värde, Ingen uppfattning. Figuren redogör för andelen mycket stort och ganska stort värde. Analysen utgår från oviktade data. Antalet svarande var 1 637 år 2019 och 1 811 år 2025.

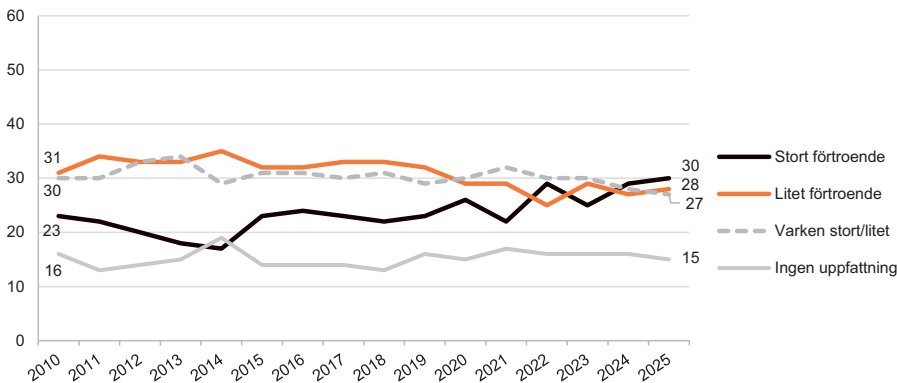
Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2019–2025.

Vägen mot ett ökat förtroende kan se ut på lite olika sätt. Det kan exempelvis ske om grupperna som saknar uppfattning eller varken har stort eller litet förtroende minskar, alltså om fler tar tydlig ställning, eller om det blir allt färre som känner lågt förtroende. För Aftonbladet handlar det primärt om att andelen med lågt förtroende successivt har minskat samtidigt som nivåerna för ”ingen uppfattning” och ”varken eller” har hållit sig stabila (figur 3a). Förtroendeökningen är här primärt knuten till en reell minskning av andelen med litet förtroende och en motsvarande ökning av andelen stort förtroende. Det tidigare mönster som präglat förtroendet för Aftonbladet där andelen lågt förtroende alltid har haft övertaget, har under 2020-talet utvecklats till ett slags symboliskt skifte där de båda förtroendegrupperna numera befinner sig på samma nivå.

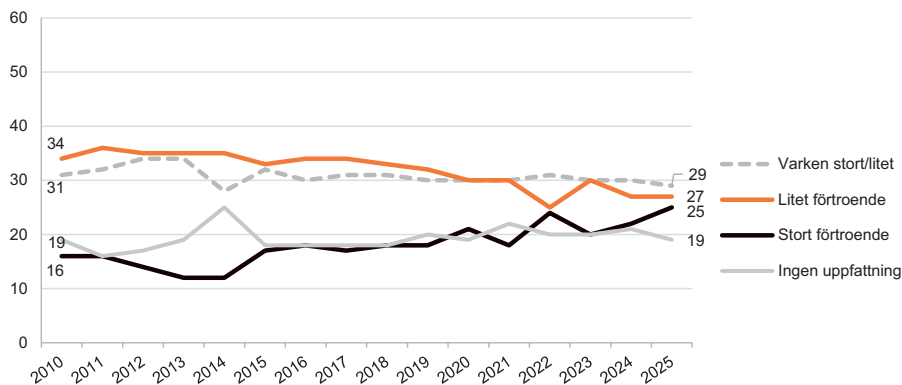
Mönstret är synnerligen likartat för Expressen. Förvisso har avståndet mellan gruppen stort förtroende och gruppen litet förtroende varit större för Expressen jämfört med Aftonbladet. Som mest har differensen mellan de båda grupperna varit 23 procentenheter, vilket uppmättes år 2014 (figur 3b). Från 2015 och framåt har avståndet därefter successivt minskat och år 2025 ligger grupperna på ungefär samma nivå. Omkring var fjärde person uttrycker stort förtroende för Expressen medan ytterligare en fjärdedel hyser lågt förtroende.

Varför förtroendebedömningarna har förändrats i den här riktningen är inte utrett men det torde åtminstone till viss del handla om hur medielandskapet har förändrats. När publiken i ökad utsträckning möter information via sociala medier och alternativa nyhetskällor kan de medier som tidigare har legat längst ned på förtroendeskalan framstå som mer tillförlitliga i jämförelse. Måttstocken kan således ha justerats när sådant som uppfattas som sensationellt och uppmärksamhetsdrivande återfinns hos andra aktörer än kvällspressen. Eftersom det inte har skett någon omvärdering av kvällstidningarnas samhällsvärde pekar resultaten mot att förändringen i förtroende i första hand ska förstås som en process av ökad legitimitet i betydelsen minskad skepsis snarare än som en omvärdering av kvällstidningarnas roll i det demokratiska systemet.

Figur 3a Förtroende för Aftonbladet, 2010–2025 (procent)

Figur 3b Förtroende för Expressen, 2010–2025 (procent)

Kommentar: Frågan löd *Hur stort förtroende har du för innehållet i följande medier och internet-tjänster?* Svarsalternativen var *Mycket stort förtroende*, *Ganska stort förtroende*, *Varken stort eller litet förtroende*, *Ganska litet förtroende*, *Mycket litet förtroende*, *Ingen uppfattning*. I figuren är *Mycket* och *Ganska stort förtroende* sammanslagna till *Stort förtroende*, medan *Mycket* och *Ganska litet förtroende* är sammanslagna i *Litet förtroende*. Analysen utgår från oviktade data. Antalet svarande var 1 569 år 2010 och 1 811 år 2025. Förändringen 2010–2025 = $p < 0,001$.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2010–2025.

Mot bakgrund av de observerade förändringarna i förtroende riktas analysen i nästa steg mot vilka sociodemografiska, medierelaterade och attitydmässiga faktorer som påverkar förtroendet för Aftonbladet och Expressen samt hur betydelsen av dessa har förändrats mellan 2010 och 2025. För att sätta resultaten i ett bredare sammanhang inkluderas även TV4 och SVT i analysen. Syftet är att undersöka om de mönster som har observerats är specifika för kvällstidningar eller om de återfinns även för andra medier.

Förtroendet för Aftonbladet och Expressen: samhällsvärdets ökande betydelse

För att undersöka vilka faktorer som påverkar förtroendet för medier används logistisk regression. Genom att behandla förtroendefrågan som en dikotomi ("stort förtroende" versus "allt annat") är det möjligt att granska hur oddsen att uttrycka förtroende varierar med olika bakgrunds-, användnings- och attitydfaktorer. Analysen baseras på separata modeller för olika tidpunkter (2010, 2014, 2019 och 2025), vilket möjliggör jämförelser av hur sambanden ser ut och hur de förändras mellan dessa år. Genom att inkludera flera variabler samtidigt kan modellen identifiera vilka faktorer som har en självständig påverkan på förtroendet. Resultaten redovisas i form av oddskvoter ($\text{Exp}(B)$), där värden över 1 indikerar

högre odds för att uttrycka förtroende och värden under 1 lägre odds givet övriga faktorer i modellen.

Valet att jämföra flera specifika tidpunkter motiveras av att olika typer av förklaringsfaktorer har tillkommit vid olika tillfällen i undersökningen. Genom att kombinera en övergripande jämförelse mellan 2010 och 2025 med mer avgränsade analyser av senare år (2014 och 2019 i relation till 2025) kan studien både identifiera övergripande förändringsmönster och undersöka mer specifika mekanismer, såsom betydelsen av sociala medier (introducerad 2014) och uppfattningar om mediernas samhällsvärde (introducerad 2019).

I den första analysen, där 2010 jämförs med 2025, består modellen av faktorer som i tidigare forskning visat sig vara betydelsefulla för att förklara medieförtroende och medievanor: användningsrelaterade faktorer (egen erfarenhet av Aftonbladets respektive Expressens utbud och av medier generellt), sociodemografiska faktorer (kön, ålder, utbildningsnivå) samt attitydfaktorer (politiskt intresse och placering på vänster-högerskalan) (utfallet för de enskilda variabelerna var för sig samt förändring över tid finns redovisat i tabell A1–A4 i appendix). Analysen visar att förtroendet för såväl Aftonbladet som Expressen formas av ett begränsat antal faktorer, där vissa samband är stabila över tid medan andra förändras.

Jämförelsen visar på en i huvudsak stabil struktur, framför allt för Aftonbladet. Både 2010 och 2025 är erfarenhet av att använda respektive kvällstidnings innehållstjänster den enskilt starkaste förklaringsfaktorn för förtroende. Individer som tar del av Aftonbladet frekvent är betydligt mer benägna att uttrycka förtroende och denna effekt är något starkare 2025 än 2010 (tabell 1). Mönstret är detsamma för Expressen även om effekten av användning inte är fullt lika stark som för Aftonbladet. Det kan också noteras att det för Aftonbladet finns ett stabilt samband med ideologisk position och förtroende där individer som placerar sig till höger är mindre benägna att uttrycka stort förtroende än de som placerar sig till vänster, ett resultat som inte är särskilt förvånande givet att tidningens ledarsida är oberoende socialdemokratisk. För Expressen är mönstret här annorlunda då ideologisk position får viss betydelse först under den senare perioden.

Utbildning som förklaringsfaktor är betydelsefull för både Aftonbladet och Expressen 2010 men är 2025 inte längre statistiskt signifikant. Generell nyhetsanvändning saknar däremot betydelse vilket tyder på att förtroendet för kvällstidningarna inte primärt drivs av ett bredare nyhetsintresse utan en specifik medieexponering. Vidare framgår att faktorer som ålder, kön och politiskt intresse spelar en begränsad roll.

Tabell 1 Oddskvoter för att uttrycka stort förtroende för Aftonbladet respektive Expressen, 2010 och 2025 (logistisk regression, oddskvoter, 95-procentiga konfidensintervall)

Förtroende för Aftonbladet	2010		2025	
	OR	KI	OR	KI
Användning Aftonbladets nyhetstjänster (3=Hög 3–7 dgr/v)	1,818***	[1,55–2,13]	2,302***	[2,00–2,65]
Nyhetsanvändning, exkl. sociala medier (3=Hög 3–7 dgr/v)	0,877	[0,55–1,40]	0,942	[0,72–1,24]
Kön (1=Man)	0,896	[0,69–1,17]	0,884	[0,70–1,12]
Ålder (kontinuerlig)	0,998	[0,99–1,01]	0,998	[1,00–1,00]
Utbildning (låg, medel, hög)	0,604***	[0,50–0,74]	0,856	[0,71–1,03]
Politiskt intresse (1=Intresserad)	0,783	[0,59–1,04]	0,963	[0,74–2,65]
Ideologi (1=Klart till vänster, 5=Klart till höger)	0,785***	[0,71–0,87]	0,764***	[0,69–2,65]
Antal svar	1 255		1 432	

Förtroende för Expressen	2010		2025	
	OR	KI	OR	KI
Användning Expressens nyhetstjänster (3=Hög 3–7 dgr/v)	1,565***	[1,31–1,86]	1,848***	[1,61–2,12]
Nyhetsanvändning, exkl. sociala medier (3=Hög 3–7 dgr/v)	1,828	[0,65–1,64]	1,050	[0,81–1,36]
Kön (1=Man)	0,736*	[0,55–0,99]	0,808	[0,63–1,04]
Ålder (kontinuerlig)	0,997	[0,98–1,00]	0,993	[0,99–1,00]
Utbildning (låg, medel, hög)	0,605***	[0,49–0,75]	0,854	[0,71–1,34]
Politiskt intresse (1=Intresserad)	0,849	[0,63–1,15]	0,930	[0,71–2,19]
Ideologi (1=Klart till vänster, 5=Klart till höger)	0,988	[0,88–1,11]	0,892*	[0,81–0,98]
Antal svar	1 213		1 355	

Kommentar: Förtroendefrågan löd *Hur stort förtroende har du för innehållet i följande medier och internetjänster?* För nyhetsanvändning gäller 1 = Mer sällan/Aldrig, 2 = 1–2 dagar/vecka, 3 = 3–7 dagar/vecka. Tabellen visar oddskvoter (OR) från logistiska regressioner. Analysen utgår från oviktade data. 95-procentiga konfidensintervall anges inom hakparentes.

* $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2010 och 2025.

Givet hur medielandskapet har förändrats de senaste årtiondena, där sociala medier har fått genomslag som viktiga plattformar för nyhetskonsumtion, finns det skäl att undersöka huruvida regelbunden konsumtion av nyheter i sociala medier spelar någon roll för medieförtroendet. Möjligen skulle ett ökat förtroende för Aftonbladet och Expressen kunna förklaras av att fler bedömer de båda medierna i relation till egen erfarenhet av de källor och den information som sprids i det digitala flödet.

När analysen utvidgas till att inkludera nyhetskonsumtion i sociala medier (2014–2025) visar det sig dock inte finnas något signifikant samband med för-

troende vare sig 2014 eller 2025 när hänsyn tas till övriga variabler (tabell 2). Den ökade exponeringen för nyheter via sociala medier bidrar således inte i sig till förändringar i förtroendet för Aftonbladet respektive Expressen. Däremot återkommer det tidigare mönstret med användning av tidningarnas nyhetstjänster som central förklaringsfaktor. Jämförelsen mellan medierna visar dock på vissa skillnader. För Aftonbladet förstärks sambandet mellan användning och förtroende över tid, medan det för Expressen ligger på ungefär samma nivå både i början och i slutet av perioden. För båda medierna uppvisar ideologisk position ett stabilt samband. I övrigt minskar betydelsen av socio-politiska faktorer som kön, utbildning och politiskt intresse över tid.

Tabell 2 Oddskvoter för att uttrycka stort förtroende för Aftonbladet och Expressen, 2014 och 2025 (logistisk regression, oddskvoter, 95-procentiga konfidensintervall)

Förtroende för Aftonbladet	2014		2025	
	OR	KI	OR	KI
Användning av Aftonbladets nyhetstjänster (3=Hög, 3–7 dgr/v)	1,777***	[1,49–2,12]	2,299***	[2,00–2,65]
Nyheter i sociala medier (3=Hög, 3–7 dgr/v)	0,951	[0,80–1,14]	1,001	[0,88–1,16]
Nyhetsanvändning, exkl. sociala medier (3=Hög, 3–7 dgr/v)	1,117	[0,70–1,79]	0,940	[0,72–1,23]
Kön (1=Man)	0,762	[0,57–1,02]	0,879	[0,69–1,02]
Ålder (kontinuerlig)	1,008	[1,00–1,02]	0,998	[0,99–1,01]
Utbildning (låg, medel, hög)	0,628***	[0,51–0,78]	0,856	[0,71–1,03]
Politiskt intresse (1=Intresserad)	0,627	[0,47–0,85]	0,964	[0,74–1,26]
Ideologi (1=Klart till vänster, 5=Klart till höger)	0,739***	[0,66–0,83]	0,764***	[0,69–0,84]
<i>Antal svar</i>	1 309		1 430	

Förtroende för Expressen	2014		2025	
	OR	KI	OR	KI
Användning av Expressens nyhetstjänster (3=Hög, 3–7 dgr/v)	1,908***	[1,60–2,28]	1,852***	[1,61–2,13]
Nyheter i sociala medier (3=Hög, 3–7 dgr/v)	1,043	[0,85–1,13]	1,034	[0,90–1,19]
Nyhetsanvändning, exkl. sociala medier (3=Hög, 3–7 dgr/v)	1,156	[0,71–1,89]	1,040	[0,80–1,35]
Kön (1=Man)	0,763	[0,55–1,06]	0,805	[0,63–1,03]
Ålder (kontinuerlig)	1,001	[0,99–1,01]	0,994	[0,99–1,00]
Utbildning (låg, medel, hög)	0,641***	[0,50–0,82]	0,854	[0,71–1,04]
Politiskt intresse (1=Intresserad)	0,609**	[0,61–0,85]	0,929	[0,71–1,22]
Ideologi (1=Klart till vänster, 5=Klart till höger)	0,870*	[0,76–0,99]	0,889*	[0,81–0,98]
<i>Antal svar</i>	1 215		1 353	

Kommentar: Förtroendefrågan löd *Hur stort förtroende har du för innehållet i följande medier och internetjänster?* För nyhetsanvändning gäller 1 = Mer sällan/Aldrig, 2 = 1–2 dagar/vecka,

3 = 3–7 dagar/vecka. Tabellen visar oddskvoter (OR) från logistiska regressioner. Analysen utgår från oviktade data. 95-procentiga konfidensintervall anges inom hakparentes. * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2014 och 2025.

I den tredje analysen, där även uppfattningar om Aftonbladets och Expressens respektive samhällsvärde inkluderas (2019–2025), förändras dock bilden. Här framträder samhällsvärde som den klart starkaste förklaringsfaktorn för förtroende. Individer som uppfattar att Aftonbladet har ett stort värde för det svenska samhället har en avsevärt högre sannolikhet att uttrycka förtroende och denna effekt förstärks dessutom mellan 2019 och 2025 (tabell 3). Detta samband framträder ännu starkare för Expressen. Samtidigt kvarstår användning som en viktig, men sekundär faktor för vardera mediet. Övriga variabler, inklusive sociala medier och generell nyhetsanvändning, saknar fortsatt betydelse.

Sammantaget visar resultaten att förtroendet för Aftonbladet och Expressen i ökande utsträckning är kopplat till uppfattningar om mediets samhälleliga funktion, snarare än till bredare nyhetsvanor eller exponering i olika mediekkanaler. Förtroendet kan således beskrivas som mer legitimitetsdrivet än användardrivet.

Tabell 3 *Oddskvoter för att uttrycka stort förtroende för Aftonbladet och Expressen, 2019 och 2025 (logistisk regression, oddskvoter, 95-procentiga konfidensintervall)*

Förtroende för Aftonbladet	2019		2025	
	OR	KI	OR	KI
Användning Aftonbladets nyhetstjänster (3=Hög 3–7 dgr/v)	1,934***	[1,62–2,31]	1,984***	[1,70–2,32]
Nyheter i sociala medier (3=Hög, 3–7 dgr/v)	0,981	[0,83–1,16]	0,980	[0,84–1,14]
Nyhetsanvändning, exkl. sociala medier (3=Hög, 3–7 dgr/v)	0,983	[0,70–1,39]	0,825	[0,61–1,12]
Aftonbladets samhällsvärde (1=Stort)	5,765***	[4,28–7,76]	6,255***	[6,25–7,73]
Kön (1=Man)	0,951	[0,68–1,23]	0,630	[0,63–1,09]
Ålder (kontinuerlig)	0,993	[0,98–1,00]	0,996	[1,00–1,01]
Utbildning (låg, medel, hög)	0,662***	[0,53–0,83]	0,606**	[0,61–0,93]
Politiskt intresse (1=Intresserad)	1,021	[0,45–1,39]	0,696	[0,70–1,26]
Ideologi (1=Klart till vänster, 5=Klart till höger)	0,818**	[0,72–0,92]	0,735**	[0,73–0,92]
<i>Antal svar</i>	1 287		1 407	

Forts.

Forts.

Förtroende för Expressen	2019		2025	
	OR	KI	OR	KI
Användning Expressens nyhetstjänster (3=Hög 3–7 dgr/v)	1,685***	[1,41–2,01]	1,582***	[1,35–1,85]
Nyheter i sociala medier (3=Hög, 3–7 dgr/v)	1,069	[0,89–1,29]	0,983	[0,84–1,15]
Nyhetsanvändning, exkl. sociala medier (3=Hög, 3–7 dgr/v)	1,358	[0,93–1,98]	0,897	[0,67–1,20]
Expressens samhällsvärde (1=Stort)	6,593***	[4,73–9,19]	7,651***	[5,82–10,07]
Kön (1=Man)	0,979	[0,71–1,36]	0,776	[0,59–1,03]
Ålder (kontinuerlig)	0,991	[0,98–1,00]	0,997	[0,99–1,01]
Utbildning (låg, medel, hög)	0,595***	[0,47–0,76]	0,604*	[0,65–1,00]
Politiskt intresse (1=Intresserad)	0,766	[0,55–1,07]	0,943	[0,69–1,28]
Ideologi (1=Klart till vänster, 5=Klart till höger)	0,911	[0,80–1,04]	0,951	[0,85–1,07]
<i>Antal svar</i>	1 203		1 325	

Kommentar: Förtroendefrågan löd *Hur stort förtroende har du för innehållet i följande medier och internetjänster?* Tabellen visar oddskvoter (OR) från logistiska regressioner. För nyhetsanvändning gäller 1 = Mer sällan/Aldrig, 2 = 1–2 dagar/vecka, 3 = 3–7 dagar/vecka. Analysen utgår från ovikta data. 95-procentiga konfidensintervall anges inom hakparentes. * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2019 och 2025.

Förtroende för SVT och TV4: ökande betydelse av ideologi och samhällsvärde

För att sätta resultaten för Aftonbladet i perspektiv analyseras även förtroendet för public service, här representerat av SVT, och för den kommersiella aktören TV4. Till skillnad från kvällstidningarna framträder här ett delvis annorlunda mönster.

När det gäller SVT visar resultaten att förtroendet inledningsvis (2010) förklaras av flera olika faktorer. Förutom egen erfarenhet av att använda SVT:s nyhetstjänster spelar politiskt intresse och ideologisk position en tydlig roll, vilket indikerar att förtroendet redan 2010 är knutet till både medievanor och politiskt engagemang (tabell 4). År 2025 har denna struktur förändrats. Ideologi framträder som en ännu starkare förklaringsfaktor samtidigt som fler bakgrundsvariabler – såsom kön, utbildning och generell nyhetsanvändning – får betydelse. Sammantaget tyder detta på att förtroendet för SVT i ökande utsträckning är inbäddat i bredare sociala och politiska skiljelinjer.

När uppfattningar om samhällsvärde inkluderas i analysen (2019–2025) framträder en mycket stark effekt. Individer som uppfattar att SVT har ett stort värde för det svenska samhället har avsevärt högre sannolikhet att uttrycka förtroende och denna effekt förstärks över tid. Samtidigt kvarstår användningsrelaterade och ideologiska skillnader och 2025 uppvisar också kön och användning av sociala medier ett negativt samband med förtroende. Över tid har således förtroendet för SVT blivit mer strukturerat.

Tabell 4 Oddskvoter för att uttrycka stort förtroende för SVT, 2010, 2014, 2019 och 2025 (logistisk regression, oddskvoter, 95-procentiga konfidensintervall)

	2010		2025	
	OR	KI	OR	KI
Nyhetsanvändning SVT (3=Hög, 3–7 dgr/v)	1,699***	[1,37–2,11]	1,672***	[1,40–2,00]
Nyhetsanvändning, exkl. sociala medier (3=Hög, 3–7 dgr/v)	1,198	[0,81–1,78]	1,629***	[1,26–2,10]
Kön (1=Man)	1,023	[0,77–1,36]	0,543***	[0,42–0,70]
Ålder (kontinuerlig)	0,992	[0,98–1,00]	1,003	[1,00–1,01]
Utbildning (låg, medel, hög)	1,427**	[1,15–1,76]	1,503***	[1,25–1,81]
Politiskt intresse (1=Intresserad)	1,891***	[1,40–2,56]	0,884	[0,70–1,17]
Ideologi (1=Klart vänster, 5=Klart höger)	0,797***	[0,71–0,90]	0,586***	[0,52–0,65]
<i>Antal svar</i>	1 436		1 621	

	2014		2025	
	OR	KI	OR	KI
Nyhetsanvändning SVT (3=Hög, 3–7 dgr/v)	1,471**	[1,05–1,33]	1,670***	[1,40–2,00]
Nyheter i sociala medier (3=Hög, 3–7 dgr/v)	1,061	[0,85–1,12]	0,891	[0,77–1,03]
Nyhetsanvändning, exkl. sociala medier (3=Hög, 3–7 dgr/v)	1,334	[1,01–1,85]	1,659***	[1,29–2,14]
Kön (1=Man)	0,988	[0,57–0,87]	0,532***	[0,41–0,69]
Ålder (kontinuerlig)	0,999	[0,99–1,00]	1,001	[0,99–1,01]
Utbildning (låg, medel, hög)	1,551***	[0,87–1,19]	1,518***	[1,26–1,83]
Politiskt intresse (1=Intresserad)	1,307	[0,78–1,23]	0,901	[0,68–1,19]
Ideologi (1=Klart vänster, 5=Klart höger)	0,826***	[0,97–1,15]	0,588***	[0,53–0,66]
<i>Antal svar</i>	1 560		1 620	

	2019		2025	
	OR	KI	OR	KI
Nyhetsanvändning SVT (3=Hög, 3–7 dgr/v)	1,349**	[1,07–1,69]	1,477***	[1,19–1,83]
Nyheter i sociala medier (3=Hög, 3–7 dgr/v)	1,071	[0,90–1,28]	0,810*	[0,68–0,96]
Nyhetsanvändning, exkl. sociala medier (3=Hög, 3–7 dgr/v)	1,193	[0,85–1,68]	1,543**	[1,14–2,09]
SVT samhällsvärde (1=Stort)	15,609***	[10,50–22,88]	19,251***	[12,93–28,70]
Kön (1=Man)	0,921	[0,67–1,25]	0,604***	[0,45–0,81]
Ålder (kontinuerlig)	0,999	[0,99–1,01]	0,997	[0,99–1,01]
Utbildning (låg, medel, hög)	1,348**	[1,07–1,69]	1,287*	[1,04–1,60]
Politiskt intresse (1=Intresserad)	0,864	[0,62–1,20]	0,783	[0,56–1,09]
Ideologi (1=Klart vänster, 5=Klart höger)	0,724***	[0,63–0,83]	0,646***	[0,57–0,73]
<i>Antal svar</i>	1 474		1 593	

Kommentar: Förtroendefrågan löd *Hur stort förtroende har du för innehållet i följande medier och internettjänster?* För nyhetsanvändning gäller 1 = Mer sällan/Aldrig, 2 = 1–2 dagar/vecka, 3 = 3–7 dagar/vecka. Tabellen visar oddskvoter (OR) från logistiska regressioner. Analysen utgår

från oviktade data. 95-procentiga konfidensintervall (KI) anges inom hakparentes. * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2010, 2014, 2019 och 2025.

För TV4 förklaras förtroendet runt 2010 av en relativt svagt strukturerad modell där egen användning av TV4:s nyhetstjänster utgör den viktigaste förklaringsfaktorn, medan faktorer som kön, ålder, utbildning, politiskt intresse och ideologi spelar en marginell roll (tabell 5). När uppfattningar om samhällsvärde inkluderas (2019) framträder en tydlig legitimitetsdimension, där individer som uppfattar att TV4 har ett stort värde för samhället är mer benägna att uttrycka stort förtroende. Fortfarande är förtroendet relativt svagt kopplat till politiska skiljelinjer.

I slutet av perioden, 2025, ändras mönstret ytterligare. Samhällsvärde blir ännu viktigare, samtidigt som ideologisk position, politiskt intresse och generell nyhetsanvändning får en tydligare betydelse. Samtidigt kvarstår exponering för TV4 som en central förklaringsfaktor. Förtroendet för TV4 blir därmed mer differentierat och i högre grad strukturerat av sociala och politiska faktorer.

Dessa förändringar tyder på att TV4 har rört sig bort från en mer neutral position där förtroendet varit relativt jämnt fördelat över olika samhällsgrupper, i riktning mot ett mönster där förtroendet i högre grad påverkas av samma typer av skiljelinjer som för public service. Dessa samband är dock svagare än för SVT. Samtidigt skiljer sig utvecklingen från kvällstidningarna, där förändringen i stället gått i riktning mot en mer koncentrerad förklaringsstruktur. TV4 placerar sig därmed i en position mellan kvällstidningar och public service, där legitimitet kombineras med en gradvis ökande politisering.

Tabell 5 Oddskvoter för att uttrycka stort förtroende för TV4, 2010, 2014, 2019 och 2025 (logistisk regression, oddskvoter, 95-procentiga konfidensintervall)

	2010		2025	
	OR	KI	OR	KI
Nyhetsanvändning TV4 (3=Hög, 3–7 dgr/v)	1,596***	[1,41–1,81]	2,037***	[1,79–2,32]
Nyhetsanvändning, exkl. sociala medier (3=Hög, 3–7 dgr/v)	1,020	[0,72–1,44]	1,271*	[1,01–1,60]
Kön (1=Man)	0,819	[0,66–1,02]	0,692**	[0,56–0,86]
Ålder (kontinuerlig)	0,996	[0,99–1,00]	0,991**	[0,98–0,10]
Utbildning (låg, medel, hög)	1,026	[0,87–1,20]	1,189*	[1,01–1,40]
Politiskt intresse (1=Intresserad)	0,924	[0,73–1,17]	0,764*	[0,60–0,97]
Ideologi (1=Klart vänster, 5=Klart höger)	1,057	[0,97–1,15]	0,810***	[0,74–0,88]
<i>Antal svar</i>	1 417		1 573	

	2014		2025	
	OR	KI	OR	KI
Nyhetsanvändning TV4 (3=Hög, 3–7 dgr/v)	1,186**	[1,05–1,33]	2,024***	[1,78–2,31]
Nyheter i sociala medier (3=Hög, 3–7 dgr/v)	0,977	[0,85–1,12]	1,059	[0,93–1,20]
Nyhetsanvändning, exkl. sociala medier (3=Hög, 3–7 dgr/v)	1,364	[1,01–1,85]	1,266*	[1,01–1,60]
Kön (1=Man)	,708	[0,57–0,87]	0,702**	[0,56–0,88]
Ålder (kontinuerlig)	,995	[0,99–1,00]	0,993*	[0,99–1,00]
Utbildning (låg, medel, hög)	1,019	[0,87–1,19]	1,183*	[1,00–1,40]
Politiskt intresse (1=Intresserad)	,983	[0,78–1,23]	0,757*	[0,59–0,96]
Ideologi (1=Klart vänster, 5=Klart höger)	1,059	[0,97–1,15]	0,809***	[0,74–0,89]
<i>Antal svar</i>	1 567		1 571	

	2019		2025	
	OR	KI	OR	KI
Nyhetsanvändning TV4 (3=Hög, 3–7 dgr/v)	1,575***	[1,36–1,83]	1,557***	[1,34–1,80]
Nyheter i sociala medier (3=Hög, 3–7 dgr/v)	1,119	[0,97–1,29]	1,035	[0,90–1,19]
Nyhetsanvändning, exkl. sociala medier (3=Hög, 3–7 dgr/v)	0,898	[0,69–1,18]	1,322	[1,02–1,72]
TV4 samhällsvärde (1=Stort)	4,507***	[3,53–5,75]	7,266***	[5,61–9,41]
Kön (1=Man)	0,723**	[0,57–0,92]	0,894	[0,70–1,15]
Ålder (kontinuerlig)	0,993	[0,99–1,00]	0,994	[0,99–1,00]
Utbildning (låg, medel, hög)	1,073	[0,89–1,29]	1,153	[0,96–1,14]
Politiskt intresse (1=Intresserad)	0,968	[0,74–1,26]	0,691**	[0,53–0,91]
Ideologi (1=Klart vänster, 5=Klart höger)	0,954	[0,86–1,06]	0,850**	[0,77–0,94]
<i>Antal svar</i>	1 395		1 573	

Kommentar: Förtroendefrågan löd *Hur stort förtroende har du för innehållet i följande medier och internetjänster?* Tabellen visar oddskvoter (OR) från logistiska regressioner. För nyhetsanvändning gäller 1 = Mer sällan/Aldrig, 2 = 1–2 dagar/vecka, 3 = 3–7 dagar/vecka. Analysen

utgår från oviktade data. 95-procentiga konfidensintervall anges inom hakparentes. * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2010, 2014, 2019 och 2025.

Olika logiker för förtroende: användning, politisering och legitimering

Resultaten i kapitlet visar att förändringar i förtroendet för olika medier inte kan förstås utifrån en enhetlig förklaringsmodell. I stället framträder tydliga skillnader mellan medietyper, både vad gäller vilka faktorer som är viktiga och hur dessa förändras över tid.

För Aftonbladet och Expressen präglas utvecklingen av en ökad koncentration kring mediespecifika och normativa faktorer. Förtroendet förklaras i ökande utsträckning av uppfattningar om mediets samhällsvärde, samtidigt som betydelsen av bredare socio-politiska faktorer minskar över tid. Denna utveckling kan tolkas som en form av legitimeringsprocess där graden av skepsis, uttryckt som lågt förtroende, minskar och kvällstidningar i ökande grad i stället uppfattas som tillförlitliga aktörer i det svenska medielandskapet.

För SVT framträder ett annat mönster. Här blir förtroendet i stället mer komplext och i högre grad strukturerat av ideologiska och sociala skiljelinjer. Samtidigt spelar uppfattningar om samhällsvärde en avgörande roll även för public service, vilket tyder på att legitimitet utgör en gemensam grund för medieförtroende. Skillnaden ligger i hur denna legitimitet samspelar med andra faktorer: för SVT integreras den i ökande utsträckning i politiska och sociala motsättningar.

TV4 intar i detta avseende en mellanposition. Även här kan tendenser till ökad koppling mellan ideologi och förtroende skönjas, men dessa är svagare än för public service. TV4 kan här förstås som ett medium där förtroendet både präglas av legitimitet och av en gradvis ökande strukturering av sociala och politiska faktorer, vilket placerar TV4 mellan de mer polariserade public service-medierna och de mer legitimitets- och användningsdrivna kvällstidningarna.

Som helhet pekar resultaten mot att förtroendet för nyhetsmedier i allt högre grad formas av legitimitet i betydelsen av hur mediernas samhällsroll uppfattas, snarare än enbart av hur de används. Samtidigt visar analysen att denna utveckling tar sig olika uttryck beroende på medietyp. För vissa medier innebär det en ökad politisering av förtroendet, medan det för andra handlar om en bredare legitimeringsprocess.

En viktig slutsats är därmed att analyser av medieförtroende behöver ta hänsyn till både beteendemässiga och normativa dimensioner, och att dessa dimensioner kan förändras på olika sätt över tid. Förtroende för nyhetsmedier är inte ett enhetligt fenomen, utan formas i ett samspel mellan mediesystemets struktur och publikens värderingar.

Not

- ¹ För jämförbarhet över tid utgår analyserna i kapitlet från oviktade data. I Appendix tabell A2 jämförs förtroendeskattningar för oviktade data och för viktade data med justering för ålder och kön. Tabellen visar att viktning endast påverkar resultaten i begränsad utsträckning. Skillnaderna mellan oviktade och viktade estimat är små och ligger i regel inom felmarginalerna, vilket indikerar att resultaten är robusta oavsett om viktning tillämpas eller inte.

Referenser

- Andersson, U., & Oscarsson, H. (2020). (Parti)politiserat institutionsförtroende. I U. Andersson, A. Carlander, & P. Öhberg (Red.), *Regntunga skyar* (s. 41–56). SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Andersson, U. (2024). Ideologi vs användning – om dynamiken bakom förtroendet för public service. I U. Andersson, B. Rönnerstrand & A. Carlander (Red.), *Inferno* (s. 151–173). SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Andersson, U., & Weibull, L. (2017). Har svenskarna förtroende för medierna? I L. Truedson (Red.), *Misstron mot medier* (s. 51–83). Institutet för mediestudier.
- Brants, K. (2013). Trust, cynicism and responsiveness. I C. Peters & M. Broersma (Red.), *Rethinking Journalism: Trust and Participation in a Transformed News Landscape* (s. 15–27). Routledge.
- De Cleen, B., & Knops, L. (2019). The radical right versus the media: From media critique to claims of (mis) representation. *Politics and Governance*, 7(3), 165–178.
- Egelhofer, J. L., Aaldering, L., & Lecheler, S. (2021). Delegitimizing the media? Analyzing politicians' media criticism on social media. *Journal of Language and Politics*, 20(5), 653–675.
- Figenschou, T. U., & Ihlebaek, K. A. (2019). Media criticism from the far-right: Attacking from many angles. *Journalism Practice*, 13(8), 901–905.
- Fink, K. (2019). The biggest challenge facing journalism: A lack of trust. *Journalism*, 20(1), 40–43.
- Fisher, C. (2016). The trouble with 'trust' in news media. *Communication Research & Practice*, 2(4), 451–465.
- Knudsen, E., Dahlberg, S., Iversen, M. H., Johannesson, M. P., & Nygaard, S. (2022). How the public understands news media trust: An open-ended approach. *Journalism*, 23(11), 2347–2363.
- Kohring, M., & Matthes, J. (2007). Trust in news media: Development and validation of a multidimensional scale. *Communication Research*, 34(2), 231–252.
- Möllering, G. (2006). *Trust: Reason, routine, reflexivity*. Emerald Group Publishing.
- Newman, N., & Fletcher, R. (2017). *Bias, bullshit and lies: Audience perspectives on low trust in the media*. Rapport. Reuters Institute for the Study of Journalism.

- Park, S., Fisher, C., Flew, T., & Dulleck, U. (2020). Global mistrust in news: The impact of social media on trust. *International Journal on Media Management*, 22(2), 83–96.
- Strömbäck, J., Tsfati, Y., Boomgaarden, H., Damstra, A., Lindgren, E., Vliegenthart, R., & Lindholm, T. (2020). News Media Trust and Its Impact on Media use: Toward a Framework for Future Research. *Annals of the International Communication Association*, 44(2), 139–156.
- Suchman, M. C. (1995). Managing Legitimacy: Strategic and Institutional Approaches. *The Academy of Management Review*, 20(3), 571–610.
- Wasike, B. (2026). Influencing the news: how social media influencers affect news media trust. *Information, Communication & Society*, 29(1), 77–94.

APPENDIX

Tabell A1 Förtroende för innehållet i olika medier och internetjänster, efter kön, ålder, utbildning, politiskt intresse, ideologi och partisympati, 2025 (procent)

	SVT	SR	TV4	DN	SvD	Lok. morg. tidn.	AB	Expr.	You- tube	Face- book
KÖN										
Kvinnor	74	71	59	47	41	51	30	25	6	3
Män	63	63	46	38	36	42	28	22	8	4
ÅLDER										
16–29 år	58	57	51	49	41	42	38	34	15	4
30–64 år	69	69	53	49	45	47	30	24	7	4
65–90 år	72	67	52	31	28	49	24	20	5	3
UTBILDNING										
Låg	57	53	48	17	15	47	20	15	8	4
Medel	65	62	53	35	31	45	32	26	8	5
Hög	79	78	56	59	54	52	30	25	6	2
POLITISKT INTRESSE										
Inte intresserad	63	60	53	34	29	45	27	22	6	4
Intresserad	72	71	53	48	45	48	30	25	7	4
IDEOLOGI										
Klart vänster	84	81	50	59	46	48	36	25	6	2
Något vänster	83	80	61	54	44	52	35	24	4	3
Varken vå/hö	63	60	49	34	29	45	27	23	7	4
Något höger	72	71	61	48	48	55	28	26	7	4
Klart höger	45	47	36	24	32	33	19	22	13	5
PARTISYMPATI										
V	73	71	42	51	39	39	30	22	9	3
S	83	78	63	47	39	52	39	28	4	3
MP	83	84	42	69	59	58	24	17	4	2
C	80	77	63	59	49	52	30	23	4	3
L	85	83	65	69	67	61	27	23	6	2
M	74	72	63	49	52	55	28	26	6	2
KD	48	54	47	28	38	51	24	28	12	8
SD	41	38	32	14	16	31	16	16	13	7

Kommentar: Frågan löd *Hur stort förtroende har du för innehållet i följande medier och internet-tjänster?* Svarsalternativen var *Mycket stort förtroende*, *Ganska stort förtroende*, *Varken stort eller litet förtroende*, *Ganska litet förtroende*, *Mycket litet förtroende*, samt *Ingen uppfattning*. Tabellen redovisar andel mycket/ganska stort förtroende. Analysen utgår från oviktade data. Minsta antal svar var 52 (L-sympatisörer), 73 (KD-sympatisörer).

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2025.

Tabell A2 Förtroende för innehållet i olika medier och internetjänster, jämförelse mellan oviktade data och data viktade efter kön och ålder, 2025 (procent, procentenheter, felmarginaler)

	Andel stort förtroende			Felmarginaler ± procentenheter	Antal svar
	Oviktat	Viktat	Differens		
SVT	70,1	68,8	-1,3	± 2,1	1 859
Sveriges Radio	70,1	69,1	-1,0	± 2,4	1 795
TV4	54,5	53,6	-0,9	± 2,2	1 824
Dagens Nyheter	45,3	46,5	-0,8	± 2,3	1 785
Svenska Dagbladet	41,3	42,1	+0,8	± 2,3	1 775
Den lokala morgon- tidningen	50,0	49,3	-0,7	± 2,3	1 776
Aftonbladet	30,4	30,7	+0,3	± 2,2	1 808
Expressen	25,2	25,6	+0,4	± 2,0	1 794
YouTube	7,3	8,1	+0,8	± 1,3	1 801
Facebook	3,7	3,8	+0,1	± 0,9	1 811

Kommentar: Frågan löd *Hur stort förtroende har du för innehållet i följande medier och internet-tjänster?* Svarsalternativen var *Mycket stort förtroende*, *Ganska stort förtroende*, *Varken stort eller litet förtroende*, *Ganska litet förtroende*, *Mycket litet förtroende*, samt *Ingen uppfattning*. Tabellen redovisar oviktade data samt viktade data med justering för ålder i femårsintervall och kön efter fördelning i befolkningen. Differensen avser skillnaden mellan viktade och oviktade estimat, uttryckt i procentenheter. Felmarginalerna (± procentenheter) är beräknade utifrån standardfel för de viktade andelarna och motsvarar ungefärliga 95-procentiga konfidensintervall. Tabellen visar att viktning efter ålder och kön endast påverkar resultaten i begränsad utsträckning. Skillnaderna mellan oviktade och viktade estimat är små och ligger i regel inom felmarginalerna, vilket indikerar att resultaten är robusta oavsett om viktning tillämpas eller inte. Antal svar framgår av tabellen.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2025.

Tabell A3 Förtroende för innehållet i Aftonbladet, efter kön, ålder, ideologi och partisympati, 2010–2025 (procent)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025
AFTONBLADET																
Kvinnor	22	21	19	16	18	24	24	23	23	25	26	23	31	26	27	31
Män	23	24	21	20	16	21	23	23	22	21	25	22	27	24	30	29
16–29 år	27	27	26	20	18	25	25	27	26	32	34	29	35	31	40	39
30–64 år	23	24	20	18	17	23	23	23	23	23	25	23	31	25	29	31
65–90 år	19	16	17	17	17	20	24	20	19	20	22	19	24	23	24	26
Klart vänster	33	27	23	20	25	30	33	34	32	30	35	31	39	29	38	37
Något vänster	27	30	23	20	19	28	24	25	29	28	29	25	34	32	35	37
Varken vä/hö	21	23	18	19	22	20	22	23	21	21	25	20	25	21	24	29
Något höger	21	18	18	15	10	19	24	18	18	21	21	22	26	24	29	29
Klart höger	13	17	22	15	10	19	16	20	16	16	23	17	24	25	20	20
V	23	27	23	20	17	22	20	28	29	25	25	23	30	24	32	31
S	37	36	25	24	26	34	34	31	31	31	34	31	38	31	33	41
MP	15	16	12	14	8	18	22	22	20	13	35	23	32	19	31	26
C	16	14	11	17	10	22	15	13	17	23	28	19	23	35	31	30
L	16	15	16	5	8	13	25	16	12	23	20	18	21	18	23	27
M	17	19	20	16	14	23	25	23	18	19	24	24	30	25	28	28
KD	18	11	10	14	4	16	7	12	21	24	18	11	23	21	12	25
SD	22	23	20	18	16	16	21	18	18	18	21	16	23	26	24	17

Kommentar: Frågan löd *Hur stort förtroende har du för innehållet i följande medier och internet-tjänster?* Svarsalternativen var *Mycket stort förtroende, Ganska stort förtroende, Varken stort eller litet förtroende, Ganska litet förtroende, Mycket litet förtroende, samt Ingen uppfattning.* Tabellen redovisar andel mycket/ganska stort förtroende. Analysen utgår från oviktade data. Antal svar 2010 var 806 (kv), 764 (m), 260 (16–29 år), 904 (30–64 år), 406 (65 år–), 170 (klart vä), 338 (ngt vä), 367 (varken vä/hö), 438 (ngt hö), 226 (klart hö), 68 (V), 424 (S), 157 (MP), 74 (C), 127 (L), 485 (M), 55 (KD), 56 (SD). Antal svar 2025 var 972 (kv), 880 (m), 225 (16–29 år), 1 018 (30–64 år), 616 (65 år–), 205 (klart vä), 420 (ngt vä), 529 (varken vä/hö), 408 (ngt hö), 255 (klart hö), 119 (V), 579 (S), 101 (MP), 94 (C), 50 (L), 367 (M), 71 (KD), 215 (SD).

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2010–2025.

Tabell A4 Förtroende för innehållet i Expressen, efter kön, ålder, ideologi och partisympati, 2010–2025 (procent)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025
EXPRESSEN																
Kvinnor	17	16	14	11	13	18	17	18	19	19	21	18	25	20	20	27
Män	15	16	15	14	12	16	20	16	17	17	21	18	23	20	25	24
16–29 år	23	20	15	13	14	17	21	18	22	24	28	23	30	26	30	34
30–64 år	17	18	15	13	13	18	18	19	19	18	20	19	26	20	24	25
65–90 år	11	11	12	11	11	15	17	12	14	15	18	14	19	18	16	22
Klart vänster	17	12	12	6	12	18	16	18	22	20	22	21	26	16	22	25
Något vänster	15	15	14	12	12	19	18	16	18	18	24	18	28	24	24	26
Varken vä/hö	15	19	13	14	16	14	16	17	18	18	18	17	20	17	20	25
Något höger	19	16	16	12	10	16	23	16	17	17	20	17	22	21	23	27
Klart höger	16	15	18	18	12	20	16	19	19	18	24	19	26	24	24	23
V	16	16	15	10	10	13	10	13	24	18	17	17	24	12	13	23
S	19	21	15	13	15	21	22	21	19	20	26	22	28	23	24	30
MP	8	10	6	9	6	12	17	17	16	10	21	17	21	14	17	17
C	19	14	7	14	8	22	15	11	15	20	22	15	20	27	19	24
L	14	17	13	6	11	18	22	15	10	18	20	18	15	19	23	24
M	17	17	17	14	15	19	23	21	19	19	22	19	30	23	28	27
KD	14	8	7	14	6	12	4	14	22	19	18	18	23	21	13	30
SD	15	17	15	16	11	13	18	14	17	18	18	14	21	21	21	18

Kommentar: Frågan löd *Hur stort förtroende har du för innehållet i följande medier och internet-tjänster?* Svarsalternativen var *Mycket stort förtroende*, *Ganska stort förtroende*, *Varken stort eller litet förtroende*, *Ganska litet förtroende*, *Mycket litet förtroende*, samt *Ingen uppfattning*. Tabellen redovisar andel mycket/ganska stort förtroende. Analysen utgår från oviktade data. Antal svar 2010 var 806 (kv), 764 (m), 260 (16–29 år), 904 (30–64 år), 406 (65 år–), 170 (klart vä), 338 (ngt vä), 367 (varken vä/hö), 438 (ngt hö), 226 (klart hö), 68 (V), 424 (S), 157 (MP), 74 (C), 127 (L), 485 (M), 55 (KD), 56 (SD). Antal svar 2025 var 972 (kv), 880 (m), 225 (16–29 år), 1 018 (30–64 år), 616 (65 år–), 205 (klart vä), 420 (ngt vä), 529 (varken vä/hö), 408 (ngt hö), 255 (klart hö), 119 (V), 579 (S), 101 (MP), 94 (C), 50 (L), 367 (M), 71 (KD), 215 (SD).

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2010–2025.

Tabell A5 Förtroende för innehållet i SVT, efter kön, ålder, ideologi och partisympati, 2010–2025 (procent)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025
SVT																
Kvinnor	78	78	76	75	77	78	78	77	76	76	80	78	81	79	76	76
Män	79	79	79	75	77	74	75	70	70	71	71	73	72	71	70	64
16–29 år	76	76	77	66	70	75	69	66	68	70	68	73	75	66	71	58
30–64 år	78	79	77	77	77	74	77	73	73	72	76	75	75	75	70	70
65–90 år	79	79	79	75	79	80	80	78	76	79	79	77	79	78	79	75
Klart vänster	86	86	76	80	83	82	86	83	85	84	92	90	88	86	86	84
Något vänster	85	83	87	82	85	86	87	84	90	87	87	87	89	89	88	85
Varken vä/hö	66	70	64	65	67	69	67	65	61	67	63	66	69	63	65	65
Något höger	81	82	83	81	77	76	80	78	73	76	80	79	76	77	74	72
Klart höger	79	79	79	73	78	71	70	60	59	60	62	58	61	60	57	46
V	77	87	84	82	85	78	86	81	84	82	86	85	81	85	80	74
S	80	80	78	74	81	85	83	82	80	83	86	84	89	84	84	84
MP	85	84	89	79	81	86	80	80	89	90	83	82	84	87	88	84
C	78	82	83	89	83	87	87	82	87	91	91	93	93	81	94	80
L	85	80	86	87	81	87	87	82	78	81	82	88	85	78	82	88
M	79	81	81	77	81	82	84	80	73	76	76	80	78	76	73	74
KD	84	68	73	71	78	64	75	77	70	73	74	70	69	69	68	49
SD	52	66	50	60	53	48	55	46	48	46	52	44	49	57	43	42

Kommentar: Frågan löd *Hur stort förtroende har du för innehållet i följande medier och internet-tjänster?* Svarsalternativen var *Mycket stort förtroende*, *Ganska stort förtroende*, *Varken stort eller litet förtroende*, *Ganska litet förtroende*, *Mycket litet förtroende*, samt *Ingen uppfattning*. Tabellen redovisar andel mycket/ganska stort förtroende. Analysen utgår från oviktade data. Antal svar 2010 var 806 (kv), 764 (m), 260 (16–29 år), 904 (30–64 år), 406 (65 år–), 170 (klart vä), 338 (ngt vä), 367 (varken vä/hö), 438 (ngt hö), 226 (klart hö), 68 (V), 424 (S), 157 (MP), 74 (C), 127 (L), 485 (M), 55 (KD), 56 (SD). Antal svar 2025 var 972 (kv), 880 (m), 225 (16–29 år), 1 018 (30–64 år), 616 (65 år–), 205 (klart vä), 420 (ngt vä), 529 (varken vä/hö), 408 (ngt hö), 255 (klart hö), 119 (V), 579 (S), 101 (MP), 94 (C), 50 (L), 367 (M), 71 (KD), 215 (SD).

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2010–2025.

Tabell A6 Förtroende för innehållet i TV4, efter kön, ålder, ideologi och partisympati, 2010–2025 (procent)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025
TV4																
Kvinnor	57	59	55	50	62	57	57	59	57	58	59	61	66	62	60	60
Män	52	54	49	45	55	46	49	48	50	48	53	52	55	53	52	48
16–29 år	57	56	50	44	58	51	54	52	56	52	50	56	62	55	56	52
30–64 år	54	57	51	48	60	51	54	55	54	54	55	56	60	57	54	55
65–90 år	56	56	54	48	56	54	53	53	50	53	60	57	61	60	58	55
Klart vänster	52	50	40	38	51	46	46	50	52	49	58	51	58	50	50	51
Något vänster	55	55	52	47	63	58	50	56	61	56	58	60	68	63	65	63
Varken vä/hö	49	51	47	45	56	50	51	50	48	51	48	55	53	54	50	52
Något höger	58	64	56	53	58	52	60	59	57	58	62	62	63	65	61	62
Klart höger	59	62	66	57	67	51	58	52	47	51	58	51	59	49	50	37
V	45	49	46	39	45	40	34	44	48	45	44	46	50	45	40	43
S	56	57	52	48	64	63	59	59	58	61	66	62	68	65	66	65
MP	52	57	43	42	55	49	51	52	56	54	52	52	50	58	51	45
C	59	48	67	52	64	61	59	65	65	65	65	65	74	77	73	62
L	47	60	47	46	56	53	64	61	52	50	67	67	58	54	64	63
M	60	55	61	56	67	58	63	64	60	62	62	65	70	61	64	64
KD	54	55	58	46	60	44	61	55	58	59	55	53	63	64	51	49
SD	45	51	42	46	43	36	43	36	39	37	45	41	44	50	39	34

Kommentar: Frågan löd *Hur stort förtroende har du för innehållet i följande medier och internet-tjänster?* Svarsalternativen var *Mycket stort förtroende*, *Ganska stort förtroende*, *Varken stort eller litet förtroende*, *Ganska litet förtroende*, *Mycket litet förtroende*, samt *Ingen uppfattning*. Tabellen redovisar andel mycket/ganska stort förtroende. Analysen utgår från oviktade data. Antal svar 2010 var 806 (kv), 764 (m), 260 (16–29 år), 904 (30–64 år), 406 (65 år–), 170 (klart vä), 338 (ngt vä), 367 (varken vä/hö), 438 (ngt hö), 226 (klart hö), 68 (V), 424 (S), 157 (MP), 74 (C), 127 (L), 485 (M), 55 (KD), 56 (SD). Antal svar 2025 var 972 (kv), 880 (m), 225 (16–29 år), 1 018 (30–64 år), 616 (65 år–), 205 (klart vä), 420 (ngt vä), 529 (varken vä/hö), 408 (ngt hö), 255 (klart hö), 119 (V), 579 (S), 101 (MP), 94 (C), 50 (L), 367 (M), 71 (KD), 215 (SD).

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2010–2025.

AI BLIR VARDAG: ANVÄNDNING, ORO OCH IDEOLOGISKA SKILLNADER

MARCUS WEISSENBILDER, FREJA WESSMAN
OCH ANNIKA BERGSTRÖM

Sammanfattning

De senaste årens AI-hype ser inte ut att vara på väg att avta ännu. I 2025 års nationella SOM-undersökning är det nu en majoritet som använt en AI-chatbot privat någon gång det senaste året, med nästan 10 procent som använder det dagligen. Med stundande valår blir även frågan om desinformation genererad med hjälp av AI allt viktigare. I årets undersökning syns ökad oro för att falsk information från AI ska påverka demokratier. En majoritet är mycket oroad och frågan uppvisar den tredje högsta andelen mycket oroad av alla årets oros-frågor. Det finns också en tydlig ideologisk uppdelning kring AI, där de till höger är mer positiva och oroar sig mindre. Samtidigt, något paradoxalt, anser sig allt fler vara bra på att skilja på AI-genererad desinformation från nyheter, med nästan 40 procent som anser sig mycket eller ganska bra, trots att tekniken för att generera AI-desinformation blivit alltmer sofistikerad.

De senaste åren har präglats av en AI-hype och ett större inträde av AI i den vanliga människans liv. Enorma ekonomiska investeringar görs inom AI samtidigt som en diskussion om huruvida det är en bubbla fortsätter puttra under ytan (Norén, 2025). Sveriges regering gav i december 2025 över 100 myndigheter i uppdrag att redovisa hur de kan öka sin förmåga att använda AI (Regeringen, 2025). Genomslaget av AI på bred front har gjort att många uppgifter som tidigare krävde mänskligt arbete nu i allt högre grad kan utföras med hjälp av AI-applikationer, inom så vitt skilda områden som diagnostisk, framförande av fordon, personliga rekommendationer och avancerad dator-människa-interaktion genom intelligenta chatbottar (Kim m.fl., 2025). De senaste årens utveckling har dessutom möjliggjort mycket verklighetstrogen produktion av text, ljud och film. En utveckling som medför nya möjligheter, men också olika slags risker som exempelvis intrång i mänskliga rättigheter, diskriminering och manipulation (Kaya m.fl., 2024; O'Shaughnessy m.fl., 2023).

I kölvattnet av en alltmer allomfattande användning av AI finns en betydande oro för manipulation av allmän opinion och valresultat genom virtuella chatbottar som kan skräddarsy information och argument till enskilda individer (Tosi m.fl., 2025). Forskning visar hur så kallade "deepfakes" kan undergräva förtroendet för valprocesser och allmänna val. Den typen av bedrägeri försvårar också för människor

att fatta välgrundade beslut i samband med val och falsk information kan påverka hur man röstar (Diakopoulos & Johnson, 2021).

En betydande risk med en alltmer ökande spridning av desinformation är ett minskat förtroende för nyheter och samhällsinstitutioner (Vaccari & Chadwick, 2020). Ett konkret exempel i närtid är när SVT:s etablerade och klassiska program Agenda publicerade ett klipp som senare visade sig vara AI-genererat (SVT, 2025), vilket indikerar att även etablerade medier riskerar att sprida AI-genererat innehåll i takt med att teknologin blir mer sofistikerad. Internationell forskning visar att de flesta inte är medvetna om när och var AI-applikationer är närvarande samt huruvida användarna kan skilja en bot från en mänsklig aktivitet (Kaya m.fl., 2024). Generativ AI kommer med utmaningar för såväl samhälle som individer och vår kunskap om hur människor uppfattar risker med AI och desinformation är begränsad (Vu & Lim, 2022). I takt med att AI och robotteknologier blir allt vanligare i vår vardag ökar behovet att förstå hur allmänheten ser på den här utvecklingen.

AI-oro är ett relativt nytt begrepp som ännu studerats i begränsad utsträckning (Fietta m.fl., 2022; Kaya m.fl., 2024; Kim m.fl., 2025). AI-oro kopplat till hur det påverkar demokratin och pessimism kring AI:s konsekvenser för samhället kommer därför här att undersökas utifrån demografiska och ideologiska skiljelinjer i Sverige för att se vilka grupper i samhället som är mer pessimistiska eller bekymrade och vilka som är mer optimistiska. Med pågående valrörelse och en ännu mycket oreglerad AI-marknad ämnar kapitlet också att analysera oron för desinformation i samband med demokratiska val.

Att förstå oro för AI och desinformation

Oro för AI avser den oro som individer upplever när det gäller utvecklingen och integrationen av AI-teknik i olika delar av samhället och de potentiella risker som är förknippade med AI:s växande roll (Kim m.fl., 2025). Det kan dels handla om konkret oro t.ex. för att jobben försvinner, men också om mer etiskt grundad oro som transparens vid beslutsfattande, snedvridna algoritmer, risk för minskad integritet och potentialen för autonoma AI-system att verka utan mänsklig insyn. Oron handlar på ett djupare psykologisk plan om autonomi och människans plats i en alltmer AI-driven värld.

Allmän orosforskning kan ge en kontext till AI-oro. Forskningen har till exempel visat att olika personer upplever olika nivåer i känsla av sårbarhet (Bord & O'Connor, 1997), mer eller mindre känsla av att kunna kontrollera vardagen (Barlow, 2000), eller att man är olika orolig som person (Huddy m.fl., 2007). Oron kommer av en negativ känsla i individen som i vissa fall kan minskas med exempelvis kunskap (Valentino m.fl., 2008). Många teknologiska risker saknar emellertid olika fysiska signaler. Människor är hänvisade till andras erfarenheter och information som berättas i andra och tredje hand (Renn & Benighaus, 2013). Oron kommer därför

inte med självklarhet från en faktisk eller objektiv risk utan från uppfattningen om risken som den framställs av andra, som exempelvis medier (Barlow, 2000).

I litteraturen finns en rad olika förklaringsfaktorer till oro för AI. Individuella faktorer har visat sig starkt påverka allmänhetens inställning till AI (Vu & Lim, 2022). Personliga egenskaper och sociodemografiska faktorer har också uppvisat signifikant samband med AI-attityder (Kaya m.fl., 2024; O'Shaughnessy m.fl., 2023). Kvinnor har ofta visat sig vara mer negativa (Fietta m.fl., 2022) och mer oroliga (Russo m.fl., 2025) än män, vilket ligger i linje med internationell forskning om oro mer allmänt (Bord & O'Connor, 1997; Flynn m.fl., 1994; Slovic, 1999).

Den egna erfarenheten bidrar också till förståelsen för hur man ser på AI. Positiva attityder har visat sig starkt korrelera med användning och kunskap om AI (Kaya m.fl., 2024) liksom med AI-relaterat arbete (Fietta m.fl., 2022) och personer som upplever att de har goda digitala kunskaper har varit mer accepterande (Vu & Lim, 2022). Upplevda fördelar med teknologin bidrog också till en mer positiv syn (O'Shaughnessy m.fl., 2023) vilket ligger i linje med forskning kring teknik-tillägnelse och acceptans av ny teknik (Davis, 1989).

Det finns också visst stöd i forskningen för betydelsen av politisk ideologi i relation till AI-attityder. En amerikansk studie visade att konservativa uttryckte svagare stöd för AI än vad liberaler gjorde (Yang m.fl., 2025). En annan amerikansk studie visade att liberaler i större utsträckning sluter upp bakom tanken att AI fördjupar ojämlikheten och minskar sysselsättningen medan konservativa såg mer positivt på hur AI kan bidra i samhället (O'Shaughnessy m.fl., 2023). Attityder till AI utifrån den klassiska vänster-höger-skalan är ännu relativt outforskade.

Intressant i sammanhanget är också att studera människors syn på den egna och andras förmåga att faktiskt kunna urskilja falsk information genererad med AI. Det skulle kunna vara så att det psykologiska fenomenet ”bättre-än-andra-effekten” gör att människor överskattar sin egen förmåga att kunna särskilja AI i relation till andra. Något som forskare redan fastslog på 80-talet gällande att överskatta sin egen förmåga att köra bil (Zell m.fl., 2020; Svenson, 1981). Inom kommunikationsvetenskapen benämner man ett liknande fenomen som ”tredjepersonseffekter”, vilket innebär att människor tror att ett mediebudskap inte har så stor effekt på sig själva som på andra (Davison, 1983). Om medieinnehållet anses dåligt eller farligt tenderar tredjepersonseffekten bli starkare. Effekten skiljer sig inte nämnvärt beroende på demografiska faktorer, däremot har engagemang, kunskap och socialt avstånd mellan en själv och andra samt självförtroende visat sig korrelera med tredjepersonseffekten (Perloff, 2002).

Personliga erfarenheter av AI-användning

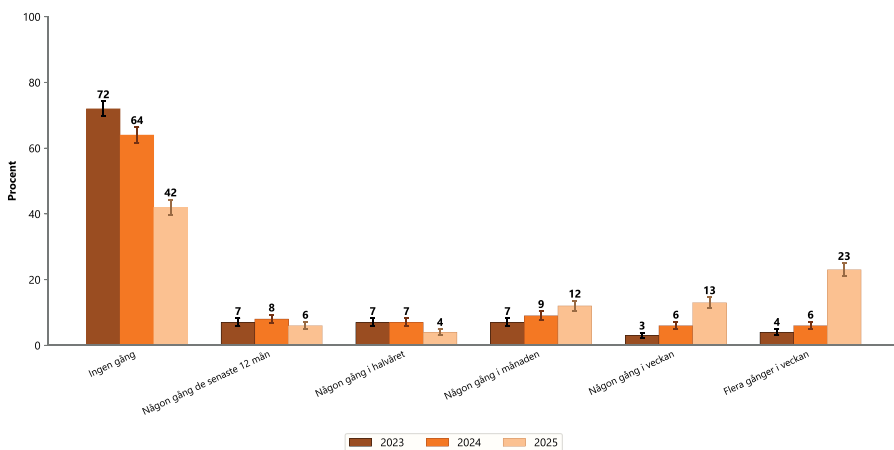
AI har snabbt kommit att bli en vardaglig del av samhällslivet. I allt från robotdammsugare till Google-sökningar går det att hävda att man använder sig av AI. Här redogörs för användningen ur perspektivet att använda just AI-chatbottar. Fördelen med att använda detta perspektiv som en proxy för generell AI-användning är att

denna typ av användning fångar ett användande där personen är tydligt medveten om att det är just AI den använder sig av, till skillnad från att till exempel söka resväg med GPS, där AI-teknik även används.

Under de tre år som användningen av AI-chatbot har mätts i SOM-undersökningen syns en tydlig trend av ökat användande. Figur 1 redogör för hur andelen som aldrig använt en AI-chatbot var 72 procent under 2023, för att 2025 ha minskat till 42 procent. Detta inkluderar så väl användande privat som i jobbet och för studier. Det är inte enbart den allmänna användningen som ökat snabbt, utan ett tydligt resultat är att det är frekvent användning som ökar snabbast. Bland de som använt en AI-chatbot flera gånger i veckan ökar andelen från fyra procent 2023 till 23 procent under 2025. Under de första två mätåren specificerades inte vad en chatbot är, medan det under 2025 tillkom en parentes med "(ex ChatGPT, Gemini, Copilot)" i enkätfrågan. En viss del av ökningen kan därmed troligtvis förklaras av detta tydliggörande kring vad användningen faktiskt inkluderar.

En klar majoritet av befolkningen använder sig nu av denna typ av chattbotar och närmare en fjärdedel av befolkningen gör det på mycket frekvent basis. Kunskapen om AI som fenomen i vardagen och kring dess möjliga användningsområden kan därmed antas ha ökat betydligt under bara de senaste 2–3 åren.

Figur 1 Användningen av AI-chatbot, 2023–2025 (procent, konfidensintervall)

Kommentar: Frågan löd *Och hur ofta har du gjort följande på internet?* Svarsalternativen framkommer ur figuren. *Flera gånger i veckan* samt *Dagligen* har dock slagits samman. Figuren redovisar ett maximimått av flera delfrågor, för 2023 samt 2024 är måttet *Använt en AI-chatbot privat* samt *Använt en AI-chatbot i jobbet*. Från 2025 inkluderas även *Använt en AI-chatbot i skolan*, samt att för 2025 specificerades exempel på användning i form av (t.ex. *ChatGPT, Gemini, Copilot*). Linjerna markerar 95-procentig konfidensintervall. Basen är de som besvarat någon av de tre delfrågorna. Antal svarande var som lägst 1 588.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2023–2025.

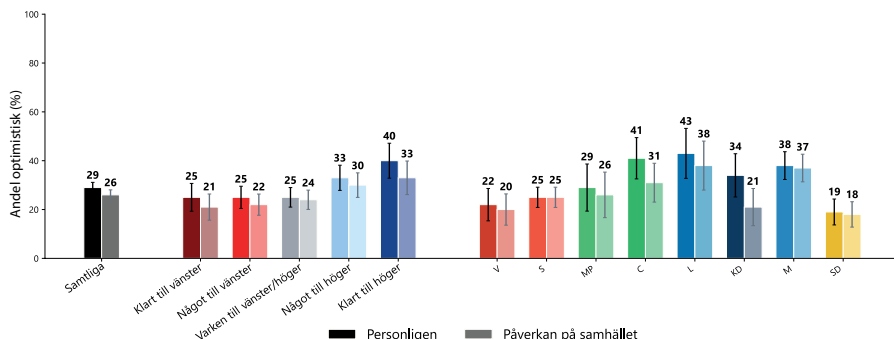
Ideologiska skiljelinjer i synen AI:s påverkan

Det är svårt att säga med tydlighet huruvida de tillfrågade är mer optimistiska eller pessimistiska kring AI och dess påverkan. Under 2025 tillfrågades för första gången respondenterna hur de ser på vilken påverkan AI kommer ha så väl *”för dig personligen”* som *”på samhället”*. Ungefär hälften valde svarsalternativet *varken eller* kring påverkan på sig själva, medan närmare 40 procent gjorde det kring påverkan på samhället. Många tar alltså inte ställning. Bland de som tar ställning finns en något mer pessimistisk syn i påverkan på samhället än på individen själv, med 25 procent som anger att de är pessimistiska till påverkan på sig själv och 35 procent till påverkan på samhället.

Bedömningarna skiljer sig mellan olika grupper, med en tydlig ideologisk skiljelinje i synen på AI:s påverkan på individ och samhälle. Ju längre högerut en respondent har placerat sig på den ideologiska skalan desto mer optimism syns kring hur AI kommer att påverka (figur 2). Den största ideologiska skillnaden finns gällande frågan om personlig påverkan, där 25 procent av de klart till vänster är optimistiska jämfört med 40 procent av de klart till höger. Ideologiska skillnader syns även gällande hur AI kommer att påverka samhället, där bara var femte till vänster är optimistisk till skillnad från var tredje av de som står till höger.

En något annorlunda trend syns vid nedbrytning på partisympati, där det kanske snarast är de liberala partiernas sympatisörer i mitten som är mest optimistiska, medan ytterkantpartiernas sympatisörer är mindre så. Om än med större osäkerhet på grund av lågt antal observationer så syns att anhängare till partierna till vänster är mindre positiva, anhängare till de klassiskt marknadsliberala partierna (Centerpartiet, Liberalerna, Moderaterna) är mest positiva, och anhängare till Sverigedemokraterna är de minst positiva.

Figur 2 Optimism till hur AI kommer påverka personligen samt på samhället fördelat på politiska faktorer, 2025 (procent, konfidensintervall)

Kommentar: Frågan löd *Skulle du säga att du är optimistisk eller pessimistisk gällande den påverkan AI kommer ha;* med delfrågorna *För dig personligen* samt *På samhället*. Svartalternativen var *Mycket optimistisk*, *Ganska optimistisk*, *Varken optimistisk eller pessimistisk*, *Ganska pessimistisk*, *Mycket pessimistisk*. Figuren redovisar andelarna för *Ganska* samt *Mycket optimistisk*. Linjerna markerar 95-procentigt konfidensintervall. Basen är de som besvarat respektive delfråga. Antal svarande var som lägst 1 727.

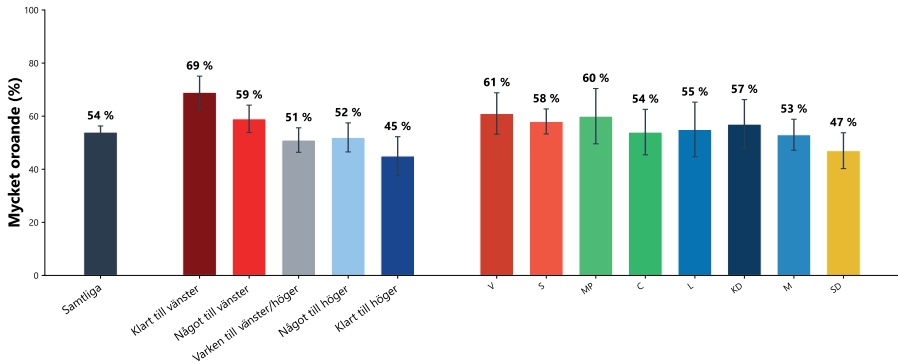
Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2025.

Oro för AI-genererad desinformation

I spåren av ökad användning av AI och viss ambivalens kring dess inverkan på samhället undersöks nu AI i relation till det demokratiska systemet. I den nationella SOM-undersökningen finns en större fråga som mäter oro inför framtiden inom en lång rad olika områden. Ett av dessa områden är oro för att falsk information genererad med AI ska påverka demokratiska val. I figur 3 framgår att 54 procent är mycket oroad, och lägger man därtill de som är ganska oroad är det hela 88 procent av befolkningen som är oroliga för falsk AI-genererad information vid val. Detta är en av de saker som den svenska befolkningen är allra mest oroad för inför framtiden i den nationella SOM-undersökningen 2025.

Även i frågan om oro för AI:s påverkan i demokratiska val finns ideologiska skillnader (figur 3). Personer som står ideologiskt klart till vänster uttrycker signifikant mer oro än personer som står klart till höger. Skillnaderna mellan de som står något till vänster respektive något till höger är inte statistiskt säkerställda och de som inte identifierar sig vare sig till vänster eller höger ligger ungefär på samma nivå som de med mindre stark ideologisk identifikation. Partisynpat i relation till oro visar tendenser att sympatisörer till partier på vänsterkanten uttrycker högre grad av oro än sympatisörer till partier till höger, men skillnaderna är inte helt entydiga eller signifikanta. Det är anmärkningsvärt att sympatisörer till Sverigedemokraterna uppvisar låg optimism och samtidigt låg oro kopplat till AI.

Figur 3 Oro över att falsk information genererad med AI ska påverka demokratiska val fördelat på politiska faktorer, 2025 (procent, konfidensintervall)

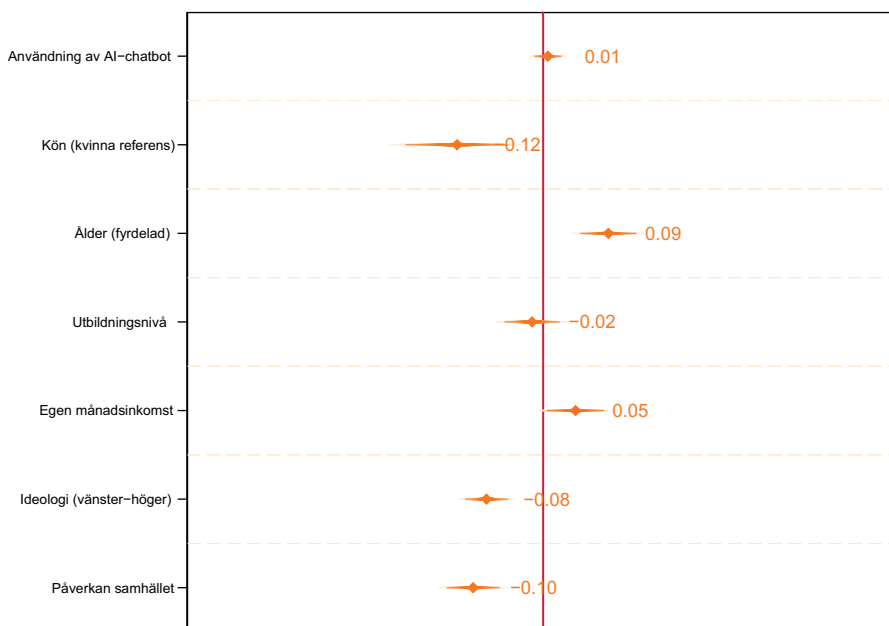

Kommentar: Frågan löd *Om du ser till läget i dag, hur oroande upplever du själv följande inför framtiden? Att falsk information genererad med AI ska påverka demokratiska val.* Svarsalternativen var *Mycket oroande, Ganska oroande, Inte särskilt oroande, Inte alls oroande.* Figuren redovisar andelen *Mycket oroande*. Linjerna markerar 95-procentigt konfidensintervall. Basen är de som besvarat delfrågan. Antal svarande var 1 793.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2025.

Utöver ideologiska skiljelinjer finns även flera demografiska faktorer som har samband med högre oro. I figur 4 visas de mest centrala faktorerna i en regressionsanalys som beskriver varje faktors inverkan med hänsyn tagen till övriga faktorer. De faktorer som har signifikant störst betydelse är kön. Kvinnor är betydligt mer oroliga för AI-genererad desinformation vid demokratiska val än vad män är, och äldre är mer oroade än yngre. Betydelsen av ideologi kvarstår vid kontroll för andra faktorer, personer som identifierar sig till vänster är mer oroliga än personer till höger. Effekten av egen användning av AI och lägre oro försvinner däremot vid kontroll för ålder.

Figur 4 OLS regression kring faktorer som påverkar oro för att falsk information genererad med AI ska påverka demokratiska val, 2025 (regressionskoefficienter och 95-procentiga konfidensintervall)

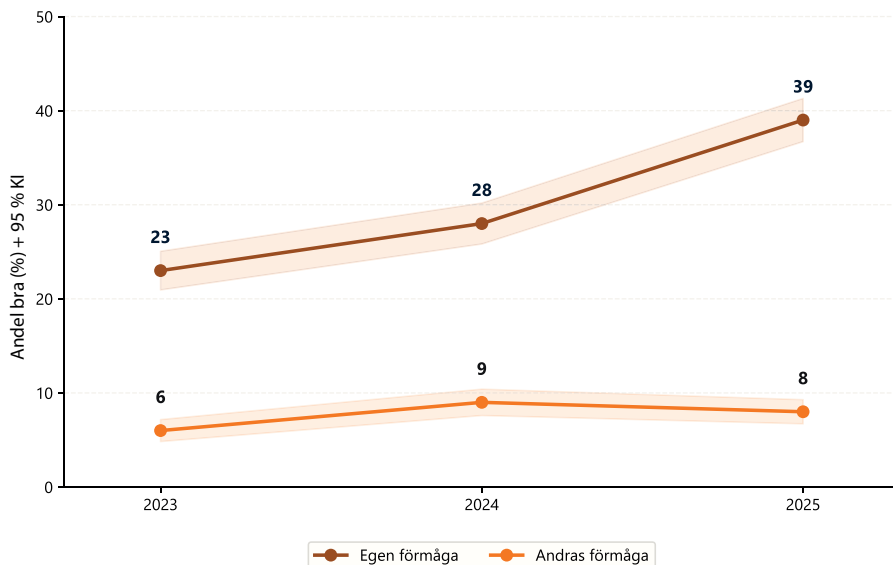

Kommentar: Frågan för den beroende variabeln löd *Om du ser till läget i dag, hur oroande upplever du själv följande inför framtiden? Att falsk information genererad med AI ska påverka demokratiska val.* Svarsalternativen var *Mycket oroande, Ganska oroande, Inte särskilt oroande, Inte alls oroande.* Frågan om påverkan i samhället löd *Skulle du säga att du är optimistisk eller pessimistisk gällande den påverkan AI kommer ha: med delfrågan På samhället.* Svarsalternativen var *Mycket optimistisk, Ganska optimistisk, Varken optimistisk eller pessimistisk, Ganska pessimistisk, Mycket pessimistisk.* Basen är de som besvarat samtliga frågor inkluderade i regressionen. Antal svarande var 1 557. R² för regressionen var 0,06.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2025.

Stark tro på egen förmåga att urskilja AI-genererad desinformation – Svag tro på andras

En fråga som diskuterats mycket de senaste åren är människors förmåga att avslöja desinformation, inte minst sådan som genererats av AI. Tekniken har utvecklats i explosionsartad takt, där såväl AI-genererade bilder som filmer kan vara mycket svåra för gemene person att upptäcka (Farooq & de Vreese, 2026). Tidigare forskning visar att tilltron till den egna förmågan i regel är större än tilltron till andras förmåga, framför allt när innehållet anses dåligt eller farligt. I figur 5 ser vi liknande tendenser i frågan om att urskilja AI-genererad desinformation.

Figur 5 Tro på egen och andras förmåga att urskilja AI-genererad desinformation, 2023–2025 (procent, konfidensintervall)

Kommentar: Frågan löd *Hur bra eller dålig tror du att följande är på att skilja AI-genererad desinformation från riktiga nyheter?* med delfrågorna *Du själv* samt *Andra personer i Sverige*. Svarsalternativen var *Mycket bra*, *Ganska bra*, *Varken bra eller dålig*, *Ganska dålig*, *Mycket dålig*. Figuren redovisar andelen som svarat *Mycket bra* och *Ganska bra*. Lägsta antal svarande var 1 599.

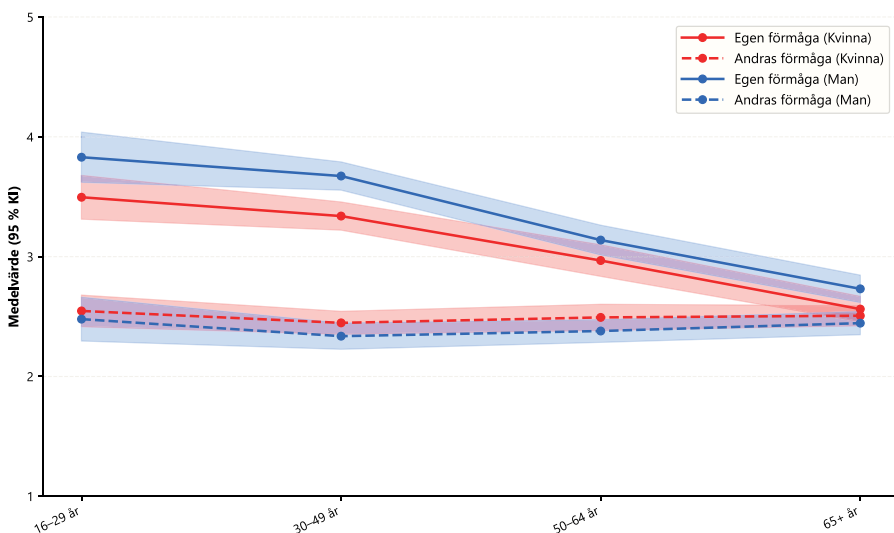
Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2023–2025.

Det är 39 procent som anser sig ha bra förmåga att själva urskilja AI-genererad desinformation (figur 5). Sedan första mätningen 2023 har det skett en kraftig ökning från 23 procent. En del av ökningen kan troligtvis förklaras av att allt fler använder AI. Det finns nämligen ett signifikant samband mellan användning av AI-chatbot och tron på sin förmåga att särskilja AI-genererad desinformation ($B = 0,13$, $SE = 0,01$, $p < 0,001$). När det gäller andras förmåga att på samma sätt känna igen desinformationen är tilltron i stället mycket låg. Endast 8 procent av de svarande 2025 bedömer att andra har god förmåga att urskilja AI-genererad desinformation, och det har inte skett några större förändringar över åren. Detta indikerar tydliga tredjepersons- eller bättre-än-andra effekter när det gäller förmågor att urskilja AI-genererad desinformation. Så som frågan är formulerad är det kombinationen av AI-genererat innehåll och desinformation som mäts, men det går inte säkert att säga om det är just AI-genererat innehåll eller desinformation specifikt som man anser sig kunna skilja från riktiga nyheter.

I figur 6 ser vi att demografiska faktorer har viss betydelse för bedömningarna, framför allt bedömningen av den egna förmågan. Män hyser större tilltro till sin

förmåga att känna igen desinformation än vad kvinnor gör, detta är särskilt tydligt i åldersgruppen 30–49 år. Den egna förmågan bedöms sämre med stigande ålder och könsskillnaderna minskar också ju äldre man blir. Dessa demografiska skillnader går inte att se gällande uppskattningen av andras förmåga att urskilja desinformation.

Figur 6 Tro på egen och andras förmåga att urskilja AI-genererad desinformation fördelat på kön och ålder, 2025 (medelvärde, konfidensintervall)

Kommentar: Frågan löd *Hur bra eller dålig tror du att följande är på att skilja AI-genererad desinformation från riktiga nyheter?* med delfrågorna *Du själv* samt *Andra personer i Sverige*. Svarsalternativen var *Mycket bra*, *Ganska bra*, *Varken bra eller dålig*, *Ganska dålig*, *Mycket dålig*. Figuren redovisar medelvärde. Antal svarande var 1 739.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2025.

Demokrati och politisering av AI

Den samlade bilden av svensk AI-opinion är något kluven, karaktäriserad av både högre användning och en hel del oro. AI har på bara ett fåtal år gått från att vara en nischad teknik som små delar av befolkningen använde till att vara något som en majoritet av alla i Sverige tar del av med relativt hög regelbundenhet. Upp emot en fjärdedel av befolkningen använder AI-chatbotter flera gånger i veckan och bakom dessa siffror gömmer sig ett betydligt större användande hos de allra yngsta, varav många är förstagångsväljare. Ett vardagligt användande av AI ser inte ut att vara en övergående trend utan början på en större förändring i hur människor betar

sig, i likhet med hur internet och smartphones gick från att i början användas av få till att genomsyra hela samhället. SOM-undersökningen 2025 inkluderade inga frågor kring huruvida de svarande använt AI för att lära sig om partiernas ståndpunkter kring olika politiska frågor, det är dock förstås mycket möjligt att detta är något som pågår.

Frågor om AI har redan blivit ideologiskt polariserade i Sverige, och det behövs mer forskning för att förstå de bakomliggande mekanismerna. Tydligt är dock att de som själva identifierar sig ideologiskt som vänster uppvisar en betydligt lägre optimism kring den påverkan AI kommer att ha så väl för dem själva personligen som på samhället i stort. Vid partipolitisk nedbrytning syns även att de mest marknadsliberala partiernas anhängare är de som är mest optimistiska. Även när vi mäter oro kring hur AI faktiskt kommer kunna påverka demokratiska val, via AI-genererad desinformation, syns samma ideologiska och partipolitiska mönster. Potentiellt är det något i hur AI porträtteras i medierna, ägs, uttrycker sig eller annat som har fått den svenska befolkningen att betrakta dess påverkan med en ideologisk lins. Tendenser till detta kunde ses redan i 2023 års SOM-undersökning, där de till höger ideologiskt i högre grad hade förtroende till att teknikföretagen utvecklar AI-ansvarsfullt än de ideologiskt till vänster (Weissenbilder m.fl., 2024).

En starkt ökande tilltro syns i befolkningen till sin egen förmåga att utröna huruvida något är AI-genererad desinformation eller ej. En starkt ökande tilltro som inte sammanfaller med ökande tilltro till andras förmåga att genomsöka AI. Det ökande självförtroendet kring denna aspekt är dock något paradoxal. Visserligen noteras att användningen av AI har ökat stort, vilket skulle kunna leda till bättre förmåga att upptäcka AI-genererad desinformation, samtidigt har AI de senaste åren blivit så pass mycket bättre att förmågan hos individer att upptäcka att något är producerat med AI snarast borde ha blivit sämre. Frågan blir hur Sverige ska rustas i sitt försvar mot desinformationsattacker när många har så hög tilltro till sin egen förmåga. När det moderna medielandskapet till stor del agerar med fokus på snabbhet ökar också risken för att desinformation mer eller mindre ofrivilligt delas i både etablerade kanaler och via sociala medier. Det kan inverka negativt på befolkningens kunskap, men också på förtroendet för etablerade nyhetskällor som spelar en viktig roll för politisk information i samhället (Shehata & Strömbäck, 2022).

Trots den stigande tilltron till sin egen förmåga att genomsöka AI-genererad desinformation och en utbredd ökad användning av AI är oron för att falsk information genererad med AI ska påverka demokratiska val hög i Sverige idag. En majoritet av de tillfrågade är mycket oroliga, där enbart oro för "organiserad brottlighet" (64 procent) och "situationen i Ryssland" (56 procent) uppvisar högre andelar oroliga i årets SOM-undersökning. Sedan ChatGPT släpptes i december 2022 har utvecklingen på området skett mycket snabbt, där frågan om skyddande regelverk ligger långt efter. Till skillnad från den ideologiska skiljelinjen bland väljare uppvisar partierna inte en lika tydlig ståndpunkt i frågan om AI:s utveckling i relation till Sveriges intressen. Det är svårt att sia om hur AI-regleringen kommer

att se ut eller hur lång tid den kommer ta att ta fram, men på bara några år har kartan ritats om gällande användningen av AI. Fler förändringar i vardagen och samhället i stort är troligt att vänta sig i takt med att användningen blir ännu mer utbredd och tekniken alltmer förfinad, likt de spridningsmönster som vi sett för tidigare digitala tekniker och applikationer (Bergström, 2026).

Analyserna ligger till stor del i linje med tidigare forskning när det gäller en ganska utbredd skepticism till, och oro för, AI. Demografiska faktorer har betydelse för hur man använder och ser på AI-tekniken (Fietta m.fl., 2022; Russo m.fl., 2025), och ideologiska skillnader i olika bedömningar av AI uppmäts (O'Shaughnessy m.fl., 2023; Yang m.fl., 2025). Tydliga uttryck för tron på den egna förmågan syns men inte på andras (Davison, 1983; Svenson, 1981). Svenskarna skiljer sig därmed inte från invånarna i andra västländer. Det är svårt att säga om eller hur generativ AI kommer att inverka i de allmänna valen i september 2026. Det finns inget som tyder på desinformationsattacker är på väg att minska globalt, så den frågan kommer vara fortsatt aktuell både under och efter valrörelsen. Det är dock tveksamt hur väl svenskarna är rustade för dem mot bakgrund av en hög, förmodat överskattad, tilltro till den egna förmågan att urskilja AI-genererad desinformation.

Referenser

- Barlow, D. H. (2000). Unraveling the mysteries of anxiety and its disorders from the perspective of emotion theory. *American Psychologist*, 55(11), 1247–1263.
- Bergström, A. (2026). En digitaliserad befolkning. I A. Carlander, A. Ramsälv, B. Rönnerstrand & P. Öhberg (Red.), *Mot en tid som flytt* (denna utgåva). SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Bord, R. J., & O'Connor, R. E. (1997). The Gender Gap in Environmental Attitudes: The Case of Perceived Vulnerability to Risk. *Social Science Quarterly*, 78(4), 830–840.
- Davis, F. (1989). Perceived Usefulness, Perceived Ease of Use, and User Acceptance of Information Technology. *MIS Quarterly*, 13(3), 319–340.
- Davison, W. P. (1983). The Third Person Effect in Communication. *Public Opinion Quarterly*, 47: 1–15.
- Diakopoulos, N., & Johnson, D. (2021). Anticipating and addressing the ethical implications of deepfakes in the context of elections. *New Media & Society*, 23(7), 2072–2098.
- Farooq, A., & de Vreese, C. (2026). Deciphering authenticity in the age of AI: how AI-generated disinformation images and AI detection tools influence judgements of authenticity. *Ai & Society*, 41(1), 493–504.
- Fietta, V., Zecchinato, F., Di Stasi, B., Polato, M., & Monaro, M. (2022). Dissociation between users' explicit and implicit attitudes toward artificial intelligence: An experimental study. *IEEE Transactions on Human-Machine Systems*, 52(3), 481–489.

- Flynn, J., Slovic, P., & Mertz, C. K. (1994). Gender, Race, and Perception of Environmental Health Risks. *Risk Analysis*, 14(6), 1101–1108.
- Huddy, L., Feldman, S., & Cassese E. (2007). “On the distinct political effects of anxiety and anger”. I W.R. Neuman, G.E. Marcus, A.N. Crigler & M. MacKuen (Red), *The affect effect: Dynamics of emotion in political thinking and behavior* (sid.202–230). University of Chicago Press.
- Kaya, F., Aydin, F., Schepman, A., Rodway, P., Yetişensoy, O., & Demir Kaya, M. (2024). The Roles of Personality Traits, AI Anxiety, and Demographic Factors in Attitudes toward Artificial Intelligence. *International Journal of Human–Computer Interaction*, 40(2), 497–514.
- Kim, J. J. H, Soh, J., Kadkol, S., Solomon, I., Yeh, H., Srivatsa, A. V., Nahass, G. R., Choi, J. Y., Lee, S., Nyugen, T., & Ajilore, O. (2025). AI Anxiety: a comprehensive analysis of psychological factors and interventions. *AI and Ethics*, <https://doi.org/10.1007/s43681-025-00686-9>.
- Norén, A. (10 december, 2025). *Ekonomipristagaren: ”Det är en AI-bubbla”*. <https://www.svt.se/nyheter/ekonomi/ekonomipristagaren-det-ar-en-ai-bubbla>
- O’Shaughnessy, M. R., Schiff, D., Varshney, L. R., Rozell, C. J., & Davenport, M. A. (2023). What governs attitudes toward artificial intelligence adoption and governance? *Science and Public Policy*, 50, 161–176.
- Perloff, R. M. (2002). The Third-Person Effect. I J. Bryant, & D. Zillman (Red.) *Media Effects: Advances in Theory and Research* (s. 489–506). Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.
- Regeringen. (19 december 2025). *Regeringen ger AI-uppdrag till över 100 myndigheter*. <https://www.regeringen.se/pressmeddelanden/2025/12/regeringen-ger-ai-uppdrag-till-over-100-myndigheter/>
- Renn, O., & Benighaus, C. (2013). Perception of technological risk: insights from research and lessons for risk communication and management. *Journal of Risk Research*, 16(3–4), 293–313.
- Russo, C., Romano, L., Clemente, D., Iacovone, L., Gladwin T. E., & Panno, A. (2025). Gender differences in artificial intelligence: the role of artificial intelligence anxiety. *Frontiers in Psychology* 16:1559457. doi: 10.3389/fpsyg.2025.1559457.
- Shehata, A., & Strömbäck, J. (2022). Media Use and Societal Perceptions: The Dual Role of Media Trust. *Media and Communication*, 10(3): 146–157.
- Slovic, P. (1999). Trust, Emotion, Sex, Politics, and Science: Surveying the Risk-Assessment Battlefield. *Risk Analysis*, 19(4), 689–701.
- Svenson, O. (1981). Are we all less risky and more skillful than our fellow drivers? *Acta Psychologica*, 47(2), 143–148.
- SVT. (24 november 2025). *Klipp i Agenda visade sig vara AI-genererat*. <https://www.svt.se/nyheter/inrikes/klipp-i-agenda-visade-sig-vara-ai-genererat>

- Tosi, D., Chiappa, M., & Pizzul, D. (2025). AI Chatbots in Political Campaigns: A Practical Experience in the EU's 2024 Parliament Elections. *Social Science Computer Review*, 44(2), 1–13.
- Vaccari, C., & Chadwick, A. (2020). Deepfakes and Disinformation: Exploring the Impact of Synthetic Political Video on Deception, Uncertainty, and Trust in News. *Social Media + Society*, 1–13.
- Valentino, N. A., Hutchings, V. L., Banks, A. J., & Davis, A. K. (2008). Is a Worried Citizen a Good Citizen? Emotions, Political Information Seeking, and Learning via the Internet. *Political Psychology*, 29(2), 247–273.
- Vu, H. T., & Lim, J. (2022). Effects of country and individual factors on public acceptance of artificial intelligence and robotics technologies: a multilevel SEM analysis of 28-country survey data. *Behaviour & Information Technology*, 41(7), 1515–1528.
- Weissenbilder, M., Wessman, F., & Bergström, A. (2024). Den svenska opinionen om artificiell intelligens (AI). I U. Andersson, B. Rönnerstrand, & A. Carlander (Red), *Inferno* (s. 103–116). SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Yang, S., Krause, N. M., Bao, L., Calice, M. N., Newman, T. P., Scheufele, D. A., Xenos, M. A., & Brossard, D. (2025). In AI We Trust: The Interplay of Media Use, Political Ideology, and Trust in Shaping Emerging AI Attitudes. *Journalism & Mass Communication Quarterly*, 102(2): 382–406.
- Zell, E., Strickhouser, J. E., Sedikides, C., & Alicke, M. D. (2020). The Better-Than-Average Effect in Comparative Self-Evaluation: A Comprehensive Review and Meta-Analysis. *Psychological Bulletin*, 146(2), 118–150.

VIKTIGT OCH INTRESSANT ATT HÅLLA SIG INFORMERAD

ANNIKA BERGSTRÖM

Sammanfattning

Demokratiska samhällen behöver informerade och engagerade medborgare och vissa ageranden har identifierats som medborgerliga plikter. Att följa med i nyhetsrapporteringen är en sådan plikt. I och med de senaste tre decenniernas digitalisering i så gott som alla samhällets sektorer har nyhetskonsumtionen kommit att förändras. Fler medier och fler källor än någonsin, inte minst vid sidan av de traditionellt journalistiska, finns tillgängliga. Frågan är vad som händer med synen på en skyldighet att hålla sig informerad i samband med utvecklingen i nyhetslandskapet. Föreliggande kapitel visar att en övervägande majoritet upplever en skyldighet att hålla sig informerad om vad som händer i samhället och också att man gillar att hålla sig informerad. Båda uttrycks starkast bland personer med större politiskt intresse. Samtidigt anser allt fler att nyheterna inte är tillräckligt viktiga för att ägnas tid, en åsikt som är utbredd i olika grupper av befolkningen. Nyheter i sociala medier täcker behovet av nyheter bland personer med låg utbildning och hög användning av nyheter i sociala medier, men inte i andra grupper.

Nyhetsmedier har länge betraktats som en hörnsten i den representativa demokratin, grundad i ett normativt ideal om den informerade och engagerade medborgaren. Engagemanget kan ta sig uttryck i att rösta i allmänna val, följa lagen och betala skatt, men också att hålla sig informerad i samhällsfrågor (Dalton, 2008). Att följa med i nyhetsrapporteringen har under lång tid upplevts som viktigt och kanske rent av som en skyldighet eller plikt bland medborgare (Bergström, 2016; Hagen, 1994; Jansson, 1998; Jensen, 1992; McCombs & Poindexter, 1983; Pew Research Center, 2026).

Många indikatorer på de här områdena pekar sedan flera decennier neråt, i Sverige och internationellt: valdeltagande, partimedlemskap, partianhängarskap (Dahlgren, 2006; Oscarsson m.fl., 2024; Putnam, 2000) och tidningsläsning (Andersson, 2025; Reuters Institute, 2025). I ett konstant föränderligt medielandskap är en av de centrala frågorna hur utvecklingen mot allt fler valmöjligheter på nyhetssidan inverkar på det demokratiska medborgarskapet i termer av att hålla sig informerad om vad som händer i samhället (Shehata m.fl., 2016).

Forskning från 1990-talet visade att regelbunden dagstidningsläsning bidrog till bättre informerade medborgare som i förlängningen var bättre rustade för sam-

hällsengagemang (Putnam, 1996). Nyhetstittande på tv har av tittarna beskrivits som en del av arbetsdagens plikter (Hagen, 1994) och äldre människor gav uttryck för idealet att vara upplysta medborgare i betydligt högre utsträckning än yngre (Höijer, 1998). Senare studier har också funnit starka samband mellan upplevelsen av plikten att hålla sig informerad och användning av såväl traditionella som digitala nyheter (Trilling & Schoenbach, 2013).

Frågan är vad som händer med känslan av plikten att hålla sig informerad i ett alltmer globaliserat och digitaliserat samhälle där information lätt flödar över kontinenter och landsgränser och där urvalet av nyhetskällor är i det närmaste obegränsat. Det här kapitlet syftar till att 1) visa hur synen på skyldigheten att använda nyheter utvecklats över 10 år och att 2) analysera vilka grupper som upplever mer eller mindre plikt-känsla när det kommer till nyhetsanvändning. Analyserna inkluderar också frågor om viljan att ta del av nyheter, bedömning av nyheters viktighet mer generell samt om användningen av nyheter i sociala medier räcker för att hålla sig informerad.

Perspektiv på medborgarstilar

En av de mest tongivande forskarna inom fältet, Lance Bennett (2008), diskuterar medborgarstilar i termer av *pliktrogna* och *handlingsinriktade*. Pliktrogna uttrycker skyldighet, att man exempelvis bör rösta i allmänna val, hålla sig informerad och följa med i nyhetsrapporteringen. Pliktrogna påverkar helst genom organisationer eller partier. Handlingsinriktade uttrycker istället intresse för mer expressiva former av politik, sådana som snabbt kan omsättas i handling. De föredrar mer individualiserade aktiviteter som frivilligarbete eller aktivism framför institutionaliserade aktiviteter som att rösta. Handlingsinriktade har också andra mönster för informationsinhämtning och informerar sig hellre via olika slags nätverk än etablerade medier.

Flera studier i Bennetts kölvatten har funnit uttryck för en skyldighet att hålla sig uppdaterad (Huang, 2009; Purcell m.fl., 2010) och vikten av en blandad nyhetsdiet (Hermida m.fl., 2012). En svensk studie visade att användningen av traditionella nyhetsmedier korrelerade med institutionellt deltagande och politiskt förtroende medan användningen av digitala nyheter korrelerar med handlingsinriktade kvaliteter som aktivism (Shehata m.fl., 2016). Ungdomar i en svensk intervjustudie relaterade nyhetskonsumtion till den ”goda” medborgaren (Sveningsson, 2015).

Den här dikotomiserade synen på medborgare har kritiserats. Forskare visar snarast på ett överlappande förhållningssätt mellan pliktrogenhet och handlingsinriktning (Sveningsson, 2015) och att de båda medborgarstilarna snarare är komplementära än konkurrerande (Shehata m.fl., 2016). Ungdomar som är engagerade i aktivistiska aktiviteter ger också uttryck för att vilja delta i institutionella sammanhang, och ungdomar som i stor utsträckning tar del av traditionella nyheter uppvisar också en högre grad av handlingsinriktade kvaliteter.

Nyhetsanvändning är en central del av informationsskyldighet, och på motsatt vis är också icke- eller sällananvändning av nyheter intressant i sammanhanget. Det visar sig att sällananvändare i större utsträckning väljer bort nyheter om politik och samhällsfrågor i såväl traditionella distributionsformer som digitalt (Andersson, 2023). Det finns olika skäl till att fjärma sig från nyheter: allt från att de upplevs alltför problemorienterade och därigenom inverkar negativt på det egna måendet (Andersson, 2023; Ytre-Arne & Moe, 2021) till att man vill begränsa sin skärmtid i ett digitaliserat samhälle (Greiner, 2024). Det finns dock personer med låg nyhetskonsumtion där plikt känslan när det gäller nyheter är stark (Ohme m.fl., 2022).

Traditionell journalistik har över tid fått konkurrens av sociala medier som också förser människor med nyheter. Sociala medier kan dels inbegripa nyheter från traditionella medier, dels nyheter från aktörer med annan än traditionell journalistisk bakgrund. Wells (2014) tog utgångspunkt i Bennetts medborgarstilar och menade att i det digitala medielandskapet kunde plikt känslan mycket väl inbegripa andra källor än de traditionella nyhetsmedierna. En dansk enkätstudie visade att nyhetsanvändning i sociala medier korrelerade med upplevelsen av nyhetsplikt i samma utsträckning som användningen av traditionella nyhetsmedier (Ohme, 2019).

Det är emellertid viktigt att poängtera att nyhetsanvändning inte enbart relaterar till informationsinhämtning eller samhällsfrågor. Att använda nyheter är en aktivitet som man kan ägna sig åt för att man vill förstå omvärlden, fördriva tid eller bli underhållen (Katz m.fl., 1973) eller för att ha något att prata med andra om (Swart m.fl., 2017).

Utöver nyhetsvanor har även andra faktorer betydelse för synen på skyldigheten att hålla sig informerad om vad som händer i samhället. Ålder inverkar genom att äldre oftare antar den plikttrogna, och yngre den handlingsinriktade stilen (Bennett, 2008). Yngre tycks ha närmare till att avvisa tanken om informationsplikt och röstningsplikt än vad äldre har och personer med högre utbildning känner en starkare skyldighet att såväl rösta som att hålla sig informerade (Blais m.fl., 2019). Politiskt intresserade uttrycker i högre grad informationsplikt än vad de med lägre politiskt intresse gör (Bergström, 2016). Personer med lägre politiskt intresse har också visat sig mer benägna att välja bort nyheter (Gorski & Thomas, 2022) och sambanden mellan politiskt intresse och frekvens i nyhetskonsumtion har stärkts över tid (Strömbäck m.fl., 2013).

Synen på nyheternas roll för individ och samhälle

I SOM-undersökningarna 2015 och 2025 ställdes fyra påståenden som knyter an till hur man ser på nyhetsanvändning. När vi analyserar nyheters roll för individ och samhälle kan vi se att andelen som anser det vara helt riktigt att varje människa är skyldig att hålla sig informerad om vad som händer i samhället har ökat signifikant mellan 2015 och 2025 – från 44 till 57 procent som svarar helt riktigt (tabell 1). Ökningen har skett på bekostnad av dem som svarar delvis riktigt på frågan. Andelen som anser att detta är helt eller delvis felaktigt har minskat från 9

procent 2015 till 5 procent 2025. Andelen som inte vill uttrycka en uppfattning i frågan är 3–4 procent.

Att en stor del av nyheterna inte upplevs viktiga och att man inte orkar ägna tid åt dem uppgav 50 procent i 2015 års mätning. Här har det skett en signifikant ökning på 10 år och andelen år 2025 är 72 procent.

I 2015 års SOM-undersökning var det över 90 procent som uppgav att de gillar att hålla sig informerade om vad som händer i samhället. Detta kvarstår 10 år senare och andelen som uppger att de *inte* gillar att hålla sig informerade är 5 procent. Frågan ställdes med en annan svarsskala år 2021, men svarsutfallet återfanns på en liknande nivå.

Av de svarande är det 39 procent som instämmer i att de får de nyheter de behöver via flödet i sociala medier. 52 procent delar inte den uppfattningen och 9 procent har ingen uppfattning i frågan.

Tabell 1 *Bedömning av nyheternas roll för individ och samhälle, 2015 och 2025 (procent)*

		Helt riktigt	Delvis riktigt	Delvis felaktigt	Helt felaktigt	Ingen upp- fattning	Antal svar
Varje människa är skyldig att hålla sig informerad om vad som händer i samhället	2015	44	44	6	3	4	1 528
	2025	57	35	3	2	3	1 809
En stor del av nyheterna är inte tillräckligt viktiga för att man ska orka ägna tid åt dem	2015	9	41	26	19	5	1 512
	2025	14	58	15	7	6	1 791
Jag gillar att hålla mig informerad om vad som händer i samhället	2015	58	35	4	1	2	1 530
	2025	60	31	6	1	2	1 801
Jag får de nyheter jag behöver via mitt flöde i sociala medier	2025	13	26	20	32	9	1 783

Kommentar: Frågan löd *Vilken är din uppfattning om följande påståenden om nyheter och medier?* Svarsskalan framgår i tabellen.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2015 och 2025.

Olika bakgrund, olika syn

Ålder, utbildning, nyhetsvanor samt intresse för politik ska nu testas, först i bivariata analyser där varje enskild faktors betydelse mäts (tabell 2), därefter i en regressionsanalys som gör det möjligt att isolera enskilda effekter på de studerade frågorna av en eller flera tänkbara förklaringsfaktorer (tabell 3).

I tabell 2 kan vi se att ålder har svagt, men signifikant, samband med samtliga fyra påståenden i undersökningen. Äldre är mer benägna att instämma i skyldigheten att hålla sig informerad och gillar att hålla sig informerade i större utsträckning än vad yngre gör. Yngre å andra sidan är mer orienterade mot nyheter i sociala medier än vad äldre är.

Utbildningsfaktorn har också viss signifikant, men svag betydelse. Starkast samband hittar vi när det gäller sociala medier-frågan där personer med låg utbildning instämmer i betydligt högre grad än de med hög. Personer med hög utbildning är mer instämmande i påståendet om skyldighet och gillar också i högre grad att hålla sig informerade än personer med låg utbildning. När det gäller påståendet om nyheternas viktighet är bilden mer otydlig och sambandet med utbildning svagt.

Tittande på Aktuellt eller Rapport korrelerar signifikant med synen på skyldighet och att man gillar att hålla sig informerad. Ju mer frekvent tittande, desto mer instämmer man i båda påståendena. Samma mönster återfinns i viss utsträckning för morgontidningsläsning på papper om än med svagare samband. Synen på att nyheter i sociala medier skulle vara en tillräcklig nyhetskanal är betydligt vanligare bland personer som inte använder tv-nyheter.

Även digitala nyhetsvanor inverkar så till vida att frekvent digital morgontidningsläsning korrelerar med att man upplever en skyldighet att hålla sig informerad och att man gillar att göra det. Däremot är förhållandet det omvända för påståendet om nyheter i sociala medier. Ju mindre användning av digital morgontidning, desto större betydelse har sociala medier.

Bland personer som regelbundet använder nyheter i sociala medier är synen att den här typen av nyheter är allt man behöver signifikant mer utbredd än bland mindre regelbundna användare.

Att nyheterna inte skulle vara tillräckligt viktiga för att orka ägna dem tid är inte något som korrelerar med nyhetskonsumtion, vare sig i analoga eller digitala medier.

Tabell 2 *Bedömning av nyheternas roll för individ och samhälle i olika grupper, 2025 (procent helt eller delvis riktigt, Kendall's Tau-C kursivt)*

	Varje människa är skyldig att hålla sig informerad om vad som händer i samhället	En stor del av nyheterna är inte tillräckligt viktiga för att man ska orka ägna tid åt dem	Jag gillar att hålla mig informerad om vad som händer i samhället	Jag får de nyheter jag behöver via mitt flöde i sociala medier
Samtliga	92	72	91	39
Alder	<i>-0,04***</i>	<i>-0,04*</i>	<i>-0,08***</i>	<i>0,09***</i>
16–29 år	84	69	80	56
30–49 år	90	67	87	36
50–64 år	93	73	94	31
65+ år	94	77	96	42
Utbildning	<i>-0,04***</i>	<i>0,04*</i>	<i>-0,05***</i>	<i>0,15***</i>
Låg	87	74	86	61
Medellåg	89	74	89	45
Medelhög	94	78	92	40
Hög	94	67	94	26
Tittar på Aktuellt/Rapport	<i>0,05***</i>	<i>-0,01</i>	<i>0,10***</i>	<i>-0,07***</i>
Minst 5 d/v	95	72	97	36
1–4 d/v	93	71	92	37
Mer sällan	90	75	85	35
Aldrig	83	71	77	49
Läser morgontidning på papper	<i>0,03***</i>	<i>-0,00</i>	<i>0,08***</i>	<i>-0,04**</i>
Minst 5 d/v	98	78	98	37
1–4 d/v	94	68	88	31
Mer sällan	96	66	90	37
Aldrig	91	72	85	39
Läser morgontidning på nätet	<i>0,06***</i>	<i>0,03*</i>	<i>-0,05*</i>	<i>-0,06*</i>
Minst 5 d/v	96	74	98	32
1–4 d/v	93	74	88	42
Mer sällan	90	71	89	38
Aldrig	86	69	86	43
Tar del av nyheter via sociala medier	<i>0,03*</i>	<i>0,02</i>	<i>0,04**</i>	<i>0,25***</i>
Minst 5 d/v	94	72	94	48
1–4 d/v	87	76	86	37
Mer sällan	92	71	90	25
Aldrig	92	69	92	24
Intresse för politik	<i>0,07***</i>	<i>-0,04*</i>	<i>0,10***</i>	<i>-0,05*</i>
Inte alls intresserad	74	70	70	47
Inte särskilt intresserad	88	75	84	44
Ganska intresserad	95	74	96	35
Mycket intresserad	94	64	97	38

Kommentar: Frågan löd *Vilken är din uppfattning om följande påståenden om nyheter och medier?* En 5-gradig skala användes: *Helt riktigt, Ganska riktigt, Delvis felaktigt, Helt felaktigt* samt svarsalternativet *Ingen uppfattning*. Tau-c mäter styrkan och riktningen i sambanden. Måttet går från -1 till +1, där -1 innebär ett perfekt negativt samband (högt på ena variabeln motsvaras

av lågt på andra) och +1 innebär ett perfekt positivt samband (högt på ena variabeln ger högt på andra). Koefficienten 0 innebär att det saknas samband.

Analyserna baseras på personer som besvarat respektive delfråga. Minsta antal svar: 16–29=203, 30–49=495, 50–64=470, 65+=615; låg utb=236, medellåg=487, medelhög=366, hög utb=669; Aktuellt/Rapport minst 5d/v=713, 1–4 d/v=405, Mer sällan=322, Aldrig = 213; morgontidning på papper minst 5d/v=225, 1–4 d/v=156, Mer sällan=68, Aldrig = 1 138; morgontidning på webb minst 5d/v=606, 1–4 d/v=359, Mer sällan=286, Aldrig = 438; nyheter i sociala medier minst 5d/v=721, 1–4 d/v=334, Mer sällan=196, Aldrig = 304; Intresse för politik, inte alls=116, Inte särskilt=503, ganska=820, mycket=325.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2025.

Mönstret för uppfattningarna i olika befolkningsgrupper är ganska likt mellan 2015 och 2025 (Bergström, 2016). Ökningarna för skyldighetsaspekten förekommer i alla grupper och är något större bland personer i 50–65-årsåldern, bland personer med medelhög utbildning, bland dem som har mindre frekvent nyhetskonsumtion oavsett medium och bland personer som inte alls är intresserade av politik.

Många av de ovan redovisade förklaringsfaktorerna korrelerar med varandra. Därför görs avslutningsvis en så kallad regressionsanalys där man kan isolera enskilda effekter på de studerade frågorna med hänsyn tagen till övriga faktorer (tabell 3).

Tabell 3 Sammanlagd betydelse av olika förklaringsfaktorer för synen på nyheternas roll för individ och samhälle, 2025 (standardiserad beta)

	Varje människa är skyldig att hålla sig informerad om vad som händer i samhället	En stor del av nyheterna är inte tillräckligt viktiga för att man ska orka ägna tid åt dem	Jag gillar att hålla mig informerad om vad som händer i samhället	Jag får de nyheter jag behöver via mitt flöde i sociala medier
	Std beta	Std beta	Std beta	Std beta
Ålder	-0,077 *	-0,086 *	-0,137 ***	0,076 *
Utbildning	-0,059 *	0,035	-0,085 **	0,223 ***
Morgontidning papper	0,042	0,003	0,025	-0,011
Morgontidning webb	0,065 *	0,065 *	0,084 **	-0,084 **
Aktuellt/Rapport	0,039	-0,083 *	0,080 **	-0,063 *
Nyheter via sociala medier	0,074 **	0,028	0,105 ***	0,133 ***
Intresse för politik	0,112 ***	-0,060 *	0,166 ***	-0,004
Förklaringsvärde (Adj R ²)	0,053	0,010	0,122	0,076
Antal	1 376	1 370	1 375	1 366

Kommentar: Frågan löd *Vilken är din uppfattning om följande påståenden om nyheter och medier?* En 5-gradig skala användes: *Helt riktigt, Ganska riktigt, Delvis felaktigt, Helt felaktigt* samt svarsalternativet *Ingen uppfattning*. I regressionsanalysen är alternativet *Ingen uppfattning* borttaget.

*** $p < 0,001$, ** $p < 0,01$, * $p < 0,05$

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2025.

Politiskt intresse är den starkaste faktorn bakom synen på att man är skyldig att hålla sig informerad, ju mer intresserad av politik desto starkare stöd. Politiskt intresse har också betydelse för om man gillar att hålla sig informerad, men här är även ålder viktig så till vida att gillandet ökar med stigande ålder. De mest frekventa användarna av nyheter i sociala medier uttrycker också i större utsträckning att de gillar att hålla sig informerade om vad som händer i samhället.

Att nyheter via sociala medier är tillräckliga ska främst förstås mot bakgrund av utbildning – ju lägre desto vanligare – och nyhetsvanor i sociala medier där de mer frekventa naturligt nog uttrycker ett starkare stöd för att den här kanalen räcker. Att nyheter inte skulle vara tillräckligt viktiga för att man ska orka ägna tid åt dem förklaras inte i någon stor utsträckning av de här faktorerna.

Nyheter står starka hos vissa

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att nyhetsanvändning har ett starkt fäste i den vuxna befolkningen då en övervägande majoritet upplever det som en skyldighet att människor håller sig informerade. Det är också en övervägande majoritet som ger uttryck för att de gillar att hålla sig informerade om vad som händer i samhället. Resultaten pekar, på det här övergripande planet, på en god demokratisk potential när det gäller den informerade medborgaren.

Vi ser samtidigt att en ökande andel menar att nyheterna inte är tillräckligt viktiga för att man ska orka ägna dem tid. Så som frågan är ställd har vi inte svar på vilka nyheter eller vilken typ av information som explicit avses. Det finns anledning att misstänka att det inte är traditionell nyhetsjournalistik som nödvändigtvis inbegrips i att man är skyldig och att man gillar att hålla sig informerad. Betydelse av nyheter i sociala medier bekräftar till viss del ett sådant antagande.

De skillnader i syn på nyheternas roll i samhället som uppmäts mellan olika grupper är, åtminstone till viss del, bekymmersamma. Framför allt ser vi stora skillnader som förklaras med politiskt intresse. En potentiell utmaning, som också kvarstår sedan tidigare mätningar, är de personer som uppger att de inte alls är intresserade av politik och hur man ska få de här personerna att intressera sig mer för nyhets- och informationsinhämtning. Den här frågan blir särskilt relevant ett valår som 2026, när behovet av informerade medborgare inför röstningen är stort.

Intressant i resultaten är att stödet för informationsskyldighet har ökat också bland dem som har en mindre frekvent nyhetskonsumtion eller ett lägre politiskt intresse. Analysen kan inte närmare förklara detta, men kanske har dagens digitala nyhetslandskap med outsinliga möjligheter att välja källor och medier bidragit till en viss vilshenhet. Sociala medieanvändare uttrycker ett starkt gillande att hålla sig informerade, kanske förflyttas synen på hur skyldigheten ska upprätthållas.

Den här analysen har fokuserat på den övergripande känslan av informationsinhämtning som någon slags förpliktelse. Underliggande antaganden är att nyheter för oss samman (Skogerbø & Winsvold, 2011) och att användningen är bra för

det demokratiska samhället (Dalton, 2008). Det finns naturligtvis andra motiv för nyhetsanvändning, och all användning är ju inte fokuserad på samhälls- eller politiskt innehåll. Man kan till exempel konsumera nyheter av det mjukare slaget utifrån en slags moralisk plikt ("moral duty") då man kan uppleva det respektfullt att veta hur andra har det (Berg, 2023). Bengtsson och Johansson (2024) visar att ungdomar de intervjuat gör åtskillnad mellan större och/eller internationella nyheter och sådant som är av relevans för att orientera sig i vardagen. Det förra upplevs pliktskyldigt och man kan tänka sig att olika motiv ligger bakom upplevelsen av plikt inför vissa nyheter. Framtida forskning kan studera motiv för att man upplever en skyldighet att hålla sig informerad, på vilket sätt olika nyhetsgenrer förhåller sig till den upplevda skyldigheten och hur man på ett tillfredsställande sätt uppfyller skyldigheten.

Om man vill komma närmare den informerade medborgaren och kunskaper om samhället kan man också vidga perspektivet från nyheter till hur andra genrer bidrar till förståelsen för den politiska omvärlden. En norsk studie visar till exempel på betydelsen av fiktion och film när det gäller att förstå politiska frågor, händelser eller system, och att underhållande innehåll kan bidra till att initiera intresse i den här typen av frågor (Nærland, 2020).

Referenser

- Andersson, U. (2023). Att använda eller inte använda nyhetsmedier – sällananvändning bland 18–65-åringar. I U. Andersson, P. Öhberg, A. Carlander, J. Martinsson & N. Theorin (Red.), *Ovisshetens tid* (s. 219–235). SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Andersson, U. (2025). *Svenska nyhetsvanor 2005–2024*. Mediemyndigheten. Nedladdad 2026-01-20: <https://mediemyndigheten.se/globalassets/rapporter-och-analyser/medieutveckling/svenska-nyhetsvanor/svenska-nyhetsvanor-2025-0903-2.pdf>.
- Bengtsson, S., & Johansson, S. (2024). *Navigating the news. Young People, Digital Culture and Everyday life*. De Gruyter Contemporary Social Sciences. Volume 46.
- Bennett, W. L. (2008). Changing Citizenship in the Digital Age. I W. L. (Red.), *Civic life online: learning how digital media can engage youth* (sid. 1–24). MIT Press.
- Berg, A. (2023). Is There a Duty to Read the News? *Journal of Moral Philosophy*, 20, 243–267.
- Bergström, A. (2016). Nyheter – både plikt och nöje. I J. Ohlsson, H. Oscarsson & M. Solevid (Red.) *Ekvilibrium* (s. 377–388). SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Bergström, A., & Wadbring, I. (2011). Nyheter i våra hjärtan. I S. Holmberg, & L. Weibull (Red.) *Lycksalighetens ö* (s. 465–473). SOM-institutet vid Göteborgs universitet.

- Blais, A., Galais, C., & Mayer, D. (2019). Is It a Duty to Vote *and* to be Informed? *Political Studies Review*, 17(4), 328–339.
- Dahlgren, P. (2006). Civic participation and practices: Beyond ‘deliberative democracy’. I N. Carpentier, P. Pruulmann-Vengerfeldt, K. Nordenstreng, M. Hartmann, P. Vihalemm, & B. Cammaerts (Red.) *Researching media, democracy and participation* (sid. 23–34). Tartu University Press.
- Dalton, R. J. (2008). Citizenship Norms and the Expansion of Political Participation. *Political Studies* 56, 76–98.
- Gorski, L. C., & Thomas, F. (2022). Staying Tuned or Tuning Out? A Longitudinal Analysis of News-Avoiders on the Micro and Macro-Level. *Communication Research*, 49(7), 942–965.
- Greiner, S. (2024). *News avoidance and public connection: A qualitative study on young news avoiders and their understanding of citizenship*. Institutionen för informatik och media, Uppsala universitet. Masteruppsats, 30hp.
- Hagen, I. (1994). The Ambivalences of TV News Viewing: Between Ideals and Everyday Practices. *European Journal of Communication*, 9(2), 193–220.
- Hermida, A., Fletcher, F., Korell, D., & Logan, D. (2012). Share, Like, Recommend. *Journalism Studies*, 13(5-6), 815–824.
- Huang, E. (2009). The Causes of Youth’s Low News Consumption and Strategies for Making Youths Happy News Consumers. *Convergence*, 15(1), 105–122.
- Höijer, B. (1998). *Det hörde vi allihopa. Etermedierna och publiken under 1900-talet*. Stiftelsen Etermedierna i Sverige.
- Jansson, A. (1998). Medieanvändning som medborgerlig plikt? I S. Holmberg & L. Weibull (Red.) *Opinionssambället* (s. 299-314). SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Jensen, K. B. (1992). The Politics of Polysemy: Television News, Everyday Consciousness and Political Action. I P. Scanell, P. Schlesinger & C. Sparks (Red.), *Culture och Power. A Media and Society Reader* (s. 218–238). Sage Publications.
- Katz, E., Haas, H. & Gurevitch, M. (1973). On the Use of the Mass Media for Important Things. *American Sociological Review*, 38(2), 164–181.
- McCombs, M., & Poindexter, P. (1983). The Duty to Keep Informed: News Exposure and Civic Obligation. *Journal of Communication*, 33(2), 88–96.
- Nærland, T. U. (2020). From pleasure to politics: Five functions of watching TV-series for public connection. *European Journal of Communication*, 35(2), 93–107. <https://doi.org/10.1177/0267323119894481>
- Ohme, J. (2019). Updating citizenship? The effects of digital media use on citizenship understanding and political participation. *Information, Communication & Society*, 22(13), 1903– 1928. <https://doi.org/10.1080/1369118X.2018.1469657>
- Ohme, J., Araujo, T., Zarouali, B., & De Vreese, C. H. (2022). Frequencies, Drivers, and Solutions to News Non-Attendance: Investigating Differences Between Low News Usage and News (Topic) Avoidance with Conversational

- Agents. *Journalism Studies*, 23(12), 1510–1530. <https://doi.org/10.1080/1461670X.2022.2102533>
- Oscarsson, H., Bäckstedt, F., Cederholm Lager, A., Karlsson, R., & Solevid, M. (2024). *Väljarna och valet 2022*. Valforskningsprogrammet vid Göteborgs universitet.
- Pew Research Center (2026). *Americans' Complicated Relationship With News*, February 2026: nedladdad från PJ_2026.02.11_role-of-news-consumers_report.pdf 2026-02-16.
- Purcell, K., Rainie, L., Mitchell, A., Rosenstiel, T., & Olmstead, K. (2010). Understanding the participatory news consumer: How internet and cell phone users have turned news into a social experience. Pew Internet and American Life Project. Nedladdad från www.pewinternet.org/-/media/Files/Reports/2010/Understanding%20the%20Participatory%20News%20Consumer.pdf3 2015-11-11.
- Putnam, R. D. (1996). *Den fungerande demokratin. Medborgarandans rötter i Italien*. SNS.
- Putnam, R. D. (2000). *Bowling Alone: the collapse and revival of American Community*. Simon & Schuster.
- Reuters Institute (2025). *Reuters Institute Digital News Report 2025*. Oxford: Reuters Institute.
- Shehata, A., Ekström, M., & Olsson, T. (2016). Developing Self-Actualizing and Dutiful Citizens. *Communication Research*, 43(8), 1141–1169.
- Skogerbø, E. & Winsvold, M. (2011). Audience on the Move? Use and Assessment of Local Print and Online Newspapers. *European Journal of Communication*, 26(3), 214–229.
- Strömbäck, J., Djerf-Pierre, M. & Shehata, A. (2013). The Dynamics of Political Interest and News Media Consumption: A Longitudinal Perspective. *International Journal of Public Opinion Research*, 25(4), 415–435.
- Sveningsson, M. (2015). “It’s Only a Pastime, Really”: Young People’s Experiences of Social Media as a Source of News about Public Affairs. *Social Media + Society*, 1(2), 1–11.
- Swart, J., Peters, C., & Broersma, M. (2017). Repositioning news and public connection in everyday life: A user-oriented perspective on inclusiveness, engagement, relevance, and constructiveness. *Media, Culture & Society*, 39(6), 902–918. <https://doi.org/10.1177/0163443716679034>
- Trilling, D., & Schoenbach, K., (2013). Skipping current affairs: The non-users of online and offline news. *European Journal of Communication*, 28(1), 35–51.
- Wells, C. (2014). Two eras of civic information and the evolving relationship between civil society organizations and young citizens. *New Media & Society*, 16(4), 615–636.
- Ytre-Arne, B., & Moe, H. (2021). Doomscrolling, Monitoring and Avoiding: News Use in COVID-19 Pandemic Lockdown. *Journalism Studies*, 22(13), 1739–1755. <https://doi.org/10.1080/1461670X.2021.1952475>

VARFÖR AVSTÅR VI FRÅN NYHETER? OM BETYDELSEN AV BETALVÄGGAR, MEDIEMISSTRO OCH ÖVERBELASTNING

ULRIKA ANDERSSON

Sammanfattning

I en tid då nyheter är mer tillgängliga än någonsin väljer många ändå att avstå från dem. Varför är det så? Det här kapitlet söker svar på den frågan med utgångspunkt i 2025 års nationella SOM-undersökning. Resultaten visar att det inte finns någon enkel förklaring. Människor avstår från nyheter av flera olika skäl. Inte sällan är det en fråga om tillgång, där betalväggar gör att nyheter inte går att nå. Det handlar också om upplevelsen att nyheterna inte är opartiska och tillförlitliga. Likaså är det en fråga om ork, där negativt innehåll, informationsöverflöd och känslomässig belastning gör att nyheterna upplevs som överväldigande. Att avstå från nyheter är således inte ett avgränsat problem eller ett beteende kopplat till en specifik grupp. Det är snarast ett uttryck för hur människor hanterar ett alltmer komplext informationsflöde. Det handlar inte bara om ointresse – även personer som i övrigt följer nyheter regelbundet uppges att de ibland väljer bort dem.

De senaste årtiondenas omstöpning av medielandskapet har bidragit till ett aldrig sinande flöde av nyheter. Händelser och skeenden från (nästan) världens alla hörn kan följas hemma i soffan, på bussen eller i kön till matbutikens kassa. Den digitala infrastrukturen erbjuder en närmast oöverskådlig mängd plattformar, medier och personaliserat innehåll, där nyheter är del av ett större informationsflöde. I denna miljö har makt över vad som publiceras och uppmärksammas i viss mån förskjutits från traditionella grindvakter (gatekeepers) till användarna själva. Möjligheterna att välja mellan olika slags innehåll har ökat, likaså möjligheten att avstå från sådant som inte upplevs som relevant eller intressant.

Med förändrade mönster för när, hur och var människor kan konsumera nyheter har farhågor väckts om att de många valmöjligheterna leder till att fler riktar sin uppmärksamhet bort från nyheter, och då i synnerhet nyheter om politik och samhällsfrågor. Flera forskare har associerat låg nyhetskonsumtion med lägre nivåer av politisk kunskap (Hayes & Lawless, 2018; Shehata & Strömbäck, 2021), politiskt deltagande (Ksiazek m.fl., 2010; Edgerly m.fl., 2018) och insikt i olika samhällsfrågor (Damstra m.fl., 2023), faktorer som anses minska deras demokratiska kompetens. Den fragmenterade offentlighet som vuxit fram i spåren

av teknisk utveckling, digitalisering och individualisering förväntas därför kunna leda till ökande klyftor i engagemang, kunskap och förståelse mellan grupper som aktivt söker nyheter och grupper som orienterar sig mot annat innehåll (jfr. Van Aelst m.fl., 2017). En del forskare tycker sig också kunna peka på att det är i denna riktning som samhället rör (se t.ex. Prior, 2007; Blekesaune m.fl., 2012; Strömbäck, 2017; Newman m.fl., 2025).

I detta sammanhang har begrepp som nyhetsundvikare fått allt större uppmärksamhet (på engelska t.ex. news avoiders, news resisters, intermittents). Även om begreppet förekommer flitigt inom såväl forskningen som mediebranschen, är variationen i vad som egentligen avses med att undvika nyheter och hur utbrett detta fenomen är dock stor mellan olika undersökningar (jfr. Skovsgaard & Andersen, 2020). Vissa studier fokuserar enbart på låg exponering för nyheter och inte ett egentligt undvikande (Ksiazek m.fl., 2010; Blekesaune m.fl., 2012; Lee & Yang, 2014), andra fokuserar på tillfälliga eller selektiva former av undvikande (Trilling & Schönback, 2013; Toff & Palmer, 2019). En studie som har fått stort genomslag bland forskare och journalister är Reuters Institutes årliga *Digital News Report*, i vilken nyhetsundvikande likställs med att ofta och aktivt försöka undvika nyheter (t.ex. Newman m.fl., 2017). Undvikandet mäts i form av självskattningar av hur sällan eller ofta människor uppger att detta sker. Med detta mått uppskattas omkring 20 procent av den svenska befolkningen aktivt välja bort nyheter, vilket är att betrakta som en låg andel relativt det globala snittet på cirka 40 procent (Newman m.fl., 2017; Newman m.fl., 2023).

Trots att nyhetsundvikande ofta beskrivs som en växande trend finns det få studier som har studerat förändringar över tid. Det finns också relativt färsk forskning som nyanserar denna bild. Dessa indikerar att andelen som undviker nyheter, oavsett om det sker som ett aktivt val eller mer situationsbundet, möjligen inte är fullt så stor ofta antas och att förändringarna över tid är begränsade (Karlsen m.fl., 2020; Andersson, 2021). En central förklaring är att nyheter idag i stor utsträckning sprids via sociala medier, vilket innebär att även personer utan en etablerad nyhetsrutin vanligen exponeras för nyheter i sina digitala flöden (Kliger-Vilenchik m.fl., 2020; Mitchelstein m.fl., 2020). Denna typ av oavsiktlig eller slumpmässig exponering bidrar till att minska gruppen av individer som står helt utanför nyhetsflödet. Även i dessa studier varierar dock definitionen av nyhetsundvikande, och de ger begränsad vägledning kring de bakomliggande skälen till att avstå från nyheter (jfr. Palmer m.fl., 2023).

Det är mot denna bakgrund som de Bruin med kollegor (2024) argumenterar för att nyhetsundvikande bör förstås som ett mångfacetterat fenomen som kräver mer nyanserade sätt att ta sig an frågan. Det finns därför behov att flytta fokus från vilka nyhetsundvikarna är till varför människor i olika situationer avstår från nyheter (jfr. Trilling & Schönback, 2013). Först då är det möjligt att förstå nyhetsundvikandets mekanismer och hur variationen i bakomliggande skäl ser ut.

Det är också utgångspunkten för det här kapitlet om nyhetsundvikande i Sverige. Genom att analysera vilka anledningar människor anger som grund för att avstå från nyheter är förhoppningen att bidra till en mer sammanhållen förståelse av nyhetsundvikande som ett fenomen som formas av flera olika logiker.

Olika aspekter av att avstå från nyheter

Den övergripande frågan i det här kapitlet är i vilken utsträckning och varför människor avstår från nyheter. Särskilt fokus ligger på skäl kopplade till tillgång, tillförlitlighet samt upplevd belastning i vardagen. Den empiriska grunden är hämtad från 2025 års nationella SOM-undersökning där respondenterna ombads skatta hur ofta det händer att de avstår från att ta del av nyheter av olika skäl. Frågan innefattade tio alternativ och besvarades på en fyrgradig skala från ”mycket ofta” till ”aldrig” (se figur 1).¹

Urvalet av indikatorer, det vill säga anledningar att avstå, har gjorts med utgångspunkt både i resultat från tidigare forskning om människors beteenden, attityder och värderingar i relation till nyhetsjournalistik och nyhetskonsumtion, och med hänsyn till förhållanden som är typiska för samtidens mediemiljö. Såväl nationella som internationellt jämförande studier har återkommande visat att den svenska befolkningen är ett nyhetsintresserat folk sett till både nyhetskonsumtionens omfattning och människors självskattade intresse för nyheter (Hallin & Mancini, 2004; Andersson, 2018, 2025). Studier har även visat att svenskarna bär på en normativ syn på varje människas plikt att hålla sig a jour med vad som sker i samhället (Bergström, 2016, 2026; Andersson & Jervelycke Belfrage, 2022). Allmänheten uttrycker också att det på ett personligt plan är viktigt att ha koll på läget, även om informationsinhämtningen inte nödvändigtvis sker i form av nyhetskonsumtion (Bergström, 2016, 2026).

Samtidigt som intresset för nyheter har varit stort, har både nyare och äldre undersökningar visat att många upplever att nyheter i svenska medier är för negativa (Weibull, 1998, 1999; Andersson & Jervelycke Belfrage, 2022), att de kostar för mycket (Andersson, 2020), att de inte alltid är tillräckligt intressanta för att man ska orka ta del av dem (Bergström, 2016; Andersson & Jervelycke Belfrage, 2022) och att det finns brister i nyheternas opartiskhet, i synnerhet när det gäller nyheter om politik (Weibull, 1999; Andersson & Jervelycke Belfrage, 2022). Forskning har visat att faktorer likt dessa även ingår som en del i nyhetsundvikande, där exempelvis upplevelser av negativitet bidrar till att nyheter blir känslomässigt belastande snarare än informativt värdefulla (Toff & Kalogeropoulos, 2022).

Även om negativa nyheter har lyfts som både en brist och ett skäl till att avstå från nyheter (Weibull, 1999; Toff & Kalogeropoulos, 2022) har experimentella studier visat att negativt innehåll tenderar att öka nyhetskonsumtionen, exempelvis genom att negativa formuleringar i rubriker genererar fler klick (Robertson m.fl., 2023). Det pekar på ett inneboende spänningsfält mellan vad som driver upp-

märksamhet på kort sikt och vad som på längre sikt kan bidra till att människor avstår från nyheter.

Som en aspekt av nyheters del i samtidens omfattande och omedelbara flöde av information hör också informationsöverbelastning (Andersson & Jervelycke Bel-frage, 2022; Xu m.fl., 2024), ett tillstånd där individen utsätts för mer information än vad denne för stunden förmår bearbeta (jfr. Davis, 2011).

Flera av de aspekter som har nämnts här finns representerade i den enkätfråga om att avstå från nyheter, som står i fokus för det här kapitlet. Kostnads- och tillgångsaspekten mäts som betalväggars betydelse för att avstå från nyheter (se figur 1). Som en del av tillgänglighet finns också svårighetsgraden i nyheternas språk. Bristande tillförlitlighet och opartiskhet förekommer tillsammans med kritik mot faktafel och brister i beskrivningen av verkligheten. Även betydelsen av negativt innehåll, nyheternas upplevda relevans och påverkan på individens mående mäts, liksom upplevd informationsöverbelastning.

Resultaten redovisas i flera steg. Inledningsvis presenteras en övergripande bild hur stor andel av respondenterna som svarar att de ganska eller mycket ofta avstår från nyheter som följd av de skäl som anges i frågan. Därefter fördjupas analysen genom att ett urval av dessa skäl granskas mer ingående. Analysen omfattar dels enskilda alternativ, dels sammansatta mått baserade på indikatorer som empiriskt grupperar sig i särskilda dimensioner. För enskilda alternativ handlar det om tillgångsrelaterade hinder i form av betalväggar. För dimensionerna rör det sig om mediemisstro och upplevd belastning i vardagen. Dessa dimensioner analyseras vidare med hjälp av stegvisa regressionsmodeller där sociodemografiska variabler, positionering på den ideologiska vänster-högerskalan och nyhetsanvändning (hur ofta) respektive medierepertoar (vilka medier) inkluderas. Detta förfarande möjliggör en analys av hur olika typer av förklaringar – strukturella, politiska och beteendemässiga – relaterar till varandra.

Skäl till att avstå från nyheter

Så vad berättar då 2025 års nationella SOM-undersökning om människors skäl till att avstå från nyheter? Jo, att det absolut vanligaste svaret handlar om begränsningar i tillgång, mer specifikt att nyheterna man önskar ta del av finns bakom betalväggar. I figur 1 framgår att 25 procent anger betalväggar som skäl till att man mycket ofta avstår från nyheter och ytterligare 25 procent svarar att detta sker ganska ofta. Exakt hur det går till när en person väljer bort nyheter av detta skäl framgår inte av frågan. Det kan handla om att man helt avstår från nyhetsmedier som har en hög grad av betalväggar på sin sida. Det kan också handla om att man har läst rubrik och ingress på nyhetssajtens förstasida och väljer att klicka sig vidare för att fortsätta läsa, men då möts av en sida som endast visar en begränsad del av artikeln medan resterande innehåll är dolt för den som inte har en prenumeration.

Efter betalväggar följer ett antal skäl som ligger nära varandra sett till hur stor andel som uppger att de påverkar individernas nyhetskonsumtion. Ungefär var tionde person, plus minus några procentenheter, avstår exempelvis från nyheter på grund av att de inte upplevs som opartiska, tillförlitliga eller brister i sin spegling av verkligheten. Detsamma gäller för nyheter som är för negativa, som upplevs bidra till ett alltför omfattande informationsflöde och till ett sämre mående. Om även andelen som ganska ofta avstår från nyheter räknas in så är det, utöver betalväggar, alternativen negativa nyheter, informationsöverflöd och ointressanta nyheter som utmärker sig. Ungefär var tredje person uppger att dessa anledningar mycket eller ganska ofta får dem att avstå från nyheter. Det alternativ som är minst vanligt i sammanhanget är svårighetsnivån på språket i nyheterna. Några få procent anger att språket upplevs så pass svårt att man hoppar över vissa nyheter.²

Figur 1 Skäl till att mycket ofta eller ganska ofta avstå från att ta del av nyheter, 2025 (procent)

Kommentar: Frågan löd *Hur ofta händer det att du avstår från att ta del av nyheter av följande skäl?* Svarsalternativen var *Mycket ofta*, *Ganska ofta*, *Inte särskilt ofta* samt *Aldrig*. Minsta antal svar var 1 727.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2025.

Efter denna inledande summering kommer fokus fortsättningsvis att ligga på tre dimensioner som utmärker sig antingen genom att ett specifikt skäl, såsom betalväggar, anges av en relativt stor andel av respondenterna eller att vissa alternativ

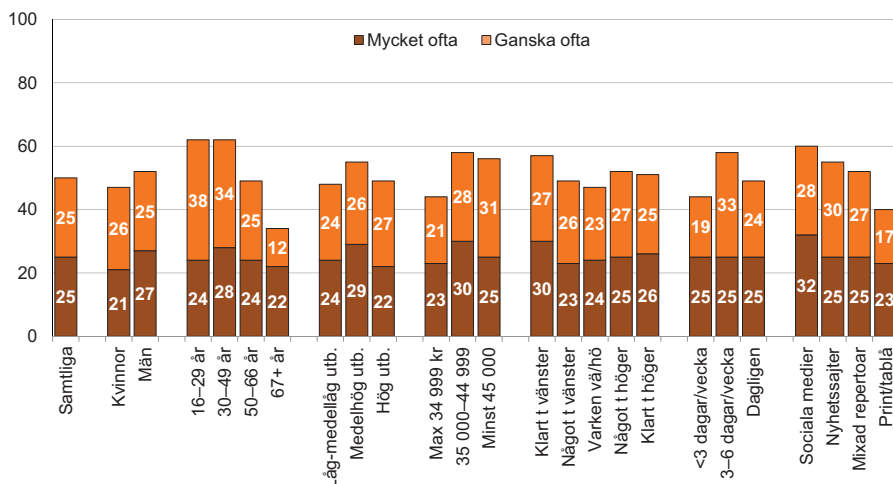
uppvisar tydliga samband med varandra. Dimensionerna i fråga knyter an till strukturella hinder, misstro och nyheters belastning i vardagen. Av de totalt tio indikatorerna kommer sju att behandlas inom ramen för dessa dimensioner (för den intresserade finns dock samtliga tio indikatorer redovisade i tabell A2 och A3 i appendix, nedbrutna efter sociodemografiska faktorer, ideologi och nyhetskonsumtion). Syftet med den följande analysen är att undersöka i vilken mån det går att urskilja mönster i hur dessa dimensioner skiljer sig åt mellan olika grupper.

Betalväggar som strukturellt hinder

Den vanligaste anledningen till att avstå från att ta del av nyheter är, som nämnts, att de nyheter som man är intresserad av kräver att man betalar för att få access. Betalväggar som skäl till nyhetsundvikande är inte specifik för någon särskild grupp, tvärtom visar resultaten att skillnaderna mellan olika sociodemografiska grupper överlag är måttliga (figur 2). Mäns svarsmönster liknar i stor utsträckning kvinnors, likaså är skillnaderna mellan olika utbildningsgrupper och ideologiska grupper mycket begränsade. Möjligen går det att utläsa en viss nivåskillnad sett till ålder och inkomst, men det gäller bara om andelen som har svarat ganska ofta inkluderas i jämförelsen. Personer som är mellan 16 och 49 år avstår i något högre utsträckning från att avstå från låsta nyheter jämfört med personer i pensionsåldern. En del av förklaringen ligger sannolikt i att den yngre delen av befolkningen är vana vid en medievardag som präglas av ett stort utbud av gratis innehåll och hög tillgång till nyhetskällor, samtidigt som de äldsta har större vana av att betala för prenumerationer.

Det går också att se en viss skillnad mellan grupper med olika ekonomiska resurser, även om mönstret precis som för ålder kan skönjas först när andelen ganska ofta-svar inkluderas. Personer med lägre månadsinkomster är något mer benägna att avstå från nyheter på grund av betalväggar jämfört med personer med högre inkomster, vilket indikerar att det inte enbart handlar om preferenser utan i viss mån också om ekonomiska förutsättningar.

Figur 2 Andel som uppger betalväggar som skäl för att avstå från nyheter, efter kön, ålder, utbildningsnivå, månadsinkomst, ideologi, nyhetskonsumtion och medierepertoar, 2025 (procent)

Kommentar: Frågan löd *Hur ofta händer det att du avstår från nyheter av följande skäl?* Svarsalternativen var *Mycket ofta*, *Ganska ofta*, *Inte särskilt ofta* samt *Aldrig*. Låg/medellåg utb. = högst gymnasieexamen eller motsvarande, medelhög = eftergymnasial utbildning utan examen från högskola/universitet, hög = examen från universitet/högskola. Månadsinkomst = personlig inkomst. Frågan om ideologi löd *Man talar ibland om att politiska åsikter kan placeras in på en vänster–högerskala. Var någonstans skulle du placera dig själv på en sådan skala?* Frågorna om nyhetskonsumtion löd *Hur ofta brukar du ta del av följande nyhetsprogram eller nyhetstjänster?*; *Läser eller tittar du regelbundet i någon morgontidning på papper?*; *Hur ofta brukar du ta del av nyheter från följande på internet eller i mobila appar?* Svarsskalan var *Dagligen*, *5–6 dagar/vecka*, *3–4 dagar/vecka*, *1–2 dagar/vecka*, *Mer sällan* samt *Aldrig*. I nyhetskonsumtion ingår morgon- och kvällstidningars tryckta tidningar och nyhetssajter/-appar, nyhetssändningar och nyhetssajter/-appar från SVT, Sveriges Radio och TV4 samt nyheter i sociala medier. Nyhetsrepertoar avser typen av medier som dominerar nyhetskonsumtionen. Totalt antal svar var 1 727. Antal svar för kön var 850 (k) och 839 (m), för ålder från yngst till äldst 195, 495, 546, 463, för utbildningsnivå från lägst till högst 609, 368, 642, för inkomst från låg till hög 842, 293, 470, för ideologi från vänster till höger 175, 372, 512, 415, 189, för nyhetskonsumtion från låg till hög 110, 281, 1 308 och för medierepertoar från sociala medier till print/tablå, 90, 150, 1 165 och 262.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2025.

Även när det gäller nyhetskonsumtion och medierepertoar är andelen som mycket ofta väjer för nyheter bakom betalväggar i stort densamma oavsett hur ofta, eller sällan, man ägnar sig åt nyheter eller vilka medier som används (figur 2). När andelen som ganska ofta avstår från nyheter bakom betalväggar vägs in syns en viss skillnad hos gruppen vars medierepertoar främst präglas av traditionella medier (papper/tablå), där benägenheten att uppge betalväggar som skäl för att avstå från nyheter är mindre än i grupper vars nyhetskonsumtion huvudsakligen består av en renodlat digitalt alternativt en mixad medierepertoar. Detta mönster förklaras dock

till stor del av ålder (Pearsonkorrelation³ för ålder och traditionella medier är 0,49 med signifikans $p \leq 0,001$). Det kanske viktigaste resultatet här är emellertid att beteendet att avstå från nyheter som ligger bakom betalväggar inte är avhängigt en hög eller låg nyhetskonsumtion: även de mest höfrekventa nyhetskonsumenterna avstår från inlåsta nyheter. Det innebär att nyhetsundvikande i detta avseende inte bör förstås som ett uttryck för ett generellt ointresse för nyheter, utan snarare som ett selektivt och situationsbundet beteende som äger rum också inom ramen för en i övrigt aktiv nyhetsanvändning.

Misstro mot medier som drivande faktor bakom att avstå nyheter

En central dimension som framträder i resultaten är upplevelsen av att nyhetsjournalistiken brister i grundläggande avseenden. Det handlar framför allt om att nyheterna inte uppfattas som opartiska och tillförlitliga, och att det som tas upp i nyhetsrapporteringen inte anses spegla verkligheten.

Bland samtliga svarande uppger cirka 17 procent att de mycket ofta avstår från nyheter av minst två av de skäl som ingår i denna dimension. Andelen är dock betydligt högre bland personer som positionerar sig ideologiskt klart till höger (35 procent) än bland dem som placerar sig något till vänster (10 procent). Även nyhetskonsumtion spelar en roll: bland personer som tar del av nyheter mer sällan än fyra dagar i veckan uppgår andelen till cirka 30 procent.

Den tydliga samvariationen mellan de tre skälen innebär att de kan förstås som en sammanhållen dimension och därför har slagits samman i ett index. I den fortsatta analysen tolkas detta index som ett mått på mediemisstro⁴.

För att undersöka hur olika faktorer bidrar till att förklara benägenheten att ange mediemisstro som skäl till att avstå från nyheter genomförs stegvisa regressionsanalyser. Analysen inleds med sociodemografiska variabler, följt av ideologisk position och slutligen nyhetsanvändning. Resultaten visar att benägenheten att ange misstro som skäl till att avstå från nyheter i första hand är kopplad till ideologisk position. När vänster–höger-skalan bryts ned ytterligare framträder här dock ett mer nyanserat mönster.

Misstrorelaterade skäl är inte jämnt fördelade längs skalan, utan är särskilt koncentrerade till respondenter som placerar sig längst till höger (tabell 1). Denna grupp uppger i betydligt högre grad än andra att bristande tillförlitlighet och opartiskhet utgör skäl till att avstå från nyheter, även när sociodemografiska faktorer och nyhetsanvändning kontrolleras för. I jämförelse framstår skillnader mellan övriga ideologiska positioner som relativt begränsade.

Samtidigt är också låg nyhetskonsumtion förknippad med en ökad benägenhet att ange dessa skäl, vilket tyder på att både politisk position och grad av exponering bidrar till att forma i vilken utsträckning människor avstår från nyheter med hänvisning till bristande tillförlitlighet.

Tabell 1 Mediemisstro som skäl att avstå från nyheter, 2025 (standardiserade betakoefficienter)

	Modell 1	Modell 2	Modell 3
Kvinna	-0,100***	-0,078**	-0,074**
Ålder	-0,092***	-0,086***	-0,027
Låg/medellåg utbildning	0,072*	0,061*	0,060*
Medelhög utbildning	0,057*	0,047	0,045
Låg inkomst (<35 000 kr/mån)	0,009	0,021	0,007
Medel inkomst (35 000–44 999 kr/mån)	-0,002	0,008	0,006
Ideologi varken vänster eller höger		0,054*	0,046
Ideologi klart till höger		0,167***	0,167***
Låg nyhetskonsumtion (<3 dgr/vecka)			0,085***
Medel nyhetskonsumtion (3–6 dgr/vecka)			0,083***
Primär medierepertoar: sociala medier			0,080*
Primär medierepertoar: nyhetssajter			0,004*
Primär medierepertoar: print/tablå			0,002
R ² (justerad)	0,019	0,044	0,061
N			1 680

Kommentar: Dimensionen är baserad på ett index bestående av alternativen *Nyheterna är inte opartiska*, *Nyheterna är inte tillförlitliga* samt *Nyheterna stämmer inte med verkligheten*. I tabellen redovisas standardiserade regressionskoefficienter (beta). Referensgrupper är man (kön), hög utbildning, hög inkomst ($\geq 45\,000$ kr/mån), övriga positioner på vänster-högerskalan, hög nyhetskonsumtion (dagligen) samt mixad medierepertoar. * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2025.

Emotionell och kognitiv belastning bakom att avstå nyheter

Nästa analys fokuserar på den emotionella och kognitiva belastning som nyheter för med sig hos en del människor. Omkring var tionde person uppger att en för negativ nyhetsrapportering får dem att mycket ofta undvika nyheter. Knappt en av tio avstår också från nyheter på grund av att de mår dåligt av innehållet och en lika stor andel anger att nyheter bidrar till vad som upplevs som ett redan överväldigande informationsflöde. Precis som för dimensionen mediemisstro uppvisar dessa alternativ en tydlig samvariation⁵ och de tolkas därför som ett sammanhållet mått på en belastningsdimension. Likt tidigare används här stegvisa regressioner för att undersöka hur olika faktorer bidrar till att förklara benägenheten att undvika nyheter för att de på olika sätt upplevs som belastande. Först behandlas socio-demografiska variabler, därefter position på vänster-högerskalan och avslutningsvis nyhetskonsumtion och medierepertoarer.

När det gäller nyheter som källa till emotionell och kognitiv belastning framträder ett delvis annat mönster än det som kunde ses för mediemisstro. Här är det i stället faktorer kopplade till livssituation och nyhetsanvändning som spelar en mer framträdande roll. Kvinnor och yngre personer uppger i högre grad än andra grupper att den belastning som nyheter medför i vardagen leder till att man avstår från nyheter, ett samband som kvarstår även under kontroll för nyhetsvanor. Samtidigt är även nyhetskonsumtionen som sådan tydligt relaterad till belastningsdimensionen. Personer som har en lägre nyhetskonsumtion uppvisar lägre nivåer av belastning medan högfrekventa användare i högre utsträckning anger belastning som skäl för att undvika nyheter. Belastning som motor för att avstå från nyheter är således kopplad till exponering och hur denna exponering upplevs i vardagen.

Tabell 2 *Emotionell och kognitiv belastning som skäl att avstå från nyheter, 2025 (standardiserade betakoefficienter)*

	Modell 1	Modell 2	Modell 3
Kvinna	0,214***	0,209***	0,214***
Ålder	-0,165***	-0,166***	-0,116***
Låg/medellåg utbildning	0,049	0,047	0,047
Medelhög utbildning	0,047	0,049	0,050
Låg inkomst (<35 000 kr/mån)	0,036	0,030	0,017
Medel inkomst (35 000–44 999 kr/mån)	0,022	0,022	0,021
Ideologi varken vänster eller höger		0,066**	0,054*
Ideologi klart till höger		-0,017	-0,015
Låg nyhetskonsumtion (<3 dgr/vecka)			0,118***
Medel nyhetskonsumtion (3–6 dgr/vecka)			0,096***
Primär medierepertoar: sociala medier			-0,012
Primär medierepertoar: nyhetssajter			0,039
Primär medierepertoar: print/tablå			0,027
R ² (justerad)	0,075	0,079	0,092
N			1 711

Kommentar: Dimensionen är baserad på ett index bestående av alternativen *Nyheterna är för negativa*, *Jag får för mycket information i vardagen* samt *Nyheterna får mig att må dåligt*. I tabellen redovisas standardiserade regressionskoefficienter (beta). Referensgrupper är man (kön), hög utbildning, hög inkomst ($\geq 45\,000$ kr/mån), övriga positioner på vänster-högerskalan, hög nyhetskonsumtion (dagligen) samt mixad medierepertoar. * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2025.

Till skillnad från misstroendedimensionen har ideologisk position en betydligt mer begränsad betydelse för huruvida människor avstår från nyheter eller inte.

Visserligen går det att skönja vissa mindre skillnader, men som helhet framträder inga tydliga samband mellan individers ideologiska position och deras benägenhet att ange belastningsrelaterade anledningar till nyhetsundvikande. Till skillnad från mediemisstro, som är tydligt ideologiskt strukturerad, framstår belastning därmed som ett fenomen som i första hand är en konsekvens av hur nyheter integreras i vardagen.

Komplexa logiker bakom nyhetsundvikande

Sammantaget visar analyserna att beteendet att avstå från nyheter, eller nyhetsundvikande om man så vill, bör förstås som ett mångdimensionellt fenomen, där samma beteende kan ha olika bakomliggande orsaker. Tre övergripande logiker utkristalliserar sig bland svaren.

Den första är strukturell och rör tillgång till nyheter, där betalväggar utgör ett centralt hinder som påverkar breda grupper i befolkningen. Närmare hälften av de svarande uppger att de åtminstone ibland avstår från nyheter av detta skäl, vilket understryker att ekonomiska tillgångsbarriärer spelar en betydande roll i människors nyhetsanvändning. Detta pekar samtidigt på en spänning mellan nyhetsmediers behov av intäkter och ambitionen att nå en bred publik.

Den andra handlar om mediemisstro, där nyheter uppfattas som partiska, otillförlitliga och inte speglar verkligheten. Denna dimension är tydligt ideologiskt strukturerad och särskilt framträdande bland respondenter som placerar sig längst till höger på den politiska vänster-högerskalan. Den tredje logiken är affektiv och kognitiv och rör nyheter som en källa till belastning, där negativitet, informationsöverflöd och känslomässiga reaktioner står i centrum. Här är det i stället nyhetsanvändning och sociodemografiska faktorer, särskilt ålder och kön, som förklarar variationen.

Resultaten visar att nyhetsundvikande inte kan reduceras till en enskild förklaringsmodell eller en avgränsad grupp av individer. Snarare handlar det om olika typer av skäl som varierar i styrka mellan individer och grupper. Nyheter kan avstås därför att de inte är tillgängliga, därför att de inte upplevs som tillförlitliga, eller därför att de framstår som överväldigande. Att även högfrekventa nyhetsanvändare regelbundet avstår från nyheter understryker att undvikande snarare är en integrerad del av samtida nyhetsanvändning än dess motsats.

Resultaten har viktiga implikationer för både forskning och mediepraktik. För forskningen innebär de ett behov av att gå bortom enkla kategoriseringar av "nyhetsundvikare" och i stället analysera de olika logiker som ligger bakom beteendet. För journalistiken innebär de att nyhetsundvikande inte kan mötas med en enhetlig strategi. Åtgärder som syftar till att öka tillgången till nyheter adresserar andra problem än insatser som handlar om att stärka förtroendet eller minska upplevelsen av belastning.

Resultaten pekar därmed på en dubbel utmaning: att hantera frågor om trovärdighet och legitimitet i en kontext där delar av publiken är kritiskt inställda till nyhetsmedier, och att samtidigt utveckla former för nyhetsproduktion som inte upplevs som överväldigande. Forskning om exempelvis lösningsorienterad (konstruktiv) journalistik visar att förändringar i innehåll och tonläge kan påverka hur nyheter upplevs, exempelvis genom att öka känslor av hopp och handlingsförmåga (McIntyre, 2019). Samtidigt varierar effekterna beroende på ämne och mottagarens förståelse (Baden m.fl., 2018), vilket understryker att sådana åtgärder inte erbjuder några enkla lösningar.

I ett bredare perspektiv aktualiserar resultaten frågan om hur människor faktiskt tar del av samhällsinformation i en tid där strukturella hinder, misstro och upplevd belastning samverkar. Samtidigt finns det skäl att nyansera föreställningen om att mer nyhetskonsumtion alltid är eftersträvänsvärt. Forskning pekar på att olika typer av nyhetskällor och konsumtionsmönster har skilda konsekvenser, vilket gör det svårt att dra entydiga slutsatser om vad som utgör en ”optimal” nivå eller form av nyhetsanvändning. Nyhetsundvikande framstår därmed inte som ett enskilt problem, utan som ett uttryck för flera samtidiga spänningar i dagens medievärld snarare än som ett entydigt problem med en entydig lösning.

Noter

- ¹ Det är på sin plats att kort reflektera över den valda svarsskalan. Precis som i Reuters Institutes *Digital News Report* (Newman m.fl., 2017; Newman m.fl., 2023), används alternativ som mycket ofta, ganska ofta, inte särskilt ofta, vilka kan uppfattas som relativt diffusa. Vad innebär det att göra något mycket ofta? För att få en uppfattning om vilken ungefärlig frekvens det handlar om gjordes 2024 ett experiment i SOM-institutets Medborgarpanel, där urvalet delades in i två grupper. Den ena gruppen fick svara på frågan med samma svarsalternativ som i figur 1 medan den andra fick använda en svarsskala med tydligare fokus på frekvens: *Dagligen, Flera gånger i veckan, Några gånger i veckan, Några gånger i månaden, Mer sällan* samt *Aldrig*. Jämförelsen visade på en god överensstämmelse mellan alternativen *Mycket ofta* och *Dagligen/Flera gånger i veckan* samt mellan alternativen *Ganska ofta* och *Någon gång i veckan*. Utfallet för båda svarsskalorna redovisas i tabell A1 i appendix. Sett till resultaten i figur 1 är en rimlig tolkning att omkring var fjärde person flera gånger i veckan aktivt avstår från eller hindras från att ta del av nyheter som kräver någon form av prenumeration eller abonnemang.
- ² SOM-undersökningarna har en underrepresentation av utrikes födda i svarsgruppen. Andelen som upplever språket som hinder för att ta del av nyheter kan därför tänkas vara något högre i befolkningen som helhet. En studie riktad till

personer som sökte asyl i Sverige hösten 2015 innehåll samma fråga och resultatet visade att 8 procent uppgav att de mycket ofta avstår från nyheter som följd av att språket i nyheterna upplevs vara för svårt. Ytterligare 23 procent svarade att de ganska ofta avstår från nyheter av detta skäl (Andersson, kommande 2026). Det ska alltså jämföras med 2 respektive 3 procent av svarsgruppen i den nationella SOM-undersökningen 2025.

- ³ Pearson-korrelation (r) visar hur starkt två variabler hänger samman och i vilken riktning. Värdet varierar mellan -1 och $+1$. Ju närmare -1 eller $+1$, desto starkare samband, medan värden nära 0 indikerar svaga samband. Ett positivt värde innebär att variablerna ökar eller minskar tillsammans, medan ett negativt värde innebär att den ena ökar när den andra minskar.
- ⁴ Dessa tre indikatorer är konceptuellt åtskilda men empiriskt nära besläktade och uppvisar en hög intern konsistens (Cronbach's $\alpha = 0,90$).
- ⁵ De två indikatorerna uppvisar en hög intern konsistens (Cronbach's $\alpha = 0,80$).

Referenser

- Andersson, U. (2018). *Svenska nyhetsvanor*. Myndigheten för press, radio och tv.
- Andersson, U. (2020). Digitala prenumerationer ökar – men vägen dit har varit lång i U. Andersson, A. Carlander & P. Öhberg (Red.), *Regntunga skyar* (s. 131–144). SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Andersson, U. (2021). Sällananvändare av nyheter. Sociala medier, politiskt intresse och tillit spelar avgörande roller. Rapport 2021:2. Medier & Demokrati, Lindholmen Science Park.
- Andersson, U. (2025). *Svenska Nyhetsvanor 2005–2024*. Mediemyndigheten.
- Andersson, U. (kommande 2026). Nya svenskar och svenska medier (preliminär titel). Medier & Demokrati, Lindholmen Science Park.
- Andersson, U., & Jervelycke Belfrage, M. (2022). I huvudet på sällananvändare. Faktorer som stöter bort och lockar i nyhetsmedier. Medier & Demokrati, Lindholmen Science Park.
- Baden, C., McIntyre, K., & Homberg, F. (2019). The impact of constructive news on affective and behavioral responses. *Journalism Studies*, 20(13), 1940–1959.
- de Bruin, K., Vliegthart, R., & Kruikemeier, S (2024). Who are they? Different types of news avoiders based on motives, values and personality traits. *Journalism Studies*, 25(12), 1404–1422.
- Bergström, A. (2016). Nyheter – både plikt och nöje. I J. Ohlsson, H. Oscarsson & M. Solevid (Red.), *Ekvilibrium* (s. 377–388). SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Bergström, A. (2026). Viktigt och intressant att hålla sig informerad. I A. Carlander, A. Ramsälv, B. Rönnerstrand & P. Öhberg (Red.), *Mot en tid som flytt* (denna volym). SOM-institutet vid Göteborgs universitet.

- Blekesaune, A., Elvestad, E., & Aalberg, T. (2012). Tuning Out the World of News and Current Affairs – An Empirical Study of Europe's Disconnected Citizens. *European Sociological Review*, 28(1), 110–126.
- Damstra, A., Vliegenthart, R., Boomgaarden, H., Glüer, K., Lindgren, E., Ström-bäck, J., & Tsfati Y. (2023). Knowledge and the News: An Investigation of the Relation Between News Use, News Avoidance, and the Presence of (Mis) beliefs. *The International Journal of Press/Politics*, 28(1), 29–48.
- Davis, N. (2011). Information overload, reloaded. *Bulletin of the American Society for Information Science and Technology*, 37(5), 45–49.
- Edgerly, S., Vraga, E. K., Bode, L., Thorson, K., & Thorson, E. (2018). New Media, New Relationship to Participation? *Journalism & Mass Communication Quarterly*, 95(1), 192–212.
- Hallin, D. C., & Mancini, P. (2004). *Comparing Media Systems. Three Models of Media and Politics*. Cambridge University Press.
- Hayes, D., & Lawless, J. L. (2018). The Decline of Local News and Its Effects. *The Journal of Politics*, 80(1), 332–336.
- Karlsen, R., Beyer, A., & Steen-Johnsen, K. (2020). Do high-choice media environments facilitate news avoidance? A longitudinal study 1997–2016. *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 64(5), 794–814.
- Kliger-Vilenchik, N., Hermida, A., Valenzuela, S., & Villi, M. (2020). Studying incidental news: Antecedents, dynamics and implications. *Journalism*, 21(8), 1023–1030.
- Ksiazek, T. B., Malthouse, E. C., & Webster, J. G. (2010). News-Seekers and Avoiders. *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 54(4), 551–568.
- Lee, H., & Yang, J. (2014). Political Knowledge Gaps Among News Consumers. *International Journal of Communication*, 8, 597–617.
- McIntyre, K. (2019). Solutions Journalism: The Effects of Including Solution Information in News Stories About Social Problems*. *Journalism Practice*, 13(8), 1029–1033.
- Mitchelstein, E., Boczkowski, P. J., Tenenboim-Weinblatt, K., Hayashi, K., Villi, M., & Kligler-Vilenchik, N. (2020). Incidental on a Continuum: A Comparative Conceptualization of Incidental News Consumption. *Journalism*, 21(8), 1136–1153.
- Newman, N., Fletcher, R., Kalogeropoulos, A., Levy, D. A., & Nielsen, R. K. (2017). *Reuters Institute Digital News Report 2017*. Reuters Institute for the Study of Journalism.
- Newman, N., Fletcher, R., Eddy, K., Robertson, C. T., & Kleis Nielsen, R. (2023). *Reuters Institute Digital News Report 2023*. Reuters Institute for the Study of Journalism.
- Newman, N., Ross Arguedas, A., Robertson, C. T., Kleis Nielsen, R., & Fletcher, R. (2025). *Reuters Institute Digital News Report 2025*. Reuters Institute for the Study of Journalism.

- Palmer, R., Toff, B., & Nielsen, R. K. (2023). Examining Assumptions Around How News Avoidance Gets Defined. *Journalism Studies*, 24(6), 697–714.
- Robertson, C. E., Pröllochs, N., Schwarzenegger, K., Oärnamets, P., Van Bavel, J. J., & Feuerriegel, S. (2023). Negativity drives online news consumption. *Nature Human Behaviour*, 7, 812–822.
- Prior, M. (2007). *Post-Broadcast Democracy*. Cambridge University Press.
- Shehata, A., & Strömbäck, J. (2021). Learning Political News from Social Media. *Communication Research*, 48(1), 125–147.
- Skovsgaard, M., & Andersen, K. (2020). Conceptualizing news avoidance: Towards a shared understanding of different causes and potential solutions. *Journalism Studies*, 21(4), 459–476.
- Strömbäck, J. (2017). News Seekers, News Avoiders, and the Mobilizing Effects of Election Campaigns: Comparing Election Campaigns for the National and the European Parliaments. *International Journal of Communication*, 11, 237–258.
- Toff, B., & Palmer, R. A. (2019). Explaining the Gender Gap in News Avoidance: "News-Is-for-Men" Perceptions and the Burdens of Caretaking. *Journalism Studies*, 20(11), 1563–1579.
- Toff, B., & Kalogeropoulos, A. (2022). All the News That's Fit to Ignore: How the Information Environment Does and Does Not Shape News Avoidance. *Public Opinion Quarterly*, 84(S1), 366–390.
- Trilling, D., & Schoenbach, K. (2013). Skipping Current Affairs. *European Journal of Communication*, 28(1), 35–51.
- Van Aelst, P., Strömbäck, J., Aalberg, T., Esser, F., de Vreese, C., Matthes, J., ... & Stanyer J. (2017). Political communication in a high-choice media environment: a challenge for democracy? *Annals of the International Communication Association*, 41(1), 3–27.
- Weibull, L. (1998). Innehållsbrister i dagspressen? I S. Holmberg & L. Weibull (Red.), *Opinionssamhället* (s. 255–264). SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Weibull, L. (1999). Vad menas med negativa nyheter? I S. Holmberg & L. Weibull (Red.), *Ljusnande framtid* (s. 175–189). SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Xu, J., He, Z., Guo, D., & Ding, Y. (2024). Relationship between news overload and news avoidance: A meta-analysis. *Journalism*, 27(3), 776–796.

APPENDIX

Tabell A1 Skäl till att avstå från nyheter, jämförelse av utfall för två olika svarsskalor, Medborgarpanelen 2024 (procent)

	Nyhetererna:					Innehållet får mig att må dåligt	Jag får för mycket information i vardagen	Språket i nyheterna är för svårt
	finns bakom en betalvägg	är inte opartiska	är inte tillräckligt intressanta	är för negativa	är inte tillförlitliga			
Grupp I								
Mycket ofta	21	12	5	7	7	5	4	0
Ganska ofta	32	25	22	23	19	18	22	1
Inte särskilt ofta	29	46	48	41	56	44	44	15
Aldrig	18	17	25	29	18	33	30	84
Summa	100	100	100	100	100	100	100	100
Grupp II								
Dagligen	20	12	10	7	8	4	5	0
Flera gånger i veckan	19	12	11	10	9	9	9	1
Någon gång i veckan	16	15	14	12	14	12	13	1
Några gånger i månaden	11	13	7	13	13	13	12	1
Mer sällan	14	28	26	27	34	29	28	13
Aldrig	20	20	32	31	21	33	33	84
Summa	100	100	100	100	100	100	100	100

Kommentar: Frågan löd *Hur ofta händer det att du avstår från att ta del av nyheter av följande skäl?* Svarsskalorna för respektive urvalsgrupp framgår av tabellen. Minsta antal svarande var 25 567 i grupp I och 25 354 i grupp II.

Källa: SOM-institutet Medborgarpanelen 53, 2024.

Tabell A2 Skäl till att avstå från nyheter, efter kön, ålder, utbildningsnivå och månadsinkomst, 2025 (procent)

	KÖN		ÅLDER				UTBILDNINGSNIVÅ			MÅNADSINKOMST		
	Kvinnor	Män	16–29 år	30–49 år	50–66 år	67 år–	Låg/ medellåg	Medel- hög	Hög	Max 34 999	35 000– 44 999	Minst 45 000
Nyheter finns bakom en betalvägg												
Mycket ofta	21	27	24	29	24	22	24	29	22	23	30	25
Ganska ofta	26	25	38	34	25	13	24	26	27	21	28	31
Summa Ofta	47	52	62	63	49	35	48	55	49	44	58	56
Nyheter är inte opartiska												
Mycket ofta	8	15	12	16	9	10	13	11	10	12	10	11
Ganska ofta	16	19	22	20	19	12	16	22	14	17	16	17
Summa Ofta	24	34	34	36	28	22	29	33	24	29	26	28
Nyheter är för negativa												
Mycket ofta	13	8	13	15	9	7	13	11	7	12	11	7
Ganska ofta	25	19	22	26	23	18	21	23	21	22	24	19
Summa Ofta	38	27	35	41	32	25	34	34	29	34	35	26
Jag får för mycket information i vardagen												
Mycket ofta	10	7	12	10	7	5	8	9	7	9	7	5
Ganska ofta	28	20	20	35	24	17	21	25	27	24	28	23
Summa Ofta	38	27	27	32	45	31	29	33	34	33	35	28
Nyheter är inte tillräckligt intressanta												
Mycket ofta	7	9	16	12	5	4	10	6	6	7	8	7
Ganska ofta	23	25	36	28	23	17	25	27	22	26	24	22
Summa Ofta	30	34	52	40	28	21	35	33	28	33	32	29
Innehållet i nyheter får mig att må dåligt												
Mycket ofta	11	4	9	12	7	5	7	10	7	9	7	5
Ganska ofta	28	14	26	24	22	15	20	24	20	23	20	17
Summa Ofta	39	18	35	36	29	20	27	34	27	32	27	22
Nyheter är inte tillförlitliga												
Mycket ofta	6	11	9	10	6	9	10	9	6	9	9	6
Ganska ofta	14	17	16	17	16	12	16	17	12	15	16	14
Summa Ofta	20	28	25	27	22	21	26	26	18	24	25	20
Nyheter stämmer inte med verkligheten												
Mycket ofta	5	9	8	9	4	7	8	7	5	8	6	5
Ganska ofta	13	15	12	14	15	13	16	15	11	15	13	11
Summa Ofta	18	24	20	23	19	20	24	22	16	23	19	16
Nyheter innehåller för många faktafel												
Mycket ofta	4	6	5	5	4	6	7	4	3	6	3	3
Ganska ofta	11	15	11	15	13	12	14	13	12	14	12	13
Summa Ofta	15	21	16	20	17	18	21	17	15	20	15	16
Språket i nyheter är för svårt												
Mycket ofta	2	2	4	1	2	3	3	1	1	3	1	0
Ganska ofta	4	3	4	4	2	3	5	1	3	5	2	1
Summa Ofta	6	5	8	5	4	6	8	2	4	8	3	1
Antal svarande	868	849	202	497	546	487	645	374	648	882	294	474

Kommentar: Frågan löd *Hur ofta händer det att du avstår från nyheter av följande skäl?* Svarsalternativen var *Mycket ofta*, *Ganska ofta*, *Inte särskilt ofta* samt *Aldrig*. Låg/medellåg utb. = högst gymnasieexamen eller motsvarande, medelhög = eftergymnasial utbildning utan examen från högskola/universitet, hög = examen från universitet/högskola. Månadsinkomst = personlig inkomst.

Fält med ljusare grå färg = ** p<0,01, fält med grå färg och tjockare text *** p<0,001.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2025.

Tabell A3 Skäl till att avstå från nyheter, efter ideologi, nyhetskonsumtion och medierepertoar, 2025 (procent)

	IDEOLOGI					NYHETS-ANVÄNDN.			MEDIE-REPERTOAR			
	Klart vänster	Något vänster	Varken vän/hö	Något höger	Klart höger	≤ 3 dgr/v	3–6 dgr/v	Dagligen	Sociala medier	Mixad	Nyhetsajt	Print/tabla
Nyheter finns bakom en betalvägg												
Mycket ofta	30	23	24	25	26	25	25	24	24	25	25	22
Ganska ofta	27	26	23	27	25	19	33	25	32	27	30	15
Summa Ofta	57	49	47	52	51	34	58	49	56	52	56	37
Nyheter är inte opartiska												
Mycket ofta	11	6	12	9	26	20	17	10	26	11	11	10
Ganska ofta	21	12	17	17	27	17	20	17	15	19	14	15
Summa Ofta	32	18	29	26	53	37	37	27	41	30	25	25
Nyheter är för negativa												
Mycket ofta	10	7	13	9	10	31	15	8	13	13	9	12
Ganska ofta	20	21	25	23	16	22	27	21	23	24	21	23
Summa Ofta	30	28	38	32	26	53	42	29	36	37	30	35
Jag får för mycket information i vardagen												
Mycket ofta	14	6	9	6	8	17	7	8	8	7	9	7
Ganska ofta	29	21	29	21	21	24	35	23	31	25	29	21
Summa Ofta	43	27	38	27	29	41	42	31	39	32	38	28
Nyheter är inte tillräckligt intressanta												
Mycket ofta	9	2	10	7	13	20	12	6	15	6	14	5
Ganska ofta	23	24	23	24	28	25	34	22	32	25	28	16
Summa Ofta	32	26	33	31	41	45	46	28	47	31	42	21
Innehållet i nyheterna får mig att må dåligt												
Mycket ofta	11	7	8	7	6	23	12	6	18	6	5	7
Ganska ofta	30	21	22	18	16	17	23	21	21	22	25	19
Summa Ofta	41	28	30	25	22	40	35	27	39	28	30	26
Nyheter är inte tillförlitliga												
Mycket ofta	8	4	10	6	19	17	11	7	18	7	8	8
Ganska ofta	16	10	16	15	24	17	15	15	13	16	13	16
Summa Ofta	24	14	26	21	43	34	26	22	31	23	21	24
Nyheter stämmer inte med verkligheten												
Mycket ofta	6	6	8	4	11	17	11	5	16	6	3	7
Ganska ofta	15	7	14	13	26	21	14	13	20	13	12	14
Summa Ofta	21	13	22	17	37	38	25	18	36	19	15	21
Nyheter innehåller för många faktafel												
Mycket ofta	4	3	6	3	9	13	6	4	9	4	3	6
Ganska ofta	12	8	15	11	24	18	18	12	24	13	11	14
Summa Ofta	16	11	21	14	33	31	24	16	33	17	14	20
Språket i nyheterna är för svårt												
Mycket ofta	5	1	4	1	0	8	2	2	3	2	0	3
Ganska ofta	5	2	4	3	3	4	6	2	4	3	3	4
Summa Ofta	10	3	8	4	3	12	8	4	7	5	3	7
Antal svarande	178	378	524	420	190	114	286	1 331	90	1 165	150	262

Kommentar: Frågan löd *Hur ofta händer det att du avstår från nyheter av följande skäl?* Svarsalternativen var *Mycket ofta*, *Ganska ofta*, *Inte särskilt ofta* samt *Aldrig*. Frågan om ideologi löd *Man talar ibland om att politiska åsikter kan placeras in på en vänster–högerskala. Var någonstans skulle du placera dig själv på en sådan skala?* Frågorna om nyhetskonsumtion löd *Hur ofta brukar*

du ta del av följande nyhetsprogram eller nyhetstjänster?; Läser eller tittar du regelbundet i någon morgontidning på papper?; Hur ofta brukar du ta del av nyheter från följande på internet eller i mobila appar? Svarsskalan var Dagligen, 5–6 dagar/vecka, 3–4 dagar/vecka, 1–2 dagar/vecka, Mer sällan samt Aldrig. I nyhetskonsumtion ingår morgon- och kvällstidningars tryckta tidningar och nyhetssajter/-appar, nyhetssändningar och nyhetssajter/-appar från SVT, Sveriges Radio och TV4 samt nyheter i sociala medier. Medierepertoar avser typen av medier som dominerar nyhetskonsumtionen.

Fäلت med ljusare grå färg = ** $p < 0,01$, fäلت med grå färg och tjockare text *** $p < 0,001$.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2025.

Välfärd & offentlig sektor

FÖRVALTNINGSMYNDIGHETER SKA IAKTTA SAKLIGHET OCH OPARTISKHET

SÖREN HOLMBERG OCH MARCUS WEISSENBILDER

Sammanfattning

De senaste 15 åren har befolkningen ombetts bedöma svenska myndigheters verksamhet, följande kapitel beskriver de övergripande resultaten och utvecklingen över tid. Först de normativt bra resultaten. De flesta av de myndigheter och kommunala/ regionala verksamheter som studerats är förhållandevis välkända och får övervägande godkända betyg av befolkningen. Flera centrala samhällsbärande myndigheter får väl godkända betyg. Dessutom finns en viss tendens till förbättrad kännedom och ökande positiva betyg. Ytterligare bra är att bedömningarna skiljer sig mycket lite åt i skilda sociala grupper. Mindre bra utfall är de tendenser till politiserande bedömningar som kan noteras. Och att valutslag med regeringsskiften påverkar hur offentlig förvaltning betygsätts. Väljare på vinnarsidan blir mer positiva till myndighetssverige samtidigt som väljare på förlorarsidan blir mer negativa. Så bör det inte vara i en demokrati med opartisk förvaltning. Ett annat problematiskt utfall är att några av välfärdssveriges viktigaste myndigheter alltid får mycket svaga betyg av medborgarna. Det gäller Arbetsförmedlingen, Skolverket, Försäkringskassan och Migrationsverket.

Sveriges *Regeringsform* är mycket tydlig. Paragraf 1:9 säger: "Förvaltningsmyndigheter och andra som fullgör offentliga förvaltningsuppgifter ska i sin verksamhet beakta allas likhet inför lagen samt iakttä saktighet och opartiskhet." Stora ord huggna i sten som på mer vardaglig svenska betyder att alla skall behandlas lika och rättvist. Oväld skall råda i förvaltningssverige, och om det är så bör alla olika samhällsgrupper vara i allt väsentligt eniga i bedömningen av hur myndigheterna fungerar. Unga och äldre, kvinnor och män, arbetare och medelklass, landsbygden och storstäderna, olika politiska partiers väljare – alla skall de i huvudsak vara överens i uppfattningarna om hur förvaltningen sköter sina uppgifter. Svenska myndigheters verksamhet skall vara oväldig och *uppfattas* vara likvärdig och rättvis. Större bedömningsskillnader ska inte finnas, speciellt inte om de är varaktiga över längre tidsperioder.

Forskningsprojektet *Kvalitet i offentlig verksamhet (KOV)* har studerat hur svensk offentlig förvaltning har betygsatts av svenska folket sedan 2010.¹ Ett huvudresultat hittills har varit att folkets bedömningar uppvisar få och oftast mindre genomsnittliga skillnader när det gäller hur olika sociala grupper utvärderar olika myndigheter och

kommunala/regionala verksamheter. Detta är något som är önskvärt i en offentlig förvaltning som ska vara saklig och opartisk. Men när vi har undersökt motsvarande utfall för olika politiska grupper har inte resultaten varit lika bra. Under senare år har en ideologisk klyfta uppträtt i hur svensk offentlig förvaltning bedöms sköta sig. Personer till vänster har uppfattat myndighetssverige klart mer positivt än högerorienterade personer. En polariserad skillnad som inte återfanns när vi började våra mätningar för 15 år sedan men som började synas åren 2016–2017.

Men vi vet också att demokratiska val – inte minst om de åtföljs av regerings-skifte – tenderar att påverka människors åsikter och bedömningar av samhället (Holmberg & Weibull, 2012, 2019). Väljare med sitt parti i regeringen brukar bli mer uppskattande till mycket i samhället samtidigt som väljare med sympatier för oppositionen tvärtom har en tendens att bli mer kritiska. En förändring av det slaget kunde noteras efter valet 2022. Den ideologiska skillnaden mellan vänster och höger i betygen på svensk offentlig förvaltning minskade tydligt (Holmberg & Weissenbilder, 2024; Holmberg, 2025). Regeringsbytet färgade av sig på medborgarnas bedömningar. Personer till vänster blev mer negativa medan personer till höger blev mer positiva. En politiserad effekt av valutgången som sakligt sett är något tvivelaktig. Offentlig förvaltning skall inte bedömas eller kortsiktigt påverkas av politiska omständigheter.

I det följande stycket skall vi undersöka vad som hänt med hur olika sociala och politiska grupper bedömer hur svensk offentlig förvaltning fungerar efter valet och regeringsskiftet 2022. Vår hypotes – vår normativa förväntan sett till beskrivningen om förvaltningsmyndigheternas uppdrag enligt Regeringsformen – är att olika sociala grupper fortsatt uppvisar små genomsnittliga differenser i betygsättningen av hur myndighetssverige fungerar. När det gäller politiska grupperingars bedömningar är förväntan att utvecklingen efter valet mot minskande skillnader mellan olika grupper fortgår. Anhängare till de rödgröna partierna förväntas bli något mer negativa till myndighetssverige samtidigt som sympatisörer till Tidöpartierna blir mer positiva.

Men vi börjar mer basalt med att se på i vilken utsträckning som svenska folket har kännedom om olika myndigheter och offentliga verksamheter. Därefter undersöker vi hur förvaltningen betygsätts. Med början 2010 har KOV-projektet i samverkan med SOM-institutet hittills studerat hur 34 myndigheter och åtta kommunala/regionala verksamheter bedömts fungera enligt svenska folket. Antalet myndigheter/verksamheter som undersöks i de enskilda årliga SOM-undersökningarna har varierat. Men många av dem finns med i flera års studier, vilket möjliggör analyser av förändringar över tid. I undersökningen 2025 återfinns sex myndigheter och tre offentliga verksamheter.

Enkätfrågorna i KOV-projektet är medvetet utformade enkelt. Vi vill ha frågeinstrument som inte sätter personliga erfarenheter i centrum (missnöjd-nöjdfrågor), eller som tangerar det känslomässigt affektiva (förtroendefrågor). Istället är våra enkätfrågor mer kognitivt inriktade med fokus på vad som konkret görs – på det

som i amerikanska mätningar benämns *Job Performance*. På svenska kan vi tala om *Verksamhetskvalitet*. KOV:s enkätfrågor har därtill också två uttryckliga *känner inte till/vet ej*-svarsalternativ. Tanken med det är att minimera ogenomtänkta slentrian-svar och godtyckliga gissningssvar. Medborgarnas grad av kännedom om olika myndigheter/verksamheter är dessutom en central fråga på egna ben. I amerikansk samhällsforskning mäter man *Name Recognition* som ett viktigt fenomen i social kommunikation och utvärdering. Svenska företagsekonomer använder termen varumärkeskännedom. Vi använder benämningen *Verksamhetskännedom*.²

Myndighetskännedom

Det känns inte problematiskt att påstå att svenska folkets kännedom om olika myndigheter är förhållandevis god. Det sagt även om resultaten mycket troligt är glädjesiffror i överkant mot bakgrund av SOM-undersökningarnas svarsbortfall.³ Men även med hänsyn till det, ett utfall med de allra flesta myndigheter uppvisande kännedomsresultat över 50 procent är klart positivt. Så många som 26 av 34 myndigheter har kännedomssiffror över femtioprocentstrecket. Ett tiotal myndigheter uppvisar hög kännedom över 70 procent.

Kännedomslistan toppas av Polisen, Folkhälsomyndigheten, Skatteverket och Valmyndigheten. Alla med kännedom klart över 80 procent. Understundom omdebatterade myndigheter som Försäkringskassan, Försvarsmakten, Skolverket och Migrationsverket är också välkända med kännedomsresultat kring 75–80 procent (se tabell 1). I botten med lägst kännedomsresultat återfinns fyra relativt nybildade myndigheter – Forum för levande historia, Havs- och vattenmyndigheten, Rekryteringsmyndigheten och Energimarknadsinspektionen (notera dock att Energimarknadsinspektionen mättes senast 2011 och siffran därmed bör tolkas med stor försiktighet). Här är kännedomen låg, endast mellan 21–34 procent.

Utöver myndigheter har KOV-projektet även undersökt ett antal kommunala/regionala verksamheter. Samtliga av dessa har uppvisat höga kännedomsresultat (se tabell 3). Inte överraskande toppar sjukvården med hela 97 procents kännedom. renhållningen och kollektivtrafiken har resultat strax över 85 procent. Något mindre välkända är Räddningstjänsten, äldreomsorgen och grundskolan med utfall kring 70–75 procent. Ännu något mindre kända är förskolan samt plan- och byggfrågor med resultat strax över 60 procent. I samtliga fall alltså tydliga majoriteter som anger att de känner till de kommunala/regionala verksamheterna.

Upplysta och kunniga medborgare är viktigt i en representativ demokrati. Normativt vill vi därför inte se en minskande kännedom när det gäller något så centralt som offentlig förvaltning. Helst önskar vi en ökad kännedom eller åtminstone en stabil kännedom. I KOV-studierna har vi ett eller flera kännedomsresultat för 13 myndigheter och fyra verksamheter för åren 2010–2014 respektive 2018–2025. Det gör en jämförelse över tid möjlig.

Tabell 1 Kända och mindre kända svenska myndigheter, 2011–2025 (procent)

		Andel som uppger sig känna till och är villig att lämna ett omdöme
1.	Polisen (2025)	95
2.	Folkhälsomyndigheten (2022)	92
3.	Skatteverket (2025)	87
4.	Valmyndigheten (2022)	86
5.	Försvarsmakten (2025)	81
6.	Skolverket (2021)	80
7.	Försäkringskassan (2024)	80
8.	Trafikverket (2020)	78
9.	Migrationsverket (2025)	76
10.	Kriminalvården (2023)	75
11.	Pensionsmyndigheten (2022)	72
12.	Arbetsförmedlingen (2025)	71
13.	Socialstyrelsen (2023)	69
14.	Skolinspektionen (2024)	69
15.	Livsmedelsverket (2012)	67
16.	Svenska kraftnät (2023)	65
17.	Myndigheten för samhällsskydd och beredskap (2023) ⁴	63
18.	Naturvårdsverket (2016)	61
19.	Tullverket (2019)	60
20.	Centrala studiestödsnämnden (2019)	59
21.	Inspektionen för vård och omsorg (2015)	59
22.	Säpo (2024)	59
23.	Konsumentverket (2019)	58
24.	Finansinspektionen (2023)	56
25.	Riksrevisionsverket (2012)	52
26.	Kronofogdemyndigheten (2019)	51
27.	Allmänna reklamationsnämnden (2019)	48
28.	Statistiska centralbyrån (2013)	47
29.	Spelinspektionen (2021)	44
30.	Myndigheten för psykologiskt försvar (2024)	43
31.	Energimarknadsinspektionen (2011)	34
32.	Rekryteringsmyndigheten (2018)	28
33.	Havs- och vattenmyndigheten (2015)	26
34.	Forum för levande historia (2014)	21

Kommentar: Frågan löd *Hur anser du att följande myndigheter sköter sin uppgift?* Svarsalternativen löd *Känner ej till myndigheten, Mycket bra, Ganska bra, Varken bra eller dåligt, Ganska dåligt, Mycket dåligt* samt *Ingen uppfattning*. Tabellen redogör för andelen svarspersoner som har uppgett något av svaren *Mycket bra* till *Mycket dåligt*, dvs. andelen som känner till verksamheten. Samtliga verksamheter som omfrågats vid minst ett tillfälle under perioden 2011–2025 redovisas i tabellen, där det senast uppmätta resultatet är det som redovisas. Antalet svarspersoner per undersökning har varierat mellan 1 500–1 600 personer.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2011–2025.

Sju myndigheter och fyra verksamheter uppvisar förändringar i kännedomen upp eller ned på maximalt fem procentenheter. Det definierar vi som i huvudsak stabil kännedom.⁵ Fyra myndigheter kan stoltsera med en ökad kännedom. Det är i första hand Valmyndigheten, men också Pensionsmyndigheten, Skolverket och Socialstyrelsen. Inte lika roligt är det för två myndigheter med en något minskad kännedom. Det gäller Kronofogdemyndigheten och Försäkringskassan. En stor majoritet av de undersökta myndigheterna/verksamheterna – 15 av totalt 17 – uppvisar därmed en stabil eller ökande grad av kännedom. Endast två myndigheter har nedåtgående kännedom, men endast med åtta procentenheter i båda fallen.

Verksamhetskvalitet

Höga kännedomsresultat är naturligtvis viktiga för de flesta myndigheter/verksamheter, alldeles särskilt för de som har mer direkt kontakt med medborgare. Men på sitt sätt än viktigare är bra betyg från folket när det gäller kvaliteten på verksamheten. Man förväntas göra ett bra jobb, och bland medborgarna uppfattas att göra ett bra jobb. Vår normativa förväntan är att de allra flesta myndigheter/verksamheter får klart mer positiva än negativa betyg av svenska folket. Denna önskehypotes får ett mycket starkt stöd av resultaten i tabell 2. En tydlig majoritet av de undersökta myndigheterna – hela 26 av totalt 34 (76 procent) – får övervägande positiva bedömningar. Fler svarande anser att de sköter sin uppgift bra än som tycker de sköter sig dåligt.

Det är välkända myndigheter som toppar betygslistan – främst Polisen och Skatteverket, men därtill också Folkhälsomyndigheten, Försvarsmakten och Valmyndigheten. Det här är mycket välkomna resultat för svensk demokrati. Det mesta blir mindre kostsamt och mer effektivt om offentliga verksamheter som samlar in våra skattepengar, övervakar vår hälsa, sköter de politiska valen och ansvarar för landets inre och yttre försvar är välkända och bedöms sköta sina uppgifter väl. Då minskar många samhälleliga transaktionskostnader och samhällsstyret blir mer legitimt (Holmberg & Rothstein, 2012; Holmberg & Weibull, 2015).

Mycket påtagligt i botten på betygslistan finns två myndigheter med tydligt övervägande negativa bedömningar. Klart fler svenskar tycker de gör ett dåligt arbete än ett bra. De myndigheterna är Migrationsverket och Arbetsförmedlingen. Deras jumboplaceringar är ingen nyhet. De har alltid haft underbetyg ända sedan KOV-projektet började mäta 2010. Att två av Velfärdssveriges viktigaste myndigheter år efter år fortsätter att få så klart negativa betyg av svenska folket är utan tvekan dåligt. Och det blir inte bättre när även andra centrala välfärdsmyndigheter som Försäkringskassan och Skolverket också har mycket svaga betyg. Förklaringen att de alla sysslar med uppmärksammade och potentiellt individdrabbande verksamheter kan vara riktig men knappast trösterik (Kumlin, 2004). Det de har i uppgift att arbeta med är för viktigt för att de skall ha så dålig uppskattning från svenska folket.

Tabell 2 Svenska folkets bedömningsbetyg på ett antal myndigheter. Andel som sköter sin uppgift bra/dåligt, 2011–2025 (procent, betygsbalans)

	Procent bra/dåligt	Balansmätt: bra minus dåligt
1. Polisen (2025)	68/12	+56
2. Skatteverket (2025)	60/6	+54
3. Folkhälsomyndigheten (2022)	63/10	+53
4. Försvarsmakten (2025)	58/5	+53
5. Valmyndigheten (2022)	56/8	+48
6. Säpo (2024)	40/3	+37
7. Trafikverket (2020)	45/11	+34
8. Pensionsmyndigheten (2022)	40/9	+31
9. Naturvårdsverket (2016)	35/5	+30
10. Centrala studiestödsnämnden (2019)	35/5	+30
11. Konsumentverket (2019)	33/3	+30
12. Statistiska centralbyrån (2013)	29/1	+28
13. Kronofogdemyndigheten (2019)	29/3	+26
14. Livsmedelsverket (2012)	33/8	+25
15. Allmänna reklamationsnämnden (2019)	28/3	+25
16. Riksrevisionsverket (2012)	26/3	+23
17. Myndigheten för samhällsskydd och beredskap (2023)	32/9	+23
18. Finansinspektionen (2023)	26/9	+17
19. Tullverket (2019)	24/16	+8
20. Havs- och vattenmyndigheten (2015)	11/3	+8
21. Myndigheten för psykologiskt försvar (2024)	15/9	+6
22. Rekryteringsmyndigheten (2018)	9/3	+6
23. Forum för levande historia (2014)	8/2	+6
24. Kriminalvården (2024)	27/22	+5
25. Spelinspektionen (2021)	14/11	+3
26. Försäkringskassan (2025)	29/27	+2
27. Svenska kraftnät (2023)	20/23	-3
28. Skolverket (2021)	24/27	-3
29. Socialstyrelsen (2023)	20/24	-4
30. Inspektionen för vård och omsorg (2015)	18/23	-5
31. Energimarknadsinspektionen (2011)	6/12	-6
32. Skolinspektionen (2024)	19/27	-8
34. Migrationsverket (2025)	12/39	-27
33. Arbetsförmedlingen (2025)	10/42	-32

Kommentar: Frågan löd *Hur anser du att följande myndigheter sköter sin uppgift?* Svarsalternativen löd *Känner ej till myndigheten, Mycket bra, Ganska bra, Varken bra eller dåligt, Ganska dåligt, Mycket dåligt* samt *Ingen uppfattning*. Tabellen redogör för andelen som svarat *Mycket* eller *Ganska bra* samt andelen som svarat *Mycket* eller *Ganska dåligt*. Balansmättet anger andelen bra minus andelen dåligt och varierar mellan +100 (alla svarar bra) och -100 (alla svarar dåligt). Samtliga verksamheter som omfrågats vid minst ett tillfälle under perioden 2011–2025 redovisas i tabellen, där det senast uppmätta resultatet är det som redovisas. Antalet svarspersoner per undersökning har varierat mellan 1 500–1 600 personer.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2011–2025.

När det gäller de kommunala/regionala verksamheter som ingår i den nationella SOM-undersökningen är resultaten bättre. Med ett undantag är resultaten klart över på den positiva sidan. Verksamheterna fungerar övervägande bra enligt svenska folkets bedömningar. Resultaten i tabell 3 har tydligt Räddningstjänsten och renhållningen i topp med mycket starka betyg. Något lägre ned återfinns grundskolan och sjukvården med övervägande positiva bedömningar, men samtidigt förhållandevis stora andelar betyg som är kritiska. I sjukvårdens fall avger betydande 27 procent negativa omdömen. Vi vet sedan tidigare studier att kötider och tillgänglighet är en viktig orsak här (Myndigheten för vård- och omsorgsanalys, 2018; Litovtseva m.fl., 2022). Längst ned på listan hamnar äldreomsorgen med en övervikt av negativa bedömningar. Fler svenskar tycker att äldreomsorgen fungerar dåligt än bra. Ett något problematiskt resultat. Med en åldrande befolkning är äldreomsorg en mycket central verksamhet i välfärdssverige. Ett visst ljus i sammanhanget är dock att de allra äldsta – med mest personlig erfarenhet av äldreomsorg – är något mindre kritiska än yngre svenskar.

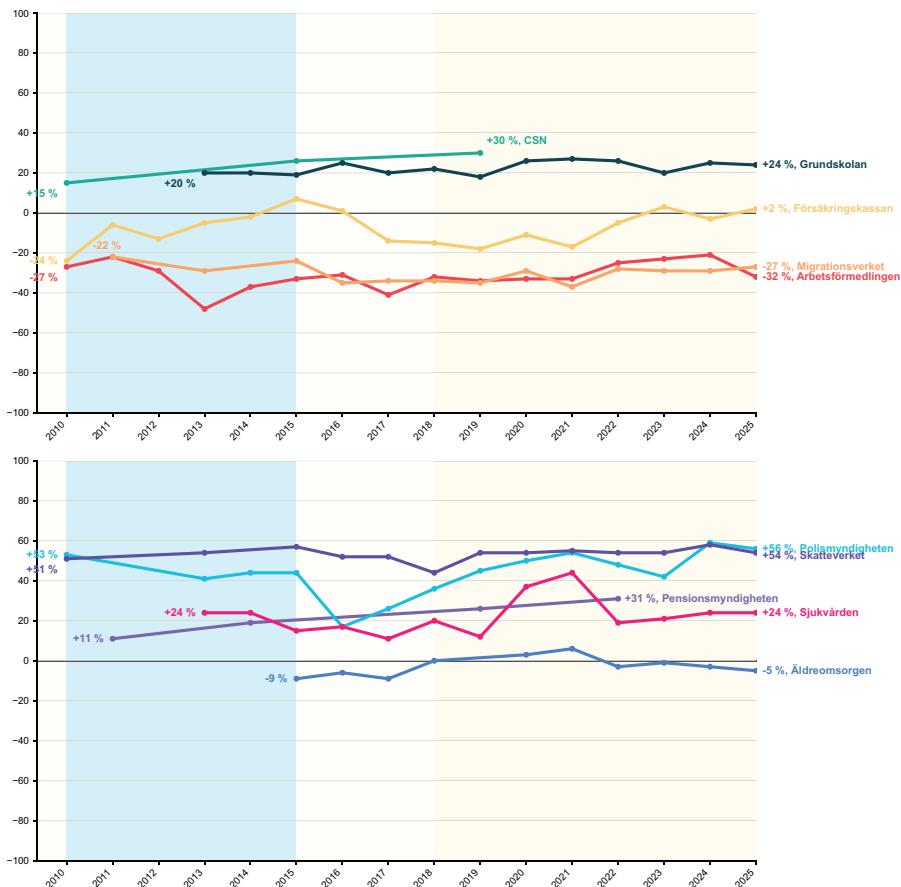
Tabell 3 Bedömningsbetyg på ett antal kommunala/regionala verksamheter samt deras kännedom, 2010–2025 (procent, betygsbalans)

	Procent bra/dåligt	Balansmått: bra minus dåligt	Andel kännedom
1. Räddningstjänsten (2010)	64/1	+63	75
2. Renhållningen (2012)	69/6	+63	94
3. Förskolan (2018)	41/9	+32	61
4. Grundskolan (2025)	40/16	+24	72
5. Sjukvården (2025)	51/27	+24	97
6. Kollektivtrafiken (2013)	44/25	+18	88
7. Plan- och byggfrågor (2012)	25/14	+11	62
8. Äldreomsorgen (2025)	25/30	-5	72

Kommentar: Frågan löd *Hur tycker du att den verksamhet fungerar som bedrivs på följande områden i den region eller kommun där du bor?* Svarsalternativen löd *Mycket bra, Ganska bra, Varken bra eller dåligt, Ganska dåligt, Mycket dåligt* samt *Ingen uppfattning*. Tabellen redogör för andelen som svarat *Mycket* eller *Ganska bra* samt andelen som svarat *Mycket* eller *Ganska dåligt*. Balansmåttet anger andelen bra minus andelen dåligt och varierar mellan +100 (alla svarar bra) och -100 (alla svarar dåligt). Andelen kännedom redovisar de som tagit ställning i frågan. Samtliga verksamheter som omfrågats vid minst ett tillfälle under perioden 2010–2025 redovisas i tabellen, där det senast uppmätta resultatet är det som redovisas. Antalet svarspersoner per undersökning har varierat mellan 1 500–1 600 personer.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2010–2025.

Figur 1 Svenska folkets bedömningsbetyg på ett antal myndigheter. Andel som sköter sin uppgift bra/dåligt, 2010–2025 (betygsbalans)

Kommentar: Frågan löd *Hur anser du att följande myndigheter sköter sin uppgift?* Svarsalternativen löd *Känner ej till myndigheten, Mycket bra, Ganska bra, Varken bra eller dåligt, Ganska dåligt, Mycket dåligt* samt *Ingen uppfattning*. Balansmättet anger andelen bra minus andelen dåligt och varierar mellan +100 (alla svarar bra) och -100 (alla svarar dåligt). Antalet svarspersoner per undersökning har varierat mellan 1 500–1 600 personer.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2010–2025.

När vi ser på förändringar över tid i figur 1 kan vi analysera vad som hänt med bedömningarna för tretton myndigheter och fyra verksamheter. Metodiskt jämförs betygsbalanser under perioden 2010–2014 med motsvarande balanser under perioden 2018–2025. De tidsmässigt längsta resultaten används i analysen.⁶ Tolv av 17 myndigheter/verksamheter har i allt väsentligt stabila betyg över tid. Deras bedömningsbalanser förskjuts inte upp eller ned med mer än maximalt fem enhe-

ter mellan de båda tidsperioderna. Fyra myndigheter har lyckats höja sina betyg. Här utmärker sig främst CSN, Valmyndigheten och Försäkringskassan följda av Pensionsmyndigheten. Endast ett fallande betyg kan noteras. Det gäller för Socialstyrelsen, som hade höga positiva betyg under Coronatiden, men nu efter pandemin återfått något lägre betyg.

Endast ett fall med sjunkande betyg jämfört med fyra fall med stigande betyg och hela tolv med i huvudsak stabila betyg måste bedömas som klart positivt för myndighetssverige. En del har blivit bättre som svenska folket ser det.

Skillnader i bedömningar mellan olika sociala grupper

Vår normativa förhoppning och hypotes är att de allra flesta bedömningsskillnader mellan olika sociala grupper skall vara mycket små. Offentlig förvaltning skall vara opartisk, och uppfattas likartat av alla medborgare oavsett grupptillhörighet.

Vi prövar om svensk offentlig förvaltning bedöms likartat genom att studera hur ett trettiotal olika sociala och demografiska grupper har betygsatt de sex myndigheter och tre verksamheter som finns med i den nationella SOM-undersökningen 2025. Det mått vi använder är den genomsnittliga summerade betygsbalansen för de utvalda samhällsgrupperna. Tidigare års tester har visat på få och oftast obetydliga skillnader mellan olika gruppers betygsättningar (Holmberg, 2015; Holmberg & Weissenbilder, 2024). Myndighetssverige har hittills klarat vårt så kallade ”sociala test” mycket bra.

Utfallet av testningen 2025 leder inte till någon annan slutsats. Endast fem av sammanlagt 30 undersökta grupper uppvisar genomsnittsbetygsbedömningar som skiljer sig mer än ± 5 balansenheter från samtliga svarandes betyg.⁷ Två grupper – högre tjänstemän och SACO-medlemmar – gör mer positiva bedömningar av offentlig förvaltning än genomsnittssvensken. Tre andra grupper sätter tvärtom lägre betyg än medelsvensson. De är yngre personer 16–29 år, personer med mellanlång utbildning och mycket tydligt personer med sjuk-/aktivitetsersättning. I det sistnämnda fallet är det fråga om en mycket utsatt grupp i välfärdssverige. En klar majoritet av de studerade grupperna (25) har snittbetyg som endast avviker med enstaka enheter från hela befolkningens betyg. Så små avvikelser är inte statistiskt säkra på en mätskala som kan variera från -100 till +100.

Dock, det förtjänar att påpekas att även om betygsskillnaderna oftast är mycket små mellan olika grupper, finns förhållandevis många differenser som återkommer år efter år. Sett över den femtonårsperiod som vi nu gjort det sociala testet finns helt klart grupper som alltid/nästan alltid tenderar att ha ett något lägre eller ett något högre snittbetyg än befolkningen som helhet. Bland grupper med en tendens till högre betyg på offentlig verksamhet än genomsnittet återfinns kvinnor, äldre personer, lågutbildade (oftast äldre), boende i mindre städer, SACO-medlemmar samt offentligt anställda. Grupper som tvärtom brukar vara mer negativa än medelsvensson är män, 50- till 64-åringar, landsbygds- och storstadsbor, arbetare

och företagare, personer med mellanlång utbildning, verksamma i privat sektor, och mest tydligt personer med sjuk-/aktivitetsersättning.

Det bör dock understrykas att de differenser vi talar om oftast inte är stora. Men regelbundenheten över tid gör att de heller inte ska nonchaleras. Valda politiker och myndighetssverige har all anledning att undra varför exempelvis män, livserfarna personer mellan 50–64 år och landsbygdens folk tenderar att nästan alltid vara mer negativa i sina bedömningar av hur offentlig förvaltning fungerar än genomsnittssvensken. Därtill är det naturligtvis problematiskt att en välfärdsmissigt så utsatt grupp som personer med sjuk-/aktivitetsersättning alltid i mätningarna sätter tydligt lägra betyg på svensk offentlig förvaltning än övriga svenskar. Huvudresultatet av vårt sociala test är emellertid ett godkänt betyg för myndighetssverige. Än så länge under 2000-talet har olika sociala grupper i allt väsentligt bedömt offentlig verksamhet på ett i huvudsak samstämmigt sätt.

Politiska bedömningsskillnader

Det politiska testet gäller om personer med skilda ideologiska positioner eller partisympatier bedömer myndighetssverige på i huvudsak samma sätt. Om testet visar att någon eller några politiska grupperingar är tydligt mer missnöjda eller nöjda kan det tyda på något slags verksamhetsproblem. Det behöver dock inte entydigt peka på att det är något fel på myndighetssidan. Politiska grupper som avger de avvikande betygen gör kanske ”överdrivet” politiserade och föga evidensbaserade bedömningar. Politisk nit och starkt ideologiskt färgade glasögon kan influera betygsättningen. Men oavsett, bra är det inte. Offentlig förvaltning skall uppfattas likartat av alla medborgare utan ideologisk eller partipolitisk inverkan.

När ”KOV-mätningarna” inleddes för 15 år sedan bedömde svenska folket offentlig förvaltning mycket samstämmigt oavsett skilda parti- och ideologiska hemvister (figur 2). Vänster-högerfärgade glasögon var inte påsatta. Det förändrades efter regeringsskiftet 2014 då Sverige fick en S/MP-regering. I mätningen 2016 började personer ideologiskt till vänster uppfatta myndighetssverige mer positivt samtidigt som högerlutande personer blev tydligt mer negativa, liknande trender har syns i andra länder så som USA (Pew, 2025). Dessa ideologiinfluerade bedömningar kvarstod sedan fram till valet 2022.

Valutgången 2022 innebar ett nytt regeringsbyte. Sverige fick en borgerlig regering stödd av Sverigedemokraterna. Effekten på bedömningarna av svensk offentlig förvaltning blev snabb och tydlig. Högerinriktade personer blev nu mer positiva till myndighetssverige medan personer med vänsterideologi blev något mer kritiska. I mätningen 2021 med en S-regering var skillnaden i betyg på offentlig verksamhet mellan vänster- respektive högerorienterade personer +15 enheter, med vänster mer positiva. År 2023 med en borgerlig regering hade den differensen minskat till +8, för att 2024 minska ytterligare till +2. Vänster-högerklyftan i bedömningarna av offentlig förvaltning hade bra nära försvunnit helt och hållet. I projektets senaste

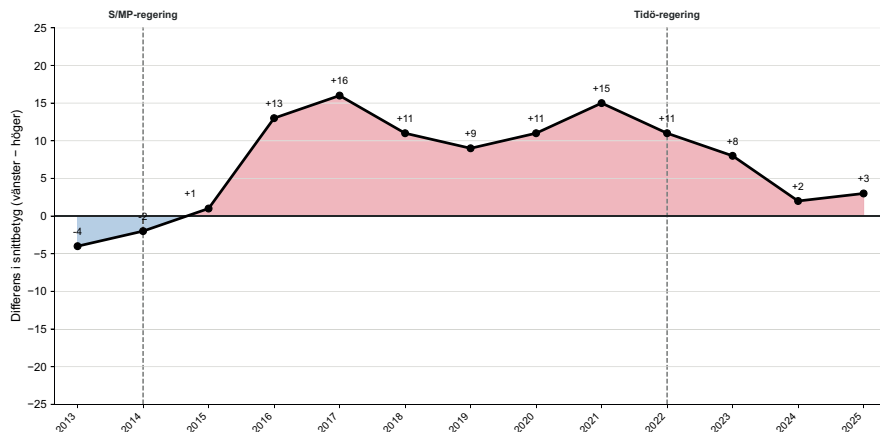
mätning 2025 är skillnaden mellan hur vänster- respektive högerlutande personer betygsätter offentlig verksamhet fortsatt liten. Den är nu +3 med vänsterpersoner något mer positiva än högerpersoner.⁸ Dock i allt väsentligt har den tidigare klyftan mellan vänster och höger i bedömningen av offentlig förvaltning försvunnit. Det är tydligt att valutgång och regeringsskifte påverkar bedömningar av hur myndigheter/verksamheter fungerar.

En effekt av regeringsbytet syns också tydligt på hur olika partiers sympatisörer bedömer myndighetssverige. När vi jämför snittbetygen från 2021 med motsvarande betyg 2025 har snittbetygen minskat något bland anhängare till V, S och MP medan de tvärtom ökat i uppskattning bland sympatisörer till de regerande Tidöpartierna.⁹ Störst förändring kan iaktas för KD:s och SD:s anhängare. Regeringsskiftet gjorde den nya regeringssidans väljare mer positiva till svensk offentlig förvaltning samtidigt som de förlorande rödgrönas sympatisörer blev något mindre positiva till myndighetssverige.

Val och regeringsskiftet påverkar hur svenska väljare bedömer offentlig verksamhet. Politikens maktförhållanden påverkar bedömningarna. Så bör det inte vara. Det är inte normativt önskvärt. Förvaltningen skall vara neutral och opartisk, och inte ses och bedömas med partipolitiska glasögon påsatta. Det faktum att regeringsbyten påverkar hur offentlig förvaltning bedöms gör att myndighetssverige klarar det politiska testet sämre än det sociala. Dock att den ideologiska klyftan försvunnit/minskat mellan hur personer till vänster respektive till höger betygsätter offentlig förvaltning är positivt.

Men mindre bra är att ytterkantspartierna Vänsterpartiet och Sverigedemokraterna hela tiden i projektets mätningar har tydligt lägre snittbetyg på hur myndigheter/verksamheter fungerar (se resultaten i not åtta). En sådan polarisering är inte önskvärd i en demokrati. Speciellt inte när V:s och SD:s klart mer myndighetskritiska anhängare idag omfattar nära 30 procent av väljarkåren. De är inte en obetydlig minoritet. Politiskt ansvariga och myndighetssverige bör inte vara oberörda av det resultatet.

Figur 2 Ideologiska bedömningsskillnader av myndigheter, 2013–2025 (skillnad i snittbetyg mellan vänster- och högersympatisörer)

Kommentar: Frågan löd *Hur anser du att följande myndigheter sköter sin uppgift?* Svarsalternativen löd *Känner ej till myndigheten, Mycket bra, Ganska bra, Varken bra eller dåligt, Ganska dåligt, Mycket dåligt* samt *Ingen uppfattning*. Balansmättet anger andelen bra minus andelen dåligt och varierar mellan +100 (alla svarar bra) och -100 (alla svarar dåligt). Figuren redovisar skillnad i snittbetyg hos de som kategoriserar sig som vänster respektive de som kategoriserar sig till höger. Ett positivt värde innebär högre snittbetyg bland de till vänster. Antalet svarspersoner per undersökning har varierat mellan 1 500–1 600 personer.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2013–2025.

Några bra resultat, men också några sämre

Man kan tycka att det borde vara självklart att medborgarna i en demokrati får vara med och bedöma hur offentliga verksamheter sköts. Det kan inte bara vara revisorer och utvalda politiker som granskar eller myndighetsstyrelser som utvärderar sig själva. Om eventuella undersökningar görs kan de inte enbart gälla brukare eller ”kunder”. En mycket bredare medborgerlig utvärdering måste till. Vill man få reda på vad medborgarna tycker om den service de får finns ingen annan metod än att fråga dem. Och det är precis det som forskningsprojektet *Kvalitet i offentlig verksamhet (KOV)* gjort i nu 15 år sedan 2010.

Huvudresultaten så här långt kan sammanfattas i några få punkter. Vi börjar med de bra utfallen. En klar majoritet av de fyrtiotal myndigheter och kommunala/regionala verksamheter som studerats är förhållandevis välkända och bedöms övervägande positivt av svenska folket. Därtill finns en viss tendens till förbättrad kännedom och ökande positiva betyg. Extra bra är att bedömningarna skiljer sig lite åt i olika sociala och demografiska grupper. Så bör det vara. Offentlig verksamhet skall fungera opartiskt, och uppfattas fungera opartiskt.

Ett speciellt bra utfall är att flera av de mest centrala samhällsbärande myndigheterna får höga betyg. Det gäller exempelvis Skatteverket, Polisen, Försvarsmakten och Valmyndigheten. Och Folkhälsomyndigheten under coronapandemin.

Men ett antal sämre resultat finns också. Ideologi och partipolitiska sympatier skall inte färga av sig när människor bedömer hur myndigheter/verksamheter fungerar. Så har det inte alltid varit under våra undersökningsår. Bedömningarna under åren 2016–2021 med en S/MP-regering var påtagligt ideologiskt färgade. Personer till höger var de åren mer negativa till myndighetssverige än personer till vänster. Regeringsskiftet 2022 ändrade på det. Valutgången påverkade medborgarnas betyg på offentlig verksamhet. Större delen av vänster-högerklyftan i bedömningarna försvann. Personer till vänster blev något mer kritiska samtidigt som personer till höger blev något mindre kritiska. En bra effekt av valutgången med en minskad ideologisk klyfta i bedömningarna. Men samtidigt lite bekymmersamt att ett regeringsbyte leder till att väljare börjar bedöma offentlig förvaltning på ett förändrat politiskt influerat sätt. Valutslag skall idealt sett inte påverka hur medborgarna betygsätter opartisk offentlig verksamhet.

Ett annat mindre bra resultat är att partisystemets två ytterkantspartier Sverigedemokraterna och Vänsterpartiet har sympatisörer som genomsnittligt är klart mer negativa till hur myndighetssverige fungerar jämfört med övriga sex mer mittenorienterade partiers anhängare. En dylik polarisering är inte ett önskvärt resultat i en representativ demokrati som den svenska.

Ett ytterligare sämre utfall är att några av välfärdssveriges viktigaste myndigheter Arbetsförmedlingen, Försäkringskassan, Skolverket och Migrationsverket alltid får svaga kvalitetsbetyg. Speciellt illa är det för Migrationsverket och Arbetsförmedlingen som år efter år får tydliga underbetyg av *samtliga* partiets väljare. Det väcker frågor, särskilt som Skatteverket – fogden som tar våra pengar – får väl godkänt betyg av svenska folket. Varför kan då inte Arbetsförmedlingen och Migrationsverket få upp sina betyg från botten till åtminstone något positiva bedömningar. Något bör göras.

Förvaltningssverige kan yvas över mycket, men även fundera över förhållanden som bör göras något åt. Som slogs fast av Bo Rothstein i Sveriges riksdags jubileumsbok *Demokratins framtid* (Barrling & Holmberg, 2018): Myndigheter att lita på är den svenska demokratins grundbult.

Noter

- ¹ KOV-projektet startade 2010 (Johansson & Holmberg, 2011). Det finansierades till stor del av forskningsmedel från Statskontoret under åren 2010 till 2024. Undersökningen 2025 har finansierats av SOM-institutet.
- ² Frågeformuleringarna återfinns i kommentaren under tabell 1 respektive 3.
- ³ Svartsbortfallet i den nationella SOM-undersökningen 2025 är 50 procent. Med all sannolikhet hade våra kännedomresultat varit något lägre om fler personer hade deltagit i studien. Vi kan med stor säkerhet utgå ifrån att ej svarande-svenskar är mindre samhällsengagerade och kunniga jämfört med svarande svenskar.
- ⁴ Notera att myndigheten från och med 1 januari 2026 bytte namn till "Myndigheten för civilt försvar".
- ⁵ Vi har jämfört resultat med längst tidsavstånd. Myndigheter/verksamheter med stabil kännedom är: Skatteverket, Polisen, Trafikverket, Konsumentverket, CSN, Arbetsförmedlingen, Migrationsverket, Förskolan, Grundskolan, Sjukvården och Äldreomsorgen.
- ⁶ När det gäller de fyra kommunala/regional verksamheterna begränsas studien till åren 2013–2025. Kvalitetsresultaten för mätningarna åren 2010–2012 kan ha påverkats av kontexteffekter i enkätformulären, och tas därför inte med i analysen.
- ⁷ De genomsnittliga betygsbalanserna för de trettio grupperna det sociala testet 2025 är: Samtliga svarande +17; Kvinnor +17, Män +16; 16-29 +6, 30-49 +16, 50-64 +13, 65+ +22; Landsbygd +14, Tätort +19, Stad +18, Storstad +14; Arbetare +15, Tjänsteman +19, Högre tjänsteman +23, Företagare +16; LO +13, TCO +13, SACO +23; Lågutb +20, Mellan +11, Högutb +20; Statlig sektor +19, Kommunal/Regional sektor +19, Privat sektor +14; Arbetslös +17, Sjuk-/Aktivitetsersättning -1; Stockholm +17, Västsverige +19, Norrland +17; Svensk medborgare +16, Utländsk medborgare +19.
- ⁸ Differenserna i vänster- respektive högerpersoners snittbetyg på svenska myndigheter/verksamheter har förändrats enligt följande i KOV:s undersökningar: Subjektiv egenplacering till vänster minus subjektiv högerplacering till höger 2013 -4, 2014 -2, 2015 +1, 2016 +13, 2017 +16, 2018 +11, 2019, +9. 2020 +11, 2021 +15, 2022 +11, 2023 +8, 2024 +2, 2025 +3.
- ⁹ Genomsnittsbetygen för samtliga myndigheter/verksamheter 2021 respektive 2025 var: Bland samtliga svarande +15/+17, V +13/+10, S +29/+22, MP +23/+19; C +22/+28, L +19/+20, KD +8/+23, M +11/+20, SD -7/+3.

Referenser

- Barrling, K., & Holmberg, S. (2018). *Demokratins framtid*. Sveriges riksdag.
- Holmberg, S. (2025). Offentlig verksamhet skall vara opartisk. I B. Rönnerstrand, A. Carlander, P. Öhberg & A. Bergström (Red.), *I rörelse* (s. 363–373). SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Holmberg, S., & Rothstein, B. (Red.) (2012). *Good Government. The Relevance of Political Science*. Edward Elgar.
- Holmberg, S., & Weibull L. (2012). Förtroendet för staten. I A. Bergström, L. Weibull & H. Oscarsson (Red.), *I framtidens skugga* (s. 127–144). SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Holmberg, S., & Weibull, L. (2015). Demokratins haloeffekt. I A. Bergström, B. Johansson, H. Oscarsson & M. Oskarson (Red.), *Fragment* (s. 97–116). SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Holmberg, S., & Weibull, L. (2019). Den positiva valårseffekten finns även 2018. I U. Andersson, B. Rönnerstrand, P. Öhberg & A. Bergström (Red.), *Storm och Stiltje*, (s. 37–45). SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Holmberg, S., & Weissenbilder, M. (2024). Svenska folket betygsätter hur offentlig verksamhet fungerar – speciellt sjukvården. I U. Andersson, B. Rönnerstrand & A. Carlander (Red.), *Inferno*, (s. 425–439). SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Johansson, S., & Holmberg, S. (2011). Kvalitet i offentlig verksamhet. I S. Holmberg, L. Weibull & H. Oscarsson (Red.), *Lycksalighetens ö* (s. 105–114). SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Kumlin, S. (2004). *The personal and the political: How personal welfare state experiences affect political trust and ideology*. Palgrave Macmillan US.
- Litovtseva, V. Y., Brychko, M. M., & Srovnalíková, P. (2022). Current trends in research on confidence in the healthcare system. *Health Economics and Management Review*, 3(1), 65–75.
- Myndigheten för vård- och omsorgsanalys. (2018). *Förnuft och känsla: Befolkningens förtroende för hälso- och sjukvården* (Rapport 2018:4).
- Pew Research Center. (2025). *Public trust in government: 1958–2025*. <https://www.pewresearch.org/politics/2025/12/04/public-trust-in-government-1958-2025/>
- SFS 1974:152. *Kungörelse (1974:152) om beslutad ny regeringsform*. Riksdagen.

DEN EVIGA KLYFTAN (SOM FÅ VILL VETA AV)

ANDERS CARLANDER OCH KLARA PERSSON

Sammanfattning

Hälsan i Sverige är generellt sett god men tidigare forskning visar att högre socioekonomisk status är förknippat med bättre hälsa. Mot bakgrund av globala och lokala ambitioner om att minska hälsoklyftor undersöks i detta kapitel hur dessa skillnader har utvecklats över tid. Resultaten visar en både tydlig men framför allt stabil gradient där högre socioekonomisk status är förknippad med bättre hälsa. Hälsoklyftan varken ökar eller minskar, med andra ord. Samtidigt är sjukvård en av de viktigaste samhällsfrågorna för respondenterna i den nationella SOM-undersökningen. Vi avslutar därför med att diskutera hur ansvarsfördelning och politiska prioriteringar påverkar möjligheterna att minska ojämlik hälsa inför valet till Riksdagen 2026. Slutsatsen är att hälsoklyftan är stabil och svår att förändra politiskt.

Hälsan i Sverige är generellt sett god, medellivslängden ökar, dödligheten för de vanligaste dödsorsakerna minskar och de flesta skattar sin egen hälsa som god. Vid en närmre granskning framkommer dock skillnader i hälsa mellan olika grupper i samhället (Folkhälsomyndigheten, 2026). Socioekonomiska ojämlikheter i hälsa är en av de mest väldokumenterade och samtidigt mest svårhanterliga utmaningarna inom folkhälsa och socialmedicin. Trots ambitiöst formulerade folkhälsomål och betydande investeringar och satsningar – inklusive teknologisk utveckling – i hälso- och sjukvårdssystemet kvarstår tydliga skillnader mellan socioekonomiska grupper. Högre utbildning och högre inkomst har konsekvent förknippats med bättre hälsa – alldeles oavsett hur vi än mäter hälsoutfallen (Bor m.fl., 2017; Chetty m.fl., 2016; Lewer m.fl., 2020).

Världshälsoorganisationen WHO, tillsammans med nestorn inom epidemiologi och folkhälsa Michael Marmot, antog 2008 en global målsättning om att ”sluta hälsoklyftorna inom en generation” (Marmot m.fl., 2008). Denna ambition har i mångt och mycket utgjort ett slags ramverk för flertalet nationella folkhälsopolitiska ramverk, inklusive i Sverige. Den Löfvéniska regeringens proposition *En god och jämlik hälsa – en utvecklad folkhälsopolitisk* prop. 2017/18:249 (Regeringen, 2018) betonar att de påverkbara hälsoklyftorna ska minska inom en generation. Ett särskilt fokus ligger på att skapa jämlika livsvillkor och möjligheter till god hälsa genom hela livsloppet.

Parallellt med studier av hur hälsan utvecklas i olika grupper kan det även konstateras att den socioekonomiska statusen också har en egen utveckling. Globalt

har trenden i det närmaste varit en utveckling som gått mot en alltmer ökande ekonomisk ojämlikhet (Piketty & Saez, 2014). Den svenska kontexten indikerar att vi gått från att vara ett land präglad av relativt låg grad av ekonomisk ojämlikhet till det motsatta, på relativt kort tid, och i högre utsträckning jämfört med våra nordiska grannländer (Therborn, 2020). Det kan emellertid tilläggas att i ett längre perspektiv så är det inga rekord vi observerar gällande ekonomisk ojämlikhet, tvärtom. Sett till perioden från cirka 1300-talet efter Kristus och framåt så toppade den ekonomiska ojämlikheten omkring sekelskiftet 1900 och har därefter dalat kraftigt (Alfani, 2025). Den senaste offentliga statistiken från Statistiska centralbyrån (2026) visar dock att den ekonomiska ojämlikheten på nytt ökar i Sverige, vilket till stor del kan kopplas till kapitalinkomster snarare än löneutveckling.

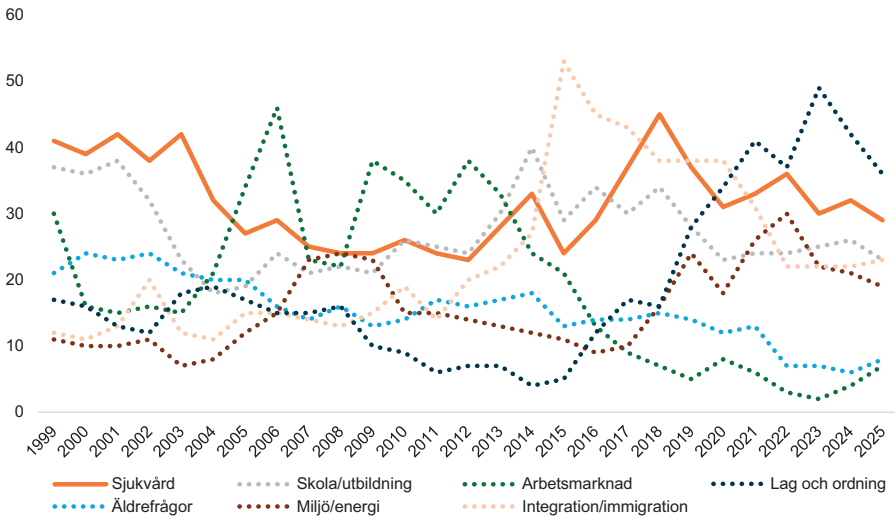
Det är ett väl belagt fenomen att länder eller regioner som präglas av hög ekonomisk ojämlikhet också är förknippade med sämre folkhälsa (Wilkinson & Pickett, 2006; Pickett & Wilkinson, 2015). Det här sambandet är emellertid en smula omdebatterat, åtminstone i termer av kausalitet och hur starka samband som är vettiga att prata om (Lorgelly & Lindley, 2008). Samtidigt har senare studier rapporterat att socioekonomiska villkor under barndomen kan få konsekvenser senare i livet (Odgers & Adler, 2018), men man har också antagit ett slags livsloppsperspektiv där forskning visat att förändringar i socioekonomisk status under livet kan påverka hälsan (Cundiff m.fl., 2017).

Mot denna bakgrund är det angeläget att fortsatt analysera hur hälsoklyftan utvecklas över tid i ett föränderligt land som Sverige. Val till riksdagen, region och kommun står dessutom på agendan 2026, och sjukvård lyfts som en av de viktigaste frågorna för respondenterna i den nationella SOM-undersökningen. Detta gör att eventuella politiska ambitioner i relation till hälsoklyftan bör få ett större fokus. De svenska förhållandena analyserades för några år sedan av Carlander m.fl. (2023) där resultaten visade att hälsoklyftan är stabil. Det här kapitlet tar avstamp i de nationella folkhälsomålen (Regeringen, 2018) och vi ställer oss frågan hur det ligger till med de svenska hälsoklyftorna främst i relation till socioekonomiska skillnader. Vi ställer oss också frågan kring sakfrågeägarskap – vem har egentligen ansvaret för folkhälsan och finns det en politisk bäring eller ens möjlighet att adressera problemet?

En viktig fråga

SOM-institutet har sedan 1987 frågat respondenterna i den nationella SOM-undersökningen vilken eller vilka frågor eller samhällsproblem som är viktigast i Sverige idag. Respondenterna får i fritext skriva max 3 frågor/problem som sedan kodas efter kategori. Resultaten visar att sjukvård har varit bland de topp tre mest omnämnda kategorierna under nära nog samtliga år (figur 1). Det var den enskilt viktigaste frågan kring millennieskiftet och 2018 var den på nytt på plats nummer ett för att därefter se sig akterseglad av spörsmål som rör integration och immigration och därefter lag och ordning de senaste fyra åren.

Figur 1 Medborgarnas viktigaste frågor och samhällsproblem, 1999–2025 (procent)

Kommentar: Frågan löd *Vilken eller vilka frågor eller samhällsproblem tycker du är viktigast i Sverige idag?* Frågan besvarades med fritextsvar och kodades därefter in i kategorier. Figuren visar de kategorier som någon gång under perioden varit bland de tre mest omnämnda. Antal svarande varierar mellan 3 503 (år 1999) och 7 655 (år 2025).

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 1999–2025.

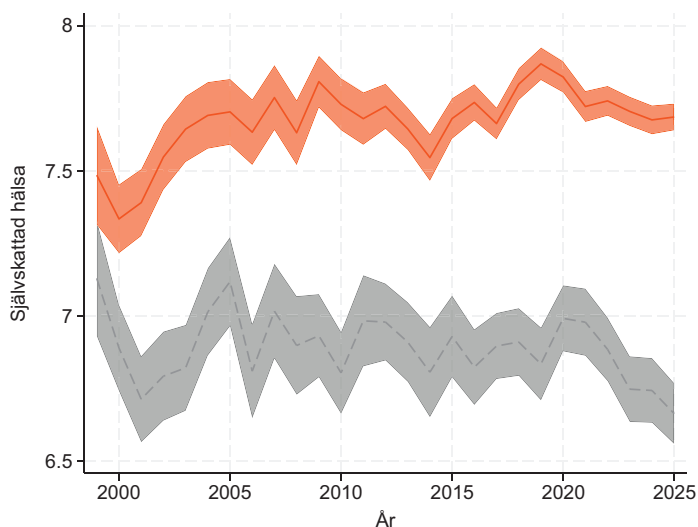
Hälsoklyftan kopplat till utbildningsnivå

Vi börjar med att undersöka hur den ”rena” hälsoklyftan har utvecklats de senaste åren uttryckt som självskattad hälsa i relation till utbildningsnivå. Med ”ren” menar vi i detta avseende hur medelvärdet på en enkätfråga i den nationella SOM-undersökningen faller ut varje år. Frågan mäts med hjälp av en elvgradig skala och är lite negativt skev, vilket motsägelsefullt nog innebär att hälsan är positiv – alltså att de flesta skattar sin hälsa relativt högt. Men kan en enkel enkätfråga verkligen mäta hälsa på samma sätt som blodprover mm medger? Inte riktigt, men självskattad hälsa har konsekvent visat sig vara en god indikator för mortalitet och hälsostatus (Falconer & Quesnel-Vallee, 2017; Franks m.fl., 2003).

För skattningen av utbildningsnivå används en enkätfråga om respondenternas utbildning. Vi använder den fördefinierade utbildningsstratifieringen som forskare på SOM-institutet har skapat för att få en jämförbarhet mellan år (hög, medel, låg, se kommentar i figur 2 nedan). I figur 2 redovisas dock bara en jämförelse mellan de med låg respektive hög utbildning. Resultaten visar tydligt att det sedan millennieskiftet finns en tydlig och stabil separation där högre utbildningsnivå också innebär bättre hälsa (figur 2). Värt att notera är att skillnaden är så pass

stor och så pass säker att den inte kan bero på slumpen. Det är också viktigt att ta med sig att svarsskalan för frågan om hälsa är relativt lång – hela 11 steg – och att vi medvetet har zoomat in på en del av svarsskalan för att följa de små variationer som finns (se y-axeln i figur 2). Vi kan också observera att spridningen eller graden av osäkerhet blir lite mindre för varje år vilket är en spegling av att SOM-undersökningen skickas ut till allt fler medborgare, och resultaten bygger helt enkelt på fler antal svar.

Figur 2 *Självskattad hälsa uppdelat på utbildningsnivå över tid, 1999–2025 (medelvärde, konfidsensintervall)*

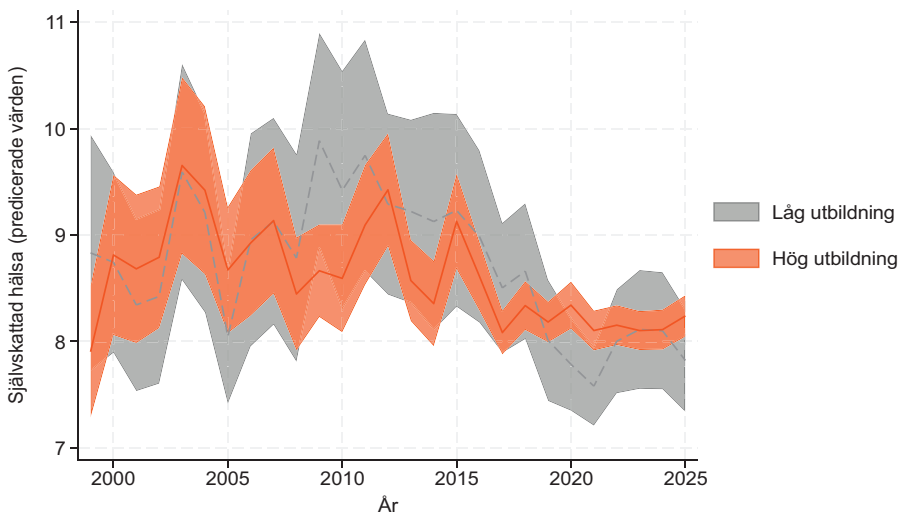
Kommentar: Frågan löd *Hur bedömer du ditt allmänna hälsotillstånd?* Svarsskalan var 11-gradig och gick mellan 0 *Mycket dåligt* och 10 *Mycket gott*. Innan 2002 var ändpunkterna på skalan formulerade som "Mitt sämsta tänkbara tillstånd" respektive "Mitt bästa tänkbara tillstånd". Utbildningsnivå utgör en kombinerad variabel med de ordinala grupperna *Låg* (max grundskola eller motsvarande), *Medel* (allt över grundskola men ej högskola/universitet), *Hög* (studier/examen från högskola/universitet). De skuggade områdena markerar 95-procentigt konfidsensintervall. Beräkningen baseras på de som besvarat delfrågan. Antal svarande varierar mellan 1 749 (år 1999) och 15 338 (år 2025).

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 1999–2025.

Vi vet att hälsa har flera olika orsaker, bestämningsfaktorer eller determinanter som det heter på socialmedicinska. Det vill säga, utbildning men också kön, ålder och hushållsinkomst kan oberoende av varandra påverka hur hälsan utvecklas under livets gång. Därför undersöker vi hälsoklyftan i lite mer detalj i figur 3 nedan där hänsyn är tagen till eventuell påverkan från just kön, ålder och hushållsinkomst. Mönstret indikerar för det första att klyftan minskar tänkvärt när vi tar bort eventuell

påverkan från kön, ålder och inkomst. För det andra kan vi också observera att den statistiska variationen ökar vilket innebär att osäkerheten är större jämfört med den rena figuren ovan. Men vi ser samtidigt, i likhet med figur 2, att spridningen minskar över tid vilket är en spegling av att vi ställer frågorna till fler personer för varje år. En annan kritisk observation är att vi kan skönja en negativ trend, där den självrapporterade hälsan trendar marginellt nedåt de senaste 10 åren för båda utbildningsgrupperna. Vi tar således med oss att utbildning på ytan ser ut att påverka hälsan mycket mer än när vi tar flera potentiella orsaker i beaktning.

Figur 3 *Självskattad hälsa uppdelat på utbildningsnivå över tid, 1999–2025 (predicerat medelvärde, konfidensintervall)*

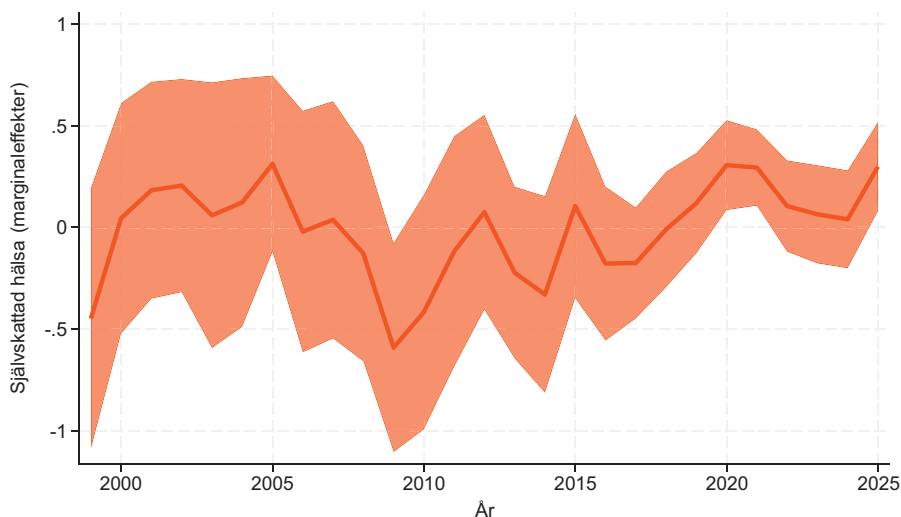
Kommentar: Frågan löd *Hur bedömer du ditt allmänna hälsotillstånd?* Svarskalan var 11-gradig och gick mellan 0 *Mycket dåligt* och 10 *Mycket gott*. Utbildningsnivå utgör en kombinerad variabel med de ordinala grupperna *Låg* (max grundskola eller motsvarande), *Medel* (allt över grundskola men ej högskola/universitet), *Hög* (studier/examen från högskola/universitet). Beräkningen baseras på de som besvarat delfrågan. Modellen är justerad där eventuella effekter av kön, ålder och hushållsinkomst hölls konstant. De skuggade områdena markerar 95-procentigt konfidensintervall. Antal svarande varierar mellan 1 749 (år 1999) och 15 338 (år 2025).

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 1999–2025.

Till sist, ökar eller minskar betydelsen av utbildning för hälsan över åren? Det är inte en helt orimlig fråga beaktat vårt resonemang om den ökade ekonomiska ojämlikheten i Sverige. För att undersöka det skapar vi ytterligare en figur som visar hur sambandet mellan utbildning och hälsa utvecklas över tid – baserat på en modell där utbildning interagerar med år. Vi observerar en relativt platt kurva som ligger nära noll (figur 4). Det här indikerar i allt väsentligt att sambandet

mellan utbildningsnivå och självskattad hälsa vare sig ökar eller minskar över tid, det är snarare ganska stabilt hur stor skillnaden är mellan hög- och lågutbildade när det kommer till hälsa i enkätform.

Figur 4 Effekter av utbildningsnivå på självskattad hälsa över tid, 1999–2025 (genomsnittliga marginaleffekter, konfidensintervall)

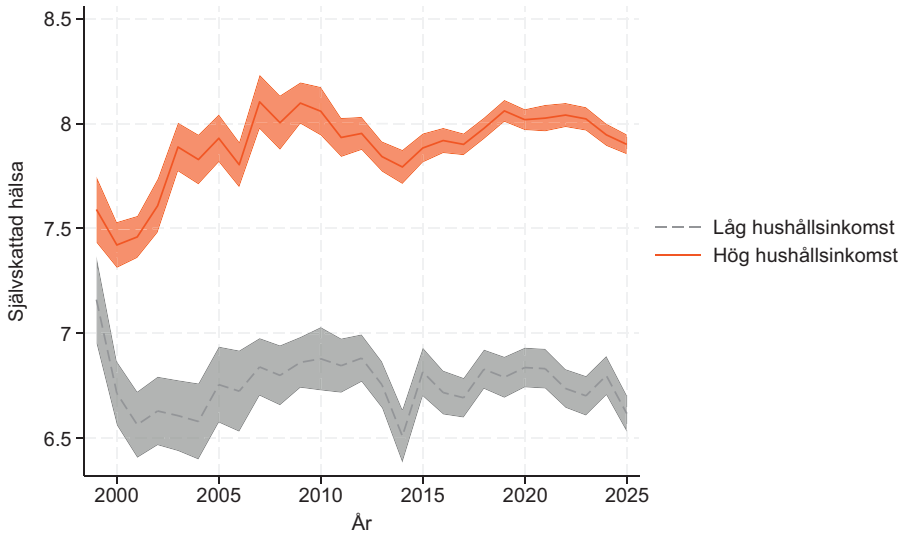
Kommentar: Frågan löd *Hur bedömer du ditt allmänna hälsotillstånd?* Svarskalan var 11-gradig och gick mellan 0 *Mycket dåligt* och 10 *Mycket gott*. Utbildningsnivå utgör en kombinerad variabel med de ordinala grupperna *Låg* (max grundskola eller motsvarande), *Medel* (allt över grundskola men ej högskola/universitet), *Hög* (studier/examen från högskola/universitet). Beräkningen baseras på de som besvarat delfrågan. Modellen är justerad där eventuella effekter av kön, ålder och hushållsinkomst hölls konstant. Det skuggade området markerar 95-procentigt konfidensintervall. Antal svarande varierar mellan 1 749 (år 1999) och 15 338 (år 2025).

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 1999–2025.

Hälsoklyftan kopplat till hushållsinkomst

Byter vi spår och fokuserar på hushållsinkomst kan det konstateras att en liknande klyfta uppstår i figur 5 nedan. Högre hushållsinkomst är associerat med högre självskattad hälsa och skillnaden mellan inkomstgrupperna är relativt stabil över tid, vilket innebär att hälsoklyftan varken minskar eller ökar. Uttryckt i rena tal så är det också tydligt att det är större medelvärdesskillnad mellan inkomstgrupperna vilket skulle tala för att hushållsinkomst måhända ger en tydligare indikation på hur socioekonomisk status präglar ojämlika hälsoutfall.

Figur 5 *Självskattad hälsa uppdelat på hushållsinkomst över tid, 1999–2025 (medelvärde, konfidensintervall)*

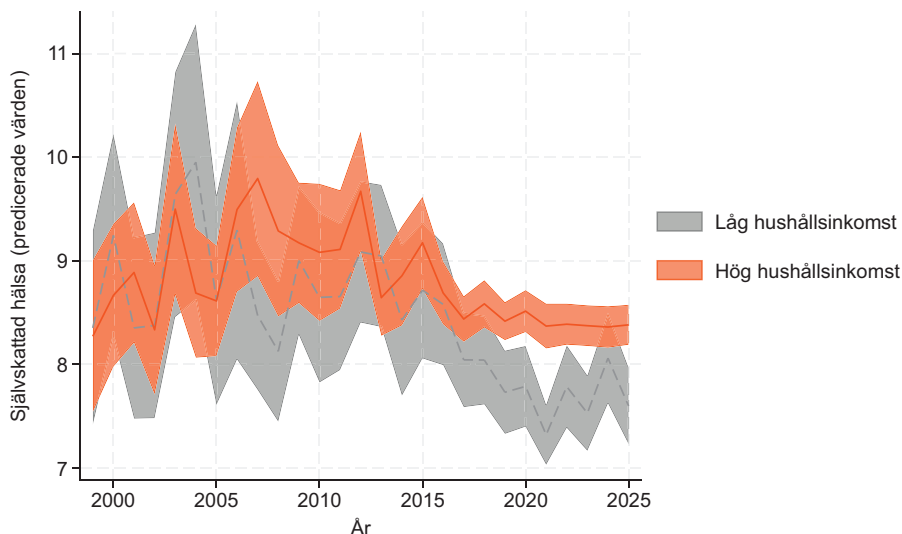

Kommentar: Frågan löd *Hur bedömer du ditt allmänna hälsotillstånd?* Svarskalan var 11-gradig och gick mellan 0 *Mycket dåligt* och 10 *Mycket gott*. Inkomstvariabeln har harmoniserats till tre kategorier (låg, medel, hög) över tid. Indelningen varierar mellan år beroende på förändringar i de ursprungliga svarsalternativen och med hänsyn till hur SCB har rapporterat inkomstkategorier. För 1999–2007 definieras låg inkomst som 0–200 000 kr, medel som 201 000–500 000 kr och hög som över 500 000 kr (koder 1–2, 3–5 respektive 6–8). För 2008–2010 definieras låg som 0–300 000 kr, medel som 301 000–600 000 kr och hög som över 600 000 kr (koder 1–3, 4–6 respektive 7–9). Från 2011 definieras låg som 0–300 000 kr, medel som 301 000–600 000 kr och hög som över 600 000 kr (koder 1–3, 4–6 respektive 7–12). De skuggade områdena markerar 95-procentigt konfidensintervall. Beräkningen baseras på de som besvarat delfrågan. Antal svarande varierar mellan 1 749 (år 1999) och 15 338 (år 2025).

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 1999–2025.

Om ni kommer ihåg den kombinerade, justerade modellen ovan där vi beaktade eventuell påverkan från kön, ålder och hushållsinkomst? Nu gör vi på samma vis men byter ut hushållsinkomst mot utbildningsnivå. I figur 6 nedan observerar vi – likt figur 3 – en spretighet som breder ut sig bland linjerna i den justerade modellen jämfört med den enkla ovan. En skillnad jämfört med figuren över utbildningsnivå är emellertid att det kvarstår en tydligare separation mellan grupperna, där gruppen med hög hushållsinkomst är signifikant åtskild från gruppen med låg hushållsinkomst. Samma marginellt negativa trend uppenbarar sig även här under de senaste 10 åren bakåt i tiden.

Figur 6 *Självskattad hälsa uppdelat på hushållsinkomst över tid, 1999–2025 (predicerat medelvärde, konfidensintervall)*

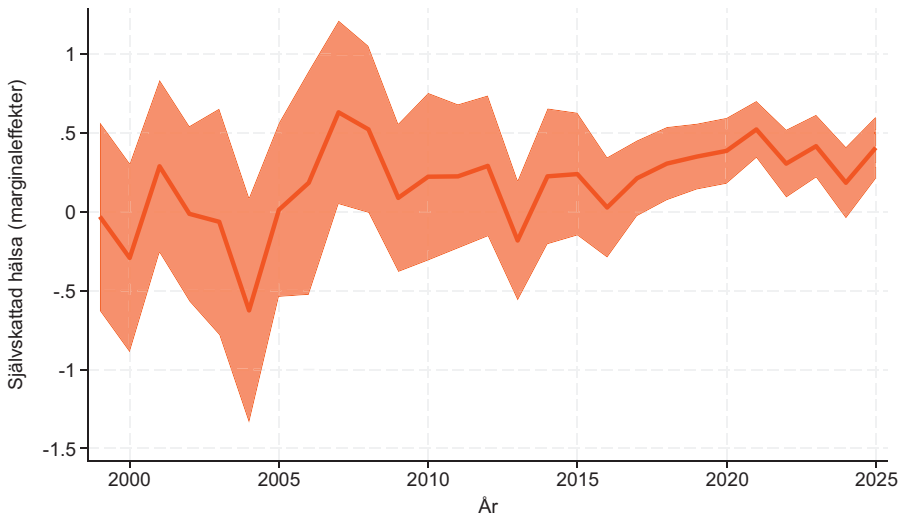

Kommentar: Frågan löd *Hur bedömer du ditt allmänna hälsotillstånd?* Svarskalan var 11-gradig och gick mellan 0 *Mycket dåligt* och 10 *Mycket gott*. Inkomstvariabeln har harmoniserats till tre kategorier (låg, medel, hög) över tid. Indelningen varierar mellan år beroende på förändringar i de ursprungliga svarsalternativen och med hänsyn till hur SCB har rapporterat inkomstkategorier. För 1999–2007 definieras låg inkomst som 0–200 000 kr, medel som 201 000–500 000 kr och hög som över 500 000 kr (koder 1–2, 3–5 respektive 6–8). För 2008–2010 definieras låg som 0–300 000 kr, medel som 301 000–600 000 kr och hög som över 600 000 kr (koder 1–3, 4–6 respektive 7–9). Från 2011 definieras låg som 0–300 000 kr, medel som 301 000–600 000 kr och hög som över 600 000 kr (koder 1–3, 4–6 respektive 7–12). Beräkningen baseras på de som besvarat delfrågan. Modellen är justerad där eventuella effekter av kön, ålder och utbildning hölls konstant. De skuggade områdena markerar 95-procentigt konfidensintervall. Antal svarande varierar mellan 1 749 (år 1999) och 15 338 (år 2025).

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 1999–2025.

För att undersöka om hushållsinkomstens påverkan på hälsa förändras över tid visar vi, likt tidigare, hur inkomst interagerar med år för att på så vis avgöra om betydelsen är stabil. Den relativt plana kurvan nära noll indikerar att den relativa betydelsen av inkomst för hälsa inte har förändrats nämnvärt. Vi ser däremot att variationen, eller spretigheten, minskar över tid vilket är en reflektion av att fler personer ingår i varje års undersökning. Sammantaget är både klyftan och det årliga bidraget av inkomst på hälsa relativt stabilt.

Figur 7 Effekter av hushållsinkomst på självskattad hälsa över tid, 1999–2025 (genomsnittliga marginaleffekter, konfidensintervall)

Kommentar: Frågan löd *Hur bedömer du ditt allmänna hälsotillstånd?* Svarskalan var 11-gradig och gick mellan 0 *Mycket dåligt* och 10 *Mycket gott*. Inkomstvariabeln har harmoniserats till tre kategorier (låg, medel, hög) över tid. Indelningen varierar mellan år beroende på förändringar i de ursprungliga svarsalternativen och med hänsyn till hur SCB har rapporterat inkomstskattekategorier. För 1999–2007 definieras låg inkomst som 0–200 000 kr, medel som 201 000–500 000 kr och hög som över 500 000 kr (koder 1–2, 3–5 respektive 6–8). För 2008–2010 definieras låg som 0–300 000 kr, medel som 301 000–600 000 kr och hög som över 600 000 kr (koder 1–3, 4–6 respektive 7–9). Från 2011 definieras låg som 0–300 000 kr, medel som 301 000–600 000 kr och hög som över 600 000 kr (koder 1–3, 4–6 respektive 7–12). Beräkningen baseras på de som besvarat delfrågan. Modellen är justerad där eventuella effekter av kön, ålder och utbildning hölls konstant. Det skuggade området markerar 95-procentigt konfidensintervall. Antal svarande varierar mellan 1 749 (år 1999) och 15 338 (år 2025).

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 1999–2025.

Passningen är bra men alla sitter på avbytarbänk

Det här kapitlet visar med stor tydlighet att hälsoklyftan – med några olika sätt att analysera det på – är ganska stabil. Det är bra att hälsan i mångt och mycket är god, de flesta sätter en hög siffra i enkäten. Det är också bra att klyftan inte *ökar*. Det är *inte* bra såtillvida att det indikerar en påtaglig gradient av ojämlik hälsa i Sverige idag. Det är heller inte bra i relation till de nationella folkhälsomålen. Eller faller utvärderingen måhända på vad som kan betraktas som ”påverkbara” (citattecken med tanke på det nationella folkhälsomålet, vi vet ärligt talat inte vilka klyftor som betraktades som påverkbara och ej vid tiden för formuleringen) hälsoklyftor? Våra resultat speglas av Folkhälsomyndighetens årliga sammanställ-

ning över folkhälsans utveckling i Sverige (Folkhälsomyndigheten, 2026). Beroende på vilket specifikt utfall vi läser om ser det lite olika ut. Det är sant att medellivslängden har ökat det senaste decenniet i Sverige och att många har slutat röka. Lägg därtill att interventioner och insatser ständigt utvecklas – vi får bättre piller och maskiner. Men faktum kvarstår att hälsoklyftan består. Den ojämlika hälsan är stabil när vi pratar subjektiv hälsa (ett annat ord för självskattad hälsa vilket är föremål för detta kapitel). Men den ojämlika hälsan ökar relativt när vi pratar om mer objektiva utfall som förtida död.

Hur ska då denna hälsoklyfta minska? Vi börjar med den ekonomiska ojämlikheten. Grovt förenklat, om frågan, eller lösningen på problemet med ojämlik hälsa kopplat till socioekonomi, handlar om att minska de ekonomiska skillnaderna i samhället? Ja, en indikation från opinionen får vi från den nationella SOM-undersökningen 2025 där inställningen till det politiska förslaget om att minska inkomstskillnaderna i samhället får starkt stöd. Nära 65 procent anser att det är ett ganska eller mycket bra förslag, en femtedel är osäkra och lite drygt var tionde tycker att det är ett ganska eller mycket dåligt förslag. Folket tycker med andra ord att det är en bra idé att minska ekonomisk ojämlikhet. De senaste siffrorna från Sveriges officiella statistik indikerar att det går så där – den ekonomiska ojämlikheten ökar i Sverige (Statistiska centralbyrån, 2026).

Vi fortsätter med huvudmannaskapet och det operativa ansvaret för sjukvården. Sverige präglas av ett fragmenterat ansvar när det gäller hälso- och sjukvård. Vi säger inte nödvändigtvis att folkhälsan är korrelerad med styrningen av vårdsektorn men det kan ge en indikation på ansvarsfördelningen och hur problemet framställs i olika sammanhang. Strukturellt och operativt rör det sig om 21 regioner med självbestämmande, som alla utgör en parlamentarisk nivå jämte nationell och kommunal nivå i svensk författning och demokrati över hur landet styrs. Bo Rothstein (2024) har framhävt att det saknas både intresse och kunskap för regional politik – från svenska folket, från forskningshåll men också till stor del från andra parlamentariska nivåer. Därtill finns mystiska intresseorganisationer som SKR, Sveriges Kommuner och Regioner, av privat ursprung med oklara syften som de facto styr mycket av sjukvården (Carlander m.fl., 2025). Det vi försöker säga här är att frågan om sjukvården, men också om folkhälsans tillstånd i Sverige, måhända riskerar hamna mellan flera olika stolar. Det vill säga, det finns en risk att den nationella politiken inte har något större mandat i frågan om hälsa eller sjukvård mer än att tillsätta en och annan utredning och kartläggning.

Med koppling till ansvarsfrågan avslutar vi med att resonera kring valfrågan. Som tidigare konstaterat är hälso- och sjukvård en av de viktigaste samhällsfrågorna hos svenska folket och har varit så sedan 90-talet, men hur mycket utrymme får frågan i politiken? Under valrörelsen 2018 gjordes en innehållsanalys av partiernas valmanifest (Hellström & Lindahl, 2018). Sjukvård visade sig vara den mest förekommande sakfrågan i valmanifestet för tre av riksdagspartierna; Kristdemokraterna Socialdemokraterna och Sverigedemokraterna. Sjukvård utgjorde 31 procent av

Kristdemokraternas valmanifest, 14 procent av Socialdemokraternas valmanifest och 12 procent av Sverigedemokraternas valmanifest (med integration/invandring på delad förstaplats i Sverigedemokraternas valmanifest). Här ska för ordningens skull nämnas att även äldreomsorg räknades in i kategorin sjukvård.

I Valforskningsprogrammets valundersökning i samband med valet 2018 gjorde dessutom respondenterna bedömningen att just Kristdemokraterna och Socialdemokraterna (samt även Vänsterpartiet) hade välfärd och sjukvård som mest framträdande fråga. En samstämmighet verkar därmed finnas mellan partiernas valmanifest och vad väljarna uppfattat att partierna lagt vikt vid. Å andra sidan var sjukvård/välfärd den i särklass viktigaste frågan för majoriteten av partiernas väljare (Vänsterpartiet, Socialdemokraterna, Centerpartiet, Moderaterna och Kristdemokraternas väljare uppgav att sjukvård och välfärd var den viktigaste frågan i valet). För övriga partier var sjukvård/välfärd det andra viktigaste sakfrågeområdet (Jönsson & Theorin, 2022). Utifrån att det är en så pass viktig fråga för väljarna, oavsett partisympati, kan det därmed i sammanhanget anses vara relativt lite vikt som läggs på frågan i partiernas valmanifest och frågan är om det överhuvudtaget kommer spela en avgörande roll i valrörelsen 2026.

En obekväm klyfta

Det verkar som att alla är överens om att vi har ett problem. Innan vi rekapitulerar det här kapitlets redogörelser av svenskens självskattade hälsokapital är det viktigt att lyfta en och annan kommentar bortom detta kapitelns conceptualisering. Empiriskt har det visat sig att självskattad hälsa i den årliga SOM-undersökningen kan förklaras med hjälp av saker som kön, ålder, utbildning, inkomst men även subjektiv social klass i relativt låg utsträckning. Krasst kan knappt en tiondel av utfallet attribueras till socioekonomiska skillnader (Carlander m.fl., 2023). Hur många olika helt andra saker som påverkar hälsan i slutändan är bortom detta lilla kapitel givetvis. Men saker som gener, i vilken miljö man växer upp, vilka livsstilsval man gör påverkar sannolikt mer än ren och skär lön. Man kan också resonera utifrån att allt hänger ihop. En sämre uppsättning gener skapar sämre förutsättningar för goda livsvillkor och detta kan förstärkas eller försvagas med levnadsstandard. Ibland hörs också brandfacklor som "eget ansvar" i debatten men det bortser ofta från saker som att exempelvis socker faktiskt är ganska beroendeframkallande. Det finns också ett regulatoriskt ansvar från beslutsfattare att t ex reglera substanser som påverkar hälsan negativt. Kortfattat kan vi konstatera att socioekonomisk status är en egenskap som vi kan använda för att gruppera människor eller svar i en enkätundersökning men det är mycket möjligt att förklaringskraften i de här grupperna i relation till hälsa ligger under den socioekonomiska ytan.

Vi har visat att beroende på var du befinner dig på den hierarkiskt orienterade socioekonomiska stegen kommer din hälsa förknippas med lite bättre eller sämre hälsa. Men – och det här är tre stora men. Om vi tror att hälsan hade blivit mer

jämlikt fördelad med en högre grad av ekonomisk jämlikhet i befolkningen så måste en politik som fokuserar på ekonomisk omfördelning till, eller åtminstone måste vi i sådana fall utröna vilka effekter högre ekonomiskt välstånd har på hälsan. Är det bättre mat? Vetskapen om att det finns en möjlighet att betala sig ur olika typer av problem? Eller är det insikten om att man relativt sett har det bättre eller sämre än medborgare runtomkring. Alla dessa förklaringsmodeller är egna, breda forskningsområden. Även ifall det faller ut som ett relativt positivt politiskt förslag att minska inkomstskillnaderna i samhället så är måhända de konkreta lösningarna förknippade med mindre partier och ingripande omfördelningsåtgärder. Om vi tror att styrningen av vården påverkar ansvarsfördelning och därmed också symboliskt ägande även av folkhälsofrågan, så är det möjligen fragmenteringen kring de 21 regionerna som är en del av problematiken. Alla har ansvar. Därmed har heller ingen ansvar. Dessutom är det regionalpolitiskt självmord att vilja ställa om mot ett statligt huvudmannaskap då det skulle innebära en avveckling av regionernas största ansvarsområde (SKR, 2025). Cirka 90 procent av regionernas budget handlar om den operativa sjukvården, resten är saker som regional utveckling och parlamentariska sammankomster. Det är inte helt självklart att regionerna skulle upplösas om huvudmannaskapet och ansvaret för hälso- och sjukvården förflyttas till staten, men ganska sannolikt (se Rothstein, 2024, för en uttömmande redovisning av scenariot). Om vi tror att valet kommer präglas av hälsa och sjukvård så hänvisar vi delvis till vårt första men av tre. Det är svårt att se hur något enskilt partis politik ensamt skulle kunna påverka folkhälsan i positiv riktning. Det kräver sannolikt ett större omtag, större än enskilda val, allianser och politiskt käbbel. Vår slutsats är att problemen med ojämlika hälso villkor är både globala och stabila där eventuella lösningar lyser med sin frånvaro.

Referenser

- Alfani, G. (2025). Inequality in history: A long-run view. *Journal of Economic Surveys*, 39, 546–566. <https://doi.org/10.1111/joes.12616>
- Bor, J., Cohen, G. H., & Galea, S. (2017). Population health in an era of rising income inequality: USA, 1980–2015. *The Lancet*, 389(10077), 1475–1490. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(17\)30571-8](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(17)30571-8)
- Carlander, A., Olofsson Bagge, R., & Lindqvist Bagge, A.-S. (2023). The ever gap: The relationship between self-rated health and socio-economic inequalities in Sweden between 1999 and 2021. *Social Sciences & Humanities Open*, 8, 100746. <https://doi.org/10.1016/j.ssaho.2023.100746>
- Carlander, A., Bergquist, J., & Bringselius, L. (2025). Vem kör egentligen? Opinionen kring SKR och styrningen av svensk sjukvård. I B. Rönnerstrand, A. Carlander, P. Öhberg, & A. Bergström (Red.), *I rörelse* (s. 407–422). SOM-institutet vid Göteborgs universitet.

- Chetty, R., Stepner, M., Abraham, S., Lin, S., Scuderi, B., Turner, N., Bergeron, A., & Cutler, D. (2016). The association between income and life expectancy in the United States, 2001–2014. *JAMA*, 315(16), 1750–1766. <https://doi.org/10.1001/jama.2016.4226>
- Cundiff, J. M., Boylan, J. M., Pardini, D. A., & Matthews, K. A. (2017). Moving up matters: Socioeconomic mobility prospectively predicts better physical health. *Health Psychology*, 36(6), 609–617. <https://doi.org/10.1037/hea0000473>
- Falconer, J., & Quesnel-Vallee, A. (2017). Pathway from poor self-rated health to mortality: Explanatory power of disease diagnosis. *Social Science & Medicine*, 190, 227–236. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2017.08.008>
- Folkhälsomyndigheten. (2026). *Folkhälsan i Sverige 2026: Ojämlighet i hälsan och dess förutsättningar – utveckling över tid*. Folkhälsomyndigheten.
- Franks, P., Gold, M. R., & Fiscella, K. (2003). Sociodemographics, self-rated health, and mortality in the US. *Social Science & Medicine*, 56(12), 2505–2514. [https://doi.org/10.1016/S0277-9536\(02\)00281-2](https://doi.org/10.1016/S0277-9536(02)00281-2) (Social Science & Medicine)
- Hellström, J., & Lindahl, J. (2018). *Vilka frågor betonar partierna i sina valmanifest?*. <https://maktochpolitik.wordpress.com/2018/09/21/vilka-fragorbetonar-partierna-i-sina-valmanifest/>
- Jönsson, E., & Theorin, N. (2022). Väljarnas uppfattningar om partiernas profilfrågor 2010–2018. *Valforskningsprogrammets rapportserie*, 3.
- Lewer, D., Jayatunga, W., Aldridge, R. W., Edge, C., Marmot, M., Story, A., & Hayward, A. (2020). Premature mortality attributable to socioeconomic inequality in England between 2003 and 2018. *The Lancet Public Health*, 5(1), e33–e41. [https://doi.org/10.1016/S2468-2667\(19\)30219-1](https://doi.org/10.1016/S2468-2667(19)30219-1)
- Lorgelly, P. K., & Lindley, J. (2008). What is the relationship between income inequality and health? Evidence from the BHPS. *Health Econ*, 17(2), 249–265. <https://doi.org/10.1002/hec.1254>
- Marmot, M., Friel, S., Bell, R., Houweling, T. A. J., & Taylor, S. (2008). Closing the gap in a generation. *The Lancet*, 372(9650), 1661–1669. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(08\)61690-6](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(08)61690-6)
- Odgers, C. L., & Adler, N. E. (2018). Challenges for low-income children. *Child Development Perspectives*, 12(2), 128–133. <https://doi.org/10.1111/cdep.12273>
- Pickett, K. E., & Wilkinson, R. G. (2015). Income inequality and health. *Social Science & Medicine*, 128, 316–326. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2014.12.031>
- Piketty, T., & Saez, E. (2014). Inequality in the long run. *Science*, 344(6186), 838–843. <https://doi.org/10.1126/science.1251936>
- Regeringen. (2018). *En god och jämlik hälsa – en utvecklad folkhälsopolitik* (Prop. 2017/18:249). Socialdepartementet.
- Rothstein, B. (2024). *En förstatligad hälso- och sjukvård? Konsekvenser avseende demokrati, legitimitet och ansvarsutkrävande* (Rapport S2023:04). Statens offentliga utredningar. <https://www.sou.gov.se/contentassets/d3e88740f5fd49d9985f7080ac7b8b0d/rapport-till-vardansvarskommitten-rothstein-v2.pdf>

- SKR. (2025). *Regionen i siffror 2025*. Sveriges Kommuner och Regioner.
- Statistiska centralbyrån. (2026). *Högre ekonomisk standard—men inkomstskillnaderna ökar*. <https://www.scb.se/pressmeddelande/hogre-ekonomisk-standard--men-inkomstskillnaderna-okar/>
- Therborn, G. (2020). Sweden's turn to economic inequality, 1982–2019. *Structural Change and Economic Dynamics*, 52, 159–166. <https://doi.org/10.1016/j.strueco.2019.10.005>
- Wilkinson, R. G., & Pickett, K. E. (2006). Income inequality and population health. *Social Science & Medicine*, 62(7), 1768–1784. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2005.08.036>

MEDBORGARNA OM SKOLPOLITISKA FÖRÄNDRINGAR UNDER FYRTIO ÅR – CENTRALISM, NYLIBERALISM OCH GLOBALISERING

SVERKER LINDBLAD, HELENA KORP,
MONICA REICHENBERG OCH GUN-BRITT WÄRVIK

Sammanfattning

Svenska folkets syn på skolan under fyrtio år är i blickpunkten för detta kapitel. Vi har undersökt hur opinionen uppfattat skolan som institution med de förväntningar och normer som utvecklats över tid. Vi knyter det till hur medborgarna ser på olika försök att styra och reglera skolan som organisation och gör då en indelning i tre perioder: den centralistiska, den nyliberala, och den globaliserade skolan. Vi fann en viss stabilitet under dessa fyrtio år i förtroendet för grundskolan som institution och för dess lärare. Vi fann emellertid också att stora delar av svenska folket menar att kvaliteten i svensk skola har försämrats under senare år. Resultaten visar på viss acceptans för globalt inflytande i skolpolitiken. De visar också att opinionen i stor utsträckning är negativ till nyliberala sätt att organisera skolan genom avreglering och privat vinstutdelning. Kan detta öppna för ökat inflytande för lärarna som profession i svensk skola?

I år är det 80 år sedan 1946 års Skolkommision startade sitt arbete (SOU 1948:27). En av ledamöterna i kommissionen som kom att få ett stort inflytande var Alva Myrdal. Myrdal hade kommit i kontakt med John Deweys (1906/2005) progressivism under en vistelse i USA. Progressivismen ville fostra en ny sorts medborgare och göra upp med skolans gamla auktoritära metoder och ersätta dem med en mer frihetlig fostran (Qvarsebo, 2022). Skolan skulle alltså vara en progressiv kraft i byggandet av det nya moderna samhället. Undervisningen i skolan – som också inkluderade samhällsorientering – skulle vara neutral och baserad på vetenskap. Detta var viktigt vid tiden för krigsslutet när det demokratiska samhället behövde framhållas i kontrast till auktoritära och fascistiska regimer (Qvarsebo, 2022; Englund, 2014).

Men skolan har förändrats sedan dess. Under de senaste fyrtio åren har det skett stora förändringar i organisering och styrning. Vi ska här visa hur svenska folket har sett och ser på detta och hur de ställer sig till dagens skola med dess uppgifter och sätt att styra. Utifrån detta kommer vi att diskutera det skolpolitiska läget, det vill säga skilda positioner och ställningstaganden i skolfrågor, relativt olika

ståndpunkter inom opinionen och vad detta säger oss om alternativa sätt att styra skolan framöver.

Vi skiljer i våra analyser mellan skolan som *institution*, med de ofta osynliga normer, regler och förväntningar som samhället har utvecklat (se t.ex. Meyer & Rowan, 1977), och skolan som *organisation*, med dess sätt att styra och organisera genom formella beslut och reformer av verksamheten i utbildning och undervisning. Med dessa begrepp kan en förstå vad som hände på nittioalet i Sverige. Det centralstyrda skolväsendet ansågs av många – både till höger och vänster inom politiken – vara alltför kostsamt och ineffektivt. Därför infördes en ny organisering av skolan, efterhand med nyliberala förtecken som många hoppades skulle vidmakthålla kvaliteten hos skolan som institution och samtidigt göra den mer effektiv och känslig för vad föräldrar och elever önskade. Skolan som institution skulle bevaras samtidigt som skolan som organisation skulle bli mer modern och nydanande genom decentralisering, avreglering och marknadsstyrning. Detta knöts i sin tur till krav på skolans personal – lärarkåren skulle ingå i och styras av skolan som organisation. Efterhand visade sig marknadsstyrningen inte räcka till utan ansågs också kräva granskning och utvärdering av skolans resultat. Här fick globala aktörer som OECD ett ökat inflytande genom konsultverksamhet och bruket av internationella jämförelser av skolresultat som mått på kvalitet och effektivitet.

På så sätt kan vi se hur organiseringen av skolan förändrats, vilket kanske inverkat på skolan som institution med dess förväntningar och normer. Vi gör då – utifrån tidigare pedagogisk forskning – en indelning i tre idealtyper (Weber, 1983) av skolan som organisation och knyter detta till förändringar över tid; (a) den *centralistiska* skolan som dominerar under efterkrigstiden fram till början av 1990-talet, (b) den *nyliberala* skolan som tar över sedan mitten av 1990-talet, och som delvis backas upp och delvis ifrågasätts sedan 2010-talet av (c) den nationella skolan i ett *globalt spänningsfält*. På så sätt erhåller vi tre perioder av skolpolitiska förändringar. Dessa behandlas mer ingående längre fram i detta kapitel där vi behandlar medborgarnas erfarenheter och uppfattningar av skolan som institution och som organisation.

Hur är det då med organisering av skolan och lärarkåren som profession. I den centralistiska skolan är det byråkratiska regler som ska gälla, medan i den nyliberala skolan är det marknaden som ska styra. Ett alternativ till byråkrati och marknad är, enligt Freidson (2001) professionell styrning som bygger på tillit till professionellt ansvar och kunnande. Detta bör vara viktigt att diskutera!

Frågor som vi ställer oss blir då: Hur speglas dominansen av olika organiserande idealtyper i medborgarnas förtroende för skolan som institution och för lärarkåren? Hur förhåller sig olika delar inom opinionen, som partisympatier, generations-tillhörighet och kön, till de skiften som skett i skolans organisering som ägt rum. Vad betyder detta för dagens skolpolitiska läge och framtid?

Vi börjar kapitlet med att ge en bild av hur medborgarna ser på skolan som institution, inklusive förtroendet för grundskolan under fyrtio år. På detta följer en genomgång av hur opinionen ser ut vad gäller olika skol- och utbildningsfrågor

i den nationella SOM-undersökningen 2025. Vi utforskar svenska folkets uppfattningar av den nyliberala skolans organisering och hur opinionen ser på lärarna, lärarutbildning och skolans uppgifter. Med tanke på intresset för det skolpolitiska läget presenteras särskilt undersökningar av olikheter inom opinionen. Till sist presenterar vi våra slutsatser och diskuterar utifrån dessa det skolpolitiska läget.

Skolan som institution under olika perioder av organisering

En övergripande uppgift för skolan som utbildningssystem är att fostra kulturellt kompetenta medborgare (Luhmann m.fl., 2000). De ideal som har knutits till detta har emellertid förändrats över tid. Dessa förändringar kan förstås utifrån de ovan nämnda tre idealtyperna, snarare än som tydligt avgränsade historiska skeden.

Den centralistiska skolan kännetecknas av stark statlig styrning och strävan efter enhetlighet (Lindblad & Wallin, 1993). Skolan ses som ett verktyg för att åstadkomma likvärdighet, jämlikhet och medborgarfostran i skapandet av ett modernt demokratiskt samhälle. Denna idealtyp dominerar i Sverige under perioden 1960–1990. Utbildningssystemet expanderar kraftigt och öppnar för medborgare från olika samhällsklasser. Från att ha varit ett elitistiskt system utvecklas utbildningen mot ett system som skulle öppna möjligheter för alla med talang och förutsättningar. Därigenom skulle utbildningen bidra till såväl social utveckling som ekonomiskt välstånd (Wärvik m.fl., 2020). Den obligatoriska skolgången blir nu nio år, gymnasieskolan, vuxenutbildningen och universiteten expanderar. Som en följd tillbringar allt fler människor en längre tid i utbildning (se t.ex. Lindensjö & Lundgren, 2014).

Den nyliberala skolan kännetecknas i sin tur av decentralisering, avreglering, privatisering, valfrihet och konkurrens som verktyg för att skapa ökad effektivitet och kvalitet (Kallós & Lindblad, 1994; Englund, 1996). Detta kombineras med ansvarsskyldighet och resultatmätningar. Skolan blir mer nyliberal efter insatser av olika aktörer under lång tid (jfr. Svallfors & Tyllström, 2019). Det sker ett skifte från kollektivism (t.ex. medborgarnas skyldigheter visavi nationen) till individualism (t.ex. medborgarnas rättigheter inklusive mänskliga rättigheter) (Englund, 2014). Denna idealtyp dominerar under perioden 1990–2010 och fortsätter framöver i ett något ändrat sammanhang. Nu betonas formandet av en ny typ av medborgare: den kompetenta och flexibla individen, kapabel att anpassa sig till samhällets föränderliga krav (Lumsden Wass, 2004). Samtliga utbildningar inom gymnasieskolan blir treåriga och ger allmän behörighet till högre studier. Under 1990-talet genomförs vidare en rad reformer som radikalt ändrar förutsättningarna för skolans styrning. Det fria skolvalet införs och offentligt finansierade friskolor tillåts (Rönneberg m.fl., 2022). En snabb tillväxt sker av skolaktiebolag och skolkoncerner.

Den nationella skolan i ett globalt spänningsfält visar hur den svenska nyliberala skolan formas i relation till transnationell policy, internationella kunskapsmätningar och globala normer för styrning och kvalitet (Cerny, 2010; Lindblad, m.fl.,

2018). Skolan är nationellt organiserad men dess inriktning påverkas av globala jämförelser och policy-flöden. Denna idealtyp får ökad betydelse efter 2010-talet. Rankinglistor och hierarkiseringar används för att definiera vad som räknas som en god utbildning. Såväl politiker som media ger ofta lärarna och skolan skulden när skolresultaten sjunker en bit in på 2000-talet (Henrekson & Wennström, 2023). Politiker och media målar upp en bild där elever i segregerade områden framställs som risker och måste formas till goda och välutbildade samhällsmedborgare (Wärvik & Lindblad, 2026). Under denna period införs politiska reformer som syftar till ökad statlig kontroll av skolan för att svara mot kunskapskrav och högre kvalitet. Samtidigt blir kopplingen mellan skola och arbetsmarknad allt tydligare.

Medborgarnas uppfattning av utbildning och skola under 40 år av omorganisering

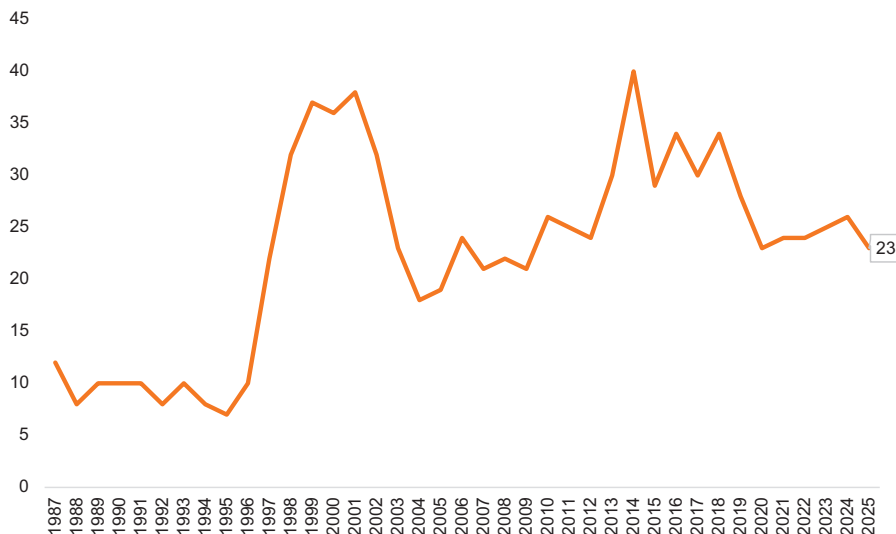
Mot denna bakgrund är det relevant att uppmärksamma hur utbildning och skola har uppfattats av medborgarna som en viktig samhällsfråga idag och över tid. Material för våra analyser av opinionen 2025 har vi hämtat från den nationella SOM-undersökningen 2025. För analyser av perioden 1986–2025 använder vi data från de nationella SOM-undersökningarna sedan 1986.

Skolan som samhällsproblem

I de nationella SOM-undersökningarna har medborgarna alltsedan 1987 fått svara på den öppna frågan "Vilken eller vilka frågor eller samhällsproblem tycker du är viktigast i Sverige idag? Ange högst tre frågor/samhällsproblem". Frågan saknar fasta svarsalternativ, vilket innebär att respondenterna själva formulerar sina svar. Bedömningen av utbildning som ett av de viktigaste samhällsproblemen varierar över tid. Toppnoteringarna sammanfaller med den andra och tredje idealtypen av skolan som organisation med dess större utbildningspolitiska omorienteringar (Se figur 1).

Efter att ha legat långt ned på listan syns en tydlig uppgång av andelen medborgare, som anger skola eller utbildning i sina svar några år före millennieskiftet och förefaller hänga samman med att idealtypen "den nyliberala skolan" börjat sin dominans i svensk skola efter beslut av regeringen Bildt. Sedan följer en viss nedgång. Därefter kommer en tydlig uppgång år 2014, då svenska skolans nedgång vid internationella jämförelser av skolresultat var livligt diskuterade av politiker och i tidningar. Detta läser vi som att idealtypen "den nationella skolan i ett globalt spänningsfält" börjar få genomslag inom opinionen genom insatser av bland annat OECD.

Figur 1 Viktiga frågor och samhällsproblem enligt medborgarna, 1987–2025: Andel som anger skola/utbildning (procent)

Kommentar: Frågan löd *Vilken eller vilka frågor eller samhällsproblem tycker du är viktigast i Sverige idag?* Respondenterna ombads att ange högst tre frågor/samhällsproblem. Tabellen redovisar andelen som angett utbildning. Frågan var öppen med fritextsvar. Procentbasen utgörs av samtliga svarande. Lägsta antal svar 1987–2025 var 1 573 år 1991. Antal svar år 2025 var 7 655.

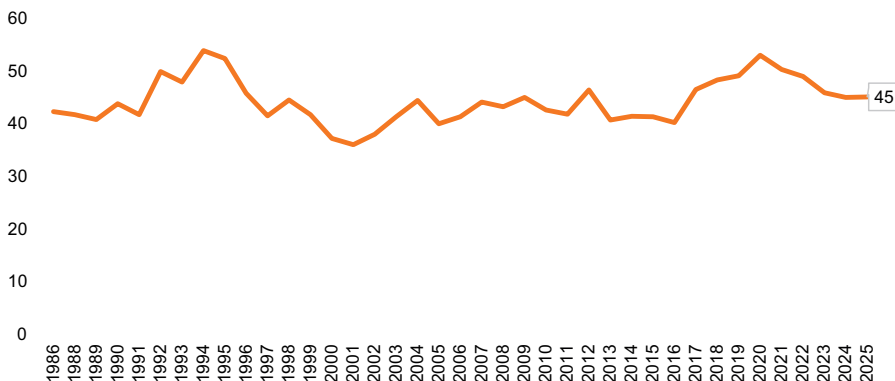
Källa: Den nationella SOM-undersökningen 1987–2025.

Förtroende för grundskolan och förslag om förstatligande:

Trots skolans toppnoteringar som viktig fråga eller samhällsproblem har medborgarnas förtroende för grundskolan legat stabilt under 40 år av SOM-mätningar. Andelen som svarar att de har mycket stort alternativt ganska stort förtroende för grundskolan har varierat mellan 54 procent år 1994 och 36 procent år 2001, enligt figur 2. Vi kan se en viss uppgång i samband med skolans stora avreglering under 1990-talets första hälft. Sedan sjunker förtroendet.

SOM-institutets mätningar visar även att svenskarnas stöd för ett förstatligande av skolan har ökat över tid och är nu tämligen stabilt (se även Jarl, 2025). När frågan började ställas 2011 var opinionen samlad kring en försiktigt positiv-neutral position (ca 45 procent såg det som ett bra förslag), för att stiga kraftigt 2013, i samband med Sveriges låga resultat i PISA året innan, och 2014 ansåg hela 65 procent att ett förstatligande av skolan vore bra. Nivån har sedan dess legat kvar kring 60 procent med en mindre topp 2021.

Figur 2 Förtroende för grundskolan, 1986–2025 (procent)

Kommentar: Frågan löd *Hur stort förtroende har du för det sätt på vilket följande institutioner och grupper sköter sitt arbete: Grundskolan*. Svarsalternativen var *Mycket stort förtroende*, *Ganska stort förtroende*, *Varken stort eller litet förtroende*, *Ganska litet förtroende* och *Mycket litet förtroende*. Figuren redovisar andelen som angett *Mycket stort förtroende* och *Ganska stort förtroende*. Lägsta antal svar 1986–2025 var 1 496 år 1991. Antal svar år 2025 var 1 818.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 1986–2025.

Förtroende för lärarna

I tidigare SOM-undersökningar har även medborgarnas förtroende för lärarna som yrkesgrupp undersökts. Senaste mätningen gjordes i den nationella SOM-undersökningen 2020 och då är det 76 procent av svenska folket som har stort eller ganska stort förtroende för lärare som yrkesgrupp. En förklaring till 2020 års resultat kan vara lärarnas insatser under pandemin, där skolans bredare sociala omsorgsuppdrag synliggörs (Lindblad m.fl., 2021).

Hur ser då svenska folket på skolan år 2025?

I det föregående avsnittet har vi sett hur opinionen om skolan som institution och organisation har varierat över tid; i det här avsnittet ska vi undersöka hur opinionen ser ut i förhållande till olika demografiska variabler. Enligt våra tidigare resonemang är organisationens syfte att på ett effektivt sätt bevara och stärka institutionen även när dess existensvillkor skiftar (Meyer & Rowan, 1977). För skolans del innebär detta att bibehålla, och helst stärka, utbildningens kvalitet, likvärdighet och demokratiska funktion – värden som har varit centrala i skolans läroplaner och skollagen alltsedan grundskolan och den sammanhållna gymnasieskolan infördes, och en viktig grund för skolans legitimitet som institution. Medborgarnas förtroende för skolan kan utifrån denna logik antas bero på hur de bedömer att detta lyckas i den skolpolitiska era som utmärks av privatisering och marknadsutsättning och där internationella kunskapsmätningar spelar en allt större roll. Dessa mätningar

visar att den svenska skolan får allt svårare att fylla sitt kompensatoriska uppdrag.

För att belysa medborgarnas syn på skolan som institution har vi utgått från följande påståenden i den nationella SOM-undersökningen 2025:

”Skolans viktigaste uppdrag är att fostra demokratiska medborgare”

”Lärare i svenska skolor är välutbildade”

”Internationella jämförelser är inte användbara för bedömningar av den svenska skolans kvalitet”

”Kvaliteten i den svenska skolan har försämrats under senare år”

med svarsalternativen 1-5, 1 = Helt felaktigt påstående, 5 = Helt riktigt påstående

När det gäller uppfattningar av skolans organisation har vi utgått från följande påståenden:

”Låta staten ta över ansvaret för skolan från kommunerna”

”Förbud företag med vinstintresse att driva skolor”

med svarsalternativen: Mycket bra/ganska bra/varken bra eller dåligt/dåligt förslag

Variablerna har valts utifrån vad som genom tidigare opinionsstudier och pedagogisk forskning kan väntas ha betydelse för medborgarnas åsikter om skolan: kön, generation, inkomstnivå (fyra inkomstgrupper), utbildningsnivå (fyra nivåer) och boende (typ av område och om man äger eller hyr sin bostad), samt partisympatier. Vi redovisar enbart skillnader som är signifikanta i statistisk mening (Chi-2 testning med 1 procent signifikansnivå). Bostadsområdet och huruvida man äger sin bostad visade sig inte ha någon signifikant betydelse för inställningen i de frågor vi har undersökt. Den mest genomgående och tydliga påverkan ser vi av partisympati, generation och inkomstnivå.

För att underlätta för läsaren, redovisar vi opinionens uppfattningar i två sammanfattande tabeller. I tabell 1 redovisar vi medborgarnas ställningstaganden till skolans kvalitet, lärarnas utbildning och skolans uppgifter.

Tabell 1 Ställningstaganden till påståenden om skolan och dess uppgifter samt om lärare och om skolans kvalitet samt bruket av internationella jämförelser för att bedöma denna kvalitet, 2025 (procent)

Din uppfattning om följande påståenden	1=Helt felaktigt	2	3	4	5 =Helt riktigt	Summa procent	Antal svar
Kvaliteten i den svenska skolan har försämrats under senare år	2	6	29	31	32	100	1 728
Skolans viktigaste uppgift är att fostra demokratiska medborgare	9	14	35	26	16	100	1 600
Lärare i svenska skolor är välutbildade	4	11	40	33	12	100	1 726
Internationella jämförelser är inte användbara för bedömningar av den svenska skolans kvalitet	17	22	42	14	5	100	1 768

Kommentar: Frågan löd Vilken är din uppfattning och följande påståenden: Kvaliteten i den svenska skolan har försämrats under senare år, Skolans viktigaste uppgift är att fostra demokratiska medborgare, Lärare i svenska skolor är välutbildade och Internationella jämförelser är inte användbara för bedömningar av den svenska skolans kvalitet. Svartalternativ och antal svarande framgår av tabellen.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2025.

Vi ser i tabell 2 att medborgarna i stor utsträckning ifrågasätter skolans omstrukturering i form av decentralisering och marknadsiering.

Tabell 2 Ställningstaganden till förslag om centralstyrning och vinstintressen i skolan, procent (2025)

	Mycket bra eller ganska bra förslag	Varken bra eller dåligt förslag	Ganska dåligt eller mycket dåligt förslag	Summa procent	Antal svar
Låta staten ta över ansvaret för skolan från kommunerna	57	27	15	100	1 692
Förbjuda företag med vinstintresse att driva skolor	69	14	17	100	1 703

Kommentar: Frågorna löd Vilken är din åsikt om följande förslag: Låta staten ta över ansvaret för skolan från kommunerna, respektive Vilken är din åsikt om följande förslag: Förbjuda företag med vinstsyfte att driva skolor. Svartalternativen var i båda fallen Mycket bra förslag, Ganska bra förslag, Varken bra eller dåligt förslag, Ganska dåligt förslag och Mycket dåligt förslag.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2025.

Därmed övergår vi till mer detaljerade analyser av hur medborgarna ser på skolan som institution och dess organisering.

Medborgarna om skolan som institution

Vi finner att en stor andel – 40 procent – menar att skolans viktigaste uppgift är att fostra demokratiska medborgare. Äldre generationer anser detta i högre grad än yngre, men inga signifikanta skillnader noteras mellan könen eller beroende på utbildningsnivå, inkomst eller partisympati. Se bilaga 1.

Välutbildade lärare:

Att svenska lärare är välutbildade är ett påstående som 46 procent håller med om, medan 39 procent har en neutral inställning och 15 procent tycker att det är ett felaktigt påstående. Opinionen skiljer sig mellan generationer och utbildningsnivåer. Den äldsta generationen och personer med lägre utbildning anser i högre grad att svenska lärare är välutbildade, medan yngre och mer högutbildade grupper i lägre grad delar denna uppfattning. Se bilaga 1.

Det är relativt få som *inte* håller med om att svenska lärare är välutbildade. Vi menar att detta resultat, tillsammans med det relativt stora förtroende som svenska folket har för lärare som yrkesgrupp (se sid 5), ger ett visst stöd för lärarkåren och för professionellt inflytande i organiseringen av skolan (ifr Evetts, 2011; Freidson, 2001).

Förtroende för arbetet i grundskolan:

Totalt sett är förtroendet för hur arbetet i grundskolan sköts ganska starkt: nära hälften (49 procent) har uppgivit att förtroendet är stort, jämfört med 16 procent att det är litet och 36 procent varken eller. I de två äldsta generationerna är dock det vanligaste svaret att förtroendet för hur grundskolan sköts varken är stort eller litet, men samtidigt är det betydligt fler som svarar att de har ett högt förtroende än ett lågt. I övriga tre generationer finns ett mer entydigt stort förtroende för arbetet i grundskolan. Tydligast är detta i mittengenerationen (födda 1965–1977), där sammanlagt 57 procent har svarat att de har ett mycket stort förtroende för hur grundskolan sköts. Förtroendet stiger med utbildningsnivån, och är således högst bland de högutbildade; 59 procent av de med högst utbildning svarar att de har ganska eller mycket stort förtroende, och lägst bland de lågutbildade (36 procent). Förtroendet ökar även med inkomstnivån; 58 procent av de som tjänar minst 45 000 kr uppger att de har ett stort förtroende, jämfört med 40–41 procent i de två lägsta inkomstgrupperna (under 25 000 kr).

Förtroendesiffrorna i relation till partisympatier är mer svårtolkade. Högst är förtroendet för hur grundskolan sköts finns bland Liberalernas, Miljöpartiets och Vänsterpartiets sympatisörer, där mellan 60 och 62 procent har svarat att förtroendet är mycket eller ganska högt. Lägst andel med högt förtroende finns hos Sverigedemokraterna (31 procent), där en nästan lika stor andel (27 procent) har

svarat att de har ett ganska litet eller mycket litet förtroende för hur grundskolan sköts. Se bilaga 2.

Sammanfattningsvis är förtroendet för hur grundskolan sköts överlag ganska starkt, särskilt i mellan generationerna, bland personer med högre utbildning och inkomst, samt bland dem som sympatiserar med Liberalerna, Miljöpartiet eller Vänsterpartiet, medan det finns en mer tveksam hållning bland övriga partier, i de äldsta och de yngsta generationerna samt i grupper med lägre inkomst och utbildning.

Har kvaliteten försämrats?

En majoritet i den nationella SOM-undersökningen 2025 instämmer med påståendet att kvaliteten i den svenska skolan har försämrats under de senaste åren, samtidigt som de skattar kvaliteten i skolan där de själva bor betydligt högre.

De signifikanta skillnader som noteras i denna fråga är relaterade till medborgarnas partisynpaty och utbildningsnivå. De som i högst grad instämmer i påståendet att skolan har försämrats är de som sympatiserar med KD (78 procent), SD (73 procent) och L (72 procent). I lägst grad instämmer de som sympatiserar med MP (47 procent), V (52 procent) och C (53 procent). Andelen som tycker att det är ett helt felaktigt påstående utgör mindre än fyra procent i samtliga partier.

Låta staten ta över ansvaret?

I ljuset av kvalitetsförsämring är det inte så förvånande att medborgarna i Sverige generellt ser det som ett bra förslag att låta staten ta över ansvaret för skolan från kommunerna: 32 procent svarade att det är ett mycket bra förslag, 27 procent att det är ett ganska bra förslag, och bara fyra procent ansåg att det är ett mycket dåligt förslag, enligt tabell 1. Stödet för ett förstatligande finns i alla grupper, och svarsmonstret är ovanligt konsistent – det är bara mellan olika generationer och inkomstgrupper som vi hittar signifikanta skillnader.

Den tydligaste skiljelinjen i frågan går mellan äldre och yngre; i den äldsta generationen (födda 1918–1947) svarade hela 70 procent att det är ett bra förslag att låta staten ta över ansvaret för skolan från kommunerna, att jämföra med 36 procent i den yngsta. Vidare är personer med högre inkomst mer positiva: 62 procent i den högsta inkomstgruppen jämfört med 45 procent i den lägsta.

Förbjuda vinstintressen?

I frågan om huruvida företag med vinstintresse borde förbjudas att driva skolor råder en påfallande samstämmighet. Hela 70 procent anser att detta är ett bra förslag. Störst åsiktsskillnader finns mellan personer med olika partisynpatier. Personer som sympatiserar med Socialdemokraterna, Vänsterpartiet och Miljöpartiet instämmer starkast i förslaget om ett förbud för vinstdrivande företag att driva skolor. Lägst andel positiva till ett sådant förbud finns bland Kristdemokraternas (45 procent)

och Moderaternas sympatisörer. Bland såväl Liberalernas som Sverigedemokraternas sympatisörer finns en klar majoritet för ett förbud. Observera att antalet svar från liberaler är mycket lågt, varför procentsiffran ska tolkas med försiktighet. Sammanfattningsvis utgör den grupp som anser att ett förbud vore bra den största andelen i samtliga partier. Opinionsen för ett förbud är starkast bland oppositionspartiernas anhängare, och något mer splittrad bland Tidö-samarbetetspartiernas anhängare.

Tabell 3 Medborgarnas åsikter om att förbjuda företag med vinstsyfte att driva skolor, 2025 (procent och antal)

Förbjuda företag med vinstsyfte att driva skolor	Mycket bra förslag	Ganska bra förslag	Varken bra eller dåligt förslag	Ganska dåligt förslag	Mycket dåligt förslag	Summa procent	Antal svar
Samtliga	51	19	14	8	8	100	1 600
Vänsterpartiet	76	8	8	3	5	100	132
Socialdemokraterna	64	17	9	5	5	100	558
Centerpartiet	41	21	20	12	6	100	89
Liberalerna	39	28	24	12	7	100	55
Moderaterna	27	24	21	15	13	100	334
Kristdemokraterna	18	27	25	14	16	100	49
Miljöpartiet	72	15	6	4	3	100	92
Sverigedemokraterna	43	18	20	11	8	100	234
Annat parti	52	15	20	3	10	100	61

Kommentar: Frågan löd *Förbjuda företag med vinstsyfte att driva skolor*. Svartalternativ och antal svarande framgår av tabellen.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2025.

Till bilden hör att en tydlig majoritet i samtliga inkomstgrupper anser att förslaget att förbjuda företag med vinstintresse att driva skolor är bra. Störst stöd för ett sådant förslag finns i den lägsta inkomstgruppen där sammanlagt 77 procent svarar att ett det vore ett mycket eller ganska bra förslag, men även i den högsta inkomstgruppen är stödet för ett förbud starkt, nämligen 62 procent.

Av generationerna (1918–1945; 1946–1964; 1965–1976; 1977–1995; 1996–2009) är det de två äldsta som ställer sig mest positiva till att förbjuda företag med vinstintresse att driva skolor och som tydligast tar ställning för ett sådant förslag; hela 75 procent i båda dessa generationer (svarsmonstret är i stort identiskt) anser att det är ett bra förslag. I de yngsta generationerna är åsikterna i frågan mer delade – även om också de till övervägande del är positiva.

Hur är det med skolan där man bor?

Till bilden hör att 40 procent av medborgarna anser att grundskolan fungerar bra eller ganska bra i den region eller kommun där de själva bor, medan 15 procent anger att de tycker att den fungerar dåligt eller mycket dåligt. En ganska stor andel uppger att de inte har någon uppfattning i frågan, eller inte känner till verksamheten. Den tydligaste skiljelinjen går mellan personer med olika partisympatier, men signifikanta skillnader noteras också kopplat till generation, inkomst och utbildningsnivå.

Generationen född 1977–1995 är den som i högst utsträckning är nöjd med skolan där de bor (43 procent svarade att den fungerar bra, 14 procent att den fungerar dåligt), därefter generationen född 1965–1976 (37 procent bra, 20 procent dåligt). Minst nöjda med grundskolan där de bor är de som mest nyligen själva var elever där. I denna generation (födda 1996–2009) anser 33 procent att skolan där de bor fungerar bra och 22 procent att den fungerar dåligt. Värt att notera i sammanhanget är att de som föddes 1985 eller tidigare haft hela sin egen skolgång innan de stora skolreformerna på 1990-talet, medan de som föddes senare har gått i en skola i allt högre grad präglad av skolsegregation och resultatskillnader mellan elever med olika socioekonomisk och etnisk bakgrund (Lundahl, 2016).

Skillnaderna mellan inkomstgrupper är små i denna fråga, men de med lägst inkomst är minst nöjda (37 procent av personer med låg inkomst svarade ganska eller mycket bra, 15 procent ganska eller mycket dåligt). I övriga grupper varierar åsikterna. Inte heller utbildningsnivån har så stor betydelse för synen på kvaliteten i skolan där de själva bor. De med högst utbildning är dock mest nöjda. Där har 44 procent svarat att den fungerar bra eller mycket bra, jämfört med 36 procent i gruppen med lägst utbildning.

Vilken typ av område som man bor i eller huruvida man äger eller hyr sin bostad påverkar inte inställningen till hur skolan i den egna kommunen fungerar, vilket kan te sig förvånande givet den ökande skolsegregationen i Sverige, som innebär att skolor över de senaste 40 åren blivit alltmer socialt och etniskt homogena, och att skolor i områden med sämre socioekonomiska förhållanden har blivit ”frånvalsskolor” (Skolverket, 2023).

Vart är den svenska skolan på väg?

Det svenska skolväsendet har omorganiserats radikalt under de senaste 40 åren. Våra resultat visar samtidigt att svenska folket länge har haft ett relativt stort förtroende för skolan som institution. Det finns alltså en viss stabilitet i synen på skolan. Ändå framkommer att stora delar av medborgarna återkommande anser att kvaliteten i svensk skola försämrats under senare år – även om många menar att skolan där de själva bor fungerar bra.

Många deltagare i de nationella SOM-undersökningarna menar att skolans viktigaste uppgift är att fostra demokratiska medborgare. Resultaten tyder också

på att lärare som yrkesgrupp har ett brett stöd i befolkningen. Vår samlade slutsats är därför att svenska folket har ganska stort förtroende för både lärarkåren och för skolan som samhällsinstitution. Däremot ifrågasätter stora delar av opinionen idag det nyliberala sättet att organisera skolan.

Skolans problem har debatterats av politiker och i massmedia under de 40 år som vi undersöker. I början handlade debatten ofta om kostnader och okänslig byråkrati i kombination med kritik av en så kallad flumskola. Därefter kom brister i effektivitet, ordning och sjunkande kvalitet att stå mer i centrum.

Våra analyser visar att för medborgarna blir skola och utbildning särskilt märkbara som samhällsproblem vid två tillfällen. Det första inträffar vid millennieskiftet, efter framväxten av en nyliberal skola. Det andra tillfället inträffar 2014. Då hade internationella jämförelser av provresultat samt synpunkter från OECD fått stort genomslag i den svenska skoldebatten. Den svenska skolan framstod därmed allt tydligare som en nationell skola i ett globalt spänningsfält.

Analyserna visar också att det idag finns stort stöd bland medborgarna för förslagen att låta staten ta över ansvaret för skolan från kommunerna. Det finns även ett starkt stöd för att förbjuda företag med vinstintresse att driva skolor. Under lång tid har en många medborgare varit skeptiska till att satsa mer på friskolor och till att begränsa det fria skolvalet. Om opinionen skulle vara avgörande i dagens skolpolitiska läge skulle alltså en nyliberal organisering av skolväsendet få svagt stöd.

Samtidigt finns det ett visst stöd för globalt inflytande i skolpolitiken. Ganska många medborgare menar att internationella jämförelser av skolresultat är ett användbart mått på skolans kvalitet. En framtida organisering av skolan skulle därför kunna kombinera ökad statlig styrning med globalt inflytande genom överstatlig rådgivning och jämförelser mellan länder. Detta är sannolikt en fråga som kommer att diskuteras livligt.

Skilnader inom opinionen, som kön, utbildningsnivå och politiska sympatier, har undersökts. Våra resultat tyder på att generationstillhörighet ofta är av betydelse för medborgarnas ställningstaganden. Personer i medelåldern verkar vara mer nöjda med skolan som institution och med skolan där de bor. Den yngsta generationen är mer tveksam. En möjlig förklaring är att olika generationer har olika erfarenheter av skolan.

Partisynpati har däremot inte lika tydliga samband med ställningstaganden i åtskilliga skolfrågor. Undantaget gäller framför allt synen på vinstdrivna företag inom skolväsendet. Det kan betyda att skolfrågor visserligen uppfattas som viktiga, men medborgarnas ställningstaganden inte alltid följer vanliga partipolitiska skiljelinjer eller att dessa inte framstår som särskilt distinkta för medborgarna. Detta kan öppna för bredare politiska överenskommelser och långsiktiga beslut om svensk skola.

De tre idealtyperna hjälper oss att förstå förändringar i organiseringen av svensk skola. Den centralistiska skolan – som var en viktig del i byggandet av det svenska välfärdssamhället – kriterades från både höger och vänster för att vara alltför byrå-

kratisk och stel samt också alltför kostsam. Idag riktas istället omfattande kritik mot den nya och marknadsstyrda skolan. Till bilden hör att svensk skolpolitik behöver förhålla sig till pågående globalisering, internationella jämförelser och transnationella policyidéer.

Vad kan då göras? Ett tänkbart alternativ är att ge professionell styrning större utrymme. Det innebär att lärarna, med stöd i sin utbildning, kollegialt samarbete, och professionellt kunnande, får större inflytande i skolan som organisation. Våra analyser ger visst stöd för en sådan inriktning, eftersom många medborgare visar förtroende för lärarkåren och för skolan som samhällsinstitution där lärarna är en viktig del.

Frågan är därför om en starkare professionell styrning av skolan kan vara ett alternativ till både centralistisk byråkrati och avreglerad marknadsstyrning. Detta skulle kräva att lärarnas professionella kunskap och argument tas tillvara på ett systematiskt sätt, i samspel med annan välgrundad kunskap om undervisning, utbildning och samhälle. Ett sådant professionellt vägval och ansvarstagande kräver en organisering av skolan som kan hantera utbildningens kvalitet och skolans uppgifter i ett demokratiskt samhälle!

Referenser

- Cerny, P. G. (2010). The competition state today: From raison d'État to raison du Monde. *Policy studies*, 31(1), 5–21.
- Dewey, J. (1906/2005). *Demokrati och utbildning*. Daidalos AB.
- Englund, T. (1996). *Utbildningspolitiskt systemskifte*. HLS Förlag.
- Englund, T. (2014). *Forskning om medborgar- och demokratifostran*. En forskningsöversikt beställd av Utbildningsvetenskapliga kommittén vid Vetenskapsrådet.
- Evetts, J. (2011). A new professionalism? Challenges and opportunities. *Current sociology*, 59(4), 406–422.
- Freidson, E. (2001). *Professionalism, the third logic: On the practice of knowledge*. University of Chicago press.
- Henrekson, M., & Wennström, J. (2023). The View of Knowledge. *The Independent Review*, 27(4), 511–532.
- Jarl, M. (2025). Återförstatliga skolan och begränsa det fria skolvalet? Svenskarna om skolreformer. I B. Rönnerstrand, A. Carlander, P. Öhberg & A. Bergström (Red.), *I rörelse* (s. 379–303). SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Kallós, D., & Lindblad, S. (1994). *New policy contexts for education: Sweden and United Kingdom*. Pedagogiska institutionen vid Umeå universitet.
- Lindblad, S., & Wallin, E. (1993). On transitions of power, democracy and education in Sweden. *Journal of Curriculum Studies*, 25(1), 77–88.
- Lindblad, S., Pettersson, D., & Popkewitz, T. (2018). Education by the numbers and the making of society. *The Expertise of International Assessments*. Routledge.

- Lindensjö, B., & Lundgren, U. P. (2014). *Utbildningsreformer och politisk styrning*. Liber.
- Luhmann, N., Schorr, K. E., Neuwirth, R. A., & Vanderstraeten, R. (2000). Problems of reflections in the system of education. *European Journal of Social Theory*, 6(1), 133–143.
- Lumsden Wass, K. (2004). *Vuxenutbildning i omvandling. Kunskapslyftet som ett sätt att organisera förnyelse*. Acta Universitatis Gothoburgensis.
- Lundahl, L. (2016). Equality, inclusion and marketization of Nordic education: Introductory notes. *Research in comparative and international education*, 11(1), 3–12.
- Meyer, J. W., & Rowan, B. (1977). Institutional organizations: Formal structure as myth and ceremony. *American Journal of Sociology*, 83(2), 340–363.
- Qvarsebo, J. (2022). Skolans och disciplinerings mutationer 1918–1962. *Vägval i skolans historia*, 2. <https://undervisningshistoria.se/skolan-och-disciplineringsmutationer-1918-1962/>
- Rönnerberg, L., Alexiadou, N., Benerdal, M., Carlbaum, S., Holm, A. S., & Lundahl, L. (2022). Swedish free school companies going global: Spatial imaginaries and movable pedagogical ideas. *Nordic Journal of Studies in Educational Policy*, 8(1), 9–19.
- Skolverket. (2023). *Skolverkets bedömning av läget i skolväsendet 2023* (Rapport 2023:9). <https://www.skolverket.se/download/18.3c0656d5188bc287d513ae3/1692880740583/pdf11810.pdf>
- SOU. (1948). *1946 års skolkommissions betänkande med förslag till riktlinjer för det svenska skolväsendets utveckling* (1948:27). Ecklesiastikdepartementet.
- Svallfors, S., & Tyllström, A. (2019). Resilient privatization: The puzzling case of for-profit welfare providers in Sweden. *Socio-Economic Review*, 17(3), 745–765.
- Weber, M. (1983). *Ekonomi och samhälle: Förståendesociologins grunder. 1, Sociologiska begrepp och definitioner. Ekonomi, samhällsordning och grupper* (A. Lundquist, övers.). Argos.
- Wärvik, G.-B., Lindblad, S., Pettersson, D., & Runesdotter, C. (2020). School differentiation and Re-forming human kinds in Swedish welfare state education after the Second World War. I T. Popkewitz, D. Pettersson & K.-J. Hslao (Red.), *The International Emergence of Educational Sciences in the Post-World War Two Years* (s. 207–224). Routledge.
- Wärvik, G.-B., & Lindblad, S. (2026). The making of vocational education in Sweden: From apprenticeship to the 'social issue'. In M. Pereyra, L. Moreno Merera, & M. Torres Sánchez (Red.). *Reforming Spanish Formación Profesional: Challenges of the German Dual System in European Perspective*. De Gruyter Brill (submitted, in press).

Bilaga 1 Medborgarnas uppfattningar om att skolans viktigaste uppgift är fostra demokratiska medborgare, respektive att lärare i svenska skolor är välutbildade, 2025 (procent)

Skolans viktigaste uppgift är att fostra demokratiska medborgare (formulär R4)	1=helt felaktigt	2	3	4	5 Helt riktigt	Procent	Totalt Antal
Generation							
1918–1945	4	16	26	24	30	100	146
1946–1964	8	13	35	26	18	100	561
1965–1976	12	12	26	36	14	100	386
1977–1995	9	16	34	28	13	100	459
1996–2009	9	14	38	26	13	100	223
Total	9	14	37	26	14	100	1 775

Din uppfattning om: lärare i svenska skolor är välutbildade.	1=helt felaktigt	2	3	4	5=helt riktigt	Procent	Totalt antal
Generation							
1918–1945	1	6	38	34	21	100	146
1946–1964	3	10	42	34	11	100	563
1965–1976	4	12	41	33	10	100	388
1977–1995	4	12	36	35	13	100	461
1996–2009	7	17	36	30	10	100	224
Total							1 775

Utbildning							
Låg	6	10	32	33	19	100	219
Medellåg	5	14	44	29	9	100	482
Medelhög	3	9	42	34	12	100	386
Hög	4	12	38	34	12	100	619
Total	4	12	39	33	12	100	1 706

Kommentar: Påståendet löd *Din uppfattning om: Skolans viktigaste uppgift är att fostra demokratiska medborgare* respektive *Din uppfattning om: lärare i svenska skolor är välutbildade*. Svarsalternativ och antal svarande framgår av tabellen.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2025.

Bilaga 2 Medborgarnas förtroende för hur arbetet i grundskolan sköts, 2025 (procent)

Fråga	Alternativ					Procent och antal svarande
Hur stort förtroende har du för det sätt på vilket följande institutioner och grupper sköter sitt arbete? Grundskolan	Mycket stort förtroende	Ganska stort förtroende	Varken stort eller litet förtroende	Ganska litet förtroende	Mycket litet förtroende	
Samtliga	9	40	36	11	4	100 N=1 818
Generation						
1918–1945	4	29	54	7	6	171
1946–1964	3	36	44	14	3	561
1965–1976	14	43	30	10	3	386
1977–1995	11	44	28	12	5	482
1996–2009	9	39	36	12	4	218
Utbildning, fyrdelad						
Låg	5	31	47	12	5	233
Medellåg	7	40	37	13	3	524
Medelhög	8	34	37	16	5	386
Hög	11	48	30	8	3	598
Egen inkomst						
Max 14 999	8	33	39	14	6	266
15 000–24 999	6	34	45	12	3	328
25 000–34 999	8	40	35	13	4	676
35 000–44 999	12	45	31	10	2	422
Minst 45 000	11	48	30	8	3	598
Partisynpati						
Vänsterpartiet	14	46	27	11	2	100
Socialdemokraterna	11	42	36	9	2	605
Centerpartiet	10	50	33	6	0	78
Liberalerna	9	53	31	7	0	55
Moderaterna	8	42	36	11	3	321
Kristdemokraterna	6	36	40	16	2	114
Miljöpartiet	15	46	25	12	2	258
Sverigedemokraterna	4	27	42	20	7	50
Annat parti	6	22	40	14	18	100

Kommentar: Frågan löd *Hur stort förtroende har du för det sätt på vilket följande institutioner och grupper sköter sitt arbete? Grundskolan.* Svarsalternativ och antal svarande framgår av tabellen.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2025.

ARBETSTIDSFÖRKORTNING: EN FRÅGA OM ARBETSRÄTT, FOLKHÄLSA ELLER JÄMSTÄLLDHET?

CORNELIA ANDERSSON, FREJA WESSMAN
OCH ANDERS CARLANDER

Sammanfattning

Kan frågan om arbetstidsförkortning förstås ur ett jämställdhetsperspektiv? Det här kapitlet visar att en majoritet av befolkningen är positiva till arbetstidsförkortning, men kvinnor är alltjämt mer positiva jämfört med män. Kvinnor är också mer benägna att tro att den egna hälsa skulle förbättras av arbetstidsförkortning. Vidare observerar vi att de som är föräldrar, både män och kvinnor, är mer positiva till arbetstidsförkortning. Trots detta indikerar resultaten att relativt få tror att en arbetstidsförkortning skulle påverka jämställdheten. Kring frågan om vilken aktör som bör fatta beslut om en eventuell arbetstidsförkortning anser 26 procent att det är upp till politikerna, medan 42 procent tycker arbetsmarknadens parter. Även om stödet för arbetstidsförkortning är stort tror en majoritet att det inte är särskilt sannolikt att en arbetstidsförkortning kommer införas de närmaste 10 åren. Potentiella förklaringar och mekanismer diskuteras.

Det är över 100 år sedan åtta timmars arbetsdag infördes i Sverige. 1920 fastställdes den första lagstadgade arbetstidsbegränsningen till 48 timmar per vecka (Statistikmyndigheten SCB, 2021a) och under 1960- och 1970-talet sänktes arbetstiden successivt för att slutligen landa i en femdagars arbetsvecka år 1973 (Regionarkivet Stockholm, 2025). Sedan dess har ingen generell arbetstidsförkortning genomförts. Men de senaste åren har frågan om arbetstidsförkortning åter blivit flitigt diskuterad, både av politiska partier och arbetsmarknadens parter.

Vänsterpartiet, Miljöpartiet och LO uttrycker starkt stöd för att införa arbetstidsförkortning (Miljöpartiet, 2026; Vänsterpartiet, 2026), medan Tidöpartierna, Centerpartiet och Svenskt Näringsliv är negativa (Daunfeldt, 2024; Svenskt Näringsliv, 2026; Österberg, 2026). I den nutida debatten, liksom i de historiska, framhålls arbetstidsförkortningens positiva effekter på både arbetstagarens hälsa samt den generella folkhälsan (Erkers m.fl., 2024; Motion 2024/25:952; Vänsterpartiet, 2023; Miljöpartiet, 2024; Fan m.fl., 2025; Wasastjerna, 2025; Andersson, 2026; Berglund, 2026; LO, 2026), vilket ställs emot de förväntat ekonomiska och produktionsrelaterade försämringar en arbetstidsförkortning skulle innebära

(Danielsson, 2024; Daunfeldt, 2024; SVT, 2024; Jacobsson & Rinaldo Miller, 2024; Sjödin, 2024; Bengtsson, 2026; Dahls m.fl., 2026; Kristersson, 2026).

På Socialdemokraternas kongress i maj 2025 lyckades partiet komma överens om att aktivt verka för ett införande av en arbetstidsförkortning. Planen är att kampanjandet främst ska ske via fack och arbetsgivare, men kompletterande politiska insatser kan användas som påtryckning om arbetsmarknadens parter inte tillsammans når en överenskommelse (Lindvall & Hambræus, 2025). Fråga kommer sannolikt diskuteras mer intensivt internt, utifrån lagstiftning, ifall Socialdemokraterna hamnar i regeringsställning efter riksdagsvalet 2026 (Swedin, 2026).

Ett vanligt argument för en arbetstidsförkortning är just dess positiva effekter på jämställdheten mellan könen (Motion 2021/22:795; Handelsanställdas förbund, 2024; Socialdemokraterna, 2025; Miljöpartiet, 2026), då kvinnor i regel utför en större del av det obetalda hushållsarbetet än männen oavsett inkomst, ålder eller förvärvsarbete (Statistikmyndigheten SCB, 2021b). En arbetstidsförkortning argumenteras ofta kunna skapa bättre symmetri mellan könens betalda och obetalda arbete (Pfenning, 2023) samt ge kvinnor som i högre utsträckning arbetar i välfärdssektorn mer tid till återhämtning (Vårdförbundet, 2024).¹

Vi vill med detta kapitel analysera frågan om arbetstidsförkortning från ett jämställdhetsperspektiv. Ett särskilt fokus på skillnaden mellan män och kvinnors inställning till arbetstidsförkortning kommer därför presenteras. Mäns och kvinnors syn på hur arbetstidsförkortning skulle påverka bland annat hälsa och jämställdhet undersöks också, liksom hur ideologisk tillhörighet och olika livssituationer påverkar könsskillnader i attityden kring införandet av en arbetstidsförkortning. Förståelsen kring svenskarnas attityder till arbetstidsförkortning breddas även genom att analysera vilka som tror att en arbetstidsförkortning faktiskt kommer genomföras och vilken aktör som borde driva frågan.

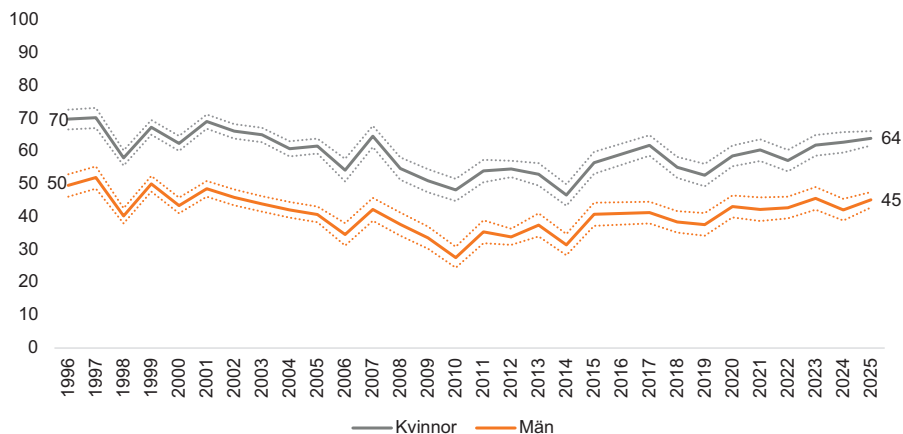
Förändringar i stödet för arbetstidsförkortning

Attityden till ett införande av sex timmars arbetsdag har mätts i de nationella SOM-undersökningarna sedan 1996. Andelen positiva till förslaget har överstigit andelarna negativa samtliga år utom två. I den nationella SOM-undersökningen 2025 ansåg 55 procent att införandet av en arbetstidsförkortning var ett mycket eller ganska bra förslag, medan 23 procent ansåg förslaget vara mycket eller ganska dåligt. De senaste sju åren har skillnaden mellan förespråkarna och motståndarna växt från 15 procentenheter år 2019 till 32 procentenheters skillnad år 2025. Bara sedan år 2024 har skillnaden ökat med fem procentenheter.

Det har historiskt funnits en stabil skillnad mellan könen gällande synen på arbetstidsförkortning, där kvinnor konsekvent varit mer positiva än män. Den senaste mätningen är inget undantag då 64 procent av kvinnorna och 45 procent av männen var positiva till införandet (figur 1). Vi kan från figuren konstatera att linjerna och den generella utvecklingen för kvinnor och män följs åt. I under-

sökningen 2025 var det 19 procentenheter fler kvinnor än män som ansåg att arbetsstidsförkortningen var ett bra förslag. Jämfört med den generellt ökande köns polariseringen (Olsson, 2026) är därmed skillnaden mellan kvinnor och mäns åsikter om arbetsstidsförkortning nästan uppseendeväckande oförändrad.

Figur 1 Tidsserie över andelen män och kvinnor som tycker sex timmars arbetsdag är ett bra förslag, 1996–2015, 2017–2025 (procent, konfidensintervall)

Kommentar: Frågan löd Vilken är din åsikt om följande förslag? Införa sex timmars arbetsdag. Svarsalternativen löd Mycket bra förslag, Ganska bra förslag, Varken bra eller dåligt förslag, Ganska dåligt förslag samt Mycket dåligt förslag. Beräkningen baseras på de som besvarat delfrågan. Kön mättes via frågan År du: med alternativen Kvinna, Man eller Annat. Svarsalternativet Annat redovisas inte i figuren. De streckade linjerna markerar 95-procentigt konfidensintervall. Antal svarande var som lägst 1 508 (2009).

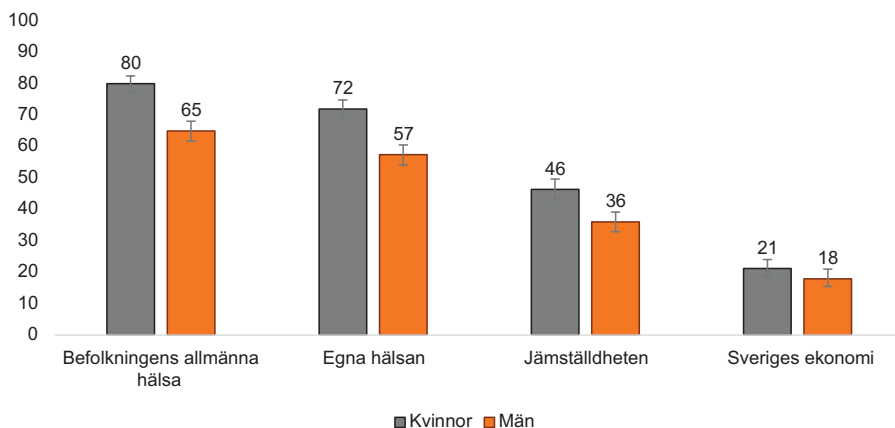
Källa: Den nationella SOM-undersökningen 1996–2015, 2017–2025.

En politisk köns polarisering har konstaterats på ett bredare plan i Sverige de senaste åren. Män är mer högerorienterade och kvinnor mer vänsterorienterade och gapet har dessutom ökat (Naurin & Öhberg, 2019; Olsson, 2026). Det är därför inte överraskande att det finns påtagliga skillnader kring åsikten om införandet av sex timmars arbetsdag mellan män och kvinnor i kombination med deras ideologiska tillhörighet. Bland vänsterkvinnor stödjer nio av tio förslaget, vilket knappt är skilt från vänstermännen. Störst könsskillnad framkommer i stället bland högerkvinnorna och högermännen. En majoritet av högerkvinnorna (65 procent) är positiva till sex timmars arbetsdag, jämfört med knappt tre av tio högermän. Frågan om införandet av en arbetsstidsförkortning är därmed polariserad, både på basis av ideologi men inte minst av kön.

Arbetsstidsförkortning ur ett bredare jämställdhetsperspektiv

Som vi redogjort översiktligt ovan finns det ett antal förmodat positiva eller möjliga effekter av arbetsstidsförkortning på den egna hälsan, folkhälsan, jämställdheten samt Sveriges ekonomi. Vi kan konstatera att kvinnor är markant mer positiva i sina antaganden än män (figur 2). Vad gäller befolkningens allmänna hälsa samt den egna hälsan är könsskillnaden som mest påtaglig, då andelen kvinnor som tror att dessa skulle förbättras något eller mycket är 15 procentenheter högre än männen. Hela 80 procent av de tillfrågade kvinnorna tror att befolkningens allmänna hälsa skulle förbättras av arbetsstidsförkortning, och 72 procent att den egna hälsan skulle förbättras. Att införandet av en arbetsstidsförkortning kan tolkas som en hälsoreform är därmed tydligt konstaterad. Men inte ens en majoritet av kvinnorna tror att en arbetsstidsförkortning skulle förbättra jämställdheten. 46 procent av kvinnorna jämfört med 36 procent av männen tror att jämställdheten skulle förbättras, vilket både är markant lägre andelar och påtagligt mindre könsskillnad än för attityderna kring hälsoaspekterna. Endast kring arbetsstidsförkortningens eventuella påverkan på Sveriges ekonomi är könen enade i sina antaganden om att Sveriges ekonomi inte skulle förbättras av en arbetsstidsförkortning.

Figur 2 Andelarna som tycker olika aspekter skulle förbättras mycket/något av arbetsstidsförkortning fördelat över män och kvinnor, 2025 (procent, konfidensintervall)

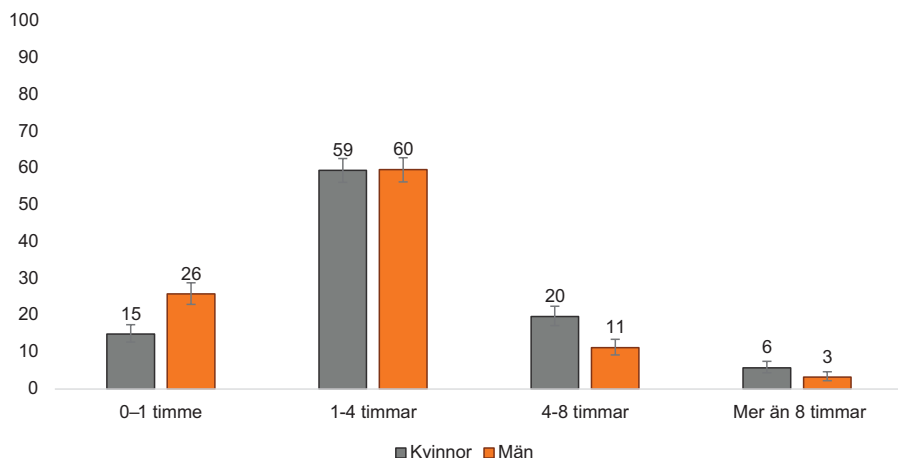

Kommentar: Frågan löd *Ibland diskuteras arbetsstidsförkortning med bibehållen lön i samhällsdebatten, exempelvis sex timmars arbetsdag eller fyra dagars arbetsvecka. Hur tror du att införandet av arbetsstidsförkortning skulle försämra eller förbättra följande?* Svarsalternativen löd *Försämras mycket, Försämras något, Varken förbättras eller försämras, Förbättras något* samt *Förbättras mycket*. Beräkningen baseras på de som besvarat delfrågan. Kön mättes via frågan *Är du:* med alternativen *Kvinna, Man* eller *Annat*. Svarsalternativet *Annat* redovisas inte i figuren. 95-procentigt konfidensintervall är markerat för respektive stapel. Antal svarande var som lägst 1 734.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2025.

En möjlig förklaring till de påtagliga skillnaderna mellan män och kvinnors inställning kring hur en arbetsstidsförkortning skulle påverka den egna hälsan kan vara hur arbetsbördorna skiljer sig mellan könen, både på arbetsplatser och i hemmen (Danielsson & Zackrisson, 2019; Oxford Department of Sociology, 2025). Obetalt hem- och hushållsarbete har upprepat påpekats som en bakomliggande anledning till att stressrelaterad psykisk ohälsa är mer vanligt förekommande för kvinnor än för män (Försäkringskassan, 2026), vilket kan vara en anledning till kvinnornas större benägenhet att se arbetsstidsförkortning som positivt för den egna hälsan. För att sprida lite ljus kring denna förklaringsmodell ställde vi därför en fråga om det i den nationella SOM-undersökningen 2025. Resultaten visar att det verkar vara väsentligt vanligare för män att rapportera mindre än en timmes obetalt arbete och – i princip omvänt – indikerar våra siffror att en nästan dubbelt så stor andel kvinnor jämfört med män anger över fyra timmar (figur 3). Det finns även ett samband mellan inställningen till arbetsstidsförkortning och mängden obetalt hem- och hushållsarbete: Ju fler antal timmar, desto mer positiv inställning till införandet av en arbetsstidsförkortning.

Figur 3 Män och kvinnors antal timmar som under gårdagen spenderades med obetalt hem- och hushållsarbete, 2025 (procent, konfidensintervall)

Kommentar: Frågan löd *Obetalt hem- och omsorgsarbete innefattar bland annat städning, matlagning och barnomsorg. Om du tänker på igår, hur mycket tid tillbringade du på obetalt hem- och omsorgsarbete?* Svarsalternativen löd *0–1 timme, 1–2 timmar, 2–4 timmar, 4–6 timmar, 6–8 timmar* samt *Mer än 8 timmar*. Beräkningen baseras på de som besvarat delfrågan. Kön mättes via frågan *Är du:* med alternativen *Kvinna, Man* eller *Annat*. Svarsalternativet *Annat* redovisas inte i figuren. 95-procentigt konfidensintervall är markerat för respektive stapel. Antal svarande var 1 741.

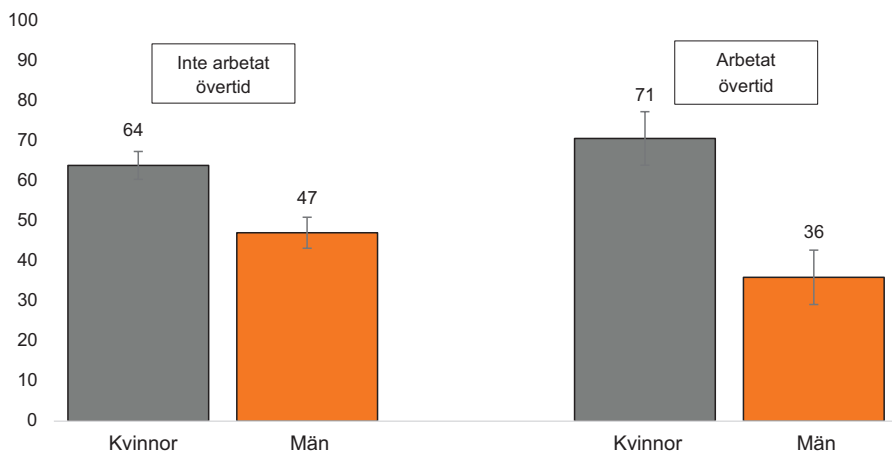
Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2025.

Arbetet i, runt, och med familjen?

Det är sedan tidigare känt att föräldraskap påverkar kvinnor och mäns arbetsbelastningar på olika sätt (Statistikmyndigheten SCB, 2024). Jämför vi gruppen kvinnor i åldern 25–45 med barn under 16 år i hushållet utför dem klart mest av det obetalda hem- och hushållsarbetet jämfört med resterande svenskar. Över hälften av kvinnliga föräldrar utför mer än fyra timmars obetalt hem- och hushållsarbete, jämfört med en tredjedel av manliga föräldrar. Bland vuxna som inte har barn i hushållet utför nästan en femtedel av kvinnorna och en tiondel av männen över fyra timmar med obetalt hem- och hushållsarbete. Det är därmed inte särskilt förvånande att kvinnliga föräldrar i högst utsträckning är positiva till införandet av en arbetstidsförkortning. Män med barn är betydligt mindre positiva, och än mer slående är att manliga föräldrar inte är mer positiva till arbetstidsförkortning än kvinnor i allmänhet. Manliga föräldrar och övriga kvinnor är i stället ungefär lika positiva till arbetstidsförkortning. Kvar blir de övriga männen, som både utför minst obetalt hem- och hushållsarbete och samtidigt är minst positiva till en arbetstidsförkortning.

Hur spenderar männen istället sin tid? För att fördjupa förståelsen kring könsskillnaderna i attityderna till en arbetstidsförkortning analyserades även effekten av övertidsarbete vid det betalda arbetet. Våra siffror visar att männen drar ett större lass i yrkesarbetet, där 24 procent jämfört med 18 procent av kvinnorna svarade att de arbetat övertid veckovis. Sett till hela befolkningen finns ett generellt starkare stöd för arbetstidsförkortning bland de som arbetat övertid. Men när män och kvinnor analyseras separat framkommer en tydlig könsskillnad (figur 4). Kvinnor som arbetat övertid på veckovis basis var mer benägna att stötta en arbetstidsförkortning än kvinnor som inte arbetat övertid. Det motsatta gällde för männen. Män som arbetat övertid på veckovis basis är i stället *mindre* positiva till en arbetstidsförkortning än vad män som inte arbetat övertid. Möjligtvis kan denna könsskillnad förklaras av att bland de kvinnor som arbetat övertid har 32 procent även angett att de spenderade gårdagen med fyra eller mer timmar obetalt hushållsarbete. Motsvarande siffra för männen var 18 procent. Med andra ord står männen och kvinnorna som arbetar övertid längre ifrån varandra i frågan än männen och kvinnorna som inte arbetar övertid.

Figur 4 Andelar som tycker sex timmars arbetsdag är ett bra politiskt förslag, uppdelat på kön och veckovis övertidsarbete, 2025 (procent, konfidsensintervall)

Kommentar: Frågan löd Vilken är din åsikt om följande förslag? Införa sex timmars arbetsdag. Svarsalternativen löd Mycket bra förslag, Ganska bra förslag, Varken bra eller dåligt förslag, Ganska dåligt förslag samt Mycket dåligt förslag. Beräkningen baseras på de som besvarat del-frågan. Kön mättes via frågan Är du: med alternativen Kvinna, Man eller Annat. Svarsalternativet Annat redovisas inte i figuren. Arbetat övertid mättes via frågan Hur ofta har du under de senaste 12 månaderna gjort följande? Arbetat övertid. De som svarat Någon gång i veckan samt Flera gånger i veckan presenteras som Arbetat övertid i figuren, resterande som Inte arbetat övertid. De streckade linjerna markerar 95-procentigt konfidsensintervall. Antal svarande var 1 706.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2025.

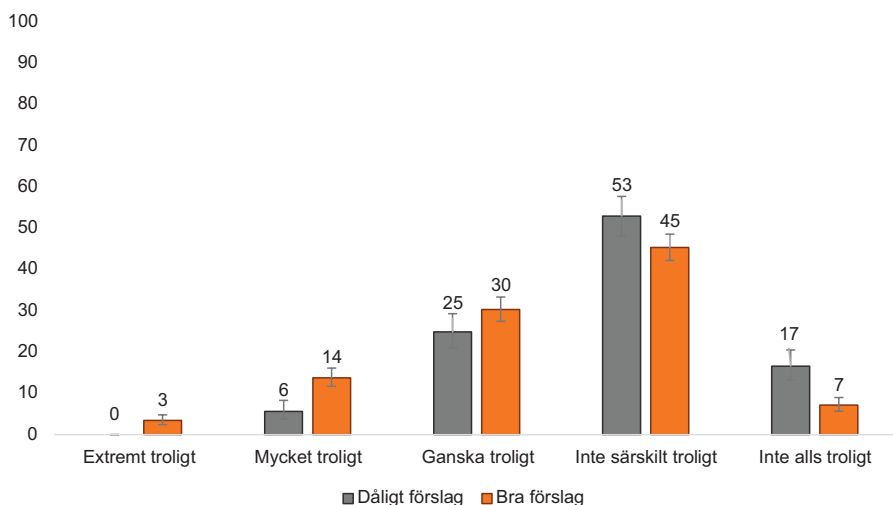
Införande av arbetsstidsförkortning

Sammanfattningsvis framkommer påtagliga könsskillnader kring både attityden till en arbetsstidsförkortning samt dess positiva effekter på samhället. Den generella bilden är att kvinnor över lag är mest positiva och tycks vara den grupp som både vill och behöver avlastas mest i sin vardag. De tror även i högre utsträckning än män att deras egen hälsa skulle förbättras av en arbetsstidsförkortning. Det kan också uppmärksammas för den eventuellt ouppmärksamme läsaren att svenskarna som grupp är ganska positiva till arbetsstidsförkortning och har varit det en längre tid (Andersson m.fl., 2025). Frågan har samtidigt blivit mer och mer aktualiserad både av arbetsmarknadens parter och olika politiska partier. Inför det stundande valåret är det därmed av intresse att noggrannare granska vad svenskarna tänker om troligheten att en arbetsstidsförkortning faktiskt införs.

Trots det starka stödet för införandet av en arbetsstidsförkortning (figur 1) och antagandena om de positiva hälsoeffekter en arbetsstidsförkortning skulle innebära (figur 2) är svenskarna inte benägna att tro att det faktiskt kommer genomföras.

I alla fall inte inom en tioårsperiod. Nästan hälften anger att de inte ser det som särskilt troligt att en arbetstidsförkortning kommer införas för en majoritet av arbetstagare inom de närmsta tio åren. Däremot finns ett samband mellan att vara positiv till sex timmars arbetsdag och att bedöma reformen som mer sannolikt att införas inom de närmaste tio åren (figur 5). Dock är inte ens de positivt inställda till en arbetstidsförkortning övertygade om reformens införande, då det vanligaste svaret även för denna grupp är *inte särskilt troligt*. De tidigare resultaten till trots finns det ingen könsskillnad i synen på hur troligt det är att en arbetstidsförkortning införs.

Figur 5 Uppskattad trolighet att arbetstidsförkortning införs inom 10 år fördelat på stöd för sex timmars arbetsdag som politiskt förslag, 2025 (procent, konfidensintervall)

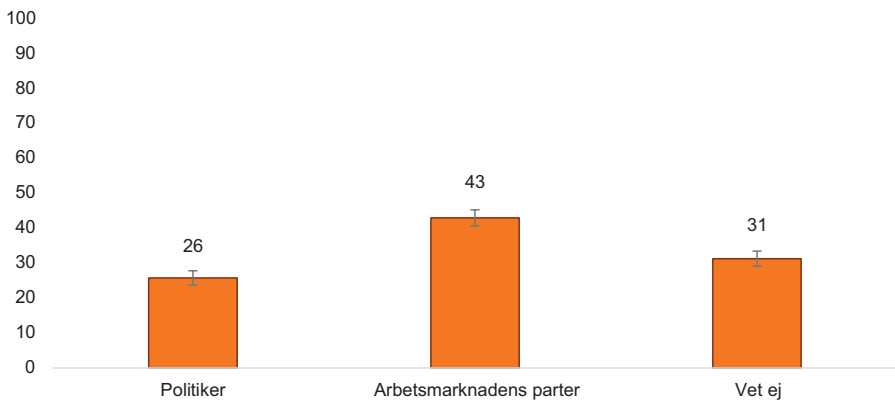
Kommentar: Frågan löd *Enligt dig, hur troligt är det att en arbetstidsförkortning införs för en majoritet av arbetande i Sverige inom de närmsta 10 åren?* Svarsalternativen löd *Extremt troligt*, *Mycket troligt*, *Ganska troligt*, *Inte särskilt troligt* samt *Extremt troligt*. Beräkningen baseras på de som besvarat delfrågan. Attityden till arbetstidsförkortning mättes genom frågan *Vilken är din åsikt om följande förslag? Införa sex timmars arbetsdag*. 95-procentigt konfidensintervall är markerat för respektive stapel. Antal svarande var 1 779.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2025.

Den nuvarande konflikten mellan både politiska partier samt LO och Svenskt Näringsliv berör inte bara arbetstidsförkortningens varande eller icke-varande, utan även vilken eller vilka aktörer som skulle besluta om samt ansvara för dess implementering. Generellt råder den svenska arbetsmarknadsmodellen, som innebär att det är upp till arbetsmarknadens parter (arbetsgivarorganisationer och fackförbund)

att avgöra om lönesättning samt anställningsvillkor. Förändringar sker därför främst genom förhandlingar (Medlingsinstitutet, 2025). Men gällande införandet av en arbetsstidsförkortning menar bland annat Miljöpartiet, Vänsterpartiet och LO att frågan i stället borde läggas i politikernas händer, medan resterande partier samt Svenskt Näringsliv menar att det fortsatt är arbetsmarknadens parter som ska fatta eventuella beslut. I den nationella SOM-undersökningen 2025 undersöktes därför vem allmänheten anser bör ha ansvar för beslut om arbetsstidsförkortning: politiker eller arbetsmarknadens parter (figur 6). Även alternativet *Vet ej* fanns tillgängligt, och till följd av frågans komplexitet är det inte förvånande att nästan en tredjedel svarat att de inte vet vem de tycker bör fatta beslut. Det är en tydligt större andel som anser att det är arbetsmarknadens parter som ska ta beslutet snarare än politikerna.

Figur 6 *Åsikt kring huruvida politiker eller arbetsmarknadens parter ska fatta beslut kring eventuell arbetsstidsförkortning, 2025 (procent, konfidensintervall)*

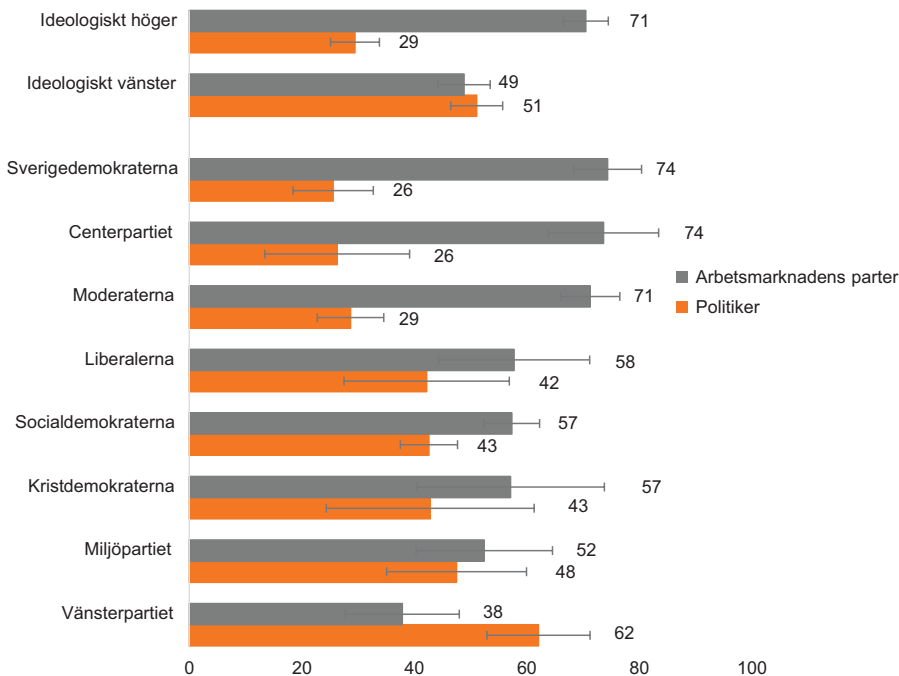
Kommentar: Frågan löd *Bör beslut kring en generell arbetsstidsförkortning fattas av politiker eller av arbetsmarknadens parter?* Svartalternativen löd *Politiker*, *Arbetsmarknadens parter* samt *Vet ej*. 95-procentigt konfidensintervall är markerat för respektive stapel. Antal svarande var 1 778.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2025.

Med tanke på det stundande valet 2026 kan det vara intressant att undersöka hur frågan om arbetsstidsförkortning faller ut på den ideologiska och glidande skalan men också i den partipolitiska floran. Vi kan först och främst konstatera att en ideologisk vänsterorientering är relaterat till ett ganska jämnt stöd för att både politiker och arbetsmarknadens bör ha ansvar. För de ideologiskt högerorienterade är det däremot mycket viktigare att arbetsmarknadens parter har det största ansvaret och att politiker har ett mindre ansvar (figur 7).² Om vi utgår från att partierna kan sorteras utifrån samma ideologiska skala från vänster till höger speglas mönstret

mellan partierna. Vi observerar ett allt starkare stöd för att politikerna ska ha ansvar när vi rör oss från Sverigedemokraterna till Vänsterpartiet. Omvänt ser vi ett bit för bit minskade stöd för att arbetsmarknadens parter ska ha ansvar när vi gör samma förflyttning från Sverigedemokraterna till Vänsterpartiet (fortfarande figur 7).

Figur 7 Andelar inom olika grupper som anser att politiker eller arbetsmarknadens parter bör fatta beslut kring införandet av arbetstidsförkortning, 2025 (procent, konfidensintervall)

Kommentar: Frågan löd *Bör beslut kring en generell arbetstidsförkortning fattas av politiker eller av arbetsmarknadens parter?* Svarsalternativet *Vet ej* är exkluderat ur figuren. Partitillhörighet baseras på frågan *Vilket parti tycker du om bäst idag?* Annat parti redovisas inte i figuren. Vänster-högerskalan baseras på frågan *Man talar ibland om att politiska åsikter kan placeras in på en vänster-högerskala. Var någonstans skulle du placera dig själv på en sådan skala?* Samtliga svarsalternativ framkommer i figur 2. 95-procentigt konfidensintervall är markerat för respektive stapel. Antal svarande var 1 778.

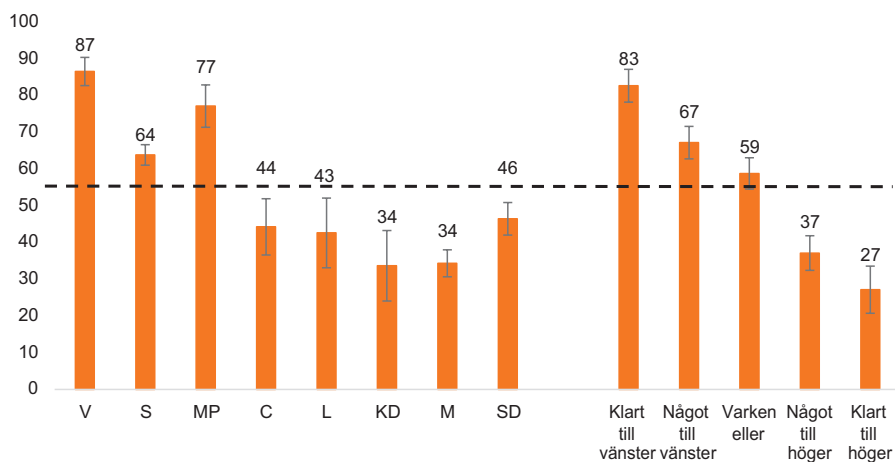
Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2025.

Vid handen indikerar frågan gällande ansvaret för beslutet om en arbetstidsförkortning att det finns en stark ideologisk dimension. Det är inte konstigt, då liknande tendenser har rapporterats tidigare (Andersson, m.fl., 2025). Den uppdaterade analysen och figuren indikerar att fallet fortfarande är så, där de som kryssar

vänster är oerhört mycket mer positiva till förslaget om att införa sex timmars arbetsdag (figur 8). Sett till partitillhörighet speglar anhängarna sina respektive partiers ställningar kring frågan om arbetsstidsförkortning. Värt att uppmärksamma kring Tidöpartierna är att anhängarna till Sverigedemokraterna är de som i högst utsträckning stöttat förslaget kring arbetsstidsförkortning. Även om detta delvis kan förklaras av att Sverigedemokraterna är det Tidöparti med störst andel arbetare (58 procent i SOM-undersökningen 2025), kvarstår partiet som det mest positiva även vid kontroll för yrkesgrupp.

Det ska betonas att trots att ideologi är en starkt förklarande faktor för individens attityd kring införandet av en arbetsstidsförkortning överskuggar den inte könsskillnaderna som tidigare redovisats, utan dessa kvarstår även när ideologi tas i beaktning.

Figur 8 Andel mycket/ganska bra förslag att införa sex timmars arbetsdag bland anhängare av olika partier samt vänster/höger, 2025 (procent, konfidensintervall)

Kommentar: Frågan löd *Vilken är din åsikt om följande förslag? – Införa sex timmars arbetsdag.* Figuren redovisar andelen som svarat *Mycket bra förslag* och *Ganska bra förslag* sammanslaget. Procentbasen utgörs av dem som besvarat delfrågan. Antal svarande var 3 475. 95-procentigt konfidensintervall är markerat för respektive stapel. Den streckade linjen visar hur stor andel av samtliga svarande på delfrågan som tycker det är ett bra förslag, vilket är 55 procent. Partitillhörighet baseras på frågan *Vilket parti tycker du om bäst idag?* *Annat parti* redovisas inte i figuren. Vänster-högerskalan baseras på frågan *Man talar ibland om att politiska åsikter kan placeras in på en vänster-högerskala. Var någonstans skulle du placera dig själv på en sådan skala?* Svarsalternativen till frågan framgår av figuren.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2025.

Arbetstidsförkortning – en valfråga om jämställdhet eller utopi i fjärran?

Arbetstidsförkortning förespråkas ofta som en jämställdhetsfråga, främst av de politiska partierna Vänsterpartiet (2023), Socialdemokraterna (2025), samt Miljöpartiet (2026). Trots den stabila positiva inställningen till en arbetstidsförkortning som generellt observerats i den nationella SOM-undersökningen sedan 1996 finns det också tydliga könsgap i attityderna till arbetstidsförkortning, där kvinnor genomgående är mer positiva.

Gör dessa könsskillnader arbetstidsförkortningen till en jämställdhetsfråga? Inte nödvändigtvis. Endast fyra av tio tror att jämställdhet skulle förbättras av en arbetstidsförkortning, och kvinnor är enbart 10 procentenheter mer benägna än män att tro att en arbetstidsförkortning skulle förbättra jämställdheten. Detta trots att årets resultat visar djupgående skillnader mellan könen som relaterar till det generellt ojämnt fördelade obetalda hemarbetet och övertidsarbetet. Däremot ser en majoritet av både kvinnor och män arbetstidsförkortning som fördelaktigt både för den egna och den allmänna hälsan, med kvinnor även i denna fråga ännu mer positiva än männen. Hela 80 procent av kvinnorna tror att arbetstidsförkortning skulle gynna befolkningens allmänna hälsa, medan färre än hälften av kvinnorna tror att det skulle gynna jämställdheten. Det här skulle kunna indikera att en arbetstidsförkortnings eventuella effekter på samhället bedöms som relativt oberoende och tjänas måhända av att analyseras var för sig. På lite längre sikt är det inte helt självklart om oberoendet består.

Genomgående är det mycket få svenskar som tror att arbetstidsförkortning faktiskt kommer att införas. Nästan hälften ser det som inte särskilt troligt och försvinnande få, enbart två procent, ser det som extremt troligt. Inför valåret 2026 driver både Miljöpartiet och Vänsterpartiet en lagstadgad arbetstidsförkortning som en valfråga. Frågan är hur många som kommer lockas av detta, då endast var fjärde person tycker att det är de politiska partierna som bör införa en generell arbetstidsförkortning. Kanske är Socialdemokraternas taktik att stötta införandet av arbetstidsförkortning via arbetsmarknadens parter (Lindvall & Hambræus, 2025) det vinnande konceptet, då fler av svenskarna ser det som en fråga som hellre bör lösas via den svenska modellen än via politikernas aktiva åtgärder.

Synen på arbetstidsförkortning framstår möjligen något paradoxal. En majoritet av svenskarna är generellt positivt inställda, men ytterst få tror att det kommer införas. Arbetstidsförkortning framstår också i det närmaste som en hälsofrämjande kur. Samtidigt gör livs- och familjevillkoren, oftast till kvinnors nackdel, att det kanske är långt ifrån självklart vem som främjas av att arbeta mindre. Trots dessa skillnader är det inte en majoritet män eller kvinnor som ser det som en jämställdhetsfråga. Därför återstår det att se hur pass debatterad frågan om arbetstidsförkortning blir inför riksdagsvalet 2026, och ifall frågan kommer presenteras främst som en hälso- eller jämställdhetsreform.

Noter

- ¹ Även om yrke efterfrågades i den nationella SOM-undersökningen 2025 var gruppen yrkesverksamma inom vården dessvärre för liten för att genomföra rigorösa och pålitliga analyser.
- ² Vid bivariat analys framkom att yrkesverksamhet inom offentlig eller privat sektor hade en signifikant effekt på åsikten om vilken aktör som bör besluta om arbetstidsförkortning, men denna signifikans försvann vid kontroll för partitillhörighet och ideologi.

Referenser

- Andersson, A. (2026). *Arbetstidsförkortning: Lyssna inte på högerens tuppjuck om arbetstid*. Aftonbladet. <https://www.aftonbladet.se/ledare/a/e7Pxa9/arbetstidsforkortning-lyssna-inte-pa-hogerns-tuppjuck-om-arbetstid>
- Andersson, C., Garcia Nilsson, A., Wessman, F. & Carlander, A. (2025). Den nya (arbets)dagen gryr. I B. Rönnerstrand, A. Carlander, P. Öhberg, & A. Bergström (Red.), *I rörelse* (s. 295–312). SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Bengtsson, S. (2026). *Nej till LO:s nya krav om arbetstid – ”Dramatiskt negativa effekter”*. Svenskt Näringsliv. https://www.svensktnaringsliv.se/sakomraden/arbetsmarknadspolitik/nej-till-los-nya-krav-om-arbetstid-dramatiskt-negativa-effekter_1247477.html
- Berglund, H. (2026). *Ny svensk studie: Kortare arbetsvecka gav mindre stress – men lika bra jobbresultat*. SVT Nyheter. <https://www.svt.se/nyheter/lokalt/vast/ny-svensk-studie-kortare-arbetsvecka-gav-mindre-stress-men-lika-bra-jobbresultat>
- Dahl, M., Dahlsten, M., Hidesten, P., Möller, M., Axelsson, O., Alsén, H., & Åkerlind, M. (2026). *Sverige behöver mer arbete, inte mindre*. Svenskt Näringsliv. https://www.svensktnaringsliv.se/sakomraden/arbetsgivarsamverkan/sverige-behover-mer-arbete-inte-mindre_1247961.html
- Danielsson, U., & Zakrisson, I. (2019). *Sex timmars arbetsdag, en väg till både hälsa och effektivitet?* Institutionen för psykologi och social arbete vid Mittuniversitetet. <https://miun.diva-portal.org/smash/get/diva2:1359597/FULLTEXT01.pdf>
- Danielsson, P. (2024). *Samhällsekonomiska kostnader av arbetstidsförkortning*. Svenskt Näringsliv. https://www.svensktnaringsliv.se/sakomraden/arbetsmarknadspolitik/samhallsekonomiska-kostnader-av-arbetstidsforkortning_1217573.html
- Daunfeldt, S.-O. (2024). *Debatt: Svensk konkurrenskraft skadas av arbetstidsförkortning*. Svenskt Näringsliv. https://www.svensktnaringsliv.se/sakomraden/ekonomisk-analys/debatt-svensk-konkurrenskraft-skadas-av-arbetstidsforkortning_1223890.html
- Erkers, H., Troberg, A., Ragnegård, M., Magnusson, V., & Wreeth, T. (2024). *Andra lagen så att alla kan få sänkt arbetstid*. Aftonbladet. <https://www.aftonbladet.se/debatt/a/XbKANb/fem-fack-andra-lagen-sa-att-alla-kan-fa-sankt-arbetstid>

- Fan, W., Schor, J. B., Kelly, O., & Gu, G. (2025). Work time reduction via a 4-day workweek finds improvements in workers' well-being. *Nature Human Behaviour*, 9, 2153–2168.
- Försäkringskassan. (2026). *Psykisk ohälsa i dagens arbetsliv: Försäkringskassans lägesrapport 2026:1*. <https://www.forsakringskassan.se/download/18.9fd5de919ac9bfb0a5395/1768298356577/psykisk-ohalsa-i-dagens-arbetsliv-forsakringskassans-lagesrapport-2026-1.pdf>
- Handelsanställdas förbund. (2024). *Kortare arbetstid skapar mer jämställdhet*. <https://www.handels.se/aktuellt/2024/forkortad-arbetstid/>
- Jacobsson, M., & Rinaldo Miller, C. (2024). *Kortare arbetstid – en dålig idé för Sverige*. Aftonbladet. <https://www.aftonbladet.se/debatt/a/JbQvpX/kd-kortare-arbetstid-en-dalig-ide-for-sverige>
- KristerSSon, U. (2026). *Trettonåringar i fängelse och mäns våld mot kvinnor* [Poddavsnitt]. I *Ring statsministern*. Regeringskansliet.
- Lindvall, J., & Hambraeus, U. (2025). *S vill se kortare arbetstid – men säger nej till lagstiftning*. SVT Nyheter. <https://www.svt.se/nyheter/inrikes/s-vill-se-kortare-arbetstid-men-sager-nej-till-lagstiftning>
- LO. (2026). *Arbetstidsförkortning*. <https://www.lo.se/i-samhallet/samhallet-a-o/arbetstids-forkortning>
- Medlingsinstitutet. (2025). *Den svenska modellen och Medlingsinstitutet*. <https://www.mi.se/app/uploads/Den-svenska-modellen-och-Medlingsinstitutet.pdf>
- Motion 2021/22:795. *Reducerad arbetstid ger mervärde till barnen och ökad jämställdhet*. https://www.riksdagen.se/sv/dokument-och-lagar/dokument/motion/reducerad-arbetstid-ger-mervarde-till-barnen-och_h902795/
- Motion 2024/25:952. *Arbetsmiljö och arbetstid*. Riksdagen. <https://data.riksdagen.se/fil/AB12A4F3-7592-436D-ACFD-5D3EE7B76872>
- Miljöpartiet. (2024). *Fyra dagars arbetsvecka – vägen till ett hållbart arbetsliv*. <https://www.mp.se/just-nu/fyra-dagars-arbetsvecka-vagen-till-ett-hallbart-arbetsliv/>
- Miljöpartiet. (2026). *Kortare arbetstid är en jämställdhetsreform*. <https://www.mp.se/just-nu/kortare-arbetstid-ar-en-jamstalldhetsreform/>
- Naurin, E., & Öhberg, P. (2019). Kvinnors och mäns politiska åsikter och intresse under 30 år. I U. Andersson, B. Rönnerstrand, P. Öhberg, & A. Bergström (Red.), *Storm och stiltje* (s. 395–408). SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Olsson, E. (2026). *Hur (o)lika tycker män och kvinnor? Könskillnader i politiska åsikter över tid* (Valforskningsprogrammets rapportserie 2026:1). Statsvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet.
- Oxford Department of Sociology. (2025). *Gender and time use: The hidden gender inequality shaping everyday life*. University of Oxford. <https://www.sociology.ox.ac.uk/article/gender-and-time-use-the-hidden-gender-inequality-shaping-everyday-life>
- Pfennig, J. (2023). *The reduction of working hours as an innovation for global labor governance: A quantitative analysis on working hours and gender equality*

- (Arbeitspapiere des Osteuropa-Instituts der Freien Universität Berlin, Arbeitsschwerpunkt Politik, 87). Osteuropa-Institut, Freie Universität Berlin. <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-85125-7>
- Regionarkivet Stockholm. (2025). *Arbetstiden*. Region Stockholm. <https://www.regionarkivet.regionstockholm.se/vara-arkiv/fynd-i-arkivet/arbete-och-fritid/arbetstiden.html>
- Sjödén, K. (2024). Strandhäll (S) och Pehrson (L) i debatt om 35-timmars arbetsvecka. SVT. <https://www.svt.se/nyheter/inrikes/strandhall-s-och-pehrson-l-i-debatt-om-35-timmars-arbetsvecka>
- Socialdemokraterna. (2025). *Minskad arbetstid – en ödesfråga!* <https://kristianstad.socialdemokraterna.se/kristianstad/nyheter/artiklar/2025-03-31-minskad-arbetstid---en-odesfraga>
- Statistikmyndigheten SCB. (2021b). En fråga om tid. En studie av tidsanvändning bland kvinnor och män 2021. https://www.scb.se/contentassets/4e98132b0b784a01b6e4762e909a6fa2/le0103_2021a01_br_lebr2202.pdf
- Statistikmyndigheten SCB. (2024). *På tal om kvinnor och män. Lathund om jämställdhet 2024*. <https://www.scb.se/lathund2024#Forvarvsarbete-7>
- Svenskt Näringsliv. (2026). *Nej till LO:s nya krav om arbetstid – "Dramatiskt negativa effekter"*. https://www.svensktnaringsliv.se/sakomraden/arbetsmarknadspolitik/nej-till-los-nya-krav-om-arbetstid-dramatiskt-negativa-effekter_1247477.html
- Sveriges riksdag. (1995). *Föräldraledighetslag (1995:584)*. Svensk författningssamling. https://www.riksdagen.se/sv/dokument-och-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/foraldraledighetslag-1995584_sfs-1995-584/
- SVT (2024). Så tycker partiledarna om arbetsstidsförkortning: Jimmie Åkesson (SD). SVT. <https://svt.se/nyheter/video/660c67f7eb4cee7c-jimmie-akesson-sd?spellista=WyJhc3RyaWQtdmlkZW9wbGF5bGlzdCIsImNjdHpwNyJd>
- Swedin, D. (2026). *Kortare arbetstid kan bli valfråga när näringslivet säger tvärnej*. Arbetet. <https://arbetet.se/2026/02/05/kortare-arbetstid-kan-bli-valfraga-nar-naringslivet-sager-tvarnej/>
- Vårdförbundet. (2024). *Strejk för kortare arbetstid inledd*. <https://www.vardforbundet.se/engagemang-och-paverkan/aktuellt/nyheter/strejk-for-kortare-arbetstid-inledd/>
- Vänsterpartiet. (2023). *Arbetsstidsförkortning*. <https://www.vansterpartiet.se/var-politik/politik-a-o/arbetsstidsforkortning/>
- Vänsterpartiet. (2026). *Över 50 år utan förändring: Dags för kortare arbetstid*. <https://www.vansterpartiet.se/nyheter/over-50-ar-utan-forandring-dags-for-kortare-arbetstid/>
- Wasastjerna, J. (2025). *Fyra dagars arbetsvecka ger tydliga positiva effekter*. Göteborgs-Posten. <https://www.gp.se/nyheter/sverige/fyra-dagars-arbetsvecka-ger-tydliga-positiva-effekter.28d21265-60a7-4463-940a-717d57398db0>
- Österberg, D. (2026). *Sänkt arbetstid: Så tycker fack, arbetsgivare och politiker*. Kollega. <https://kollega.se/arbetsstid/sankt-arbetstid-sa-tycker-facken-arbetsgivarna-och-politiken>

Ideologi & värderingar

VART ÄR TILLITEN PÅ VÄG?

KLARA PERSSON OCH ANDERS CARLANDER

Sammanfattning

Den sociala tilliten, även kallad mellanmänsklig tillit eller det nordiska guldets (kärt barn har många namn), har undersökts i SOM-undersökningarna i 30 år. Tilliten i Sverige har över tid varit hög och utan några större förändringar vilket länge lyfts fram som en framgångsfaktor. De senaste åren har dock skillnader i tillit mellan olika grupper blivit alltmer tydliga. Med utgångspunkt i den nationella SOM-undersökningens tidsserier ämnar detta kapitel utreda huruvida dessa skillnader har vuxit över tid och om klyftorna därmed blivit större. Av resultatet framgår att skillnaderna är relativt stabila mellan olika socioekonomiska grupper samt baserat på uppväxtland. Däremot urskiljer sig ökade skillnader mellan olika åldersgrupper och generationer. Dessutom har personer som placerar sig långt till höger på en ideologisk skala sjunkit kraftigt i sin tillit, troligtvis i takt med att gruppen i högre grad utgörs av sympatisörer till Sverigedemokraterna. Oron för tillitsklyftorna är således inte över utan behöver fortsatt bevakas.

Betydelsen av förmågan att lita på varandra har varit central i litteraturen. Många stora tänkare – Adam Smith, Émile Durkheim och Francis Fukuyama – har varit inne på att tillit är en slags osynlig kraft. Civilisationens dolda arkitektur. Ett samhälle där människor litar på varandra och har ett högt förtroende för samhällsinstitutioner är ofta välfungerande på så sätt att folk litar på att andra håller sin del av det kollektiva avtalet, vilket i sin tur möjliggör samarbete och att verksamheter bedrivs på ett välfungerande sätt. Den sociala tilliten, även kallad mellanmänsklig tillit, har undersökts i SOM-undersökningarna sedan 1996. Tilliten har över tid varit hög i Sverige och utan några större förändringar, vilket länge lyfts fram som en framgångsfaktor (Holmberg & Rothstein, 2020; Andersson & Oscarsson, 2020; Carlander, 2023).

Den höga tillitsnivån ska dock inte tas för given. I USA har tilliten sjunkit över tid (Pew Research Center, 2025), och även om den svenska tilliten länge varit stabil på nationell nivå så lyftes redan för några år sedan ett varningens finger av Sören Holmberg och Bo Rothstein (2022) angående skillnader i tillit mellan olika grupper i samhället. Tilliten visade sig bland annat vara lägre bland socialt utsatta grupper. Holmberg och Rothstein resonerar vidare kring huruvida tillitens positiva effekter på individnivå måhända skulle kunna vara självförstärkande. En teori som lyfts är att personer med mer resurser är mindre sårbara för att bli svikna

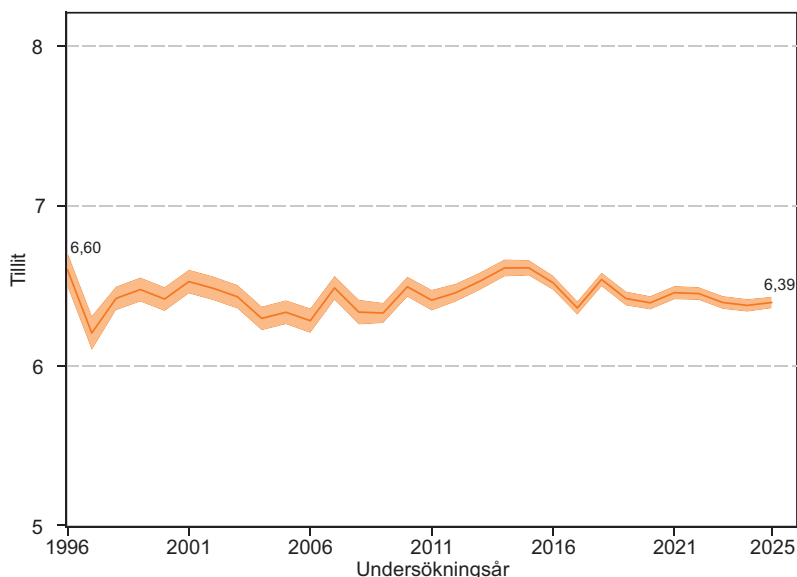
i överenskommelser medan resurssvaga personer inte har ”råd” att lita på andra människor i samma utsträckning. Denna teori talar för att framgång föder tillit. Att det i stället skulle vara tilliten som föder framgång talar snarare för teorier om social intelligens kring vem som går att lita på. Oavsett riktning är det väsentligt för samhället i stort att utsatta gruppers tillit inte fortsatt minskar, och därmed ökar tillitsklyftorna, då det riskerar att skapa en negativ spiral som i sin tur riskerar erodera den alltjämt höga tillit som det svenska samhället är uppbyggt på. En lägre tillit i en viss grupp kan således få spridningseffekter på samhället i stort.

Tillitsklyftorna följdes upp 2023 i kapitlet *På tillitsfronten intet nytt* (Carlander, 2023), där det bland annat framkom att tilliten fortsatt är lägre i utsatta grupper men även att den stadigt sjunker bland yngre samt bland de som identifierar sig som höger på den politiska vänster-högerskalan. Även ideologiska och politiska skillnader i tilliten riskerar att erodera det demokratiska samhället, då misstron mellan olika politiska grupper kan försvåra debattklimat och samarbeten (Holmberg & Rothstein, 2020). Att de yngre samhällsmedborgarna dessutom visar en sjunkande tillit, bådar inte gott för framtida bevarande av det svenska tillitsguldet.

Nu är det åter dags att följa upp tillitens utveckling i den nationella SOM-undersökningen, har klyftorna mellan olika samhällsgrupper ökat, eller tuffar tilliten på?

Det nordiska guldets

Skandinavien brukar vanligtvis betraktas som en region där människor litar på varandra (Holmberg & Rothstein, 2021, 2022), vilket gett upphov till benämningen ”det nordiska guldets” (Andreasson, 2017). Detta tillitsguld har undersökts i den nationella SOM-undersökningen sedan 1996 vilket möjliggör en tidsserie över 30 år av tillit. Som synes i figur 1 är den sociala tilliten tämligen stabil över tid sett till svarskalans längd, medelvärdet samt variationen kring medelvärdet. På en svarsskala mellan 0 (*Det går inte att lita på människor i allmänhet*) och 10 (*Det går att lita på människor i allmänhet*) har medelvärdet under åren varit som lägst 6,2 (1997), och som högst 6,61 (2014–2015). Denna tidslinje ger inte direkt upphov till oro över det svenska tillitsguldet, men som Holmberg och Rothstein (2022) varnade för är det inte den generella tilliten i sig som bör uppmärksammas utan skillnaderna mellan grupper, vilket även bekräftats av efterföljande analys (Carlander, 2023).

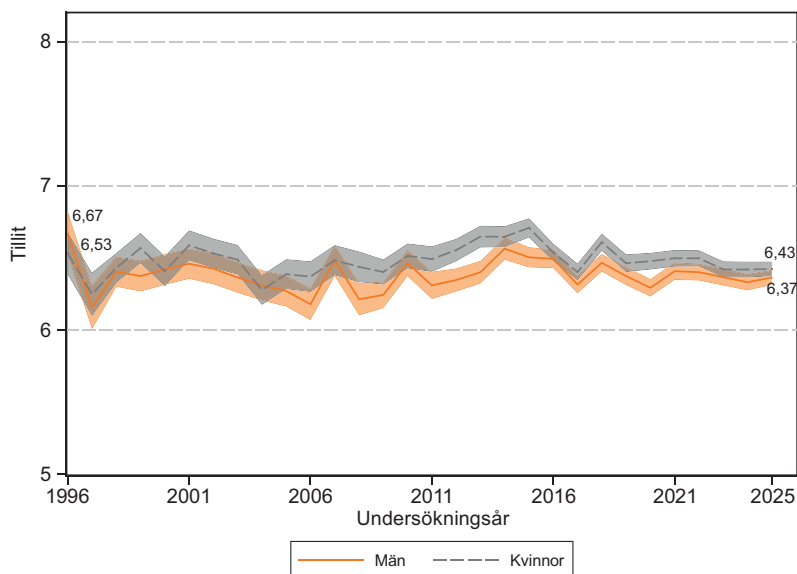
Figur 1 Social tillit över tid, 1996–2025 (medelvärde, konfidensintervall)

Kommentar: Frågan löd *Enligt din mening, i vilken utsträckning går det att lita på människor i allmänhet?* Svarskalan var 11-gradig och gick mellan 0 *Det går inte att lita på människor i allmänhet* och 10 *Det går att lita på människor i allmänhet*. De skuggade områdena markerar 95-procentigt konfidensintervall. Beräkningen baseras på dem som besvarat delfrågan. Antal svarande varierar mellan 1 665 (1996) och 14 336 (2025).

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 1996–2025.

Skillnader i tillit mellan könen har tidigare inte föranlett någon oro. Förvisso har tidigare analyser påvisat att skillnaderna mellan män och kvinnors tillit varit signifikanta för flertalet år (Carlander, 2023), och kvinnor har under i princip hela mätperioden uppvisat en något högre tillit än män, men skillnaderna könen emellan är mycket små och bör inte ge upphov till några kriser i tillitens Sverige.

Att kvinnor har en marginellt högre tillit är inte helt oväntat då kvinnor enligt tidigare forskning ofta värdesätter sociala relationer mer än män och således upprätthåller en högre tillit (Haselhuhn m.fl., 2015).

Figur 2 Social tillit för män och kvinnor, 1996–2025 (medelvärde, konfidensintervall)

Kommentar: För frågans och svarsskalans lydelse, se figur 1. De skuggade områdena markerar 95-procentigt konfidensintervall. Beräkningen baseras på dem som besvarat delfrågan. Antal svarande varierar mellan 1 665 (1996) och 14 280 (2025).

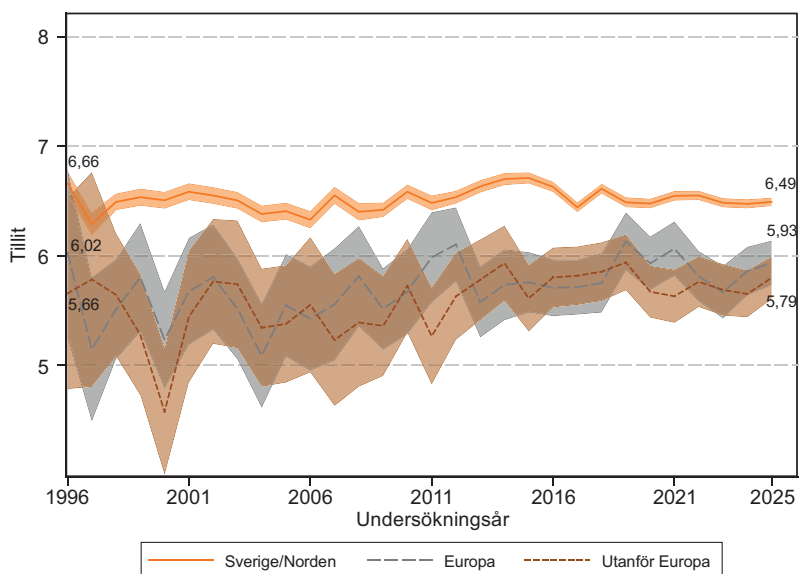
Källa: Den nationella SOM-undersökningen 1996–2025.

Sverige har över tid haft en ökad andel av utrikes födda i befolkningen. År 2025 var 2,2 miljoner personer födda i ett annat land vilket motsvarar ca 20 procent av befolkningen. Eftersom antalet utrikes födda i Sverige har ökat mer än antalet inrikes födda har andelen utrikes födda i befolkningen ökat (SCB, 2026). Tidigare forskning har visat ett negativt samband mellan etnisk mångfald och tillit till andra människor. En förklaring till detta har varit att folk litar mindre på de som är annorlunda från en själv (Dinesen m.fl., 2020).

Var en person är född har därtill visat sig spela roll för tilliten, där bland annat personer födda utanför Europa uppvisat en lägre grad av tillit än personer födda i Sverige eller Norden (Carlander, 2023). Om personer födda utanför Sverige generellt uppvisar en lägre tillit än de som är födda i Sverige skulle det därmed på sikt kunna sänka den generella tilliten i takt med att andelen utrikes födda ökar. En ökning i tillit över tid har dock tidigare kunnat urskönjas bland personer födda utanför Europa (Holmberg & Rothstein, 2020). I figur 3 bekräftas detta, vilket talar för bilden av Sverige som en höglitarnation och möjligtvis även att ju längre en person bott i Sverige desto högre blir tilliten.

Det finns dock fortsatt en klyfta i tilliten mellan utomnordiskt och inomnordiskt födda som bör bevakas. Det bör även påtalas att grupperna av utrikes födda i undersökningen är små, vilket innebär att det är svårt att dra några stora slutsatser. Dessutom kan det antas att de utrikes födda som besvarat enkäten är de som är mest etablerade i det svenska samhället och behärskar det svenska språket. Därmed finns det troligtvis utrikes födda grupper som inte speglas i detta resultat.

Figur 3 Social tillit fördelat på uppväxt, 1996–2025 (medelvärde, konfidensintervall)

Kommentar: För frågans och svarsskalans lydelse, se figur 1. Personer födda i Sverige och Norden har slagits ihop i figuren. De skuggade områdena markerar 95-procentigt konfidensintervall. Beräkningen baseras på dem som besvarat delfrågan. Antal svarande varierar mellan 1 591 (1997) och 13 504 (2025).

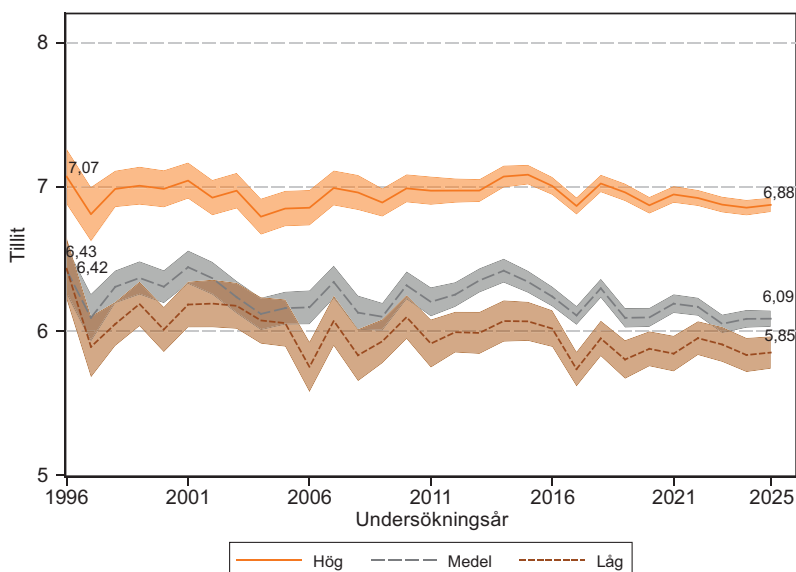
Källa: Den nationella SOM-undersökningen 1996–2025.

Socioekonomiska tillitsklyftor

Som tidigare nämnts har socioekonomiska förutsättningar som utbildningsnivå och inkomst haft betydelse för tilliten. I figur 4 illustreras skillnaderna mellan olika utbildningsnivåer över tid. Vid mätningarnas början överlappar konfidensintervallen mellan låg och medel utbildning, men 2025 tycks lågutbildade ha en signifikant lägre tillit än gruppen med medellång utbildning. Detta beror troligtvis till viss del på större urvalsgrupper och att osäkerheten i mätningarna därmed minskar, även om skillnaden grupperna emellan inte är så stor.

Högutbildade personer uppvisar däremot en påtagligt fortsatt högre tillit än personer med lägre utbildning och denna klyfta vidmakthålls därmed, vilket är allt annat än önskvärt. Kurvorna är dock relativt stabila och om något så kan en nedgång i tillit ses i alla tre grupper över tid. I takt med att svenska folket blir alltmer högutbildade borde tilliten, enligt teorin om att framgång föder tillit, snarare gå upp.

Figur 4 Social tillit fördelat på utbildning, 1996–2025 (medelvärde, konfidensintervall)

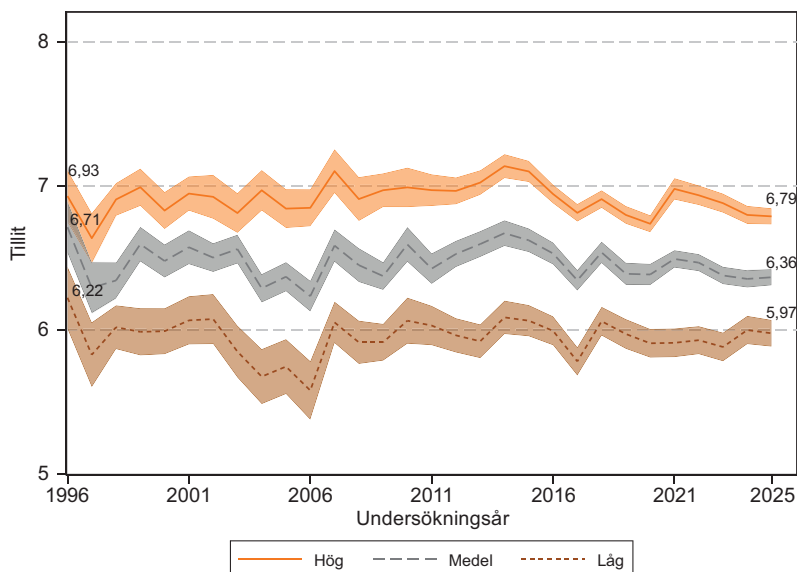

Kommentar: För frågans och svarsskalans lydelse, se figur 1. *Låg* avser som mest grundskola eller motsv. obligatorisk skola. *Medel* avser utbildning utöver grundskola men ej vid högskola/universitet. *Hög* avser studier vid högskola/universitet (med/utan examen). De skuggade områdena markerar 95-procentigt konfidensintervall. Beräkningen baseras på dem som besvarat delfrågan. Antal svarande varierar mellan 1 626 (1996) och 14 048 (2025).

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 1996–2025.

Sett till inkomstnivå uppvisar de olika gruppernas kurvor möjligtvis ännu mer liknande mönster. Även här är det de mest gynnade i samhället (höginkomsttagarna) som uppvisar en högre tillit, men skillnaderna verkar inte öka över tid. I tidigare studier har resultatet varit detsamma, detta trots att den ekonomiska ojämlikheten ökat (Carlander, 2023).

Figur 5 Social tillit fördelat på hushållets inkomst, 1996–2025 (medelvärde, konfidsensintervall)

Kommentar: För frågans och svarsskalans lydelse, se figur 1. Inkomst avser hushållsinkomst per år. 1996–1998 avsåg *Låg* max 200 000 kr, *Medel* 201 000–350 000 och *Hög* mer än 350 000. 1999–2001 avsåg *Låg* max 200 000, *Medel* 201 000–400 000 kr och *Hög* mer än 400 000 kr. 2002–2006 avsåg *Låg* max 200 000, *Medel* 201 000–500 000 kr och *Hög* mer än 500 000 kr. Från 2007 avser *Låg* max 300 000 kr, *Medel* 301 000–600 000 kr och *Hög* mer än 600 000 kr. De skuggade områdena markerar 95-procentigt konfidsensintervall. Beräkningen baseras på dem som besvarat delfrågan. Antal svarande varierar mellan 1 520 (1996) och 13 232 (2025).

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 1996–2025.

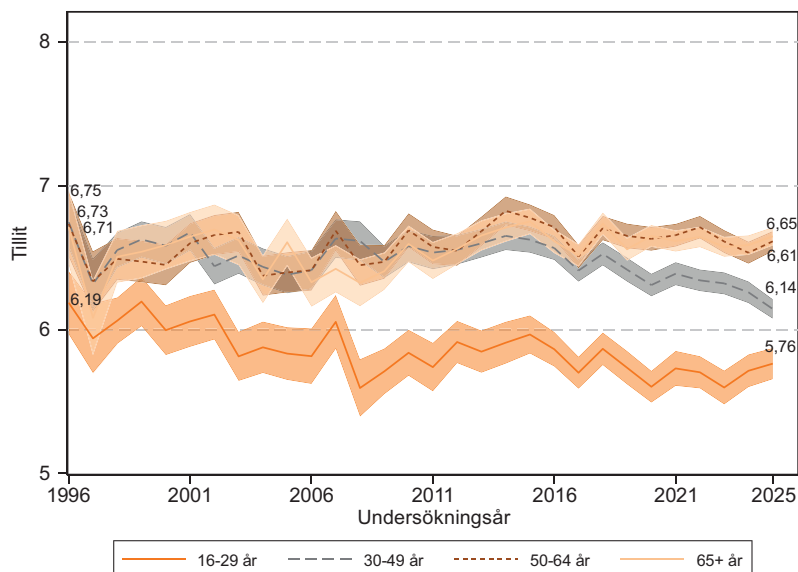
Ålder eller generation?

Även ålder har tidigare visat sig spela roll för den sociala tilliten där den yngsta åldersgruppen (16–29 år) uppvisat en lägre och sjunkande grad av tillit (Carlander, 2023). I SOM-institutets rapport *Svenska ungdomstrender* (2025) är likaledes andelen höglitare lägre bland yngre personer (16–24 år) jämfört med övriga åldersgrupper sammanslaget. Till skillnad från figur 2 över kön i detta kapitel är det dock de unga kvinnorna som i lägre grad litar på sina medmänniskor jämfört med unga män.

Yngre personers låga tillit kan givetvis ha en påverkan på den generella tilliten i samhället, särskilt om den fortsätter att sjunka även när gruppen blir äldre. De senaste åren verkar dock något ha hänt (se figur 6). Även om det är svårt att redan nu tala om en uppåtgående trend verkar åtminstone nedgången i medelvärde ha avstannat i de senaste mätningarna för den yngsta åldersgruppen, om än från låga nivåer. I stället är det personer i åldersgruppen 30–49 år som ett varningens finger

kanske bör lyftas för. Gruppen 30–49 år har tidigare inte skiljt sig nämnvärt från de två äldre åldersgrupperna men uppvisar nu en nedåtgående trend sedan tio år tillbaka. Nedgången i tillit för åldersgruppen 30–49 år syntes redan i Carlanders (2023) analys, men därefter har nedgången fortsatt och således ökat klyftan gentemot de äldre åldersgrupperna.

Figur 6 Social tillit i olika åldersgrupper, 1996–2025 (medelvärde, konfidensintervall)

Kommentar: För frågans och svarsskalans lydelse, se figur 1. De skuggade områdena markerar 95-procentigt konfidensintervall. Beräkningen baseras på dem som besvarat delfrågan. Antal svarande varierar mellan 1 642 (1996) och 14 231 (2025).

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 1996–2025.

Skillnaderna i tillit mellan åldersgrupper föranleder att också kolla på hur det ser ut i olika generationer. Till skillnad från åldersgrupper där personer ingår under en begränsad period av deras liv är generationerna konstanta och kan därmed visa om det är under en viss ålder som tilliten är lägre eller om det är en specifik generation som uppvisar lägre tillit än övriga.

Zukin och hans medförfattare (2006: 11–12) beskriver det som att generationer i likhet med individer kan utveckla sina egna distinkta ”personligheter” som beror på de omständigheter som präglar deras uppväxt (generationseffekter). Samtidigt kan generationen också förändras över tid relaterat till mer åldersspecifika erfarenheter (livscykeffekter). Ett generationsperspektiv talar följaktligen för att tilliten håller

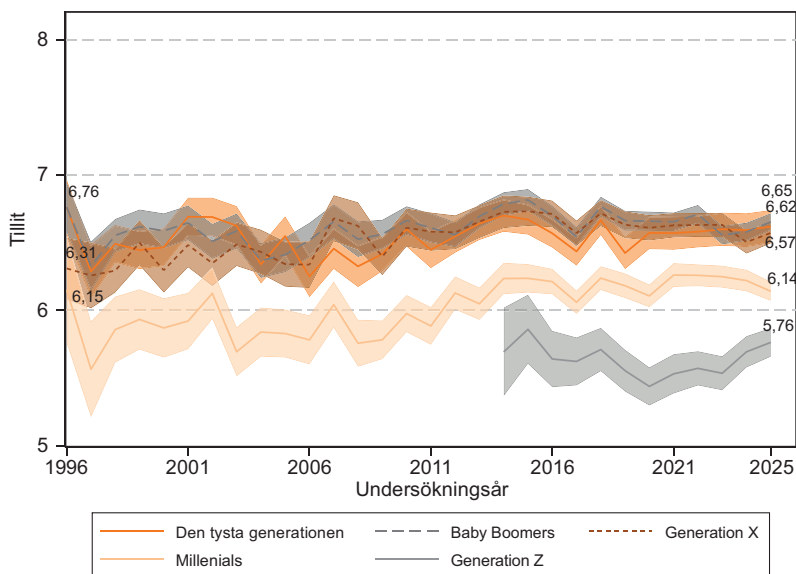
i sig för en specifik grupp över tid medan ett livscykelperspektiv snarare talar för att egenskaperna förändras med åldern.

Zukin m.fl. (2006: 14–15) definierar fyra generationer i den amerikanska befolkningen. Den tysta generationen födda före 1946 är präglade av den stora depressionen och andra världskriget. Baby Boomers födda mellan 1946 och 1964 växte i USA upp under Vietnamkriget och medborgarrättsrörelsen. Boomers har länge dikterat såväl politiken som kulturen utifrån att det är en stor generation i en marknadsdriven ekonomi. Generation X födda mellan 1965 och 1976 växte upp i mer ekonomiskt och politiskt osäkra tider och beskylls ofta för att vara ”slackers” och självupptagna. Generation Y eller Millenials, födda efter 1977, växte upp under en tid när internet och teknologi utvecklades i rasande takt, vilket satt sin prägel. Sedan Zukin gjorde denna indelning av den amerikanska befolkningen har en ny generation födda efter 1996 formats, Generation Z som vuxit upp i en värld fylld av smarta telefoner och där sociala interaktioner snarare sker på sociala medier än i den verkliga världen, inte minst under pandemiåren som utgjorde en stor del av deras intågande i vuxenvärlden (Twenge, 2023: 3–4; 345–346).

I USA, där den mellanmännsliga tilliten sjunkit över tid, har studier genomförts av kopplingen mellan tillit och generationstillhörighet. Jennings och Stoker (2004) finner stöd för både livscykelteorier och generationsteorier. Skiftet från ungdom till vuxenlivet innebär en stor förändring för många individer som ofta minskar tilliten för att sedan återbyggas. Dock finner de även stöd för att generationstillhörigheten spelar roll, då Generation X i genomsnitt uppvisat lägre tillit än Baby Boomers i jämförbara stadier i livet.

I figur 7 syns fördelningen i tillit utifrån generationstillhörighet för den nationella SOM-undersökningen. Generation Z uppvisar en klart lägre tillit än övriga generationer, vilket stämmer väl överens med den yngre åldersgruppens låga tillit. Dock tycks tilliten i denna generation vara på uppgång de senaste åren. Millenials kurva däremot har varit svagt uppåtgående sedan mätningarnas start men är möjligen på väg nedåt de senaste åren. Detta minskar klyftan mellan de två yngre generationerna medan de äldre generationerna uppvisar stabilitet över tid under de 30 år som mätningarna gjorts.

Att 30–49-åringarnas tillit gått ner de senaste 5–10 åren när den åldersgruppen ännu av Millenials skulle kunna tala för att generationstillhörigheten spelar roll för tilliten. Det behövs dock troligtvis ännu längre tidsserier för att ytterligare utreda huruvida ålder eller generation spelar störst roll för tilliten. Det återstår att se hur detta utvecklar sig framöver, om Millenials tillit kommer att fortsätta sjunka och om yngre generationer som Generation Z och kommande Alfa-generationens tillit är på uppgång.

Figur 7 Social tillit i olika generationer, 1996–2025 (medelvärde, konfidsensintervall)

Kommentar: För frågans och svarsskalans lydelse, se figur 1. Den tysta generationen består av personer födda innan 1946, Baby Boomers består av personer födda 1946–1964, Generation X består av personer födda 1965–1976, Millenials består av personer födda 1977–1995, Generation Z består av personer födda efter 1996. På grund av få svarande redovisas inte resultat för Generation Z före 2014. De skuggade områdena markerar 95-procentigt konfidsensintervall. Beräkningen baseras på dem som besvarat delfrågan. Antal svarande varierar mellan 1 508 (1996) och 14 336 (2025).

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 1996–2025.

Polariserad tillit

Som tidigare nämnts riskerar även ideologiska och politiska skillnader i tilliten att erodera det nordiska guldets, då misstron mellan olika politiska grupper kan försvåra debattklimat och samarbeten (Holmberg & Rothstein, 2020). Inför det stundande valet 2026 är det därför av intresse att studera skillnader i tillit mellan politiska väljargrupper.

Den ökande politiska polariseringen har funnits på agendan de senaste åren, inte minst i USA (Lee, 2022), där som tidigare nämnts även den mellanmänniska tilliten gått ner över tid. En ökad ideologisk eller åsiktsmässig polarisering innebär en ökad meningsskiljaktighet mellan olika grupper. Det kan i sin tur leda till att förtroende och tillit minskar och följaktligen göra det svårare att samarbeta och kompromissa (Renström m.fl., 2020).

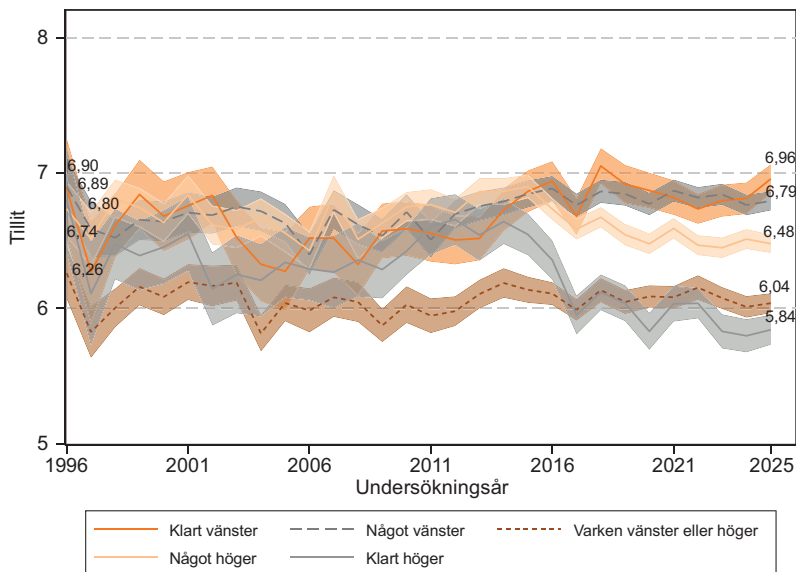
Tidigare studier har påvisat att upplevd polarisering är associerat med lägre politiskt förtroende, dvs förtroende för politiska institutioner såsom regeringen. Lee (2022) visar även att amerikaners upplevelse av polarisering gör dem mindre tillitsfulla i relation till sina medmänniskor.

Även i Sverige har polariseringen blivit alltmer påtaglig i debatten. Polariseringen mellan vänster och höger tycks också växa sig större bland de yngsta. Unga kvinnor blir alltmer vänster medan unga män står mer åt höger (SOM-institutet, 2025).

En klassisk politisk uppdelning i den nationella SOM-undersökningen är just vänster-högerskalan där respondenterna själva får placera sig på en fem-gradig skala från *klart till vänster* till *klart till höger*. I mätperiodens början är det svårt att urskilja några skillnader i tillit mellan de olika politiska riktningarna. Detta beror delvis på mindre grupper och att konfidensintervallen därmed överlappar. Men ju längre tiden går utkristalliserar sig ett mönster där personer som placerar sig själva som klart till vänster uppvisar en ökad tillit sedan mitten på 2010-talet, samtidigt som personer klart till höger har haft en minskad tillit. Något har alltså hänt från att alla politiska grupper legat ganska nära varandra (med undantag från *varken till vänster eller höger*) till att de tar helt olika vägar. Detta speglar även tidigare resultat (Carlander, 2023), men klyftan tycks inte minska utan snarare öka. En synkron nedgång kan observeras i flertalet grupper runt 2017 men har sedan fortsatt neråt för vissa och stabiliserats för andra. Tilliten förefaller således ha blivit alltmer polariserad.

Utöver den låga tilliten hos personer klart till höger så har personer som identifierar sig som varken vänster eller höger över tid haft en låg tillit. En stor andel av de som sympatiserar med partier utanför de etablerade riksdagspartierna svarar också att de är varken vänster eller höger. Holmberg och Rothstein (2022) har tidigare framhållit att låglitare har en tendens att samlas i politiska ”utanförgrupper”. Dock är tilliten i denna grupp stabilt låg och tycks inte minska över tid på samma sätt som i gruppen klart till höger.

Figur 8 Social tillit fördelat på ideologisk tillhörighet, 1996–2025 (medelvärde, konfidensintervall)

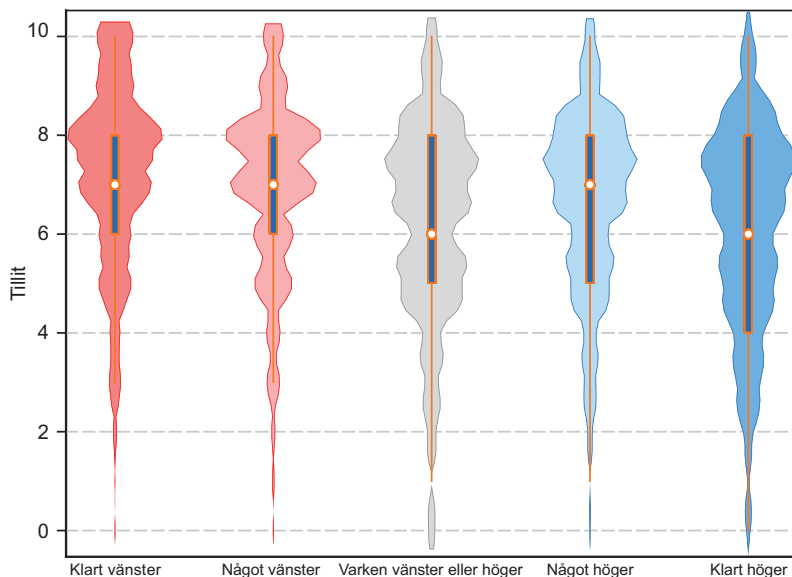

Kommentar: För frågans och svarsskalans lydelse, se figur 1. De skuggade områdena markerar 95-procentigt konfidensintervall. Beräkningen baseras på dem som besvarat delfrågan. Antal svarande varierar mellan 1 607 (1996) och 14 060 (2025).

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 1996–2025.

Gör vi en lite mer finkornig undersökning av hur den sociala tilliten fördelar sig från vänster till höger uppenbarar sig ett intressant mönster. I figur 9 nedan gestaltas fem distinkta grafiska figurer över de fem olika ideologiska grupperna år 2025. Om vi börjar med den breda penseln kan vi se att det helt klart handlar om siffror från ett höglitarland som Sverige, då alla figurer indikerar en övervikt till den övre delen av skalan. Så långt allt väl. Men vi ser likväl att mittpunkten av social tillit varierar mellan grupperna där lite lägre social tillit hittas i de som anger att de är *klart till höger* samt *varken till vänster eller höger*. En ytterligare intressant observation är att variationen verkar vara större ju längre ut på högerskalan vi kommer. Vi ser att både spridningen och "svansen" är betydligt längre i den blå häraden. Det innebär alltså, omvänt, att det finns en större grad av homogenitet i bedömningen om social tillit bland personer som anser sig vara lagda åt vänster på det politiska spektrumet. Vän av ordning frågar sig kanske om inte gruppstorlekarna kan påverka? Alltså att en mindre grupp får en större variation och därmed högre osäkerhet? Faktum är att grupperna är nära nog identiskt lika stora på båda sidor om *varken vänster eller höger*.

Figur 9 Social tillit fördelat på ideologisk tillhörighet, 2025 (median, interkvartilavstånd, densitet)

Kommentar: För frågan och svarsskalans lydelse, se figur 1. De färgade figurerna representerar densiteten i svarfs fördelningen. Boxen inuti figurerna visar interkvartilavståndet (skillnaden mellan 75:e och 25:e percentilen), och den vita punkten representerar medianen. Beräkningen baseras på dem som besvarat delfrågan. Antal svarande 2025 var 14 060.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2025.

Majoriteten av gruppen *klart till höger* uppger att de anser att Moderaterna eller Sverigedemokraterna är bästa parti. Detta föranleder att även studera hur tilliten skiljer sig i relation till sympatisörer för individuella partier.

Ulrika Andersson och Henrik Oscarsson (2020) har funnit ökade skillnader mellan partisympatisörers förtroende för samhällsinstitutioner sedan slutet av 2000-talet. De såg då även ett klart lägre förtroende bland den växande gruppen Sverigedemokrater (se även Holmberg & Weissenbilders kapitel i denna antologi). Även i tidigare studier av den sociala tilliten har Sverigedemokraternas partisympatisörer stuckit ut med tydligt lägre nivåer än övriga partisympatisörer (Holmberg & Rothstein, 2022).

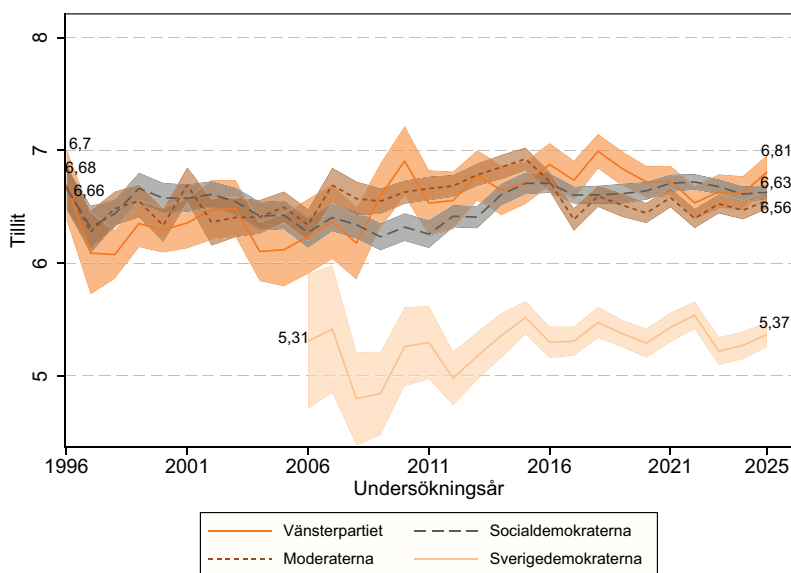
För att undvika för små grupper redovisas i figur 10 endast de fyra största partierna i valet 2022: Socialdemokraterna, Sverigedemokraterna, Moderaterna och Vänsterpartiet. Sverigedemokraternas sympatisörers låga tillit till sina medmänniskor återspeglas i figuren och skiljer ut sig mot övriga partier som har en högre tillit.

Som tidigare nämnts består gruppen som uppgett att de står klart till höger främst av personer som anger Moderaterna och Sverigedemokraterna som bästa

parti. Partisympatisörer till Moderaterna uppvisar dock en förhållandevis hög tillit med undantag för en nedgång runt 2017. Gruppen klart till högers låga tillit bör därför snarare kopplas till Sverigedemokraternas anhängare. Vid en närmare jämförelse över tid framkommer följaktligen också att majoriteten av gruppen klart till höger fram till mitten av 2010-talet bestod av sympatisörer till Moderaterna, men att Sverigedemokraternas andel därefter har blivit allt större. 2025 utgör Sverigedemokraternas sympatisörer ungefär lika stor del av gruppen som Moderaternas, vilket kan förklara nedgången i tillit hos gruppen klart till höger i takt med att Sverigedemokraternas väljarskara ökat.

Trots att Sverigedemokraternas kraftigt lägre tillit är oroväckande så är den åtminstone inte på nedåtgående över tid, utan verkar snarare svagt uppåtgående de senaste åren. Möjligen kan det bero på att Sverigedemokraterna blivit ett alltmer etablerat parti på den politiska arenan, inte minst med Tidöavtalet i samband med valet 2022, och att deras väljare inte längre skiljer sig lika mycket från resten av väljarna.

Figur 10 Social tillit fördelat på partisympati, 1996–2025 (medelvärde, konfidensintervall)

Kommentar: För frågans och svarsskalans lydelse, se figur 1. De skuggade områdena markerar 95-procentigt konfidensintervall. Frågan om partisympati löd *Vilket parti tycker du bäst om i dag?* På grund av lågt svarsantal redovisas Sverigedemokraternas sympatisörer endast efter år 2006. Beräkningen baseras på dem som besvarat delfrågan. Antal svarande varierar mellan 1 068 (1996) och 10 128 (2025).

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 1996–2025.

Vad påverkar egentligen tilliten?

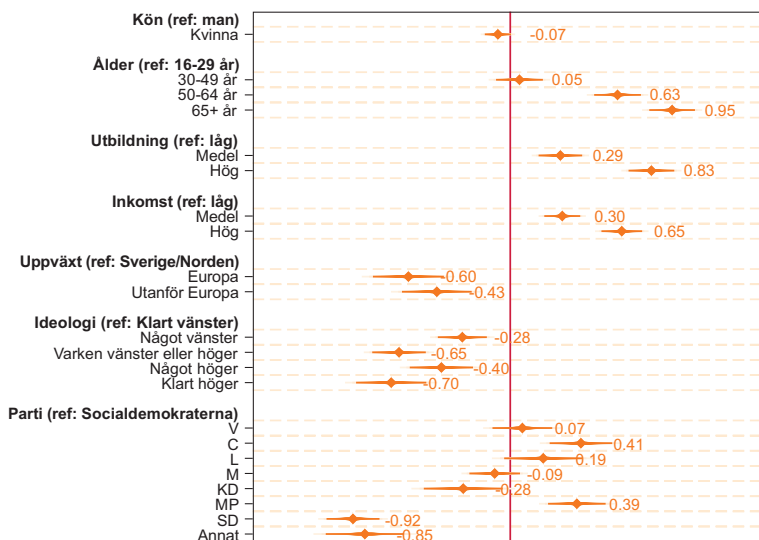
Avslutningsvis har vi testat de olika faktorernas påverkan på tilliten 2025 i en linjär regressionsanalys som illustreras i figur 11 (mer detaljerat resultat återfinns i Appendix). Under kontroll för övriga variabler finns ingen statistisk signifikant säkerställd skillnad könen emellan, men kvinnor verkar snarare uppvisa en lägre tillit än män i modellen.

Åldersgruppen 30–49 år skiljer sig inte signifikant från gruppen 16–29 år men de äldre åldersgrupperna har signifikant högre tillit. Generationstillhörighet har tagits bort från analysen då det överlappar för mycket med variabeln ålder.

När det kommer till socioekonomi har både högre utbildning och inkomst en statistiskt säkerställd positiv påverkan på tillit och intressant att se är att var man vuxit upp spelar roll även under kontroll för utbildning och inkomst. Resultatet av regressionsanalysen visar dock, till skillnad från tidigare figur, att de som är födda utanför Norden men inom Europa har en lägre tillit än de födda utanför Europa.

Som tidigare redovisats har samtliga ideologiska grupper en signifikant lägre tillit än de som placerar sig själva klart till vänster. När det kommer till partitillhörighet där Socialdemokraterna används som referenskategori är det främst Sverigedemokraternas sympatisörer och de som sympatiserar med annat parti som har en tydligt lägre tillit medan till exempel sympatisörer till Centerpartiet och Miljöpartiet uppvisar en högre tillit.

Figur 11 Olika faktorerers inverkan på social tillit, 2025 (regressionskoefficient och konfidensintervall)

Kommentar: Tabellen redovisar regressionskoefficienter från en OLS-regression med social tillit som beroende variabel. En punkt till höger om den vertikala linjen, som motsvarar 0 (inget samband), betyder att gruppen har högre tillit än referenskategorin, medan en punkt till vänster om linjen betyder att gruppen har lägre tillit än referenskategorin. De horisontella linjerna motsvarar 95-procentiga konfidensintervall. Om konfidensintervallet överlappar den vertikala nollinjen betyder det att sambandet inte är signifikant. Generationstillhörighet redovisas ej på grund av överlapp med variabeln ålder. För frågans och svarsskalans lydelse, se figur 1. Beräkningen baseras på dem som besvarat delfrågan. Antal svarande var 11 400.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2025.

Tillitens klyftor

Att den svenska tilliten är fortsatt hög och stabil råder det inga tvivel om. Inte heller framkommer det i detta kapitel att klyftorna ökat avsevärt mellan olika socioekonomiska grupper. Samtidigt lyser minskande klyftor med sin frånvaro. En ständigt vid tillitsklyfta skulle kunna innebära att individer med lägre tillit stängs ute från gynnsamma erfarenheter och möjligheter. Frågan om social tillit som en tillgång eller ett betydande kapital är således inte långt borta och att problematiken i det närmaste slår an på jämlikhet och om alla har samma möjligheter att utvecklas och frodas. Det är därtill viktigt att ha i åtanke att det främst är en etablerad befolkning som besvarar SOM-institutets undersökningar och som troligtvis hyser ett stort förtroende för samhällsinstitutioner såväl som en högre tillit till andra människor. Det kan därmed även finnas fog för oro över de grupper som inte representeras i dessa resultat.

Den låga tilliten bland unga är såklart oroväckande och bör inte underskattas, men även om den yngsta åldersgruppen uppvisar en klart lägre mellanmännisklig tillit tycks den utifrån resultatet i detta kapitel inte fortsätta att dala utan kanske snarare kan vara på väg uppåt. Utifrån detta resultat är det möjligtvis i stället 30–49-åringarnas utveckling som bör väcka oro. Det speglas också i generationsuppdelningen där det snarare är Millenials som har haft en sjunkande tillit de senaste åren. Om utvecklingen fortsätter kanske Gen Z och kommande generation Alfa kan vara räddningen för den framtida tilliten. 30 år av mätningar må generera långa tidsserier men för att studera skillnader mellan generationer är 30 år relativt kort tid. För att tydligare kunna jämföra generationerna och deras tillit under en livstid krävs att SOM-institutet fortsätter sina mätningar av tillit i minst lika lång tid till.

Att tilliten präglas av politisk polarisering är tydligt. Personer varken till vänster eller höger och de klart till höger uppvisar en klart lägre tillit vilket speglas även i Sverigedemokraternas låga tillitsnivåer. Det riskerar att på sikt erodera tilliten om inte den aning till uppgång som syns bland Sverigedemokrater fortsätter. En annan viktig poäng är att det kan vara skillnad på när en forskare konstaterar att en opinionsfråga är statistiskt åtskild och när skillnaden börjar bli ett problem för individen eller för samhället. Det är inte förvånande att personer som drar åt höger är mer skeptiska till staten, vilket kan översättas till myndigheter och public service m.m. Det handlar i mångt och mycket om att det finns en stark tradition av att vurma för den privata sektorn och avregleringar. Förtroendet för statliga myndigheter och institutioner är dock något annat än tilliten människor emellan, som inte borde vara lika politiskt bundet.

En annan intressant poäng är att trots vår liberala parlamentarism med en massa småpartier som flappar och floppar mellan valåren så kan vi skönja tre distinkta grupper. Sverigedemokraterna och sympatisörer till Annat parti utgör en alldeles egen grupp som litar mindre på andra. En typ av mittengrupp framträder där Kristdemokraterna, Moderaterna, Socialdemokraterna samt Vänsterpartister ingår. En sista grupp av höglitare består av Miljöpartister, Centerpartiet och Liberalerna som litar mest av alla. Är det möjligen en gnutta "GAL" vi har zoomat in på i partiernas regnbåge som ger avtryck på mängden social tillit?

Den svenska tilliten är alltså stark i ett internationellt och historiskt perspektiv. Men om det nu är som så att social tillit är ett exogent ymnighetshorn för allt gott i samhället finns det fortsatt ett behov av att bevaka de tillitsklyftor som finns mellan olika grupper i samhället. Fortsättning följer.

Referenser

- Andersson, U., & Oscarsson, H. (2020). (Parti-)politiserat institutionsförtroende i U. Andersson, A. Carlander & P. Öhberg (Red.), *Regntunga skyar* (s. 41–56). SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Andreasson, U. (2017). *Tillit – det nordiska guldnetet*. Nordiska ministerrådet. <https://doi.org/10.6027/ANP2017-731>

- Carlander, A. (2023). På tillitsfronten intet nytt. I U. Andersson, P. Öhberg, A. Carlander, J. Martinsson & N. Theorin (Red.), *Ovisshetens tid* (s. 375–388). SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Dinesen, P. T., Schaeffer, M., & Sønderskov, K. M. (2020). Ethnic diversity and social trust: A narrative and meta-analytical review. *Annual Review of Political Science*, 23(1), 441–465.
- Haselhuhn, M. P., Kennedy, J. A., Kray, L. J., van Zant, A. B., & Maurice E. S. (2015). Gender difference in trust dynamics: Women trust more than men following a trust violation. *Journal of Experimental Social Psychology*, 56, 104–109. <https://doi.org/10.1016/j.jesp.2014.09.007>
- Holmberg, S., & Rothstein, B. (2020). Minskar mångkulturella samhällen den sociala tilliten? I U. Andersson, A. Carlander & P. Öhberg (Red.), *Regntunga skyar* (s. 27–40). SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Holmberg, S., & Rothstein, B. (2021). Framgång föder förtroende – förtroende föder framgång. I U. Andersson, A. Carlander, M. Grusell & P. Öhberg (Red.), *Ingen anledning till oro (?)* (s. 33–40). SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Holmberg, S., & Rothstein, B. (2022). Den svenska tilliten fortsatt hög – men sjunker i utsatta grupper. I U. Andersson, H. Oscarsson, B. Rönnerstrand & N. Theorin (Red.), *Du sköra nya värld* (s. 61–72). SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Jennings, M. K., & Stoker, L. (2004). Social trust and civic engagement across time and generations. *Acta politica*, 39(4), 342–379. <https://doi.org/10.1057/palgrave.ap.5500077>
- Lee, A. HY. (2022). Social trust in polarized times: How perceptions of political polarization affect americans' trust in each other. *Political Behavior*, 44, 1533–1554. <https://doi.org/10.1007/s11109-022-09787-1>
- Pew Research Center. (2025). *Americans' Trust in One Another*. <https://www.pewresearch.org/2025/05/08/americans-trust-in-one-another/>
- Renström, E. A., Bäck, H., & Schmeisser, Y. (2020). Vi ogillar olika. Om affektiv polarisering bland svenska väljare. I U. Andersson, A. Carlander & P. Öhberg (Red.), *Regntunga skyar* (s. 427–433). SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- SOM-institutet. (2025). *Svenska ungdomstrender 1986–2024*. SOM-institutet vid Göteborgs universitet. <https://www.gu.se/sites/default/files/2025-11/Svenska%20ungdomstrender%201986-2024.pdf>
- SCB. (Statistikmyndigheten). (2026). *Utrikes födda i Sverige*. <https://www.scb.se/hitta-statistik/sverige-i-siffror/manniskorna-i-sverige/utrikes-fodda-i-sverige/>
- Twenge, J. M. (2023). *Generations: the real differences between Gen Z, Millennials, Gen X, Boomers, and Silents—and what they mean for America's future*. Simon and Schuster.
- Zukin, C., Keeter, S., Andolina, M., Jenkins, K., & Carpini, M. X. D. (2006). *A new engagement?: Political participation, civic life, and the changing American citizen*. Oxford University Press.

APPENDIX

Figur A1 Olika faktors inverkan på social tillit, resultat av OLS-regression, 2025 (regressionskoefficienter, standardfel)

Variabel	Koefficient (b)	Standardfel (SE)
Kön (ref. man)		
Kvinna	-0.07	0.04
Ålder (ref. 16–29 år)		
30–49 år	0.05	0.07
50–64 år	0.63***	0.07
65+ år	0.95***	0.07
Utbildning (ref. låg utbildning)		
Medel	0.29***	0.07
Hög	0.83***	0.07
Hushållsinkomst (ref. låg inkomst)		
Medel	0.3***	0.05
Hög	0.65***	0.06
Uppväxt (ref. Sverige/Norden)		
Europa	-0.60***	0.11
Utanför Europa	-0.43***	0.10
Ideologi (ref. klart vänster)		
Något vänster	-0.28***	0.07
Varken vänster eller höger	-0.65***	0.08
Något höger	-0.40***	0.09
Klart höger	-0.70***	0.11
Parti (ref. Socialdemokraterna)		
V	0.07	0.09
C	0.41***	0.09
L	0.19	0.12
M	-0.09	0.08
KD	-0.28*	0.12
MP	0.39***	0.09
SD	-0.92***	0.08
Annat parti	-0.85***	0.12
Justerat R^2	0.13	
Antal observationer	11 400	

Kommentar: Tabellen redovisar regressionskoefficienter och standardfel från en OLS-regression med social tillit som beroende variabel. För den beroende variabelns fråga och svarsskala, se figur 1. Generationstillhörighet redovisas ej på grund av överlapp med variabeln ålder. Signifikansnivåer: * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2025.

RELIGIÖSA KONSERVATIVA UNGA MÄN OCH ANDRA AKTUELLA MYTER

MAGNUS HAGEVI

Sammanfattning

Trots att samhällsvetenskaplig forskning beskriver den svenska befolkningen som ett av världens mest sekulariserade hittar fler människor till gudstjänster, inte minst bland ungdomar. Detta kapitel visar att denna förändring främst rör en relativt sval religiositet och inte den mest engagerade, heta religiositeten. I kapitlets empiriska fokus står SOM-institutets tidsserier om den svenska befolkningens gudstjänstbesök, bön, gudstro och förtroende för Svenska kyrkan 1988–2025 med ett särskilt fokus på ungdomar (16–24 år). Studien visar att de unga män som besöker gudstjänster generellt inte är högerkonservativa.

Vid en snabb blick verkar Mariakyrkan i Sigtuna och dess röda tegelväggar vara byggd på 1800-talet eller tidigt 1900-tal. När jag gick in i denna kyrkolokal för att ta en närmare titt får jag veta att kyrkobyggnaden är från 1200-talet och antagligen den första tegelbyggnaden i Sverige. När jag ska gå ut möter jag honom många börjat tala om och en del varnar för. En ung man går in i kyrkan, gör korstecken och börjar att be.

Den svenska befolkningen är en av världens mest sekulariserade (Inglehart, 2021) i betydelsen att religion betyder allt *mindre* för allt fler människor inom allt fler områden i samhället (Hagevi, 2017). Det betyder inte att religion är betydelselöst för alla svenskar, bara att religion oftast har större betydelse i andra länder. Under 2024 började en annan historia berättas. Såväl Svenska kyrkan som Ungdomsbarometern (Gustafsson m.fl., 2024; Göransson m.fl., 2024) menade att ungdomar blivit mer intresserade av religion. Även från andra länder med en stor sekulär befolkning kom liknande rapporter. Det brittiska bibelsällskapet släppte rapporten *Den tysta väckelsen* (McAlee & Barbward-Symmons, 2025), men rapportens resultat och slutsatser har också mött kritik (Wyatt, 2026) och senare dragits tillbaka (Williams, 2026). När svenska ungdomars förändrade förhållande till religion diskuteras har också en sådan förändring ifrågasatts (Kolk, 2025). Andra har utifrån empiriska studier kommit till slutsatsen att det är för tidigt att uttala sig om en religiös förändring bland svenska ungdomar men att den inte heller är möjlig att utesluta, utan att ytterligare undersökningar behövs. Frågan om år av svensk sekularisering efterträds av *sakralisering* – att religion betyder *alltmer* för allt

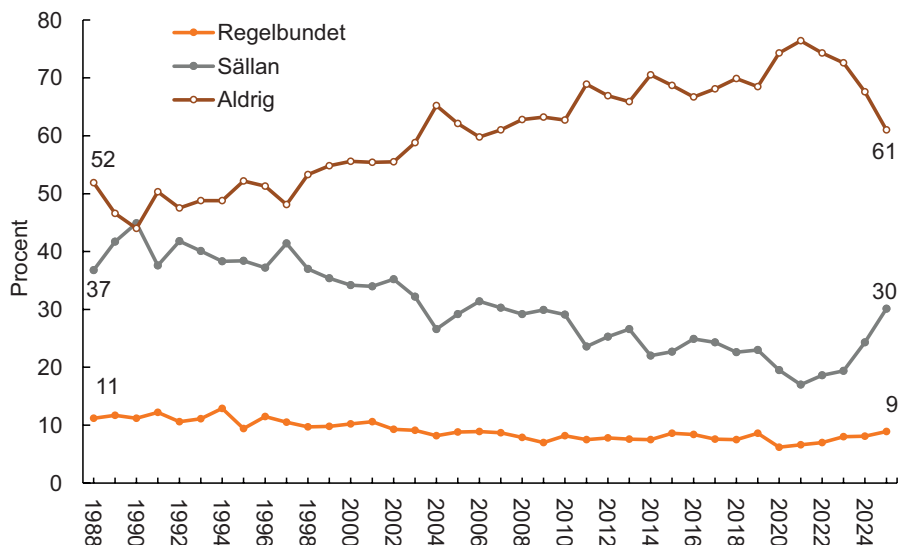
fler människor inom allt fler områden i samhället – är alltjämt obesvarad (för en mer utvecklad diskussion om sekularisering och sakralisering, se Hagevi, 2025).

I kölvattnet av diskussionen om ett ökat religiöst intresse varnade präster för unga män som sökt sig till Svenska kyrkan och beskrev dem som intoleranta kvinnohatande kristna fundamentalister. Ungdomars religiositet kopplades också till att de tagit intryck av konservativa nätpredikanter (Uddenfeldt & Liljefors, 2025). Andra varnade istället för att alltid beskrivna unga män och deras närvaro i kyrkor som en kris, men också att problemen överdrevs – engagemanget i Svenska kyrkan ökade främst bland kvinnliga ungdomar, inte bland manliga ungdomar (Willman, 2025). I debatten efterlystes mer forskning på området.

I detta kapitel undersöks den påstådda religiösa trenden bland den svenska befolkningen från mitten av 1980-talet till mitten av 2020-talet utifrån SOM-undersökningarnas data. Religiös förändring över tid kan observeras på två sätt. Det första sättet är en förändring som noteras över tid: antingen att religiositeten minskar eller ökar. På det andra sättet sker förändringen mellan generationer genom att yngre generationer uppvisar en lägre eller högre grad av religiositet än äldre generationer. Därför genomförs en specialstudie av religiositeten bland svenska ungdomar, 16–24 år. Dessutom studeras om det finns religiös förändring som inte kan förklaras av en ökad andel svenskar med utländsk bakgrund. Som indikatorer på religiositet analyseras vanan att *besöka gudstjänst* och *be till Gud, tro på Gud* och *förtroende för Svenska kyrkan*. Till sist analyseras religiösa skillnader mellan kvinnor och män och om gudstjänstbesökare har gått åt höger. Om så är fallet antas det ge stöd åt den påstådda konservativa tendensen som bland annat Svenska kyrkans präster varnat för.

Religiös förändring i den svenska befolkningen

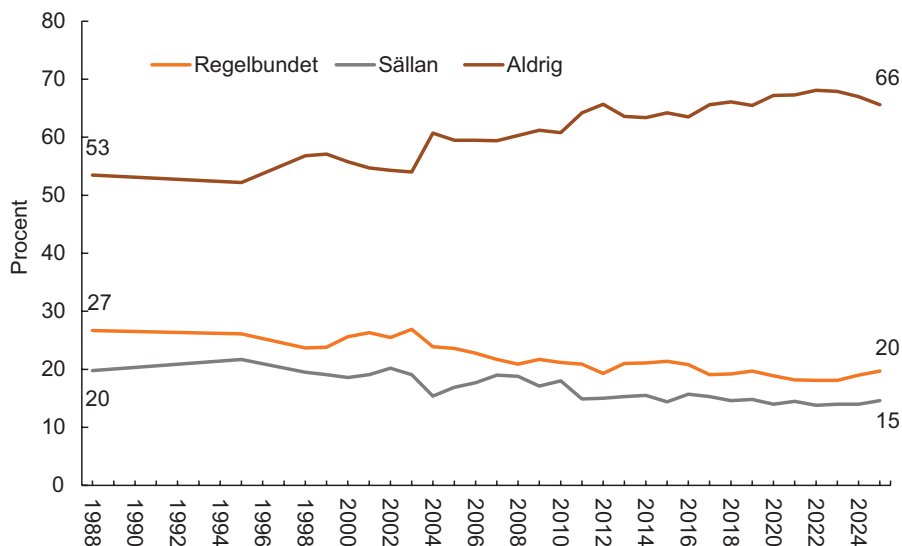
I figur 1–4 redovisas fyra indikatorer på religiositet: vanan att besöka gudstjänst, be till Gud, tro på Gud och förtroende för Svenska kyrkan. Vanan att besöka gudstjänst redovisas i figur 1 som andelen som regelbundet, sällan eller aldrig besökt gudstjänst eller annat religiöst möte 1988–2025. Med regelbundet avses minst en gång i månaden, med sällan avses någon gång under en ett-årsperiod och med aldrig avses ingen gång under en ett-årsperiod. Fram till och med pandemiåret 2020 är tendensen att allt fler aldrig besöker gudstjänst. Därefter ökar andelen som regelbundet besöker gudstjänst några procent, men framför allt ökar andelen som sällan besöker gudstjänst. Läggs de som besöker gudstjänst regelbundet och sällan samman så att alla gudstjänstbesökare finns i en kategori innebär andelen gudstjänstbesökare en fördubbling mellan 2020 och 2025. Det var 20 år sedan det fanns lika stor andel gudstjänstbesökare i svenska befolkningen.

Figur 1 Besök av gudstjänst eller religiöst möte, 1988–2025 (procent)

Kommentar: Frågan löd *Hur ofta har du under de senaste 12 månaderna gjort följande?* varpå bland annat *Besökt gudstjänst eller annat religiöst möte* nämndes. Svarsmöjligheterna var *Ingen gång* (kategoriserat som *Aldrig*), *Någon gång under de senaste 12 månaderna*, *Någon gång i halvåret*, *Någon gång i kvartalet* (kategoriserade som *Sällan*), *Någon gång i månaden*, *Någon gång i veckan*, *Flera gånger i veckan* (kategoriserade som *Regelbundet*). Antalet svarande var 1 522–5 325 personer.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 1988–2025.

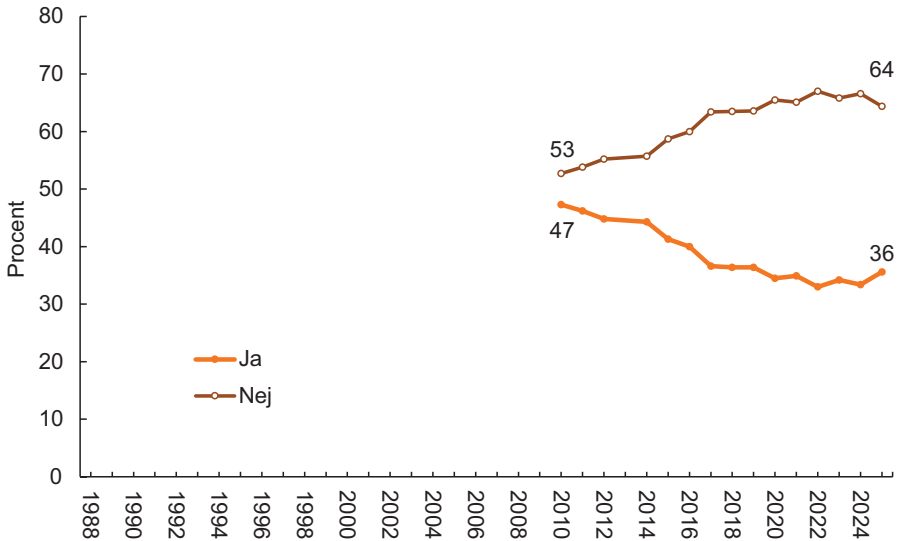
I figur 2 går motsvarande ökning av andelen som ber till Gud inte att notera. De senaste 15 åren uppger drygt en tredjedel att de bett till Gud åtminstone någon gång under en ettårsperiod. Jämfört med 1988 har dock andelen som ber minskat. Så länge SOM-undersökningarna studerat bönevanor har gruppen som aldrig bett under en ettårsperiod varit störst och det har varit något mer vanligt att regelbundet be till Gud än att göra det sällan.

Figur 2 Bett till Gud, 1988–2025 (procent)

Kommentar: Frågan löd *Hur ofta har du under de senaste 12 månaderna gjort följande?* varpå bland annat *Bett till Gud* nämndes. Svarsmöjligheterna var *Ingen gång* (kategoriserat som *Aldrig*), *Någon gång under de senaste 12 månaderna*, *Någon gång i halvåret*, *Någon gång i kvartalet* (kategoriserade som *Sällan*), *Någon gång i månaden*, *Någon gång i veckan*, *Flera gånger i veckan* (kategoriserade som *Regelbundet*). Antalet svarande var 1 530–10 643 personer.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 1988–2025.

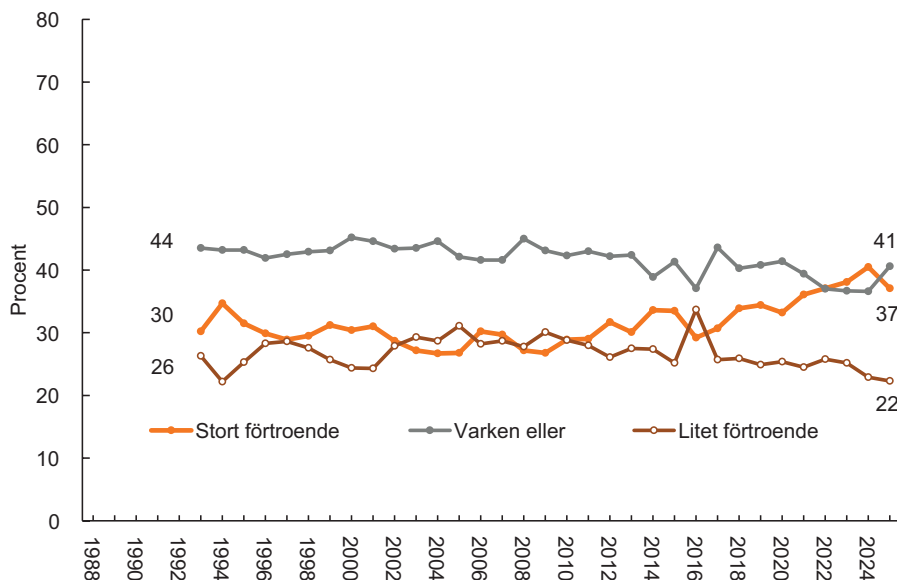
I figur 3 redovisas om människor tror på Gud eller inte. Andelen som tror på Gud minskade fram till 2020 för att sedan stabiliseras runt drygt en tredjedel gudstroende. År 2025 sker dock en liten ökning av andelen som tror på Gud till 36 procent (som uppnår gängse kriterier för statistisk signifikans: $p < 0,05$), vilket är den första uppmätta ökningen av gudstroende sedan mätserien började 2010.

Figur 3 Tro på Gud, 2010–2025 (procent)

Kommentar: Frågan löd *Tro du på Gud?* Svarsmöjligheterna var *Ja* eller *Nej*. Antalet svarande var 1 542–6 933 personer.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2010–2025.

I figur 4 redovisas förtroende för Svenska kyrkan. Undersökningarna av förtroendet för Svenska kyrkan inleddes 1992 och andelen med stort förtroende för detta samfund nådde en rekordnotering 2024, men i 2025 års SOM-undersökning minskar andelen med stort förtroende något. Det är alltjämt större andel som har stort förtroende för Svenska kyrkan (37 procent) än andelen som har litet förtroende (22 procent).

Figur 4 Förtroende för Svenska kyrkan, 1993–2025 (procent)

Kommentar: Frågan löd *Hur stort förtroende har du för det sätt på vilket följande institutioner och grupper sköter sitt arbete?* varpå bland annat Svenska kyrkan nämndes. Svarsmöjligheterna var *Mycket stort förtroende*, *Ganska stort förtroende* (kategoriserat som *Stort förtroende*), *Varken stort eller litet förtroende* (kategoriserat som *Varken eller*), *Ganska litet förtroende* och *Mycket litet förtroende* (kategoriserat som *Litet förtroende*). Antalet svarande var 1 493–5 994 personer.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 1993–2025.

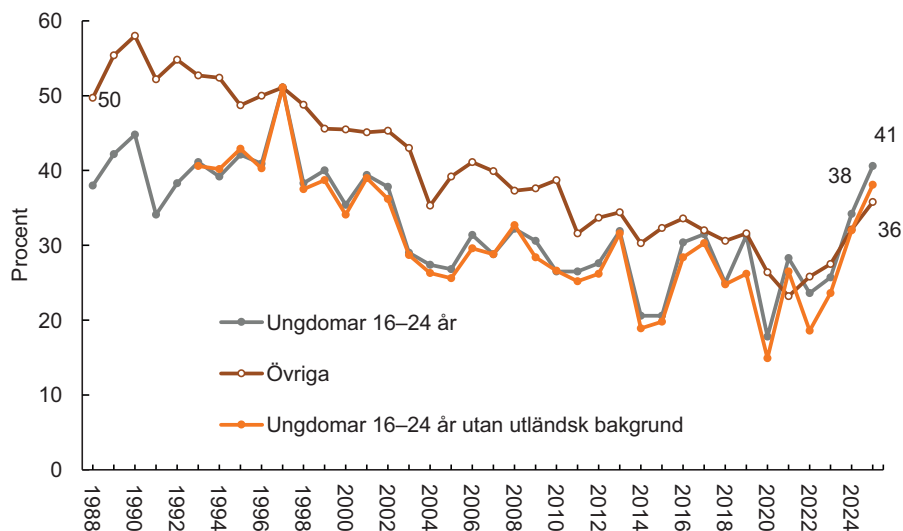
Resultatet i figur 1–4 visar på en uppgång för den kyrko- och gudstjänstorienterade religiositeten, medan andelen som ber till Gud och tror på Gud är mer stabil. Det är inte främst de mest engagerade, regelbundna gudstjänstbesökarna som ökar, utan de svalare sällanbesökarna. I SOM-undersökningen från 2019 går det att studera vilka samfund människor besöker när de går på gudstjänst. Den visar att 80 procent av sällanbesökarna firar gudstjänst i Svenska kyrkan, varför det sannolikt främst är i detta samfund som ökningen av andelen gudstjänstbesökare ägt rum.

Religiös förändring bland ungdomar

En religiös förändring som diskuteras mycket i media är ökad religiositet bland ungdomar. I figur 5–8 redovisas motsvarande religiösa indikatorer som i figur 1–4, fast nu uppdelat på ungdomar 16–24 år och övriga vuxna. Eftersom den religiösa förändringen av gudstjänstbesök främst är relaterad till sällanbesökarna redovisas samtliga gudstjänstbesökare i figur 5, utan att särredovisa regelbundna och sällanbesökare. Sedan 2022 är det en märkbar ökning av andelen ungdomar

som besöker gudstjänst under en ettårsperiod, från 24 procent till 41 procent. För att finna en större andel gudstjänstbesökande ungdomar måste vi gå tillbaka till 2001. Det är också värt att notera att den skillnad i gudstjänstbesök som tidigare funnits mellan ungdomar och äldre försvunnit.

Figur 5 Besök av gudstjänst eller religiöst möte efter ålder och utan utländsk bakgrund, 1988–2025 (procent)

Kommentar: För fråge- och svarsformulering, se figur 1. Antalet svarande var för Övriga 1 247–4 876 personer, Ungdomar 101–448 personer och för Ungdomar utan utländsk bakgrund 67–358 personer. Personer med utländsk bakgrund började undersökas 1992.

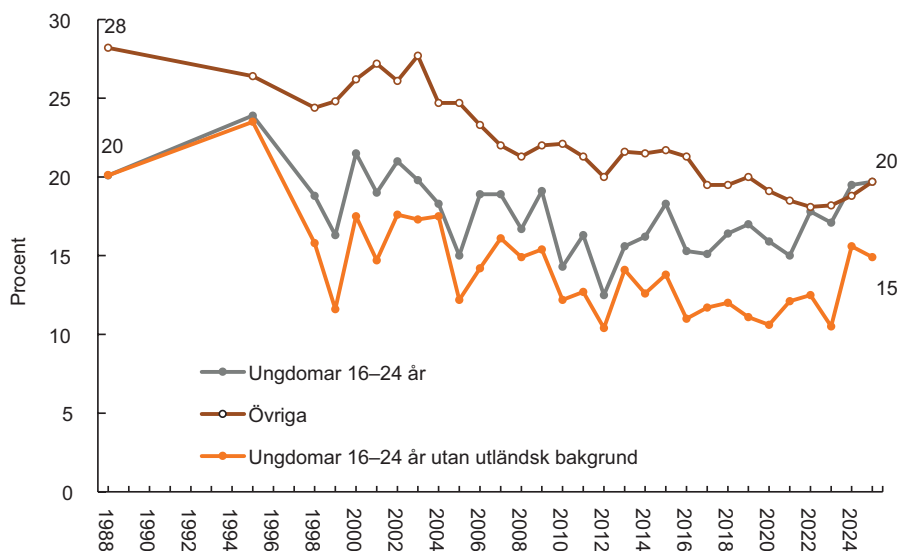
Källa: Den nationella SOM-undersökningen 1988–2025.

Under den period som studeras i detta kapitel har många människor invandrat till Sverige. Eftersom den svenska befolkningen är mycket sekulariserad tenderar människor från andra länder att uppvisa ett större religiöst engagemang än de som redan bor i Sverige (Inglehart, 2021). Invandring borde således innebära ett tillskott som ökar andelen religiösa svenskar. Den växande andelen personer med utländsk bakgrund kan därmed bidra till en sakralisering av den svenska befolkningen, inte minst bland ungdomar. I så fall kan en ökad religiositet förklaras av en ökning av befolkningen med utländsk bakgrund. För att kontrollera en sådan förklaring till religiös förändring studeras ungdomar utan utländsk bakgrund (ungdomar med utländsk bakgrund har ofta för få svarande för att trovärdigt analyseras). Om andelen religiösa ungdomar utan utländsk bakgrund ökar kan ökningen inte förklaras av invandring.

När gudstjänstbesökande ungdomar utan utländsk bakgrund studeras framgår det att även denna grupp ökar och att skillnaden mellan resultatet för samtliga ungdomar och ungdomar utan utländsk bakgrund är liten. Andelen ungdomar utan utländsk bakgrund som besöker gudstjänster fördubblas mellan 2022 och 2025: från 19 procent till 38 procent. En så stor andel av gudstjänstbesökande ungdomar utan utländsk bakgrund har inte registrerats sedan 1999.

I figur 6 redovisas andelen ungdomar och vuxna som regelbundet (minst en gång i månaden) ber till Gud. Andelen ungdomar som regelbundet ber till Gud är ganska stabil – med undantag för en dipp 2010–2014. Eftersom andelen som regelbundet ber till Gud är lägre bland ungdomar utan utländsk bakgrund indikerar det att stabiliteten till viss del beror på den ökande andelen ungdomar med utländska bakgrund. När enbart ungdomar utan utländsk bakgrund studeras noteras också en nedgång över tid, men också att andelen regelbundet bedjande ungdomar utan utländsk bakgrund stabiliseras 2010 för att efter pandemin öka till tidigare nivåer 2024–2025.

Figur 6 Bett till Gud efter ålder och utan utländsk bakgrund, 1988–2025 (procent)

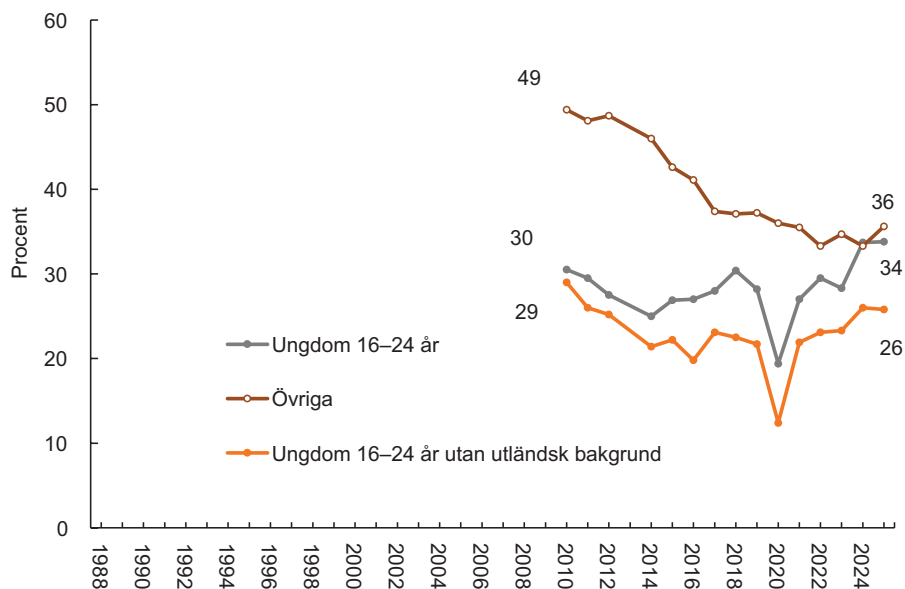

Kommentar: För fråge- och svarsformulering, se figur 1. Antalet svarande var för Övriga 1 229–9 840 personer, Ungdomar 177–989 personer och för Ungdomar utan utländsk bakgrund 145–710 personer.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 1988–2025.

Enligt figur 7 är andelen gudstroende ungdomar på rekordnivå 2025 med 34 procent som tror på Gud. Även nu är andelen ungdomar utan utländsk bakgrund som tror på Gud lägre, vilket indikerar att nivån av gudstroende ungdomar hålls uppe av en ökande andel ungdomar med utländsk bakgrund.

Figur 7 Tro på Gud efter ålder och utan utländsk bakgrund, 2010–2025 (procent)

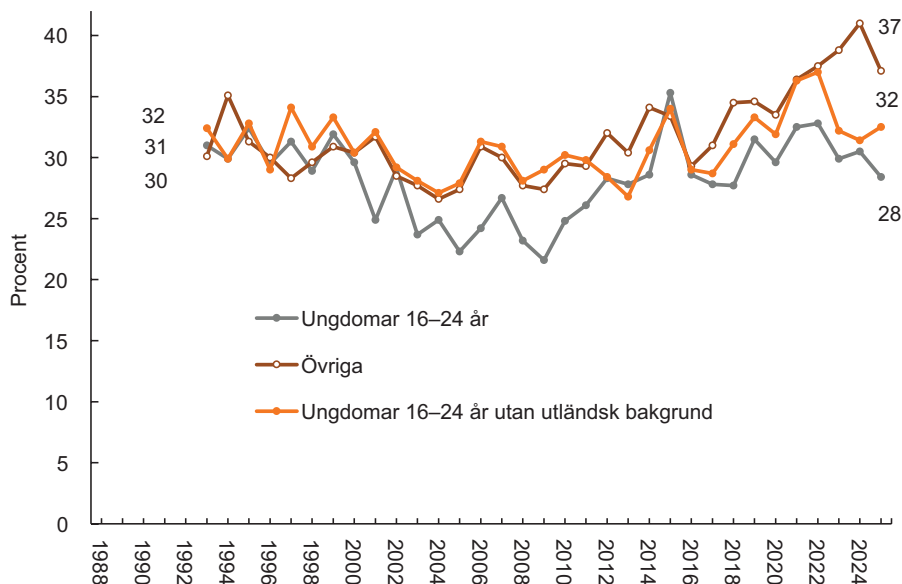

Kommentar: För fråge- och svarsformulering, se figur 1. Antalet svarande var för Övriga 1 417–6 370 personer, Ungdomar är 126–562 personer och för Ungdomar utan utländsk bakgrund 89–372 personer.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2010–2025.

I figur 8 redovisas andelen ungdomar och vuxna med stort förtroende för Svenska kyrkan. Det är noterbart att andelen vuxna med stort förtroende för Svenska kyrkan ligger på högre nivåer än för några år sedan. Det samma gäller dock inte ungdomar och inte heller ungdomar utan utländsk bakgrund, även om skillnaderna mellan dessa och vuxna inte är statistisk signifikant.

Figur 8 Förtroende för Svenska kyrkan efter ålder och utan utländsk bakgrund, 1993–2025 (procent)

Kommentar: För fråge- och svarsformulering, se figur 1. Antalet svarande var för Övriga 1 379–5 234 personer, Ungdomar är 119–559 personer och för Ungdomar utan utländsk bakgrund 80–429 personer.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 1993–2025.

År 2025 är urvalet så stort att det är meningsfullt att jämföra religiositeten bland ungdomar med utländsk bakgrund och ungdomar utan utländsk bakgrund. Vad gäller gudstjänstbesök och förtroende för Svenska kyrkan är skillnaden liten: 38 procent ($n=281$) av ungdomarna utan utländsk bakgrund och 44 procent ($n=90$) av ungdomarna med utländsk bakgrund besöker gudstjänst under en ettårsperiod medan 32 procent ($n=80$) av ungdomarna utan utländsk bakgrund och 24 procent ($n=38$) av ungdomarna med utländsk bakgrund har stort förtroende för Svenska kyrkan. Vad gäller bön och gudstro är skillnaderna större och uppnår statistisk signifikans ($p < 0,05$). Bland ungdomarna utan utländsk bakgrund ber 15 procent regelbundet (minst en gång i månaden) ($n=552$), medan 37 procent ($n=170$) av ungdomarna med utländsk bakgrund ber regelbundet. Medan 26 procent ($n=372$) av ungdomarna utan utländsk bakgrund tror på Gud är motsvarande andel bland ungdomar med utländsk bakgrund 50 procent ($n=115$).

Högerextrem religiös förändring?

I debatten har ungdomars ökade religiositet kopplats till extrema konservativa attityder (Uddenfeldt & Liljefors, 2025). Det är inte helt klart vad dessa debattörer avser, men sådana konservativa attityder kan avse flera olika saker, till exempel teologiska frågor som bibelsyn och synen på andra religioner, men också synen på kvinnor, sexuella minoriteter, människor med utländsk bakgrund och annat. Däremot verkar det inte vara ekonomiska högerståndpunkter som varningarna gäller. I den följande analysen försöker dessa attityder fångas upp i människors självplacering på vänster-högerskalan. Den har kallats för ”superfråga” då den tenderar att fånga upp centrala samhällsfrågor (Inglehart & Sidjanski, 1976). Blickarna riktas främst till skalans högersida då det är den som antas härbärgera radikala konservativa attityder (Mudde, 2007).

I figur 9A-D redovisas andelen gudstjänstbesökare (minst en gång under en ettårsperiod) utifrån om människors självplacering på en vänster-högerskala. Varje undersökningår har då periodiserats där den första perioden är 1988–1990, följt av 1991–1999, 2000–2009, 2010–2019, 2020–2023 och 2024–2025. Genom att periodisera data på detta sätt erhålls ett större antal svarande vilket ger resultaten en större trovärdighet, speciellt bland den lilla gruppen ungdomar. Vad gäller 2020-talet har det periodiserats i två kortare perioder. Den första (2020–2023) är knuten till pandemin och dess efterverkningar och 2024–2025 till den period där en del menar att det religiösa intresset ökat.

Figur 9A redovisar samtliga svarande och där noteras att människor som står till höger i politiken något oftare besöker gudstjänst än människor som står till vänster i politiken. Det är också möjligt att notera att de ideologiska skillnaderna mellan vanan att besöka gudstjänster i stort sett försvinner över tid.

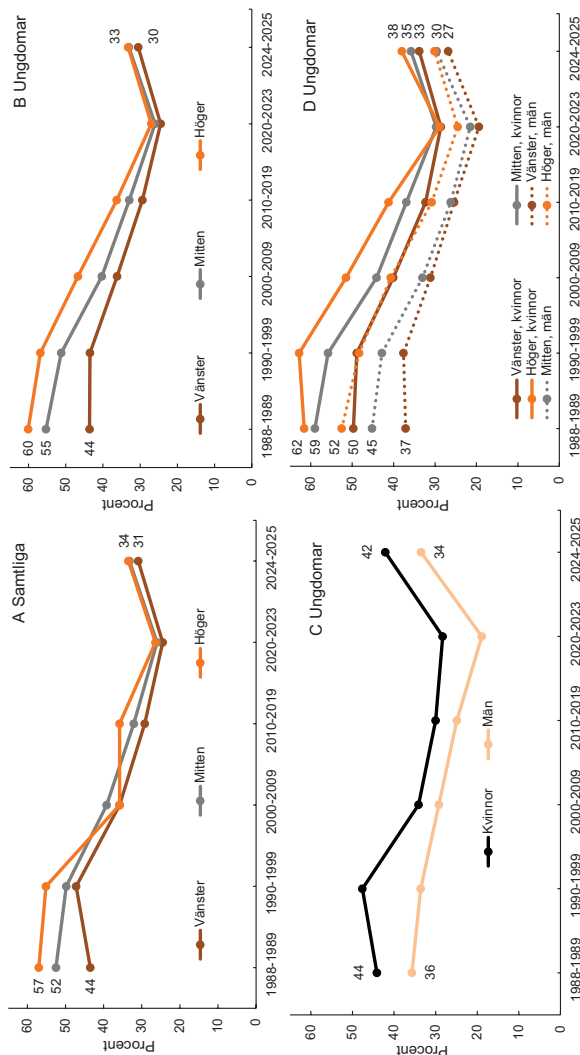
Figur 9B redovisar motsvarande analys som i figur 9A, men nu enbart bland ungdomar (16–24 år gamla). Även nu är trenden densamma: Från att ha varit mer vanligt att besöka gudstjänst bland ungdomar som står till höger i politiken har denna ideologiska skillnad i stort sett upphört på senare tid.

Figur 9C redovisar skillnaden i gudstjänstbesök bland kvinnliga och manliga ungdomar. Den visar att bland ungdomar är det vanligare att kvinnor besöker gudstjänst än män. Skillnaderna över tid är förhållandevis stabila och ungefär lika stora under den första undersökningsperioden (1988–1990) som den sista (2024–2025).

Figur 9D beaktar såväl kön som vänster-högerposition bland ungdomar. Även nu finns det en tendens att ideologisk position varit starkare förknippat med gudstjänstbesök, men att detta avtar över tid. Detta gäller såväl kvinnliga som manliga ungdomar.

Utifrån analyserna som redovisas i figur 9A–D finns det inget som tyder på en generell ökning av högerattityder varken bland kvinnliga eller manliga ungdomar som besöker gudstjänster.

Figur 9 Andelen som besöker gudstjänst under en ettårsperiod efter självplacering på vänster-högerskalan bland samtliga, ungdomar (16–24 år), kvinnliga och manliga ungdomar, periodiserade år 1988–2025 (procent)

Kommentar: Frågan om vänster-högerposition löd *Man talar ibland om att politiska åsikter kan placeras in på en vänster-högerskala. Var någonstans skulle du placera dig själv på en sådan skala? Svarsmöjligheterna var Klart till vänster, Något till vänster (kategoriserat som Vänster), Varken till vänster eller till höger (kategoriserat som Mitten), Något till höger och Klart till höger (kategoriserat som Höger). För övriga fråge- och svarsformuleringar, se figur 1. För samtliga var antalet svarande för Vänster 950–8 635 personer, Mitten 1 068–8 485 personer och Höger 949–8 955 personer. För ungdomar var antalet svarande för Vänster 140–1 043 personer, Mitten 167–1 103 personer och Höger 217–889 personer. För kvinnliga ungdomar var antalet svarande 244–1 723 personer och för manliga ungdomar 263–1 409 personer. För kvinnliga ungdomar var antalet svarande för Vänster 69–632 personer, Mitten 65–620 personer och Höger 67–397 personer. För manliga ungdomar är antalet svarande för Vänster 62–411 personer, Mitten 69–476 personer och Höger 111–493 personer.*

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 1988–2025.

Måhända är det inte tillräckligt radikalt att bara vara till höger och att då och då besöka en gudstjänst. Vad händer om undersökningen gäller regelbundna gudstjänstbesökande ungdomar och i vad mån de placerar sig klart till höger, vilket är den yttersta högerpositionen i SOM-undersökningarna? Tyvärr går det inte att genomföra en sådan undersökning utifrån enbart de senaste två åren då antalet svarande ungdomar som regelbundet besöker gudstjänster är för få. Därför analyseras SOM-undersökningarna från den senaste tioårsperioden (2016–2025) i figur 10. Trots detta är det få svarande bland regelbundna gudstjänstbesökare, varför resultatet bör betraktas som relativt osäkert.

Figur 10 Ungdomar som är klart till höger efter gudstjänstbesök och kön under åren 2016–2025 (procent, konfidensintervall)

Kommentar: För fråge- och svarsformulering, se figur 1 och 9. För kvinnliga ungdomar som regelbundet besöker gudstjänst var antalet svarande 68 personer, Sällan 234 personer och Aldrig 587 personer. För manliga ungdomar som regelbundet besöker gudstjänst var antalet svarande 66 personer, Sällan 144 personer och Aldrig 605 personer.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2016–2025.

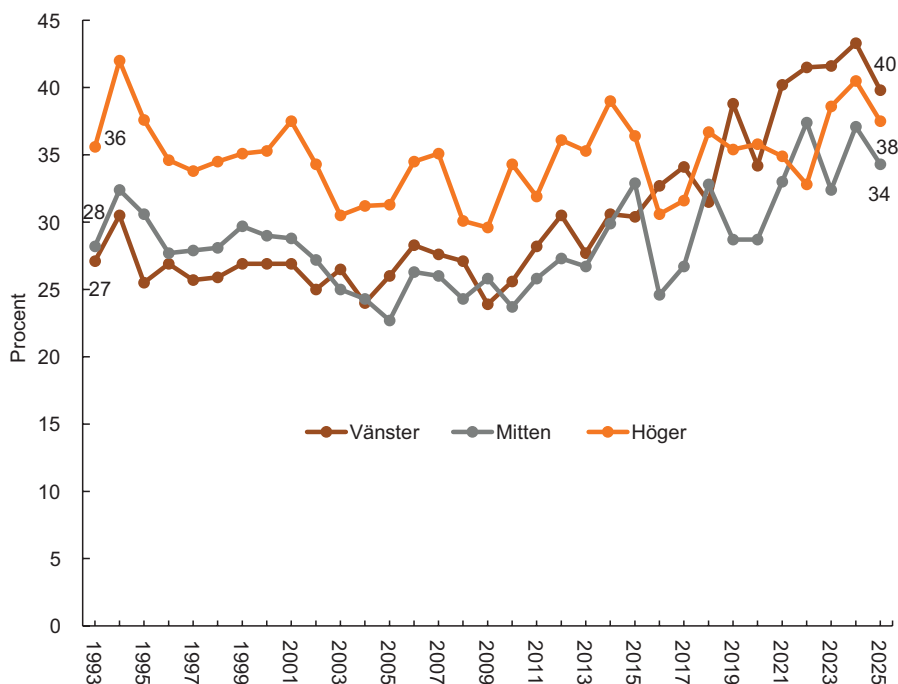
Över lag tenderar manliga ungdomar att oftare vara klart till höger än vad som är fallet för kvinnliga ungdomar. Ett undantag utgör dock ungdomar som regelbundet besöker gudstjänster. Där är det uppmätta värdet för kvinnor högre än för män, men skillnaden når inte de gängse kriterierna för signifikans. Några skillnader är statistiskt signifikanta ($p < 0,05$). Det är vanligare att kvinnliga ungdomar som regelbundet besöker gudstjänster är klart till höger än vad som är fallet bland kvinnliga ungdomar som sällan besöker gudstjänster. Manliga ungdomar som

regelbundet besöker gudstjänster är i mindre utsträckning klart till höger än manliga ungdomar som aldrig besöker gudstjänster.

Generellt visar inte SOM-undersökningarna på någon extremistisk, konservativ högerradikalisering av unga män som besöker gudstjänst. Det betyder dock inte att sådana fall inte finns, bara att det långt ifrån är en bra generell beskrivning av vad som sker i samband med ökningen av gudstjänstbesök bland ungdomar. En undersökning av konsumtion av religion på nätet kanske skulle ge ett annat resultat.

Vad gäller Svenska kyrkan finns det dock en förändring som är kopplad till ideologisk vänster-högerposition: förtroende för Svenska kyrkan. I figur 11 redovisas andelen med stort förtroende för Svenska kyrkan utifrån deras ideologiska självplacering till vänster, mitten eller höger.

Figur 11 Förtroende för Svenska kyrkan efter ideologisk vänster-, mitten- och högerposition, 1993–2025 (procent)

Kommentar: För fråge- och svarsformuleringar, se figur 1 och 9. Antalet svarande för Vänster var 509–2 220 personer, Mitten 411–1 750 personer och Höger 486–2 144 personer.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 1993–2025.

Mellan 1993–2015 var det vara vanligare att människor som var till höger i politiken hade större förtroende för Svenska kyrkan än personer i mitten eller till vänster. För människor till höger i politiken rör sig förtroendet för Svenska kyrkan inom ungefär samma intervall under undersökningsperioden. Däremot ökar förtroendet för Svenska kyrkan bland de i den politiska mitten, men framför allt bland personer som står till vänster i politiken. Ökningen är så omfattande att det under 2020-talet är vanligast att vänsterorienterade personer har stort förtroende för Svenska kyrkan. Det är oklart om det ökade förtroendet bland människor i den politiska mitten och vänstern kan härledas till förändringar bland dessa, förändringar av hur Svenska kyrkan uppfattas av dem eller faktiska förändringar av Svenska kyrkan.

Ökad sval religiositet

Mycket tyder på att svenskarna har ökat sin kyrko-orienterade religiositet de senaste åren. De av kristna kyrkor dominerade gudstjänsterna besöks av en större grupp svenskar och allt fler har stort förtroende för Svenska kyrkan. Däremot ökar inte andelen som ber till Gud eller som tror på Gud något nämnvärt. När det gäller gudstjänstbesöken är det främst de som sällan besöker gudstjänst, någon eller några gånger om året, som ökar, medan andelen regelbundna gudstjänstbesökare är stabil. Mycket tyder på att för få personer rör den religiösa förändringen ”het” religion (Lehmann, 2008). En sådan religiositet är känslomässigt intensiv med starkt personligt engagemang som ofta levs ut i en religiös församling och som kan innebära att hela livet ändras. Istället tycks den ökade religiositeten främst röra ”sval” religion som blott är en del av individens liv, utan ett starkt, omfattande personligt engagemang och som är förhållandevis fristående från andra delar av individens liv.

Även bland ungdomar ökar gudstjänstbesöken. Även nu är det främst de som sällan besöker gudstjänster som står för ökningen. Detta kan inte förklaras av att andelen ungdomar med utländsk bakgrund har blivit större, utan förändringen sker både bland svenska ungdomar med och utan utländsk bakgrund – och bland kvinnliga och manliga ungdomar.

I debatten har några associerat religiös förändring till ökad konservatism. Det finns inget i denna studie som stödjer en sådan ideologisk förändring. Snarare ökar förtroendet för Svenska kyrkan bland människor som står i mitten och till vänster i politiken. För en bättre bild av gudstjänstbesökarnas ideologi behövs dock fler och mer precisa undersökningar än vad som varit möjligt i föreliggande studie.

Med tanke på att det är sval religion som ökar är sannolikheten att ett sådant religiöst engagemang ska ändra människors liv litet – detta inkluderar även politisk radikalisering. Snarare blir religion en del av det liv som människor redan lever. Många unga män är oftare mer till höger och mer konservativa än unga kvinnor (SOM-institutet, 2025). När ungdomar i större utsträckning tar del av gudstjänster och annan kyrklig verksamhet är det därför troligt att unga män tar med sig de

ideologier som de redan har. Då det rör sig om sval religion är sannolikheten liten att dessa kommer att ändra sig genom radikaliserings eller omvändelse till något nytt.

I samhället finns det andra sätt att ta del av religion än gudstjänster. Religion på internet, framför allt sociala medier (Lövheim & Jensdotter, 2024) är något som inte undersöks i denna studie. Det finns anledning att återkomma till religionens roll på nätet, inte minst bland ungdomar.

Referenser

- Gustafsson, A., Mahmoud, A., & Lorestani, A. (2024). Fler unga konfirmerar sig: 'Jag vill komma närmare Gud'. *Dagens Nyheter* (2024, 12 september) <https://www.dn.se/insidan/fler-unga-konfirmerar-sig-jag-vill-komma-narmare-gud/>
- Göransson, J., Wahlgren, C., Jodén, H., Jonsson, S., & Klaréus, T. (2024). *Trender 2024 – enligt de unga: En trendsparning baserat på 17 000 unga röster. Ungdomsbarometern*.
- Hagevi, M. (2017). Religious change over generations in an extremely secular society: The case of Sweden. *Review of Religious Research*, 60(3), 449–471.
- Hagevi, M. (2025). Sakralisering efter sekularisering? Religiös förändring över tid och mellan generationer. I B. Rönnerstrand, A. Carlander, P. Öhberg & A. Bergström (Red.), *Irörelse* (s. 65–80). SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Inglehart, R., & Sidjanski, D. (1976). The Left, the Right, the Establishment and the Swiss Electorate. I I. Budge, I. Crewe, & D. Farlie (Red.), *Party Identification and Beyond* (s. 225–242). John Wiley.
- Inglehart, R. F. (2021). *Religion's Sudden Decline: What's Causing it, and What Comes Next?* Oxford University Press.
- Kolk, M. (2025, 19 november). Ni talar om en kyrktrend bland unga – men den stämmer inte. *Dagens Nyheter*. <https://www.dn.se/kultur/martin-kolk-ni-talar-om-en-kyrktrend-bland-unga-men-den-stammer-inte/>
- Lehmann, D. (2008). L'économie miraculeuse de la religion: Un essai sur le capital social, *Social Compass*, 55(4): 457–477.
- Lövheim, M., & Jensdotter, M. (2024). Veiling as free choice or coercion: Banal religion, gender equality, and Swedish identity on Instagram. *Nordic Journal of Media Studies*, 6(1): 35–56.
- McAleer, R., & Barbward-Symmons, R. (2025). *The quiet revival*. Bible Society.
- Mudde, C. (2007). *Populist radical right parties in Europe*. Cambridge University Press.
- SOM-institutet. (2025). *Svenska ungdomstrender 1986–2024*. SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Uddenfeldt, H., & Liljefors, O. (2025, 8 april). "Radikala nätpredikanter söker locka våra unga", *Dagens Nyheter*. <https://www.dn.se/debatt/radikala-natpredikanter-soker-locka-vara-unga/>

- Williams, P. (2026, 27 mars). *Statement from Paul Williams, Chief executive officer, Bible Society*. Bible Society. <https://www.biblesociety.org.uk/the-quiet-revival/statement-from-paul-williams>
- Willman, F. (2025, 8 april). Nej nu! Talet om unga killar börjar likna en konspiration, *Kyrkans tidning*. <https://www.kyrkanstidning.se/ledare/nej-nu-talet-om-unga-killar-borjar-likna-en-konspiration/214546>
- Wyatt, C. (2026). "We thought Gen Z had started going to church in droves: But the truth is more complicated". *British Broadcasting Corporation, BBC* (2026-03-27). <https://www.bbc.com/news/articles/c0k1jddl51no>

VARFÖR BLIR DET SÅ FÅ BARN? BARNAFÖDANDE OCH FAMILJEBILDNING I SVERIGE

ELIAS MARKSTEDT, PATRIK ÖHBERG,
MARCUS WEISSENBILDER OCH ULRICA ANDERSSON

Sammanfattning

Barnafödandet minskar på bred front, i Sverige såväl som i stora delar av världen. Samtidigt har traditionella politiska verktyg för att öka barnafödandet, framför allt ekonomiska reformer och familjepolitiskt stöd, fått allt svagare effekt. Kapitlet analyserar hur allmänheten i Sverige ser på barn och familjebildning samt vilka faktorer som påverkar viljan att skaffa barn. Resultaten visar att ekonomiska motiv spelar en relativt begränsad roll, medan livsstilsrelaterade överväganden och värderingar väger tyngre. Därutöver framträder ideologiska skillnader i viljan att skaffa barn, särskilt bland män, där män till höger uppvisar en större vilja än män till vänster. Övergripande tyder resultaten på att viljan att få barn i hög grad är kopplad till kulturella värderingar och hur föräldraskap vägs mot andra livsprojekt.

Barnafödandet har under de senaste decennierna minskat på bred front runt om i världen. Enligt Världshälsoorganisationen WHO låg det summerade fruktsamhetstalet i början av 1950-talet på cirka fem barn per kvinna. Närmare 75 år senare, år 2024, var motsvarande nivå 2,2 (WHO, 2025). För att en befolkning ska kunna bibehålla en stabil storlek utan invandring krävs ett fruktsamhetstal på drygt 2,1. I dag når mer än hälften av världens länder inte upp till denna nivå (United Nations, 2025). I vissa länder har utvecklingen varit särskilt dramatisk, däribland Sydkorea, där fruktsamhetstalet sjunkit till 0,7 (United Nations, 2024).

I Sverige har det förts statistik över barnafödandet sedan mitten av 1700-talet. Även om barnafödandet förvisso har varierat över tid, har utvecklingen under senare år varit tydligt nedåtgående. En första bottennotering nåddes 1999. Därefter ökade barnafödandet fram till 2010, då fruktsamhetstalet uppgick till 1,98 barn per kvinna. Sedan dess har nivåerna fallit successivt och år 2025 uppmättes den lägsta nivån hittills med 1,42 barn per kvinna (SCB, 2026).

Minskande födelsetal medför både möjligheter och utmaningar. I den offentliga diskussionen framhålls ibland potentiella fördelar, såsom minskat miljötryck och ökat arbetskraftsdeltagande bland personer i fertil ålder (Canning & Schultz, 2012; Fauser m.fl., 2024). Samtidigt innebär en åldrande befolkning att färre

yrkesverksamma ska försörja fler, vilket sätter press på pensionssystem, hälso- och sjukvård samt ekonomisk tillväxt (Fauser m.fl., 2024; Mester, 2018).

Det är dock viktigt att skilja mellan sjunkande födelsetal och biologisk infertilitet. Någon motsvarande ökning av infertilitet på befolkningsnivå har inte kunnat beläggas. I stället framstår uppskjutet barnafödande som en central faktor. Fertiliteten är som högst i 20–25-årsåldern och minskar betydligt efter 35, samtidigt som risken för missfall ökar (Magnus m.fl., 2019). Ökningen av fertilitetsbehandlingar kan därmed i stor utsträckning förstås som en konsekvens av att fler väntar med att få barn (Fauser m.fl., 2024; Hellstrand m.fl., 2022).

Den pågående nedgången är svår att förklara med traditionella modeller. Historiskt har barnafödandet ofta varierat med ekonomiska konjunkturer och familjepolitikens utformning (Comolli, 2017; Vignoli m.fl., 2020), men i flera länder, däribland Sverige, har nedgången skett under relativ ekonomisk stabilitet och utan större förändringar i familjepolitiken (Comolli m.fl., 2021).

Forskningen pekar i stället på förändringar i övergången till föräldraskap, särskilt när det gäller benägenheten att få ett första barn (Hellstrand m.fl., 2021). Allt fler skjuter upp barnafödandet, och en växande andel förblir barnlösa (Neyer m.fl., 2022). Utöver strukturella faktorer har även mer svårsmätbara dimensioner som preferenser, osäkerhet och värderingar lyfts fram som viktiga kring barnafödande (Aassve m.fl., 2021; Bazzani m.fl., 2025).

Mot denna bakgrund är det centralt att inte bara studera hur många barn som föds, utan också hur människor tänker kring barn och familjebildning. Syftet med kapitlet är därför att analysera hur allmänheten i Sverige ser på barn och familjebildning samt att identifiera faktorer som påverkar viljan att skaffa barn. Eftersom nedgången i barnafödande inte fullt ut kan förklaras av ekonomiska villkor eller familjepolitiska reformer riktas fokus mot livsstilsrelaterade överväganden, värderingar och ideologiska skillnader. Kapitlet bidrar därmed till en fördjupad förståelse av de kulturella och normativa dimensioner som formar reproduktiva intentioner i samtiden.

Synen på barn, föräldraskap och politikens roll

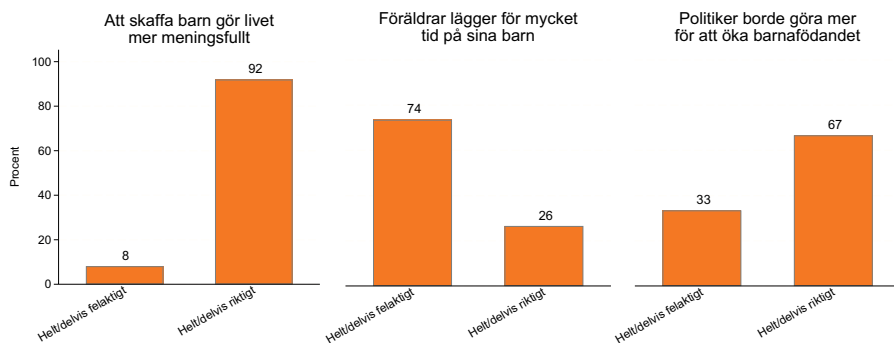
Vi börjar med att studera några grundläggande förutsättningar för barnafödande i en tid då födelsetalen når historiskt låga nivåer – värdet av barn, föräldrarollen och inställningen till att politiker vidtar åtgärder. Bilden som träder fram är på flera sätt överraskande positiv. Det finns ett i grunden positivt värde kring att ha barn och att vara förälder i Sverige. Låga födelsetal betyder inte nödvändigtvis att människor inte längre vill ha barn. De tre påståendena vi presenterar i figur 1 ger en tydlig bild av detta. Hela 92 procent instämmer helt eller delvis i att skaffa barn gör livet meningsfullt, medan bara åtta procent tar avstånd från påståendet. Det är en anmärkningsvärd uppslutning kring ett värde som man möjligen kunde förvänta sig vara mer ifrågasatt i ett samhälle där födelsetalen faller. Intressant nog

gäller detta även bland dem som ännu inte har barn – 77 procent av de barnlösa instämmer i att barn gör livet meningsfullt, även om andelen som instämmer helt är betydligt lägre än bland föräldrar. Vi lever alltså inte i ett samhälle där barn aktivt avvisas som källa till mening.

Bilden är påtaglig också när det gäller synen på föräldrarollen. Tre av fyra, 74 procent, avvisar påståendet att föräldrar lägger för mycket tid på sina barn. Det är en tydlig signal om att intensivt föräldraskap inte uppfattas som ett problem av befolkningen i stort. Normen tycks snarare vara att det är rimligt och legitimt att investera mycket tid i sina barn, eller att påståendet om att dagens föräldraroll kräver för mycket är överdriven.

Slutligen finns det ett brett folkligt stöd för politiska åtgärder: två tredjedelar, 67 procent, anser att politiker borde göra mer för att öka barnafödandet, medan 33 procent är av motsatt uppfattning. Det tyder på att frågan om barnafödande inte ses som en privatsak. Reproduktion är politiskt och en majoritet välkomnar ett mer aktivt politiskt engagemang på området. Sammantaget målar de tre påståendena upp bilden av ett samhälle som värdesätter barn och familjeliv, stödjer ett engagerat föräldraskap och är öppet för att staten tar ett större ansvar – men där födelsetalen ändå faller.

Figur 1 Synen på barn, föräldraskap och politikens roll, 2025 (procent, konfidensintervall)

Kommentar: Frågan löd Vilken är din bedömning av följande påståenden? med delfrågorna Att skaffa barn gör livet meningsfullt; Föräldrar lägger för mycket tid på sina barn; Politiker borde göra mer för att öka barnafödandet. Svarsalternativen löd Helt riktigt, Delvis riktigt, Delvis felaktigt, Helt felaktigt. Antalet svarande var som lägst 1 710. Data är viktade på kön, ålder och region (NUTS1).

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2025.

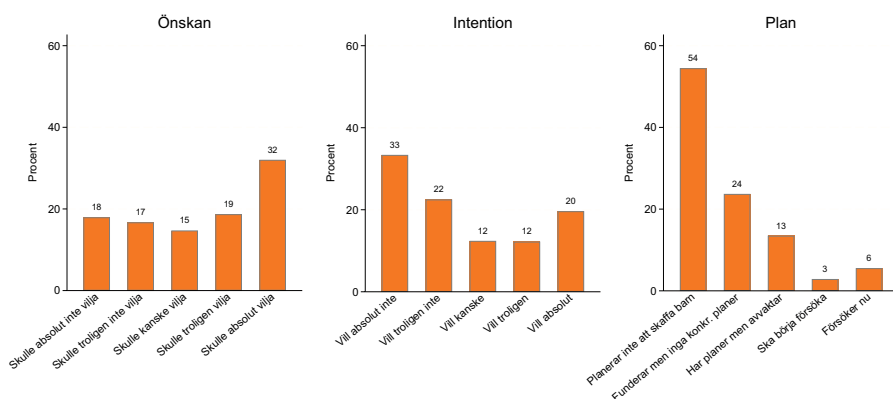
Reproduktionstrappan: från önskan till vilja till plan

Att i grunden ha en positiv eller negativ inställning till barn i allmänhet spelar antagligen en viktig roll, men frågan säger inget om våra svarande själva vill eller

planerar att skaffa barn. Den stora frågan är var det fallerar: handlar det om en avsaknad av en grundläggande önskan att skaffa barn, om att människor upplever för många praktiska hinder, eller om att de helt enkelt saknar konkreta planer? Dessa tre nivåer figurerar ofta i studier av reproduktionsambitioner, men mäts sällan samtidigt. Vi benämner dessa tre tillsammans som en reproduktionstrappa och kallar stegen för önskan, intention och planering.

I figur 2 ser vi att det finns en successiv nedtrappning av styrkan i preferenserna ju mer konkret frågan är. Det är bara nio procent som aktivt ska försöka eller försöker skaffa barn nu (tre plus sex procent), men cirka hälften skulle troligen eller skulle absolut vilja ha (fler) barn. När respondenterna ombeds väga in sin nuvarande situation hamnar svaren mellan dessa två ytterligheter.

Figur 2 Reproduktionstrappan hos allmänheten under 50 år, 2025 (procent)

Kommentar: Frågorna löd *Om det inte fanns några hinder, hur gärna skulle du vilja ha (fler) barn? Givet din nuvarande situation, vill du ha (fler) barn? samt Hur aktivt planerar du att skaffa (fler) barn?* Svarsalternativen framgår av figuren. Antal svar varierar mellan 680 och 683 för de tre olika frågorna. Data är viktade på kön, ålder och region (NUTS1).

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2025.

En växande forskningslitteratur pekar på att politisk ideologi har blivit en allt viktigare faktor bakom viljan att skaffa barn. I en amerikansk kontext har sambandet mellan konservativ eller republikansk identitet och högre barnönskan stärkts påtagligt över tid (Rackin & Gibson-Davis, 2024). Mönstret är inte begränsat till USA. Europeiska data visar att personer långt till höger på den politiska skalan i högre utsträckning uppger att de vill ha barn (Arpino & Mogi, 2024), och i en analys av globala data framkommer att de ideologiskt mest utpräglade, såväl till vänster som till höger, tenderar att skaffa fler barn, men att effekten är tydligast till höger och att mönstret tog form från 1990-talet och framåt (Fieder & Huber, 2018).

Förklaringarna till sambandet är flera. En del av skillnaderna kan hänföras till strukturella faktorer som utbildningsnivå och boendeform, som samvarierar med ideologi. Därutöver spelar identitets- och värderingsfaktorer roll, där religiositet och synen på barn som ett centralt livsprojekt är starkare kopplade till högeridentitet. Assortativ partnerbildning, det vill säga tendensen att bilda par med någon som delar ens politiska värderingar, kan också förstärka dessa skillnader över tid.

En annan förklaringslinje rör hur politiska händelser påverkar framtidsoptimism och reproduktiva beslut. Studier från USA visar att oväntade politiska maktskiften påverkar fertiliteten i den vinnande sidans väljargrupper genom ökad framtidstro (Dahl m.fl., 2022). Liknande mekanismer kan vara verksamma även i andra sammanhang – data från Hongkong tyder på att affektiv polarisering har en koppling till fertilitetspreferenser (Cheung m.fl., 2024). Sammantaget är det alltså inte ideologi i sig som driver reproduktiva beslut, utan snarare de värderingar, identiteter och framtidsbedömningar som ideologin bär med sig.

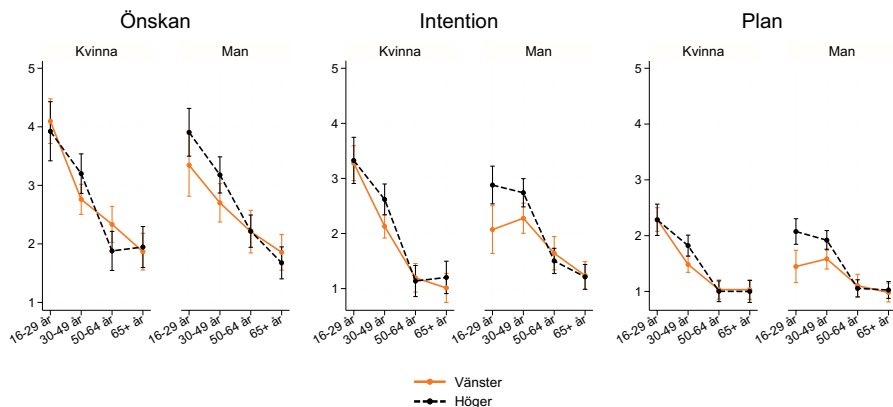
Frågan är om samma mönster går att identifiera i svenska data. I figur 3 illustrerar vi skillnader bland män och kvinnor som står till vänster eller till höger i reproduktionstrappan utifrån ålder (i analysen tar vi bort de 505 svarspersoner som placerar sig i mitten av vänster-högerskalan). Vi kan då se hur tre mönster träder fram. Det första visar att ideologi bara spelar en marginell roll bland kvinnor. Vänster- och högerkvinnor har genomgående likartade preferenser längs hela trappan. Det andra mönstret visar hur det bland män råder ett motsatt förhållande: unga vänstermän uppvisar redan vid det mer grundläggande önskningsmålet lägre preferenser än högermän (3,4 jämfört med 3,9) och skillnaden vidgas när hinder vägs in och konkreta planer efterfrågas. Vi kan också se ett åldersmönster som är förväntat starkt. Preferenserna avtar med ålder i samtliga grupper, vilket sannolikt speglar att äldre respondenter redan har barn eller inte längre planerar barn. Sammantaget drivs den övergripande könsskillnaden i reproduktionstrappan i hög grad av vänstermännen. Bland respondenter till höger är kön en marginell faktor.

En möjlig tolkning av resultaten är att ideologiska skillnader i reproduktionstrappan också kan få betydelse för partnerbildning bland barnlösa i fertil ålder. Drygt hälften av de barnlösa kvinnorna under 50 år placerar sig till vänster, jämfört med cirka en tredjedel av männen. Samtidigt är det just bland vänstermän som viljan att skaffa barn är som lägst. Mot bakgrund av att partnerbrist framstår som ett vanligt hinder för barnafödande öppnar detta för hypotesen att ideologisk sortering på partnermarknaden kan spela en viss roll. Om personer i hög grad söker partner med liknande politiska värderingar kan skillnader i viljan att skaffa barn mellan ideologiska grupper få konsekvenser också för möjligheten att bilda par med gemensamma familjeambitioner.

Våra data gör det inte möjligt att pröva denna mekanism direkt, och resultaten ska därför inte tolkas som ett belägg för ett fastställt matchningsproblem. Däremot pekar de på att sambandet mellan ideologi och barnafödande kan verka genom fler än en väg: dels genom skillnader i viljan att få barn, dels möjligen genom hur

partnerrelationer formas. Frågan om sjunkande födelsetal kan därmed ha en ideologisk dimension som förtjänar större uppmärksamhet i den svenska forskningen.

Figur 3 Reproduktionstrappan hos allmänheten, efter kön, ideologi och ålder, 2025 (predicerade medelvärden)

Kommentar: Predicerade medelvärden baserat på en regressionsmodell med kontroll för utbildning, inkomst, partnerskap och stad/land. Första frågan löd *Om det inte fanns några hinder, hur gärna skulle du vilja ha (fler) barn*. Svartalternativen var *Skulle absolut inte vilja*, *Skulle troligen inte vilja*, *Skulle kanske vilja*, *Skulle troligen vilja*, *Skulle absolut vilja*. Andra frågan löd *Givet din nuvarande situation, vill du ha (fler) barn*. Svartalternativen var *Vill absolut inte*, *Vill troligen inte*, *Vill kanske*, *Vill troligen*, *Vill absolut*. Tredje frågan löd *Hur aktivt planerar du att skaffa (fler) barn*. Svartalternativen var *Planerar inte att skaffa barn*, *Funderar men har inte konkreta planer*, *Har planer men avvaktar*, *Ska börja försöka*, *Försöker nu*. Figuren redovisar predicerat medelvärde för respektive fråga. Antal svarande varierar mellan 1 135 och 1 140. Felstaplarna visar 95-procentiga konfidensintervall.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2025.

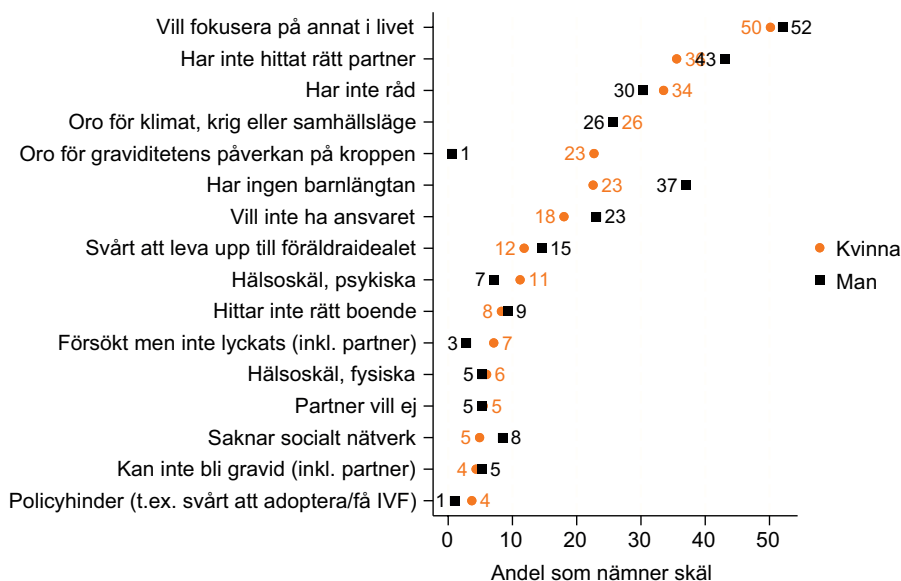
Vad avhåller människor från att skaffa barn?

Att preferenser varierar mellan grupper säger oss inte varför många avstår från att skaffa barn. Orsaker är svåra att fånga med en enda metod. Vi kombinerar två angreppssätt: att fråga barnlösa direkt om sina skäl till att de inte har barn och att analysera vad som förklarar gapet mellan preferensmått. Ingen av dem ger direkta svar om orsak och verkan, men tillsammans kan de ligga till grund för mer precisa hypoteser. Här svarar vi alltså på två frågor: Vilka skäl anger barnlösa till att de inte har barn? Vilka av skälen verkar hänga ihop med att önskan inte omsätts i planering?

Figur 4 visar att de vanligaste skälen till att inte ha skaffat barn främst rör prioriteringar, relationshinder och timingproblem. Att vilja fokusera på annat i livet och att inte ha hittat rätt partner dominerar klart, medan ekonomiska, medicinska

och policyrelaterade skäl anges mer sällan. Könsskillnaderna är små. Sammantaget pekar resultaten på att de vanligaste hindren är kopplade till livsval och relations-situation snarare än till ekonomiska eller institutionella förutsättningar. Samtidigt säger rangordningen i figur 4 inte vilka skäl som faktiskt framstår som huvudsakliga hinder. Figuren fångar vilka skäl som uppges, men inte hur dessa verkar i relation till varandra.

Figur 4 Skäl till att hittills inte ha skaffat barn, efter kön, 2025 (procent)

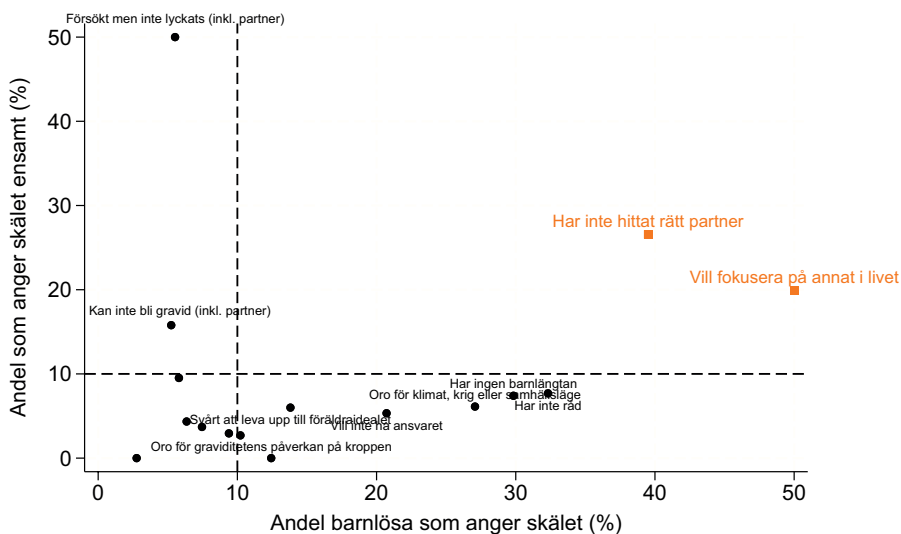
Kommentar: Frågan löd *Om du av någon anledning inte har skaffat barn, är något av följande skälet? Du kan kryssa i flera alternativ.* Alternativen som respondenterna fick ta ställning till framgår av figuren, respondenterna kunde kryssa i obegränsat antal alternativ. Antal svar var 179 kvinnor och 178 män. Svarsalternativen var fasta och utvecklades med hjälp av analyser av fritextsvar från en pilotstudie i Medborgarpanelen. Data är viktade på kön, ålder och region (NUTS1).

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2025.

I figur 5 skiljer vi mellan hur vanligt ett skäl är och hur ofta det anges som det enda skälet. Det gör det möjligt att identifiera vilka skäl som oftare uppfattas som primära hinder, snarare än som kompletterande aspekter. Medicinska och fertilitetsrelaterade hinder är ovanliga, men när de förekommer anges de ofta som enda skäl, vilket tyder på att de är avgörande för de individer som berörs. Samtidigt är skäl som att inte ha hittat rätt partner eller att vilja fokusera på annat i livet betydligt vanligare och kan därför i absoluta termer förklara en större del av den totala barnlösheten, trots att de mer sällan anges som enda skäl.

Svårigheten att hitta en partner framstår alltså som ett av de viktigaste praktiska hindren för barnafödande. Det fyndet bör ses i ljuset av den möjliga ideologiska sortering i partnerbildningen som diskuterats ovan. Om vänsterkvinnor i första hand söker partner bland vänstermän – den grupp som har lägst barnönskan – riskerar den ideologiska polariseringen inte bara att påverka individuella fertilitetspreferenser utan också att försvåra själva partnerbildningen. Det innebär att sambandet mellan ideologi och barnafödande kan verka genom två separata mekanismer: dels direkt genom att forma hur mycket man vill ha barn, dels indirekt genom att göra det svårare att hitta en partner som delar samma familjeambitioner. Sammantaget pekar detta på att de strukturella hindren för barnafödande inte enbart är ekonomiska eller praktiska – de är också i växande utsträckning ideologiska.

Figur 5 Primära och sekundära skäl till att inte ha skaffat barn, 2025 (procent)

Kommentar: Frågan löd *Om du av någon anledning inte har skaffat barn, är något av följande skälet? Du kan kryssa i flera alternativ.* Alternativen som respondenterna fick ta ställning till framgår av figuren, respondenterna kunde kryssa i obegränsat antal alternativ. Frågan om barnlöshet löd *Har du barn?* Svarsalternativen var *Ja, Nej, Jag/min partner är gravid.* Antalet svarande var 362 (inklusive de som uppgav *Annat* på frågan om kön).

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2025.

Varför omsätts inte barnönskan i konkreta planer?

Vi har tidigare visat att många vill ha barn utan att ha konkreta planer. Men vad skiljer dem som stannar vid en önskan från dem som tar steget till konkret planering? För att besvara den frågan använder vi en regressionsanalys som låter oss studera varje steg i reproduktionstrappan separat, där vi kontrollerar för att människor har olika stark grundönskan från början. Logiken är enkel: om vi vill förstå varför önskan inte blir till planering måste vi hålla önskan konstant och se vad som förklarar resten. Analysen i tabell 1 ger oss tre huvudsakliga svar på frågan.

Det första är att barnönskan i sig inte följer tydliga sociala mönster. Kön, inkomst, boendeort och migrationsbakgrund spelar liten roll för hur mycket man i grunden vill ha barn. Den enda tydliga skillnaden är att högt utbildade något oftare uttrycker en stark barnönskan. Det är ett överraskande fynd, givet att dessa faktorer ofta framhålls i den offentliga debatten som avgörande för om människor väljer att skaffa barn.

Det andra svaret är att steget från önskan till intention – från att vilja ha barn i ett idealläge till att vilja ha barn givet sin nuvarande situation – i huvudsak styrs av önskan i sig. Ju starkare önskan, desto starkare intention. När vi kontrollerar för önskan återstår nästan ingenting att förklara, förutom ålder. Det tyder på att gapet mellan önskan och intention är litet: de flesta som vill ha barn säger också att de vill ha barn givet sin nuvarande situation.

Det tredje och mest intressanta svaret handlar om steget från intention till konkret planering. Här spelar relationssituationen en tydlig roll – singlar har i betydligt lägre utsträckning konkreta planer, även när man tar hänsyn till hur mycket de vill ha barn. Det är också i det här steget som prioriteringar, barnvilja och partnerrelaterade/sociala hinder – snarare än ekonomi, boende eller psykisk hälsa – hänger samman med lägre planering. Vi har även analyserat sambandet mellan användning av sociala medier och barnönskan, intention samt planering, men finner inget stöd för ett sådant samband. Med andra ord: det som hindrar människor från att gå från tanke till handling är i första hand att de saknar en partner och att de prioriterar annat i livet, inte att de saknar ekonomiska resurser eller en lämplig bostad.

Sammantaget pekar analysen på att den stora utmaningen inte ligger i att övertyga människor om att vilja ha barn. Den viljan finns redan. Utmaningen ligger i steget från vilja till faktisk planering, och det är ett steg som i hög grad handlar om livssituation och prioriteringar snarare än om ekonomiska förutsättningar.

Tabell 1 *Analys av sambandet mellan önskan, intention och plan att skaffa barn, 2025 (standardiserade regressionskoefficienter)*

	Barnönskan		Intention (givet önskan)		Planering (givet önskan)		Planering (inkl. själv- rapporterade skäl)	
Barnönskan (ref: Skulle absolut inte vilja)								
Skulle troligen inte vilja			0,67**	(0,06)	0,02	(0,05)	-0,01	(0,14)
Skulle kanske vilja			1,06**	(0,10)	0,32**	(0,08)	0,38*	(0,19)
Skulle troligen vilja			1,74**	(0,12)	0,81**	(0,11)	0,87**	(0,17)
Skulle absolut vilja			2,96**	(0,11)	1,49**	(0,12)	1,27**	(0,18)
Man								
Kvinna	-0,06	(0,12)	-0,04	(0,09)	0,02	(0,08)		
Ålder	0,09	(0,06)	0,15**	(0,04)	0,10**	(0,04)		
Ålder # Ålder	-0,00**	(0,00)	-0,00**	(0,00)	-0,00**	(0,00)		
Låg utbildning								
Medellåg	0,27	(0,25)	-0,06	(0,21)	0,16	(0,17)		
Medelhög	0,35	(0,27)	-0,13	(0,22)	0,21	(0,18)		
Hög	0,51*	(0,26)	-0,24	(0,22)	0,05	(0,17)		
Inkomst (ref: ≤14 999 kr)								
15 000 kr – 24 999 kr	0,25	(0,26)	0,11	(0,21)	0,07	(0,16)		
25 000 kr – 44 999 kr	0,38	(0,28)	0,34*	(0,17)	0,16	(0,17)		
Minst 45 000 kr	0,5	(0,31)	0,34	(0,18)	0,07	(0,19)		
Boende & ursprung								
Bor i stad	-0,01	(0,13)	0,01	(0,09)	0,04	(0,09)		
Född i Norden								
Född i Europa	0,29	(0,32)	-0,15	(0,20)	0,07	(0,19)		
Född utanför Europa	0,03	(0,25)	0,03	(0,16)	0,04	(0,15)		
Relationsstatus (ref: har partner)								
Singel	0,19	(0,17)	-0,03	(0,12)	-0,39**	(0,09)		
Sysselsättning (ref: arbetande)								
Arbetslös/sjukersättning	-0,08	(0,25)	0,22	(0,15)	0,22	(0,16)		
Studerande	0,3	(0,28)	0,19	(0,20)	-0,06	(0,20)		
Annan arbetsmarknadssituation	0,29	(0,26)	0,21	(0,17)	0,24	(0,18)		
Boendeform (ref: äger)								
Hyr bostaden	0,08	(0,14)	0,09	(0,10)	0,01	(0,09)		
Självrapporterade skäl ¹								
Preferens/barnvilja							-1,20**	(0,27)
Oro/psykisk hälsa							0,30	(0,21)
Resurs/boende							-0,25	(0,16)
Partner/socialt							-0,66**	(0,20)
Konstant	2,34*	(0,92)	-1,3	(0,71)	-0,27	(0,68)	2,08**	(0,25)
R ²	0,19		0,61		0,41		0,42	
Antal svarande	614		614		614		282	

Kommentar: Första frågan löd *Om det inte fanns några hinder, hur gärna skulle du vilja ha (fler) barn*. Svarsalternativen löd *Skulle absolut inte vilja, Skulle troligen inte vilja, Skulle kanske vilja, Skulle troligen vilja, Skulle absolut vilja*. Andra frågan löd *Givet din nuvarande situation, vill du*

ha (fler) barn. Svartalternativen löd Vill absolut inte, Vill troligen inte, Vill kanske, Vill troligen, Vill absolut. Tredje frågan löd Hur aktivt planerar du att skaffa (fler) barn. Svartalternativen löd Planerar inte att skaffa barn, Funderar men har inte konkreta planer, Har planer men avvaktar, Ska börja försöka, Försöker nu. Frågan löd Om du av någon anledning inte har skaffat barn, är något av följande skälet? Du kan kryssa i flera alternativ.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2025.

Prioriteringar i befolkningsfrågan

När makarna Myrdal (1934) skrev sin berömda bok "Kris i befolkningsfrågan" pekade de på behovet av omfattande statliga reformer. Den gamla uppfattningen om att kvinnans plats var i hemmet och mannen skulle tjäna ihop till levebrödet behövde förändras. Kvinnan skulle ut i arbetslivet tillsammans med mannen, staten skulle hjälpa till med barnens uppfostran, och familjelivet var inte längre en privatsak utan en statlig angelägenhet.

Sedan dess har staten försökt stärka incitamenten för att skaffa barn, i huvudsak genom att minska de ekonomiska effekterna av att bilda familj och genom att bygga ut barnomsorgen för att underlätta kvinnors återinträde på arbetsmarknaden – insatser som haft goda resultat. Senare forskning har dock uppmärksammat att sambandet mellan ekonomiska förutsättningar och barnafödande har försvagats över tid, ett mönster som återkommer även i vår undersökning.

Det innebär att en långsiktig diskussion om barnafödande också måste handla om kultur. Det som har förändrats är inte nödvändigtvis inställningen till barn i sig; den är positiv. Snarare handlar det om hur barn och föräldraskap värderas i relation till andra livsprojekt. I samhällen där självförverkligande, flexibilitet och individuell autonomi dominerar värdehierarkin riskerar barn att bli ett alternativ bland många snarare än ett självklart livsmål.

Staten kan inte beordra fram en kultur, men den formar redan normer genom sina institutioner, sitt språk och sina prioriteringar. I analyser av folkhemspolitiken har detta beskrivits som en ambition att "lägga livet till rätta" (Hirdman, 1989). Det handlade inte bara om ekonomiska incitament, utan också om att forma en samhällsvision där familjebildning sågs som ett gemensamt projekt. I dag är frågan om reproduktion åter på dagordningen, men med andra förutsättningar. Demografiska mönster formas av hur ett samhälle rangordnar sina värden. Så länge föräldraskap vägs mot självförverkligande, flexibilitet och individuell autonomi blir barn i högre grad ett alternativ bland många snarare än ett självklart livsmål. Varför denna värdeförskjutning har skett är en mer komplex fråga, men forskning har pekat på faktorer såsom ökad individualisering, förändrade arbetslivsvillkor och en utökad palett av möjliga livsval. Om fler ska röra sig uppför reproduktionstrappan och faktiskt få barn behöver barn och familjebildning ges en mer central plats i samhällets värdehierarki.

Referenser

- Aassve, A., Le Moglie, M., & Mencarini, L. (2021). Trust and fertility in uncertain times. *Population Studies*, 75(1), 19–36. doi:10.1080/00324728.2020.1742927
- Arpino, B., & Mogi, R. (2024). Is intending to have children rightist? A research note on political ideology and fertility intentions. *Statistics, Politics and Policy*, 15(2), 117–136.
- Bazzani, G., Dommermuth, L., Lappegard, T., & Vignoli, D. (2025). Frontiers of self-realisation. How (un)certainity and imaginaries shape fertility intentions in Italy and Norway. *Acta Sociologica*. Online first. doi.org/10.1177/00016993241300434
- Canning, D., & Schultz, T. P. (2012). The economic consequences of reproductive health and family planning. *Lancet*, 380(9837), 165–171.
- Cheung, A. K. L., Lui, L., & Mu, Z. (2024). Political efficacy and fertility intentions: A survey experiment study in Hong Kong, Taiwan, and Singapore. *Social Science Research*, 120, 103014.
- Comolli, C. L. (2017). The fertility response to the Great Recession in Europe and the United States: Structural economic conditions and perceived economic uncertainty. *Demographic Research*, 36(51), 1549–1600. doi:10.4054/DemRes.2017.36.51
- Comolli, C. L., Neyer, G., Andersson, G., Dommermuth, L., Fallesen, P., Jalo-vaara, M., Klaengur Jónsson, A., Kolk, M., & Lappegård, T. (2021). Beyond the Economic Gaze: Childbearing During and After Recessions in the Nordic Countries. *European Journal of Population*, 37, 473–520. doi.org/10.1007/s10680-020-09570-0
- Dahl, G. B., Lu, R., & Mullins, W. (2022). Partisan fertility and presidential elections. *American Economic Review: Insights*, 4(4), 473–490.
- Fausser, B. C. J. M., Adamson, G. D., Boivin, J., Chambers, G. M., de Geyter, C., Dyer, S., Inhorn, M.C., Schmidt, L., Serour, G.I., Tarlatzis, B., Zegers-Hochschild, F., & Contributors and members of the IFFS Demographics and Access to Care Review Board. (2024). Declining global fertility rates and the implications for family planning and family building: an IFFS consensus document based on a narrative review of the literature. *Human Reproduction Update*, 30(2), 153–173.
- Fieder, M., & Huber, S. (2018). Political attitude and fertility: Is there a selection for the political extreme? *Frontiers in Psychology*, 9, 2343.
- Hellstrand, J., Nisén, J., Miranda, V., Fallesen, P., Dommermuth, L., & Myrskylä, M. (2021). Not just later, but fewer: Novel trends in cohort fertility in the Nordic countries. *Demography*, 58(4), 1373–1399. doi.org/10.1215/00703370-9373618
- Hellstrand, J., Nisén, J., & Myrskylä, M. (2022). Less partnering, less children, or both? Analysis of the drivers of first birth decline in Finland since 2010. *European Journal of Population*, 38, 191–221. doi.org/10.1007/s10680-022-09605-8

- Hirdman, Y. (1989). *Att lägga livet till rätta: Studier i svensk folkhemspolitik*. Carlssons.
- Magnus, M. C., Wilcox, A. J., Morken, N. H., Weinberg, C. R., & Håberg, S. E. (2019). Role of maternal age and pregnancy history in risk of miscarriage: prospective register based study. *bmj*, 364.
- Mester, L. J. (2018). Demographics and their implications for the economy and policy. *Cato Journal*, 38. Spring/Summer 2018.
- Myrdal, A., & Myrdal, G. (1934). *Kris i befolkningsfrågan*. Bonnier.
- Neyer, G., Andersson, G., Dahlberg, J., Ohlsson-Wijk, S., Andersson, L., & Billingsley, S. (2022). *Fertility decline, fertility reversal and childbearing considerations in Sweden: A turn to subjective imagination?* Paper presenterat vid European Population Conference 2022, University of Groningen. <https://epc2022.eaps.nl/uploads/210756>
- Rackin, H. M., & Gibson-Davis, C. M. (2024). "Youth's political identity and fertility desires." *Journal of Marriage and Family* 86.4: 1132–1148.
- Statistikmyndigheten SCB. (2026). *Befolkningen växer trots fortsatt lågt barnafödande 2025. Befolkningsstatistik helåret 2024*. Statistikmyndighet publicerad 2026, 24 februari.
- United Nations. (2024). *World Population Prospects (2024) – processed by Our World in Data. "Fertility rate, total – UN WPP"* [dataset]. <https://ourworldindata.org/grapher/children-per-woman-un>
- United Nations. (2025). *World Fertility 2024. UN DESA/POP/2024/TR/NO.11*. Department of Economic and Social Affairs, Population Division. United Nations.
- Vignoli, D., Guetto, R., Bazzani, G., Pirani, E., & Minello, A. (2020). A reflection on economic uncertainty and fertility in Europe: The Narrative Framework. *Genus*, 76(28). <https://doi.org/10.1186/s41118-020-00094-3>
- WHO. (2025). *World Fertility Report 2024*. Department of Economics and Social Affairs, United Nations. https://www.un.org/development/desa/pd/sites/www.un.org.development.desa.pd/files/undesa_pd_2025_wfr-2024_advance-unedited.pdf

ENSAM ÄR INTE STARK: OM ENSAMHET, HÄLSA OCH LIVSKVALITÉ

CORNELIA ANDERSSON, MARCUS WEISSENBILDER
OCH ANNIKA BERGSTRÖM

”Jag hade tre stolar i mitt hus – en för ensamhet, två för vänskap, tre för sällskap.”
(Thoreau, 1854/2025, s. 136)

”Varför var det nödvändigt att bli så ensam? När det nu finns så många människor i världen, och alla söker något hos andra, varför måste vi då vara så ensamma?”
(Murakami, 2007/2023, s. 246)

Sammanfattning

Frågan om ensamhet i Sverige har aktualiserats via den ökade samhälleliga och politiska uppmärksamheten kring social isolering och dess konsekvenser för hälsa och välbefinnande. Ensamhet har under senare år lyfts fram som ett växande folkhälsoproblem, både internationellt och i Sverige. Detta kapitel syftar till att undersöka hur olika former av ensamhet har utvecklats de senaste tio åren. Vidare analyseras hur ensamhet fördelar sig mellan olika demografiska grupper samt hur den hänger samman med självskattad hälsa och nöjdhet med livet. Resultaten visar att ensamhetsnivåerna i befolkningen i stort sett varit stabila under det senaste decenniet trots pandemi, men att vissa grupper, såsom män, låginkomsttagare och personer födda utanför Sverige, är mer utsatta än andra. Analysen visar också att den subjektiva ensamheten har den tydligast negativa kopplingen till både hälsa och livstillfredsställelse.

Bilden av svenskarna som ett isolerat och ensamt folk har sedan länge varit en cementerad internationell nidsbild (BBC News, 2016; BBC News, 2020). Exempelvis beskrivs Sverige som det ensamaste landet i världen att flytta till (BBC News, 2016).¹ I internationella jämförelser framkommer även att vi har bland de högsta andelarna ensamhushåll i världen (OWID, 2019) och jämfört med andra länder värderar vi rätten till självbestämmande högt (World Values Survey, 2020). I ett program om ensamhet från Sveriges radio (2024) dras det så långt som att Sverige kallas det ”moderna hyperindividualistiska samhället”.

Beskrivningen av svenskarna som särskilt ensamma verkar dock inte stämma i internationella studier. WHO (2025) presenterar att ensamhet är mest vanligt förekommande i låginkomsttagande länder och att Nordeuropeiska länder, inklusive Sverige, i stället har den globalt lägsta nivån av ensamhet (WHO, 2025; European

Commission, Joint Research Centre, 2022). Den svenska individualismen kan både underlätta valet av sociala nätverk, vilket kan generera fler och kvalitativt starkare vänskapsrelationer, samt en ökad acceptans för normativt avvikande uttryck vilket kan minimera upplevelsen av social isolering och utanförskap (Brülde & Fors, 2015; Sveriges Radio, 2024).

Detta betyder på intet sätt att ensamhet saknar relevans i en svensk kontext. För tio år sedan, när ensamhet undersöktes i den nationella SOM-undersökningen för första gången, konstaterades att "Våra mått [...] visar att mellan en halv miljon och en miljon svenskar kan betraktas som socialt ensamma, vilket kan betraktas som allvarligt med tanke på att det är den sociala ensamheten som tycks vara mest skadlig för välbefinnandet" (Brülde och Fors, 2015, s. 58). Det har många gånger konstaterats att ensamhet inte är bra för människor (WHO, 2025). Folk som lever i nära relationer har bättre fysisk och psykisk hälsa, vilket bidrar till bland annat bättre stresstålighet (Troxel & Holt-Lunstad, 2014; van Hedel m.fl., 2016). Positiva effekter syns även på blodtrycket (Don m.fl., 2023) immunsystemet och kortisonnivåer (Kiecolt-Glaser, 1999). Även vänskapsrelationer har positiva fysiska och psykiska hälsoeffekter på både kort och lång sikt (Güroğlu, 2022). Ensamhet har i stället en stark negativ effekt på människans välbefinnande (Sveriges Radio, 2024). De som tillbringar mest tid i ensamhet mår sämre än andra (Mihaly & Hunter, 2003). Den negativa effekten social isolering har på fysiskt välmående och dödligheten anses vidare vara dubbelt så farlig som fetma och går helt att jämföra med en stillasittande livsstil, alkoholkonsumtion (Holt-Lunstad m.fl., 2010) och att röka 15 cigaretter per dag (Holt-Lunstad m.fl., 2017). Det finns även tydliga samband mellan ensamhet och depression (Akinyemi m.fl., 2025) samt hjärt- och kärlsjukdomar (Gasull-Molinera m.fl., 2024). Detta är inte bara kortsiktiga effekter, utan longitudinella studier har visat att det finns ett samband mellan hur ensam en individ anger sig vara vid en viss tidpunkt och hur olycklig denne upplever sig tre år senare (Cacioppo m.fl., 2006).

Mycket har hänt som kan antas påverka ensamhetens utbredning de senaste tio åren, både globalt och i Sverige. Inte minst satte Covid-19 år 2020 stopp för stora delar av det fysiska sociala umgänget under en väsentlig tidsperiod (Folkhälsomyndigheten, 2026), vilket hade en påtaglig effekt på den upplevda ensamheten (Nordic Welfare Center, 2023). Bland annat ökade mängden distansarbete (Myndigheten för arbetsmiljökunskap, 2023) och den parallellt ökade digitaliseringen har lett till att vardagliga sociala spontana möten, såsom i butiker och på vårdcentraler, har blivit färre (Sveriges Radio, 2024).

Till följd av den ökade utbredningen av ensamhet har frågan fått växande politisk uppmärksamhet. År 2023 inrättade Världshälsoorganisationen (WHO) Kommissionen för sociala relationer (The WHO Commission on Social Connection) (WHO, 2026). Nuvarande svenska socialminister Jakob Forssmed (KD) har på grund av ensamhetsproblemet växande storlek även titulerat sig som ensamhetsminister (Svenska Dagbladet, 2025).

Det senaste decenniets samhälleliga utveckling gör det relevant att genomföra en uppföljning av den tio år gamla studien om ensamhet från SOM-undersökningen (Brülde & Fors, 2015). Syftet med detta kapitel är därmed att redogöra för hur svenskarnas ensamhet eventuellt förändrats sedan 2015. Detta kommer göras för populationen i sin helhet, men då olika samhällsgrupper är extra utsatta – som individer födda utanför Sverige (Sveriges Radio, 2025) samt både yngre och äldre (Folkhälsomyndigheten, 2025) – kommer även ensamhetens ojämlika samhällspridning analyseras. Vidare kommer även ensamhetens effekter på välmående och nöjdhet med livet granskas.

Typer av ensamhet

Ensamhet är ett komplext ämne som kan uttryckas och definieras på många olika sätt med varierad intensitet samt allvarsgrad (Holt-Lunstad, 2018). Ofrivillig kronisk ensamhet skiljer sig från exempelvis situationsbetingad ensamhet, vilket innebär att ensamheten har en påtaglig yttre orsak. Även om denna form av ensamhet ibland kan upplevas som påfrestande i stunden är den oftast kortsiktig. Det ska även betonas att viss typ av ensamhet är fördelaktigt för måendet då det ger utrymme för återhämtning och reflektion (Folkhälsomyndigheten, 2024).

Brülde och Fors (2015) beskriver att det går att tala om ensamhet utifrån två olika skalor: Social och emotionell isolering, samt objektiv och subjektiv ensamhet (tabell 1). Isolering kan ses som en kvantifiering av de sociala relationerna, varav social isolering handlar om att ha tunna sociala nätverk, som att exempelvis sakna nära vänner, kollegor eller familjemedlemmar. Emotionell isolering däremot handlar om bristen på intima relationer, exempelvis en kärleksrelation. Dessa två typer av isolering är till viss del sammankopplade och i många fall kan det finnas både ett överlapp och en samvariation mellan den sociala och emotionella isoleringen.

Beträffande den objektiva ensamheten så innebär det att personen spenderar mycket av sin tid på egen hand på grund av en brist på relationer, vilket kan vara självvalt (Brülde & Fors, 2015). Den subjektiva ensamheten däremot handlar i stället om att lida av bristen på relationer. Att uppleva subjektiv ensamhet är i mångt och mycket ett plågsamt tillstånd. Momentant kan det handla om att det inte finns personer i ens närhet att umgås och samtala med i stunder det behövs (Holt-Lunstad, 2018). Det kan även vara mer långsiktigt och handla om en brist på relationer, både sociala och intima, som leder till att det över tid saknas naturliga avslappnade möten och umgängen. Detta kan väcka känslor av att inte vara omtyckt, bekräftad, respekterad eller accepterad, en handfull av socialt kopplade känslor som är väsentliga för välmående för flockdjuret människan (Brülde & Fors, 2015). Än mer existentiellt kan den subjektiva ensamheten kopplat till den emotionella isoleringen även handla om bristen på upplevt utrymme att dela svårigheter, en upplevelse av att det inte finns någon där som kan lyssna, förstå, bli omhändertagen av eller få ta hand om (Brülde & Fors, 2015; Holt-Lunstad, 2018).

Isolering och ensamhet är i mångt och mycket samexisterande, även om det inte är ett totalt överlapp mellan dessa. Det ska i stället betonas att det finns individuella skillnader kring ensamhet och isolering. Därav är det fullt möjligt för en individ att ha ett socialt nätverk men ändå uppleva subjektiv ensamhet, på samma sätt som en annan individ kan ha ett begränsat socialt nätverk men ändå inte uppleva subjektiv ensamhet. Det finns ingen entydig siffra i varken antal vänner eller tidsintervall mellan sociala interaktioner som avgör när ensamhet eller isolering uppstår. Olika personer upplever isolering och ensamhet på olika sätt, och vad som orsakar subjektiv ensamhet varierar mellan individer (Di Tella m.fl., 2023) samt påverkas av både genetik och uppväxt (Boomsma m.fl., 2005). Exempelvis påverkar samhällets grad av individualism sambandet mellan objektiv och subjektiv ensamhet (Swader, 2019).

Tabell 1 Fyrfältstabell för teoretisk uppdelning över olika typer av ensamhet och isolering

	Social isolering	Emotionell isolering
Objektiv ensamhet	Saknar fasta relationer	Saknar intim(a) relation(er)
Subjektiv ensamhet	Upplevelse av socialt utanförskap och ensamhet	Upplevelse av brist på intim(a) relation(er)

Kommentar: Fyrfältarens gruppindelning bygger på analyser från Brülde & Fors (2015).

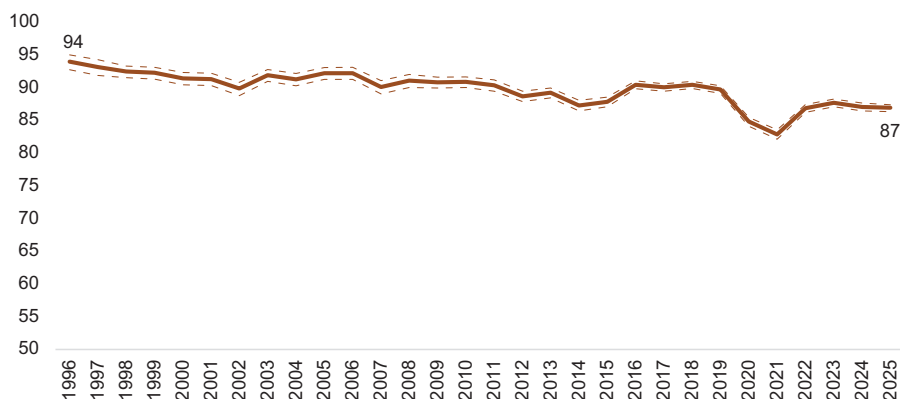
Objektiv och subjektiv ensamhet kan även utlösa en negativ spiral mellan varandra. Ensamma människor kan uppleva skam över sin ensamhet, vilket i sin tur kan skapa en ovilja att samtala om detta (Sveriges Radio, 2024). Det är heller inte ovanligt att subjektivt ensamma människor isolerar sig själva i syfte att undvika ytterligare sociala motgångar och besvikelser. Ensamhet skapar även en benägenhet att tolka sociala signaler som illvilliga i högre utsträckning, vilken kan leda till ytterligare distansering samt ett mer fientligt bemötande mot sin omvärld, negativa händelser tas hårdare och positiva händelser skapar mindre glädje. Även omgivningen kan aktivt bidra till att öka en enskild individs objektiva och subjektiva ensamhet, då den ensamma individen kan uppfattas som krävande eller behövande, vilket kan skapa ett avstötande från omgivningens sida (Brülde & Fors, 2015).

Svenskarnas subjektiva och objektiva ensamhet

Svenskarnas ensamhet, i alla fall den objektiva sociala ensamheten, har inte varit resistent mot de globala förändringarna (WHO, 2025). Sedan 1996 har det frågats i den nationella SOM-undersökningen hur regelbundet de svarande har umgått med vänner. Som nämnt finns inte en entydig umgängesfrekvens som direkt korresponderar med upplevd ensamhet, men uppdelat på månadsvis umgänge

framkommer en signifikant minskning över tid i umgängesfrekvens (figur 1). När umgänget mättes för första gången 1996, hade 94 procent av svenskarna umgåtts med vänner minst en gång i månaden de senaste 12 månaderna. Av naturliga skäl är pandemiåren 2020 till 2021 den period i tidsserien med lägst andelar som umgåtts på månadsvis basis. Även om denna dipp följdes av en drastisk ökning verkar svenskarna inte återhämtat sig helt till nivåerna innan pandemin. I den nationella SOM-undersökningen 2025 landade i stället andelen som umgåtts med vänner på månadsvis basis på 87 procent. I samma undersökning angav även 27 procent att de känt sig ensamma minst en gång i månaden.²

Figur 1 Andelen som umgåtts med vänner någon gång i månaden eller oftare, 1996–2025 (procent, konfidensintervall)

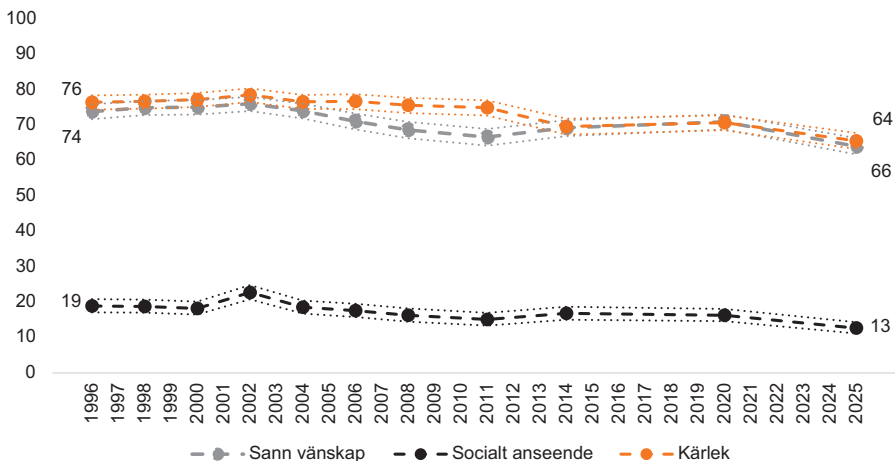

Kommentar: Frågan löd *Hur ofta har du under de senaste 12 månaderna gjort följande?* Svarsalternativen löd *Ingen gång, Någon gång under de senaste 12 månaderna, Någon gång i halvåret, Någon gång i kvartalet, Någon gång i månaden, Någon gång i veckan samt Flera gånger i veckan*. Beräkningen baseras på de som besvarat delfrågan. De streckade linjerna markerar 95-procentigt konfidensintervall. Antal svarande var som lägst 1 682 (1997).

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 1996–2025.

Under samma tidsperiod har det inte bara uppmätts förändringar i hur ofta svenskarna umgås med vänner, utan också hur olika sociala värderingar har minskat i betydelse (figur 2). När folk ombeds värdera olika aspekter av relationer framkommer att andelarna som tycker det är viktigt med sann vänskap, socialt anseende och kärlek har minskat sedan 1996. Att dessa förändringar är stabilt och signifikant nedåtgående vittnar om ett samhälle i förändring. Det verkar därmed inte bara som att hur ofta befolkningen umgås med andra har förändrats i det svenska samhället under de senaste tio åren. I stället verkar en allmän förändring pågå kopplat till vänskaps- och kärleksrelationer, samt hur medborgarna ser på vikten av umgänge och kärlek.

Figur 2 Tidsserie med andelar som anser olika relationsaspekter vara mycket viktiga, 1996–2025 (procent, konfidsensintervall)

Kommentar: Frågan löd *Hur viktigt är följande saker för dig?* Svarsalternativen löd *Mycket viktigt, Ganska viktigt, Varken viktigt eller oviktigt, Inte särskilt viktigt samt Inte alls viktigt*. Beräkningen baseras på de som besvarat delfrågan. De streckade linjerna markerar 95-procentigt konfidsensintervall. Antal svarande var som lägst 1 527 (2011).

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 1996–2025.

De senaste decennierna har det skett strukturella förändringar på samhällelig nivå som hindrar det spontana mötet människor emellan (Myndigheten för arbetsmiljökunskap, 2023; Sveriges Radio, 2024; Folkhälsomyndigheten, 2026). Parallellt har svenskarnas umgängesfrekvenser sjunkit och inte minst framkommer en förändring i sociala värderingar över tid. Ingen av dessa förändringar visar heller några tendenser på att bromsa in. Därav är det väl motiverat att plocka upp bollen och uppdatera kartläggningen av ensamhet i Sverige som Brülde och Fors (2015) inledde för tio år sedan. I den nationella SOM-undersökningen 2025 ställdes därmed ett antal frågor som även ställdes år 2015, som syftade till att mäta de olika kategorierna av ensamhet (tabell 2).³ Som nämnts finns det olika former av ensamhet, varpå det är viktigt att mäta ensamheten med flertalet parametrar som tillsammans kan fånga svenskarnas ensamhet, både den objektiva och subjektiva, samt sociala och emotionella.

Tabell 2 Fyrfältstabell för måtten av de olika typerna av ensamhet och isolering

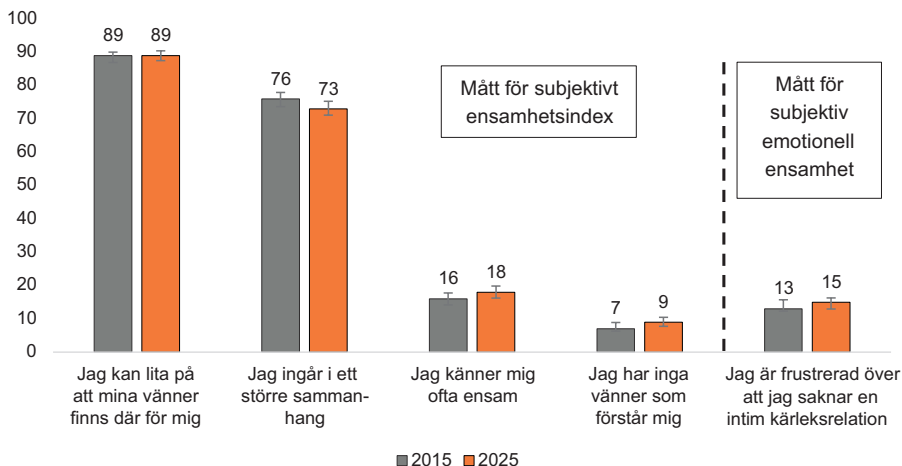
	Social isolering	Emotionell isolering
Objektiv ensamhet	Umgåtts med vänner mer sällan än en gång i månaden	Bor i ensamhushåll. Ensamstående
Subjektiv ensamhet	Index ¹ skapat av "Nöjd med vänskapsrelationer", "Jag ingår i ett större sammanhang", "Mina vänner finns där för mig", "Jag har inga vänner som förstår mig" och "Jag känner mig ofta ensam"	Frustration över att sakna en intim kärleksrelation

Kommentar: Se tabell 4 i appendix 1 för korrelationsmatris över de olika ensamhetsmåtten. ¹Indexets går från 0–100 där ett högre värde indikerar högre ensamhetsnivåer. Indexets alfavärde ligger 2015 på 0,73 och 2025 på 0,74.

Den objektiva sociala ensamheten mäts genom att ha umgåtts eller inte ha umgåtts med vänner minst en gång i månaden. Denna typ av ensamhet visar sig ha ökat, då andelen som umgåtts med vänner minst en gång i månaden framkommer ha minskat i tidsserien som presenteras i figur 1. Den objektiva emotionella ensamheten mäts som att bo i ensamhushåll samt vara ensamstående. Sedan 2015 har inte andelen ensamhushåll förändrats signifikant (24 procent år 2015, 23 procent år 2025), men en mindre ökning i andelen ensamstående framkommer mellan 2015 (25 procent) och 2025 (28 procent).

I figur 3 presenteras andelarna för frågorna som ligger till grund för måtten av den subjektiva ensamheten. De fyra stapelparen till vänster i figuren mäter tillsammans den subjektiva sociala ensamheten, och stapelparet längst till höger mäter den subjektiva emotionella ensamheten. Det framkommer inga signifikanta förändringar i figurens andelar från 2015 till 2025. Ingen förändring framkommer heller gällande andelen nöjda med sina vänskapsrelationer, vilken låg på 91 procent både 2015 och 2025. Trots de tidigare presenterade förändringarna i objektiv ensamhet verkar detta inte i sin tur ha påverkat svenskarnas subjektiva ensamhetsmått. Svenskarna må umgå mindre med vänner och i marginellt större utsträckning vara ensamstående, men detta till trots verkar det inte upplevas en generellt högre grad subjektiv, känslomässig, ensamhet.

Figur 3 Andelen som tycker påståendena stämmer helt eller ganska bra, 2015 och 2025 (procent, konfidensintervall)

Kommentar: Frågan löd *I vilken utsträckning stämmer följande påståenden in på ditt liv?* Påståendena framkommer ur figuren. Svarsalternativen löd *Stämmer helt*, *Stämmer ganska bra*, *Stämmer inte särskilt bra* samt *Stämmer inte alls*. Beräkningen baseras på de som besvarat delfrågan. 95-procentigt konfidensintervall är markerat för respektive stapel. Antal svarande var som lägst 1 546 (2015).

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2015 och 2025.

Ensamhet i olika samhällsgrupper över tid

Ensamhet är inte jämnt distribuerad i samhället och vissa grupper har mer ont av ensamhet än andra. Därav är det lämpligt att de ensamhetsindikatorer som Brülde och Fors presenterade i SOM-antologin 2015 granskas vidare på olika demografiska undergrupper, då förändringar potentiellt har skett i specifika grupper som riskeras att påverkas mer när umgängesfrekvensen minskar. I tabell 3 redovisas värdena för ensamhetsmått från år 2025 för olika samhällsgrupper. Ensamhetsmåttens förändringar sedan 2015 presenteras även i parentes jämte respektive grupps enskilda mått.

Medelvärdena för 2025 visar att andelen ensamstående kvinnor och kvinnor i ensamhushåll är högre än motsvarande siffror för män. Män däremot uppvisade både 2015 och 2025 ett högre genomsnittligt värde på det subjektiva ensamhetsindexet och var mer benägna att inte ha umgåtts med vänner på månadsvis basis än kvinnor.

I båda mätningarna uppvisar äldre en lägre grad subjektiv ensamhet än yngre, trots att äldre i lägre utsträckning umgås med vänner samt i högre omfattning bor ensamma och är ensamstående. Sedan 2015 har dock andelen som inte

umgåtts med vänner på månadsvis basis ökat även för personer under 50 års ålder. 16–29-åringarna är i lägst utsträckning i ett förhållande (och andelarna har minskat sedan 2015) och har haft störst ökning på det subjektiva ensamhetsindexet sedan 2015. Det finns även en påtaglig förändring i andelen ensamhushåll inom de olika åldersgrupperna. Trots att 16–19-åringar i högre utsträckning umgås med vänner på månadsvis basis än äldre, uppvisar denna åldersgrupp högre nivåer av subjektiv ensamhet. Detta innebär att umgängesfrekvensen för denna grupp inte verkar vara den avgörande faktorn gällande subjektiv ensamhet.

I den senaste mätningen framkommer en tydlig utbildningsrelaterad skillnad. Ju högre utbildningsnivå, desto lägre värden i nästan samtliga ensamhetsmått. Även en inkomstskillnad framkommer, då låginkomsttagare är påtagligt mer ensamma i samtliga ensamhetsmått än höginkomsttagare. Utan inflationen i beaktning har skillnaderna mellan inkomstnivåerna dessutom ökat sedan 2015 i nästan samtliga ensamhetsmått. Gällande bostadsområde bor storstadsborna i högre utsträckning i ensamhushåll samt är ensamstående jämfört med övriga regioner, vilket är stabilt sedan 2015.

När det kommer till sysselsättning framkommer stora gruppskillnader år 2025, då arbetslösa i betydligt högre grad är ensamstående och har ett högre värde på det subjektiva ensamhetsindexet än de förvärvsarbetande. Även om skillnaderna mellan yrkesverksamma och arbetslösa som bor i ensamhushåll samt är ensamstående har minskat påtagligt sedan 2015 har andelen arbetslösa som inte har umgåtts med vänner någon gång i månaden ökat mer drastiskt än för yrkesverksamma.

I den nationella SOM-undersökningen 2025 ställdes, till skillnad från 2015, en fråga om födelseregion, vilket möjliggör en jämförelse mellan folk födda i och utanför Sverige. Det framkommer ingen skillnad mellan grupperna gällande andelen ensamstående eller boendes i ensamhushåll, men personer födda utanför Sverige har ett lägre medelvärde på det subjektiva ensamhetsindexet och en påtagligt större andel träffar inte vänner på månadsvis basis. Kön modererar födelseregionens effekt: män födda utanför Sverige är mest benägna att inte ha umgåtts med vänner på månadsvis basis (24 procent), jämfört med både män födda i Sverige (10 procent) samt kvinnor födda i (14 procent) och utanför Sverige (17 procent).

Tabell 3 Ensamhet i olika demografiska grupper, 2025 med förändringar sedan 2015 inom parentes (procent)

		Subjektiv social Subjektivt ensamhets- index (medelvärde)	Subjektiv emotionell Frustration över saknad intim kärleks- relation	Objektiv social Umgåtts med vänner färre än månadsvis	Objektiv emotionell Ensam- hushåll	Objektiv emotionell Ensam- stående
Samtliga		23 (±0)	15 (+1)	13 (+1)	23 (-1)	28 (+3)
Kön	Kvinnor	21 (±0)	14 (+2)	11 (±0)	24 (-1)	30 (+5)
	Män	26 (+2)	15 (-1)	15 (+1)	21 (-2)	25 (±0)
Ålder	16–19	27 (+4)	30 (+4)	6 (+5)	3 (-4)	71 (-18)
	20–29	24 (-1)	20 (-5)	9 (+3)	31 (+1)	46 (-3)
	30–39	25 (+2)	14 (±0)	15 (+5)	17 (-1)	21 (-2)
	40–49	24 (+2)	15 (+1)	18 (+5)	12 (+1)	18 (±0)
	50–59	22 (-1)	17 (+5)	14 (-1)	15 (-5)	19 (-4)
	60–69	22 (+1)	10 (+1)	12 (-1)	23 (-5)	23 (+3)
	70–79	23 (+1)	11 (±0)	12 (-2)	30 (-7)	29 (+12)
	80+	26 (±0)	13 (-8)	14 (-5)	45 (-16)	44 (+28)
Utbildning	Låg	29 (+3)	14 (±0)	17 (+1)	33 (-5)	40 (+19)
	Medellåg	25 (+1)	16 (-1)	14 (+3)	22 (+1)	31 (+1)
	Medelhög	23 (+1)	17 (±0)	12 (+1)	24 (±0)	27 (±0)
	Hög	21 (+1)	12 (+3)	11 (-1)	18 (-2)	21 (+1)
Inkomst	<300 000 kr	29 (+2)	26 (+5)	17 (+2)	51 (-6)	56 (+12)
	301 000–800 000 kr	23 (+1)	13 (±0)	13 (+1)	24 (+6)	28 (+6)
	>800 000 kr	19 (±0)	9 (+1)	11 (+1)	2 (±0)	8 (-1)
Boende- område	Ren landsbygd	24 (+2)	15 (±0)	14 (±0)	17 (-2)	21 (+2)
	Mindre tätort	23 (±0)	12 (-1)	15 (+2)	20 (±0)	26 (+5)
	Stad eller större tätort	24 (+2)	16 (+2)	12 (±0)	24 (-2)	29 (+3)
	Storstad	21 (-2)	12 (-2)	11 (+1)	26 (-2)	31 (±0)
Syssel- sättning	Förvärvsarbetande	22 (+1)	13 (±0)	13 (+1)	15 (-2)	19 (-3)
	Arbetslös	31 (-1)	31 (±0) ¹	24 (+7)	20 (-11)	39 (-7)
Födelse- region ²	Född i Sverige	23	14	12	22	28
	Född utanför Sverige	27	13	20	21	27

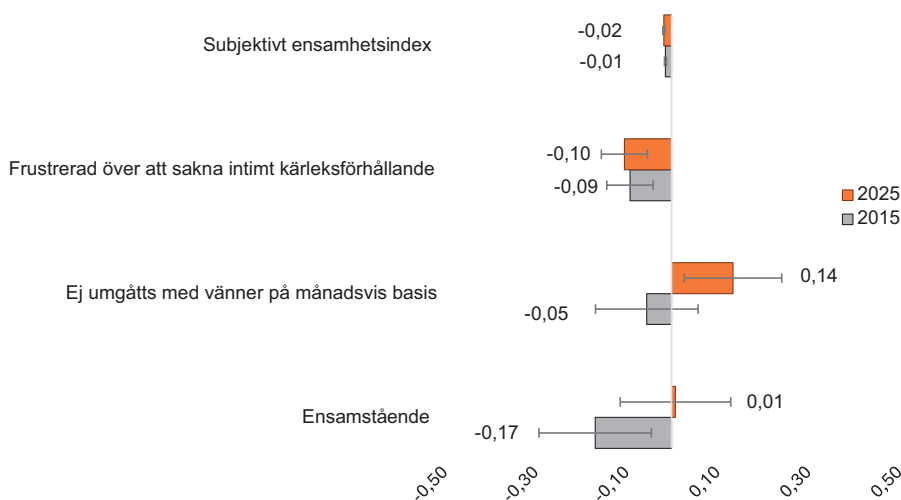
Kommentar: Se figur 1 samt 3 för frågeformuleringar för subjektiva ensamhetsindexet, frustration över att sakna en intim kärleksrelation samt umgåtts med vänner mer sällan än månadsvis. Frågan för ensamhushåll löd *Hur ser ditt hushåll ut? – Jag bor ensam*. Frågan för ensamstående löd *Är du?* Svarsalternativen löd *Ensamstående/singel, I ett förhållande, Sambo, Gift/i registrerat partnerskap* samt *Änka/änkling*. Beräkningen baseras på de som besvarat delfrågan. ¹Svarstal under 50. ²Denna fråga inkluderades ej 2015.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2015 och 2025.

Ensamhet, mående och nöjdhet med livet

Tidigare forskning har visat att ensamhet, både objektiv och subjektiv, påverkar hälsonivåer och livskvalité (WHO, 2025). I figur 4 presenteras de olika ensamhetsmåttens effekt på nöjdhet med livet under kontroll för varandra samt för demografiska bakgrundsvariabler, både för 2015 och 2025. I figuren presenteras endast ensamhetsmått med signifikanta effekter. Det subjektiva ensamhetsindexet hade både 2015 och 2025 signifikant negativ effekt på nöjdhet med livet. Den signifikanta negativa effekten som den upplevda frustrationen över att sakna ett intimt kärleksförhållande hade 2015 kvarstår till 2025. Intressant nog framkommer att inte ha umgåtts med vänner på månadsvis basis har gått från en nolleffekt 2015 till att uppvisa en svag men signifikant ökning av nöjdheten med livet 2025. Att bo i ensamhushåll hade 2015 en negativ effekt, men uppvisar 2025 i stället ett nollsamband. Övergripande mellan 2015 och 2025 framkommer därmed att de subjektiva ensamhetsmåttens effekter på nöjdheten med livet är fortsatt negativa, men att de objektiva ensamhetsmått – umgängesfrekvens och ensamstående – rört sig åt en mer positivt inverkan riktning nu än för tio år sedan.

Figur 4 Nöjdhet med livet som utfallsvariabel, 2015 och 2025 (OLS, b-koefficienter och konfidensintervall)

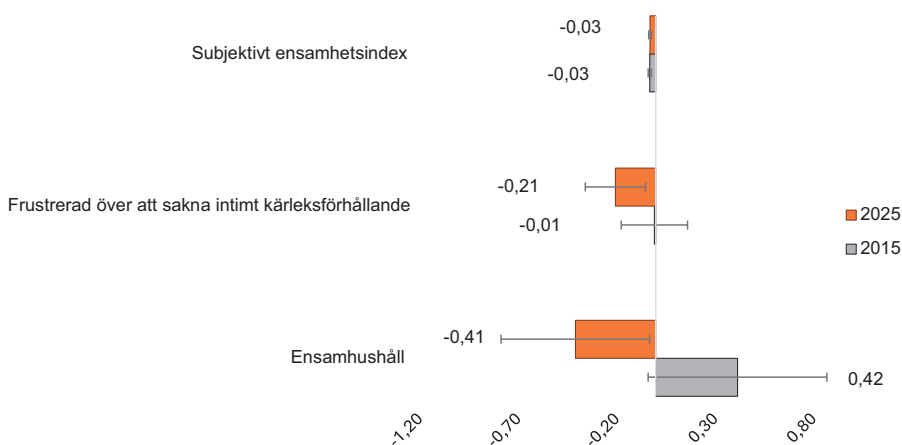

Kommentar: b-koefficienter och konfidensintervall för signifikanta ensamhetsmått vid regressionsanalys med nöjdhet med livet som utfallsvariabel, och ensamhetsmått subjektiva ensamhetsindexet, månadsvis umgängesfrekvens, frustration över att sakna intimt kärleksförhållande, ensamstående och ensamhushåll, samt demografiska bakgrundsvariablerna kön, ålder, utbildningsnivå, hushållsinkomst, boendeområde och sysselsättning som oberoende variabler. Frågan som mätte nöjdhet med livet löd *Hur nöjd är du på det hela taget med det liv du lever?* Svarsalternativen löd *Mycket nöjd*, *Ganska nöjd*, *Inte särskilt nöjd* samt *Inte alls nöjd*. Konfidensintervallen är på 95-procentig nivå. R^2 -värdet var 0,06 år 2015 och 0,16 år 2025. Antal svarande var som lägst 735 (2015).

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2015 och 2025.

Motsvarande analys genomfördes för ensamhetens effekter på individens allmänna hälsotillstånd (figur 5). Även i denna analys är det subjektiva ensamhetsindexets negativa effekt på det allmänna hälsotillståndet påtaglig, både 2015 och 2025. Att bo i ett ensamhushåll och att vara frustrerad över att sakna ett intimt kärleksförhållande har gått från en nolleffekt 2015 till att ha negativ påverkan på det allmänna hälsotillståndet. Här framkommer med andra ord inte den utveckling av de objektiva ensamhetsmått som presenterades för nöjdheten i livet, i stället har både de objektiva och subjektiva måtten på intim isolering påvisats ha större negativ effekt på vår allmänna hälsa än tidigare. Detta trots att värderingen av kärlek har minskat över tid, vilket framkom i figur 2.

Figur 5 Allmänt hälsotillstånd som utfallsvariabel, 2015 och 2025 (OLS, b-koefficienter och konfidensintervall)

Kommentar: b-koefficienter och konfidensintervall för signifikanta ensamhetsmått vid regressionsanalys med allmänt hälsotillstånd som utfallsvariabel, och ensamhetsmått subjektiva ensamhetsindexet, månadsvis umgängesfrekvens, frustration över att sakna intimt kärleksförhållande, ensamstående och ensamhushåll, samt demografiska bakgrundsvariablerna kön, ålder, utbildningsnivå, hushållsinkomst, boendeområde och sysselsättning som oberoende variabler. Frågan som mätte allmänt hälsotillstånd löd *Hur bedömer du ditt allmänna hälsotillstånd?* Svarsalternativen var en skala från 0 (*Mycket dåligt*) till 10 (*Mycket gott*). Konfidensintervallen är på 95-procentig nivå. R^2 -värdet var 0,28 år 2015 och 0,33 år 2025. Antal svarande var som lägst 827 (2015).

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2015 och 2025.

Ökande konsekvenser av ensamhet

Under de senaste decennierna har en tydlig ökning i ensamhet skett både globalt och i Sverige. Sedan 2015 har det bland annat varit en Covid-19-pandemi som lade mycket av de sociala interaktionerna på is, parallellt som en digitaliseringsprocess minskat de vardagliga mötena och mängden hemarbete har ökat. Ensamheten har också visats ha påtagliga negativa effekter på hälsan. Även familjebildning och möten mellan män och kvinnor är aspekter potentiellt relaterade till ensamheten (Markstedt m.fl., 2026). Det är därmed inte konstigt att ensamheten i större utsträckning lyfts som ett samhällsproblem även på den politiska arenan. Ensamheten klassas numera som ett globalt hälsoproblem och det finns vaga men ändå existerande samtal om behovet kring en svensk ensamhetsminister (Motion 2019/20:2784; Svenska Dagbladet, 2025).

Att inte ha umgåtts med vänner på månadsvis basis är det objektiva ensamhetsmått som har störst effekt på den subjektiva ensamheten, men i analyser framkommer att de objektiva ensamhetsmåttens effekt på hälsotillstånd och nöjdhet med livet modereras av den subjektiva ensamheten. Med andra ord, individens grad av subjektiv ensamhet styrs av fler faktorer än bara de objektiva, som bland annat personlighetsskillnader och olika nivåer av sociala behov. Men eftersom över en fjärdedel angett att de känt sig ensamma på månadsvis basis finns, liksom betonat i kapitlet från 2015 (Brülde & Fors, 2015) och WHO:s rapport (WHO, 2025) fortsatt tydliga tecken på att svenskarnas upplevda ensamhet är en fråga som bör tas på allvar, speciellt givet den påtagliga effekt ensamheten har på hälsa och nöjdhet med livet.

Liksom konstaterat i det ursprungliga kapitlet om ensamhet skrivet för tio år sedan (Brülde & Fors, 2015) är det män, låginkomsttagare och arbetslösa som upplever sig mest ensamma. Storstadsbor har sedan dess tappat i subjektiva ensamhetsnivåer. I nya mått framkommer dock att personer födda utanför Sverige är påtagligt mer ensamma än svenskfödda. För framtida forskning uppmanas det att undersöka vad som gör att dessa grupper är mer ensamma än sina motparter.

Sett till populationen i sin helhet har utfallen av ensamhetsmåten inte förändrats radikalt under de senaste tio åren. Därav är det värt att uppmärksamma den intima ensamhetens ökade negativa effekt på både det allmänna hälsotillståndet och nöjdheten med livet. Att vara ensamstående och att bo i ensamhushåll är sämre för individen nu än förr, även under kontroll för demografiska bakgrundsvariabler. I en tid där bland annat social interaktion i allt större utsträckning ersätts av passiv konsumtion av innehåll på internet finns det därmed många anledningar att undersöka ensamhet, dess orsaker och möjliga lösningar ännu mer.

Noter

- ¹ Om någon mot förmodan betvivlar svenskarnas internationella rykte som destruktivt asociala rekommenderas varmt att granska kommentarsfältet i YouTube-videon 'The Swedish Theory of Love' eller Reddit-tråden "Is Sweden depressing?"
- ² Dessvärre ställdes inte frågan om 'Umgåtts med vänner' och 'Känt dig ensam' i samma formulär, vilket omöjliggör en kontroll av samvariation.
- ³ För transparens ska uppmärksammas att i den nationella SOM-undersökningen 2015 ställdes fler frågor kring ensamhetsnivåer än i den nationella SOM-undersökningen 2025, vilket begränsar lika rigorösa analyser i detta kapitel som presenterades i dess föregångare (Brülde & Fors, 2015).

Referenser

- Akinyemi, O., Abdulrazaq, W., Fasokun, M., Ogunyankin, F., Ikugbayigbe, S., Nwosu, U., Michael, M., Hughes, K., & Ogundare, T. (2025). The impact of loneliness on depression, mental health, and physical well-being. *PLOS One*, 20(7), e0319311. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0319311>
- BBC News. (2016, 5 oktober). *This might be the loneliest country for expats*. <https://www.bbc.com/worklife/article/20161005-this-might-be-the-loneliest-country-for-expats>
- BBC News. (2020, 3 december). *Why Swedes don't speak to strangers*. <https://www.bbc.com/travel/article/20201203-why-swedes-dont-speak-to-strangers>
- Boomsma, I., Dorret, G. W., Dolan, C. V., Hawkey, L. C., & Cacioppo, J. T. (2005). Genetic and environmental contributions to loneliness in adults: The Netherlands Twin Register Study, *Behavior Genetics*, 35: 745–752.
- Brülde, B., & Fors, F. (2015). Den svenska ensamheten: Om hur olika former av ensamhet påverkar vårt välbefinnande. I A. Bergström, B. Johansson, H. Oscarsson, & M. Oskarson (Red.), *Fragment* (s. 47–61). SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Cacioppo, J. T., Hughes, M. E., Waite, L. J., & Hawkey, L. C. (2006). Loneliness as a specific risk factor for depressive symptoms: Cross-sectional and longitudinal analyses. *Psychology and Aging*, 21(1), 140–151. <https://doi.org/10.1037/0882-7974.21.1.140>
- Carlqvist Warnborg, C. (2020, 17 februari). *Psykolog: Sjukvården måste ta ofrivillig ensamhet på större allvar* [Radioprogram]. Sveriges Radio. <https://www.sverigesradio.se/artikel/7408149>
- Dahlberg, L., von Saenger, I., Naseer, M., Lennartsson, C., & Agahi, N. (2024). National trends in loneliness and social isolation in older adults: An examination of subgroup trends over three decades in Sweden. *Frontiers in Public Health*, 12, 1444990. <https://doi.org/10.3389/fpubh.2024.1444990>

- Di Tella, M., Adenzato, M., Castelli, L., & Ghiggia, A. (2023). Loneliness: Association with individual differences in socioemotional skills. *Personality and Individual Differences*, 203, 111991. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2022.111991>
- Don, B. P., Gordon, A. M., & Mendes, W. B. (2023). The good, the bad, and the variable: Examining stress and blood pressure responses to close relationships. *Social Psychological and Personality Science*, 15(3). <https://doi.org/10.1177/19485506231156018>
- European Commission, Joint Research Centre. (2022). *Loneliness prevalence in the EU*. https://joint-research-centre.ec.europa.eu/projects-and-activities/survey-methods-and-analysis-centre/loneliness/loneliness-prevalence-eu_en
- Folkhälsomyndigheten. (2024). *Ensamhet påverka hälsan*. <https://www.folkhalsomyndigheten.se/contentassets/4c47d2c239964839a9fb8c16011a4acd/ensamhet-paverka-halsan.pdf>
- Folkhälsomyndigheten. (2025). *Hur vanligt är det att känna sig ensam?*. <https://dinpsyiskahalsa.se/artiklar/hur-mar-vi-i-sverige/hur-vanligt-ar-det-att-kanna-sig-ensam/#:~:text=Att%20k%C3%A4nna%20sig%20ensam%20%C3%A4r,vanligare%20bland%20unga%20och%20%C3%A4ldre>
- Folkhälsomyndigheten. (2026). *När hände vad under pandemin*. <https://www.folkhalsomyndigheten.se/vara-amnesomraden/sjukdomsutbrott/arkiv-for-sjukdomsutbrott/covid-19-pandemin-2019-2023/nar-hande-vad-under-pandemin/>
- Gasull-Molinera, V., Khan, K. S., Núñez Núñez, M., & Kouiti, M. (2024). The impact of loneliness on mental and physical health outcomes: An umbrella review. *Medicina de Familia. SEMERGEN*, 50(6), 102–261. <https://doi.org/10.1016/j.semerg.2024.102261>
- Güroğlu, B. (2022). The power of friendship: The developmental significance of friendships from a neuroscience perspective. *Child Development Perspectives*, 16(2), 110–117. <https://doi.org/10.1111/cdep.12450>
- Holt-Lunstad, J. (2018). Why social relationships are important for physical health: A systems approach to understanding and modifying risk and protection. *Annual Review of Psychology*, 69, 437–458. <https://doi.org/10.1146/annurev-psych-122216-011902>
- Holt-Lunstad, J., Smith, T. B., & Layton, B. J. (2010). Social Relationships and Mortality Risk: A Meta-analytic Review. *Public Library of Science Medicine*, 7(7): e1000316. doi: 10.1371/journal.pmed.1000316.
- Holt-Lunstad, J., Robles T. F., & Sbarra, D.A. (2017). Advancing social connection as a public health priority in the United States. *American Psychology*, 72(6), 517–530.
- Kiecolt-Glaser, J. K. (1999). Stress, personal relationships, and immune function: Health implications. *Brain, Behavior, and Immunity*, 13(1), 61–72. <https://doi.org/10.1006/brbi.1999.0552>
- Markstedt, E., Öhberg, P., Weissenbilder, M., & Andersson, U. (2026). Varför blir det så få barn? Barnafödande och familjebildning i Sverige. I A. Carlander,

- A. Ramsälv, B. Rönnerstrand & P. Öhberg (Red.), *Mot en tid som flytt* (denna volym). SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Mihaly, C., & Hunter, J. (2003). "Happiness in everyday life: The uses of Experience Sampling", *Journal of Happiness Studies*, 4, 185–199.
- Motion 2019/20:2784. *Tillsätt en ensamhetsminister*. <https://data.riksdagen.se/fil/723A6155-B9FC-43B5-82FC-6005E134F9CB>
- Murakami, H. (2023). *Vad jag pratar om när jag pratar om löpning* (Y. Duke, Övers.). Norstedts. (Originalverk publicerat 2007)
- Myndigheten för arbetsmiljökunskap. (2023). *Coronapandemins konsekvenser för arbetsmiljön i Sverige* (Rapport 2023:1). <https://mynak.se/wp-content/uploads/2023/03/Coronapandemins-konsekvenser-for-arbetsmiljon.pdf>
- Nordic Welfare Centre. (2023). *The impact of the COVID-19 pandemic on the Nordic welfare model: General discussion*. https://nordicwelfare.org/pub/The_impact_of_the_COVID-19_final/general-discussion.html
- OWID. (2019). *One-person households* [Graf]. *Our World in Data*. <https://ourworldindata.org/grapher/one-person-households?country>
- Svenska Dagbladet. (2025, 28 januari). *Jakob Forssmed: Ensamhet lika farligt som rökning*. <https://www.svd.se/a/xgrbqV/jakob-forssmed-ensamhet-lika-farligt-som-rokning>
- Sveriges Radio. (2024, 14 februari). *Ensamhet*. <https://www.sverigesradio.se/avsnitt/ensamhet>
- Swader, C. S. (2019). Loneliness in Europe: Personal and societal individualism–collectivism and their connection to social isolation. *Social Forces*, 97(3), 1307–1336. <https://doi.org/10.1093/sf/soy088>
- Thoreau, H. D. (2025). *Skogsliv vid Walden* (F. G. Bengtsson, Övers.). Modernista. (Originalverk publicerat 1854)
- Troxel, W., & Holt-Lunstad, J. (2014). Marriage and health. I M. D. Gellman & J. R. Turner (Red.), *Encyclopedia of behavioral medicine* (s. 1190–1192). Springer.
- van Hedel, K., Martikainen, P., Moustgaard, H., & Myrskylä, M. (2016). Cohabitation and mental health: Is cohabiting as good for your mental health as marriage is? *European Journal of Public Health*, 26(Suppl. 1), ckw172.041. <https://doi.org/10.1093/eurpub/ckw172.041>
- World Health Organization. (2025). *From loneliness to social connection*. World Health Organization. ISBN 978-92-4-011236-0
- World Health Organization. (2026). *Commission on social connection*. <https://www.who.int/groups/commission-on-social-connection>
- World Values Survey. (2020). *Findings and insights*. <https://www.worldvaluessurvey.org/WVSCContents.jsp?CMSID=Findings>

APPENDIX 1

Tabell 4 Korrelationen mellan olika former av ensamhet, 2025 (procent)

	Subjektiv social	Subjektiv emotionell	Objektiv social	Objektiv emotionell	Objektiv emotionell
	Subjektivt ensamhets- index	Frustration över att sakna intim kärleks- relation	Färre än månadsvi vänkaps- umgänge	Ensam- hushåll	Ensam- stående
<i>Subjektiv social</i>					
Subjektivt ensamhetsindex	1				
<i>Subjektiv emotionell</i>					
Frustration över att sakna intim kärleksrelation	0,37***	1			
<i>Objektiv social</i>					
Färre än månadsvi vänkapsumgänge	0,33***	0,13***	1		
<i>Objektiv emotionell</i>					
Ensamhushåll	0,13***	0,24***	-0,01	1	
<i>Objektiv emotionell</i>					
Ensamstående	0,17***	0,38***	-0,01	0,71***	1

Kommentar: ** = <0,005, *** = <0,001. Den enda förändringen i korrelationen sedan 2015 är korrelationen mellan att vara ensamstående och att inte umgås med vänner på månadsvi basis. 2015 fanns ett signifikant svagt negativt samband mellan dessa, där alltså ensamstående umgicks var mer sannolika att umgås med vänner på månadsvi basis, men 2025 har detta signifikanta samband försvunnit. Antal svarande var som lägst 1 331 för korrelationen mellan 'Frustration över att sakna intim kärleksrelation' och 'Ensamhushåll' år 2015.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2025.

HUR KAN VI FÖRSTÅ VILJAN ATT STRAFFA?

KLARA HERMANSSON, KALLE TRYGGVESSON,
MARIE DEMKER OCH TOVE PETTERSSON

Sammanfattning

I flera år har brott och straff varit prioriterade områden, för politiker liksom för väljare. Frågan som vägleder det här kapitlet är huruvida detta intresse innebär att människor också vill ha hårdare straff. Våra resultat visar att en stor andel i den svenska befolkningen vill ha både mer, längre och hårdare straff. Samtidigt är många positivt inställda till rehabilitering och till att personer som avtjänat sitt straff välkomnas tillbaka in i samhället. Vi ser också att det finns ett tydligt samband mellan straffbenägenhet och ideologi, och personer som identifierar sig som höger är mer straffbenägna än dem som identifierar sig som vänster. Även tillit till andra människor, förtroende till samhällsinstitutioner och olika former av oro samvarierar med straffbenägenhet. Avslutningsvis undersöker vi hur grad av straffbenägenhet samvarierar med uppfattningen om straffets syfte och även här finner vi tydliga samband.

I flera år har brott och straff varit prioriterade områden, för politiker liksom för väljare. SOM-institutets mätningar visar för femte året i rad att den svenska befolkningen anser att ”lag och ordning” är det mest angelägna samhällsproblemet. Oron för organiserad brottslighet (SOM-institutet, 2026), liksom för brottslighet mer generellt (Brå, 2025), har också ökat i befolkningen det senaste decenniet. Samtidigt genomförs omfattande förändringar i kriminalpolitiken där skärpta straff på en rad områden förväntas leda till fler personer i fängelse (Kriminalvården, 2025).

I kriminologisk forskning förekommer begreppet ”den straffande vändningen”, eller ”the punitive turn” – en utveckling som kännetecknas av att brottslighet står högt på den politiska agendan och att brott antas hanteras bäst genom utökad kontroll från rättsväsendet (Garland, 2001). Den här utvecklingen anses ha inletts redan under 1970-talet i USA genom att politiker då börjar fokusera på brott och straff som centrala samhälleliga problem och en ny retorik börjar ta form. Ett tydligt uttryck för denna politiska svängning är den kraftigt ökade fängelsepopulationen i USA under 1900-talets andra hälft. Som en del i denna utveckling brukar även allmänhetens straffbenägenhet lyftas fram liksom en minskad tilltro till rehabilitering som vägledande logik för straff (Garland, 2001).

I Europa är utvecklingen inte entydig, olika länder skiljer sig avsevärt från varandra (Ostaszewski m.fl., 2024; Snacken & Dumortier, 2012) och det är inte helt etablerat vilka kriterier som måste uppfyllas för att ett lands kriminalpolitiska

utveckling ska kunna sägas vara ”straffande” (Matthews, 2005). Sveriges kriminalpolitik och den allmänna debatten om brott och straff uppvisar däremot flera av de drag som brukar lyftas fram i litteraturen om den straffande vändningen: ett stort fokus på brott i den politiska och allmänna debatten (Hermansson, 2023), en stor tilltro till fängelse och annan form av kontroll som lösning på brottsligheten, samt individualisering som ytttrar sig i ett värnande om brottsoffret samt ett fokus på gärningspersonens individuella ansvar snarare än sociala bakgrund (Demker & Duus-Otterström, 2009; Estrada, 2001). Parallellt med att kriminalpolitiken inriktats på att skärpa straffnivåer, har synen på vilken funktion straffet bör fylla i vårt samhälle också förändrats, menar vissa (Tham, 2022). På 1960- och 70-talet lyfte samtliga politiska partier fram gärningspersonens sociala bakgrund som orsak till brott och straffet ansågs främst syfta till att ge stöd och återanpassa denne tillbaka in i samhället (Demker & Duus-Otterström, 2009). Idag legitimeras straffet i stället främst med hänvisning till brottets allvar och vad det ska sända för signaler till allmänheten, och i ett politiskt klimat där brottsligheten är något som oroar och upprör fungerar argumentet om proportionalitet främst som ett argument för att skärpa straffen (Nikka, 2025; Tham, 2022).

Moderaterna har länge varit, och anses fortfarande vara, ”ägare” av den kriminalpolitiska frågan, dock numera med konkurrens från Sverigedemokraterna (Martinsson, 2023). Sedan 1990-talet har dock Socialdemokraterna närmat sig Moderaterna i kriminalpolitiska frågor, och i och med detta har en partipolitisk dragkamp initierats om de kriminalpolitiska frågorna (Demker & Duus-Otterström, 2009; Tham, 2022; Andersson & Nilsson, 2025). Denna politiska inriktning är alltså inte ny, men i Sverige har den förstärkts de senaste åren. Idag förespråkar de flesta politiska partier en mer ingripande kriminalpolitik med bland annat längre fängelsestraff.

I det här kapitlet undersöker vi huruvida denna kriminalpolitiska utveckling har stöd i befolkningen. Analyserna som presenteras i kapitlet är en del av ett större forskningsprojekt om människors attityder och känslor kopplade till brott och straff. Vi erbjuder här ett nyanserat mått på straffbenägenhet i befolkningen liksom en analys av hur dessa attityder kan förstås. Vi undersöker hur straffbenägenhet varierar bland olika grupper i befolkningen men också sambanden mellan straffbenägenhet och uppfattningen i andra samhällsfrågor. Avslutningsvis undersöker vi hur straffbenägenhet påverkar hur man ser på straffets syfte.

Hur kan vi förstå viljan att straffa?

Allmänhetens attityder till brott och straff kan förstås utifrån åtminstone två olika perspektiv: ett instrumentellt och ett symboliskt perspektiv (King, 2005). Analyser av straffbenägenhet på samhällsnivå och kriminalpolitiska trender i västerländska samhällen har huvudsakligen antagit ett symboliskt perspektiv där samhällens reaktioner på brott analyseras som relaterade till hierarkier och sociala relationer

i en vidare bemärkelse (Alexander, 2010; Girling m.fl., 2000; Hall m.fl., 1978; Lynch, 2000). Men, som King (2005) påpekar, har det instrumentella perspektivet dominerat forskningen om allmänhetens attityder till straff. Detta gäller även i Sverige. Denna forskningstradition har ofta syftat till att fastställa vilka straff människor uppfattar som rättvisa (Balvig, 2006; Frøyland m.fl., 2022; Roberts m.fl., 2002), och som tidigare forskning visat är resultaten nära kopplade till forskningsmetoden (se t.ex. Balvig m.fl., 2015). Dessa resultat indikerar att ju mer information respondenter får – om ett givet fall, om påföljdssystemet och om specifika påföljdsalternativ – desto ”mildare” blir deras bedömningar.

Allmänhetens rättsmedvetande har delats in i tre olika kategorier: det generella, det informerade och det konkreta rättsmedvetandet (Balvig, 2006). Det generella rättsmedvetandet avser abstrakta, eller åtminstone generella, föreställningar om brott och straff (Jerre, 2013). Med hänvisning till detta generella sätt att mäta attityder till straff erbjuder King (2005:12) en definition av straffbenägenhet som omfattar tre dimensioner: (1) uppfattningen att det är för lätt att ”komma undan” med brott, (2) en önskan om längre straff och (3) en önskan om hårdare och mer intensiva straff. Baserat på denna definition har vi i vår studie formulerat ett mått på straffbenägenhet.

Studier av det generella rättsmedvetandet har vid upprepade tillfällen visat att allmänheten vill ha hårdare straff. Detta resultat uppstår när frågor som ”är straffet för mildt, lagom eller för strängt?” ställs. Samma tendenser fanns redan på 1940-talet och gäller både i en nordisk kontext (Balvig m.fl., 2015) och till exempel USA (Roberts m.fl., 2002). Dessa resultat hänger samman med att respondenter associerar brott med mycket allvarliga brott, stereotypa bilder av gärningsmän och upprörande rättsfall som fått stor medial uppmärksamhet (Roberts & Hough, 2005). Enligt tidigare forskning kan straffbenägenhet kopplas till en – inte alltid korrekt – uppfattning att brottsligheten ökar och blir grövre (Roberts & Hough, 2005). Att uttrycka en önskan om hårdare straff har därför tolkats som ett sätt att moraliskt distansera sig från brott och att uttrycka en önskan om att politiker ska agera för att minska brottsligheten (Balvig, 2006).

Detta sätt att mäta har kritiserats för att vara missvisande om syftet är att ta reda på om den rådande straffpraxisen i ett land uppfattas som rättvis av allmänheten (Frøyland m.fl., 2022). Vad som däremot kan belysas är ett opinionsmässigt klimat och individers orientering mot en antingen straffande eller icke-straffande identitet (King, 2005).

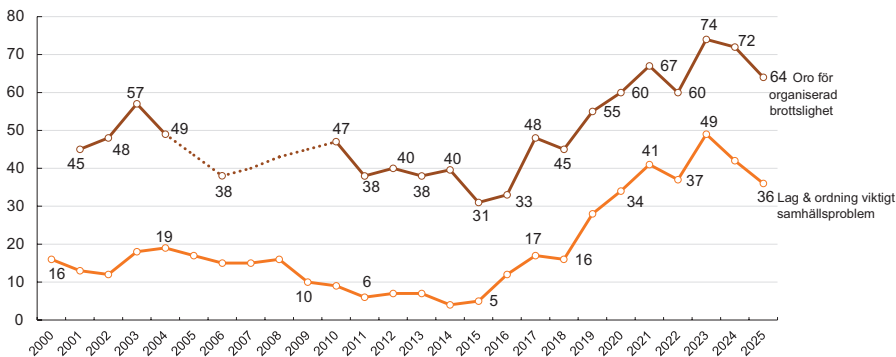
Frågor om allmänhetens attityder till straff har ställts i flera svenska undersökningar, både av exempelvis Brottsförebyggande rådet och SOM-institutet (se t.ex. Brå, 1982, 1996; Andersson m.fl., 2021, 2022; Cassel & Öhberg, 2023). Den senaste större svenska studien om allmänhetens attityder till straff genomfördes 2009 (Jerre & Tham, 2010; Jerre, 2013), som en del av ett större nordiskt projekt (Balvig m.fl., 2015). Resultatet från studien bekräftar tidigare slutsatser: på frågor om man vill ha längre eller hårdare straff (det generella rättsmedvetandet) svarar

en stor majoritet att de är för högre straff, men när människor själva får föreslå straff för ett antal brott föreslår de ofta straff som är lägre än straffen som döms ut i svenska domstolar. Men Jerre (2013) betonar också att en enhetlig rättskänsla knappast existerar då både synen på straffets hårdhet och syfte varierar stort inom befolkningen. Sådana variationer mellan grupper förtjänar att utforskas vidare, vilket vi kommer att göra i detta kapitel.

Brott och straff angelägna frågor för svenska väljare

Under det senaste decenniet har frågor om brott och straff kommit att uppfattas som viktiga bland väljare och oron för organiserad brottslighet har ökat sedan 2015 (figur 1). Även om de två senaste mätningarna för bägge kurvor uppvisar tydliga minskningar, är organiserad brottslighet fortfarande det som oroar människor mest om man jämför med andra former av framtidsoro. På samma sätt ligger ”lag och ordning” på topp också i år bland samhällsproblem som uppfattas som viktiga.

Figur 1 Svenskarnas oro för organiserad brottslighet och andelen som nämner lag och ordning som ett viktigt samhällsproblem, 2000–2025 (procent)

Kommentar: Den bruna linjen utgår från frågan som löd *Om du ser till läget idag, hur oroande upplever du själv följande inför framtiden? – organiserad brottslighet*. Svarsalternativen löd *Mycket oroande, Ganska oroande, Inte särskilt oroande* samt *Inte alls oroande*. Andelen som svarat *Mycket oroande* är den som visas. Den orange linjen utgår från frågan *Vilken eller vilka frågor eller samhällsproblem tycker du är viktigast i Sverige idag?* Frågan var öppen utan svarsalternativ. Procentbasen utgörs av de som svarade på frågan. Respondenterna ombads att ange högst tre frågor/samhällsproblem.

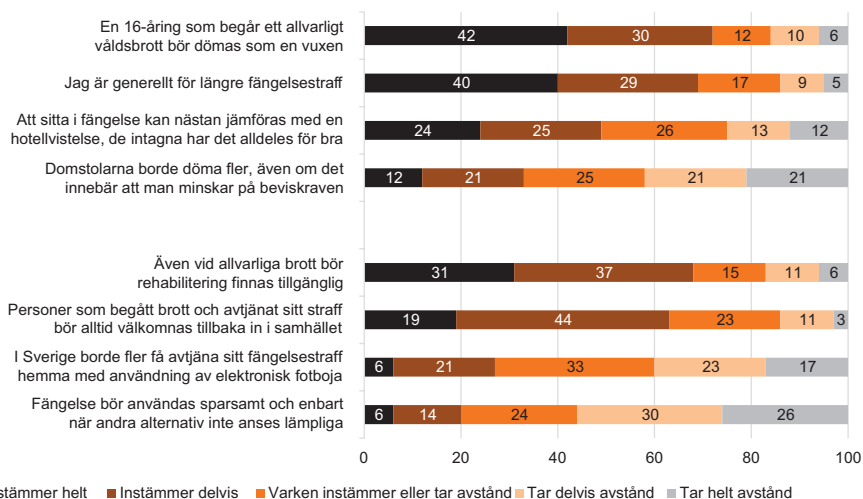
Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2000–2025.

Straffbenägenhet i den svenska befolkningen

Frågan är om den stora oro som människor uppger och den stora vikt som läggs vid brott och straff återspeglas i en hög straffbenägenhet i befolkningen. I figuren nedan (figur 2) kan man se den procentuella fördelningen på de olika påståendena som vi använder för att undersöka inställningen till straff. De fyra första påståendena speglar en straffande inställning och de som instämmer här vill antingen ha mer, längre eller hårdare straff.¹ Utifrån figuren nedan kan vi se att en stor andel i befolkningen har en positiv inställning till fängelsestraff; enbart 20 procent instämmer i påståendet att fängelsestraff bör användas sparsamt (sista påståendet) och närmare 70 procent anser att fängelsestraffen bör vara längre. Störst andel (72 procent) instämmer i påståendet att 16-åringar ska dömas som vuxna vid allvarliga våldsbrott och nästan lika stor andel (69 procent) anser att fängelsestraffen ska vara längre generellt. Närmare hälften anser att fängelseförhållandena är för bra i svenska fängelser (49 procent), och bland de övriga är det en fjärdedel som tar avstånd från detta påstående (helt eller delvis). Om vi ser till det fjärde påståendet är det däremot relativt få (33 procent) som svarar att de anser att fler ska dömas även om det innebär att man sänker beviskraven. Här är det dessutom en större andel (42 procent) som tar avstånd från påståendet, vilket innebär att när ”fler domar” ställs mot rättssäkerhet tenderar människor att prioritera rättssäkerheten.

De fyra nästkommande påståendena speglar en återhållsam inställning till straff i någon mån och vi ser att samtidigt som det finns ett stort stöd för fängelsestraffet i den svenska opinionen, är människor positivt inställda till rehabilitering och anser att människor ska ha chans att komma tillbaka in i samhället efter avtjänat straff. Närmare 70 procent anser att rehabilitering bör finnas tillgänglig även vid allvarliga brott och nästan lika stor andel (63 procent) anser att återintegrering tillbaka i samhället efter straffet är viktigt. Detta kan tolkas som att idén om att straffet ska vara rehabiliterande fortfarande är stark bland människor i Sverige, och att människor har en övertygelse om att människor kan förändras (Maruna & King, 2009). Samtidigt verkar inte fotboja som alternativ till fängelse anses fylla den rollen, enbart 27 procent anser att fler straff bör avtjänas genom elektronisk fotboja i stället för i fängelse. Huruvida det beror på att det finns en tilltro till fängelsens rehabiliterande potential eller om det beror på att fotbojans fördelar vad gäller att upprätthålla band till samhället under strafftiden (se till exempel Al Weswasi, 2025) inte är kända för folk i allmänhet går inte att utläsa utifrån de här resultaten. För det sista påståendet ser vi att medan enbart 20 procent instämmer i påståendet att fängelse bör användas sparsamt, är det över hälften som tar avstånd från påståendet. Idén om att fängelse bör användas sparsamt och enbart som ett sista alternativ är det alltså få som stödjer när de får ta ställning till den här typen av generella påståenden.

Figur 2 Svenskarnas syn på straff, 2025 (procent)

Kommentar: Påståendena ovan inleddes med meningen *I vilken utsträckning instämmer du eller tar avstånd från följande påståenden?* De olika påståendena följdes av svarsalternativen *Instämmer helt*, *Instämmer delvis*, *Varken instämmer eller tar avstånd*, *Tar delvis avstånd* samt *Tar helt avstånd*. Procentbasen utgörs av de som svarade på frågan. Totalt antal svarande varierar mellan 3 300 och 3 500.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2025.

Straffbenägenhet skiljer sig mellan olika grupper i samhället

Eftersom tidigare studier har visat att straffbenägenhet skiljer sig mellan olika grupper i befolkningen (se t.ex. Davey m.fl., 2024) finns det anledning att studera olika grupper var för sig. I tabellen nedan (tabell 1) presenteras straffbenägenhet uppdelat på kön, ålder, utbildning, huruvida man bor i stad eller på landsbygden samt uppväxtland. Det finns vissa skillnader i hur män och kvinnor svarat, även om skillnaderna är små och går i lite olika riktning. Exempelvis är det färre kvinnor än män som instämmer i påståendet att en 16-åring bör dömas som en vuxen vid allvarlig våldsbrottslighet. Samtidigt är män mer positiva till att använda fotboja som alternativ till fängelsestraff. Generellt sett är äldre mer positiva till rehabilitering och till alternativ till fängelse, och i den bemärkelsen mindre straffbenägna än de yngre. Samtidigt ser vi att äldre är mer straffbenägna än yngre när det gäller unga lagöverträdare. Utbildningsnivå och vilken typ av geografiskt område man bor i (stad/land) påverkar straffbenägenhet på så sätt att de med högre utbildning är mindre straffbenägna och mer positiva till rehabilitering (dock mindre positiva till fotboja) och de som bor i storstad är mindre straffbenägna och mer positiva till alternativ till rehabilitering och fängelse än dem som till exempel bor på landsbygden.

Tabell 1 Andel som instämmer (helt eller delvis) i påståenden om straff samt straffbenägenhetsindex, för samtliga och uppdelat på olika grupper i befolkningen, 2025 (procent, medelvärde)

	En 16-åring som begår ett allvarligt våldsbrott bör dömas som en vuxen	Jag är generellt för längre fängelsestraff	Att sitta i fängelse kan nästan jämföras med en hotellvistelse, de inlagna har det alldeles för bra	Domsbarn borde döma fler, även om det innebär att man minskar beviskraven	Även vid allvarliga brott bör rehabilitering finnas tillgänglig	Personer som begått brott och avlämnat straff bör alltid välkomnas tillbaka till samhället	I Sverige borde fler få avlämna sitt fängelsestraff hemma med användning av fotoöja	Fängelser bör användas sparsamt och enbart när andra alternativ inte anses lämpliga	Straff-index
Samtliga	72	69	49	33	68	63	27	20	3,2
Kön	**	-	*	*	**	**	**	**	-
Kvinnor	68	69	46	31	70	61	23	16	3,2
Män	75	68	52	35	64	65	31	23	3,2
Ålder	**	**	*	**	**	**	**	**	**
16-29 år	69	72	50	32	63	52	15	17	3,3
30-49 år	67	69	46	29	66	62	19	21	3,2
50-65 år	75	74	50	33	65	62	27	17	3,2
65-85 år	74	65	50	35	70	68	37	23	3,1
Utbildning	**	**	**	**	**	**	**	**	**
Lågutbildad	82	74	67	45	62	63	35	21	3,3
Medellåg	79	77	61	41	62	58	27	17	3,4
Medelhög	75	70	49	30	65	63	24	17	3,2
Högutbildad	59	61	31	23	75	67	26	23	2,9
Boende	**	**	**	**	*	*	-	*	**
Landsbygd	76	74	57	36	64	63	25	16	3,3
Tätort	76	75	56	34	66	59	28	20	3,3
Stad	72	69	47	34	68	63	28	19	3,2
Storstad	62	60	39	25	68	66	25	25	3,0
Uppväxt i	*	-	-	-	**	-	-	**	-
Sverige	72	70	48	32	69	64	27	19	3,2
Europa	68	69	51	35	63	64	25	27	3,2
Utanför Europa	65	65	50	36	53	58	28	35	3,2
Ideologi	**	**	**	**	**	**	**	**	**
Klart till vänster	44	47	24	16	87	76	30	39	2,6
Något till vänster	60	57	35	22	79	73	31	26	2,9
Varken eller	80	71	54	35	64	57	25	19	3,3
Något till höger	85	83	57	40	59	57	26	12	3,4
Klart till höger	92	89	72	50	46	55	22	8	3,7

Kommentar: Påståendena ovan inleddes med meningen *I vilken utsträckning instämmer du eller tar avstånd från följande påståenden?* De olika påståendena följdes av svarsalternativen *Instämmer helt, Instämmer delvis, Varken instämmer eller tar avstånd, Tar delvis avstånd* samt *Tar helt avstånd*. Procentbasen utgörs av de som svarade på frågan. Signifikans är uträknat med Chi-2 i korstabeller där alla svarsalternativen var med.

* $p < 0,05$, ** $p < 0,01$. Straffbenägenhetsindexet (i kolumnen längst till höger) är en beräkning av medelvärdet för samtliga påståenden, där värdet kan variera mellan 1 (minst straffbenägen) och 5 (mest straffbenägen). Indexet hade ett Cronbach's Alpha på 0,787. Signifikans för straffindex är beräknat med t- resp F- test med samma p-värdesnivåer som Chi-2. Totalt antal svarande varierar mellan 3 300 och 3 500.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2025.

Vad gäller uppväxtland är det få svarande som är uppväxta utanför Europa så siffrorna är osäkra. Det finns vissa statistiskt signifikanta skillnader mellan grupperna men de går i olika riktning. Exempelvis anser personer födda utanför Europa i större utsträckning att fängelse bör användas sparsamt, men är samtidigt mindre positiva till rehabilitering än personer födda i Sverige.

Det som tydligast påverkar straffbenägenhet är ideologi. Personer som själva beskriver sig som något till höger eller klart till höger är mer straffbenägna än personer till vänster ideologiskt. Här går sambandet i förväntad riktning för samtliga påståenden och skillnaderna mellan grupperna är relativt stora.

I kolumnen längst till höger presenteras ett index som baseras på samtliga påståenden. Värdet kan variera mellan 1 och 5 där ett högre värde innebär högre grad av straffbenägenhet. Utifrån dessa värden ser vi att det finns statistiskt signifikanta skillnader i straffbenägenhet mellan olika åldersgrupper, utbildningsnivåer, boendeområde och ideologi, däremot inte för kön och uppväxtland.

Relationen till det övriga samhället påverkar straffbenägenheten

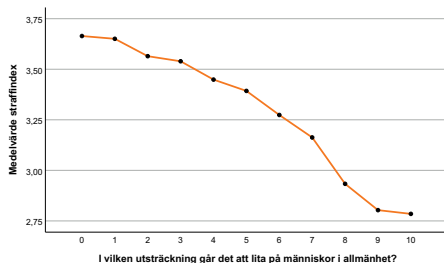
Tidigare forskning har visat att individens straffbenägenhet påverkas av relationen till och syn på övriga samhället (Davey m.fl., 2024; Gerber & Jackson, 2016; Maruna & King, 2009; Ramirez, 2013). Tillit till andra människor, förtroende för myndigheter generellt och rättsväsendets aktörer specifik samt oro för brottsligheten i samhället är några av de faktorer som har visat sig korrelera med straffbenägenhet. Både tillit till andra människor och förtroende för samhällsinstitutioner har visat sig ha en inverkan på straffbenägenhet på så sätt att låga nivåer av tillit/förtroende är förknippat med höga nivåer av straffande attityder. Även oro och rädsla för brott har visat sig samvariera med straffande attityder, men flera studier har samtidigt visat på motsatsen, att straffbenägenhet har ganska lite med själva brottsligheten att göra (brottsutsatthet, trygghet och oro för brottsligheten i samhället) och mer med människors syn på samhället generellt (Gerber & Jackson, 2016). Vi har undersökt sambandet mellan straffbenägenhet å ena sidan och tillit, förtroende för samhällsinstitutioner och framtidsoro å den andra. För både förtroende och framtidsoro undersöker vi sambanden för institutioner och orosmoln som är kopplade till brottslighet likväl som institutioner och orosmoln som inte är relaterade till just brott.

Figurerna 3a och 3b nedan visar att det finns ett samband mellan straffbenägenhet och tillit till andra människor, vilket bekräftar mönster som visats i internationella studier av straffbenägenhet (Davey m.fl., 2024). De som har låg tillit till andra människor, både generellt och i det egna bostadsområdet, är mer straffbenägna. Holmberg och Rothstein (2020) har studerat mellanmännisklig tillit i svensk kontext och deras resultat pekar på ett samband mellan tillit och socio-ekonomiska förhållanden snarare än med ideologi. Samtidigt ser det ut att utkristalliseras en tilltagande ideologisk aspekt av tilliten (Carlander, 2023). Hur sambandet mellan

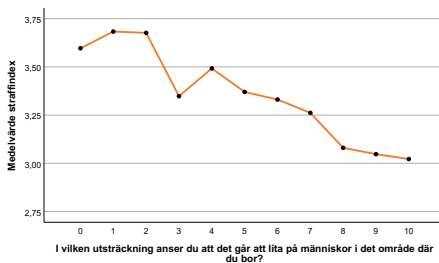
låg tillit och straffbenägenhet bör förstås är alltså inte helt givet utan en fråga som bör undersökas vidare framöver.

Figur 3a och 3b Samband mellan straffbenägenhet och tillit till andra människor, 2025 (medelvärde)

3a

3b

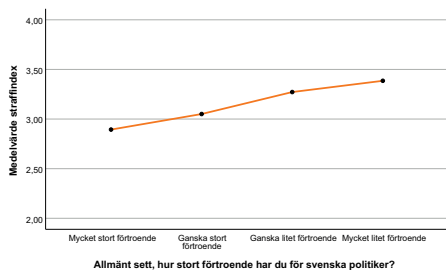
Kommentar: Straffindex är ett medelvärde av de åtta frågor som vi använder för att mäta straffbenägenhet. Värdet kan variera mellan 1 och 5, där ett högre värde indikerar högre grad av straffbenägenhet. Frågorna om tillit till andra människor löd *Enligt din mening, i vilken utsträckning går det att lita på andra människor i allmänhet?* och *I vilken utsträckning anser du att det går att lita på människor i området där du bor?* Svar anges på en 11-gradig skala (0–10) där ett högt värde indikerar hög grad av tillit. Lägst antal svarande 3 503.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2025.

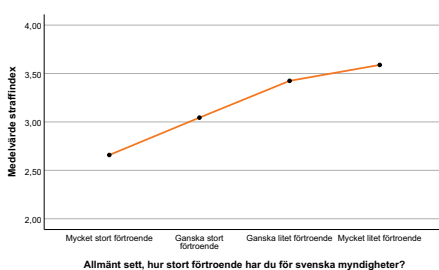
Också förtroende för samhällsinstitutioner samvarierar med straffbenägenhet, oavsett om dessa samhällsinstitutioner är kopplade till brottsbekämpning eller inte. Personer med lägre förtroende, för svenska politiker (figur 4a) liksom för svenska myndigheter (figur 4b), är mer straffbenägna. Om vi tittar mer specifikt på två olika myndigheter, polisen och Skatteverket, ser vi att sambandet med straffbenägenhet följer ett liknande mönster. Både Polismyndigheten och Skatteverket är centrala samhällsbärande myndigheter som människor känner till i stor utsträckning och dessutom överlag har högt förtroende för (Holmberg, 2025). Vad gäller förtroendet för Polismyndigheten (figur 4 c) är det gruppen som anser att polisen gör ett mycket dåligt jobb som skiljer ut sig och som är mer straffbenägna än övriga, medan sambandet mellan förtroende för Skatteverket (figur 4 d) och straffbenägenhet följer en linjär kurva.

Figur 4a, 4b, 4c 4d Samband mellan straffbenägenhet och förtroende för politiker och samhällsinstitutioner, 2025 (medelvärde)

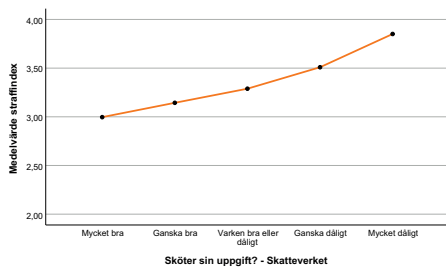
4a

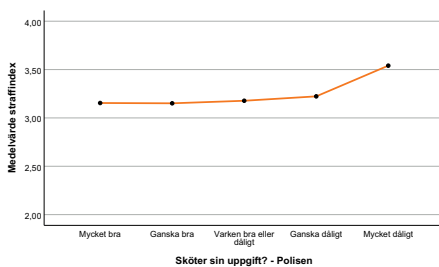
4b

4c

4d

Kommentar: Straffindex är ett medelvärde av de åtta frågor som vi använder för att mäta straffbenägenhet. Värdet kan variera mellan 1 och 5, där ett högre värde indikerar högre grad av straffbenägenhet. Frågorna om förtroende för svenska politiker och svenska myndigheter löd *Allmänt sett, hur stort förtroende har du för svenska politiker/svenska myndigheter?* och svarsalternativen löd *Mycket stort förtroende, Ganska stort förtroende, Ganska litet förtroende* och *Mycket litet förtroende*. Frågorna om förtroende för Polisen och Skatteverket löd *Hur anser du att följande myndigheter sköter sin uppgift* och svarsalternativen löd *Mycket bra, Ganska bra, Varken bra eller dåligt, Ganska dåligt* och *Mycket dåligt*. Svarsalternativen *Känner ej till myndigheten* och *Ingen uppfattning* har exkluderats ur analysen. Lägst antal svarande 1 540.

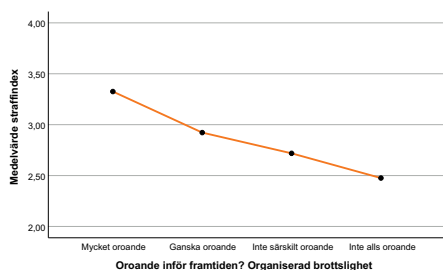
Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2025.

Om vi studerar oro inför framtiden ser vi att också oro har ett samband med straffbenägenhet, men här ser sambanden olika ut beroende på vilken typ av framtidsoro man undersöker. Medan oro för organiserad brottslighet (figur 5a) och för ett ökat antal flyktingar (figur 5c) samvarierar med straffbenägenhet på så sätt att de som är mer oroade också är mer straffbenägna, ser vi ett samband i motsatt riktning för oro för extrema värmeböljor (figur 5b) och för ökade sociala klyftor (figur 5d). Tidigare forskning har visat att människors oro är knuten till social position i samhället (Schmitz m.fl., 2018) och oro för våldsbrottslighet har visat sig vara kopplat till partipolitisk preferens (Andersson m.fl., 2022). Även

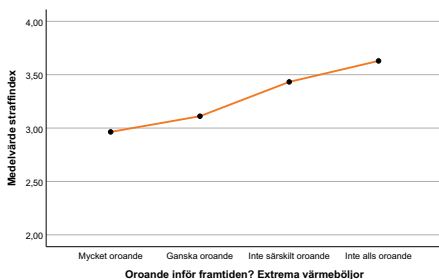
våra resultat indikerar att frågorna om framtidsoro är ideologiskt betingade, och att olika former av oro samvarierar med politisk övertygelse.

Figur 5a, 5b, 5c och 5d Samband mellan straffbenägenhet och framtidsoro, 2025 (medelvärde)

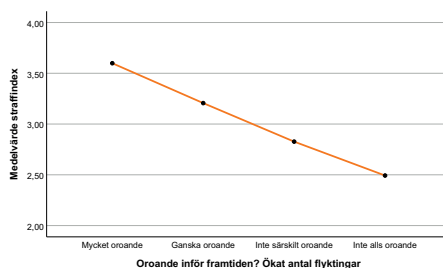
5a

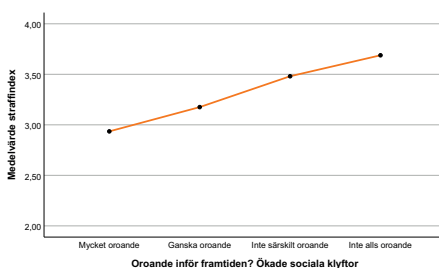
5b

5c

5d

Kommentar: Straffindex är ett medelvärde av de åtta frågor som vi använder för att mäta straffbenägenhet. Värdet kan variera mellan 1 och 5, där ett högre värde indikerar högre grad av straffbenägenhet. Frågorna om oro inför framtiden löd *Om du ser till läget idag, hur oroande upplever du själv följande inför framtiden?* och svarsalternativen löd *Mycket oroande, Ganska oroande, Inte särskilt oroande* och *Inte alls oroande*. Lägst antal svarande 1 746.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2025.

Vad är syftet med straff?

I tidigare forskning har en politik som fokuserar på hårdare straff ofta kontrasterats mot en behandlingsinriktad politik som har fokus på individens behov och återanpassning till samhället (Garland, 2001; Lappi-Seppälä, 2012). Historiskt sett har fokus skiftat, från en politik där lagöverträdaren och dennes behov av behandling och stöd stod i centrum, till en politik som betonar att straff ska spegla brottets allvar och brottsoffrets behov av upprättelse. Samtidigt som det är långt ifrån självklart

att en särskild legitimeringsgrund för straff ska leda till antingen mer eller mindre straff, har tidigare studier visat att straffskärpningar ofta motiveras med argument om just straffvärde och utifrån vad straffet antas signalera (Nikka, 2025; Tham, 2022). Frågan är hur relationen mellan straffbenägenhet och uppfattningen om straffets syfte ser ut på individnivå?

Tidigare studier som undersöker allmänhetens uppfattningar om vad straffet borde syfta till har visat att människor vill att straffet ska fylla en rad olika syften, som att signalera samhällets avståndstagande från brottet men även att säkerställa att brottet inte upprepas (Frøyland m.fl., 2022; Jerre, 2013; Skilbrei m.fl., 2025). Detta återspeglar sig även i vår undersökning, där det finns en stor spridning i den svenska befolkningen vad gäller vad man anser att straffet borde syfta till. I tabellen nedan (tabell 2) ser vi att motivet ”skydda samhället” dominerar, högst andel (62 procent) svarar att samhällsskydd bör vara det främsta syftet med att straffa. Efter det kommer att avskräcka från brottslighet (39 procent), att uttrycka vad samhället inte tolererar (37 procent), att offret får upprättelse (32 procent), att återanpassa brottslingen till samhället (20 procent) och slutligen att brottslingen får sona sitt brott (17 procent). Det finns bara små skillnader mellan olika demografiska grupper i befolkningen, så dessa skillnader presenteras inte i tabellen nedan. I stället har vi valt att lyfta fram sambandet mellan synen på straffets syfte å ena sidan och ideologi och straffbenägenhet å andra sidan. Båda dessa mått uppvisar ett tydligt samband med synen på vad straffet borde syfta till.

Tittar vi på hur synen på straffets syfte varierar med ideologisk övertygelse och straffbenägenhet ser vi några tydliga mönster. Att skydda samhället från brottslingen blir betydligt viktigare ju mer höger ut man identifierar sig, men samtidigt är det syfte som flest uppgivit även bland de som ser sig som vänster. Också allmän avskräckning följer en ideologisk linje där de som identifierar sig som höger i större utsträckning uppger att detta borde vara straffets syfte. Motsatt samband ser vi för syftet att återanpassa brottslingen till samhället, som är det näst viktigaste syftet bland vänstersympatisörer medan det är det överlägset minst vanliga angivna syftet bland högersympatisörer. För övriga tre syften har ideologi liten inverkan. Sambandet mellan straffets syfte och straffbenägenhet följer liknande mönster, vilket inte är förvånande då vi redan konstaterat att straffbenägenhet har ett starkt samband med ideologi. Oavsett om man vill straffa mycket (grupp 4) eller lite (grupp 1) anser man att straffet bör syfta till att skydda samhället. Däremot är det lika vanligt bland de minst straffbenägna att anse att straffet bör syfta till att återanpassa personen som begått brott till samhället, medan detta syfte anges i lägst utsträckning bland dem i den mest straffbenägna gruppen.

På samma sätt som det på politisk nivå verkar finnas ett samband mellan hög grad av straffbenägenhet och synen på vad straffet bör fylla för funktion i samhället, ser vi att dessa två fenomen hänger ihop också när vi studerar allmänhetens syn på straff.

Tabell 2 Uppfattning om vad som borde vara straffets syfte, för samtliga och uppdelat på olika grupper i befolkningen, 2025 (procent)

	...att skydda samhället från brottslingen	... att avskräcka från brottslighet	...att uttrycka vad sam- hället inte tolererar	...att offret får upp- rättelse	...att återanpassa brottslingen till samhället	...att brotts- lingen sonar sitt brott	Antal svarande
Samtliga	60	35	33	28	18	14	3 295
Ideologi	**	**	-	*	**	-	
Klart vänster	50	23	32	26	39	15	411
Något vänster	56	34	36	28	26	12	778
Varken eller	59	38	32	26	15	14	908
Något höger	65	40	32	29	12	14	765
Klart höger	68	34	34	35	3	14	379
Straffindex	**	**	*	*	**	**	
1 Minst straffbenägen	46	27	35	25	45	10	785
2	57	34	33	29	17	14	784
3	63	38	36	31	8	15	831
4 Mest straffbenägen	73	40	29	31	3	16	804

Kommentar: Frågan löd *Vad anser du bör vara det viktigaste syftet med att straffa den som begått ett brott?* Varje respondent fick ta ställning till 6 olika alternativ och de fick markera max två syften, så totalt motsvarar svaren mer än hundra procent. Utifrån ett skapat straffindex har de svarande delats in i fyra lika stora grupper, där grupp 1 är den minst straffbenägna gruppen och grupp 4 den mest straffbenägna. Procentandelarna utgörs av de som besvarade frågan. Lägst antal svarande 3 204.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2025.

Mycket vill ha mer, eller kommer vi bli nöjda?

Vi har sett i detta kapitel att en stor andel i den svenska befolkningen vill ha både mer, längre och hårdare straff. Samtidigt är många positivt inställda till rehabilitering och till att personer som avtjänat sitt straff välkomnas tillbaka in i samhället. Rättssäkerheten är också viktig för människor, och när ”fler domar” ställs mot rättssäkerhet, prioriterar de flesta det senare.

I det här kapitlet har vi också undersökt hur straffbenägenhet varierar mellan olika grupper i befolkningen och vi har sett att både ålder, utbildning och huruvida man bor i stad eller på landsbygden påverkar straffbenägenheten. Det som i störst utsträckning samvarierar med straffbenägenhet är däremot ideologi, där de som identifierar sig som höger är mer straffbenägna jämfört med dem som identifierar sig som vänster. Även bland dem som ser sig som vänster är det många som vill ha längre straff. Viljan att straffa mer, längre och hårdare är alltså ganska utbredd i befolkningen. Att kriminalpolitik är en höger-vänsterfråga är känt sedan tidigare,

både sett utifrån vilka partier som har störst förtroende bland väljarna i frågan och sett till de grupper i samhället som både oroar sig för brottslighet och intresserar sig för kriminalpolitiska frågor (Andersson m.fl., 2021; Andersson m.fl., 2022; Cassel & Öhberg, 2023). I vårt kapitel visar vi att också hur man ser på straffets syfte påverkas av både ideologi och grad av straffbenägenhet. Det är alltså inte enbart hur mycket man vill straffa som är en höger-vänsterfråga utan också vad man anser att straffet bör syfta till. Samhällsskydd anges i högre grad av högersympatisörer än vänstersympatisörer medan det motsatta gäller för syftet att återanpassa brottslingen till samhället där detta anges i mycket större utsträckning av dem som identifierar sig som vänster än bland dem till höger. Samma mönster framträder om man studerar sambandet mellan synen på straffets syfte och straffbenägenhet där gruppen som är mest straffbenägna följer samma mönster som högersympatisörer och gruppen som är minst straffbenägna följer vänstersympatisörernas mönster.

Enligt vår undersökning verkar det som att allmänheten vill ha hårdare straff än dagens rättspraxis. Samtidigt är det just den utvecklingen vi sett politiskt det senaste decenniet, eller kanske decennierna, så frågan bör ställas hur dessa attityder bäst kan förstås. Kommer skärpta straff leda till att människor blir nöjda och slutar önska strängare straff?

Kääriäinen (2018) har utifrån finska data visat att kopplingen mellan generella attityder till straff, likt det mått vi presenterat här, *inte* förutspår vilka påföljder människor ser som lämpliga när de får ta ställning till konkreta fallbeskrivningar av olika typer av brott. När människor själva får ange lämplig påföljd för olika typer av brott, är det inte enbart långa fängelsestraff som anges, utan för flera brott anser människor att andra påföljder är mer lämpliga (Jerre & Tham, 2010; Kääriäinen, 2018). Den här typen av vinjetbaserad enkät har just genomförts (på nytt) i Sverige och resultaten från den undersökningen kommer att kontrasteras med de resultat som diskuteras här. En anledning till att olika mätmetoder tenderar att ge så pass olika resultat är sannolikt att människor tänker på mycket grova brott när de uttalar sig i generella ordalag om straff. När svarspersonerna konfronteras med faktiska fallbeskrivningar konkretiseras frågan och svaren blir också mindre generella.

En australiensisk studie har studerat sambandet mellan allmänhetens straffbenägenhet och kriminalpolitiken i olika delstater och territorier (Roberts m.fl., 2011). Den studien visar att det saknas koppling mellan allmänhetens attityder till straff och de faktiska straffnivåerna. Slutsatsen som den studien drar är att straffnivåer är ett resultat av politiska beslut snarare än en avspegling av allmänhetens preferenser eller grad av straffbenägenhet. Men avsaknaden av koppling mellan straffnivåer och allmänhetens grad av straffbenägenhet innebär också att människor knappast skulle "bli nöjda" och sluta önska hårdare straff, även om straffen höjdes kraftigt. Givet att straffen det senaste decenniet höjts avsevärt i Sverige, inte minst för våldsbrott, talar mycket för att detsamma gäller även här. Trots denna utveckling har alltså människor i Sverige överlag en positiv inställning till (ännu) "hårdare straff". Samtidigt ser vi utifrån vårt kapitel och i tidigare forskning (Skilbrei m.fl.,

2025) att det finns en förväntan på att straffet ska ha någon form av positiv verkan. Det innebär att politiken bör väga in mer än den allmänna opinionen när beslut om framtidens kriminalpolitik fattas.

Not

- ¹ I frågeformuläret blandades icke-straffande och straffande påståenden men för tydlighetens skull presenteras de uppdelat här.

Referenser

- Al Weswasi, E. (2025). *The Impact of Incarceration: Quasi-Experimental Studies on Deterrence, Incapacitation, and Reintegration*. Avhandling, Stockholms universitet.
- Alexander, M. (2010). *The new Jim Crow. Mass incarceration in the age of color-blindness*. New York Press.
- Andersson, F., Demker, M., Mellgren, C., & Öhberg, P. (2021). Kriminalpolitik – lika hett som man kan tro. I U. Andersson, A. Carlander, M. Grusell & P. Öhberg (Red.), *Ingen anledning till oro (?)* (s. 333–344). SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Andersson, F., Wärnlöf Bové, K., & Öhberg, P. (2022). Brott, men inga straff? Svenska folkets inställning till våldsbrott och hur de ska förhindras. I U. Andersson, H. Oscarsson, B. Rönnerstrand & N. Theorin (Red.), *Du sköra nya värld* (s. 119–133). SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Andersson, R., & Nilsson, R. (2025). *Svensk kriminalpolitik*. Liber.
- Balvig, F. (2006). *Danskernes syn på straf*. Danska advokatsamfundet.
- Balvig, F., Gunnlaugsson, H., Jerre, K., Tham, H., & Kinnunen, A. (2015). The public sense of justice in Scandinavia: A study of attitudes towards punishments. *European Journal of Criminology*, 12(3), 342–361.
- Brottsförebyggande rådet. (2025). *Nationella trygghetsundersökningen. Om utsatthet, otrygghet och förtroende*. Rapport 2025:15.
- Brottsförebyggande rådet. (1982). *Rättsmedvetandet i Sverige*. Rapport 1982:1.
- Brottsförebyggande rådet. (1996). *Det allmänna rättsmedvetandet*. Rapport 1996:1.
- Carlander, A. (2023). På tillitsfronten intet nytt. I U. Andersson, P. Öhberg, A. Carlander, J. Martinsson & N. Theorin (Red.), *Ovisshetens tid* (s. 375–387). SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Cassel, F., & Öhberg, P. (2023). Skilda världar? Ideologisk polarisering kring våldets orsaker i samhället 1995–2022. I U. Andersson, P. Öhberg, A. Carlander, J. Martinsson & N. Theorin (Red.), *Ovisshetens tid* (s. 301–313). SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Davey, C., Mulrooney, K., & Watt, S. (2024). Exploring individual-level predictors of punitive attitudes in Australia. *Psychology, Crime & Law*, 1–21.

- Demker, M., & Duus-Otterström, G. (2009). Realigning criminal policy. Offender and victim in the Swedish party system over time. *International Review of Sociology*, 19(2), 273–296.
- Estrada, F. (2001). Juvenile violence as a social problem. Trends, media attention and societal response. *British Journal of Criminology*, 41(4), 639–655.
- Frøyland, L. R., Smith, P. S., Skilbrei, M.-L., Johnsen, B., Lunderberg, I.R., Sivertsson, F., & Stefansen, K. (2022). *Rettsoppfatning i Norge. Holdninger til straff og straffegjennomføring i den norske befolkningen*. Nova-rapport, Oslo Metropolitan University.
- Garland, D. (2001). *The Culture of Control. Crime and social control in contemporary society*. Oxford University Press.
- Gerber, M. M., & Jackson, J. (2016). Authority and punishment: on the ideological basis of punitive attitudes towards criminals. *Psychiatry, Psychology and Law*, 23(1), 113–134.
- Girling, E., Loader, I., & Sparks, R. (2000). *Crime and social change in middle England*. Routledge.
- Hall, S., Critcher, C., Jefferson, T., Clarke, J., & Roberts, B. (1978). *Policing the crisis. Mugging, the state and law and order*. The McMillan Press.
- Hermansson, K. (2023). Emotional expressions in the Swedish discourse on crime: A comparison of the 2018 Moderate and Social Democratic election campaigns. *Sociologisk forskning*, 60(1), 33–55.
- Holmberg, S., & Rothstein, B. (2020). *Social trust—The Nordic gold?* Statsvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet.
- Holmberg, S. (2025). Offentlig verksamhet skall vara opartisk. I B. Rönnerstrand, A. Carlander, P. Öhberg & A. Bergström (Red.), *I rörelse* (s. 363–377). SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Jerre, K. (2013). *The public's sense of justice: A smorgasbord of opinions*. Avhandling, Stockholms universitet.
- Jerre, K., & Tham, H. (2010). *Svenskars syn på straff*. Kriminologiska institutionen vid Stockholms universitet.
- King, A. (2005). *Self-understanding and attitudes towards offenders: punitiveness as an element of identity management*. Avhandling, University of Cambridge.
- Kriminalvården. (2025). *Kriminalvårdens kapacitetsrapport 2025–2034*.
- Kääriäinen, J. (2018). Attitudes and public punishment preferences: Finnish results of Scandinavian sense of justice research. *Journal of Scandinavian studies in Criminology and Crime Prevention*, 19(2), 152–169.
- Lappi-Seppälä, T. (2012). Penal policies in the Nordic countries 1960–2010. *Journal of Scandinavian Studies in criminology and Crime Prevention*, 13(1), 85–111.
- Lynch, M. (2000). On-line executions: The symbolic use of the electric chair in cyberspace. *Political and Legal Anthropology Review*, 23(2), 1–20.

- Martinsson, J. (2023). Vilka partier ägde sakfrågorna i valet 2022?. I U. Andersson, P. Öhberg, A. Carlander, J. Martinsson & N. Theorin (Red.), *Ovisshetens tid* (s. 55–66). SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Maruna, S., & King, A. (2009). Once a criminal, always a criminal?: 'Redeemability' and the psychology of punitive public attitudes. *European Journal on Criminal Policy and Research*, 15, 7–24.
- Matthews, R. (2005). The myth of punitiveness. *Theoretical Criminology*, 9(2), 175–201.
- Nikka S. (2025). Exploring Punitiveness, Exploiting Proportionality: Discursively Reverse-Engineering Punitive Proportionality as an Approach Towards Contemporary Criminal Law and Criminal Justice Policy. *German Law Journal*, 1–22.
- Ostaszewski, P., Uhl, A., Witkowska-Rozpara, K., & Woźniakowska, D. (2024). Punitiveness of society and criminal policy in six Central European countries. *European Journal of Criminology*, 21(6), 929–956.
- Ramirez, M. D. (2013). Punitive sentiment. *Criminology*, 51(2), 329–364.
- Roberts, J. V., Stalans, L. J., Indermaur, D., & Hough, M. (2002). *Penal Populism and Public Opinion. Lessons from Five Countries*. Oxford University Press.
- Roberts, J. V., & Hough, M. J. (2005). *Understanding Public Attitudes to Criminal Justice*. Open University Press.
- Roberts, L. D., Spiranovic, C., & Indermaur, D. (2011). A country not divided: A comparison of public punitiveness and confidence in sentencing across Australia. *Australian & New Zealand Journal of Criminology*, 44(3), 370–386.
- Skilbrei, M.-L., Stefansen, K., & Pedersen, S. A. (2025). Rettferdig straff for voldtekt. I M.-L. Skilbrei, K. Stefansen & J. Dullum (Red.), *Et voldsfelt i bevegelse: Rettslige virkemidler og institusjonelle ordninger* (s. 165–187). Cappelen Damm Forskning.
- Schmitz, A., Flemmen, M., & Rosenlund, L. (2018). Social class, symbolic domination, and Angst: The example of the Norwegian social space. *The Sociological Review*, 66(3), 623–644.
- Snacken, S., & Dumortier, E. (Red.) (2012). *Resisting punitiveness in Europe? Welfare, Human rights and Democracy*. Routledge.
- SOM-institutet. (2026). *40 år av svenska trender*. SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Tham, H. (2022). *Kriminalpolitik: Brott och straff i Sverige sedan 1965*. Norstedts juridik.

LÄNGTAN TILLBAKA

JULIA BERGQUIST, FELIX CASSEL, MARAL DARAKHSH
OCH BJÖRN RÖNNERSTRAND

Tidstillflykt

I den bulgariske författaren Georgi Gospodinovs roman *Tidstillflykt* från 2020 får läsaren bekanta sig med den gåtfulle Gaustin och hans klinik för alzheimersjuka. Klinikens våningsplan är inredda så att de minutiöst återskapar svunna tider och på så vis väcks patienternas minnen till liv. Med inspiration av Gaustins kliniker vill snart hela länder vrida tillbaka klockan till ”bättre tider”. På EU:s initiativ anordnas folkomröstningar om återgång till det förflutna.

I boken beskrivs Sveriges folkomröstning som oviss och jämn. Tidigt in i valkampanjen toppade år 1957 opinionsmätningarna. Det tycktes som att många svenskar längtade tillbaka till rekordårens billigare, strängare och enklare tid präglad av ekonomisk tillväxt, välbästande och stark framtidsoptimism. Men i valkampanjens slutspurt svepte en annan sorts sentimentalitet fram i den svenska folksjäl. Minnet av 70-talet och inte minst ABBA:s segertåg över världen fick svenskarna att välja en tid präglad av dans, glädje och spontanitet. I likhet med de nordiska grannländerna vaknade Sverige efter folkomröstningen upp i ett nytt 1977.

En EU-initierad folkomröstning om att återvända till det förflutna är än så länge fiktion. Men idén om tidstillflykt tycks resonera väl med den rådande tidsandan. Att blicka tillbaka har blivit ett populärt grepp i den samtida europeiska och svenska politiken och retoriken. Textanalys av partiprogram i Europa visar att det framförallt är konservativa partier som använder nostalgisk retorik och att Sverigedemokraterna hör till de partier i Europa som använde denna sorts retorik i störst uträkning (Müller & Proksch, 2024). Det är inte svårt att hitta en rad faktorer i samtiden som kan tänkas bidra till nostalgi. Krig i Europa, gängvåld, ekonomisk oro, klimatförändringar och politisk instabilitet är bara några exempel på problem som hopar sig.

Nostalgi kan just förstås som en psykologisk mekanism framvuxen ur en känsla av desorientering, osäkerhet och pessimism inför framtiden. Det finns en längtan efter gemenskap och kontinuitet i en omvärld som för många upplevs som alltmer splittrad, och i perioder av kris och snabb samhällelig förändring blir drömmen om en enklare och mer stabil tillvaro en tillflykt och ett sätt att navigera i samtiden. Att längta tillbaka spelar en roll i nutida politik och retorik är alltså inte en tillfällighet. En svunnen guldålder blir en effektiv fond för kritiken mot det nutida samhällets tillkortakommanden.

I två tematiskt sammanlänkande kapitel kommer vi nu att fördjupa den empiriska förståelsen för politisk nostalgi och längtan tillbaka i den svenska politiska kontexten. I det första kapitlet undersöker vi målet för längtan tillbaka. Vi använder oss av data från den nationella SOM-undersökningen och den svenska Politikerpanelen. Vi frågar oss, när anser svenskarna och de förtroendevalda att det svenska samhället var som bäst? I kapitlet kartlägger vi hur längtan tillbaka skiljer sig åt beroende på partitillhörighet och demografiska faktorer.

Längtan tillbaka är förstås olika. Men i senare tids samhällsdebatt framstår den starka staten som ett ankare i tiden som många människors längtan tillbaka tycks vara fäst vid. I det andra kapitlet lyfter vi fram svenskarnas törst efter statlig styrning som ett exempel på politisk nostalgi. Vi undersöker svenskarnas syn på offentligt och privat, om förstatligande och om staten som problemlösare.

Sammanfattning

Nostalgisk retorik är idag ett vanligt grepp bland partier och politiska rörelser både till vänster och höger. Flera av samtidens problem utnyttjas av politiska entreprenörer vars kampanjer präglas av budskap som ska väcka en längtan tillbaka. I detta kapitel undersöker vi målet för denna nostalgiska längtan. Vi frågar oss, vilket årtal var det svenska samhället som bäst enligt svenska folket och deras förtroendevalda? Resultatet visar att förtroendevalda tenderar att lyfta fram 2025 som den tid då det svenska samhället var som bäst. En stor del av medborgarna längtar istället tillbaka till det tidiga 1980-talet. Det gäller särskilt sympatisörer till Vänsterpartiet och Sverigedemokraterna. Kvinnor väljer i högre utsträckning 1970-talet, medan män lyfter fram 2010-talet. Lågutbildade blickar längre tillbaka än högutbildade när de väljer det år som det svenska samhället var som bäst.

Studier i samtida politisk nostalgi

I takt med att nostalgin vuxit sig starkare som politisk kraft verkar även intresset för att beforska och empiriskt mäta uttryck för den politiska längtan tillbaka ökat. Forskningen präglas av flera olika traditioner och perspektiv. Psykologiskt kan man förstå längtan tillbaka som en känslomässig och personlig reaktion på omständigheter i livet. Inom sociologisk forskning är *politisk nostalgi* en mer generaliserad uppfattning om världen, till exempel att något i samhället har gått förlorat eller var bättre förr. Känslor av nostalgi ses inom båda dessa traditioner som ett resultat av negativa känslor, oro eller brist på kontroll. Generellt för forskningen är också att nostalgin representerar en idealiserad dåtid – den säger mer om nutiden än om faktiska historiska förhållanden (de Vries & Hoffman, 2018).

Det finns exempel på empiriska studier av politisk nostalgi i ett europeiskt perspektiv. I en analys av enkätdata baserat på ett representativt urval av befolkningen i EU:s då 28 medlemsstater visar de Vries och Hoffman (2018) att två tredjedelar av alla européer anser att världen var bättre förr. Särskilt vanligt är denna typ av nostalgi bland äldre, i arbetarklassen och grupper som står politiskt till höger och som är invandringskritiska. Det är därför inte förvånande att framväxten av populistpartier i många västliga demokratier tillskrivits partiernas förmåga att locka väljare genom nostalgiska budskap om att saker och ting var bättre förr (Goidel m.fl., 2024; Smeeke m.fl., 2021).

Det nostalgiska narrativet blir ett selektivt ramverk som inrymmer alla de historiska referenser och element som gynnar den egna politiska linjen (de Vries & Hoffmann, 2018). Referenser till det svenska folkhemmet under 1950-talet har tagits upp som ett typexempel på hur ett narrativ om en starkt sammanhållen och nationellt homogen välfärdsstat på senare tid har kommit att användas av den

svenska radikalhögern. Vilket politiskt läger som anammar ett nostalgiskt narrativ är emellertid inte hugget i sten. Det finns exempel på partier till vänster som har använt sig av nostalgiska narrativ för att referera tillbaka till en tid då välfärdsstaten var starkare och fördelningen av ekonomiska resurser såg annorlunda ut (Elgenius & Rydgen, 2022).

Sociologen Zygmunt Bauman (2017) beskriver nostalgi som en närmast global epidemi som grundar sig i en fragmenterad och krympande välfärdsstat, där politik i allt högre utsträckning separeras från reell makt. Ansvar har gradvis förflyttats från en stark stat till enskilda individer och vi förväntas på egen hand navigera i ett alltmer snårigt och komplext samhällslandskap. Med detta följer inte sällan en känsla av hopplöshet och brist på agens. Vår syn på framtiden har enligt Bauman därigenom förändrats radikalt. Det som tidigare var entusiasm och handlingskraft har bytts ut mot rädsla och maktlöshet, en längtan till en tid och en tillvaro som ter sig mer trygg och förutsägbar (Bauman, 2017).

Vare sig det grundas i retoriska narrativ, en psykologisk försvarsmekanism eller pessimistisk syn på en oförutsägbar samtid är tillbakablickande något som ligger i tiden. Ambitionen med detta kapitel är att ta människors nostalgi på allvar. Vi motsäger inte betydelsen av den psykologiska mekanism som omsätter känslor av oro och vanmakt i politisk nostalgi – den har stor relevans inte minst i en samhällsdebatt präglad av frånvaron av tydliga politiska visioner och utopier. Men vi ifrågasätter om längtan alltid är så tom på konkret innehåll som litteraturen påskyndar. Kanske finns det något i det förgångna som människor faktiskt längtar tillbaka till?

I följande kapitel ska vi därför titta närmare på vilket sätt detta tar sig uttryck hos svenska väljare och politiker. I SOM-undersökningen 2025 ställde vi frågan *"Enligt din mening, vid vilket årtal var det svenska samhället som bäst?"* och gav respondenterna möjligheten att uppge det årtal som de anser bäst speglar deras bild av ett idealsamhälle. Vi har även tillgång till data som fördjupar förståelse av den politiska nostalgin i Sverige, tillgänglig via Politikerpanelen vid SOM-institutet¹. I den panelvåg som gick ut till svenska politiker vid samma tidpunkt som SOM-undersökningen (hösten 2025) ställde vi samma fråga. Det gör det möjligt att jämföra längtan tillbaka bland väljare och politiker. Men vi skall börja med ett material som mäter nostalgin på den högsta politiska nivån. Vilket årtal skulle de svenska partiledarna vilja återskapa?

Partiledarnas önskeår

Under Almedalsveckan 2025 intervjuade Expressens politiska kommentator Viktor Barth-Kron riksdagens partiledare. En av frågorna kopplade till den politiska nostalgin. Partiledarna fick besvara frågan om vilken tidpunkt de helst velat återskapa. Att frågan ställdes är intressant i sig; det kan vara ett kvitto på nostalgins betydelse

i samhällsdebatten. Svaren på Barth-Krons fråga till partiledarna (tabell 1) ger vid handen att Sveriges bästa dagar enligt folkets främsta företrädare ligger bakom oss. Fem av de åtta partiledarna angav decennier eller årtal på andra sidan millennieskiftet. Svaren indikerar därtill en splittring inom de politiska blocken.

I Tidösamarbetet finner Jimmie Åkesson och Ebba Busch inte bara en stark åsiktsmässig gemenskap. De hamnar även nära varandra i frågan om vilket år de hade velat återskapa. I motsatt ände på ”tidstillflyktskalan” placerar sig Moderaterna och finansminister Elisabeth Svantesson, som inte ville svara på frågan utan kort och gott vill ta in Sverige i framtiden. Att vara liberal är att vara kluven, sa den tidigare folkpartiledaren Gunnar Helén. I linje med detta manér placerade sig Simona Mohamsson någonstans mitt emellan de tre andra samarbetspartierna i frågan, och meddelade att hon hade velat återskapa Sverige omkring 1990.

En liknande splittring går att skönja hos de fyra oppositionspartierna. Magdalena Andersson och Nooshi Dadgostar kan enas om att återskapa Sverige omkring 1980. Centern och Miljöpartiets företrädare framhöll i stället årtal närmare våra dagar. Förutvarande partiledare Anna-Karin Hatt ville föra tillbaka Sverige till 2000-talets första decennium, medan Miljöpartiets ena språkrör Amanda Lind fastslog att Sverige är som bäst idag.

Tabell 1 *År/decennium riksdagspartiernas partiledare helst hade velat återskapa (2025)*

Jimmie Åkesson (SD)	1968
Ebba Busch (KD)	1970
Magdalena Andersson (S)	1980
Nooshi Dadgostar (V)	1980
Simona Mohamsson (L)	1990
Anna-Karin Hatt (C)	2000–2010
Amanda Lind (MP)	Nutid
Elisabeth Svantesson (M)	Framtid

Kommentar: Moderaternas partiledare Ulf Kristersson deltog inte i Almedalsveckan 2025. Moderaterna representerades av finansminister Elisabeth Svantesson.

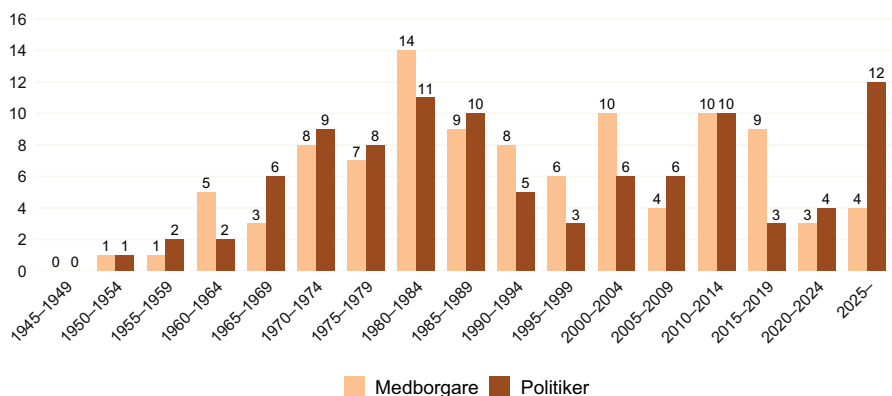
Källa: Expressens podd Politikrummet, avsnitt 192–199, 2025.

Att dra alltför stora växlar av resultaten från Barth-Krons ”partiledar-enkät” vore fel. Men likväl framträder ett mönster som vi kan ta med oss när vi nu påbörjar analysen av data från SOM-undersökningen och Politikerpanelen. Längtan tillbaka skiljer sig åt mellan partiledarna och partiledarna för partier till höger vill längst tillbaka i tiden.

Bästa året bland väljare och politiker

Politikerna är mindre nostalgiska än sina väljare. Det framkommer av figur 1, som redovisar utfallet av frågan om bästa år bland förtroendevalda och svenskarna. En stor del av politikerna som svarat på frågan anger att 2025 är det år då det svenska samhället var som bäst, det vill säga det året som de besvarade enkäten. Det svenska folket är av en annan uppfattning. Enligt den svenska befolkningen var 1980 till 1984 det mest populära femårsintervallet och det bästa enskilda året år är 1980.

Figur 1 Vilket årtal var det svenska samhället som bäst? Åsikter bland politiker och den svenska befolkningen, 2025 (procent)

Kommentar: Frågan löd *Enligt din mening, vid vilket årtal var det svenska samhället som bäst?*. Respondenterna svarade genom att ange ett årtal med fyra siffror. n (politiker) = 865, n (medborgare) = 1 271.

Källor: Den nationella SOM-undersökningen 2025 och Politikerpanelen 2025, våg 25.

Låt oss nu titta närmare på partipolitiska skillnader bland politiker och väljare. Figur 2 visar att det framför allt är politiker som företräder partier i mitten och till höger som lyfter fram 2025 som det bästa året. I stort sett är det bara politiker i Vänsterpartiet och Socialdemokraterna som uttrycker tydlig politisk nostalgi. Politikerna inom dessa partier lyfte i hög utsträckning fram 1980-talet som det år då det svenska samhället var som bäst. Det verkar till viss del även gälla Sverigedemokraterna, med reservation för att andelen svar av politiker från detta parti är väldigt låg (n=21).

En tolkning av resultaten skulle kunna vara att avsaknaden av nostalgi bland partier till höger speglar regeringsinnehav. Men riktigt så enkelt är det nog inte. Även politiker inom Miljöpartiet och Centerpartiet lyfter fram nutiden. Bland dessa partier är det år under 2000-talet, särskilt från 2010 och framåt, som lyfts fram som tiden då det svenska samhället var som bäst.

Väljarna då? Till viss del är deras nostalgi en spegling av det vi ser bland politiker från partiet de sympatiserar med. Vänsterpartister har också en viss förkärlek till 1980-talet, men utan den där tydliga peaken som vi såg bland partiets politiker. Till skillnad från politikerna pekar en ganska stor andel av vänsterns väljare ut tiden i början av 2000-talet som då det svenska samhället var som bäst.

Socialdemokratiska väljare och politiker är relativt eniga. Det var under slutet av 1970-talet och början av 1980-talet som samhället var som bäst. Socialdemokratiska väljare verkar dock i högre utsträckning än politikerna lyfta fram det tidiga 2000-talet. Den skillnaden ser vi alltså också av bland vänsterpartister.

Centerväljare tycker att 2000-talet börjat bra för det svenska samhället. Bland partiets förtroendevalda ser vi två toppar under denna period. Den ena är i nutid och den andra under 2010-talet. Men till skillnad från centerpartistiska väljare så återfinns bland politiker även en topp under Fälldin-eran, mot slutet av sjuttioåret och början av åttiotalet.

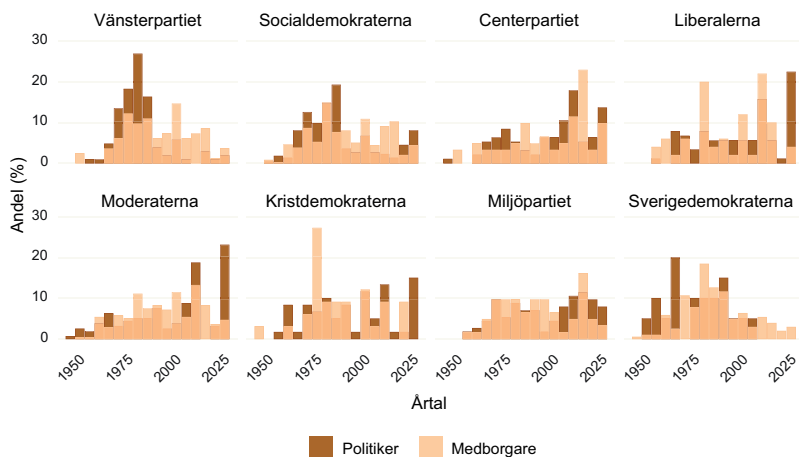
Liberala politiker anser att nutiden är den bästa tiden för det svenska samhället. Det är lite svårbegripligt eftersom de senaste åren knappast kännetecknats av ett opinionsmässigt segertåg för partiet Liberalerna eller för liberal politik. Få liberala väljare delar de förtroendevaldas bild om att nutiden är bäst. I stället tycks toppar återfinnas under perioder då Folkpartiet/Liberalerna var i regeringsställning.

Moderata väljare lyfter fram Reinfeldt-eran mer än nutid. Framgång i opinionen och regeringsställning har samband med toppar bland både KD-politiker och väljare under slutet av 1990-talet och under 2000-talet. Men en topp återfinns även i slutet av 1970-talet och början av 1980-talet både bland politiker och väljare.

Politiker från Miljöpartiet pekar ut den senaste tioårsperioden som den tid då det svenska samhället var som bäst. I likhet med deras väljare är det inte den senaste mandatperioden i så hög grad som tiden just dessförinnan.

På grund av få svar från SD-politiker är jämförelsen med väljarna vansklig. SD-väljarnas svar påminner om dem från vänster-väljare i det att de tenderar att peka ut det sena 1970-talet och det tidiga 1980-talet som den period då Sverige var som bäst.

Figur 2 Vilket årtal var det svenska samhället som bäst? Åsikter bland politiker och befolkning efter parti, 2025 (procent)

Kommentar: Frågan löd: *Enligt din mening, vid vilket årtal var det svenska samhället som bäst?*. Respondenterna svarade genom att ange ett årtal. n-tal: se figur 1.

Källor: Den nationella SOM-undersökningen 2025 och Politikerpanelen 2025, våg 25.

Det finns vissa distinkta skillnader i nostalgi mellan olika demografiska och socioekonomiska grupper. Figur 3 illustrerar nostalgins hemvist bland årtionden från 1940 och framåt, uppdelat efter kön, utbildning, ålder, subjektiv klass och vänster-högerposition.

Det finns vissa skillnader i längtan tillbaka bland kvinnor och män. Låt oss rikta uppmärksamheten vid skillnaden mellan två decennier. Kvinnor längtar i signifikant högre utsträckning tillbaka till 1970-talet (17 mot 12 procent), medan män i högre grad vill till 2010-talet (22 mot 16 procent). I termer av utvecklingen av jämställdhet mellan könen skulle det motsatta vara mer förväntat. Men skillnaden kan tänkas vara en återspeglning av politiska preferenser. Att kvinnor röstar vänster och män höger (Naurin & Öhberg, 2019), vilket i sin tur har påverkan på nostalgin.

Ålder har en tydlig effekt på valet av bästa år. Korrelationskoefficienten för sambandet mellan ålder och bästa år är -0.57 , vilket indikerar ett starkt negativt samband. Ju äldre man är desto längre tillbaka i tiden längtar man. Även om frågan efterlyser året då det svenska samhället var som bäst verkar många respondenter hamna kring de år då man själv var ca 20–25 år gammal, då livet för många har börjat ta fart men fortfarande ligger framför en.

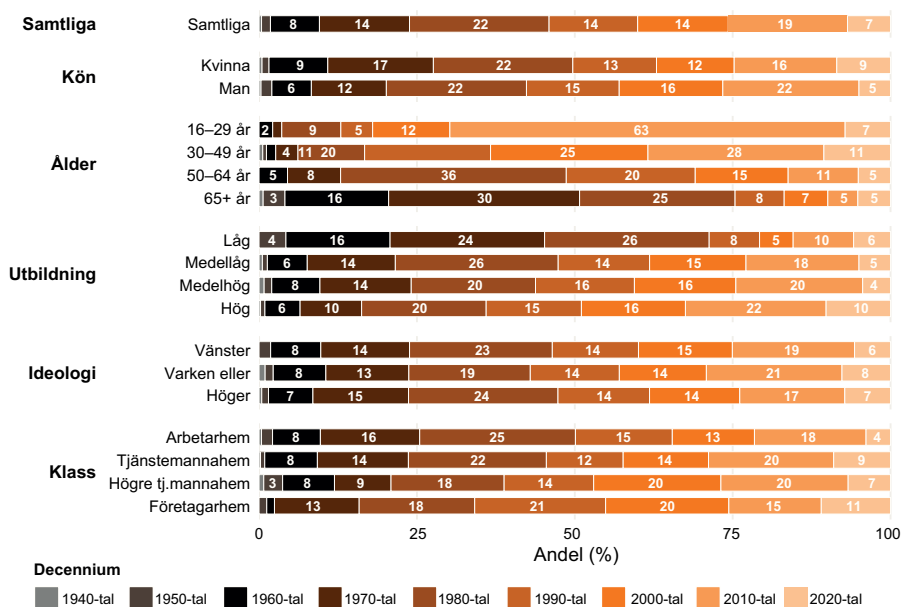
När det gäller utbildning finns också en skillnad. Lågutbildade längtar längre tillbaka. Vi kan låta jämförelsen utgå ifrån samma årtal som för ålder. Ungefär en fjärdedel av personer med låg utbildning (24 procent) lyfter fram något år på 1970-talet som det bästa året, vilket är signifikant mer än den tiondel som gör detta bland högutbildade (10 procent). Vi kan utesluta att skillnaden mellan

utbildningsgrupper helt och hållet skulle vara ett resultat av ålder. Att lågutbildade oftare är äldre tar inte bort den signifikanta och oberoende koppling som utbildning har på valet av bästa år.

Skillnader på grundval av subjektiv klass är intressant, inte minst eftersom tidigare forskning visar att den politiska nostalgin är mer utbredd bland dem som tillhör arbetarklassen (de Vries & Hoffman, 2018). Jämförelsen mellan personer från arbetarhem och från tjänstemannahem visar visserligen på att den förra gruppen tenderar att längta längre tillbaka. Men skillnaderna är likväl inte jättestora. Jämfört med dessa två grupper är 70-talet mindre och 00-talet mer populärt som bästa år bland högre tjänstemän. Generellt tenderar företagare att placera sin längtan längre fram i tiden jämfört med andra grupper.

Till slut fokuserar vi på vänster-högerposition. Där finner vi något som kanske förvånar, men som är en återspeglning av de partipolitiska skillnader vi tidigare sett. Det är ganska små skillnader mellan personer som står till vänster och till höger ideologiskt. Snarare är det de som varken står till vänster eller höger som sticker ut genom att förlägga sin längtan lite närmare nutid. Det är i ytterkantpositionerna på den politiska vänster-högerskalan där människor tenderar att längta tillbaka som längst.

Figur 3 Vilket årtal var det svenska samhället som bäst? Åsikter efter demografi, klassbakgrund och ideologi, 2025 (procent per årtionde)

Kommentar: Frågan löd *Enligt din mening, vid vilket årtal var det svenska samhället som bäst?*. Respondenterna svarade genom att ange ett årtal med fyra siffror. n = 1 276.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2025.

Tillbaka till framtiden

När svenskarna ombads ange vid vilket årtal de ansåg att det svenska samhället var som bäst blev svaret 1980. De som placerar sig varken till vänster eller höger på den ideologiska skalan tenderar att välja ett årtal som ligger närmare nutid. Vi har också konstaterat att politiker generellt verkar vara mer framåtblickande jämfört med sina väljare.

Våra resultat kan delvis bekräfta tidigare forskning som visar att nostalgin i regel har som starkast fäste hos anhängare av högerpopulistiska partier (de Vries & Hoffman, 2018). Sympatisörer till Sverigedemokraterna tenderar att vilja vrida klockan längre tillbaka i tiden jämfört med sympatisörer till andra partier. Samtidigt går liknande tendenser i hög grad att finna även hos anhängare av Vänsterpartiet. Att det framför allt är sympatisörer till ytterkantspartierna som hyser en nostalgisk längtan tillbaka speglas i den ideologiska vänster-högerskalan. Där återfinns inga stora skillnader mellan vänster och höger, i stället är det de som placerar sig i mitten på skalan som visar sig vara mer benägna att välja ett år som ligger närmare nutid. Tidigare forskning framhåller folkhemmet som en viktig retorisk symbol inom den svenska populishögern (Elgenius & Rydgren, 2022). Men samma sak gäller sannolikt även inom vänstern. Senast i slutet på mars i år uttryckte vänsterpartiledaren Nooshi Dadgostar i Ekots lördagsintervju en önskan om ”ett svenskt återupprättande av folkhemmet” (Lördagsintervjun, 2026). Folkhemmet verkar med andra ord vara en nostalgiskt laddad symbol inom båda ytterkantspartierna – dock på helt skilda grunder.

Resultaten indikerar vidare att kvinnor generellt längtar längre bakåt i tiden än män, vilket skulle kunna kopplas till att en större andel kvinnor står till vänster ideologiskt. Ålder visar sig också vara en faktor och det finns en tendens att vilja gå tillbaka till en tid då en större del av livet låg framför en. Lågutbildade utmärker sig genom att vara mer nostalgiskt lagda jämfört med övriga utbildningsnivåer, detta även under kontroll för ålder. Även personer tillhörande arbetarklass hyser en något större längtan tillbaka jämfört med tjänstemän och företagare.

Att svenska väljare generellt anser att samhällets bästa dagar ligger bakom oss kan på sätt och vis ses som ett kvitto på missnöje. Detta speglas inte minst i resultatet från SOM-undersökningen som visar att en övervägande majoritet av svenskarna anser att utvecklingen i Sverige går åt fel håll (SOM-institutet, 2026).

En möjlig tolkning av våra resultat är att många svenskar verkar uppleva att samhället har gått miste om något under de senaste 4–5 decennierna. Vad detta ”något” består av går inte att fastställa utifrån resultaten som presenterats i detta kapitel. Men att nostalgin visar sig vara större hos grupper med en traditionellt mer prekär ställning i samhället – lågutbildade och arbetarklass – är något som bör utforskas vidare. Personer som placerar sig tydligt antingen till vänster eller höger ideologiskt drömmer sig längre tillbaka, vilket skulle kunna vara ett uttryck för att man anser att politiken inte längre förmår förändra samhället i någon tydlig riktning.

Det finns såklart en mängd olika faktorer som kan ligga bakom denna pessimistiska inställning till samtiden. Men för att återgå till sociologen Zygmunt Baumanns teori om den samtida nostalgin kan våra resultat tolkas som ett uttryck för en framtids-syn som till viss del är präglad av rädsla snarare än entusiasm, och att det bland väljarna finns en känsla av brist på agens, handlingskraft och politisk riktning.

Vi har tidigare noterat att svenskarnas oro för organiserad brottslighet har ökat markant under de senaste 10 åren. Detta tar sig exempelvis i uttryck i en stor efterfrågan på mer, längre och hårdare straff (se Hermansson m.fl., i denna antologi). Den oron skulle kunna fungera som en drivkraft bakom de nostalgiska känslor som resultaten från vårt första kapitel ger prov på. Vilka specifika aspekter av 80-talet svenskarna längtar tillbaka till kan vi emellertid inte svara på, och det varierar med stor säkerhet beroende på både demografiska och ideologiska faktorer. Personer som tillhör den konservativa högern är troligtvis mer sannolika att längta tillbaka till en tid då andelen utrikes födda i Sverige var lägre. Ytterligare en sak som kännetecknar 80-talets första år är den ekonomiska jämlikheten. Sverige hade under 80-talet de mest jämlika inkomsterna av alla OECD-länder och det går åtminstone delvis att koppla till offentliga välfärdstjänster, som anses ha en utjämnande effekt på inkomsterna. Utvecklingen har sedan dess gått i en tydlig riktning där inkomstskillnaderna kontinuerligt ökat i förhållandevis snabb takt (Almqvist, 2016).

Sammanfattningsvis så bär detta kapitel vittne om politisk nostalgi. Litteraturen beskriver den politiska nostalgin som en längtan tillbaka till en idealiserad guldålder, med svag koppling till verkliga historiska förhållanden. Att på politisk väg försöka återskapa en idealiserad svunnen tid löser inte det moderna samhällets problem. Och att nostalgisk retorik utnyttjar en psykologisk mekanism som ger mer tillfällig tröst än att erbjuda en politisk väg framåt mot samhällsförändring är nog också sant. Men det hindrar inte att det på samma gång finns saker som människor faktiskt längtar tillbaka till. Det är alltför lätt att peka finger mot nostalgin. Utgångspunkten för detta kapitel var en nyfikenhet över målet för längtan tillbaka. Frågan är, vad är det i 1980-talets Sverige som utövar sådan dragningskraft och vad är det för konkret politiskt innehåll som svenskarna längtar till?

DEN STARKA STATENS ÅTERKOMST

Sammanfattning

Den teoretiska utgångspunkten för detta kapitel är Zygmunt Baumans teori om medborgarnas reaktion på statens reträtt. Bauman ser längtan tillbaka som ett uttryck för folkets resignation över den frånvarande staten. I kapitlet studerar vi svenska folkets inställning till en rad olika påståenden om staten och statlig styrning. Vi tittar på frågan om man föredrar offentlig eller privat sektor, inställning till ett återförstatligande av centrala samhällsinstitutioner och huruvida ökad statlig styrning är ett effektivt sätt att hantera olika samhällsfrågor. Syftet är att kartlägga och förstå svenskarnas stöd för den starka statens återkomst. Den empiriska analysen visar visserligen på variation mellan grupper, men övervägande så finns det stöd för ett samhälle präglad av det offentliga, återförstatligande, och en stat som agerar problemlösare.

På spaning efter den stat som flytt?

Vad som ligger bakom människors politiska nostalgi är inte lätt att säga med säkerhet. Forskning visar att det ofta är en idealiserad guldålder med svag koppling till verkliga historiska skeenden. Vi människor tenderar att vara mycket selektiva med vad vi grundar vår nostalgiska bild av dåtiden på. Prioritet ges till delar av dåtiden som vi själva tycker om framför de delar vi inte riktigt känner oss hemma i (Boym, 2001, refererad i Bauman, 2017, s. 3). Om det nu är 1980-talets Sverige som den politiska nostalgien i så hög grad riktas mot, vad är det i den tidens samhälle som väcker svenskarnas nostalgiska törst?

Den nutida politiska retoriken kretsar till stor del kring invandring och brottslighet. Tanken om att nostalgiskt lagda svenskar längtar tillbaka till en tid då invandring och andelen våldsbrott var lägre ligger därför nära till hands. Men därtill finns det sociologisk forskning som pekar på att det kan ligga något annat, mer grundläggande, bakom nostalgien.

Zygmunt Baumans bok *Retrotopia* (2017) kretsar kring den politiska nostalgien och dess betydelse för politiken i det postmoderna samhället. I boken lyfter Bauman fram Leviatan – Thomas Hobbes metafor för en allomfattande och allsmäktig stat som ger löfte om säkerhet och skydd i utbyte mot oinskränkt makt och legitimitet. I Hobbes bok var Leviatans roll att skydda samhällsmedborgarna mot sig själva – ett ociviliserat och våldsam naturtillstånd där alla var i krig mot alla. I vårt nutida samhälle, som präglas av individualism, konkurrens och mindre generösa trygghetssystem, menar Bauman att detta naturtillstånd åter har börjat se dagens ljus. Han föreslår att Leviatan inte längre bör ses som något allomfattande, utan uppdelat i mindre, illa koordinerade, beståndsdelar som inte längre klarar av att erbjuda det skydd och den säkerhet som medborgarna efterfrågar. Det finns en allmän känsla av osäkerhet och oro, men roten till känslan är inte alltid lätt att

ringa in. Oron och osäkerheten är inte heller alltid riktad mot något specifikt. Fienden kan finnas överallt, var och en står för sig själv och Leviatan är, vad det verkar, bortom synhåll (Bauman, 2017).

Uttryck för den starka staten

Vad Leviatan kan tänkas representera i vårt nutida svenska samhälle finns inget enkelt svar på. Men att svenskarna efterfrågar en ökad statlig styrning är inget nytt. Intresset för att bedriva mer av sjukvården i privat regi har under de senaste 30 åren legat på en mycket låg nivå och en majoritet av svenskarna ställer sig positiva till att låta staten ta över ansvaret för både skola och sjukvård (SOM-institutet, 2026). Men vad innebär ett förstatligande rent konkret?

Styrningen av svensk välfärd, åtminstone vad gäller sjukvård och skola, har aldrig varit helt och hållet statlig. Historiskt har vi en lång tradition av kommunalt självstyre och ansvaret för välfärden har länge fördelats mellan stat, regioner (fd. landsting) och kommuner. Hur denna ansvarsfördelning ser ut har däremot varierat över tid. Under 90-talet blåste idéströmningar från New Public Management (NPM) in över svensk offentlig sektor och medförde bland annat en högre acceptans för privatisering och konkurrensutsättning av offentliga verksamheter. Den rådande tidsandan förde också med sig en omstrukturering av välfärden som innebar att ett större ansvar för skola och sjukvård flyttades över från staten till kommuner och regioner. Detta betyder emellertid inte att staten drog sig tillbaka helt, utan snarare att dess styrning antog en mer indirekt form. Idag handlar den statliga styrningen av offentlig sektor mer om formulering av målsättningar och mindre om på vilka sätt dessa skall uppfyllas. Frågan om vem som egentligen styr välfärden har dessutom kvarstått sedan omstruktureringen – förflyttningen av ansvar och tillkomsten av nya maktnivåer (bestående av bland annat arbetsgivarorganisationen Sveriges kommuner och regioner, SKR) har gjort vägen mellan beslutsfattande och verkställande mer oklar (Carlander m.fl., 2025; Bergmark & Minas, 2007).

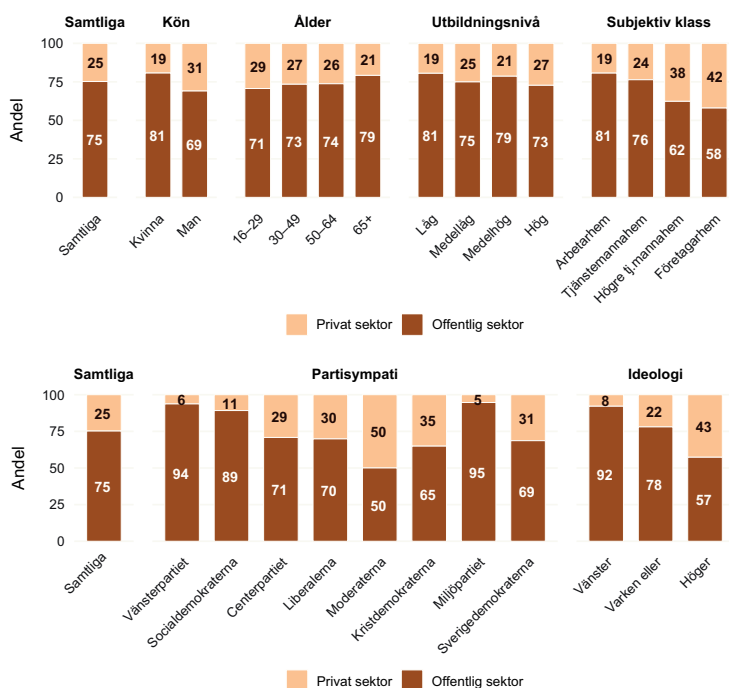
Det finns inget givet sätt att empiriskt ta sig an frågan om svenskarnas syn på den starka staten, inte minst eftersom statens styrka och makt kan ta sig olika uttryck. Utan ambitionen att ge en heltäckande bild så har vi valt att försöka ringa in tre perspektiv. För det första undersöker vi synen på den relativa fördelningen mellan det privata och offentliga i samhället. För det andra så undersöker vi synen på (åter)förstatligande av verksamhet. För det tredje tecknar vi en bild av den roll som svenskarna vill att staten skall ha som problemlösare i relation till samtida samhällsutmaningar.

Staten eller kapitalet?

Vi har redan konstaterat att svenskarna generellt uttrycker stöd för statlig styrning av både skola och sjukvård. Men vad händer om man drar frågan till sin spets? I SOM-undersökningen 2025 ställde vi frågan om huruvida respondenterna skulle välja ett samhälle dominerat av privat eller av offentlig sektor, om de var tvungna

att välja. Resultaten i figur 4 visar att ungefär tre fjärdedelar av svenskarna hade föredragit ett samhälle dominerat av offentlig sektor, givet ett sådant scenario. Personer som sympatiserar med partier till vänster samt placerar sig till vänster ideologiskt föredrar i högst utsträckning ett samhälle dominerat av offentlig sektor. Det är i sig inget förvånande. Något mer slående är det faktum att även väljare till högerpartier såsom Liberalerna, Kristdemokraterna och Sverigedemokraterna klart hade föredragit ett samhälle dominerat av den offentliga sektorn om de tvingades välja. Moderaterna är det parti vars anhängare ställer sig minst positiva till den offentliga sektorn, men även bland dessa är det runt hälften som trots allt väljer detta alternativ. Den offentliga sektorn tycks ha ett brett genomslag och skiljer sig inte heller nämnvärt med avseende på kön, utbildning, ålder eller klasstillhörighet (se figur 4). En bra bit över hälften inom samtliga av dessa grupper skulle, om de tvingades välja mellan offentligt och privat, välja det förstnämnda.

Figur 4 Skulle du välja ett samhälle dominerat av privat eller offentlig sektor? Åsikter efter partisynpat, demografi, klassbakgrund och ideologi, 2025 (procent)

Kommentar: Frågan lød *Det svenska samhället består av både privat och offentlig sektor. Men om du tvingades välja, skulle du då välja ett samhälle dominerat av privat sektor eller offentlig sektor?* Svarsalternativen framgår av figuren. Antal svarande var 1 597.

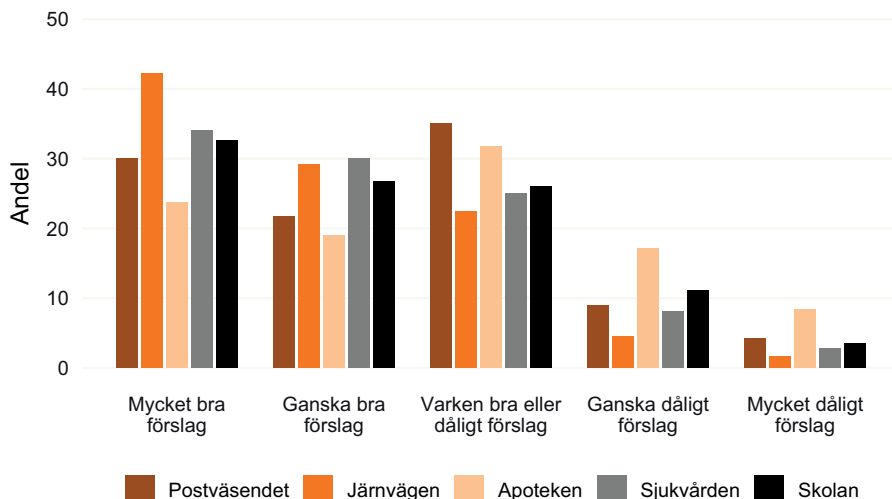
Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2025.

Att frågan formuleras på ett sätt som tvingar respondenterna att tydligt välja antingen det ena eller det andra måste förstås tas i beaktande. Frågan grundar sig i ett hypotetiskt scenario och respondenterna har ingen möjlighet att uppge att de saknar uppfattning i frågan.² Samtidigt kan resultaten ge en viktig indikation på hur opinionen ser ut kring den svenska välfärden idag. När det kommer till kritan verkar inte ens sympatisörer till partier som i mångt och mycket värnar om privatisering och marknadsliberalism föredra ett samhälle som domineras av privat sektor. På frågan "Staten eller kapitalet?" är svenskarnas svar tydligt och relativt enhälligt: "staten".

Återförstatligande av infrastruktur

Att svenskarna generellt verkar föredra ett samhälle som domineras av offentlig sektor är en sak. Men samhället består av många olika välfärdsområden som skiljer sig åt i både syfte och omfång. För att ge lite mer nyans till frågan om förstatligande bad vi därför respondenterna i SOM-undersökningen 2025 ta ställning till följande politiska förslag: *återförstatliga postväsendet, återförstatliga järnvägen, återförstatliga apoteken, låta staten ta över ansvaret för skolan från kommunerna samt låta staten överta ansvaret för sjukvården*. Resultatet som redovisas i figur 5 visar att andelen som ställer sig positiva till förslagen om förstatligande är betydligt högre jämfört med andelen som ställer sig negativa. Mest positivt inställda är svenskarna till ett återförstatligande av järnvägen, ungefär tre fjärdedelar ställer sig bakom detta förslag. Även förslagen om förstatligande av skola, sjukvård och postväsende går i allmänhet hem hos svenskarna. Men det finns också en relativt stor grupp som ställer sig neutrala, i synnerhet gällande förslagen om återförstatligande av postväsendet och apoteken.

Figur 5 Förslag om förstärkning av offentliga tjänster, 2025 (procent)

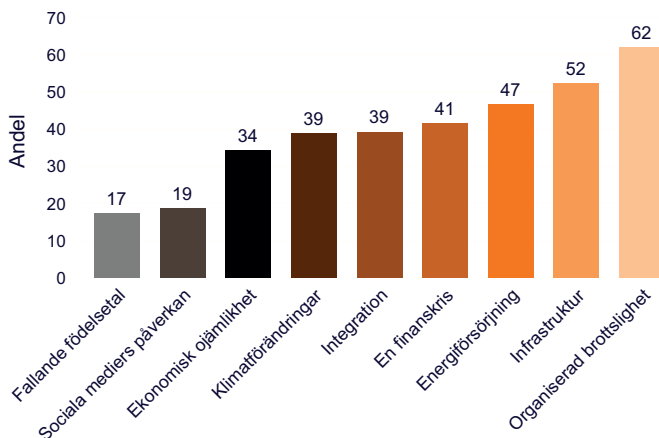
Kommentar: Frågan löd Vilken är din åsikt om följande förslag? följt av Återförstatliga postväsendet, Återförstatliga järnvägen, Återförstatliga apoteken, Låta staten överta ansvaret för sjukvården samt Låta staten överta ansvaret för skolan från kommunerna. Svarsalternativen framgår av figuren. Antal svarande per fråga: Postväsendet = 1 553, Järnvägen = 1 669, Apoteken = 1 585, Sjukvården = 1 641, Skolan = 1 587.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2025.

Staten som problemlösare

Vi skall nu ge oss i kast med staten som problemlösare. Det vi frågar oss är i vilken grad svenskarna anser att ökad statlig styrning är ett effektivt sätt att lösa en rad olika sorters samhällsutmaningar. Resultaten som illustreras i figur 6 visar att frågorna om organiserad brottslighet, infrastruktur och energiförsörjning toppar listan över de områden som svenskarna i högst grad anser att staten bör ha ett ökat ansvar för. Det är sannolikt att det höga stöd för ett återförstatligande av järnvägen som vi såg tidigare i detta kapitel skulle kunna hänga ihop med svenskarnas syn på staten som ett effektivt sätt att komma till rätta med problem kopplade till infrastruktur. Svenskarna är som minst benägna att betrakta ökad statlig styrning som ett effektivt sätt att ta sig an frågorna om fallande födelsetal och sociala mediers påverkan på människors liv. Värt att nämna är att resultaten som redovisas i figur 6 baseras på de som instämmer *helt* i påståendet. Ser man till de som ställer sig antingen helt eller delvis bakom påståendet är en övervägande majoritet för en ökad statlig styrning, inom samtliga områden.

Figur 6 *Instämmer helt i att ökad statlig styrning är ett effektivt sätt att hantera olika samhällsfrågor, 2025 (procent)*

Kommentar: Frågan löd *I vilken utsträckning instämmer du i att ökad statlig styrning är ett effektivt sätt att hantera följande samhällsfrågor?* följt av *Klimatförändringar*, *Organiserad brottslighet*, *Ekonomisk ojämlikhet*, *En finanskris*, *Energiförsörjning*, *Integration*, *Infrastruktur*, *Fallande födelsetal* samt *Sociala mediers påverkan på människors liv*. Resultaten baseras på de som instämmer helt i respektive påstående. Svartalternativen framgår av figuren. Antal svarande per fråga: *Klimatförändringar* = 1 606, *Organiserad brottslighet* = 1 596, *Ekonomisk ojämlikhet* = 1 586, *En finanskris* = 1 577, *Energiförsörjning* = 1 581, *Integration* = 1 571, *Infrastruktur* = 1 571, *Fallande födelsetal* = 1 570, *Sociala mediers påverkan på människors liv* = 1 572.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2025.

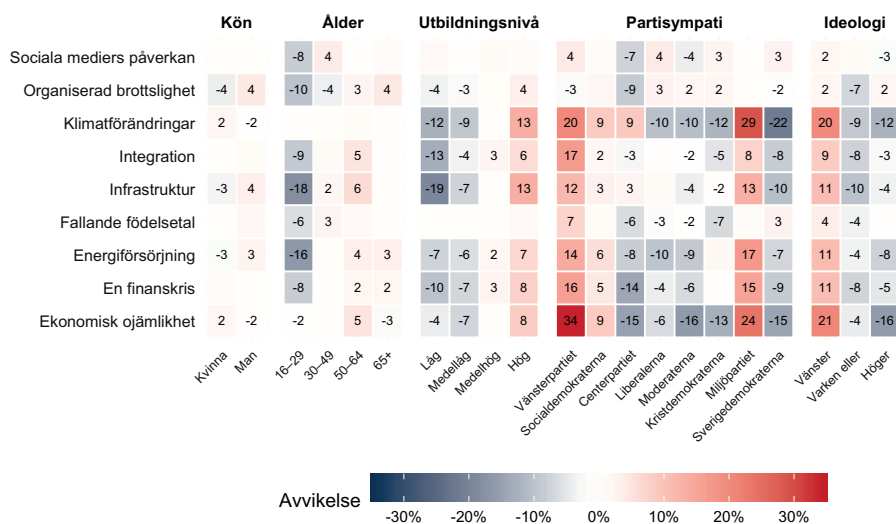
Vilka samhällsfrågor svenskarna anser skulle kunna hanteras med hjälp av en ökad statlig styrning varierar beroende på en rad olika faktorer. Figur 7 ger en bild av det övergripande mönstret. Figuren visar avvikelsen från den totala andelen som instämmer helt i att respektive område skulle kunna hanteras med ökad statlig styrning, uppdelat på demografiska och politiska faktorer. Blå siffror indikerar att svarspersonerna i respektive kategori är mer negativt inställda till ökad statlig styrning än genomsnittet, medan röda siffror indikerar en mer positiv inställning. Avsaknad av siffror indikerar att gruppens värde inte avviker från genomsnittet.

Ur figuren kan en rad mönster skönjas. Personer med partisympatier och ideologisk orientering till vänster är över lag mer positiva till ökad statlig styrning jämfört med personer till höger. Allra starkast stöd för mer statliga åtgärder återfinns bland anhängare till Vänsterpartiet och Miljöpartiet. Socialdemokrater är inte lika entusiastiska som de övriga oppositionspartierna till vänster. Detta kan kontrasteras med partierna i Tidösamarbetet där inställningen till ökad statlig styrning inte är lika positiv, även i frågor som på senare år lyfts fram som särskilt viktiga bland partierna till höger, som organiserad brottslighet och energiförsörjning. I frågan om energiförsörjning är det i stället anhängare till partier och ideologiskt till vänster

som är mer positivt inställda till ett starkare statligt tag i frågan. Frågorna om sociala mediers påverkan på människors liv, organiserad brottslighet och fallande födelsetal skär inte igenom den ideologiska vänster-högerdimensionen på samma sätt som exempelvis ekonomisk ojämlikhet, klimatförändringar och energiförsörjning.

Om vi går över till de demografiska faktorerna kan vi notera relativt små skillnader mellan män och kvinnor. I stället är utbildningsnivå och ålder starkare förklaringsfaktorer i synen på ökad statlig styrning i olika samhällsfrågor. Personer med låg utbildning är i klart mindre utsträckning positiva till ökad statlig styrning jämfört med högutbildade, inte minst i frågor som rör klimatförändringar, integration och infrastruktur. Oavsett utbildningsnivå saknas det även här skillnader i synen på statlig inblandning kring sociala medier och fallande födelsetal, och i viss mån också organiserad brottslighet, men högre utbildade omfamnar staten mer än lägre utbildade. Vi noterar också en mer negativ syn på statlig styrning bland de yngsta svarspersonerna. 16–29-åringar är mer negativa till ökad statlig styrning i samtliga efterfrågade samhällsfrågor jämfört med de äldre åldersgrupperna. Det är bara i frågan om klimatförändringar som inga skillnader uppenbarar sig mellan yngre och äldre.

Figur 7 Förslag om ökad statlig styrning för att hantera samhällsfrågor, 2025 (procentuell avvikelse)

Kommentar: Frågan löd *I vilken utsträckning instämmer du i att ökad statlig styrning är ett effektivt sätt att hantera följande samhällsfrågor?*. Svarsalternativen framgår av figuren. Antal svarande per fråga: se figur 6.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2025.

All makt åt staten, vår befriare!

Frågan om statens tillbakagång under de senaste decennierna skulle kunna ses som något motstridig. En större del av ansvaret för välfärden har lyfts över från staten till kommuner och regioner, och flera av de verksamheter som tidigare drevs i offentlig regi, däribland postväsendet, järnvägen och apoteken, har privatiserats. Samtidigt är den svenska opinionen tydlig: en majoritet av svenskarna sluter upp bakom förslaget om en ökad statlig styrning av ett flertal välfärdsområden. Om svenskarna tvingas välja mellan privat och offentlig styrning väljer de det sistnämnda, nästintill oavsett partisympati. Frågan om staten som problemlösare ger en lite mer nyanserad bild som vittnar om att högutbildade och personer till vänster är mer positivt inställda till en ökad statlig styrning, om man jämför med genomsnittet. En samlad tolkning av resultaten som presenteras i vårt andra kapitel är trots detta att svenskarna över lag hyser en stark önskan om – och därmed kanske även en nostalgisk längtan till – en starkare stat och en välfärd som i högre grad bedrivs i offentlig regi.

Ett (åter)förstatligande av offentliga verksamheter skulle rent teoretiskt innebära att en större del av ansvaret förflyttas från regioner, kommuner eller privata aktörer över till staten. Men vad respondenterna själva lägger in i begreppet förstatligande kan vi förstås inte veta. Utifrån Baumanns teori om medborgarnas längtan efter något stabilt och förutsägbart skulle man dock kunna tänka sig att idén om att gå tillbaka till en stark, mer allomfattande stat som ”pekar med hela handen” skulle kunna vara eftertraktansvärd. Det är i grund och botten en nostalgisk tanke, en längtan tillbaka till en tid då strukturen för, och organiseringen av, välfärden såg annorlunda ut.

Men längtan efter den starka statens återkomst skulle i viss mån även kunna vara symboliskt laddad. Leviatan, som på 1600-talet användes för att symbolisera den starka och allsmåktiga staten, gestaltas av ett sjömonster. Det är en symbol som för med sig ett tydligt budskap: den starka staten är inte ensidigt god, och dess beskydd kommer inte ovillkorat. Översatt till svensk nutid har den starka stat som Leviatan en gång fick symbolisera inte längre samma hotfulla underton och synen på vad statens roll bör vara varierar beroende på vem man frågar. Men funktionen kan i grund och botten sägas vara densamma. Som medborgare ingår vi ett samhällskontrakt där vi ger något och förväntas få något tillbaka. Vi hyser en längtan efter trygghet och stabilitet och vi förväntar oss att staten tillgodoser detta. Men vad händer när Leviatan inte levererar? Det verkar som att något skaver hos den svenska befolkningen, och kanske kan längtan efter Leviatan och den starka statens återkomst vara åtminstone en delförklaring till detta.

Noter

- ¹ Politikerpanelen är en webbpanel bestående av ca 4 500 svenska politiker på kommunal, regional och nationell nivå, som några gånger per år svarar på frågor om det svenska samhället.
- ² Andelen som hoppat över frågan helt skiljer sig inte nämnvärt från frågorna före respektive efter.

Referenser (båda kapitlen)

- Almqvist, A. (2016). *Den ekonomiska ojämlikheten i Sverige* (LO 16.05 500). Landsorganisationen i Sverige. https://www.lo.se/media/3fajtade/den_ekonomiska_ojamlikheten_i_sverige.pdf
- Bauman, Z. (2017). *Retrotopia*. Polity Press.
- Bergmark, Å., & Minas, R. (2007). Decentraliserad välfärd eller medborgerliga rättigheter? Om fördelning av makt och ansvar mellan stat och kommun. *Socialvetenskaplig tidskrift*, 14(2–3). <https://doi.org/10.3384/SVT.2007.14.2-3.2587>
- Carlander, A., Bergquist, J., & Bringselius, L. (2025). Vem kör egentligen? Opinionen kring SKR och styrningen av svensk sjukvård. I B. Rönnerstrand, A. Carlander, & A. Bergström (Red.), *I rörelse* (s. 407–422). SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- de Vries, C. E., & Hoffmann, I. (2018). *The power of the past: How nostalgia shapes European public opinion*. Bertelsmann Stiftung.
- Elgenius, G., & Rydgren, J. (2022). Nationalism and the politics of nostalgia. *Sociological Forum*, 37, 1230–1243. <https://doi.org/10.1111/socf.12836>
- Expressen. (2025). *Politikrummet* (Avsnitt 192–199) [Podd].
- Goidel, S., Goidel, K., & Kellstedt, P. M. (2024). Nostalgia in politics. *Public Opinion Quarterly*, 88(4), 1121–1140.
- Gospodinov, G. (2025). *Tidstillflykt*. Ersatz. (Originalarbete publicerat 2020).
- Müller S., & Proksch, S.-O. Nostalgia in European Party Politics: A Text-Based Measurement Approach. (2024). *British Journal of Political Science*, 54(3):993–1005.
- Naurin, E., & Öhberg, P. (2019). Kvinnors och mäns politiska åsikter och intresse under 30 år. I U. Andersson, B. Rönnerstrand, P. Öhberg, & A. Bergström (Red.), *Storm och stiltje* (s. 395–408). SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Rydgren, J. (2012). (Red.). *Class politics and the radical right*. Routledge.
- Smekkes, A., Wildschut, T., & Sedikides, C. (2021). Longing for the "good old days" of our country: National nostalgia as a new master-frame of populist radical right parties. *Journal of Theoretical Social Psychology*, 5(2), 90–102.
- SOM-institutet. (2026). *Svenska trender 1986–2025*. SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Sveriges Radio. (2026). *Lördagsintervjun*. 28 mars 2026. <https://www.sverigesradio.se/avsnitt/nooshi-dadgostar-v-jag-har-skickat-ett-brev-till-elisabeth-thand-ringqvist>

Energi & klimat

VETO ÖVER VINDEN? DET KOMMUNALA VETOTS PÅVERKAN PÅ ATTITYDER TILL POLICYFÖRSLAG FÖR UTBYGGD VINDKRAFT I SVERIGE

SOFIA AXELSSON, SIMON MATTI OCH EMMA PAKKALA

Sammanfattning

Detta kapitel undersöker hur kommuners tidigare beslut om vindkraftsetableringar hänger samman med medborgares attityder till kommunalt inflytande och ekonomiska incitament. Med data från den nationella SOM-undersökningen 2022–2025 och uppgifter om kommunala tillstyrkanden och avslag 2011–2024 analyseras stödet för fyra vindkraftspolitiska förslag: avskaffandet av kommunalt veto, fastighetsskatteintäkter till kommuner från vindkraften, intäktsdelning till närboende samt intäktsdelning till kommuner. Resultaten visar att erfarenhet av kommunala vindkraftsbeslut – oavsett om man sagt ja eller nej till vindkraft – är kopplad till ökat stöd för att låta fastighetsskatten tillfalla kommuner. Invånare i kommuner som både tillstyrkt och avstyrkt vindkraftsprojekt är mer negativa till att avskaffa vetot och mer positiva till intäktsdelning till närboende. Samtidigt spelar ideologi, partisympati och urbanitet en tydlig roll. Sammantaget visar kapitlet att attityder till vindkraftspolitik formas av både lokala erfarenheter och politiska övertygelser, och att ekonomiska incitament kan ha potential att överbrygga delar av det lokala motståndet mot vindkraft.

Det pågående kriget i Ukraina har accelererat den europeiska energikrisen. Samtidigt är Sverige mitt uppe i en omställning mot elektrifiering inom såväl industrin som transportsektorn för att möta framtida utsläppsmål. Tillsammans har detta kraftigt ökat Sveriges behov av, och ambitioner att, producera ny fossilfri energi. Men trots att många svenskar känner en oro för såväl klimatförändringar som stigande elpriser, möter förslag om en utbyggnad av energisektorn i Sverige inte sällan lokalt motstånd. Även om studier som granskar förhållandet mellan den allmänna opinionen, å ena sidan, och policybeslut å den andra i många fall beskriver den politiska responsiviteten som modest, kontextberoende och ojämlig, där politiker tenderar att lyssna mer på mer välbärgade medborgare (Persson, 2023; Schakel, 2021), framgår det också i litteraturen att politiska beslutsfattare rutinmässigt utvärderar och tar intryck av det upplevda opinionsläget (Bolet m.fl., 2023; Ferland, 2018; Burstein, 2003). Kort sagt uppvisar demokratiskt valda representanter, åtminstone gällande vissa policyområden, en tveksamhet att fatta, eller ens föreslå, beslut som går emot den rådande majoritetsopinionen (Lindvall,

2023; Feldman & Hart, 2017; Drews & van den Bergh, 2016). Visserligen är förhållandet mellan opinion och policy komplext, men det tycks som att allmänheten i relativt hög grad såväl noterar, som reagerar på, policyförändringar, vilket i sin tur ger upphov till antingen positiva eller negativa förändringar i opinionen och krav på antingen mer, eller mindre, politik (Soroka & Wlezien, 2010; Wlezien & Soroka, 2012). Detta förhållande till trots ser vi från gång till annan att valda representanter faktiskt fattar beslut som riskerar att uppröra betydande delar av väljarna. Det kan handla om att införa olika ekonomiska styrmedel, tillåta miljö- och samhällsstörande projekt, alternativt reglera beteendet för delar eller hela samhället som svar på en kris. I detta kapitel undersöker vi hur politiska ställningstaganden att antingen avslå eller tillstyrka tillstånd för verksamheter som regelbundet möter lokalt motstånd påverkar den allmänna opinionen. Vi gör så i en kontext där politiska beslut att avslå tillståndsansökningar i hög grad motiveras av en negativ lokal opinion, men där vi trots detta noterar att positiva beslut också fattas trots förekomsten av lokala protester: utbyggnaden av vindkraft i Sverige. Mer specifikt analyserar vi, med data från den nationella SOM-undersökningen 2022–2025, om och i så fall hur en kommuns historia av tillstyrkan och/eller avslag av föreslagna vindkraftsprojekt under perioden 2011–2024 relaterar till medborgares attityder om kommunalt inflytande och lokala kompensationssystem.

Kommunerna och vindkraftsvetot

Den pågående industriella omställningen till fossilfri produktion, tillsammans med en tilltagande elektrifiering av transportsystemet, ställer stora krav på den svenska energiförsörjningen från fossilfria källor. Bara i norra Sverige, där den industriella omställningen är som mest påtaglig, förväntas det nuvarande energiöverskottet förändras till ett underskott motsvarande 125 terawattimmar år 2045 (SOU 2023:18). Detta innebär också ett tryck från politiken såväl som industrin att kraftigt, och skyndsamt, bygga ut den fossilfria energiproduktionen. Landbaserad vindkraft pekas regelbundet ut som den energikälla som har möjlighet att expandera snabbast och mest kostnadseffektivt, och har den tekniska potentialen att täcka såväl det ökade energibehovet och mer därtill. Men en överlag positiv svensk vindkraftsopinion till trots (Axelsson m.fl., 2024) sker idag inte utbyggnaden av svensk vindkraft i en takt som möter det ökade energibehovet. Ett viktigt skäl till detta är det grundlagsfästa svenska lokala självstyret, där de svenska kommunerna, utöver att finansiera sin egen verksamhet genom skatt och upprätthålla en lokal parlamentarisk struktur för beslutsfattande, har eget mandat att besluta i angelägenheter som berör det egna geografiska området. Ett sådant förhållande, där lokala beslutsfattare äger rådighet över verksamheter inom kommunen, samtidigt som de är ansvariga inför den lokala väljarkåren, gör att kommunala beslut rörande storskaliga industriella projekt inte sällan färgas av hur den lokala, och inte den nationella, opinionen tar

sig uttryck. Och precis som valda beslutsfattare överlag är lokalpolitiker tydligt responsiva till sina väljares åsikter.

Det svenska kommunala självstyret innebär bland annat att kommuner i Sverige, enligt Miljöbalken, ges ett avgörande inflytande över storskaliga etableringar som riskerar att ha betydande påverkan på miljön eller landskapsbilden. I Miljöbalkens 16 kap. 4§ anges det att "Tillstånd till en anläggning för vindkraft får endast ges om den kommun där anläggningen avses att uppföras har tillstyrkt det" (SFS 1998:808). Denna bestämmelse, ibland benämnd som den kommunala vetorätten, innebär konkret att en kommun, fram till dess att Länsstyrelsens Miljöprövningsdelegation har fattat sitt beslut, kan välja att inte ge sin tillstyrkan till en planerad vindkraftspark och därmed omöjliggöra ett positivt tillståndsbeslut. Eftersom utbyggnaden av vindkraft ofta möter motstånd i lokalsamhället, väljer många kommuner att utnyttja sin vetorätt mot föreslagna projekt (Lindvall, 2023). Exempelvis stoppade en avsaknad av kommunal tillstyrkan 64 procent av de aktuella projekten under åren 2020–2024 (Westander & Kaufmann, 2025). Under 2025 var motsvarande andel 86 procent (Westander & Kaufmann, 2026). Samtidigt innebär detta att 14–36 procent av projekten faktiskt erhöll en kommunal tillstyrkan under perioden 2020–2025, trots en utbredd rädsla för exempelvis ljud- och ljusstörningar eller sjunkande fastighetspriser till följd av vindkraftsutbyggnaden, lokala konflikter kring konkurrerande markanvändningsanspråk och en avsaknad av tydliga ekonomiska fördelar för både kommunen och de närliggande hushållen (Ek & Matti, 2015; Suškevičs m.fl., 2019). Frågan är om dessa beslut, oavsett om de tillstyrker en etablering eller inte, faktiskt påverkar den allmänna opinionen kring aktuella vindkraftsfrågor?

Eftersom ett flitigt nyttjande av det kommunala vetot under lång tid har begränsat utbyggnaden av svensk vindkraft, har röster höjts för att avskaffa, eller åtminstone förändra, bestämmelsen om kommunal tillstyrkan i Miljöbalkens 16 kap. 4§. Denna idé stöttas av vindkraftsindustrin som menar att den nuvarande möjligheten till ett sent kommunalt veto gör processen såväl oförutsägbar som rättsosäker. Frågan om det kommunala vetots vara eller icke vara splittrar också riksdagspartierna, där Miljöpartiet (MP) tagit tydligast ställning för ett avskaffande i syfte att påskynda utbyggnaden av fossilfri energiproduktion. Sverigedemokraterna, varande det mest vindkraftskritiska partiet lokalt såväl som på riksnivå, har också tydligast försvarat det kommunala vetot offentligt. Debatten kring vetots varande ledde år 2020 till att regeringen Löfven 2 utsåg den tidigare riksdagsledamoten Lise Nordin (MP) som särskild utredare med uppdrag att undersöka förutsättningarna för och konsekvenserna av att upphäva Miljöbalkens krav på kommunal tillstyrkan för vindkraftsanläggningar. Resultatet från utredningen, betänkandet *En rättssäker vindkraftsprövning* (SOU 2021:53) landar i slutsatsen att det grundlagsskyddade kommunala inflytandet inte helt kan avskaffas, men att det däremot finns skäl att förändra det. Utredningens slutsatser ledde fram till propositionen *Tidigt kommunalt ställningstagande till Vindkraft* (Prop. 2021/22:210) som emellertid röstades

ner av en riksdagsmajoritet bestående av Moderaterna, Liberalerna, Centerpartiet, Kristdemokraterna och Sverigedemokraterna. Det kommunala vetot lever således än så länge kvar, stöttat av en majoritet av riksdagsledamöterna, och nyttjas därtill frekvent av de svenska kommuner där tillstånd för vindkraftsetablering söks. Men vad tycker egentligen kommuninnevånarna själva i frågan – och har deras attityder något samband med hur kommunen tidigare valt att nyttja, eller inte nyttja, sin vetorätt? I detta kapitel försöker vi att ge ett svar på denna fråga.

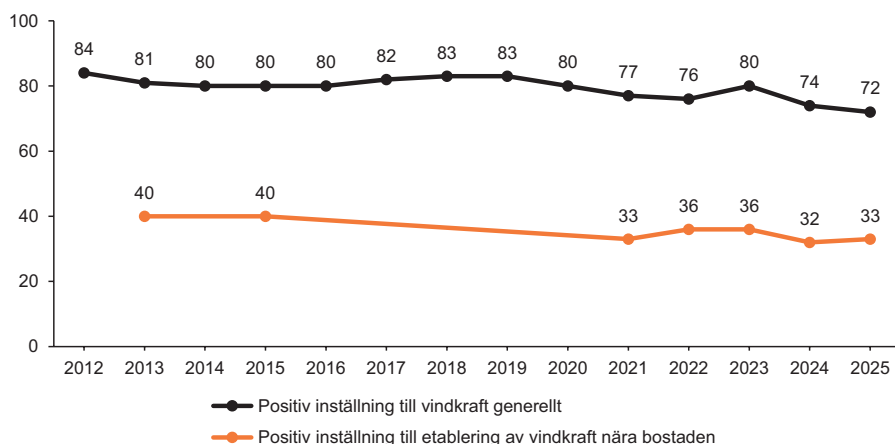
En parallell debatt avser möjligheterna att, snarare än att helt avskaffa det kommunala vetot, förmå kommunerna att nyttja det i lägre grad genom införandet av incitament riktade antingen till kommunen där vindkraft lokaliseras, eller till de närboende som direkt påverkas av vindkraftsetableringar. I tidigare studier (se exempelvis Lindvall, 2023) framkommer det att kommuner väljer att inte tillstyrka vindkraft av ett antal skäl. Två centrala argument rör dels det upplevda lokala motståndet, dels avsaknaden av kommunala intäkter från vindkraft som lokaliseras inom kommunens gränser. Införandet av någon form av ekonomiska incitament kan därmed vara ett sätt att lösa ett eller båda problemen, något som inte minst den statliga utredningen *Värdet av vinden – Kompensation, incitament och planering för en hållbar fortsatt utbyggnad av vindkraften* (SOU 2023:18) kommit fram till. Fram till nyligen har Sverige inte haft någon reglerad offentlig incitamentsmodell när det gäller vindkraft, till skillnad från våra nordiska grannländer Norge, Danmark och Finland, men i februari 2026 beslutade regeringen att kommuner med vindkraft ska få ekonomiskt stöd till ett värde som motsvarar den statliga fastighetsskatten från vindkraftsanläggningar för åren 2025, 2026 och 2027, ett löfte som avgavs redan i budgetpropositionen 2024. Ytterligare ett incitament, men riktat till närboende snarare än kommunen, föreslås i Klimat- och näringslivsdepartementets promemoria *Intäktsdelning från vindkraftsanläggningar – Kompletterande promemoria till betänkandet Värdet av vinden* (SOU 2023:18) (KN2025/02059). Förslaget, som förväntas träda i kraft den 1 juli 2026, innebär att boende inom en viss radie från ett vindkraftverk ska ges rätt till ersättning från verksamhetsutövaren. Hur stor ersättningen blir avgörs dels av de årliga intäkterna från en anläggning, dels av hur nära anläggningen ligger till bostaden. Vilken typ av ersättning som svenskarna föredrar och om synen på ersättningsform påverkas av ens kommuns tidigare agerande under tillståndsprövningen är ytterligare frågor som detta kapitel adresserar.

Vindkraftsopinionen i Sverige

Att vara positiv till vindkraft i allmänhet är inte detsamma som att vara positiv till specifika vindkraftsetableringar (Bell m.fl., 2013), vilket figur 1 tydligt visar. Vi kan notera att stödet för vindkraft i Sverige generellt är mycket högt; sedan 2012 har andelen som är mycket eller ganska positiv till vindkraft ofta legat över 80 procent. På senare tid har stödet sjunkit något – från 80 procent 2023 till 74

procent 2024 för att slutligen landa på 72 procent 2025. Tittar vi på de som får ta ställning till etablering av vindkraft nära den fasta bostaden ser det annorlunda ut: endast en tredjedel av svenskarna säger sig vara mycket eller ganska positiva till detta under 2025, och resultaten är relativt stabila över tid. Förhållandet mellan de båda indikatorerna är också stabila över tid: det skiljer ca 40 procentenheter mellan de som är positiva till vindkraft som energikälla i allmänhet och de som är positiva till vindkraftsetablering nära sitt hem. Denna diskrepans indikerar att lokalt motstånd mot vindkraft är ett potentiellt problem för en expansiv vindkraftspolitik, vilket flertalet rapporter och studier också tydligt pekar på (SOU 2023:18; Lindvall, 2023).

Figur 1 Positiv inställning till vindkraft och vindkraftsetablering nära bostaden, 2012–2025 (procent)

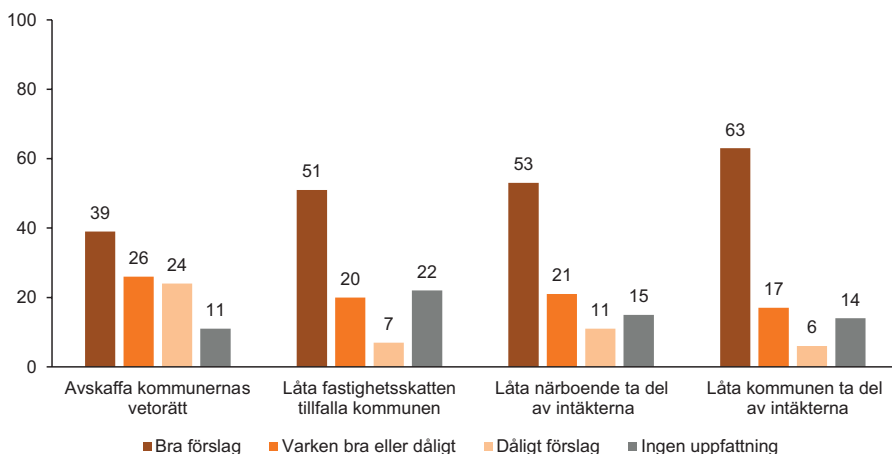
Kommentar: Frågan om inställning till vindkraft löd *Allmänt sett, vilken är din inställning till följande energikällor? Vindkraft*. Frågan om inställning till vindkraftsetablering löd *Hur ställer du dig till etablering av vindkraft... I närheten av din fasta bostad?* Svarsalternativen löd *Mycket positiv, Ganska positiv, Varken positiv eller negativ, Ganska negativ, Mycket negativ* samt (endast för frågan om inställning till vindkraft) *Ingen uppfattning*. Figuren visar andelarna *Mycket positiv* och *Ganska positiv* till vindkraft samt etablering till vindkraft nära bostaden. Frågan om inställning till vindkraft har ställts årligen sedan 2012, medan frågan om vindkraftsetablering har ställts enstaka år sedan 2000. Samtliga som har besvarat frågan ingår i procentbasen. Antalet svarspersoner för den undersökta tidsperioden varierar mellan ca 1 450 och 1 850.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2012–2025.

Vad tycker då svenska folket – där en majoritet är positiva till vindkraft, men färre vill ha vindkraft nära hemmet – om olika incitament och förslag som syftar till att underlätta för ökad etablering av vindkraft? Figur 2 redovisar svarsfördelningen för fyra olika förslag för år 2025: 1) avskaffa kommunernas möjlighet att säga nej

till etablering av ny vindkraft (ofta benämnd som den kommunala vetorätten), 2) låta fastighetsskatten från vindkraften tillfalla kommunerna i stället för staten, 3) låta närboende bli tilldelade en del av intäkterna från vindkraften, och 4) låta kommunerna bli tilldelade en del av intäkterna från vindkraften. De tre första förslagen har ställts i den nationella SOM-undersökningen under de senaste fyra åren, 2022–2025. Det fjärde förslaget är nytt för 2025. T-tester visar att det inte finns några signifikanta skillnader i medelvärde mellan 2024 och 2025 för de tre förslagen där vi har tillgång till tidsseriedata.

Figur 2 *Inställning till fyra olika vindkraftsförslag, 2025 (procent)*

Kommentar: Samtliga förslag ingår i samma frågebatteri som löd *Vilken är din åsikt om följande förslag? Avskaffa kommunernas möjlighet att säga nej till etablering av nya vindkraftverk, Låta fastighetsskatten från vindkraften tillfalla kommunerna i stället för staten, Låta de som bor närmast vindkraftverk bli tilldelade en del av intäkterna och Låta kommuner med vindkraft bli tilldelade en del av intäkterna*. Svarsalternativen löd *Mycket bra förslag, Ganska bra förslag, Varken bra eller dåligt förslag, Ganska dåligt förslag, Mycket dåligt förslag* och *Ingen uppfattning*. I figuren har andelarna *Mycket bra förslag* och *Ganska bra förslag* slagits ihop till *Bra förslag*, och *Mycket dåligt förslag* och *Ganska dåligt förslag* har slagits ihop till *Dåligt förslag*. Samtliga som har besvarat frågan ingår i procentbasen. Antalet svarspersoner varierar mellan 1 734 och 1 743 för de olika förslagen.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2025.

Det mest populära förslaget är det som handlar om intäktsdelning till kommunerna där hela 63 procent tycker att förslaget är bra. Endast en mycket liten andel, 6 procent, tycker att förslaget är dåligt. 17 procent tycker att förslaget varken är bra eller dåligt, och nästan lika många (14 procent) har ingen uppfattning. Vidare anser drygt hälften (53 procent) att intäktsdelning till närboende är ett bra förslag. Ungefär en femtedel (21 procent) tycker att förslaget varken är bra eller dåligt

och drygt en tiondel (11 procent) är av uppfattningen att förslaget är dåligt. 15 procent anser att de inte har någon uppfattning om intäktsdelning till de som bor i närheten av vindkraftverk. Ungefär hälften (51 procent) är positiva till förslaget att låta fastighetsskatten tillfalla kommunerna i stället för staten, ett förslag som flera av våra grannländer redan implementerat. En femtedel (20 procent) förhåller sig neutrala och endast en minoritet på 7 procent tycker att förslaget är dåligt. Däremot är det desto fler, 22 procent, som inte säger sig ha någon uppfattning om förslaget. Avskaffandet av det kommunala vetot är det förslag som det råder mest delade meningar om under 2025. Flest, 39 procent, anser att det är ett bra förslag, medan ungefär en fjärdedel av de svarande anser att förslaget antingen är varken bra eller dåligt (26 procent) eller dåligt (24 procent). En dryg tiondel (11 procent) har ingen uppfattning i frågan.

Vi kan alltså konstatera att mer än hälften av svenskarna ställer sig positiva till tre incitamentsförslag: intäktsdelning till kommuner samt närboende från vindkraftsproduktionen och skatteintäkter till kommer från vindkraftsanläggningar. Mer skeptisk är man däremot till avskaffandet av det kommunala vetot. Detta är heller inte ett incitamentsförslag, utan ett styrmedel för att underlätta etablering av mer vindkraft i Sverige, givet det stora antalet avslag på ansökningar om etableringar. Mot bakgrund av detta blir det därför intressant att närmare analysera hur användandet av det kommunala vetot påverkar inställningen till de olika förslagen, i synnerhet de tre incitamentsförslagen.

Hur påverkar användandet av det kommunala vetot olika vindkraftsförslag?

För att besvara denna fråga använder vi oss av linjära regressionsmodeller, så kallade *ordinary least squares*-modeller (OLS). Beroendevariabler är de fyra förslagsfrågorna. Eftersom tre av fyra förslag ställts under fyra år poolar vi svaren från dessa år för att få ett större underlag.

Vår huvudsakliga oberoende variabel är användandet av tillstyrkan för vindkraftsprojekt bland svenska kommuner, som baseras på data från Westander (2025). Från tabell 1 kan vi utläsa att 136 av Sveriges 290 kommuner tagit ställning till vindkraftsprojekt sedan 2011. Från detta år har 104 kommuner godkänt vindkraftsprojekt, 73 har avslagit vindkraftsprojekt och 41 kommuner har både godkänt och avslagit projekt. Genom dessa data har vi skapat en kategorisk variabel där kommunerna kategoriseras baserat på om 1) de inte har beslutat om vindkraft alls, 2) har beslutat om vindkraft och har tillstyrkt projekt, 3) har beslutat om vindkraft och har avstyrkt projekt, och 4) har beslutat om vindkraft och har både tillstyrkt och avstyrkt projekt.

Tabell 1 Beslut om vindkraft bland svenska kommuner, 2011–2024 (frekvens)

	Antal kommuner	Antal kommuner tillstyrkan = ja	Antal kommuner tillstyrkan = nej	Antal kommuner tillstyrkan = ja och nej
Beslutat om vindkraft sedan 2011	136	104	73	41
Ej beslutat om vindkraft sedan 2011	154	0	0	0
Antal kommuner	290	104	73	41

Kommentar: Tabellen redovisar hur många av Sveriges 290 kommuner som beslutat om vindkraft sedan 2011, samt hur många kommuner som tillstyrkt, avstyrkt, och både tillstyrkt och avstyrkt ansökt vindkraftprojekt mellan 2011–2024.

Källa: Westander 2025.

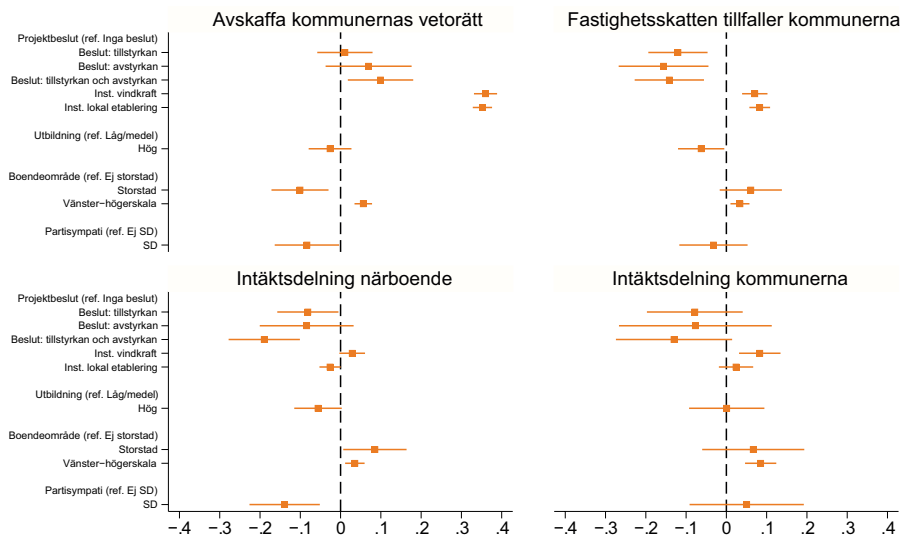
Två ytterligare oberoende variabler vi använder oss av är de som redovisas i figur 1. Det vill säga, inställning till vindkraft som energikälla generellt samt inställning till vindkraftsetablering nära bostaden eftersom vi från tidigare studier känner till att dessa påverkar ens inställning till olika styrmedel som har med vindkraft att göra (Axelsson m.fl., 2025; Axelsson m.fl., 2024).

Därtill inkluderar vi ett antal kontrollvariabler i analysen, som i tidigare studier visats ha påverkan på människors åsikt om vindkraft. Vi vet exempelvis att högutbildade och boende i storstad i högre grad är mer positiva till vindkraft (Axelsson, 2025). Detsamma gäller personer som placerar sig till vänster på den politiska vänster-högerskalan. Ju längre till vänster, desto mer positiv till vindkraft. Eller, om man vill, ju längre till höger, desto mer negativ till vindkraft. Sverigedemokraterna är det parti i riksdagen som är mest kritiskt till vindkraft och de personer som röstar på eller sympatiserar med – det vill säga, anger att Sverigedemokraterna är det parti de tycker bäst om – är generellt mer negativa till vindkraft än andra partiers sympatisörer (Axelsson, 2025).

I våra analyser kontrollerar vi således för huruvida man har hög utbildning eller ej, bor i storstad eller ej, placering på den politiska vänster-högerskalan, och huruvida man sympatiserar med Sverigedemokraterna eller ej.

Figur 3 visar resultatet från fyra separata regressionsmodeller. Varje fyrkant i grafområdet representerar en regressionskoefficient och de horisontella linjerna som skär tvärs igenom varje fyrkant representerar konfidensintervallet. Om konfidensintervallet snuddar vid den streckade vertikala linjen i mitten av grafområdet är resultatet inte signifikant. Om koefficienterna är placerade till vänster om den streckade linjen tycker man att förslaget är bättre och om koefficienter är placerade till höger tycker man att förslaget är sämre. Låt oss nu gå igenom resultaten för varje modell, som representerar ett specifikt vindkraftsförslag, i tur och ordning.

Figur 3 *Inställning till fyra olika vindkraftsförslag, 2022–2025*
(ostandardiserade regressionskoefficienter)

Kommentar: Figuren visar de ostandardiserade regressionskoefficienterna från fyra olika OLS-modeller. Utbildningsvariabeln har kodats om så att de med hög utbildning = 1, medan de med låg/medel utbildning = 0. Boendeområdesvariabeln har kodats om så att de som bor i storstad = 1 medan de som bor i stad, tätort, och landsbygd = 0. Partisynpativariabeln har kodats om så att de som sympatiserar med SD = 1, medan de som sympatiserar med något av sju övriga riksdagspartier = 0. Modellen där förslaget att låta fastighetsskatten från vindkraftverk tillfalla kommunerna används som beroende variabel är baserad på 4 134 svarspersoner. Modellen där förslaget om intäktsdelning till närboende används som beroende variabel är baserad på 4 645 svarspersoner. Modellen där förslaget om intäktsdelning till kommunerna används som beroende variabel är baserad på 1 249 svarspersoner.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2022–2025.

Vi börjar med förslaget att avskaffa kommunernas möjlighet att säga nej till etablering av ny vindkraft. Att bo i en kommun där man både godkänt och avslagit vindkraftsprojekt ökar sannolikheten för att man ska tycka att det förslaget är sämre, jämfört med att bo i kommuner som inte tagit några beslut alls. Ju mer negativ inställning man har till både vindkraft generellt och till etablering av vindkraft nära bostaden, desto sämre tycker man dessutom att förslaget att ta bort det kommunala veto är. Vidare kan vi konstatera att ju längre till höger man står, desto sämre tycker man om förslaget.

För förslaget att låta fastighetsskatten från vindkraftverk tillfalla kommunerna istället för staten, ser vi tydliga effekter från vilka beslut de kommuner som respondenterna tillhör har fattat om vindkraftens vara eller icke-vara. I jämförelse med de kommuner som inte fattat beslut om vindkraft, är de kommuner som enbart

tillstyrkt, de kommuner som enbart avslagit beslut, samt de kommuner som både tillstyrkt och avstyrkt projekt mer positiva till förslaget. Det vill säga, att ha varit inblandad i någon sorts beslutsprocess på kommunnivå ökar sannolikheten att tycka att förslaget är bättre. Även här noterar vi att de som är mer skeptiska till vindkraft generellt och till vindkraft nära bostaden också är mer skeptiska till förslaget. Vi ser också effekter från placering på vänster-högerskalan, där de som placerar sig till höger politiskt är mer sannolika att tycka att förslaget är sämre än de som placerar sig till vänster.

Vad förslaget om intäktsdelning till närboende beträffar så noterar vi att de som bor i kommuner som enbart godkänt vindkraftsprojekt, och som både godkänt och avslagit projekt är mer sannolika att tycka att förslaget är bättre jämfört med de som bor i kommuner som inte fatta något beslut om vindkraft alls. Vare sig inställning till vindkraft eller etablering av vindkraft nära bostaden påverkar inställningen till närboendes rätt till intäktsdelning, det gör däremot boendeområde. Storstadsbor tycker att förslaget är sämre, jämfört med de som bor mindre urbant. Vidare noterar vi att de som står till höger politiskt är mindre sannolika att tycka att förslaget är bättre jämfört med de till vänster. Däremot är de som sympatiserar med Sverigedemokraterna *mer* positiva till förslaget om att låta närboende ta del av intäkterna från vindkraftsproduktionen jämfört med alla andra partisympatisörer. Detta trots att Sverigedemokraternas väljare generellt placerar sig längre ut till höger på vänster-högerskalan.

Slutligen, att bo i en kommun som har fattat beslut kring vindkraft, vare sig det är ett jakande eller nekande beslut eller både och, har ingen bäring på inställningen till förslaget om intäktsdelning till kommunen. I regressionsanalysen av denna fråga är endast två variabler signifikanta: inställning till vindkraft samt placering på vänster-högerskalan. Ju mindre positiv man är till vindkraft, desto mer negativ är man till förslaget att låta kommunen ta del av intäkterna från vindkraften. Och, precis som i de övriga tre regressionsmodellerna, är de som står längre till höger på den politiska vänster-högerskalan mer sannolika att tycka att förslaget är sämre än de som står längre till vänster.

Hur blåser attityderna till policyförslag när vindkraftsfrågan når hemmaplan?

Ambitionen att minska klimatavtrycket genom en tilltagande elektrifiering av samhället och en industriell omställning till fossilfri produktion gör att Sverige står inför stora utmaningar i energiförsörjningen. Vindkraften har potential att utgöra ett viktigt bidrag till att möta det växande behovet av fossilfri energiproduktion. Samtidigt har många svenskar delade uppfattningar om vindkraftens framtid. En tydlig majoritet är visserligen positiva till vindkraft som energikälla, men när frågan gäller en etablering i närområdet minskar andelen positiva markant. Denna skepsis till vindsnurror på hemmaplan märks i praktiken genom att en betydande del av

föreslagna vindkraftsprojekt inte ges nödvändiga klartecken av den kommun där de är lokaliserade, vilket kommunala beslutsfattare i många fall framhåller är en reaktion på den negativa lokala opinionen.

Mot bakgrund av kapitlets utgångspunkt, att politiska beslut både formas av och påverkar den allmänna opinionen, ger resultaten nyanserade svar på frågan om hur kommunala beslut rörande vindkraftsprojekt relaterar till medborgarnas policyattityder. Sammantaget visar analyserna att sambandet mellan lokal beslutspraktik och den allmänna opinionen inte är entydigt utan beroende av vilket styrmedel som står i fokus.

Att bo i en kommun där vindkraftsetablering varit en aktuell fråga som kommunen behövt ta ställning till minst en gång sedan 2011, oavsett om besluten som fattats varit positiva eller negativa, tycks öka stödet för det incitamentsförslag som handlar om att öka de kommunala skatteintäkterna genom att fastighetsskatten för vindkraftverk tillfaller kommunen. Med andra ord är det huruvida kommunen har tagit ställning till vindkraft, snarare än vilket beslut som fattats, som hänger samman med en mer positiv inställning till policyförslaget.

Även om kommuner där vindkraftsfrågan aktualiserats kan tänkas skilja sig från andra kommuner på sätt som också påverkar attityderna till policyförslag, talar det faktum att både positiva och negativa beslut relaterar till ett ökat stöd för att erfarenhet av beslut på hemmaplan förändrar synen på vem fastighetsskatten ska tillfalla. Detta kan vidare tolkas som att lokal politisk exponering för frågan om vindkraftens vara eller icke bidrar till en förståelse för de potentiella ekonomiska fördelarna med vindkraft i kommunen. Att just frågan om hur den statliga fastighetsskatten för vindkraftsinstallationer ska komma kommunerna till del flitigt har debatterats och slutligen blivit politisk verklighet i Sverige, kan också vara en bidragande faktor.

Samtidigt visar motståndet mot att avskaffa det kommunala vetot, där invånare i kommuner som både sagt ja och nej till olika vindkraftsprojekt tycker ett sådant förslag är sämre, att erfarenheter av beslut kring vindkraft även kan förstärka det värde som medborgarna ser i lokalt inflytande. Detta understryker den spänning som existerar mellan nationella intressen på energiområdet och lokalt inflytande i Sverige i dag.

Sammantaget tyder detta på att när vindkraftsetableringar kommer upp på kommunernas dagordning har detta betydelse för medborgarnas inställning till olika policyförslag. I ljuset av det ökade energibehov som Sverige står inför är det viktigt att vara medveten om att medborgarna i de kommuner där vindkraftsetableringar fått både ja och nej från kommunens sida är mer positiva till fortsatt lokalt inflytande samt att skatteintäkter tillfaller kommunen. Bilden av att policyattityder och erfarenhet av politiska beslut om vindkraftsetableringar hänger samman förstärks ytterligare av att boende i dessa kommuner är mer positiva till intäktsdelning till närboende.

Analyserna visar också att kompensationsmodeller såsom intäktsdelning till närboende och till kommunen även potentiellt skulle kunna överbrygga lokalt motstånd. Att stödet för sådana förslag inte påverkas av inställningen till etablering av vindkraft i den egna närmiljön tyder på att ekonomiska incitament av detta slag kan uppfattas som legitima även bland mer skeptiska grupper.

Vidare är det viktigt att uppmärksamma att även ideologi och partipolitisk sympati har betydelse för attityderna gentemot incitamentsförslagen. Samtidigt som majoriteten av svenskarna är positiva till de tre förslagen, ser vi att personer som står längre till höger är signifikant mer negativa till dem. En rimlig tolkning av detta är att personer till höger generellt är mindre positiva till vindkraft och att de därför inte är intresserade av någon form av policy som syftar till att underlätta för en utökad vindkraftsetablering.

Intressant nog utmärker sig Sverigedemokraternas partisympatisörer genom att vara mer positiva till förslaget om intäktsdelning till närboende jämfört med andra partisympatisörer. Detta trots att de som står längre till höger på den politiska vänster-högerskalan – något som Sverigedemokraternas partisympatisörer generellt gör – är mer negativa till detta förslag. Detta väcker frågan om det finns utrymme för opinionsförändringar inom denna mer skeptiska del av väljarkåren, Sverigedemokraternas väljare, bland annat genom att satsa på kompensation för närboende vid etablering av vindkraft.

Utforskar vi resultaten från ett annat perspektiv framträder ytterligare en pusselbit i attitydformationer kring vindkraft i Sverige. Att bo i någon av landets tre storstäder hänger samman med en mer negativ inställning till det kommunala vetot samt ett minskat stöd för intäktsdelning till närboende. En möjlig förklaring är att utbyggnad av vindkraft är mindre sannolik i dessa tätbefolkade områden, samtidigt som vindkraftens baksidor är mer avlägsna rent geografiskt. Med tanke på att stödet för vindkraft i allmänhet är högt bland svenskarna, men minskar markant ifråga om etableringar nära den egna bostaden, väcker detta frågan om kompensation till närboende och lokalt inflytande helt enkelt är mindre relevant för dem som bor längre bort från vindkraftens frontlinje.

Sett till sin helhet visar resultaten att svenskarnas attityder till vindkraftspolitiska förslag formas av en kombination av ideologiska övertygelser och lokala erfarenheter. Tillsammans har dessa faktorer betydelse för hur man ser på både det kommunala vetot och olika former av kompensation. Den stora frågan blir därför hur vi bäst navigerar vidare i dessa skiftande vindar. Men de olika incitamentsförslagen tycks kunna fungera som ett segel att sätta kurs med – inte minst med tanke på att en majoritet av svenskarna ställer sig positiva till dem.

Referenser

- Axelsson, S. (2025). *Åsikter om vindkraft i Sverige 2024. MEK-rapport 2024:4*. Statsvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet.
- Axelsson, S., Marzelius, M., & Matti, S. (2024). NIMBY: Borta bra men hemma orört. Lokalt vindkraftsmotstånd bland vindkraftsförespråkare. I U. Andersson, B. Rönnerstrand, & A. Carlander (Red.), *Inferno* (s. 287–301). SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Axelsson, S., Marzelius, M., & Pakkala, E. (2025). Vem ska bestämma över var vindkraften byggs? Stödet för vindkraft, lokal etablering och vindkraftsaktörer i Sverige. I B. Rönnerstrand, A. Carlander, P. Öhberg, & A. Bergström. (Red.), *I rörelse* (s. 235–251). SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Bell, D., Gray, T., Haggett, C., & Swaffield, J. (2013). Re-visiting the ‘social gap’: public opinion and relations of power in the local politics of wind energy. *Environmental Politics*, 22(1), 115–135.
- Bolet, D., Green, F., & Gonzalez-Eguino, M. (2023). How to get a coal country to vote for climate policy: the effect of a “just transition agreement” on Spanish elections results. *American Political Science Review*, 118(3), 1344–1359.
- Burstein, P. (2003). The Impact of Public Opinion on Public Policy: A Review and an Agenda. *Political Studies Quarterly*, 56(1), 29–40.
- Drews, S., & van den Bergh, J. C. J. M. (2016). What explains public support for climate policies? A review of empirical and experimental studies. *Climate Policy*, 16(7), 855–876.
- Ek, K., & Matti, S. (2015). Valuing the local impacts of a large scale wind power establishment in northern Sweden: Public and private preferences toward economic, environmental and sociocultural values. *Journal of Environmental Planning and Management*, 58(8), 1327–1345. <https://doi.org/10.1080/09640568.2014.922936>
- Feldman, L., & Hart, P. S. (2017). Is there any hope? How climate change news imagery and text influence audience emotions and support. *Risk Analysis*, 8(3), 585–602. doi:10.1111/risa.12868
- Ferland, B. (2020). Government Responsiveness under Majoritarian and (within) Proportional Electoral Systems. *Government and Opposition*, 55(4), 595–616. KN2025/02059. (2025). *Intäktsdelning från vindkraftsanläggningar. Kompletterande promemoria till betänkandet Värden av vinden* (SOU 2023:18).
- Lindvall, D. (2023). Why municipalities reject wind power: A study on municipal acceptance and rejection of wind power instalments in Sweden. *Energy Policy*, 180, 113664. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2023.113664>
- Persson, M. (2023). Who got what they wanted? Investigating the role of institutional agenda setting, costly policies, and status quo bias as explanations to income based unequal responsiveness. *Journal of European Public Policy*, 31(7), 1879–1901.

- Prop. 2021/22:210. (2021). *Tidigt kommunalt ställningstagande till vindkraft*. <https://www.regeringen.se/contentassets/9795964638844948b0947cea918a19e5/tidigt-kommunalt-stallningstagande-till-vindkraft-prop.-202122210>
- Schakel, W. (2021). Unequal policy responsiveness in the Netherlands. *Socio-Economic Review*, 19(1), 37–57. <https://doi.org/10.1093/ser/mwz018>
- SFS 1998:808. (1998). *Miljöbalk. 6 kap. Miljöbedömningar*. <https://lawline.se/laws/1998:808>
- Soroka, S., & Wlezien, C. (2010). *Degrees of Democracy*. Cambridge University Press.
- SOU 2021:53. (2021). *En rättssäker vindkraftsprövning*. <https://www.regeringen.se/contentassets/8b16a30f6de3468ab6fa640ebb23851f/en-rattssaker-vindkraftsprovning-sou-202153/>
- SOU 2023:18. (2023). *Värdet av vinden. Kompensation, incitament och planering för en hållbar fortsatt utbyggnad av vindkraften*. https://www.regeringen.se/contentassets/696eaf4de8394711bde3ca2b8ff4e64c/sou-2023_18_del_1.pdf
- Suškevičs, M., Eiter, S., Martinat, S., Stober, D., Vollmer, E., de Boer, C. L., & Buchecker, M. (2019). Regional variation in public acceptance of wind energy development in Europe: What are the roles of planning procedures and participation? *Land Use Policy*, 81, 311–323. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2018.10.032>
- Westander, H., & Kaufmann, W. (2025). *Kommunala vetot landbaserad vindkraft 2020–2024*. Svensk Vindenergi.
- Westander, H., & Kaufmann, W. (2026). *Kommunala vetot landbaserad vindkraft 2021–2025*. Svensk Vindenergi.
- Westander. (2025). *Partierna om vindkraft i 143 kommuner*. [Dataset]
- Wlezien, C., & Soroka, S. (2012). Political Institutions and the Opinion-Policy Link. *West European Politics*, 35, 1407–1432.

DE RIKA OCH KLIMATET – SVENSKA FOLKETS INSTÄLLNING TILL RIKA INDIVIDER I LJUSET AV KLIMATKRISEN

KAJSA EMILSSON, JAYEON LEE, MAX KOCH
OCH HÅKAN JOHANSSON

Sammanfattning

Forskning visar att rika individer har ett större klimatavtryck än befolkningen i stort. Rikedom innebär också symbolisk makt, där de rikas liv och vanor kan påverka normer för vad som uppfattas som ett gott och eftersträvänsvärt liv. Men hur ser den svenska allmänheten på rikedom och rika individer i ljuset av klimatförändringarna? Har rika ett särskilt ansvar att sänka sina koldioxidutsläpp? Och finns det stöd för politiska åtgärder som riktas mot förmögenheter och praktiker kopplat till rikedom? Med data från SOM-undersökningen 2025 finner vi att en majoritet av svenskarna uppfattar att rika individer har betydligt större koldioxidutsläpp än befolkningen i stort, samtidigt som det är få som anser att rika gör sitt bästa för att leva hållbart. Vidare anser många att de som släpper ut mest också bör ta ett större ansvar för att sänka sina koldioxidutsläpp. Slutligen finns det ett relativt starkt stöd för olika slags politiska förslag att reglera inkomst, förmögenhet och klimatintensiva praktiker, som dock varierar beroende på exempelvis politisk ideologi och inkomstnivåer.

Vi lever i ett klimatnödläge (Gills & Morgan, 2020). I Parisavtalet från 2015 enades världens länder om att begränsa den globala uppvärmningen till 2,0 C över förindustriella nivåer och att fortsätta arbeta för att begränsa temperaturökningen till 1,5 C. IPCC (2022) uppskattar att tröskeln på 1,5 C, med nuvarande utsläppsnivåer, kommer att överskridas i början av 2030-talet.

Tidigare forskning visar tydligt att individer som tillhör samhällets rikaste inkomstgrupper bidrar oproportionerligt mycket till problemet eftersom inkomst/förmögenhet och utsläpp är starkt sammankopplat (Barros & Wilk, 2021; Morrison m.fl., 2025; Oswald m.fl., 2020). Frågan är särskilt relevant i Sverige som utmärker sig som ett land med stora och växande förmögenhetsklyftor (Finanspolitiska rådet, 2024; SOU 2020:46). Enligt Oxfam (2026) äger Sveriges 46 rikaste personer mer i förmögenhet än nästan 80% av befolkningen, vilket motsvarar cirka åtta miljoner människor. Även om alla samhällsgrupper och aktörer behöver bidra till omställningen konstaterar Gössling och Humpe (2023) att mycket stora utsläpps-

minskningar behöver ske bland dem som befinner sig högst upp i inkomst- och förmögensfördelningen.

Men de rikas betydelse för klimatfrågan handlar inte bara om deras egna utsläpp. Att vara rik innebär också att man har omfattande symbolisk makt (Bourdieu, 2000). De mest förmögna konsumtion och livsstil påverkar normer för vad som ses som framgång, frihet och ett gott liv, och därmed också vad som uppfattas som rimligt att eftersträva eller begränsa i en klimatomställning (Koch m.fl., 2024; Pybus m.fl., 2022).

Trots detta vet vi förhållandevis lite om hur allmänheten ser på de rikas roll i klimatkrisen. Tidigare studier tyder på att många underskattar hur stora utsläppsskillnaderna är mellan olika inkomstgrupper (Köchling m.fl., 2025; Nockur m.fl., 2025). Det kan påverka synen på vem som bör minska sina utsläpp men även minska stödet för politiska reformer som syftar till att begränsa utsläppen bland de som släpper ut mest, det vill säga samhällets mest förmögna grupper (Nielsen m.fl., 2024). Studier visar att det finns en motvilja mot att reglera de med högst inkomst och förmögenhet, även när sådana åtgärder bara skulle påverka en liten del av befolkningen och trots att det är en åtgärd som skulle kunna ha stor klimatnytta (Khan m.fl., 2023; Lee m.fl., 2023). Forskning på området är dock begränsad, särskilt i en svensk kontext.

Syftet med detta kapitel är att undersöka hur svenska folket ser på rikedom och samhällets rikaste i ljuset av klimatförändringarna. Mer specifikt analyserar vi tre frågor: 1) hur uppfattar svenskar rika individers utsläpp och huruvida de lever hållbart, 2) anser de att de rikaste har ett särskilt ansvar att minska sina utsläpp, och 3) vilket stöd finns bland befolkningen för förslag som syftar till att reglera förmögenheter, lyxkonsumtion och andra koldioxidintensiva praktiker? Med hjälp av data från den nationella SOM-undersökningen 2025 bidrar kapitlet med ny kunskap om hur frågor om klimatutsläpp, ansvar och rättvisa förstås i den svenska klimatomställningen. Kapitlet använder termerna ”rika individer”, ”rika grupper” och ”samhällets rikaste” som synonymt med de som har absolut högst inkomst eller förmögenhet i samhället.¹

Synen på rika individer kopplat till klimatet

Under lång tid har samhällsdebatten om individers roll och ansvar i klimatomställningen fokuserat på befolkningen i stort och det är endast på senare år som de med högst inkomst och förmögenhet också uppmärksammas, exempelvis genom kampanjen ”Time to Win” i anslutning till World Economic Forum i Davos 2026 eller genom rapporter från civilsamhällesorganisationer som Oxfam. I SOM-undersökningen ställde vi därför frågor om synen på rika individer kopplat till klimat, exempelvis vad gäller klimatojämlighet, huruvida de har ett mycket större koldioxidutsläpp jämfört med befolkningen i stort samt om rika individer gör sitt bästa för att leva hållbart.

En viktig fråga handlar om allmänhetens uppfattning om de rikas utsläpp och om man tror att det skiljer sig från andra samhällsgrupper. I tabell 1 redovisar vi resultaten av denna fråga, i vilken det framgår att 54 procent av respondenterna tror att de rika har ett mycket större koldioxidutsläpp jämfört med befolkningen i stort. Även om en majoritet av den svenska befolkningen därmed anser att de står för en oproportionerligt stor andel av utsläppen är samtidigt en betydande andel osäkra (24 procent) eller menar att så inte är fallet (22 procent). Man kanske inte kan kräva att allmänheten är insatt i aktuell forskning om olika gruppers utsläppsnivåer, men det framstår därmed som rimligt att anta att många underskattar skillnaden mellan de mest förmögna och allmänheten i stort. Det är inte utmärkande för Sverige, utan sammanfaller med internationell forskning som visar att de rikaste gruppernas utsläppsmönster konsekvent underskattas av allmänheten och således hur stora skillnader det faktiskt är i utsläpp mellan olika grupper i samhället (Köchling m.fl., 2025; Nielsen m.fl., 2024; Nockur m.fl., 2025).

När det kommer till huruvida respondenterna anser att rika individer gör sitt bästa för att leva hållbart är det en klar majoritet som inte anser att de gör det, ungefär en tredjedel som är osäkra och endast 16 procent som anser att de gör sitt bästa (se tabell 1). Det verkar således finnas en skepsis mot de rikas hållbarhetspraktiker. Resultatet kan tolkas på olika sätt. Tidigare forskning visar att allmänhetens syn på de mest förmögna är tudelad, även om många studier pekar på en övervägande positiv inställning till rika individer (se exempelvis Hecht m.fl., 2024; Ydstedt & Zitlmann, 2025). I kontrast till denna forskning visar vår studie på ett svagt stöd för och en kritik mot samhällets mest förmögna när frågan knyts till frågor om hållbarhet och klimatomställning. Även om de mest förmögna ofta ses som förebilder kopplat till både ekonomisk och social framgång, visar vår studie på stödets gränser.

I vår undersökning kan vi också visa på hur stödet varierar mellan olika befolkningsgrupper. I Tabell 1 kan man läsa att det främst är unga (16–29 år), individer med hög utbildning, stadsbor och personer som placerar sig själva till vänster på vänster/höger-skalan som anser att rika individer har ett mycket större koldioxidutsläpp jämfört med befolkningen i stort.² Det är också samma grupper som är mest skeptiska till påståendet att rika individer gör sitt bästa för att leva hållbart (notera dock att skillnaderna mellan stad och land inte är statistiskt signifikanta på 5-procentsnivå).³ Tidigare forskning visar ofta att kvinnor är mer positiva till insatser som syftar till att driva på omställningen, men i vår undersökning finner vi inga statistiskt signifikanta skillnader mellan kön. Det gäller även inkomstnivå. Skillnaderna är små mellan dem med låga och högre lönenivåer. Det följer samma mönster som internationella studier och motbevisar antagandet att de rikare inkomstgrupperna skulle underskatta ojämlikheten i utsläppsnivåer (Nielsen m.fl., 2024). Tyvärr medger inte SOM-undersökningen en mer nyanserad analys av hur personer med mycket höga inkomster (exempelvis inkomster motsvarande top-1%) själva ser på frågan.

Tabell 1 *Föreställningar om rika individers koldioxidutsläpp och hållbart leverne – totalt sett samt uppdelat på olika sociala grupper, 2025 (procent)*

	Rika individer har ett mycket större koldioxidutsläpp jämfört med befolkningen i stort		Rika individer gör sitt bästa för att leva hållbart	
	Instämmer	Instämmer inte	Instämmer	Instämmer inte
<i>Samtliga</i>	54	22	16	54
<i>Kön</i>				
Kvinnor	53	22	14	54
Män	55	23	18	54
<i>Ålder</i>				
16–29 år	64	12	10	65
30–49 år	60	18	14	56
50–64 år	50	25	16	53
65+ år	49	27	21	48
<i>Utbildning</i>				
Låg	47	30	27	42
Medellåg	46	25	19	50
Medelhög	53	24	12	54
Hög	65	15	12	61
<i>Stad/land</i>				
Ren landsbygd	45	30	15	52
Mindre tätort	53	23	19	51
Stad/större tätort	55	21	17	53
Storstad	65	16	13	63
<i>Inkomst</i>				
0–29 999 kr	54	22	18	53
30 000–49 999	54	22	13	56
Minst 50 000 kr	57	20	15	56
<i>Politisk ideologi</i>				
Vänster	71	11	10	67
Mitten	46	24	21	46
Höger	44	31	18	46

Kommentar: Frågan löd *Vilken är din åsikt om följande påståenden om rika individer i allmänhet?* *Rika individer:* Svarsalternativen angavs på en skala från 1 *Instämmer inte alls* till 7 *Instämmer helt*. I tabellen har svarsalternativ 1–3 slagits ihop till *Instämmer inte* och svarsalternativ 5–7 har slagits ihop till *Instämmer*. Totalt antal svarande på respektive fråga är 1 700 (Rika individer har ett mycket större koldioxidutsläpp jämfört med vanliga människor) respektive 1 709 (Rika individer gör sitt bästa för att leva hållbart). Antal svarande per kategori varierar mellan 22 (Rika har ett större koldioxidutsläpp/Ålder 16-29 år/Instämmer) och 471 (Rika gör sitt bästa för att leva hållbart/Kvinnor/Instämmer inte). Fetmarkerade siffror indikerar att skillnaderna är statistiskt signifikanta på 5-procentnivån (se fotnot 2 och 3 för redovisning av χ^2 -signifikanstesterna).

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2025.

Ansvar att sänka koldioxidutsläpp

Frågan om vilket ansvar som olika grupper har i klimatomställningen är central och ett sätt att förstå ansvar är genom att formulera det som en fråga om rättvisa. I SOM-undersökningen 2025 tillfrågades den svenska befolkningen om deras stöd för olika former av klimaträttvisa, exempelvis om de som släpper ut mest också har ett motsvarande ansvar att minska sina utsläpp som en form av proportionalitetsprincip. Vi frågade också hur man såg på att ansvaret var delat, det vill säga att alla har ett ansvar att minska sina utsläpp i samma omfattning, som en form av en likhetsprincip.

Tabell 2 nedan ger oss möjlighet att förstå befolkningens syn på de rikaste gruppernas roll och ansvar i klimatomställningen. Som framgår av tabellen uttrycker en övervägande majoritet, närmare bestämt 77 procent, att de som släpper ut mest också ska sänka sina utsläpp mest. Ungefär hälften anser att alla ska minska sina utsläpp i lika stor omfattning. Med andra ord, befolkningen uttrycker stort stöd för en likhetsprincip, men proportionalitetsprincipen har större stöd.

Tabell 2 Ansvar att sänka koldioxidutsläpp, 2025 (procent)

	Instämmer	Instämmer inte	Svarande
De som släpper ut mest ska minska sina utsläpp mest	77	10	1 733
De rikaste har ett särskilt ansvar att minska sina utsläpp	57	23	1 717
Alla ska minska sina utsläpp i lika stor omfattning	48	30	1 732

Kommentar: Frågan löd *Vilken är din åsikt om följande påståenden om att minska individers koldioxidutsläpp i Sverige?* Svarsalternativen angavs på en skala från 1 *Instämmer inte alls* till 7 *Instämmer helt*. I tabellen har svarsalternativ 1–3 slagits ihop till *Instämmer inte* och svarsalternativ 5–7 har slagits ihop till *Instämmer*.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2025.

Men det är skillnaderna mellan de två första frågorna som är särskilt intressanta. Då tidigare forskning visar att de största utsläppen i hög grad är koncentrerade till de högsta inkomstgrupperna (Chancel, 2022; Chancel & Mohren, 2025; Oxfam, 2025) skulle man kunna förvänta sig att stödet för det andra påståendet (de rikaste har ett särskilt ansvar att minska sina utsläpp) skulle ligga närmare stödet för det första påståendet (de som släpper ut mest ska minska sina utsläpp mest). Så är dock inte fallet. Även om en absolut majoritet (57 procent) anser att de rikaste har ett särskilt ansvar att minska sina utsläpp är det betydligt färre jämfört med de som anser att de som släpper ut mest också ska minska sina utsläpp (77 procent). Det bör

samtidigt noteras att formuleringen på frågorna skiljer sig något åt men samtidigt handlar båda påståenden om utsläppsminskningar. Resultaten tyder därmed på att många inte fullt ut kopplar samman höga utsläpp med omfattande förmögenhet, vilket återigen kan tolkas som att de rikas utsläppsnivåer delvis underskattas eller omgärdas av ett framgångsskimmer som gör att de kritiseras i mindre utsträckning.

Stöd för politiska åtgärder

På samma sätt som de rikas oproportionerligt stora koldioxidutsläpp har uppmärksamats inom både forskning och samhällsdebatt, som exempelvis i anslutning till World Economic Forum i Davos 2026, har olika policyförslag för att reglera och begränsa de rikas utsläpp förts fram. Mot bakgrund av kopplingen mellan inkomst/förmögenhet och utsläppsnivåer är vissa av dessa förslag fokuserade på att reglera just inkomst och förmögenhet genom exempelvis progressiv inkomstbeskattning, förmögenhetsskatt (Chancel m.fl., 2024; Kapeller m.fl., 2023) eller genom inkomst- och förmögenhetstak (Daly, 1996; Francois m.fl., 2023). Andra policyförslag är inriktade mot att reglera koldioxidintensiva praktiker genom att beskatta, begränsa eller förbjuda exempelvis privatflyg, superyachter, frekvent flygande eller lyxkonsumtion (Fouquet & O'Garra, 2022; Gössling m.fl., 2024; Oswald m.fl., 2023; Pathak m.fl., 2025). Därtill finns det olika slags finansiella och investeringsinriktade policyförslag och styrmedel kopplade till bland annat rapporteringskrav för företag om till exempel miljö och socialt ansvar, hållbara investeringsprodukter och finanspolitiska åtgärder som skiljer mellan koldioxidintensiva och koldioxidsnåla tillgångar genom exempelvis en så kallad "koldioxidbaserad förmögenhetsskatt" (Bastos Neves & Semmler, 2022; Chancel & Mohren, 2025). Eftersom många av de här förslagen endast skulle beröra en liten minoritet av befolkningen – och samtidigt reducera gruppens höga utsläpp – skulle man kunna tänka sig ett starkt stöd bland allmänheten.

Forskningen om den här typen av policyförslag är dock begränsad. Det finns studier som undersöker stöd för maxinkomst – det vill säga att man sätter ett tak för inkomster för att säkerställa klimatomställningen – och som visar att stödet varierar från så lite som strax över 20 procent till så mycket som 60 procent beroende på hur frågan ställs (François, 2025; Khan m.fl., 2023; Lee m.fl., 2023; Schultz m.fl., 2026). Betydligt mer forskning finns vad gäller stödet för olika typer av klimatpolitiska förslag (Harring & Jagers, 2025). Här framkommer det bland annat att stödet beror på hur styrningen är utformad. Reglering som bygger på förbud, begränsningar eller prishöjningar (så kallade "push policies") tenderar att ha lägre stöd och reglering som bygger på subventioner (så kallade "pull policies") eller information ett högre stöd (Dietz m.fl., 2007; Rhodes m.fl., 2017, se dock Ejelöv m.fl., 2022 som inte fann någon direkt skillnad i stöd mellan så kallade "push" och "pull policies").

Förutom typen av styrmedel visar tidigare forskning också att upplevd rättvisa och upplevd effektivitet påverkar stödet för klimatpolitiska åtgärder – ju mer upplevd rättvisa och upplevd effektivitet, desto högre stöd (Bergquist m.fl., 2022; Harring & Jagers, 2025; Poortinga, 2025). I en nyligen genomförd intervjustudie med personer ur den svenska befolkningen, utförd av några av forskarna till det här bokkapitlet, framkom att stöd också berodde på den förväntade genomförbarheten. Det vill säga, förslag som bedömdes som genomförbara hade större stöd jämfört med insatser som bedömdes som orealistiska.

I SOM-undersökningen 2025 frågade vi om sju olika policyförslag som på olika sätt innehöll dimensioner av morot (pull policies) och piska (push policies), men som även kunde ses som mer eller mindre realistiska och effektiva: 1) skattelättnader för stora donationer till klimat-/miljöinsatser, 2) ett förbud mot resor med privatflyg, 3) en förmögenhetsskatt där pengarna går till klimat- eller miljöinsatser, 4) ett förbud mot privata investeringar i fossilindustrin, 5) ett kungligt pris till personer som donerar stora förmögenheter till klimat- och miljöinsatser, 6) en höjd skatt på lyxkonsumtion, 7) skattelättnader på vinster från privata investeringar i grön teknik.

De förslag som får högst stöd bland den svenska allmänheten är de två förslagen om skattelättnader, dels på vinster från privata investeringar i grön teknik, dels för stora donationer till klimat- och miljöinsatser: 59 procent tycker att de båda utgör mycket eller ganska bra förslag (se tabell 3). Relativt få anser att de två förslagen är dåliga (12 procent respektive 14 procent), vilket även framgår av det balansmått vi räknat fram och som finns redovisat i tabellen. Det tredje mest populära förslaget är höjd skatt på lyxkonsumtion. Även här anser 59 procent att det är ett mycket eller ganska bra förslag. Samtidigt är andelen skeptiska högre (21 procent), vilket innebär att förslaget sammantaget framstår som mindre populärt än de båda förslagen om skattelättnader.

Även det fjärde mest populära förslaget handlar om skatter och mer specifikt en förmögenhetsskatt där skatteintäkterna går till klimat- och miljöinsatser. 44 procent av den svenska allmänheten tycker att det är ett bra förslag, medan 30 procent inte tycker att det är ett bra förslag. De två förslagen om förbud – dels mot privata investeringar i fossilindustrin, dels mot resor med privatflyg – får något lägre stöd (39 procent respektive 34 procent), även om det är fler som är positivt inställda än negativt inställda, vilket syns i balansmättet på +8 respektive +7. Det policyförslag som får lägst stöd är ett kungligt pris till personer som donerar stora förmögenheter till klimat- och miljöinsatser. Ungefär lika många anser att det är ett bra förslag (33 procent) som anser att det är ett dåligt förslag (34 procent).

Tabell 3 *Inställning till politiska förslag riktade mot förmögenhet och praktiker kopplat till rikedom, 2025 (procent, balansmätt)*

	Mycket bra förslag	Ganska bra förslag	Varken bra eller dåligt förslag	Ganska dåligt förslag	Mycket dåligt förslag	Balans- mätt	Svarande
Skattelättnader på vinster från privata investeringar i grön teknik	19	40	29	6	6	+47	1 707
Skattelättnader för stora donationer till klimat- eller miljöinsatser	24	35	27	8	6	+45	1 720
En höjd skatt på lyx-konsumtion	26	33	20	11	10	+38	1 711
En förmögenhetsskatt där pengarna går till klimat- eller miljöinsatser	16	28	25	14	16	+15	1 712
Ett förbud mot privata investeringar i fossilindustrin	15	19	38	14	13	+8	1 688
Ett förbud mot resor med privatflyg	15	24	29	17	15	+7	1 714
Ett kungligt pris till personer som donerar stora förmögenheter till klimat- eller miljöinsatser	13	20	33	15	19	-1	1 699

Kommentar: Frågan löd *Vad tycker du om följande förslag?* Svarsalternativen framgår av tabellen. I tabellen anges fördelning i procent respektive balansmätt. Balansmättet varierar mellan -100 och +100. Mättet anger andelen som instämmer helt eller delvis minus andelen som inte alls eller knappast instämmer. Värdet -100 innebär att samtliga inte instämmer och +100 att samtliga instämmer.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2025.

Vad gäller stödet för de olika förslagen följer resultaten vad som framkommit i tidigare forskning. De två mest populära policyförslagen är de om subventioner, följt av två skatteförslag och sedan förbud. Mönstret tyder alltså på att förslag som bygger på morot snarare än piska får högre stöd. Samtidigt finns det skäl att notera att detta mönster inte är helt entydigt. Om enbart styrmedlets karaktär vore avgörande hade förslaget om ”Ett kungligt pris till personer som donerar stora förmögenheter till klimat- eller miljöinsatser” fått betydligt högre stöd. Att detta i stället är det minst populära förslaget tyder på att även andra faktorer spelar roll. En möjlig tolkning är att befolkningen bedömer det som mindre effektivt jämfört med övriga förslag eller att man anser att det ska finnas en tydlig skiljelinje mellan politiken och kungahuset.⁴ I andra länder där kungliga priser är mer vanligt förekommande skulle stödet kanske vara högre, det vill säga att kungliga priser ses som mer betydelsefulla (Ivanovska Hadjievska & Johansson, 2025).

Att vissa förslag samlar ett relativt högt eller lågt stöd betyder inte att stödet ser likadant ut i hela befolkningen. Tabell 4 och 5 visar tvärtom att synen på dessa förslag tydligt skiljer sig mellan olika grupper i samhället, framför allt beroende på kön, inkomstnivå, politisk ideologi, klimatuppfattning, klimatintensiv praktik och institutionellt förtroende.

Kvinnor är generellt sett mer positiva till samtliga förslag än män även om skillnaderna i vissa fall är små (se tabell 4). Störst skillnader ser vi dock när det kommer till en skatt på lyxkonsumtion samt förslagen om förbud mot att resa med privatflyg samt mot privata investeringar i fossilindustrin. Ett liknande mönster ser vi bland personer som befinner sig i det lägre inkomstspannet. Personer som har en månadsinkomst mellan 0–29 000 kr är mer positivt inställda till de fem förslagen om skatter, förbud och pris. Personer med högre inkomster, det vill säga 50 000 kr eller mer i månadsinkomst, är mer positivt inställda till skattelättnader av olika slag. När det kommer till utbildningsnivå ser vi att personer med högre utbildning, det vill säga minst 3 års högskole- eller universitetsutbildning, generellt sett är mer positivt inställda till samtliga förslag jämfört med personer med lägre utbildning.⁵

Vad gäller ålder finns inga tydliga generella mönster i stödet för de olika förslagen. Samtidigt framträder vissa skillnader för enskilda åtgärder. Personer i äldre arbetsför ålder är mer positivt inställda till skattelättnader på vinster från privata investeringar i grön teknik än både yngre personer och personer som är 65 år eller äldre. Ett tydligare mönster finns när det kommer till en skatt på lyxkonsumtion, där äldre är mer positiva än yngre. Personer i åldern 16–29 år är däremot mer positivt inställda till ett kungligt pris. Sammantaget tyder detta på att ålder spelar mindre roll för stödet till konkreta policyförslag än för de mer allmänna föreställningarna om rika individers utsläpp och ansvar som redovisades i tabell 1, där vi såg tydliga skillnader mellan generationer.

Inte heller stad/landsbygd påverkar utfallet i stöd nämnvärt. Det finns dock vissa tendenser till att personer som bor i storstäder (Stockholm, Göteborg eller Malmö) är något mer positiva till flera av förslagen, särskilt skattelättnader, förbud och ett kungligt pris. Däremot tycks det inte finnas några mer systematiska skillnader mellan stad och land när det gäller en skatt på lyxkonsumtion eller en förmögenhetsskatt där intäkterna går till klimat- eller miljöinsatser. Personer som bor på landsbygden eller i storstäder är ungefär lika positiva. Jämfört med resultaten i tabell 1, där storstadsbor i högre grad uppfattade att rika har större utsläpp och i lägre grad ansåg att de gör sitt bästa för att leva hållbart, framstår alltså skillnaderna mellan stad och land som mindre tydliga när det gäller stödet för konkreta policyförslag. Detta kan tolkas som att allmänna föreställningar om de rikas klimatpåverkan och ansvar inte alltid översätts direkt till stöd för konkreta styrmedel. Medan ålder, och i viss mån stad/landsbygd, spelade större roll i synen på de rikas utsläpp och hållbarhetsengagemang, framstår dessa faktorer som mindre relevanta för att förklara befolkningens inställning till policyförslagen.

Tabell 4 Andel som stödjer olika politiska förslag efter kön, ålder, inkomst, utbildning och stad/land, 2025 (procent)

	Skattelätt invest	Skattelätt donation	Skatt lyxkons	Förmögen- hetsskatt	Förbud privatflyg	Förbud invest	Kungligt pris
<i>Samtliga</i>	59	59	59	44	39	34	33
<i>Kön</i>							
Kvinnor	60	61	64	47	44	40	35
Män	58	57	54	41	33	28	31
<i>Ålder</i>							
16–29 år	54	57	51	49	40	32	40
30–49 år	63	56	58	46	42	36	32
50–64 år	62	65	59	40	36	35	30
65+ år	56	57	63	44	37	34	33
<i>Utbildning</i>							
Låg	48	52	60	44	38	35	38
Medellåg	54	54	52	39	30	25	28
Medelhög	61	63	61	43	37	36	34
Hög	66	63	64	48	47	41	52
<i>Inkomst</i>							
0–29 999 kr	56	57	63	49	40	38	37
30 000–49 999 kr	58	58	57	43	38	32	28
Minst 50 000 kr	71	69	54	34	37	30	32
<i>Stad/land</i>							
Ren landsbygd	57	60	61	49	34	34	29
Mindre tätort	55	56	56	44	37	29	36
Stad/större tätort	61	60	60	42	39	35	31
Storstad	63	62	61	48	44	41	39

Kommentar: Frågan om policyförslag löd *Vad tycker du om följande förslag?* I tabellen har svarsalternativen *Mycket bra förslag* och *Ganska bra förslag* slagits ihop. Procentbasen utgörs således av de som är positivt inställda till förslagen. Totalt antal svarande per förslag: Skattelättnader på vinster från privata investeringar i grön teknik (n = 1 707), Skattelättnader för stora donationer till klimat- eller miljöinsatser (n = 1 720), En höjd skatt på lyxkonsumtion (n = 1 711), En förmögenhetsskatt där pengarna går till klimat- eller miljöinsatser (n = 1 712), Ett förbud mot privata investeringar i fossilindustrin (n = 1 688), Ett förbud mot resor med privatflyg (n = 1 714), Ett kungligt pris till personer som donerar stora förmögenheter till klimat- eller miljöinsatser (n = 1 699). Antal svarande per kategori varierar mellan 65 (Kungligt pris/Ren landsbygd) och 556 (Skatt lyxkons/Kvinnor). Fetmarkerade siffror indikerar att skillnaderna är statistiskt signifikanta på 5-procentnivån (se fotnot 5 för redovisning av χ^2 -signifikanstesterna).

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2025.

Vad gäller politisk ideologi och mer specifikt placering på vänster/höger-skalan är det en vattendelare vad gäller stöd för de olika förslagen och framför allt när det kommer till förslagen om skatt och förbud. Även om personer som placerar

sig själva till vänster generellt sett är mer positivt inställda till samtliga förslag, är skillnaderna särskilt stora när det kommer till förslagen om ökade skatter. Där skiljer det mellan 40–50 procentenheter mellan individer som placerar sig till vänster eller höger på skalan.⁶

När det kommer till partisympati ser vi att anhängare till framför allt Miljöpartiet, men även till Socialdemokraterna, uttrycker högre stöd generellt sett för samtliga förslag jämfört med genomsnittet. Anhängare till Kristdemokraterna och Sverigedemokraterna är minst positivt inställda till samtliga förslag. Det finns även en tydlig skiljelinje mellan stödet för så kallade 'push' och 'pull'-förslag beroende på vilket parti en person sympatiserar med. Anhängare till Vänsterpartiet är mer positivt inställda till skatter och förbud medan personer som sympatiserar med Centerpartiet och Liberalerna är mer positiva till skattelättnader. Detsamma gäller, om än något mindre tydligt, för anhängare till Moderaterna. Resultaten bör dock tolkas med försiktighet när det gäller sympatisörer med Liberalerna och Kristdemokraterna, då antalet respondenter som både uppger att de stödjer dessa partier och har besvarat frågorna om policyförslag är relativt lågt (omkring 40 respektive 50 respondenter).

En annan vattendelare när det kommer till stödet för de olika förslagen är vilka uppfattningar man har om klimatet och klimatomställningen. Det är kanske inte särskilt förvånande att personer som anser att klimatkrisen är överdriven är mer negativt inställda jämfört med personer som anser att klimatkrisen är ett faktum. Vi ser även att det finns en tydlig koppling mellan uppfattning om de rikas roll och inställning till förslagen. De som anser att de rika har ett större koldioxidutsläpp jämfört med befolkningen i stort, och ett större ansvar för att minska sina utsläpp, är mer positivt inställda till samtliga förslag.

Det är också intressant att det finns systematiska skillnader i stödet för de olika förslagen i förhållande till respondenternas egna livsstilar. Tidigare studier visar att de som flyger ofta är höginkomsttagare, personer med hög utbildning och stadsbor (Kamb m.fl., 2020; Oxfam, 2025). Precis som för inkomstvariabeln är stödet starkare för skattelättnader jämfört med stödet för skatter och förbud hos personer som flyger ofta, det vill säga någon eller flera gånger i kvartalet, månaden eller veckan. Det omvända gäller för personer som aldrig flyger.

Tabell 5 Andel som stödjer olika politiska förslag efter politisk ideologi, klimatuppfattning och klimatintensiv praktik, 2025 (procent)

	Skattelätt invest	Skattelätt donation	Skatt lyxkons	Förmögen- hetsskatt	Förbud privatflyg	Förbud invest	Kungligt pris
<i>Samtliga</i>	59	59	59	44	39	34	33
<i>Politisk ideologi</i>							
Vänster	64	63	80	70	55	54	35
Varken eller	58	54	58	40	36	29	33
Höger	55	58	39	21	24	18	32
<i>Partisympati</i>							
V	62	54	88	82	69	73	31
S	64	64	72	57	44	44	37
C	77	75	69	44	43	34	27
L	61	67	50	15	31	18	26
M	59	63	40	23	25	20	34
KD	55	55	31	21	25	10	29
MP	65	72	92	84	65	69	36
SD	46	45	40	26	26	19	29
<i>Klimatuppfattning</i>							
Klimatkrisen inte överdriven	66	66	68	53	46	43	35
Klimatkrisen över- driven	47	45	39	23	25	17	29
Rika större utsläpp	64	64	70	57	47	43	36
Rika inte större utsläpp	52	51	40	23	25	20	25
Rika har ansvar	67	66	76	61	51	47	40
Rika inte ansvar	51	49	32	18	20	17	26
<i>Åkt flyg</i>							
Ingen gång	55	57	62	47	42	36	33
Ofta	66	63	41	28	23	22	34

Kommentar: Frågan om policyförslag löd *Vad tycker du om följande förslag?* I tabellen har svarsalternativen *Mycket bra förslag* och *Ganska bra förslag* slagits ihop. Procentbasen utgörs således av de som är positivt inställda till förslagen. Totalt antal svarande per förslag: Skattelättnader på vinster från privata investeringar i grön teknik (n = 1 707), Skattelättnader för stora donationer till klimat- eller miljöinsatser (n = 1 720), En höjd skatt på lyxkonsumtion (n = 1 711), En förmögenhetsskatt där pengarna går till klimat- eller miljöinsatser (n = 1 712), Ett förbud mot privata investeringar i fossilindustrin (n = 1 688), Ett förbud mot resor med privatflyg (n = 1 714), Ett kungligt pris till personer som donerar stora förmögenheter till klimat- eller miljöinsatser (n = 1 699). Antal svarande per kategori varierar mellan 5 (Förbud invest/KD) och 776 (Skatt lyxkons/ Klimatkrisen inte överdriven). Observera att mittenalternativen för klimatuppfattning och åkt flyg inte är redovisade i tabellen. Fetmarkerade siffror indikerar att skillnaderna är signifikanta på 5-procentsnivån (se fotnot 6 för redovisning av χ^2 -signifikanstesterna).

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2025.

Utsläppsojämlighet och klimatansvar – stöd för att adressera de rikaste i ljuset av klimatkrisen

Det här kapitlet har handlat om frågor som sannolikt kommer att bli allt svårare att bortse från i klimatdebatten: vilken roll spelar de rika i klimatomställningen, vilket ansvar har de och i vilken utsträckning ska inkomst/förmögenhet och klimatintensiva praktiker regleras? Resultaten från SOM-undersökningen 2025 pekar i en tydlig riktning; det finns stöd för att adressera de rikaste som har ett oproportionerligt stort klimatavtryck.

Resultaten visar att en majoritet av den svenska allmänheten uppfattar att rika individer har betydligt större koldioxidutsläpp än befolkningen i stort. Samtidigt är det få som anser att rika gör sitt bästa för att leva hållbart. Tillsammans tecknar detta en bild av att många ser ett samband mellan rikedom och hög klimatpåverkan och att de saknar förtroende för att de rikaste själva tar det ansvar som situationen kräver (jmf. Duncan m.fl., 2024). Det är därmed inte särskilt förvånande att resultaten visar på ett ganska brett stöd för åtgärder riktade mot rikedom och klimatintensiva praktiker. Stödet varierar dock beroende på styrmedlets utformning. Förslag som bygger på incitament, som skattelättnader för gröna investeringar eller donationer till klimat- och miljöinsatser, får starkast stöd. Skatteförslag får också ett betydande stöd, medan förbud möter större tveksamhet. Detta ligger väl i linje med tidigare forskning om att människor i allmänhet föredrar morötter framför piskor. Samtidigt bör man inte dra slutsatsen att vissa styrmedel därför är "bättre" än andra i någon allmän mening. Olika typer av styrmedel fyller olika funktioner. Vissa kan ha mer direkt effekt på utsläppen, medan andra framför allt fungerar normbildande och signalerar vad som uppfattas som legitimt eller önskvärt i ett samhälle under omställning (Harring & Jagers, 2025; Pathak m.fl., 2025). Slutligen varierar också stödet mellan olika befolkningsgrupper. Särskilt tydliga skillnader återfinns längs politiska och klimatrelaterade skiljelinjer, men också mellan grupper med olika inkomster och livsstilar.

Trots ett relativt starkt stöd för olika slags policyförslag och trots att en majoritet anser att de rikaste har ett större klimatavtryck än befolkningen i stort, bör det också framhållas att det verkar finnas en osäkerhet bland den svenska allmänheten *antingen* vad gäller kopplingen mellan rikedom och utsläpp *eller* om de rika ska ta ett särskilt ansvar för att minska sina utsläpp. Osäkerheten har att göra med det faktum att en mycket stor andel av befolkningen anser att de som släpper ut mest också ska minska sina utsläpp mest. Det är dock färre, men likväl en majoritet, som anser att de rika har ett särskilt ansvar att minska sina utsläpp. Just detta glapp – som i litteraturen beskrivits som ett "carbon perception gap" (Köchling m.fl., 2025) – är intressant. Om människor fullt ut kopplade samman rikedom med höga utsläpp borde stödet för de båda påståendena vara ungefär lika stort. Att så inte är fallet skulle kunna tyda på att många visserligen omfamnar en proportionalitetsprincip när det kommer till att den som orsakar störst problem också bör ta ett större ansvar

(jmf. ”polluter-pay-principle”) men att kopplingen mellan rikedom och utsläpp inte är helt given bland allmänheten. Detta ligger väl i linje med forskning från Tyskland (Köchling m.fl., 2025), som visar att människor visserligen uppfattar att grupper med hög inkomst eller förmögenhet har större klimatavtryck, men att de underskattar hur stor skillnaden är jämfört med andras, särskilt när utsläpp kopplade till ägande och kapital inkluderas. Samma studie visar också på ett brett stöd för att rika grupper borde ha ett mindre klimatavtryck än andra.

Framtida studier skulle kunna fokusera på att bättre förstå det så kallade ”carbon perception gap” men även ansvarsfrågan i en svensk kontext. Generellt sett skulle fler och mer precisa frågor kunna bidra till en större förståelse. När det kommer till stöd för olika policyförslag skulle framtida studier kunna inkludera andra och/eller fokusera mer ingående på olika politiska förslag, som exempelvis maxinkomst, personliga utsläppsrätter eller en progressiv koldioxidskatt (Chancel, 2021). I kommande studier behövs det också göras andra typer av statistiska analyser, jämfört med de analyser som gjorts i det här kapitlet, för att med större säkerhet kunna uttala sig om skillnader mellan olika befolkningsgrupper men även för att inkludera andra tänkbara förklaringsfaktorer som exempelvis meritokratiska uppfattningar och dess inverkan på stödet (Hilmar, 2026). Det skulle även vara intressant att inkludera den rikaste gruppen i framtida forskning för att få en förståelse för hur de själva ser på sin roll i ljust av klimatkrisen.

Sammanfattningsvis står det klart att det finns stöd för att adressera de rikaste som har ett oproportionerligt stort klimatavtryck genom diskussioner om klimatomjämlikhet och klimatansvar (jmf. Dietz m.fl., 2007 som menar att utbildning bidrar till en ökad medvetenhet om orsaker till men även allvaret i klimatförändringarna). En viktig aspekt att ha med sig i dessa diskussioner är att om klimatfrågan främst beskrivs som ett gemensamt problem där ”alla” behöver bidra enligt en likhetsprincip, blir det svårare att synliggöra de mycket stora skillnader som faktiskt finns mellan olika gruppers utsläppsnivåer. Om frågan däremot ramas in som en fråga om ojämlikhet och rättvisa synliggörs vem som står för de största utsläppen. Riktade åtgärder, grundade i en proportionalitetsprincip, framstår därmed som legitima för att minska koldioxidutsläppen på en individnivå, vilket är nödvändigt om vi ska nå 1,5-gradersmålet i Parisavtalet.

Noter

- ¹ I ekonomiska termer refereras det ofta till de rikaste 10, 1 eller 0,1 procenten i litteraturen om de rikas utläsppsnivåer, där utsläppen ökar i takt med inkomst- och förmögenhetsnivåer (se exempelvis Chancel, 2022; Oxfam, 2025). I enkätfrågorna i SOM-undersökningen 2025 framgick dock ingen definition av de rika.
- ² Ålder: $X^2(6, n = 1\,700) = 34,82, p < .001$. Utbildning: $X^2(6, n = 1\,660) = 54,29, p < .001$. Stad/land: $X^2(6, n = 1\,659) = 24,01, p < .001$. Politisk ideologi: $X^2(4, n = 1\,670) = 129,90, p < .001$.
- ³ Ålder: $X^2(6, n = 1\,709) = 26,32, p < .001$. Utbildning: $X^2(6, n = 1\,669) = 46,35, p < .001$. Stad/land: $X^2(6, n = 1\,669) = 12,08, p .060$. Politisk ideologi: $X^2(4, n = 1\,677) = 72,93, p < .001$.
- ⁴ Forskarna bakom det här bokkapitlet ställde en identisk fråga men med svarsalternativet 'Ett nationellt erkänt pris till personer som donerar stora förmögenheter till klimat- eller miljöinsatser' i en enkätundersökning i början av 2026 genom Medborgarpanelen vid SOM-institutet där ett representativt urval av den svenska befolkningen visade sig vara något mer positiva (43 procent) jämfört med i SOM-undersökningen 2025. Det skulle kunna betyda att kunlighetsdimensionen påverkat respondenternas svar.
- ⁵ *Skattelätt invest* – Kön: $X^2(2, n = 1\,701) = 22,32, p < .001$. Ålder: $X^2(6, n = 1\,707) = 13,10, p .042$. Utbildning: $X^2(6, n = 1\,679) = 29,75, p < .001$. Inkomst: $X^2(4, n = 1\,651) = 29,74, p < .001$.
- Skattelätt donation* – Kön: $X^2(2, n = 1\,714) = 14,18, p < .001$. Ålder: $X^2(6, n = 1\,720) = 16,86, p .042$. Utbildning: $X^2(6, n = 1\,690) = 17,80, p .007$. Inkomst: $X^2(4, n = 1\,662) = 15,71, p .003$.
- Skatt lyxkons* – Kön: $X^2(2, n = 1\,705) = 22,66, p < .001$. Ålder: $X^2(6, n = 1\,711) = 17,85, p .007$. Utbildning: $X^2(6, n = 1\,683) = 21,34, p .002$. Inkomst: $X^2(4, n = 1\,655) = 28,34, p < .001$.
- Förmögenhetsskatt* – Kön: $X^2(2, n = 1\,706) = 35,06, p < .001$. Utbildning: $X^2(6, n = 1\,684) = 23,31, p < .001$. Inkomst: $X^2(4, n = 1\,654) = 65,21, p < .001$. Stad/land: $X^2(6, n = 1\,706) = 13,27, p < .001$.
- Förbud privatflyg* – Kön: $X^2(2, n = 1\,708) = 36,01, p < .001$. Utbildning: $X^2(6, n = 1\,714) = 40,91, p < .001$. Inkomst: $X^2(4, n = 1\,659) = 26,33, p < .001$.
- Förbud invest* – Kön: $X^2(2, n = 1\,682) = 84,25, p < .001$. Utbildning: $X^2(6, n = 1\,661) = 40,42, p < .001$. Inkomst: $X^2(4, n = 1\,634) = 36,82, p < .001$. Stad/land: $X^2(6, n = 1\,657) = 17,33, p .008$.
- Kungligt pris* – Kön: $X^2(2, n = 1\,693) = 7,20, p .027$. Utbildning: $X^2(6, n = 1\,674) = 13,49, p .036$. Inkomst: $X^2(4, n = 1\,645) = 13,85, p .008$.

⁶ *Skattelätt invest* – Politisk ideologi: $X^2(4, n = 1\ 674) = 17,90, p = .001$. Partisympati: $X^2(14, n = 1\ 488) = 65,55, p < .001$. Klimatkrisen överdriven/inte överdriven: $X^2(4, n = 1\ 678) = 115,63, p = .002$. Rika har/har inte större utsläpp: $X^2(4, n = 1\ 660) = 20,26, p < .001$. Rika har/har inte ansvar: $X^2(4, n = 1\ 675) = 66,54, p < .001$. Åkt flyg: $X^2(4, n = 1\ 666) = 15,39, p = .004$

Skattelätt donation – Politisk ideologi: $X^2(4, n = 1\ 687) = 14,55, p = .006$. Partisympati: $X^2(14, n = 1\ 498) = 51,90, p < .001$. Klimatkrisen överdriven/inte överdriven: $X^2(4, n = 1\ 687) = 92,70, p < .001$. Rika har/har inte större utsläpp: $X^2(4, n = 1\ 668) = 32,64, p < .001$. Rika har/har inte ansvar: $X^2(4, n = 1\ 688) = 54,29, p < .001$.

Skatt lyxkons – Politisk ideologi: $X^2(4, n = 1\ 676) = 246,61, p < .001$. Partisympati: $X^2(14, n = 1\ 491) = 245,85, p < .001$. Klimatkrisen överdriven/inte överdriven: $X^2(4, n = 1\ 681) = 162,25, p < .001$. Rika har/har inte större utsläpp: $X^2(4, n = 1\ 659) = 120,41, p < .001$. Rika har/har inte ansvar: $X^2(4, n = 1\ 676) = 320,03, p < .001$. Åkt flyg: $X^2(4, n = 1\ 671) = 36,90, p < .001$

Förmögenhetsskatt – Politisk ideologi: $X^2(4, n = 1\ 680) = 394,46, p < .001$. Partisympati: $X^2(14, n = 1\ 490) = 331,90, p < .001$. Klimatkrisen överdriven/inte överdriven: $X^2(4, n = 1\ 680) = 137,87, p < .001$. Rika har/har inte större utsläpp: $X^2(4, n = 1\ 659) = 165,00, p < .001$. Rika har/har inte ansvar: $X^2(4, n = 1\ 678) = 315,07, p < .001$. Åkt flyg: $X^2(4, n = 1\ 666) = 30,87, p < .001$.

Förbud privatflyg – Politisk ideologi: $X^2(4, n = 1\ 681) = 197,30, p < .001$. Partisympati: $X^2(14, n = 1\ 494) = 177,88, p < .001$. Klimatkrisen överdriven/inte överdriven: $X^2(4, n = 1\ 685) = 110,11, p < .001$. Rika har/har inte större utsläpp: $X^2(4, n = 1\ 668) = 89,17, p < .001$. Rika har/har inte ansvar: $X^2(4, n = 1\ 685) = 220,17, p < .001$. Åkt flyg: $X^2(4, n = 1\ 673) = 45,90, p < .001$.

Förbud invest – Politisk ideologi: $X^2(4, n = 1\ 659) = 257,99, p < .001$. Partisympati: $X^2(14, n = 1\ 471) = 275,31, p < .001$. Klimatkrisen överdriven/inte överdriven: $X^2(4, n = 1\ 661) = 163,86, p < .001$. Rika har/har inte större utsläpp: $X^2(4, n = 1\ 650) = 83,89, p < .001$. Rika har/har inte ansvar: $X^2(4, n = 1\ 661) = 195,82, p < .001$. Åkt flyg: $X^2(4, n = 1\ 649) = 25,67, p < .001$.

Kungligt pris – Politisk ideologi: $X^2(4, n = 1\ 669) = 11,55, p = .021$. Klimatkrisen överdriven/inte överdriven: $X^2(4, n = 1\ 673) = 16,50, p = .002$. Rika har/har inte större utsläpp: $X^2(4, n = 1\ 656) = 18,09, p = .001$. Rika har/har inte ansvar: $X^2(4, n = 1\ 671) = 69,54, p < .001$.

Referenser

- Barros, P., & Wilk, R. (2021). The outsized carbon footprints of the super-rich. *Sustainability: Science, Practice and Policy*, 17(1), 316–322.
- Bastos Neves, J. P., & Semmler, W. (2022). *A proposal for a carbon wealth tax: Modelling, empirics, and policy* (SSRN Working Paper No. 4114243). SSRN. <https://doi.org/10.2139/ssrn.4114243>
- Bergquist, M., Nilsson, A., Harring, N., & Jagers, S. C. (2022). Meta-analyses of fifteen determinants of public opinion about climate change taxes and laws. *Nature Climate Change*, 12, 235–240.
- Bourdieu, P. (2000). *Pascalian Meditations*. Stanford University Press.
- Chancel, L. (2021). *Climate Change and the Global Inequality of Carbon Emissions, 1990–2020*. World Inequality Lab, Paris School of Economics, Science Po, Frankrike.
- Chancel, L. (2022). Global carbon inequality over 1990–2019. *Nature Sustainability*, 5, 931–938. <https://doi.org/10.1038/s41893-022-00955-z>
- Chancel, L., Bothe, P., & Voituriez, T. (2024). The potential of wealth taxation to address the triple climate inequality crisis. *Nature Climate Change*, 14(1), 5–7.
- Chancel, L., & Mohren, C. (2025). *Climate Inequality Report 2025: Climate change—A capital challenge. Why climate policy must tackle ownership*. World Inequality Lab.
- Daly, M. (1996). *Beyond Growth: The economics of sustainable development*. Beacon Press.
- Dietz, T., Dan, A., & Shwom, R. (2007). Support for climate change policy: Social Psychological and social structural influences. *Rural Sociology*, 72(2), 185–214. <https://doi.org/10.1526/003601107781170026>
- Duncan, S., Hjelmshög, A., & Papies, E. K. (2024). No agency and responsibility for the privileged? Perceptions of climate action among high socioeconomic status citizens in the United Kingdom. *Energy Research & Social Science*, 115, 103604. <https://doi.org/10.1016/j.erss.2024.103604>.
- Ejelöv, E., Harring, N., Hansla, A., Jagers, S., & Nilsson, A. (2022). Push, Pull, or Inform – an Empirical Taxonomy of Environmental Policy Support in Sweden. *Journal of Public Policy*, 42(3), 529–552.
- Finanspolitiska rådet. (2024). *Ekonomisk ojämlikhet i Sverige: Översikt av fakta och framtidsutmaningar* (Särskilda studier 2024/1). <https://www.fpr.se/publikationer/sarskilda-studier.html>
- Fouquet, R., & O’Garra, T. (2022). In pursuit of progressive and effective climate policies: Comparing an air travel carbon tax and a frequent flyer levy. *Energy Policy*, 171, 113278.
- Francois, M., Maréchal, K., & Mertens de Wilmars, S. (2023). Unlocking the potential of income and wealth caps in post-growth transformation: A framework for improving policy design. *Ecological Economics*, 208, 107788.

- François, M. (2025). *Addressing inequality in post-growth societies. A pragmatist inquiry into the realisation of income and wealth limits* [Doctoral dissertation, University of Liège]. ORBi-University of Liège. <https://orbi.uliege.be/handle/2268/337695>
- Fouquet, R., & O'Garra, T. (2022). In pursuit of progressive and effective climate policies: Comparing an air travel carbon tax and a frequent flyer levy. *Energy Policy*, 171, 113278.
- Gilens, M., & Page, B. I. (2014). Testing theories of American politics: Elites, interest groups, and average Citizens. *Perspectives on Politics*, 12(3), 564–581. <http://doi.org/10.1017/S1537592714001595>
- Gills, B., & Morgan, J. (2020). Global Climate Emergency: after COP24, climate science, urgency, and the threat to humanity. *Globalizations*, 17(6), 885–902.
- Gössling, S., & Humpe, A. (2023). Millionaire spending incompatible with 1.5 °C ambitions. *Cleaner Production Letters*, 4, 100027.
- Gössling, S., Humpe, A., & Leitão, J. C. (2024). Private aviation is making a growing contribution to climate change. *Communications Earth & Environment*, 5, 666.
- Harring, N., & Jagers, S. C. (2025). *Minsta möjliga motstånd – en ESO-rapport om acceptans för klimatpolitiska styrmedel*. ESO-rapport 2025:1, Statens offentliga utredningar.
- Hecht, K., Burchardt, T., & Davis, A. (2024). Richness, Insecurity and the Welfare State. *Journal of Social Policy*, 53(3), 573–594.
- Hilmar, T. (2026). The missing nexus: taking meritocracy beliefs seriously in climate justice research. *Climatic Change* 179, 61.
- IPCC. (2022). *Climate change 2022: Mitigation of climate change. Contribution of Working Group III to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*. Cambridge University Press.
- Ivanovska Hadjievaska, M., & Johansson, H. (2025). Civil Society Elites and State Consecration: Acceptance, Ambivalence and Rejection of Royal Honours in the UK. *Sociology*, 59(5), 847–863.
- Kamb, A., Lundberg, E., Larsson, J., & Nilsson, J. (2020). *Flygresorna och klimatet. Utsläppsminskningar och acceptans för klimatsmartare alternativ*. CFT-rapport 2020:01. Centrum för turism vid Göteborgs universitet
- Kapeller, J., Leitch, S., & Wildauer, R. (2023). Can a European wealth tax close the green investment gap? *Ecological Economics*, 209, 107849.
- Khan, J., Emilsson, K., Fritz, M., Koch, M., Johansson, H., & Hildingsson, R. (2023). Ecological ceiling and social floor: public support for eco-social policies in Sweden. *Sustainability Science*, 18, 1519–1532.
- Koch, M., Emilsson, K., Lee, J., & Johansson, H. (2024). Structural barriers to sufficiency: The contribution of research on elites. *Buildings and Cities*, 5(1), 268–282.

- Köchling, J., Koller, J. E., Straßheim, J., Rhem, Y., Chancel, L., Diehl, C., Schupp, H. T., & Renner, B. (2025). The carbon perception gap in actual and ideal carbon footprints across wealth groups. *Nature Communications*, 16, 6180 <https://doi.org/10.1038/s41467-025-61505-7>
- Lee, J., Koch, M., & Alkan-Olsson, J. (2023). Deliberating sustainable welfare-work nexus. *Politische Vierteljahresschrift/German Political Science Quarterly*, 64, 825–844.
- Morrison, J., van den Bergh, J., & Kallis, G. (2025). The impact of wealth inequality on carbon emissions and climate policy. *Climate Policy*, 1–14.
- Nielsen, K. S., Bauer, J. M., Debnath, R., Emogor, C. A., Geiger, S. M., Ghai, S., Gwozdz, W., & Hahnel, U. J. J. (2024). Underestimation of personal carbon footprint inequality in four socio-economically diverse countries. *Nature Climate Change*, 14, 1136–1143. <https://doi.org/10.1038/s41558-024-02130-y>
- Nockur, L., Pirla, S., & Pfattheicher, S. (2025). The misperception of carbon footprints of the rich and the poor. *Journal of Environmental Psychology*, 102, 102545.
- Oswald, Y., Owen, A., & Steinberger, J. K. (2020). Large inequality in international and intranational energy footprints between income groups and across consumption categories. *Nature Energy*, 5, 231–239.
- Oswald, Y., Millward-Hopkins, J., Steinberger, J. K., Owen A., & Ivanova D. (2023). Luxury-focused carbon taxation improves fairness of climate policy. *One Earth*, 6(7), 884–898.
- Oxfam. (2025). *Sveriges vägval: folkvilja eller vinstintresse? De rikas utsläpp, investeringar och påverkan på klimatomställningen*. Oxfam Sverige, Hämtad den 2 februari 2026, från https://oxfam.se/wp-content/uploads/2025/10/Rapport_Sveriges-vagval.pdf
- Oxfam. (2026). *Vårt ojämlika Sverige: Utsatthet och extrem förmögenhet*. Oxfam Sverige. Hämtad den 25 februari 2026, från <https://oxfam.se/wp-content/uploads/2026/01/Vart-ojamlika-Sverige-Utsatthet-och-extrem-formogenhet.pdf>
- Pathak, M., Creutzig, F., & Gupta, D. (2025). What has been done to reduce luxury consumption? A global review. *Annual Review of Environment and Resources*, 50, 133–157.
- Persson, M. (2021). From opinions to policies: Examining the links between citizens, representatives, and policy change. *Electoral Studies*, 74, 102413. <https://doi.org/10.1016/j.electstud.2021.102413>
- Poortinga, W. (2025). The role of policy appraisals and second-order beliefs in public support for climate policies in the UK. *Climate Policy*, 1–15. <https://doi.org/10.1080/14693062.2025.2539977>
- Pybus, K., Power, M., Pickett, K. E., & Wilkinson, R. (2022). Income inequality, status consumption and status anxiety: An exploratory review of implications for sustainability and directions for future research. *Social Sciences & Humanities Open*, 6(1), 100353.

- Rhodes, E. K., Axsen, J., & Jaccard, M. (2017). Exploring citizen support for different types of climate policy. *Ecological Economics* 137, 56–69.
- Schulz, F., Bretter, C., Büchs, M., & Trappmann, V. (2026). A global view of eco-social policy support: insights from six high-emission countries. *Global Sustainability*, 9, e9, 1–12. <https://doi.org/10.1017/sus.2026.10048>
- SOU 2020:46. *En gemensam angelägenhet*. <https://www.regeringen.se/rattsliga-dokument/statens-offentliga-utredningar/2020/08/sou-202046/>
- Ydstedt, A., & Zitelmann, R. (2025). What Sweden thinks about markets, capitalism and the rich. *Economic Affairs*, 45(1), 27–44. <https://doi.org/10.1111/ecaf.12684>

VEM FÖRTJÄNAR ATT KOMPENSERAS NÄR KLIMATPOLITIKEN KÄNNS I PLÅNBOKEN?

MARIA NORDBRANDT OCH MOA MÅRTENSSON

Sammanfattning

Klimatpolitiken kräver kraftfulla åtgärder, men dess hållbarhet beror på om kostnaderna uppfattas som rättvist fördelade. Därför kopplas klimat- och välfärdspolitik allt oftare samman: kan välfärdsstaten göra klimatomställningen mer rättvis? I detta kapitel undersöker vi vilka samhällsgrupper medborgarna anser bör kompenseras när en koldioxidskatt gör bensin och diesel dyrare, och om dessa prioriteringar skiljer sig från dem i den traditionella välfärdspolitik som främst finansieras via inkomstskatten. I den nationella SOM-undersökningen 2025 fick två separata representativa urval av vuxna svenskar rangordna vilka sociala grupper de anser vara mest förtjänta av stöd, antingen utifrån dagens inkomstskatt eller dagens koldioxidskatt. Resultaten visar att fördelningsprinciperna bara delvis skiljer sig åt. Framförallt prioriteras landsbygdsbor högre när intäkter från koldioxidskatten fördelas. Samtidigt rankas framförallt äldre, sjuka och barnfamiljer högst i båda sammanhangen. Studien belyser hur kompensation kan utformas för att uppfattas som rättvis när klimatåtgärder påverkar medborgarnas levnadskostnader.

Klimatförändringarna utgör en av vår tids allra svåraste och mest akuta utmaningar. Utan effektiv politik som snabbt får ner utsläppen riskerar vi svåröverskådliga konsekvenser både för naturen och för våra mänskliga samhällen (Fankhauser m.fl., 2022; Rockström m.fl., 2009). Koldioxidskatter brukar beskrivas som ett av de mest effektiva och träffsäkra sätten att få ner utsläppen. Principen är enkel – när det blir dyrare att släppa ut koldioxid får både företag och hushåll starkare skäl att välja andra alternativ. Samtidigt finns en inbyggd proportionalitetsprincip i beskattningsmodellen: den som orsakar utsläpp får betala för dem (Baranzini m.fl., 2017; Stiglitz m.fl., 2017).

I praktiken är dock koldioxidskatter inte särskilt populära (Kallbekken, 2023; Marquart-Pyatt m.fl., 2019). Skälet är inte bara att folk – särskilt på den politiska högersidan – ogillar nya skatter i allmänhet, utan att koldioxidskatter driver upp levnadskostnader och upplevs som en konkret ekonomisk risk i vardagen. När bränsle, uppvärmning och mat blir dyrare känns det snabbt i plånboken – särskilt för hushåll med små inkomster och snäva ekonomiska marginaler. Motståndet blir särskilt starkt när människor uppfattar att vissa grupper drabbas hårdare än andra,

och samtidigt har sämre möjligheter att välja andra alternativ (Ewald m.fl., 2022). Det i särklass viktigaste villkoret för att väljare ska acceptera kostsam klimatpolitik har visat sig vara att kostnader och vinster fördelas rättvist (Bergquist m.fl., 2022; Maestre-Andrés m.fl., 2019).

Just därför hamnar frågan om kompensation högt på dagordningen. Om klimatpolitiken ska vara politiskt hållbar i demokratiska samhällen måste majoriteten uppleva att bördor och resurser fördelas på ett rimligt sätt. Utan brett stöd riskerar ambitiös klimatpolitik att utebli och existerande klimatpolicyer kan dras tillbaka när opinionen svänger eller en ny regering tar över. Ett talande exempel är den kraftiga nedskärningen i reduktionsplikten som blev en av den nytillträdda Tidöregeringens allra första åtgärder år 2022. Klimatpolitiska rådet pekar ut denna åtgärd som ett av de avgörande skälen att Sverige inte längre har någon chans att nå sina klimatpolitiska mål till år 2030 (Klimatpolitiska rådet, 2023).

I ljuset av behovet att balansera effektivitet och rättvisa i klimatomställningen menar vi att välfärdsstaten kan spela en dubbel roll (Nordbrandt m.fl., 2025). Å ena sidan kan välfärdsstaten – med sina etablerade system för att motverka fattigdom och dämpa ekonomiska risker – utgöra en ekonomisk grundplatta som gör människor mindre rädda för kostnadsökningar och därmed mer benägna att tolerera effektiva men kostsamma klimatåtgärder. Å andra sidan kan välfärdsstaten rikta extra resurser till grupper som uppfattas som särskilt prioriterade. Samtidigt väcker kompensationstänkandet en viktig fråga givet välfärdsstatens begränsade resurser: *vilka ska prioriteras i välfärdsstaten när klimatpolitiken känns i plånboken?*

I det här kapitlet undersöker vi om svaret på den frågan ser olika ut beroende på om resurser ska fördelas på basis av en av välfärdsstatens klassiska finansieringskällor – inkomstskatten – eller på basis av en koldioxidskatt som har delvis andra fördelningsmässiga konsekvenser. Vi undersöker också om uppfattningar om förtjänst av stöd varierar mellan olika grupper i samhället. Tidigare forskning visar att uppfattningar om *förtjänst* har ett stort inflytande över vilka grupper som uppfattas vara legitima mottagare av stöd i den traditionella välfärdspolitik (van Oorschot, 2000, 2006). Hittills har dock ingen studie jämfört om medborgares uppfattningar om vilka grupper som förtjänar stöd ser annorlunda ut i klimatpolitiken än i den vanliga välfärdspolitik. Forskare har lyft behovet av att undersöka huruvida uppfattningar om gruppernas förtjänst påverkar stödet för kombinationer av klimat- och välfärdspolitik (Gugushvili & Otto, 2023). Småskaliga kvalitativa forskningsstudier i Tyskland och Italien visar att medborgare faktiskt resonerar i termer av förtjänst inom ramen för klimatpolitiken (Gengnagel & Zimmermann, 2022). Dessutom har en experimentell studie visat att målgruppens förtjänst påverkar medborgarnas stöd för olika klimatpolitiska verktyg i USA (Koski & Manson, 2024). Vad som saknas är en direkt jämförelse av om medborgarnas prioriteringar består eller förskjuts när förtjänst av ekonomiskt stöd bedöms inom klimatpolitiken snarare än inom välfärdspolitik. Det är denna lucka vår studie avser att fylla.

I den nationella SOM-undersökningen 2025 bad vi två representativa urval av svenska medborgare rangordna sju grupper efter hur förtjänta de ansåg att dessa var av stöd från välfärdsstaten. Den ena urvalsgruppen svarade mot bakgrund av dagens nivå på inkomstskatten, den andra urvalsgruppen svarade mot bakgrund av dagens nivå på koldioxidskatten på bensin och diesel. Svarmönstren hjälper oss att förstå vilka samhällsgrupper medborgarna anser bör kompenseras när klimatpolitiken gör bensin och diesel dyrare. Vi undersöker också om dessa prioriteringar skiljer sig från dem i den traditionella välfärdspolitikerna som främst finansieras via inkomstskatten. Analysen ger ledtrådar om vilka fördelningsprinciper som uppfattas som rättvisa när klimatpolitiken känns i plånboken. Sådan kunskap kan bidra till att klimatomställningen går att genomföra och blir hållbar på lång sikt.

Förtjänthetskriterierna: hur bildas uppfattningar om vem som ska få stöd när välfärdens resurser är begränsade?

Välfärdsstaten är vårt samhälles viktigaste verktyg för att fördela resurser mellan människor (Esping-Andersen, 1990). I grova drag har välfärdsstaten tre nyckeluppdrag. För det första motverkar den fattigdom genom att stötta särskilt utsatta hushåll som annars riskerar att inte klara basbehoven. För det andra försäkrar välfärdsstaten alla hushåll – inte bara de allra fattigaste – mot livscykelrisker såsom sjukdom, arbetslöshet, föräldraskap och åldrande som innebär påtagliga inkomstbortfall. Välfärdsstaten har byggts upp och byggts ut i omgångar under de senaste 150 åren för att förhindra att sådana livscykelhändelser blir permanenta fattigdomstillstånd (Korpi & Palme, 1998). För det tredje ska välfärdsstaten säkra tillgången till grundläggande vård och omsorg – oberoende av klass och ekonomiska marginaler (Barr, 2020).

Grundprincipen bakom välfärdsstaten är, enkelt uttryckt, att alla bidrar efter förmåga, huvudsakligen genom skatt på arbete, och sedan får stöd efter behov. Samtidigt är det långt ifrån självklart vad som räknas som ett legitimt behov, eller vilka grupper som bör prioriteras när resurserna är ändliga. Välfärdsstaten är inte bara ett ekonomiskt system för resursfördelning, utan också ett politiskt projekt vars omfördelningsprinciper behöver motiveras och accepteras av medborgarna för att vara demokratiskt hållbara (Rehm m.fl., 2012). Om människor upplever att resurser i alltför stor utsträckning går till grupper som inte anses prioriterade kan välfärdsstatens legitimitet näggas i kanten.

Forskningen visar att människor utvärderar olika gruppers förtjänthet genom ett antal utvärderingskriterier som kallas CARIN-kriterierna och fungerar som en slags rättvisekompass¹ (Meuleman m.fl., 2020; van Oorschot, 2000, 2006; van Oorschot m.fl., 2017). Tvärs olika länder med olika välfärdsupplägg har det visat sig spela stor roll om en grupp anses ha ett akut och legitimt behov (*behovskriteriet*); om en grupp uppfattas vara behövande på grund av omständigheter utanför dess egen kontroll (*kontrollkriteriet*); om den har bidragit till den gemensamma

finansieringen av välfärden och därmed har gjort rätt för sig (*ömsesidighetskriteriet*); om mottagargruppen uppfattas som tacksam för stödet och väntas nyttja det ansvarsfullt (*attitydkriteriet*); samt om mottagargruppen uppfattas som lik den egna gruppen och därmed som "en av oss" (*identitetskriteriet*) (Meuleman m.fl., 2020). Trots att utvärderingar utifrån dessa kriterier ofta sker omedvetet (Petersen m.fl., 2011) har de visat sig påverka intuitioner om vem som är förtjänt av stöd från välfärdsstaten och vem som inte är det.

Även om vissa kriterier har större inflytande än andra över den samlade bedömningen av vem som är förtjänt (Knotz m.fl., 2022; Reeskens & van der Meer, 2019), tenderar grupper som uppfyller många kriterier att uppfattas som mer förtjänta (van Oorschot, 2000). Äldre uppfattas oftast som mest förtjänta, följt av sjuka och fattiga barnfamiljer. Arbetslösa och socialbidragsmottagare tenderar att prioriteras betydligt lägre. Forskningen visar också att det finns en relativt utbredd misstanke om att dessa senare två grupper överutnyttjar systemet, en uppfattning om att de själva bär ansvaret för sin situation, samt att deras tidigare bidrag till samhället inte är tillräckligt för att motivera stöd. Invandrare har visat sig systematiskt hamna längst ner i prioriteringsordningen. Typiskt sett är det synen på invandrades tidigare bidrag till samhället och en svagare känsla av samhörighet som drar ner uppfattningarna om deras förtjänthet (Jensen & Petersen, 2017; Reeskens & van der Meer, 2019; van Oorschot, 2000). Den beskrivna rangordningen utifrån förtjänthet kallas ibland *förtjänthetshierarkin* (Knotz m.fl., 2022; Laenen & Meuleman, 2017).

Inom forskningen har bilden länge varit att förtjänthetshierarkin i de europeiska välfärdsstaterna är närmast universell, så att vissa grupper nästan alltid uppfattas vara mer berättigade till stöd än andra (Laenen & Meuleman, 2017). På senare tid har dock bilden nyanserats. Exempelvis visar Laenen och Meuleman (2017) att den typiska hierarkin är ovanligare än forskningen trott. Uppfattningar om förtjänthet varierar istället mellan länder, över tid och mellan sociala grupper. Det verkar vara så att personer i en starkare social och ekonomisk position återger den typiska hierarkin i högre grad än personer i en svagare social och ekonomisk ställning (Heuer & Zimmermann, 2020; Laenen & Meuleman, 2017). En tänkbar förklaring som Laenen och Meuleman (2017) lanserar är att personer med lägre och mindre stabila inkomster är mindre benägna att basera sina uppfattningar om förtjänthet på hur mycket en grupp bidragit till samhället och hur stor kontroll gruppen själv har över sin situation (*ömsesidighetskriteriet* och *kontrollkriteriet*). Men även *identitetskriteriet* kan ge upphov till varierade mönster. Människor har nämligen en välkänd tendens att känna samhörighet och solidaritet med andra som uppfattas tillhöra samma sociala grupp – den så kallade "in-gruppen" (Tajfel & Turner, 1979). Följden är att människor kan anse att den egna in-gruppen är mer förtjänt av stöd än vad människor i allmänhet anser. Dessutom spelar samhällsläget roll. När exempelvis arbetslösheten är hög tenderar arbetslöshet att ses som mindre självförvållad, vilket gör att arbetslösa kan framstå som mer förtjänta än i tider med en starkare arbetsmarknad. Slutsatsen är att det visserligen finns

vissa återkommande mönster i hur människor tänker på och värderar förtjänthet – men att det inte finns en fast hierarki som ser likadan ut i alla sammanhang, för alla människor och i alla tider.

Vi menar dessutom att stabiliteten i förtjänthetshierarkin omgärdas av ytterligare en viktig reservation: den är allt som oftast kartlagd i situationer där stöd ges inom ramen för välfärdsstatens traditionella uppdrag – det vill säga att hantera livscykelrisker, fattigdom och social trygghet. Vi tror att de idéer om kostnader, bördor, och rättvisa, som väcks i diskussioner om klimatpolitiken i allmänhet, och koldioxidskatter i synnerhet, utgör en omständighet som kan påverka förtjänthetshierarkin. En koldioxidskatt är inte bara en generell intäktskälla, utan en styrande åtgärd som syftar till att göra vissa saker dyrare för att ändra beteenden och därmed minska utsläppen. Dessutom är det troligt att kostnadsökningen kommer att vara mer kännbar för vissa grupper än för andra. Ekonomiskt stöd i kontexten av koldioxidbeskattningen kommer därför sannolikt inte att bedömas i linje med den konventionella välfärdslogiken, utan delvis som en kompensation för en politiskt skapad kostnad. När stöd kopplas till kompensation är det möjligt att olika gruppers behov, kontroll och bidrag till samhället värderas delvis annorlunda än i välfärdens konventionella ”skattevärld”. Landsbygdsbor i områden med långa avstånd och dåligt utbyggt kollektivtrafik träffas exempelvis särskilt hårt av koldioxidskatten (Eliasson m.fl., 2018), och så även barnfamiljer i behov av att kunna förflytta sig mellan hem, arbete, förskola/skola och aktiviteter för att få vardagen att gå ihop.

Med andra ord finns det skäl att tro att CARIN-kompassen inte fungerar på samma sätt när policyspecifika omständigheter tas med i beräkningen. I en klimatskattekontext kan exempelvis uppfattningen om vilka grupper som har kontroll över sin situation skifta jämfört med i den vanliga välfärdskontexten. Grupper som i vanliga fall hamnar längre ner i prioriteringsordningen kan framstå som mer prioriterade när de uppfattas vara särskilt utsatta för de kostnader klimatpolitiken skapar. Svaren på frågor som: vem drabbas hårdast av den specifika politiska åtgärden, vem har realistiska möjligheter att undvika kostnaden, och känner jag solidaritet med dem som drabbas hårdast, kan komma att skifta uppfattningar om förtjänthet i relation till den typiska hierarkin.

Förtjänthetsuppfattningar i välfärdspolitiken och klimatpolitiken

För att belysa hur förtjänthetshierarkin ser ut i de två skattesammanhangen – inkomstskatten och koldioxidskatten – bad vi ett representativt urval av svenska medborgare i den nationella SOM-undersökningen 2025 att rangordna ett antal grupper utifrån hur förtjänthet de anser att var och en är av stöd från välfärdsstaten. Grupperna som utvärderades var: arbetssökande, barnfamiljer, landsbygdsbor, nyanlända, sjukskrivna, studenter och äldre. Listan inkluderar de grupper som tidigare forskning fokuserat mycket på (äldre, sjuka, barnfamiljer, arbetslösa

och invandrare), men också två grupper som förekommit i mindre utsträckning (studenter) eller inte alls (landsbygdsbor). Frågan ställdes i två versioner och det var slumpmässigt vilka respondenter som fick vilken frågeversion. 1 962 personer tilldelades en enkät som innehöll följande frågeversion: "Rangordna grupperna nedan utifrån hur viktigt du tycker det är att de får stöd från välfärdsstaten givet dagens nivå på inkomstskatten. Rangordna grupperna från 1 till 7 (1 = Mest förtjänt av stöd och 7 = Minst förtjänt av stöd)." 1 960 personer besvarade istället en identisk frågeversion med den enda skillnaden att "inkomskatten" ersattes med "koldioxidskatten på bensin och diesel".

I analysen inkluderas endast fullständiga svar, där respondenten tilldelade varje grupp en unik placering mellan 1 och 7 utan att upprepa samma siffra eller lämna någon grupp helt utan värde. En korrekt ifyllt rangordning summerar alltid till 28 (1+2+3+4+5+6+7), vilket användes som kriterium för att identifiera giltiga svar. Andelen giltiga svar i inkomstskatteinramningen var 71,7 procent, medan motsvarande siffra i koldioxidskatteinramningen var 65,3 procent. Det slutliga analysurvalet omfattar således 1 407 respondenter i inkomstskatteversionen och 1 240 respondenter i koldioxidskatteversionen².

Det avgörande för studiens kausala anspråk är dock inte bortfallets storlek i respektive inramning i sig, utan om sammansättningen av de två urvalen är jämförbara. En balansanalys visar att de två grupperna inte skiljer sig signifikant åt vad gäller kön, ålder, utbildning, inkomst eller boendeort (stad/land), och ett statistiskt test visar att dessa variabler sammantaget inte heller förutsäger skillnaden i andelen giltiga svar mellan grupperna (LR $\chi^2 = 14,71$, $p = 0,099$). Den enda signifikanta skillnaden gäller ideologisk orientering. Vänster- och högerorienterade är något underrepresenterade, och mittenväljare något överrepresenterade i koldioxidskatteversionen. Skillnaderna är dock relativt små: Andelen vänsterväljare är 3,2 procentenheter lägre, och andelen högerväljare är 2,1 procentenheter lägre i koldioxidskatteversionen. En möjlig förklaring är att koldioxidskatten är ett mer politiskt laddat ämne än inkomstskatten, vilket kan ha gjort uppgiften svårare att genomföra för personer med en tydlig ideologisk identitet. När uppgiften går ut på att ge samtliga sju grupper en unik placering i rangordningen, utan möjlighet att indikera att flera grupper är lika viktiga eller att någon grupp inte bör få del av skatteintäkterna alls, kan starka politiska preferenser åt höger eller vänster göra det svårare att acceptera och följa instruktionerna. Det kan ha resulterat i fler ogiltiga svar och icke-svar bland höger- och vänsterväljare i koldioxidskatteinramningen. Medan obalansen vad gäller ideologisk sammansättning mellan de två urvalen kan bidra till att skapa vissa skillnader i svarsmönstren, bedömer vi att denna inverkan är begränsad. Sammansättningen av de två urvalsgrupperna är relativt välbalanserad på det stora hela.

Innan vi går vidare till resultaten finns ytterligare en metodologisk invändning att notera. De versioner av SOM-enkäten som våra två urvalsgrupper fick skiljde sig nämligen åt. I inkomstskatteversionen kom vår rangordningsuppgift

efter frågor om koldioxidskatt på bensin, offentlig service i stad och landsbygd, och välfärdspolitik – det senare med särskilt fokus på sjuka och barnfamiljer. I koldioxidskatteversionen kom rangordningen efter ett mindre antal välfärdsfrågor utan de övriga inslagen.

Att koldioxidskatten nämns i båda enkätversionerna gör dem mer lika varandra. Det innebär att vår studie är ett tufft test av hypotesen att medborgarna prioriterar olika i välfärds- och klimatpolitiken: det blir svårare att hitta skillnader. Samma logik gäller för landsbygden och barnfamiljerna. Dessa gruppers behov nämns redan i inkomstskatteversionen, och då minskar sannolikheten att de prioriteras högre i koldioxidskatteversionen trots att landsbygdsbor och barnfamiljer kan tänkas vara mer bilberoende än andra och därmed drabbas hårdare av en skatt på bränsle. När det gäller de sjuka är det svårare att dra säkra slutsatser. Här går skevheten åt motsatt håll: om vårt resultat visar att sjuka prioriteras högre i välfärdspolitik än i klimatpolitiken kan det bero på att de sjukas behov blev mer synliga i inkomstskatteversionen, där flera föregående frågor handlade om detta. Skillnader avseende hur medborgarna prioriterar de sjuka i de två kontexterna bör därför tolkas med försiktighet.

I det följande kommer vi att beskriva resultaten av våra analyser av olika sociala gruppers förtjänthet i de två olika skatteinramningarna. Tabell 1 rapporterar hur svarspersonerna rangordnade grupperna i de två olika skattescenarierna, gruppernas genomsnittliga förtjänthet (medelvärden), samt andelen respondenter som angav en viss grupp som den allra mest förtjänta gruppen (andel topprankningar). Figur 1 visar gruppernas genomsnittliga förtjänthet i ett stapeldiagram med 95-procentiga konfidensintervall – figuren speglar alltså samma medelvärden som i tabell 1 men tydliggör förtjänthetshierarkin i respektive skatteinramning. I våra analyser har vi inverterat rangordningen i förhållande till de svarsalternativ som gavs i frågan, så att värde 1 betyder att gruppen rangordnades som minst förtjänt och värde 7 som mest förtjänt i båda skatteinramningarna. Ett högre medelvärde betyder alltså att gruppen bedömdes som mer förtjänt.

Vi börjar med att analysera förtjänthet i inkomstskattekontexten. Vi noterar att den genomsnittliga rangordningen och medelvärdena speglar den typiska förtjänthetshierarkin (Laenen & Meuleman, 2017; van Oorschot, 2000): äldre uppfattas som mest förtjänta, följt av sjuka och barnfamiljer, arbetslösa, studenter, landsbygdsbor och nyanlända. Tabell 1 visar vidare att andelen svarspersoner som rangordnade antingen äldre, sjuka, eller barnfamiljer som den allra mest förtjänta gruppen i inkomstskatteversionen uppgår till knappt 83 procent, varav äldre står för ungefär 43 procent av topprankningarna.

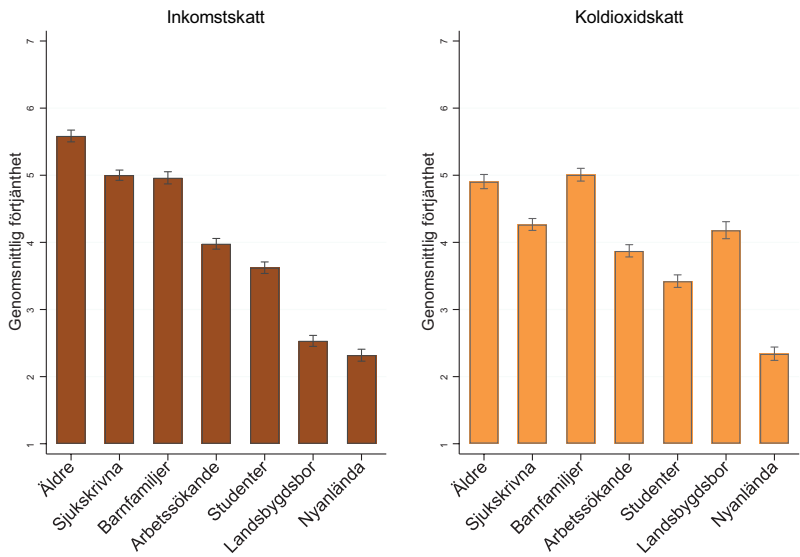
Tabell 1 *Förtjänthetshierarkin i de två skatteinramningarna, 2025*
(rangordning, medelvärde och andel topprankningar i procent)

Inkomstskatt			Koldioxidskatt		
Rangordning	Medelvärde	Andel topprankningar	Rangordning	Medelvärde	Andel topprankningar
1. Äldre	5,59	42,72	1. Barnfamiljer	5,01	21,29
2. Sjuka	5,00	15,35	2. Äldre	4,91	26,94
3. Barnfamiljer	4,96	24,80	3. Sjuka	4,27	8,47
4. Arbetssökande	3,98	6,18	4. Landsbygdsbor	4,18	26,69
5. Studenter	3,62	4,62	5. Arbetssökande	3,87	6,45
6. Landsbygdsbor	2,53	1,92	6. Studenter	3,42	4,03
7. Nyanlända	2,32	3,91	7. Nyanlända	2,34	6,13

Kommentar: Tabellen rapporterar genomsnittlig rangordning och medelvärden för alla utvärderade grupper, samt andelen respondenter som angav en viss grupp som den allra mest förtjänta (topprankad) i respektive skatteinramning. Frågan som besvarades löd *Rangordna grupperna nedan utifrån hur viktigt du tycker det är att de får stöd från välfärdsstaten givet dagens nivå på inkomstskatten/koldioxidskatten på bensin och diesel*. Svarsinstruktionerna löd *Rangordna grupperna från 1 till 7 (1 = Mest förtjänt av stöd och 7 = Minst förtjänt av stöd)*. Siffrorna baseras på de som gav fullständiga svar på respektive frågeversion. Antal svarande, inkomstskattversionen=1 407. Antal svarande, koldioxidskattversionen=1 270.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2025.

Figur 1 *Förtjänthetshierarkin i de två skatteinramningarna, 2025*
(medelvärden)

Kommentar: Staplarna visar inverterade medelvärden för alla utvärderade grupper med konfidensintervall på 95 procents säkerhetsnivå i respektive skatteinramning. Frågan som besvarades löd *Rangordna grupperna nedan utifrån hur viktigt du tycker det är att de får stöd från välfärdsstaten givet dagens nivå på inkomstskatten/koldioxidskatten på bensin och diesel*. Svarsinstruktionerna

löd Rangordna grupperna från 1 till 7 (1 = Mest förtjänt av stöd och 7 = Minst förtjänt av stöd). Siffrorna baseras på de som gav fullständiga svar på respektive frågeversion. Antal svarande, inkomskattversionen=1 407. Antal svarande koldioxidskattversionen=1 270.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2025.

När vi istället skiftar fokus till koldioxidskatten sker dock vissa förflyttningar i hierarkin. Den allra största förflyttningen står landsbygdsborna för. I inkomstskatteinramningen ansågs landsbygdsbor bara knappt mer förtjänta än nyanlända. Det är inte förvånande givet att landsbygdsbor är en ekonomiskt och socialt heterogen grupp som inte nödvändigtvis uppfattas ha ett legitimt och enhetligt stödbehov. I koldioxidskatteinramningen har dock landsbygdsborna tagit ett par kliv uppåt – både vad gäller placering i hierarkin och sett till medelvärdet, som ökat från 2,53 till 4,18.

I koldioxidskatteinramningen har ytterligare en påtaglig förändring skett, och denna gäller barnfamiljerna, som klättrat till toppen av rankingen. Detta speglar dock snarare att barnfamiljerna behöll sin ställning i hierarkin än att deras förtjänthet ökade i en klimatkontext. Den tolkningen baseras på att medelvärdet kvarstår närmast oförändrat mellan frågeversionerna. Det som istället förklarar skiftet uppåt för barnfamiljerna är att landsbygdsbornas ökade förtjänthet kommit på bekostnad av de grupper som ansågs mest förtjänta i den konventionella inkomstskatteramen – äldre och sjukskrivna.

Tabell 2 Skillnader i förtjänthet när inramningen skiftar från inkomstskatt till koldioxidskatt, 2025 (differens i medelvärde, differens i andel topprankningar)

Grupp	Differens i medelvärde	Differens i andel topprankningar
Äldre	-0,68***	-15,78***
Sjuka	-0,73***	-6,88***
Barnfamiljer	+0,05	-3,51**
Arbets sökande	-0,10*	+0,27
Studenter	-0,20***	-0,59
Landsbygdsbor	+1,65***	+24,78***
Nyanlända	+0,02	+2,22***

Kommentar: Tabellen visar differensen i inverterade medelvärden mellan de två skatteinramningarna. En positiv differens innebär att gruppen rangordnades som mer förtjänt i koldioxidskatteinramningen och en negativ differens innebär att gruppen rangordnades som mer förtjänt i inkomstskatteinramningen. Statistiskt signifikanta skillnader markeras med asterisker. Frågan som besvarades löd Rangordna grupperna nedan utifrån hur viktigt du tycker det är att de får stöd från välfärdsstaten givet dagens nivå på inkomstskatten/koldioxidskatten på bensin och diesel. Svarsinstruktionerna löd Rangordna grupperna från 1 till 7 (1 = Mest förtjänt av stöd och 7 = Minst förtjänt av stöd). Siffrorna baseras på de som gav fullständiga svar på respektive frågeversion. Antal svarande, inkomskattversionen=1 407. Antal svarande koldioxidskattversionen=1 270. Differensen baseras på de som gav fullständiga svar på respektive frågeversion. Statistisk signifikans anges med asterisker där: * =signifikant på 90 procent säkerhetsnivå: **=signifikant på 95 procents säkerhetsnivå: ***=signifikant på 99 procents säkerhetsnivå.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2025.

Detta ser vi tydligt i tabell 2 som visar nettoskillnaden i förtjänthet för varje grupp samt vilka skillnader som är statistiskt signifikanta. En negativ skillnad innebär att gruppen ansågs mer förtjänt i inkomstskatteinramningen medan en positiv skillnad innebär att gruppen ansågs mer förtjänt i koldioxidskatteinramningen. Den i särklass största skillnaden i medelvärde mellan de två skatteinramningarna gäller landsbygdsbornas förtjänthet. Medelvärdet för landsbygdsbor är 1,65 enheter större i koldioxidskatteinramningen, en skillnad som är statistiskt säkerställd på 99 procents säkerhetsnivå.

När det gäller andelen som rankade landsbygdsbor som den allra mest förtjänta gruppen är skillnaden dramatisk mellan de två olika skattekontexterna. I samband med koldioxidskatten har andelen som rankade landsbygdsbor som den allra mest förtjänta gruppen ökat med nästan 25 procentenheter, från cirka 2 procent i inkomstskatteinramningen till nästan 27 procent i samband med koldioxidskatten (se tabell 1). Vi ser vidare att landsbygdsbornas uppsving i klimatkontexten – både sett till medelvärdet och andel topprankningar – framförallt skett på bekostnad av de äldre, men även sjukskrivnas förtjänthet har dalat. Minskningarna i medelvärde och andel topprankningar för både äldre och sjukskrivna i koldioxidinramningen är statistiskt säkerställda på 99 procents säkerhetsnivå. Mönstret är delvis en logisk konsekvens av rangordningsuppgiften. Om förtjänthetsbedömningarna i stort sett liknar varandra i båda scenarierna, förutom i relation till landsbygdsborna som oftare prioriterades högst i klimatinramningen, måste någon i övre delen av rankingen petas ned. Detta verkar vara vad som skett här, med undantaget att barnfamiljerna anses lika förtjänta av kompensation i båda skattesammanhangen.

Sammantaget visar resultaten att synen på vilka grupper som är mest förtjänta av stöd är relativt stabil tvärs skattekontexterna, men inte helt orubblig. Äldre och barnfamiljer bevarar sin ställning i toppen av förtjänthetshierarkin oavsett kontext, men landsbygdsbors förtjänthet ökar markant i klimatkontexten, där koldioxidskatten driver upp vardagskostnaderna.

Polarisering eller samsyn? Olika samhällsgruppers syn på förtjänthet

Hitills har vi analyserat hur svarspersonerna rangordnade olika gruppers förtjänthet i de två skatteinramningarna. Som vi tidigare varit inne på har dock forskningen visat att skilda ekonomiska och sociala förutsättningar kan skapa skillnader i hur CARIN-kriterierna betonas (Heuer & Zimmermann, 2020; Laenen & Meuleman, 2017). Till exempel finns det stöd för att grupper med en stark ekonomisk position och stabil sysselsättning lägger större vikt vid kriterierna kontroll och ömsesidighet, och utvärderar förtjänthet annorlunda än människor vars ekonomiska förutsättningar är mindre stabila (Laenen & Meuleman, 2017). Det är alltså möjligt att uppfattningar om förtjänthet påverkas av den sociala och ekonomiska positionen hos den som står för utvärderingen. Sådana skillnader skulle kunna leda till polarisering i frågan om vem som förtjänar kompensation för klimatpolitiken.

För att undersöka om synen på vem som är förtjänt av stöd varierar mellan olika sociodemografiska grupper jämförde vi medelvärden för de sju utvärderade mottagargruppernas förtjänthet bland svarspersoner med olika egenskaper. Vi delade in respondenterna i sex grupper utifrån uppgifter om: kön (kvinna och man), ålder (över och under 30 år, utbildningsnivå (hög- och lågutbildade), inkomst (hög- och låginkomsttagare), boendeområde (stad och land), samt ideologisk orientering (vänster och höger), och jämförde förtjänthetsmedelvärden tvärs grupperna.

Resultaten presenteras som stapeldiagram med 95-procentiga konfidensintervall i figur 3. Helhetsbilden är att förtjänthetsbedömningarna är anmärkningsvärt lika tvärs de sociodemografiska grupperna, oavsett om skatteinramningen signalerar att det rör sig om konventionell välfärdspolitik (inkomstskatt) eller om klimatpolitik (koldioxidskatt). I samtliga grupper och i båda skatteinramningarna toppar de äldre och barnfamiljerna förtjänthetshierarkin, medan nyanlända hamnar lägre ned. Det tyder på att det finns en viss stabilitet i hur medborgarna rangordnar olika grupper rätt till stöd, och att denna är gemensam tvärs sociodemografiska skiljelinjer.

Det finns dock några gruppkillnader värda att notera. Den tydligaste gäller ideologisk orientering, där personer som placerar sig till höger tenderar att värdera landsbygdsbors förtjänthet betydligt högre än de som står till vänster. Personer till vänster tenderar istället att värdera nyanländas förtjänthet högre än personer som placerar sig till höger. Lågutbildade personer värderar också landsbygdsbors förtjänthet högre och invandrades förtjänthet lägre än vad högutbildade personer gör – skillnader som dock helt suddas ut i sammanhanget med koldioxidskatten. Unga under 30 år värderar studenter och nyanlända som mer förtjänta, och äldre, sjukskrivna och landsbygdsbor som mindre förtjänta än vad personer över 30 gör, men även dessa skillnader försvinner i koldioxidskattekontexten.

Sammantaget är skillnaderna mellan samhällsgruppernas syn på förtjänthet tydligare i samband med inkomstskatten, medan de jämnas ut i koldioxidskattekontexten. Mönstret överlag är dock samsyn snarare än polarisering, och denna samsyn är något större i klimatpolitiken än i den konventionella välfärdspolitik.

Figur 2 *Förtjänsthierarkin enligt olika sociodemografiska grupper (kvinnor/män, under 30 år/över 30 år, hög/låg utbildning, hög/låg inkomst, boende i stad/land, höger/vänster), 2025 (medelvärden, 95-procentigt konfidensintervall)*

Kommentar: Staplarna visar inverterade medelvärden för alla utvärderade mottagargrupper, med konfidensintervall på 95 procents säkerhetsnivå, i respektive skatteinramning. Antal svarande (n): kvinnor/män (n inkomstskatt, kvinnor= 752, n män=65; n koldioxidskatt, kvinnor= 641, n män=589), under/över 30 år (n inkomstskatt, under 30 år= 187, n över 30 år=1 207; n koldioxidskatt, under 30 år= 149, n över 30 år=1 071), låg/högutbildade (n inkomstskatt, låg utb.=572, n hög utb.=524; n koldioxidskatt, låg utb.=446, n hög utb.=497), låg/höginkomsttagare (n inkomstskatt, låg ink.= 416, n hög ink.=954; n koldioxidskatt, låg ink.= 382, n hög ink.=827), boendeområde (n inkomstskatt, stad=1 236, n land=171; n koldioxidskatt, stad=1 083, n land=157), vänster/högerväljare (n inkomstskatt, vänster= 503, n höger=540; n koldioxidskatt, vänster= 452, n höger=448). Frågan

som besvarades löd *Rangordna grupperna nedan utifrån hur viktigt du tycker det är att de får stöd från välfärdsstaten givet dagens nivå på inkomstskatten/koldioxidskatten på bensin och diesel*. Svarsinstruktionerna löd *Rangordna grupperna från 1 till 7 (1 = Mest förtjänt av stöd och 7 = Minst förtjänt av stöd)*. Skalan har inverterats så att 7 innebär mest förtjänt och 1 innebär minst förtjänt. Analysen baseras på de som gav fullständiga svar på respektive frågeversion.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2025.

Äldre, sjuka och barnfamiljer i topp, men landsbygdsborna får ett uppsving

I detta kapitel har vi undersökt om medborgarna lyfter fram andra grupper som förtjänat av stöd i klimatpolitiken än i den traditionella välfärdspolitiken. Vi har utforskat detta genom att studera uppfattningar om sju mottagargrupper förtjänthet av stöd från välfärdsstaten i två olika kontexter, som utgörs av inkomstskatten och koldioxidskatten på bensin och diesel. Medan inkomstskatten förknippas med den konventionella välfärdspolitiken, förknippas koldioxidskatten med klimatpolitiken.

Hur skiljer sig då förtjänthetsuppfattningarna åt i klimatpolitiken och den konventionella välfärdspolitiken? Förtjänar nya grupper att kompenseras när klimatpolitiken känns i plånboken? Den samlade bilden är att prioriteringarna ser relativt likartade ut oavsett om de resurser som ska fördelas kommer från inkomstskatten eller från en koldioxidskatt på bensin och diesel. Äldre, sjuka och barnfamiljer toppar förtjänthetshierarkin både i välfärds- och klimatpolitiken, men landsbygdsbornas förtjänthet ökar tydligt i den klimatpolitiska kontexten. En rimlig tolkning är att klimatpolitiska styrmedel, särskilt höjda bränslepriser, uppfattas drabba landsbygdsbor oproportionerligt hårt. Större bilberoende och längre avstånd gör sannolikt att denna grupp i högre grad uppfattas ha behov av kompensation, dvs. de uppfyller behovskriteriet i CARIN-kompassen. Behovet ligger också i hög grad utanför deras egen kontroll, vilket är en annan viktig komponent i kompassen. Utan vidare forskning kan vi inte veta säkert om svarspersonerna använt samma kompass i båda skattekontexterna, men det är vår bästa gissning.

Hur ser då bilden ut när vi skiftar perspektiv och jämför förtjänthetsuppfattningar hos olika befolkningsgrupper, såsom kvinnor och män, personer under och över 30 år, låg- och högutbildade, låg- och höginkomsttagare, stadsbor och landsbygdsbor, samt vänster- och högerväljare? Råder det samsyn eller snarare polarisering i synen på förtjänthet? Helhetsbilden är att förtjänthetsbedömningarna är anmärkningsvärt lika mellan olika samhällsgrupper, vilket tyder på en relativt bred samsyn i hur olika mottagargrupper rangordnas. Samtidigt finns vissa skillnader – framför allt kopplade till ideologisk orientering, utbildning och ålder – där exempelvis personer till höger och lågutbildade tenderar att värdera landsbygdsbors förtjänthet högre, medan yngre i något högre grad prioriterar studenter och nyanlända. Dessa skillnader är dock genomgående begränsade och tenderar dessutom att vara mindre i klimatkontexten jämfört med i den konventionella välfärdspolitiken.

Resultatet pekar alltså på en kombination av stabilitet och förändring när medborgarna betraktar välfärdsstatens prioriteringar i ljuset av den gröna omställningen.

Landsbygdsbor är den grupp vars förtjänthet får tydligast uppsving i en klimatkontext, samtidigt är det fortsatt de ”klassiska” grupperna som flest människor enas kring som mest förtjänta – i synnerhet äldre och barnfamiljer. Människor verkar alltså bära med sig en relativt stabil förtjänthetshierarki, men den kan justeras när en specifik policykontext förändrar grupperns sårbarhet. Denna kombination av flexibilitet och samsyn kan betraktas som goda nyheter för klimatpolitiken: åsiktskillnaderna i fråga om förtjänthet är mindre i klimatpolitiken än i den traditionella välfärdspolitiken. Det tyder på att omfördelningslösningar som kompenserar för klimatpolitiska kostnader är politiskt möjliga att enas kring.

Not

- ¹ CARIN är en akronym för de engelska termerna Control, Attitude, Reciprocity, Identity och Need.
- ² En kompletterande kvalitetskontroll visar dessutom att resultaten är mycket snarlika oavsett om analysen görs före eller efter screening för giltiga svar.

Referenser

- Baranzini, A., van den Bergh, J. C. J. M., Carattini, S., Howarth, R. B., Padilla, E., & Roca, J. (2017). Carbon pricing in climate policy: Seven reasons, complementary instruments, and political economy considerations. *Wiley Interdisciplinary Reviews: Climate Change*, 8(4), e462. <https://doi.org/10.1002/wcc.462>
- Barr, N. (2020). *The economics of the welfare state* (6 uppl.). Oxford University Press.
- Bergquist, M., Nilsson, A., Harring, N., & Jagers, S. C. (2022). Meta-analyses of fifteen determinants of public opinion about climate change taxes and laws. *Nature Climate Change*, 12(3), 235–240. <https://doi.org/10.1038/s41558-022-01297-6>
- Eliasson, J., Pyddoke, R., & Swärdh, J.-E. (2018). Distributional effects of taxes on car fuel, use, ownership and purchases. *Economics of Transportation*, 15, 1–15. <https://doi.org/10.1016/j.ecotra.2018.03.001>
- Esping-Andersen, G. (1990). *The three worlds of welfare capitalism*. Princeton University Press.
- Ewald, J., Sterner, T., & Sterner, E. (2022). Understanding the resistance to carbon taxes: Drivers and barriers among the general public and fuel-tax protesters. *Resource and Energy Economics*, 70, 101331. <https://doi.org/10.1016/j.reseneeco.2022.101331>
- Fankhauser, S., Smith, S. M., Allen, M., Axelsson, K., Hale, T., Hepburn, C., Kendall, J. M., Khosla, R., Lezaun, J., Mitchell-Larson, E., Obersteiner, M., Rajamani, L., Rickaby, R., Seddon, N., & Wetzer, T. (2022). The meaning of net zero and how to get it right. *Nature Climate Change*, 12(1), 15–21. <https://doi.org/10.1038/s41558-021-01245-w>

- Gengnagel, V., & Zimmermann, K. (2022). Green deservingness, green distinction, green democracy? Towards a political sociology of a contested eco-social consensus. *Culture, Practice & Europeanization*, 7(2):292–303.
- Gugushvili, D., & Otto, A. (2023). Determinants of Public Support for Eco-Social Policies: A Comparative Theoretical Framework. *Social Policy and Society*, 22(1), 1–15.
- Heuer, J.-O., & Zimmermann, K. (2020). Unravelling deservingness: Which criteria do people use to judge the relative deservingness of welfare target groups? A vignette-based focus group study. *Journal of European Social Policy*, 30(4), 389–403. <https://doi.org/10.1177/0958928720905285>
- Jensen, C., & Petersen, M. B. (2017). The deservingness heuristic and the politics of health care. *American Journal of Political Science*, 61(1), 68–83. <https://doi.org/10.1111/ajps.12251>
- Kallbekken, S. (2023). Research on public support for climate policy instruments must broaden its scope. *Nature Climate Change*, 13(3), 206–208. <https://doi.org/10.1038/s41558-022-01593-1>
- Klimatpolitiska rådet. (2023). *Klimatpolitiska rådets rapport 2023*. Klimatpolitiska rådet.
- Knotz, C. M., Gandenberger, M. K., Fossati, F., & Bonoli, G. (2022). A recast framework for welfare deservingness perceptions. *Social Indicators Research*, 159(3), 927–943. <https://doi.org/10.1007/s11205-021-02774-9>
- Korpi, W., & Palme, J. (1998). The paradox of redistribution and strategies of equality: Welfare state institutions, inequality, and poverty in the Western countries. *American Sociological Review*, 63(5), 661–687. <https://doi.org/10.2307/2657333>
- Koski, C. & Manson, P. (2024). Policy Design Receptivity and Target Populations: A Social Construction Framework Approach to Climate Change Policy.” *Policy Studies Journal*, 52(2), 211–233.
- Laenen, T., & Meuleman, B. (2017). A universal rank order of deservingness? Geographical, temporal and social-structural comparisons. I W. van Oorschot, F. Roosma, B. Meuleman, & T. Reeskens (Red.), *The social legitimacy of targeted welfare: Attitudes to welfare deservingness* (s. 37–54). Edward Elgar.
- Maestre-Andrés, S., Drews, S., & van den Bergh, J. (2019). Perceived fairness and public acceptability of carbon pricing: A review of the literature. *Climate Policy*, 19(9), 1186–1204. <https://doi.org/10.1080/14693062.2019.1639490>
- Marquart-Pyatt, S. T., Qian, H., Houser, M. K., & McCright, A. M. (2019). Climate change views, energy policy preferences, and intended actions across welfare state regimes: Evidence from the European Social Survey. *International Journal of Sociology*, 49(1), 1–26. <https://doi.org/10.1080/00207659.2018.1560979>
- Meuleman, B., Roosma, F., & Abts, K. (2020). Welfare deservingness opinions from heuristic to measurable concept: The CARIN deservingness principles scale. *Social Science Research*, 85, 102352. <https://doi.org/10.1016/j.ssresearch.2019.102352>

- Nordbrandt, M., Peterson, L., Mårtensson, M., & Palme, J. (2025). Combating climate change through the welfare state: Can social insurance boost support for carbon taxes in Europe? *Journal of European Public Policy*, 32(1), 81–103. <https://doi.org/10.1080/13501763.2023.2294146>
- Petersen, M. B., Slothuus, R., Stubager, R., & Togeby, L. (2011). Deservingness versus values in public opinion on welfare: The automaticity of the deservingness heuristic. *European Journal of Political Research*, 50(1), 24–52. <https://doi.org/10.1111/j.1475-6765.2010.01923.x>
- Reeskens, T., & van der Meer, T. (2019). The inevitable deservingness gap: A study into the insurmountable immigrant penalty in perceived welfare deservingness. *Journal of European Social Policy*, 29(2), 166–181. <https://doi.org/10.1177/0958928718768335>
- Rehm, P., Hacker, J. S., & Schlesinger, M. (2012). Insecure alliances: Risk, inequality, and support for the welfare state. *American Political Science Review*, 106(2), 386–406. <https://doi.org/10.1017/S0003055412000147>
- Rockström, J., Steffen, W., Noone, K., Persson, Å., Chapin, F. S., Lambin, E., ... Foley, J. (2009). A safe operating space for humanity. *Nature*, 461(7263), 472–475. <https://doi.org/10.1038/461472a>
- Stiglitz, J. E., Stern, N., Duan, M. J., Edenhofer, O., Giraud, G., Heal, G., La Rovere, E., Morris, A., Moyer, E., Pangestu, M., Shukla, P. R., Sokona, Y., & Winkler, H. (2017). *Report of the High-Level Commission on Carbon Prices*. Carbon Pricing Leadership Coalition. <https://doi.org/10.7916/D8-W2NC-4103>
- Tajfel, H., & Turner, J. C. (1979). An integrative theory of intergroup conflict. I W. G. Austin & S. Worchel (Red.), *The social psychology of intergroup relations* (s. 33–47). Brooks/Cole.
- van Oorschot, W. (2000). Who should get what, and why? On deservingness criteria and the conditionality of solidarity among the public. *Policy & Politics*, 28(1), 33–48. <https://doi.org/10.1332/0305573002500811>
- van Oorschot, W. (2006). Making the difference in social Europe: Deservingness perceptions among citizens of European welfare states. *Journal of European Social Policy*, 16(1), 23–42. <https://doi.org/10.1177/0958928706059829>
- van Oorschot, W., Roosma, F., Meuleman, B., & Reeskens, T. (Red.). (2017). *The social legitimacy of targeted welfare: Attitudes to welfare deservingness*. Edward Elgar.

GÖR SVERIGE KÄRNKRAFTSSTORT IGEN

SÖREN HOLMBERG, RICHARD KARLSSON
OCH BJÖRN RÖNNERSTRAND

Sammanfattning

Kärnkraften har varit en konfliktfråga i Sverige under snart sextio år. Detta kapitel undersöker svenskarnas inställning till denna ”eviga” stridsfråga. Kapitlet visar att opinionen kring kärnkraften legat stabil de senaste åren, med en klar övervikt för att använda kärnkraften. Stödet är dock svagare bland kvinnor, personer ideologiskt till vänster och miljöintresserade. Kapitlet riktar fokus mot betydelsen av nationalistiska värderingar. Genom en analys av data från både SOM-institutet och Valundersökningen visar vi att grad av nationalism är kopplat till stöd för kärnkraften och att detta gäller för olika sätt att mäta nationalism på. Därtill visar vi att betydelsen av nationalism-dimensionen vuxit sig stark över tid, inte minst under den senaste 10–15 åren.

Titeln till detta bokkapitel har inspirerats av ett aktuellt amerikanskt slagord – *Make America Great Again*. Och det av en speciell anledning. Den amerikanska MAGA-rörelsen med president Donald Trump i centrum har nationalism, amerikansk nationalism, som en ledande ideologisk ledstjärna. Men en återuppväckt nationalism är inte något exklusivt för USA. Samma fenomen återfinns i många länder över hela världen, inte minst i Västeuropa. I de senaste nationella valen i tretton av femton länder i västra Europa har partier på högerkanten med ett nationalistiskt budskap, en EU-kritisk inställning och fokus på färre invandrare vunnit ett ökat stöd bland väljarna (Nordsieck, 2026). Bland dessa länder med ökat stöd för partier med nationalistiska idéer finns Sverige (Sverigedemokraterna), men också stora europeiska länder som Tyskland (AfD), Storbritannien (Reform), Frankrike (RN) och Italien (FdI).¹

Nationalistiska tankar är på frammarsch. Vi kan också notera det i opinionsmätningar. I de göteborgska valundersökningarna finns sedan många val tillbaka en fråga om svarspersonerna tycker det är bra att ”Satsa på ett samhälle som slår vakt om traditionellt svenska värden”. Resultaten visar på en tydlig ökning i andelen som tycker det är bra – från 41 procent 2014, över 51 procent 2018 till 56 procent 2022.² Starkast stöd återfinns bland personer ideologiskt till höger och bland Sverigedemokraternas väljare.

Orsaken till att vi i rubriken talar om att göra Sverige kärnkraftsstort igen är att vi i förra årets SOM-undersökning fann ett nytt men samtidigt förhållandevis tydligt

samband mellan svenska folkets åsikter om kärnkraft och inställning till nationalistiska idéer (Holmberg & Rönnerstrand, 2025). För att använda ytterligare ett amerikanskt uttryck – *There is a new kid on the block*. En nygammal konfliktlinje – grad av nationalism – har börjat visa ett samband med vilka åsikter svenska väljare har när det gäller kärnkraft. De två tidigare dominerande konfliktdimensionerna som inverkat på kärnkraftsopinionen – miljöåsikter och vänster-högerposition – har fått konkurrens av den nygamla nationalism-dimensionen.

Vår uppgift i detta kapitel är att fördjupa prövningen av hypotesen att grad av nationalistiska föreställningar spelar en roll för ställningstaganden i kärnkraftsfrågan, därtill en ökande roll över tid. Vi gör det via tre olika analyser – sambandsstudier byggda på SOM-data från undersökningen hösten 2025, motsvarande sambandsstudier baserade på data från Valundersökningen 2022 och för det tredje tidsseriemätningar utifrån både SOM-undersökningar och valundersökningar tillbaka till 1990-talet. Vår hypotes är, för det första, att finna tydliga och oberoende effekter av olika nationalistindikatorer på människors åsikter om kärnkraft och, för det andra, att dessa effekter skall ha vuxit och blivit starkare under senare år.

Men vi börjar mer konkret. Frågan är vad som har hänt med svenska folkets inställning till kärnkraft efter valet 2022, då opinionsstödet för en kärnkraftssatsning var uppe på rekordnivåer (54 procent). I SOM-undersökningen 2023 och 2024 kunde en viss tendens till nedgång noteras för stödet för kärnkraften. Undran nu är om den mindre nedgången fortsatt?

Kärnkraftsanhängarna leder fortsatt klart

Den svaga nedgången i stödet för kärnkraften tilltog inte 2025. Andelen personer som vill använda kärnkraften långsiktigt minskade obetydligt från 50 procent 2023/24 till 49 procent 2025. Det stora försprång som kärnkraftsanhängarna erövrade 2022 är fortfarande intakt. Andelen svenskar som vill avveckla kärnkraften på lång sikt är sedan 2022 endast kring 30 procent.³

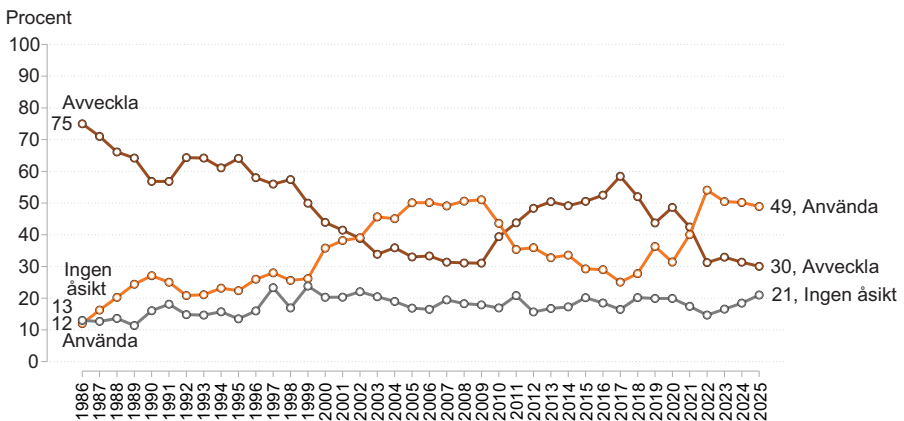
Något som däremot minskat är kärnkraftens närvaro i medier. I mediearkivet Retrievers undersökningar förekommer ordet kärnkraft med olika varianter och sammanskrivningar klart mindre ofta 2025 jämfört med under valåret 2022 – 23 830 gånger respektive hela 59 544 gånger.⁴ Kärnkraften är inte en lika het fråga inför valet 2026 som den var i valet 2022.

I figur 1 redovisas SOM-institutets mätningar av kärnkraftsopinionens utveckling alla år ända tillbaka till den första mätningen 1986.⁵ Det är en dramatisk resa som visas. Andelen svenskar som var för en långsiktig avveckling av kärnkraften var hela 75 procent 1986, några månader efter hårdsmältan i Tjernobyl (Holmberg, 1988; Westerståhl & Johansson, 1991). Idag är motsvarande andel endast cirka 30 procent. En stor del av denna nedgång inträffade kring millenniumskiftet 1998 till 2003, då kärnkraften började avvecklas i Barsebäck. Under de åren sjönk stödet för avvecklingsförslaget från 57 till 34 procent. Nedstängningen av Barsebäck under en

S-regering hade inte stöd av folkopinionen. Inte ens bland S-anhängare fanns en majoritet för nedläggningen av reaktorerna i Barsebäck (Holmberg, 2005). Hårdsmältan i Fukushima 2011 innebar ett uppsving några år för avvecklingsåsikten. En uppgång som toppade i samband med den breda Energiöverenskommelsen åren 2016/17. När sedan först Kristdemokraterna och sedan Moderaterna lämnade överenskommelsen började stödet för avvecklingsidén minska igen.

Kärnkraftsanhängarnas tillväxt sedan Tjernobylyolyckan är lika spektakulär – från ett svagt stöd på endast 12 procent 1986 upp till 49 procent i senaste SOM-undersökningen 2025. Uppgången syns tydligast åren omedelbart efter olyckan i Tjernobyl när katastrofeffekten långsamt avtog, åren när Barsebäck stängdes och åren 2021/22 när Tidöpartierna framgångsrikt propagerade för att Sverige långsiktigt skulle satsa på mer kärnkraft.

Figur 1 Avveckla eller använd kärnkraften på lång sikt?
Opinionsutvecklingen, 1986–2025 (procent)

Kommentar: Olika enkätfrågor om kärnkraft åren 1986–2020 med formuleringar och resultat redovisas i Holmberg 2021. Tack till Per Hedberg och Erik Jönsson för datakörningar och sammanställningar. Svarsalternativ 1–2 har klassificerats som *Avveckla* och 3–4 som *Använda*. Svarsalternativen har ändrats något genom åren. Se Holmberg/Jönsson 2021 för fullständiga frågeformuleringar.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 1986–2025.

Stabiliteten i stödet för kärnkraften åren 2023–2025 kan också ses i tre andra SOM-frågor om kärnkraft. De handlar om huruvida Sverige i framtiden skall satsa mer eller mindre på kärnkraft, om svenska folket mer allmänt är positiva eller negativa till kärnkraft och om Sverige på lång sikt bör avveckla kärnkraften. Resultaten för alla dessa tre frågor pekar på mycket små eller inga förändringar mellan 2023 och 2025.⁵ Stiltje och en tydlig övervikt för kärnkraftsanhängarna råder.⁷

Kärnkraftsåsikter i olika sociala och politiska grupper

Det är frestande att citera det franska ordstävets *Plus ça change, plus c'est la même chose*. Ju mer saker och ting förändras, desto mer förblir de som de var. Svenska folkets inställning till kärnkraft har förändrats mycket påtagligt sedan folkomröstningen 1980 (Holmberg & Asp, 1984). Stödet för att använda kärnkraften långsiktigt har ökat radikalt och har idag en klar övervikt i opinionen. Den förändringen kan iakttas i alla sociala och politiska grupper. Men de åsiktsskillnader mellan olika sociala och politiska grupper som fanns 1986 eller även i folkomröstningen 1980 återfinns i mycket stor utsträckning fortfarande 2025. Ett större stöd för kärnkraften idag i alla grupper, men skillnaderna i stöd är i allt väsentligt desamma som tidigare. Gamla sanningar är fortfarande giltiga. Skyttegravarna är i mycket desamma som under 1970/80-talen. Det är fortfarande män, äldre, högre tjänstemän och företagare som är mest positiva till att använda kärnkraften. Minst positiva tenderar, som tidigare, kvinnor, yngre, arbetare och jordbrukare att vara. Resultaten i tabell 1 visar i större detalj att de mönstren fortsatt återfinns i SOM-undersökningen 2025.

Dock, åsiktsskillnaderna mellan olika sociala grupper skall inte dramatiseras. De finns men är – med ett tydligt undantag – oftast beskedliga. Undantaget är åsiktsskillnaden mellan kvinnor och män. Den är mycket tydlig och är en av de största skillnader i politiska åsikter som vi kan notera i Sverige mellan könen. I mätningen 2025 vill en klar majoritet bland män långsiktigt använda kärnkraften (63 procent). Motsvarande andel bland kvinnor är endast en minoritet om 36 procent.

Med kön som ett stort undantag, är alltså åsiktsskillnader mellan olika sociala grupper förhållandevis små. Klart större skillnader finner vi när vi ser på olika politiska gruppers inställning till kärnkraften. Och så har det alltid varit ända sedan energi och kärnkraft blev en stridsfråga i svensk politik på 1970-talet (Holmberg m.fl., 1977). Konflikten om kärnkraften är i allt väsentligt en politisk-ideologisk kamp, inte en motsättning mellan olika socioekonomiska grupper.

Denna ideologiska motsättning syns tydligast när det gäller hur personer till vänster respektive till höger på den i Sverige dominerande vänster-högerdimensionen bedömer nödvändigheten av att utnyttja kärnkraft som en energikälla. Andelen svenskar med en ideologisk position klart till vänster som vill använda kärnkraften långsiktigt var 23 procent i 2025 års undersökning. Motsvarande andel bland personer klart till höger var mycket högre, hela 80 procent. Kampen om kärnkraften är till stor del en ideologisk kamp mellan vänster och höger i Sverige.

Tabell 1 Andel som är för att kärnkraften används efter social och politisk grupptillhörighet, 2010–2025 (procent)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025
Samtliga	44	35	36	33	34	30	29	26	28	37	31	40	54	50	50	49
Man	57	49	47	47	47	44	40	36	40	54	44	55	67	66	67	63
Kvinna	31	23	25	19	22	18	19	14	16	20	20	26	42	37	38	36
16–29 år	30	21	25	23	28	21	24	23	21	35	27	37	45	39	38	41
30–49 år	41	36	34	35	34	28	31	23	27	36	34	41	51	54	50	45
50–64 år	40	38	40	34	33	30	29	29	30	38	34	41	59	55	57	56
65–90 år	49	40	40	34	36	33	30	24	30	37	29	40	56	49	50	50
Lågutbildade	40	30	36	31	30	28	28	26	21	39	26	42	48	48	47	50
Medellåg	45	32	35	38	39	32	30	29	29	39	32	40	63	52	58	53
Medelhög	44	40	37	32	36	27	29	23	32	36	36	41	57	55	55	54
Högutbildade	47	40	37	32	31	28	30	23	28	35	33	43	49	51	48	49
Arbetarhem	35	31	30	29	28	25	26	23	24	32	28	39	53	49	48	49
Tjänstemannahem	55	41	40	35	36	32	32	26	29	39	35	40	53	52	52	50
Högre tjänstemannahem	56	55	57	49	46	39	40	30	41	41	43	53	69	59	65	59
Jordbrukarhem	43	25	26	25	35	21	13	19	19	36	23	38	57	49	52	47
Företagarhem	50	38	52	36	46	38	34	37	39	54	40	52	64	63	57	59
Landsbygd	40	32	35	32	32	30	20	29	22	40	32	43	60	56	55	55
Tätort	42	32	39	38	34	31	26	22	27	35	33	45	62	54	52	50
Stad	47	38	38	33	35	30	32	28	31	37	32	42	55	51	54	54
Storstad	43	36	32	31	35	26	32	18	27	35	32	34	43	47	44	40
Klart till vänster	22	22	18	20	11	9	13	15	10	19	12	16	25	27	18	23
Något till vänster	27	26	28	23	25	17	16	14	17	23	23	25	39	35	41	39
Varken vänster/höger	38	29	27	27	31	23	26	20	24	29	22	35	47	44	42	43
Något till höger	58	43	52	45	47	43	39	33	39	47	45	58	72	74	72	70
Klart till höger	70	60	67	58	56	56	60	54	53	65	62	74	88	83	82	80
V	14	21	13	12	16	15	15	12	8	17	10	17	22	23	19	24
S	33	29	27	25	26	16	20	17	18	25	20	26	41	38	40	38
MP	13	10	18	11	8	8	2	13	7	14	18	11	12	17	19	17
C	38	25	27	17	32	27	24	23	17	27	23	34	43	42	44	38
FP/L	62	53	43	38	49	45	50	33	33	32	42	61	70	68	63	58
KD	51	39	34	40	42	46	20	23	31	56	49	67	71	62	67	65
M	63	51	58	53	53	39	43	35	49	55	45	62	80	75	75	73
SD	63	54	50	49	49	53	48	50	50	55	55	66	81	79	78	73
FI	-	-	-	-	-	12	0	5	11	-	-	-	-	-	-	-
Inget parti	24	21	16	20	24	25	19	19	20	28	23	25	43	43	38	38

Kommentar: Frågeformuleringen redovisas i not 1. 3. Frågan om ideologisk position löd *Man talar ibland om att politiska åsikter kan placeras in på en vänster-högerskala. Var någonstans skulle du placera dig själv på en sådan skala?*. Samtliga som deltagit i den nationella SOM-undersökningen ingår i procentbasen. Antalet svarspersoner har varierat mellan 1 500–1 900 respektive undersökningsår.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2010–2025.

Partisimpatier är kopplade till vänster-högerideologi och har ända sedan kärnkraften politiserades för femtio år sedan varit en viktig faktor som medverkat till att forma svenska folkets åsikter om kärnkraften. I vår senaste mätning 2025 vill 73 procent av både Moderaternas och Sverigedemokraternas anhängare se en långsiktig användning av kärnkraften. Bland sympatisörer till Vänsterpartiet och Miljöpartiet är motsvarande resultat endast 24 respektive 17 procent (se tabell 1). Differensen mellan M/SD-anhängares och V/MP-anhängares kärnkraftsåsikter är mycket stora – kring eller något över 50 procentenheter. Det är uppenbart att åsikter om kärnkraft fortsatt i mycket hög grad är strukturerad av väljarnas partisimpatier.

Kärnkraften splittrar därtill mycket tydligt personer som sympatiserar med de regerande Tidöpartierna från personer som stödjer något oppositionsparti. Bland Tidöpartiernas anhängare är det i samtliga fall klara majoriteter som vill använda kärnkraften långsiktigt – bland liberaler 58 procent, bland kristdemokrater 65 procent och bland moderater och sverigedemokrater 73 procent. Motsvarande resultat bland oppositionens sympatisörer är helt annorlunda. Bland dem är det endast minoriteter som vill använda kärnkraften på lång sikt – bland vänsterpartister 24 procent, bland socialdemokrater 38 procent, bland miljöpartister 17 procent och bland centerpartister 38 procent. Ett påtagligt polariserat läge.

Nationalism påverkar synen på kärnkraft

Länge var de två. Men på senare år är de i stället tre. Det vi syftar på är de politiska dimensioner som formar människors uppfattning om kärnkraft. Den gröna dimensionen har varit kopplad till svenskarnas syn på kärnkraften allt sedan frågan politiserades för ett halvt sekel sedan. Vänster-höger-dimensionen gjorde sitt intåg under slutet av 1980-talet och början av 1990-talet. Nytilskottet är nationalismen, något som vi fann genom analys av data från SOM-undersökningen 2024 (Holmberg & Rönnerstrand, 2025).

Låt oss nu rikta blicken mot data för 2025. Analytiskt vill vi förstå påverkan av de tre dimensionerna på inställningen till kärnkraft, under kontroll för kön, ålder och utbildning. Vi använder en fråga där respondenterna får svara på hur dom ställer sig till en rad energislag, däribland kärnkraft.

Resultaten från analysen visar att samtliga tre förklaringsfaktorer uppvisar ett oberoende signifikant samband med inställningen till kärnkraft, även med hänsyn taget till kön, ålder och utbildning. Personer med högerideologi och med nationalistiska värderingar är mer positiva till kärnkraft, medan intresse för miljön uppvisar ett negativt samband. De som är intresserade av miljön tenderar att vara mer negativa till kärnkraft.

Eftersom variablerna är standardiserade går det att jämföra regressionskoefficienterna med varandra. I tabell 2, modell 4 – där samtliga tre förklaringsfaktorer ingår – framkommer att den starkaste förklaringskraften har position på vänster-högerskalan. Därefter kommer nationalistindexet som mäter graden av nationa-

listiska värderingar. Indexet består av tre frågor som kretsar kring nationalism och invandring. Dessa är inställning till flyktingar, synen på ett mångkulturellt samhälle och drivkraften för återvandring.⁷ Minst förklaringskraft har således intresse för miljön, även om denna faktor också är signifikant. På det hela taget är utfallet mycket likt motsvarande analys på data från 2024 (Holmberg & Rönnerstrand, 2025), samt motsvarande analysmodell med data från Valundersökningen 2022 (tabell A2 i appendix).

Tabell 2 *Inställning till kärnkraft efter tre ideologiska dimensioner, 2025 (standardiserade regressionskoefficienter, standardfel)*

	Modell 1	Modell 2	Modell 3	Modell 4
Vänster-höger	1.907*** (0.0976)	-	-	1.280*** (0.118)
Nationalistindex		2.249*** (0.130)	-	1.061*** (0.155)
Miljöintresse			-1.412*** (0.133)	-0.687*** (0.126)
Konstant	2.199*** (0.166)	-0.526* (0.263)	4.990*** (0.254)	1.758*** (0.347)
N	1 488	1 488	1 488	1 488
R ²	0,2717	0,2379	0,1492	0,3131

Kommentar: * $p < 0.05$, ** $p < 0.01$, *** $p < 0.001$, standardfel inom parentes. Under kontroll för kön, ålder och utbildning. Frågan löd *Allmänt sett, vilken är din inställning till följande energikällor?*. Svarsskalan var *Mycket positiv*, *Ganska positiv*, *Varken positiv eller negativ*, *Ganska negativ*, *Mycket negativ* och *Ingen uppfattning*. Alla variabler i tabellen är standardiserade och går mellan 0–1. Respondenter som saknar uppfattning är uteslutna från analysen. För måttet på Nationalistindex se not 7. För att mäta intresse för miljön användes frågan *Hur intresserad är du i allmänhet av miljöfrågor?*.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2025.

För att undersöka i vilken mån kopplingen mellan nationalism och inställning till kärnkraft är beroende av mättekniken har vi gjort en liknande analys med en indikator på subjektiv nationalism (tabell A1 i appendix). Vi använder oss av frågan: 'Jag betraktar mig själv som...nationalist', med svarsalternativen 'Stämmer helt', 'Stämmer delvis', 'Stämmer inte särskilt bra' och 'Stämmer inte alls'. I denna analys använder vi en fråga om Sverige på lång sikt bör avveckla kärnkraften.

Sammantaget påminner resultaten om det vi ser i tabell 2. Samtliga tre indikatorer är signifikant kopplade till inställningen till kärnkraft, även under kontroll för varandra och för kön, ålder och utbildning. Vänster-högerposition är den viktigaste faktorn. En skillnad är att subjektiv nationalism är en signifikant, men

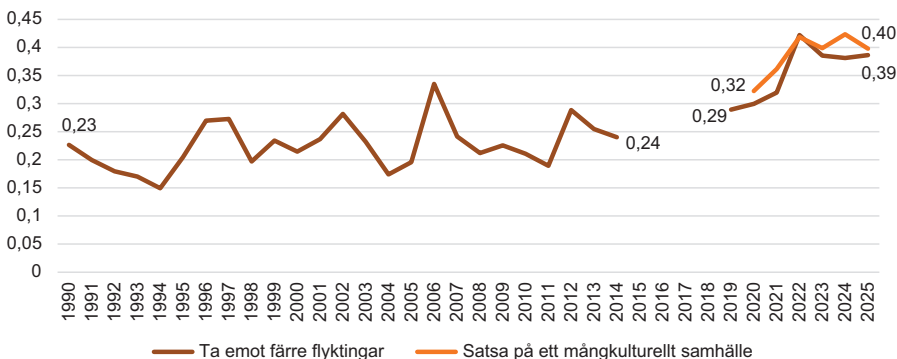
ändock svagare prediktor än indexet som mäter nationalism. Prioritering av miljön ("en ren värld") visar sig vara en viktigare faktor. I en motsvarande analys av data från Valundersökningen 2022 finner vi övervägande samma resultat (tabell A3 i appendix). Slutsatsen är att även måttet på subjektiv nationalism är signifikant kopplat till en motvilja att avveckla kärnkraften.

Nationalism och kärnkraft över tid

I våra analyser av data från 2024 fann vi ett samband mellan nationalism och inställning till kärnkraft. Data från 2025 visar på ett närmast identiskt utfall. Givet detta tydliga utfall blir det intressant att fråga sig när i tiden som nationalism växte fram som en viktig faktor för att förstå svenskarnas inställning till kärnkraft, eller om det alltid varit så?

Till vår hjälp för att besvara denna fråga har vi två datamaterial. Dels data från SOM-undersökningen tillbaka till början av 1990-talet. Och dels data från Valundersökningen tillbaka till 1998, som genomförs i samband med de allmänna valen i Sverige.

Figur 2 Korrelationen mellan inställning till satsningar på kärnkraft och syn på flyktingar respektive mångkultur, 1990–2014 och 2019–2025 (Pearsons korrelationskoefficient)

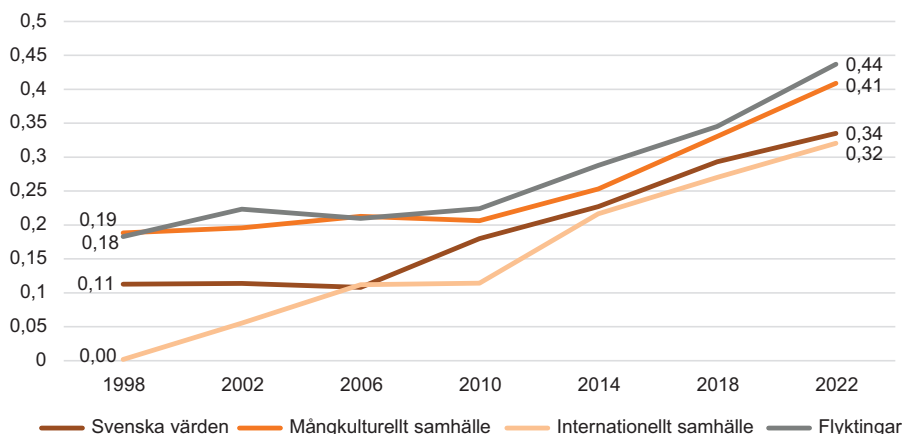
Kommentar: Frågan för att mäta inställning till kärnkraft löd *Vilken är Din åsikt om kärnkraftens långsiktiga användning som energikälla i Sverige*. Svartalternativen löd *Avveckla kärnkraften snarast*, *Avveckla kärnkraften, men utnyttja de kärnkraftsreaktorer vi har tills de tjänat ut*, *Använd kärnkraften och ersätt de nuvarande reaktorerna med som mest lika många nya som idag*, *Använd kärnkraften och bygg fler reaktorer än de nuvarande i framtiden* och *Ingen uppfattning*. Genom åren har det varit viss variation i fråga och svartalternativ, se Holmberg & Jönsson, 2021. Frågorna för att mäta syn på flyktingar och mångkultur, se figuren. Svartalternativen löd *Mycket bra förslag*, *Ganska bra förslag*, *Varken bra eller dåligt förslag*, *Ganska dåligt förslag* och *Mycket dåligt förslag*.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 1990–2014 och 2019–2025.

Det går att se tydliga tendenser till en koppling mellan syn på kärnkraften och attityden till att ta emot färre flyktingar respektive mångkultur. Det har funnits en viss koppling under hela den undersökta perioden, men denna koppling har blivit starkare från och med valåret 2022, då kärnkraften blev en valfråga.

Låt oss nu titta närmare på data från valundersökningarna (Oscarsson m.fl., 2024). Figur 3 visar samma tendens som vi ser i data från SOM-undersökningen. Samvariationen mellan inställning till kärnkraft och nationalistiska åsikter har ökat under senare tid. En av indikatorerna visar på en stadig ökning i korrelation sedan 1998 och framåt. Det gäller inställningen till ett internationellt samhälle. För övriga tre indikatorer ser valåret 2014 ut att vara en brytpunkt då sambandet blir starkare.

Figur 3 Korrelationen mellan inställning till satsningar på kärnkraft och fyra indikatorer på nationalism, 1998–2022 (Pearsons korrelationskoefficient)

Kommentar: Frågan för att mäta inställning till kärnkraft, se figur 1. Frågeformuleringarna löd Nedan finns en lista med förslag på olika slags samhällen som en del människor anser att vi bör satsa på i framtiden i Sverige. Vad anser du om de olika förslagen? följt av Satsa på ett samhälle som slår vakt om traditionellt svenska värden, Satsa på ett mångkulturellt samhälle med stor tolerans gentemot människor från andra länder med andra religioner och levnadssätt samt Satsa på ett samhälle med mer internationell inriktning och mindre av gränser mellan folk och länder. Svarsskalan var elvgradig, från 0 Mycket dåligt förslag till 10 Mycket bra förslag. Frågeformuleringen var Vilken är din åsikt om följande förslag? följt av Ta emot färre flyktingar i Sverige. Svarsalternativen löd Mycket bra förslag, Ganska bra förslag, Varken bra eller dåligt förslag, Ganska dåligt förslag och Mycket dåligt förslag.

Källa: Den svenska Valundersökningen 1998–2022.

Må kraften vara med dig

”Sverige är en stark kärnkraftsnation, men ska bli ännu starkare. Nu tar regeringen nästa steg för att förtydliga statens roll i en effektiv utbyggnad av kärnkraft”

Energi- och näringsminister Ebba Busch 2026-03-11

Den starka kärnkraftsnationen Sverige skall storsatsa på ny kärnkraft och staten skall spela en viktig roll i processen. Det var budskapet från Energi- och näringsminister Ebba Busch i samband med att en ny utredning presenterades inom regeringens kärnkraftsprogram. Citatet rimmar väl med de resultat vi redovisat i detta kapitel. Det finns ett samband mellan nationalism och stöd för satsningar på kärnkraft.

Sambandet är inte nytt. I vårt kapitel i SOM-antologin 2025 visade vi att vid sidan av vänster-högerposition och gröna värderingar var nationalism en viktig faktor för att förklara svenskarnas syn på kärnkraft. I detta kapitel har vi bekräftat detta fynd och fördjupat analysen både metodologiskt och substantiellt.

Vi har visat att huvudresultaten replikerar, inte bara med nya data från 2025 utan också med en liknande analys baserad på data från Valundersökningarna. Vi har också kunnat visa att sambandet återfinns även när man använder ett subjektivt mått på nationalism, det vill säga att låta respondenterna själva svara på i vilken grad de är nationalist eller inte.

Men det viktigaste bidraget är ändå analysen över tid. Visst finns det utrymme att fördjupa analysen i framtida forskning, men redan nu kan vi visa att nationalism spelat en viss roll för synen på kärnkraft under flera decennier. Det är dock under de senaste åren som denna faktor vuxit sig starkare när det gäller att förstå kärnkraftsopinionen i Sverige.

Vi vet sedan tidigare att personer till höger ideologiskt stödjer kärnkraft mycket mer än dem till vänster. Det kan tyckas paradoxalt eftersom traditionell ekonomisk höger inte anses rimma särskilt väl med så omfattande, närmast planekonomisk statlig intervenering som kärnkraften kräver, till exempel genom statliga lån och prisgarantier, eller genom statligt ägande och drift. Det är dock mer i linje med en form av ekonomisk nationalism som växer fram, inte minst i USA. Där har staten en central roll i att skydda inhemska ekonomiska (nationella) intressen. Nu kan vi se en tendens till en liknande nationell satsning på kärnkraft i Sverige.

Noter

- ¹ Även i våra nordiska grannländer har nationalkonservativa partier gått framåt i de senaste valen, det gäller Sannfinländarna i Finland, Fremskrittspartiet i Norge och Dansk Folkeparti i Danmark. De två länder där nationellt högerinriktade partier gått något bakåt i de senaste valen är Spanien (Vox) och Nederländerna (PVV).
- ² Frågan besvaras på en skala mellan 0 (dåligt) till 10 (bra). Svar mellan 6–10 har klassificerats som bra.
- ³ Enkätfrågan har följande lydelse: Vilken är Din åsikt om kärnkraftens långsiktiga användning som energikälla i Sverige. De fullständiga resultaten för SOM-undersökningen 2025 blev: Avveckla kärnkraften snarast 5 procent, Avveckla kärnkraften, men utnyttja de kärnkraftsreaktorer vi har tills de tjänat ut 25 procent, Använd kärnkraften och ersätt de nuvarande reaktorerna med som mest lika många nya som idag 21 procent, Använd kärnkraften och bygg fler reaktorer än de nuvarande i framtiden 28 procent, Ingen uppfattning/ej svar 21 procent. Antal svarspersoner 1 893.
- ⁴ Ett tack till Erik Elwing som tagit fram Retrievers mätresultat.
- ⁵ Andel svarande med en positiv stödande åsikt för kärnkraft är följande för åren 2023 respektive 2025: Andel mycket/ganska positiv till kärnkraft 48/45 procent, Andel använda kärnkraft långsiktigt 46/46 procent samt Andel satsa mer/ satsa ungefär som idag 58/56 procent. Fullständiga frågeformuleringar och resultat återfinns i Axelsson & Holmberg, 2026.
- ⁶ En ytterligare kärnkraftsfråga ställdes i SOM-undersökningen 2025. Den gällde uranbrytning i Sverige och var en bra/dåligt-förslagsfråga med följande formulering: Tillåta uranbrytning i Sverige: Mycket bra 7 procent, Ganska bra 16 procent, Varken eller 35 procent, Ganska dåligt 18 procent, Mycket dåligt 17 procent, Ej svar 7 procent. Utfallet visar på en övervikt för motstånd mot uranbrytning (35 mot 23 procent) och en betydande andel utan bestämd åsikt (42 procent).
- ⁷ Detta additiva index (0–1) består av utfallet av tre frågor som är formulerade som påståenden som respondenter skall ta ställning till. Dessa är: 'Ta emot färre flyktingar i Sverige', 'Satsa på ett mångkulturellt samhälle' och 'Öka incitamenten för återvandring'. Alpha-värdet är 0.69.

Referenser

- Axelsson, S., & Holmberg, S. (2026). *Svenska folkets åsikter om olika energikällor 1999–2025*. MEK Rapport 2026:2. Statsvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet.
- Finansdepartementet & Klimat- och näringslivsdepartementet. (2026, 11 mars). *Ny utredning ska stärka statens roll i kärnkraftsutbyggnaden* [Pressmeddelande].
- Holmberg, S. (2005). Kärnkraftsanhängarna behåller ledningen. I S. Holmberg & L. Weibull (Red.), *Lyckan kommer, lyckan går*, (s. 207–219). SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Holmberg, S. (2021). *Swedish Opinion on Nuclear Power 1986–2020*. SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Holmberg, S., & Jönsson, E. (2021). Svenska folkets åsikter om olika energikällor 1999–2020. Rapport 2021:3. Göteborgs universitet.
- Holmberg, S., & Rönnerstrand, B. (2025). Kärnkraftsopinionens ideologiska förankring. I B. Rönnerstrand, A. Carlander, P. Öhberg & A. Bergström (Red.), *I rörelse*, (s. 253–263). SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Holmberg, S., Westerståhl, J., & Branzén, K. (1977). *Väljarna och kärnkraften*. Publica.
- Holmberg, S., & Asp, K. (1984). *Kampen om kärnkraften*. Publica.
- Holmberg, S. (1988). *Svenska folkets åsikter om kärnkraft och slutförvaring efter Tjernobyl*. SKN rapport 30. Statens kärnbränslenämnd.
- Nordsieck, W. (2026). *Parties and Elections in Europe, The database about parliamentary elections and political parties*.
- Oscarsson, H. E., Bäckstedt, F., Cederholm Lager, A., Karlsson, R., & Solevid, M. (2024). *Väljarna och valet 2022*. Valforskningsprogrammet vid Göteborgs universitet.
- Retriever. (2026). Mediearkivet. Stockholm.
- Westerståhl, J., & Johansson, F. (1991). Chernobyl and the Nuclear Power Issue in Sweden: Experts, Media and Public Opinion. *International Journal of Public Opinion Research*, 3(2), 115–131.

APPENDIX

Tabell A1 *Inställning till kärnkraft efter tre ideologiska dimensioner, 2025*
(regressionskoefficienter och standardfel)

	Modell 1	Modell 2	Modell 3	Modell 4
Vänster-höger	2.399*** (0.125)	-	-	2.185*** (0.137)
Subjektiv nationalism	-	0.960*** (0.105)	-	0.295** (0.104)
Prioritering av miljön	-	-	-1.249*** (0.216)	-0.567** (0.195)
Konstant	1.852*** (0.176)	1.259*** (0.237)	4.859*** (0.435)	2.546*** (0.426)
N	1 380	1 380	1 380	1 380
R ²	0.2577	0.1139	0.0830	0.2657

Kommentar: * $p < 0.05$, ** $p < 0.01$, *** $p < 0.001$, standardfel inom parentes. Under kontroll för kön, ålder och utbildning. Frågan löd: *Sverige bör på lång sikt avveckla kärnkraften?* Svarsskalan var *Mycket bra förslag*, *Ganska bra förslag*, *Varken bra eller dåligt förslag*, *Ganska dåligt förslag* och *Mycket dåligt förslag*. Respondenter som saknar uppfattning är uteslutna från analysen. För mäta subjektiv nationalism användes följande fråga *Jag betraktar mig själv som...nationalist. Svarsalternativen var Stämmer helt, Stämmer delvis, Stämmer inte särskilt bra och Stämmer inte alls*. För att mäta prioritering av miljön användes frågan *Hur viktigt är följande saker för dig? En ren värld*. Svarsskalan var *Mycket viktigt*, *Ganska viktigt*, *Varken viktigt eller oviktigt*, *Inte särskilt viktigt* och *Inte alls viktigt*.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2025.

Tabell A2 *Inställning till kärnkraft efter tre ideologiska dimensioner, 2022*
(regressionskoefficienter och standardfel)

	Modell 1	Modell 2	Modell 3	Modell 4
Vänster-höger	2.673*** (0.081)	-	-	1.642*** (0.093)
Nationalistindex	-	2.511*** (0.092)	-	0.867*** (0.103)
Miljöintresse	-	-	-2.260*** (0.076)	-1.252*** (0.082)
Konstant	2.261*** (0.103)	2.178*** (0.111)	4.686*** (0.106)	2.931*** (0.124)
N	3 442	3 442	3 442	3 442
R ²	0,284	0,225	0,251	0,362

Kommentar: * $p < 0.05$, ** $p < 0.01$, *** $p < 0.001$, standardfel inom parentes. Under kontroll för kön (man, kvinna), ålder (18–29 år, 30–49 år, 50–64 år, 65+ år) och utbildning (Grundskola, Gymnasium, Högskola). Nationalistindex är det genomsnittliga svaret på de tre frågorna om viljan att Satsa på ett samhälle som slår vakt om traditionella svenska värden, Satsa på ett *mångkulturellt samhälle med stor tolerans gentemot människor från andra länder* (omvänd) samt *Satsa på ett samhälle med mer internationell inriktning och mindre av gränser mellan folk och länder* (omvänd). Frågeformuleringen för miljöintresse var *Satsa på ett miljövänligt samhälle även om det innebär sänkt materiell levnadsstandard*. Svartalternativen går från 0 *Mycket dåligt förslag* till 10 *Mycket bra förslag*. Svartpersonerna ombads att placera partierna längs en skala från 0 *Vänster* till 10 *Höger* följt av frågeformuleringen *Och var skulle du placera dig själv på samma skala?*

Källa: Valundersökningen 2022.

Tabell 3A *Inställning till kärnkraft efter tre ideologiska dimensioner, 2022*
(regressionskoefficienter och standardfel)

	Modell 1	Modell 2	Modell 3	Modell 4
Vänster-höger	2.754*** (0.121)	-	-	1.949*** (0.136)
Subjektiv nationalism	-	1.258*** (0.109)	-	0.204* (0.103)
Miljöintresse	-	-	-2.278*** (0.113)	-1.387*** (0.120)
Konstant	2.194*** (0.152)	2.944*** (0.164)	4.603*** (0.156)	3.162*** (0.172)
N	1 497	1 497	1 497	1 497
R ²	0,306	0,139	0,263	0,369

Kommentar: * $p < 0.05$, ** $p < 0.01$, *** $p < 0.001$, standardfel inom parentes. Under kontroll för kön (man, kvinna), ålder (18–29 år, 30–49 år, 50–64 år, 65+ år) och utbildning (Grundskola, Gymnasium, Högskola). Frågan om nationalist lyder *Hur stämmer följande påståenden in på dig? Jag betraktar mig som nationalist*. Svarsalternativen var *Stämmer helt*, *Stämmer delvis*, *Stämmer inte särskilt väl* samt *Stämmer inte alls*. Frågeformuleringen för miljöintresse var *Satsa på ett miljövänligt samhälle även om det innebär sänkt materiell levnadsstandard*. Svarsalternativen går från 0 *Mycket dåligt förslag* till 10 *Mycket bra förslag*. Svarspersonerna ombads att placera partierna längs en skala från 0 *Vänster* till 10 *Höger* följt av frågeformuleringen *Och var skulle du placera dig själv på samma skala?* Korrelationen mellan subjektiv nationalism och nationalistindex är 0,56 (Pearsons korrelationskoefficient).

Källa: Valundersökningen 2022.

Metodredovisning

DEN NATIONELLA SOM-UNDERSÖKNINGEN 2025

KLARA PERSSON

Sammanfattning

Den nationella SOM-undersökningen 2025 är den fyrtionde sedan starten 1986. Undersökningen utförs främst genom postala enkäter, men sedan 13 år tillbaka ges respondenterna möjlighet att också svara via webben. Varje undersökning genomförs under så identiska förutsättningar som möjligt för att resultaten från de olika åren ska vara jämförbara. Den nationella SOM-undersökningen 2025 bestod av nio formulär och skickades ut till ett urval om totalt 33 750 slumpmässigt utvalda personer över 16 år, folkbokförda i Sverige. Nettosvarsfrekvensen i undersökningen var 52 procent och svaren samlades in under hösten 2025.

SOM-institutet vid Göteborgs universitet genomför varje år sedan 1986 en nationell enkätundersökning i syfte att belysa svensk opinionsbildning, vanor, beteenden, åsikter och attityder på temat Samhälle, Opinion och Medier. SOM-institutet är en centrumbildning vid Göteborgs universitet och har sin bakgrund i ett samarbete mellan forskare vid Institutionen för journalistik, medier och kommunikation (JMG) och Statsvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet.¹

Den nationella SOM-undersökningen genomförs i samverkan med forskare från olika discipliner, men framför allt från olika delar inom samhällsvetenskapen. Samverkan sker även med parter utanför akademien i form av myndigheter och organisationer. År 2025 inkluderade samverkan exempelvis Säpo, Försäkringskassan och Statens institutionsstyrelse. De samverkande forskarna och myndigheterna/organisationerna delfinansierar undersökningens genomförande.

Urval

Vilka som får möjlighet att delta i SOM-undersökningen slumpas årligen fram genom ett sannolikhetsurval. Urvalet bildar ett slags Sverige i miniatyr och speglar sammansättningen i befolkningen. Urvalsramen utgörs av Skatteverkets folkbokföringsregister och innefattar alla svenska och utländska medborgare över 16 år som har sin primära adress i Sverige. I undersökningen 2025 omfattade urvalet totalt 33 750 personer. Urvalsstorleken har förändrats över tid liksom längden på enkäterna och antal frågeformulär, vilket redovisas i tabell 1.

Tabell 1 Den nationella SOM-undersökningens upplägg 1986–2025

År	Urvalsmetod	Antal formulär	Genomsnittligt antal sidor med frågor	Total urvalsstorlek	Medborgarskap	Åldrar
1986	Systematiskt sannolikhetsurval	1	22	2 500	Både sv. & utl.	15–75 år
1987–1988	"	"	23	"	Endast sv.	"
1989	"	"	20	"	Både sv. & utl.	"
1990–1991	"	"	21	"	Endast sv.	"
1992–1995	"	"	22	2 800	Både sv. & utl.	15–80 år
1996	"	"	25	2 841 ¹	"	"
1997	"	"	23	2 800	"	"
1998	"	2	23	5 600	"	16–80 år ²
1999	"	"	23	"	"	15–80 år
2000–2005	"	"	22	6 000	"	15–85 år
2006	"	"	22	6 050 ³	"	"
2007–2008	"	"	22	6 000	"	"
2009–2011	"	3	20	9 000	"	16–85 år
2012	"	4	17	12 000	"	"
2013	"	5	17 ⁴	17 000	"	"
2014	"	4	16	13 600	"	"
2015	"	5	14	17 000	"	"
2016–2017	"	6	12	20 400	"	"
2018–2019	"	6	12	21 000	"	"
2020	"	6	12	22 500	"	"
2021	"	7	12	24 500	"	"
2022–2023	"	7	12	26 250	"	16–90 år
2024	"	7	12	26 250	"	16+ år
2025	"	9	12	33 750	"	16+ år

Kommentar: ¹Gruppen 15-åringar var av misstag inte inkluderade i det ursprungliga urvalet utan tillfördes i efterhand undersökningens första urval om 2 800 personer. ²Gruppen 15-åringar var av misstag inte inkluderade i urvalet. ³Det ursprungliga urvalet om 6 000 personer utökades med 50 personer ur spärregistret *NIX adressat*, felaktigt exkluderade ur det ursprungliga urvalet (se vidare Nilsson, 2007). ⁴Genomsnittliga antalet sidor för de ordinarie utformade enkäterna. Det femte formuläret 2013 var endast 13 sidor långt.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 1986–2025.

Frågeformulär

Det totala urvalet delades upp i nio grupper till vilka olika formulär av den nationella SOM-undersökningen 2025 skickades. I likhet med tidigare års SOM-undersökningar utformades de nio formulären i A4-format och bestod av 12 sidor med frågor. Ett stort antal frågor förekommer i alla formulär medan en del

projektspecifika frågor ställs i ett eller några formulär. De projektspecifika frågorna utarbetas av SOM-institutet i samarbete med samverkande forskningsprojekt.

Huvuddelen av frågorna har fasta svarsalternativ med rutor för respondenten att kryssa i. Ett mindre antal frågor är fritextfrågor där respondenten fritt får möjlighet att skriva ut sitt svar. Dessa frågor rör bland annat vilken/vilka morgontidningar de läser, vilka samhällsfrågor/problem de tycker är viktigast i Sverige idag och vilket yrke de har/har haft. Svaren på de öppna frågorna kodas av en grupp biträdande forskare² på SOM-institutet efter fördefinierade kodscheman med uttömmande och ömsesidigt uteslutande kategorier försedda med en unik numerisk kod. Kodscheman finns tillgängliga i kodboken för 2025 års nationella SOM-undersökning som finns att ladda ner på SOM-institutets webbsida.³

Fältarbete

Datainsamlingen för de nio formulären genomfördes parallellt enligt en gemensam fältplan⁴. Fältarbetet för 2025 års SOM-undersökning följde i stora drag samma upplägg som tidigare år. Nytt för undersökningen 2025 var att påminnelser skickades via digital brevlåda, utöver postala utskick och påminnelser via SMS. Införandet av digital brevlåda föranleddes av ett experiment i den nationella SOM-undersökningen 2024 som visade på en högre svarsfrekvens i gruppen som mottagit påminnelser via digital brevlåda.⁵

Utskick och insamling av enkäter utförs av ett fristående fältföretag⁶ på uppdrag av SOM-institutet som kontinuerligt utvärderar genomförandet. Fältföretaget svarar för den tekniska delen av datainsamlingen såsom tryck, distribution och skanning av formulär, utskick av påminnelser via SMS och digital brevlåda, samt för programmering av de digitala enkäterna. SOM-institutet ansvarar för allt innehåll i utskick och enkäter.

Datainsamlingsarbetet startade i september och pågick till slutet av december 2025. Den första insatsen gjordes den 8 september i form av utskick av ett aviseringsskort som informerade respondenterna om att de blivit slumpmässigt utvalda att delta i årets SOM-undersökning. En vecka senare skickades enkäten ut tillsammans med ett foljebrev, en informationsbroschyr om SOM-institutets verksamhet, kortare information på åtta olika språk, en penna och en godisbit. Under resterande del av fältperioden genomfördes en serie påminnelseinsatser per brev, digital brevlåda och SMS. Inloggningsuppgifter, QR-kod eller länk till webbenkäten inkluderades i samtliga utskick inklusive påminnelser. De utvalda respondenterna kunde när som helst under fältperioden avböja sin medverkan genom att ta kontakt med SOM-institutet varpå påminnelserna upphörde.

Under fältperioden genomfördes även ett experiment, som beskrivs mer utförligt i årets metodrapport. Experimentet innebar att halva urvalet i sina postala påminnelser om enkäten fick se en exempelfråga för undersökningen med tillhörande text om att resten av frågorna kommer vara enkla att besvara om man vet vad man skulle svara på exempelfrågan.⁷

Under fältperioden skickades varje vecka tackbrev ut till de respondenter som svarat på enkäten. Tackbrevet innehöll en belöning i form av en trisslott för respondenter över 18 år och ett presentkort på ICA värt 50 kronor för personer under 18 år. Belöningarna till respondenter som besvarat enkäten infördes som följd av resultatet av 2016 års metodexperiment, då effekten av incitament testades i den västsvenska SOM-undersökningen och SOM-undersökningen i Göteborg. Av experimentet framkom att incitament i form av trisslotter hade positiv effekt på nettosvarsfrekvensen, ungefär 4–6 procentenheter, utan att försämra datakvaliteten (Arkhed m.fl., 2017; Oscarsson & Arkhed, 2020).

Fältperioden för den nationella SOM-undersökningen 2025 varade i 106 dagar, vilket är ungefär lika långt som för de senaste årens undersökningar. Undersökningen stängde den 30 december, men enkäter som inkom strax därefter inkluderades också i den slutgiltiga datafilen. Den sista registrerade enkäten inkom den 5 januari.

Fältarbetet avslutades med att fältföretaget gjorde en slutsökning av inkomna enkäter och sammanställde en datafil som skickades till SOM-institutet för validering den 8 januari 2026. Vid datavalideringsprocessens slut oidentifierades enkäterna och alla personuppgifter raderades.

Av tabell 2 framgår i detalj tidsramen för fältarbetet och dess olika insatser. En översikt över förändringar som skett i SOM-undersökningarnas genomförande finns tillgänglig på SOM-institutets webbsida.

Tabell 2 Fältarbetets moment i den nationella SOM-undersökningen 2025

8 september	Utskick av aviseringsvykort.
15 september	Utskick 1 av enkät, följebrev, informationsbroschyr, information på åtta språk, svarskuvert, penna och godis. Möjligheten att svara på webben introduceras.
26 september	Utskick av tack-/påminnelsevykort (i kuvert).
13 oktober	Utskick 2 av enkät, följebrev och svarskuvert till respondenter som ännu inte skickat in enkäten.
16 oktober	Utskick av påminnelse 1 via digital brevlåda.
30 oktober	Utskick 3 av enkät, följebrev och svarskuvert till respondenter som ännu inte skickat in enkäten.
4 november	Utskick av påminnelse-SMS 1.
17 november	Utskick 4 av enkät, följebrev och svarskuvert till respondenter som ännu inte skickat in enkäten.
20 november	Utskick av påminnelse 2 via digital brevlåda. Innehållande bortfallsenkät med möjlighet att svara nej.
3 december	Utskick 5 av enkät, följebrev, svarskuvert och bortfallsenkät till respondenter som ännu inte skickat in enkäten.
8 december	Utskick av påminnelse-SMS 2. Innehållande bortfallsenkät med möjlighet att svara nej.
30 december	Fältstopp.

Webbenkäter

Respondenterna i den nationella SOM-undersökningen har sedan 13 år tillbaka haft möjlighet att utöver pappersenkäten även besvara enkäten på webben. Upplägget går under namnet ”blandad datainsamling” (*mixed mode*). Det innebär att flera datainsamlingsmetoder används i en och samma undersökning. Den digitala versionen av 2025 års formulär programmerades och administrerades av fältföretaget.

Totalt var det 5 685 personer, motsvarande 17 procent av bruttourvalet, som besvarade enkäten på webben 2025. Av samtliga svarande 2025 var det 33 procent som besvarade enkäten digitalt, jämfört med 28 procent år 2024.

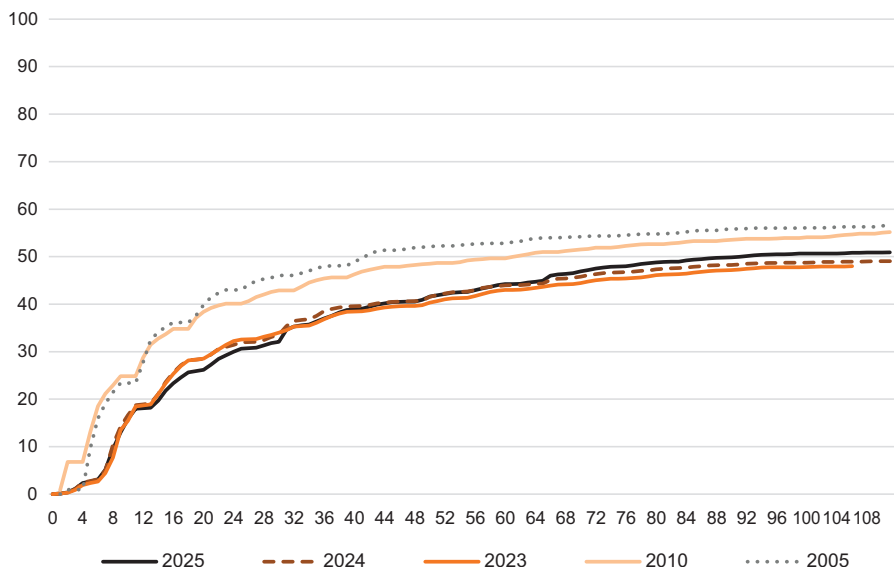
Av de digitala svaren inkom 21 procent från en dator och 79 procent från en mobiltelefon eller surfplatta. Dessa olika enheter kan i sin tur ha olika skärmstorlek, något som är centralt för upplevelsen av frågeformulären. Bland respondenter som svarat digitalt finns ett något högre svarsbortfall hos dem som svarat på mobilen jämfört med dem som svarat på datorn. I övrigt syns inga skillnader i datakvalitet som kan härledas till skärmstorlek.

Inflöde

De flesta respondenter som väljer att svara på en SOM-undersökning gör det redan under de första veckorna (figur 1). De första dagarnas ojämna inflöde mellan åren i figur 1 beror framför allt på vilken veckodag enkäten har nått ut i förhållande till helgens postfria dagar. Längre in i fältperioden kan skillnader i inflöde huvudsakligen förklaras av mindre variation i fältplanens upplägg. Vid fältdag 30 hade 32 procent av bruttourvalet svarat på enkäten och 79 procent av de slutgiltiga svaren kom in före den 1 november 2025.

Inflödet på webben skiljer sig något från pappersenkäten i den bemärkelse att personer som svarar via webben gör det senare under fältarbetet än personer som svarar på papper. Det förklaras delvis av att de påminnelser som skickas ut via digital brevlåda och SMS med en direktlänk för svar via webb görs senare under undersökningsperioden.

Figur 1 Kumulativt inflöde av enkäter i den nationella SOM-undersökningen, 2005, 2010, 2023–2025 (kumulativ procent av bruttourvalet)

Kommentar: Inflödet redovisas med utgångspunkt i 2025 års fältperiod i relation till jämförbara fältdagar för övriga års undersökningar.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2005, 2010 och 2023–2025.

Svarsfrekvens och bortfall

Av det ursprungliga urvalet på totalt 33 750 personer (bruttourvalet) var det 17 178 personer som besvarade och skickade in formuläret antingen digitalt eller på papper. Från bruttourvalet avförs det så kallade naturliga bortfallet bestående av personer som är fysiskt eller mentalt oförmögna att svara på undersökningen, avlidna, bortresta under större delen av fältperioden, emigrerade samt personer som har språksvårigheter eller inte alls talar svenska. Sammanlagt 441 personer, motsvarande 1,3 procent, har räknats som naturligt bortfall i 2025 års undersökning. Nettosvarsfrekvensen varierade i de nio olika formulären mellan 50 och 53 procent. Antalet personer som svarat på respektive formulär alternativt noterats som naturligt bortfall redovisas i tabell 3. I 2025 års SOM-undersökning noteras en uppgång i svarsfrekvens med en procentenhet jämfört med året innan.

Informationen om svarsbortfallet, alltså de respondenter som inte kan eller vill svara på enkäten, har inhämtats på flera sätt: direkt från respondenter eller anhöriga som hört av sig under fältarbetets gång, via den bifogade bortfallsenkäten i sista påminnelsen med frågor om varför man inte önskar eller kan delta i undersökningen, via bortfallsenkät i SMS samt via Skatteverkets befolkningsregister.

Tabell 3 Svarande och bortfall i den nationella SOM-undersökningen, 2025 (totalt och per formulär)

	Totalt	Formulär 1	Formulär 2	Formulär 3	Formulär 4	Formulär 5	Formulär 6	Formulär 7	Formulär 8	Formulär 9
Bruttonurval	33 750	3 750	3 750	3 750	3 750	3 750	3 750	3 750	3 750	3 750
Naturligt bortfall	441	58	45	46	46	46	58	42	44	56
Nettonurval	33 309	3 692	3 705	3 704	3 704	3 704	3 692	3 708	3 706	3 694
Antal vägrare/ Ej anträffade	16 131	1 744	1 751	1 742	1 791	1 811	1 792	1 835	1 811	1 854
Antal svarande	17 178	1 948	1 954	1 962	1 913	1 893	1 900	1 873	1 895	1 840
Svarsfrekvens Brutto	51%	52%	52%	52%	51%	50%	51%	50%	51%	49%
Svarsfrekvens Netto	52%	53%	53%	53%	53%	51%	51%	51%	51%	50%

Kommentar: Med nettonurval avses bruttonurval minus naturligt bortfall. Som naturligt bortfall räknas: adress okänd, avflyttad; bortrest på längre tid; studier/militärtjänstgöring på annan ort; boende/studier/arbete utomlands; sjuk, fysiskt/mentalt oförmögen att svara; avliden; ej svensktalande/språksvårigheter. Bruttosvarsfrekvenserna som här rapporteras följer den standard som upprättats av den amerikanska organisationen AAPORs definition (RR2) (AAPOR, 2015).

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2025.

Representativitet

Naturligt bortfall och svarsvägran riskerar att leda till avvikelser från representativiteten mellan population och urval, vilket måste tas i beaktande när materialet analyseras. Vilka som svarar och vilka som inte svarar har betydelse för tolkningen av resultaten från undersökningen. Om en viss grupp är underrepresenterad och samma grupps svar tenderar att skilja sig från övriga svarande blir studiens resultat mindre giltiga för populationen som helhet. Om svarsbenägenheten i en grupp varierar påtagligt mellan åren kan det också förklara variationer i svarsmönster för enskilda frågor.

Jämförelser mellan svarspersonernas och befolkningens demografiska sammansättning visar att SOM-undersökningarnas respondenter sammantaget speglar Sveriges befolkning väl i de flesta avseenden. De personer som är underrepresenterade i svarsgruppen tillhör bland annat grupper som yngre och utrikes födda. I 2025 års nationella SOM-undersökning var differensen mellan urvalet och de svarande bland personer födda i land utanför Europa 5,4 procentenheter. En liten andel utrikes födda faller bort från urvalet som naturligt bortfall, med bristande språkfärdigheter som dominerande skäl, men de flesta är kategoriserade som svarsvägran/ej anträffade (Andersson m.fl., 2026).

I tabell 4 framgår hur svarsbenägenheten i SOM-undersökningen varierar beroende på kön, ålder och geografisk hemvist över tid. I likhet med tidigare års

SOM-undersökningar svarar kvinnor som grupp i större utsträckning än män. 54 procent av kvinnorna och 49 procent av männen svarade på den nationella SOM-undersökningen 2025. Denna könsskillnad är relativt konstant över tid då den genomsnittliga skillnaden i svarsfrekvens sedan år 2000 är just fem procentenheter. Skillnaden mellan kvinnors och mäns svarsfrekvens i de nio olika formulären varierar mellan två och tio procentenheter.

Representativiteten i olika åldersgrupper är förknippad med en stor utmaning. De äldsta åldersgrupperna svarar i ungefär lika stor omfattning nu som de gjorde i början av 2000-talet medan de yngre åldersgruppernas svarsfrekvens är mer avtagande. Införandet av incitament i 2017 års undersökningar och uppföljande metodtester åren 2021 och 2022 var ett försök att hantera denna problematik, då trisslotter och andra incitament visat sig vara en mer effektiv belöning i de yngre åldersgrupperna än i de äldre (Arkhide, m.fl., 2017; Falk & Sandelin, 2023).

SOM-institutet har studerat vilka konsekvenser skevheterna i representativitet har för undersökningens träffsäkerhet genom att för tidigare års SOM-undersökningar vikta resultaten för kön, ålder och utbildning och därefter jämföra utfallet i den viktade gruppen med utfallet i den oviktade gruppen. Resultatet visar att appliceringen av vikter i den nationella SOM-undersökningen påverkar utfallet med som mest några procentenheter (Wessman & Andersson, 2025). Det är upp till varje enskild kapitelförfattare att välja metoder för dataanalys.

Den nationella SOM-undersökningen 2025 besvarades som tidigare nämnt av 17 178 personer vilket motsvarar en nettosvarsfrekvens på 52 procent. Trots att 48 procent inte svarade på enkäten är den demografiska representativiteten bland respondenterna god i de flesta avseenden. SOM-institutet fortsätter att utvärdera och utveckla tillvägagångssätt och metod för att optimera datakvaliteten och dess påverkan på analysmöjligheter.

Tabell 4 Svarsandel (netto) i olika grupper, de nationella SOM-undersökningarna, 2005–2025 (procent)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013*	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025	F1	F2	F3	F4	F5	F6	F7	F8	F9
Samtliga	63	60	63	58	59	60	57	57	52	54	51	51	55	53	49	51	48	49	48	51	52	53	53	53	53	51	51	51	50	
Kön																														
Kvinnor	65	64	66	62	61	64	60	58	54	56	54	53	58	55	51	54	52	52	51	53	54	54	56	58	54	52	53	53	53	52
Män	61	57	60	55	56	57	54	55	49	51	49	48	52	51	47	48	45	48	45	49	49	51	50	48	49	50	48	49	47	
Ålder																														
15–19 år ¹	56	49	53	46																										
16–19 år																														
20–24 år	53	43	49	41	43	42	36	38	32	31	29	31	35	36	33	34	29	30	28	32	32	30	29	31	30	31	33	33	35	36
25–29 år	54	50	51	44	44	42	41	42	36	37	35	34	39	37	32	36	30	31	32	35	33	35	34	40	35	28	31	27	34	28
30–39 år	57	54	54	51	50	48	47	43	41	43	40	39	46	45	39	41	36	38	37	39	42	40	43	43	41	42	43	40	42	43
40–49 år	58	59	59	54	55	58	54	53	49	49	47	47	52	48	42	47	44	43	43	47	48	48	48	52	45	45	48	49	49	45
50–59 år	69	67	68	65	66	67	63	63	57	59	56	54	57	54	52	52	50	50	50	54	57	60	59	56	59	54	57	57	52	56
60–69 år	73	73	78	75	74	76	74	74	69	71	69	68	69	67	65	65	64	60	61	64	65	66	65	68	66	63	63	65	64	
70–79 år	75	71	75	76	73	81	77	77	72	76	74	75	78	74	72	73	70	67	69	69	69	70	70	69	67	76	69	66	67	64
80–85 år																														
80+ år ²	64	67	71	65	70	76	73	70	63	65	71	67	70	72	65	64	66			53	64	63								
Region																														
Stockholm	57	56	56	53	57	55	52	52	50	51	47	47	51	50	47	49	46	44	47	49	50	54	51	52	51	48	52	50	47	44
Östra Mellansverige	66	63	68	60	58	60	58	55	53	54	51	53	57	53	50	51	49	47	49	52	52	51	55	51	53	54	51	50	51	52
Småland och barna	67	62	62	61	62	66	59	60	52	58	53	52	58	56	51	50	50	49	49	52	54	59	55	55	50	52	52	51	53	57
Sydsvrige	61	58	62	55	58	57	56	57	50	50	52	50	53	53	47	51	46	46	48	50	50	49	51	50	52	50	51	50	51	45
Västsvrige	62	60	66	60	60	62	58	59	54	56	55	53	58	55	50	53	49	49	49	51	53	53	55	55	55	52	50	51	53	54
Norra Mellansverige	64	62	61	63	58	63	59	58	52	53	50	49	56	52	50	51	49	48	48	51	52	53	49	51	51	51	53	50	56	52
Mellersta Norrland ³	67	60	63	57	59	63	63	62	57	58	55	54	58	57	52	53	51	50	50	57	53	53	60	59	45	53	50	50	51	52
Övre Norrland ³	64	64	63	65	61	65	58	60	51	53	52	52	58	56	54	53	51	49	49	53	53	55	47	57	48	51	58	55	53	52

Kommentar: Resultaten baseras på registerdata från Skatteverkets registertjänst Navet.¹ 15-åringarna ingår inte i SOM-undersökningarna fr.o.m. 2009 varför resultaten inte är helt jämförbara beträffande yngsta åldersgruppen. *Endast formulär 1–4. ²Fr.o.m. 2022 inkluderas respondenter upp till 90 år i SOM-undersökningarna varför resultaten inte är helt jämförbara beträffande den äldsta åldersgruppen. Från och med 2024 har den övre åldersgränsen tagits bort. ³I regionerna Mellersta Norrland och Övre Norrland är n-talen på formulärnivå lägre, vilket kan förklara en större variation i svarsandel.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2005–2025.

Noter

- ¹ Kapitlet bygger på tidigare års metodredogörelser, se 2025 års metodrapport (Andersson m.fl., 2026).
- ² SOM-undersökningarna 2025 kodades av Linn Backlund, Emilia Franzén, Mirjam Gustavsson och Hanna Näslund.
- ³ www.gu.se/som-institutet/som-undersokningarna
- ⁴ Parallellt med genomförandet av den nationella SOM-undersökningen genomfördes även den västsvenska SOM-undersökningen och SOM-undersökningen i Göteborg.
- ⁵ För en mer utförlig beskrivning av experimentet och resultatet se Persson (2026).
- ⁶ Institutet för Kvalitetsindikatorer – Indikator anlätades för första gången 2017.
- ⁷ För en mer utförlig beskrivning av experimentet och planerade analyser för framtida publikation se Andersson, Persson & Lundmark (2025).

Referenser

- AAPOR (2015). Standard definitions. *The American Association For Public Opinion Research* (8th ed.).
- Andersson, C., Bergquist, J., & Persson, K. (2026). *Den nationella SOM-undersökningen 2025 – En metodöversikt*. SOM-rapport nr 2026:3. SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Andersson, C., Persson, K. & Lundmark, S. (2025). Upregulation of questionnaire self-efficacy and its impact on response rates. https://osf.io/v48xb/overview?view_onl_y=cb9b72b4576040329d1e08f4ad1cd1e9
- Arkheide, S., Oscarsson, H., & Vernersdotter, F. (2017). *Incentivizing the SOM-surveys: Estimating the effects on questionnaire response rates*. LORE methodological note 2017:1. SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Falk, E., & Sandelin, F. (2023). *The effects of diversified incentives among two hard-to-reach groups in Sweden: Persons aged 18–39 and persons born outside the Nordics*. The SOM Institute's Notes on Survey Methodology – 2023:1. SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Nilsson, Å. (2007). *Den nationella SOM-undersökningen 2006*. I S. Holmberg & L. Weibull (Red.), *Det nya Sverige*. SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Oscarsson, H., & Arkheide, S. (2020). Effects of conditional incentives on response rate, non-response bias and measurement error in a high response-rate context. *International Journal of Public Opinion Research*, Volume 32, Issue 2, Summer 2020, Pages 354–368. <https://doi.org/10.1093/ijpor/edz015>
- Persson, K. (2026). Same, same, but different – Evaluating digital mailbox reminders (not email) in surveys. Notes on Survey Methodology 2026:1, Göteborgs universitet.
- Wessman, F., & Andersson, C. (2025). *Utvärdering av vikters effekt i den nationella SOM-undersökningen 1991–2022*. SOM-institutet vid Göteborgs universitet.

Bilagor

OM FÖRFATTARNA

Cornelia Andersson, master i statsvetenskap, är verksam som biträdande undersökningsledare på SOM-institutet, Göteborgs universitet. Hon är särskilt intresserad av miljöpolitik och sociala rörelser.

Kontakt: cornelia.andersson@gu.se

Ulrika Andersson, docent, är verksam som forskare vid SOM-institutet, Göteborgs universitet. Hennes forskning är framför allt inriktad på medieanvändning, förtroende för medier och andra samhällsinstitutioner, nyhetsjournalistik samt villkoren för journalistiskt arbete.

Kontakt: ulrika.andersson@som.gu.se

Sofia Axelsson är undersökningsledare vid Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet. Hennes forskningsintressen inkluderar jämförande enkätmetod och enkätbaserad forskning inom klimat- och energipolitik, demokrati och samhällsstyrningens kvalitet.

Kontakt: sofia.axelsson@gu.se

Julia Bergquist, fil.kand. i sociologi, är verksam som biträdande undersökningsledare vid SOM-institutet, Göteborgs universitet. Hon är särskilt intresserad av frågor kring välfärd och styrning av offentlig sektor.

Kontakt: julia.bergquist@som.gu.se

Annika Bergström, professor, föreståndare vid SOM-institutet, Göteborgs universitet och verksam som forskare och lärare vid Institutionen för journalistik, medier och kommunikation, Göteborgs universitet. Hennes forskning är framför allt inriktad på digitala mediers publik med särskilt fokus på hur digitala medier och applikationer normaliseras i människors vardag, digitala klyftor samt nyhetsanvändning i digitala medier.

Kontakt: annika.bergstrom@som.gu.se

Joakim Berndtsson, professor, är verksam som lärare och forskare vid Institutionen för globala studier, Göteborgs universitet. Han forskar om totalförsvaret, civil-militära relationer, privatisering av säkerhet, samt svensk försvarspolitik.

Kontakt: joakim.berndtsson@globalstudies.gu.se

Tony Blomqvist Mickelsson, fil.dr och lektor i polisvetenskap, är verksam som lärare och forskare vid Institutionen för polisvetenskaper, Södertörns högskola. Hans forskning fokuserar på brottsförebyggande arbete, organiserad brottslighet och säkerhetsfrågor.

Kontakt: tony.blomqvist.mickelsson@sh.se

Anders Carlander, forskare vid SOM-institutet, Göteborgs universitet. Anders är civilekonom, doktor i psykologi och psykometriker. Hans forskning handlar till största delen om psykisk ohälsa och medicin.

Kontakt: anders.carlander@gu.se

Felix Cassel, pol master, är verksam som undersökningsledare vid SOM-institutet, Göteborgs universitet. Han är särskilt intresserad av frågor som rör politisk representation, politisk responsivitet och svensk politisk historia.

Kontakt: felix.cassel@gu.se

Maral Darakhsh, pol mag-student, är praktikant vid SOM-institutet, Göteborgs universitet. Hennes forskningsintressen omfattar politiska attityder och beteenden, med särskilt fokus på socioekonomiska och intergenerationella skillnader, samt frågor om undersökningsdesign och psykometrisk mätning.

Kontakt: maral.darakhsh@gmail.com

Jenny de Fine Licht är professor i offentlig förvaltning vid Förvaltningshögskolan, Göteborgs universitet. Hennes forskning handlar bland annat om legitimitet, svåra beslut och lokalisering av service.

Kontakt: jenny.definelicht@spa.gu.se

Marie Demker, professor i statsvetenskap, Göteborgs universitet. Hennes forskning är inriktad på europeisk politik, företrädesvis partier och partisystem, nationalism, utrikespolitik och migration.

Kontakt: marie.demker@gu.se

Joakim Ekman, professor i statsvetenskap, är verksam som föreståndare för Centre for Baltic and East European Studies (CBEES) vid Södertörns högskola. Hans forskning handlar om olika former av politiskt deltagande.

Kontakt: joakim.ekman@sh.se

Tilda Ekström, master i statsvetenskap, är biträdande undersökningsledare på SOM-institutet, Göteborgs universitet. Hon är särskilt intresserad av frågor som rör politik, kön och korruption.

Kontakt: tilda.ekstrom@gu.se

Kajsa Emilsson, forskare vid Socialhögskolan, Lunds universitet. Hennes forskning är framförallt inriktad på socialpolitik och miljömässig hållbarhet, med särskilt fokus på allmänhetens attityder och uppfattningar.

Kontakt: kajsa.emilsson@soch.lu.se

Marie Eneman är docent i informatik vid institutionen för Tillämpad IT, Göteborgs universitet. Hennes forskning fokuserar på brottsbekämpande myndigheters användning av digitala och AI-baserade övervakningstekniker samt hur dessa myndigheter blir allt mer beroende av AI-system utvecklade av privata aktörer. Centrala frågor rör hur övervakningspraktiker organiseras, styrs och regleras, liksom utmaningar kopplade till meningsfull reglering och tillsyn av tekniker som ansiktsgenkänning i realtid och prediktiv AI, samt frågor om algoritmisk opacitet, demokratiskt ansvarsutkrävande och skydd av rättigheter.

Kontakt: marie.eneman@ait.gu.se

Linda Graff är praktikant vid Statsvetenskapliga institutionen, Stockholms universitet, och läser masterprogrammet i statsvetenskap. Hennes intressen rör bland annat radikalhögerpartiers effekt på handelspolitik. Vid institutionen medverkar hon i flera forskningsprojekt, bland annat om medborgarnas politiska ambitioner.

Kontakt: linda.graff@statsvet.su.se

Magnus Hagevi, professor, är verksam vid Institutionen för statsvetenskap, Linné-universitetet. Han forskar om politiskt beteende och partier med ett speciellt intresse för relationen mellan religion och politik samt religionssociologi.

Kontakt: magnus.hagevi@lnu.se

Klara Hermansson, doktor i kriminologi och forskare och lektor vid Högskolan i Gävle. Hennes forskning är inriktad på kriminalpolitik och på allmänhetens syn på brott och straff. Leder det Forte-finansierade projektet Känsla för rättvisa? som undersöker den svenska befolkningens syn på straff.

Kontakt: klara.hermansson@hig.se

Sören Holmberg, seniorprofessor vid Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet. Han är en av grundarna av Quality of Government Institute och forskar kring opinionsbildning, väljarbeteende, representativ demokrati och samhälleliga styrsystem. Han är en av initiativtagarna till SOM-institutet.

Kontakt: soeren.holmberg@pol.gu.se

Håkan Johansson, professor vid Socialhögskolan, Lunds universitet. Hans forskning omfattar civilsamhälle och eliter samt komparativ socialpolitik. För närvarande är han engagerad i studier av ekonomiska eliter och deras klimatpåverkan.

Kontakt: hakan.johansson@soch.lu.se

David Karlsson, professor i offentlig förvaltning vid Förvaltningshögskolan, Göteborgs universitet. Hans forskning är främst inriktad på lokal politik och demokrati.

Kontakt: david.karlsson@spa.gu.se

Richard Karlsson, Data Manager vid svenska Valforskningsprogrammet, Göteborgs universitet. Hans forskningsintresse handlar främst om politiska skiljelinjer samt ideologiers betydelse för väljarna.

Kontakt: richard.karlsson@gu.se

Max Koch, professor vid Socialhögskolan, Lunds universitet. Hans forskning handlar till största delen om nerväxt/post-tillväxtsamhällen samt synergier och konflikter mellan miljöpolitik och socialpolitik.

Kontakt: max.koch@soch.lu.se

Helena Korp är docent och lektor i pedagogik vid Institutionen för pedagogik och specialpedagogik, Göteborgs universitet. Hennes forskningsintressen rör social rättvisa och (o)jämlighet i utbildning, med särskilt fokus på lärarutbildning, yrkesblivande och yrkeskunnande. Hon intresserar sig även för frågor om mångfald, inkludering och kunskapsbedömning.

Kontakt: helena.korp@gu.se

Nazita Lajevardi är associate professor vid Michigan State University. Hon analyserar hur den allmänna opinionen och individers politiska beteende kan förstås i ljuset av religiösa och etniska identiteter.

Kontakt: nazita@msu.edu

Jayeon Lee, universitetslektor vid Institutionen för socialt arbete, Göteborgs universitet. Hennes forskningsintressen inkluderar arbetsmarknads- och socialpolitik, socialförsäkringar, civilsamhällesorganisationer samt hållbarhetsfrågor.

Kontakt: jayeon.lee@socwork.gu.se

Sverker Lindblad är professor emeritus i pedagogik samt seniorforskare vid Göteborgs universitet. Han arbetar med forskning om kunskapsorganisering och kunskapspolitik och med internationella komparativa studier, samt är särskilt intresserad av forskning om lärarutbildning.

Kontakt: sverker.lindblad@ped.gu.se

Jan Ljungberg, professor i informatik vid institutionen för tillämpad IT, Göteborgs universitet. Han forskar om digitala plattformar, AI och digitaliseringens effekter på samhällets institutioner, med ett särskilt intresse för övervakning.

Kontakt: jan.ljungberg@ait.gu.se

Elias Markstedt, filosofie doktor i statsvetenskap, är verksam som forskare och biträdande PI vid forskningsprogrammet Graviditet, föräldraskap och demokrati (PregDem), Göteborgs universitet. Hans forskning kretsar kring hur graviditet och föräldraskap påverkar könsskillnader i informationsinhämtning, politisk åskådning och engagemang, samt kvinnors synlighet i medier.

Kontakt: elias.markstedt@gu.se

Simon Matti är professor i statsvetenskap vid Luleå tekniska universitet. Hans forskning fokuserar i huvudsak på miljö- och klimatopinion, jämförande miljö- och energipolitik samt policy- och styrmedelsanalyser.

Kontakt: simon.matti@ltu.se

Moa Mårtensson, docent, är verksam som forskare vid Statsvetenskapliga institutionen, Uppsala universitet. Hennes forskning rör politisk representation, politisk opposition och samspelet mellan välfärd och medborgerlig acceptans för klimatpolitiken.

Kontakt: moa.martensson@statsvet.uu.se

Maria Nordbrandt, doktor, är verksam som forskare vid Statsvetenskapliga institutionen, Uppsala universitet. Hennes forskning har ett fokus på utvecklingen och utbredningen av politisk polarisering, samt socialpolitik som ett klimatpolitiskt verktyg.

Kontakt: maria.nordbrandt@statsvet.uu.se

Ylva Norén Bretzer är docent i offentlig förvaltning vid Göteborgs universitet. Hennes forskning handlar om förtroende för myndigheter, olika typer av policyanalys samt utvärdering.

Kontakt: ylva.noren-bretzer@spa.gu.se

Emma Pakkala är doktorand i statsvetenskap vid Luleå tekniska universitet. Hennes forskning är inriktad på energipolitik, i synnerhet de lokala policyprocesser som omger vindkraftsutbyggnad i Europa.

Kontakt: emma.pakkala@ltu.se

Klara Persson, master i statsvetenskap, är biträdande undersökningsledare på SOM-institutet, Göteborgs universitet. Hennes främsta intressen är inom välfärdsfrågor och myndighetsförtroende.

Kontakt: klara.persson@gu.se

Thomas Persson är docent i statskunskap vid Uppsala universitet. Han forskar om demokrati, politisk opposition, krishantering och europeisk integration.

Kontakt: thomas.persson@statsvet.uu.se

Tove Pettersson, professor, är verksam som forskare vid Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet. Hennes forskning handlar bland annat om olika insatser mot unga som begår brott och andra avvikande beteenden, med särskilt fokus på unga placerade vid låsta institutioner.

Kontakt: tove.pettersson@criminology.su.se

Amanda Ramsälv, fil.dr, är verksam som forskare och lärare vid Institutionen för journalistik, medier och kommunikation, Göteborgs universitet. Hennes forskning handlar om hur journalistik produceras och tas emot som en form av kunskap.
Kontakt: amanda.ramsalv@jmg.gu.se

Monica Reichenberg är professor emerita vid Institutionen för pedagogik och specialpedagogik, Göteborgs universitet. Monicas forskningsintressen är specialpedagogik, utbildningspolitik, lärarattityder, demokratifostran, samt utbildning och migration.
Kontakt: monica.reichenberg@ped.gu.se

Johan Rosquist, fil.dr i sociologi, är universitetslektor i kriminologi vid Linné-universitetet. Hans forskning berör mötet mellan myndigheter och medborgare och har huvudsakligen utmynnat i studier om svenska domstolsväsendet och Polisen.
Kontakt: johan.rosquist@lnu.se

Björn Rönnerstrand, docent, är verksam som forskare vid SOM-institutet, Göteborgs universitet. Hans forskning handlar om styrning för kollektivt agerande i relation till storskaliga samhällsproblem, med särskilt fokus på tillämpning inom miljö- och folkhälsoområdet.
Kontakt: bjorn.ronnerstrand@som.gu.se

Torsten Rönnerstrand, docent i litteraturvetenskap, efter 30 år som universitetslärare verksam som journalist och författare samt lärare på Sankta Elisabets Folkhögskola i Göteborg.
Kontakt: torsten.ronnerstrand@icloud.com

Louise Skoog är docent i statsvetenskap vid Umeå universitet. Hennes forskning handlar främst om politiska konflikter, lokal demokrati, lokalisering av offentlig service och krisberedskap.
Kontakt: louise.skoog@umu.se

Adrienne Sörbom är professor i sociologi vid Södertörns högskola. Hennes forskning är framför allt inriktad på utomstatliga politiska aktörer på nationella, transnationella och global nivå. Under senare år har hennes forskning fokuserat på klimatpolitik och tilltagande polarisering.
Kontakt: adrienne.sorbom@sh.se

Kalle Tryggvesson, docent i kriminologi och verksam vid Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet. Hans forskning handlar främst om konstruktioner av alkohol- och narkotikaproblem samt om unga människors uppfattningar om brott och brottsutvecklingen.
Kontakt: kalle.tryggvesson@criminology.su.se

Kåre Vernby är professor i statsvetenskap vid Statsvetenskapliga institutionen, Stockholms universitet. Hans forskning är främst inriktad på jämförande politik och politiskt beteende, och särskilt på frågor som rör politisk representation och väljarbeteende.

Kontakt: kare.vernby@statsvet.su.se

Lotta Victor Tillberg, docent och lektor vid Institutionen för polisvetenskaper, Södertörns högskola där hon ansvarar för forskningsprofilen Säkra samhällen, cyber och samverkan. Hon är också forskningsledare vid Centrum för studier av militär och samhälle (CSMS) och forskar om yrkeskunnande, professionsutveckling och samverkan inom samhällsviktiga verksamheter.

Kontakt: lotta.tillberg@sh.se

Marcus Weissenbilder, filosofie master, är verksam som undersökningsledare vid SOM-institutet, Göteborgs universitet. Hans forskningsintressen rör EU-frågor, AI och politisk ekonomi.

Kontakt: marcus.weissenbilder@gu.se

Magnus Wennerhag är professor i sociologi samt koordinator för forskningsplattformen Omstridd demokrati (Contested Democracy) vid Södertörns högskola. Hans forskning handlar om politiskt deltagande, politiska protester och sociala rörelser.

Kontakt: magnus.wennerhag@sh.se

Freja Wessman, master i sociologi, är verksam som biträdande undersökningsledare på SOM-institutet, Göteborgs universitet. Hennes intresseområden är bland annat opinion och relationen mellan teknik och sociala normer.

Kontakt: freja.wessman@gu.se

Sten Widmalm, professor i statskunskap vid Uppsala universitet, forskar om demokrati, politiska konflikter och politisk tolerans i jämförande perspektiv.

Kontakt: sten.widmalm@statsvet.uu.se

Gun-Britt Wärvik är professor emerita i pedagogik samt seniorforskare vid Institutionen för pedagogik och specialpedagogik, Göteborgs universitet. Hennes forskning rör kunskapspolitik, utveckling av utbildningssystem och förändrade krav på yrkeskunnande.

Kontakt: gun-britt.warvik@ped.gu.se

Patrik Öhberg, docent i statsvetenskap och verksam som forskare vid SOM-institutet, Göteborgs universitet. Hans forskning handlar om politisk representation, jämställdhet, miljöpolitik och terrorism.

Kontakt: patrik.ohberg@som.gu.se

SOM-INSTITUTETS BÖCKER

ISSN 0284-4788

1. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red) *SOM-undersökningen 1986*
Göteborg 1987, 87 sidor.
2. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red) *SOM-undersökningen 1987*
Göteborg 1988, 112 sidor.
3. Björkqvist, Karin: *SOM-undersökningen 1988*
Göteborg 1989, 68 sidor.
4. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red) *Åttiototal*
Göteborg 1989, 183 sidor.
5. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red) *Medier och opinion i Sverige*
Göteborg 1990, 140 sidor.
6. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red) *Politiska opinioner*
Göteborg 1991, 147 sidor.
7. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red) *Åsikter om massmedier och samhälle*
Göteborg 1991, 150 sidor.
ISRN GU-STJM-SOM--7--SE
8. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red) *Trendbrott?*
Göteborg 1992, 260 sidor.
ISRN GU-STJM-SOM--8--SE
9. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red) *Perspektiv på krisen*
Göteborg 1993, 250 sidor.
ISRN GU-STJM-SOM--9--SE
10. Nilsson, Lennart (red) *Västsvensk opinion*
Göteborg 1993, 250 sidor.
ISRN GU-STJM-SOM--10--SE
11. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red) *Vägval*
Göteborg 1994, 320 sidor.
ISRN GU-STJM-SOM--11--SE
12. Nilsson, Lennart (red) *Västsverige i fokus*
Göteborg 1994, 150 sidor.
ISRN GU-STJM-SOM--12--SE
13. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red) *Det gamla riket*
Göteborg 1995, 305 sidor.
ISRN GU-STJM-SOM--13--SE
14. Nilsson, Lennart (red) *Västsvensk horisont*
Göteborg 1995, 250 sidor.
ISRN GU-STJM-SOM--14--SE. ISBN 91-972694-1-7

15. Jarlbro, Gunilla (red) *Ungdomars opinioner*
Göteborg 1996, 120 sidor.
ISRN GU-STJM-SOM--15--SE. ISBN 91-972694-2-5
16. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red) *Mitt i nittiotalet*
Göteborg 1996, 470 sidor.
ISRN GU-STJM-SOM--16--SE. ISBN 91-972694-3-3
17. Nilsson, Lennart (red) *Västsvenska perspektiv*
Göteborg 1996, 238 sidor.
ISRN GU-STJM-SOM--17--SE. ISBN 91-972694-4-1
18. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red) *Ett missnöjt folk?*
Göteborg 1997, 380 sidor.
ISRN GU-STJM-SOM--18--SE. ISBN 91-972694-5-X
19. Nilsson, Lennart (red) *Nya landskap*
Göteborg 1997, 290 sidor.
ISRN GU-STJM-SOM--19--SE. ISBN 91-972694-7-6
20. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red) *Opinionssamhället*
Göteborg 1998, 342 sidor.
ISRN GU-STJM-SOM--20--SE. ISBN 91-972694-8-4
21. Nilsson, Lennart (red) *Mångfald – bilder av en storstadsregion*
Göteborg 1998, 283 sidor.
ISRN GU-STJM-SOM--21--SE. ISBN 91-972694-9-2
22. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red) *Ljusnande framtid*
Göteborg 1999, ca 420 sidor.
ISRN GU-STJM-SOM--22--SE. ISBN 91-973670-1-X
23. Nilsson, Lennart (red) *Region i omvandling*
Göteborg 1999, ca 300 sidor.
ISBN: 91-973670-2-8. ISRN: GU-STJM-SOM--23--SE
24. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red) *Det nya samhället*
Göteborg 2000, ca 520 sidor.
ISBN: 91-973670-3-6. ISRN: GU-STJM-SOM--24--SE
25. Nilsson, Lennart (red) *Den nya regionen*
Göteborg 2000, ca 325 sidor.
ISBN: 91-973670-4-4. ISRN: GU-STJM-SOM--25--SE
26. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red) *Land, Du välsignade?*
Göteborg 2001, 485 sidor.
ISBN: 91-973670-6-0. ISRN: GU-STJM-SOM--26--SE
27. Nilsson, Lennart (red) *Flernivådemokrati i förändring*
Göteborg 2002, ca 340 sidor.
ISBN: 91-973670-7-9. ISRN: GU-STJM-SOM--27--SE
28. Oscarsson, Henrik (red) *Spår i framtiden*
Göteborg 2002, ca 212 sidor.
ISBN: 91-973670-8-7. ISRN: GU-STJM-SOM--28--SE

29. Wadbring, Ingela: Weibull, Lennart & Bergström, Annika (red)
Efter Arbetet. Synen på nedläggningen och dess konsekvenser.
Göteborg 2002, 212 sidor.
ISSN: 1101-4692 och 0428-4788. ISRN: GU-STJN-SOM--29--SE
30. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red) *Det våras för politiken*.
Göteborg 2002, 544 sidor.
ISBN: 91-973670-9-5. ISRN: GU-STJN-SOM--30--SE
31. Nilsson, Lennart (red) *Perspektiv på Västsverige*
Göteborg 2003, 288 sidor.
ISBN: 91-89673-01-8. ISRN: GU-STJN-SOM--31--SE
32. Oscarsson, Henrik (red) *Demokratitrender*
Göteborg 2003, 343 sidor.
ISBN: 91-89673-02-6. ISRN: GU-STJN-SOM--32--SE
33. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red) *Fåfångans marknad*
Göteborg 2003, 432 sidor.
ISBN: 91-89673-03-4. ISRN: GU-STJM-SOM--33--SE
34. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red) *Ju mer vi är tillsammans*
Göteborg 2004, 440 sidor.
ISBN: 91-89673-04-2. ISRN: GU-STJM-SOM--34--SE
35. Nilsson, Lennart (red) *Svensk samhällsorganisation i förändring*
Göteborg 2004, 570 sidor.
ISBN: 91-89673-05-05-13
36. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red) *Lyckan kommer, lyckan går*
Göteborg 2005, 492 sidor.
ISBN: 91-89673-06-9. ISRN: GU-STJM-SOM--36--SE
37. Nilsson, Lennart (red) *Nya gränser – Västsverige*
Göteborg 2006, 328 sidor.
ISBN: 91-89673-07-7. ISRN: GU-STJM-SOM--37--SE
38. Nilsson, Lennart (red) *Nya gränser – Skåne*
Göteborg 2006, 288 sidor.
ISBN: 91-89673-08-5. ISRN: GU-STJM-SOM--38--SE
39. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red) *Du stora nya värld*
Göteborg 2006, 560 sidor.
ISBN: 91-89673-09-3. ISRN: GU-STJM-SOM--39--SE
40. Nilsson, Lennart (red) *Det våras för regionen - Västsverige 1998-2005*
Göteborg 2007, 328 sidor.
ISBN: 978-91-89673-10-6. ISRN: GU-STJM-SOM--40--SE
41. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red) *Det nya Sverige*
Göteborg 2007, 560 sidor.
ISBN: 978-91-89673-11-3. ISRN: GU-STJM-SOM--41--SE

42. Nilsson, Lennart & Johansson, Susanne (red)
Regionen och flernivådemokratin
Göteborg 2008, 336 sidor.
ISBN: 978-91-89673-12-0. ISRN: GU-STJM-SOM--42--SE
43. Nilsson, Lennart & Antoni, Rudolf (red) *Medborgarna, regionen och flernivådemokratin*
Göteborg 2008, 288 sidor.
ISBN: 978-91-89673-13-7. ISRN: GU-STJM-SOM--43--SE
44. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red) *Skilda världar*
Göteborg 2008, 616 sidor.
ISBN: 978-91-89673-14-4. ISRN: GU-STJM-SOM--44--SE
45. Nilsson, Lennart och Susanne Johansson (red) *Att bygga, Att bo, Att leva. En bok om Västra Götaland*
Göteborg 2009, 304 sidor.
ISBN: 978-91-89673-15-1. ISRN: GU-STJM-SOM--45--SE
46. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red) *Svensk Höst*
Göteborg 2009, 560 sidor.
ISBN: 978-91-89673-16-8. ISRN: GU-STJM-SOM--46--SE
47. Nilsson, Lennart (red) *En region blir till*
Göteborg 2010, 504 sidor.
ISBN: 978-91-89673-18-2. ISRN: GU-STJM-SOM--47--SE
48. Johansson, Susanne (red) *Regional demokrati. Om politik och medier i Skåne*
Göteborg 2010, 232 sidor.
ISBN: 978-91-89673-17-5. ISRN: GU-STJM-SOM--48--SE
49. Oskarson, Maria, Bentgsson, Mattias & Berglund, Tomas (red)
En fråga om klass. Stockholm: Liber
<http://www.liber.se/Facklitteratur/Sociologi/Sociologi/En-fraga-om-klass>
50. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red) *Nordiskt ljus*
Göteborg 2010, 592 sidor.
ISBN: 978-91-89673-19-9. ISRN: GU-STJM-SOM--50--SE
51. Nilsson, Lennart (red) *Västsvensk demokrati i tid och rum*
Göteborg 2011, 272 sidor.
ISBN: 978-91-89673-20-5. ISRN: GU-STJM-SOM--51--SE
52. Holmberg, Sören, Weibull Lennart & Oscarsson, Henrik (red)
Lycksalighetens ö
Göteborg 2011, 676 sidor.
ISBN: 978-91-89673-21-2. ISRN: GU-STJM--52--SE
53. Bergström, Annika (red) *Västsvensk vardag*
Göteborg 2012.
ISBN: 978-91-89673-22-9. ISRN: GU-STJM--53--SE
54. Nilsson, Lennart, Aronsson, Lars & Norell, PO (red) *Värmländskt landskap*
Göteborg 2012.
ISBN: 978-91-86637-04-0. ISRN: GU-STJM--54--SE

-
55. Berg, Linda & Oscarsson, Henrik (red) *Omstritt omval*
Göteborg 2012, 216 sidor.
ISBN: 978-91-89673-23-6. ISRN: GU-STJM--55--SE
56. Weibull, Lennart, Oscarsson, Henrik & Bergström, Annika (red)
I framtidens skugga
Göteborg 2012, 696 sidor.
ISBN: 978-91-89673-24-3. ISRN: GU-STJM--56--SE
57. Bergström, Annika & Ohlsson, Jonas (red)
Medborgarna om välfärden
Göteborg 2012, 248 sidor.
ISBN: 978-91-89673-25-0. ISRN: GU-STJM--57--SE
58. Ohlsson, Jonas & Bergström, Annika (red)
Vanor och attityder i förändring
Göteborg 2013, 228 sidor.
ISBN: 978-91-89673-26-7. ISRN: GU-STJM--58--SE
59. Weibull, Lennart, Oscarsson, Henrik & Bergström, Annika (red)
Vägsäl
Göteborg 2013, 784 sidor.
ISBN: 978-91-89673-27-4. ISRN: GU-STJM--59--SE
60. Bergström, Annika & Ohlsson, Jonas (red)
En region för alla?
Göteborg 2013, 286 sidor.
ISBN: 978-91-89673-29-8. ISRN: GU-STJM--60--SE
61. Bergström, Annika & Oscarsson, Henrik (red)
Mittfåra & marginal
Göteborg 2014, 576 sidor.
ISBN: 978-91-89673-30-4. ISRN: GU-STJM--61--SE
62. Bergström, Annika & Ohlsson, Jonas (red)
Brytningstider
Göteborg 2014, 322 sidor.
ISBN: 978-91-89673-31-1. ISRN: GU-STJM--62--SE
63. Bergström, Annika, Johansson, Bengt, Oscarsson, Henrik & Oskarson, Maria (red)
Fragment
Göteborg 2015, 608 sidor.
ISBN: 978-91-89673-32-8. ISRN: GU-STJM--63--SE
64. Bergström, Annika & Ohlsson, Jonas (red)
Alla dessa val
Göteborg 2015, 236 sidor.
ISBN: 978-91-89673-33-5. ISRN: GU-STJM--64--SE
65. Solevid, Maria (red)
Svenska utlandsröster
Göteborg 2016, 312 sidor.
ISBN: 978-91-89673-34-2. ISRN: GU-STJM--65--SE

66. Ohlsson, Jonas, Oscarsson, Henrik & Solevid, Maria (red)
Ekvilibrium
Göteborg 2016, 480 sidor.
ISBN: 978-91-89673-35-9. ISRN: GU-STJM--66--SE
67. Norell, P O & Nilsson, Lennart (red)
Värmländska utmaningar
Göteborg, 2016. 230 sidor.
ISBN: 978-91-89673-36-6. ISRN: GU-STJM--67--SE
68. Bergström, Annika & Harring, Niklas (red)
Hållbarhetens horisont
Göteborg, 2016. 230 sidor.
ISBN: 978-91-89673-37-3. ISRN: GU-STJM--68--SE
69. Andersson, Ulrika (red)
Slutna rum och öppna landskap
Göteborg, 2017. 178 sidor.
ISBN: 978-91-89673-38-0. ISRN: GU-STJM--69--SE
70. Andersson, Ulrika, Ohlsson, Jonas, Oscarsson, Henrik & Oskarson, Maria (red)
Larmar och gör sig till
Göteborg, 2017. 648 sidor.
ISBN: 978-91-89673-39-7. ISRN: GU-STJM--70--SE
71. Andersson, Ulrika & Bergström, Annika (red)
En brokig gemenskap
Göteborg, 2017. 192 sidor.
ISBN: 978-91-89673-40-3. ISRN: GU-STJM--71--SE
72. Andersson, Ulrika, Carlander, Anders, Lindgren, Elina & Oskarson, Maria (red)
Sprickor i fasaden
Göteborg, 2018. 432 sidor.
ISBN: 978-91-89673-42-7. ISRN: GU-STJM--72--SE
73. Carlander, Anders & Rönnerstrand, Björn (red)
Hemma Väst
Göteborg, 2018. 170 sidor.
ISBN: 978-91-89673-43-4. ISRN: GU-STJM--73--SE
74. Andersson, Ulrika, Rönnerstrand, Björn, Öhberg, Patrik & Bergström, Annika (red)
Storm och stilje
Göteborg, 2019. 512 sidor.
ISBN: 978-91-89673-44-1. ISRN: GU-STJM--74--SE
75. Carlander, Anders, Öhberg, Patrik & Mellander, Elias (red)
Ingen kommer undan kulturen
Göteborg, 2019. 250 sidor.
ISBN: 978-91-89673-45-X. ISRN: GU-STJM--75--SE
76. Andersson, Ulrika, Carlander, Anders & Öhberg, Patrik (red)
Regntunga skyar
Göteborg, 2020. 488 sidor.
ISBN: 978-91-89673-47-2. ISRN: GU-STJM--76--SE

77. Carlander, Anders & Andersson, Ulrika (red)
Digitala är vi allihopa?
Göteborg, 2020. 144 sidor.
ISBN: 978-91-89673-48-9. ISRN: GU-STJM--77--SE
78. Andersson, Ulrika, Carlander, Anders, Grusell, Marie & Öhberg, Patrik (red)
Ingen anledning till oro (?)
Göteborg, 2021. 472 sidor.
ISBN: 978-91-89673-49-6. ISRN: GU-STJM--78--SE
79. Rönnerstrand, Björn, Solevid, Maria & Oscarsson, Henrik (red)
Hög tid för Göteborg
Göteborg, 2021. 240 sidor.
ISBN: 978-91-89673-50-2. ISRN: GU-STJM--79--SE
80. Carlander, Anders & Johannesson, Elias (red)
Alltid måndag?
Göteborg, 2021. 131 sidor.
ISBN: 978-91-89673-51-9. ISRN: GU-STJM--80--SE
81. Andersson, Ulrika, Oscarsson, Henrik, Rönnerstrand, Björn & Theorin, Nora (red)
Du sköra nya värld
Göteborg, 2022. 580 sidor.
ISBN: 978-91-89673-52-6. ISRN: GU-STJM--81--SE
82. Andersson, Ulrika, Öhberg, Patrik, Carlander, Anders, Martinsson, Johan & Theorin, Nora (red)
Ovisshetens tid
Göteborg, 2023. 528 sidor.
ISBN: 978-91-89673-54-0. ISRN: GU-STJM--82--SE
83. Andersson, Ulrika, Rönnerstrand, Björn & Carlander, Anders (red)
Inferno
Göteborg, 2024. 470 sidor.
ISBN: 978-91-89673-55-7. ISRN: GU-STJM--83--SE
84. Rönnerstrand, Björn, Carlander, Anders, Öhberg, Patrik & Bergström, Annika (red)
I rörelse
Göteborg, 2025. 482 sidor.
ISBN: 978-91-89673-56-4. ISRN: GU-STJM--84--SE
85. Carlander, Anders, Ramsälv, Amanda, Rönnerstrand, Björn & Öhberg, Patrik (red)
Mot en tid som flytt
Göteborg, 2026. 540 sidor.
ISBN: 978-91-89673-57-1. ISRN: GU-STJM--85--SE

SOM-institutet
Göteborgs universitet
Box 710
405 30 GÖTEBORG

E-postadress: info@som.gu.se
Hemsida: www.gu.se/som-institutet
Telefon: 031-786 33 00

Beställning av publikationer kan göras via SOM-institutets webbplats:
<https://www.gu.se/som-institutet/resultat-och-publikationer/bocker>.

SOM-institutets undersökningar har kartlagt samhälle, opinion och medier under 40 år. De långa tidsserierna tecknar en bild av ett samhälle som genomgått stora förändringar politiskt, ekonomiskt och kulturellt. Likväl finns exempel på samhällsfrågor som behållit sin politiska aktualitet under fyra decennier, såsom försvar och säkerhet, välfärden, energifrågan och statens roll i samhället.

Mot en tid som flytt är SOM-institutets 85:e forskarantologi. Den bygger på analyser av 40 års data som skildrar svenska samhällstrender. Forskare från olika discipliner vid svenska universitet och högskolor bidrar till firandet av SOM-institutets jubileum genom kapitel i boken.

Bokens kapitel bildar tillsammans ett forskningsbaserat "blandband" av aktuella samhällsfrågor – allt från skola, religiositet och fallande födelsetal till kärnvapen, artificiell intelligens och politisk nostalgi. Flera kapitel riktar blicken mot förändringar över tid och mellan grupper. Hur kan vi förstå förändringar i den svenska samhällsopinionen, och vad förklarar de mönster vi ser när vi jämför olika grupper?

A

Not en två som flytt

Omprioriteringar i synen på ytttrandefrikhetens gränser

Torvlägg träsket?

Götars parlament

En ny kult?!

Att överraka framtiden

Missivets geografi

Påttväsensets förtreendekris och återhämtning

Ur askan i elken?

När hemsintan mörtnar klarnar stödet

Har svenskarna slutat ängslas och lärt sig älska bomben?

En digitaliserad befolkning

Strukturerella förändringar i förtreendet för svenska medier

Att blir varslag

Viktigt och intressant att hålla sig informerad

Varför avstår vi från nyheter?

B

Förtroendegrunderigheter ska iakttas saklighet och opartiskhet

Den eviga klyftan (som får vi lita av)

Medborgarna om skulpturens förändringar under fyrar är

Arbetslagförklaring

Vart är tilliten på väg?

Religiösa konservativa unga män och andra aktuella myter

Varför blir det så på barn?

Ensam är inte stark

hur kan vi förstå viljan att straffa?

1980

Den starka statens återkomst

Vet över vinden?

De rika och klimatet

Vem förfärrar att kompenseras

Gör Sverige kärnkraftsstat igen